

นิทานสังวรธรรม

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี

สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

จัดพิมพ์ถวาย

๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

นิทานสังวรธรรม

ธรรมบรรยายเรื่องสวดมนต์

พระนิพนธ์ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

จัดพิมพ์ถวาย

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ธรรมบรรยายเรื่องสวดมนต์, - กรุงเทพฯ :

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

ISBN 978-616-7821-14-6

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ตุลาคม ๒๕๕๖

จำนวนพิมพ์ : ๕,๐๐๐ เล่ม

ดำเนินการผลิตโดย : สาละพิมพ์การ

ออกแบบปก : พระศพร คุณวโร

ออกแบบรูปเล่ม : พระปริญญา อภิชาโน

แบบอักษรญาณสังวรธรรม : อาจารย์วิชัย รักชาติ

พิมพ์ที่ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สาละพิมพ์การ

๙/๖๐๙ ต.กระทุ่มล้ม อ.สามพราน จ.นครปฐม ๗๓๒๒๐

โทร ๐-๒๔๒๙-๒๔๕๒, ๐๙-๖๕๗๑-๑๖๘๕

คำปรารภ

นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี

ในโอกาสการจัดทำหนังสือที่ระลึกงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี
สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
พุทธศักราช ๒๕๕๖

.....

เนื่องในโอกาสที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆ-
ปริณายก ทรงเจริญพระชันษา ๑๐๐ ปีบริบูรณ์ ในวันที่ ๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๖
นี้ นับว่าเป็นศุภมงคลวาระอันหาได้ยากยิ่ง และมีได้เคยปรากฏมีแต่กาลก่อน เป็น
ที่ปิติโสมนัสของพุทธบริษัททั้งปวง รัฐบาลพร้อมด้วยคณะสงฆ์และประชาชนไทยผู้
เป็นศาสนิกชนจึงได้ร่วมกันจัดงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ขึ้นระหว่างวันที่ ๑ - ๗ ตุลาคม พุทธศักราช
๒๕๕๖ เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รับงานฉลองพระชันษาดังกล่าวไว้ใน
พระบรมราชูปถัมภ์ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณหาที่สุดมิได้

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
ทรงเป็นพระมหาเถระผู้เพียบพร้อมด้วยศีลและธรรม ได้ทรงปฏิบัติบำเพ็ญศาสนกิจ
น้อยใหญ่เกื้อกูลแก่พุทธศาสนิกชนทั้งในประเทศและต่างประเทศมาช้านาน ได้ทรง
พระเมตตาโปรดให้สร้างพุทธสถาน อาคารเรียน และสถานสาธารณประโยชน์ขึ้นไว้
เป็นจำนวนมาก เพื่อเผยแผ่พระบรมพุทธศาสนา ส่งเสริมการศึกษา และอำนวยความสะดวก
สุขแก่ชุมชนมุขม ได้ทรงพระนิพนธ์หนังสือหลากหลายเรื่องเกี่ยวกับหลักธรรม
คำสอนและเรื่องน่ารู้ในพระบรมพุทธศาสนาไว้เป็นจำนวนมาก หนังสือพระนิพนธ์
เหล่านี้เป็นที่ยกย่องกันว่าได้ทรงเรียบเรียงด้วยพระปรีชาสามารถ ทรงสอดส่องเชี่ยวชาญ

ในอรรถและธรรม ได้ทรงนำพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้ามาแสดงให้ปรากฏ เป็นประโยชน์แก่มหาชนที่จะได้ศึกษาและใคร่ครวญตรึกตรองปฏิบัติตาม นับว่าพระนิพนธ์เหล่านี้เป็นเพชรน้ำเอกที่ทรงคุณค่ายิ่งแก่การเผยแผ่พระศาสนา

ในวาระงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก นอกจากการจัดงานฉลองสมโภชและกิจกรรมเฉลิมพระเกียรติต่าง ๆ แล้ว คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ เห็นสมควรจัดพิมพ์หนังสือประมวลพระนิพนธ์ชิ้นชุดหนึ่งเรียกว่า “**ญาณสังวรธรรม**” เพื่อเป็นที่ระลึก และเป็นธรรมานุสรณ์เฉลิมพระเกียรติคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ให้ปรากฏยั่งยืนสืบไป

รัฐบาลในนามของพุทธศาสนิกชนทั้งปวง ขอเชิญชวนพุทธบริษัททุกฝ่ายพร้อมใจกันอธิษฐานจิตถวายพระกุศลและน้อมเศียรเกล้าถวายพระพรแต่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ขอจงทรงเจริญพระชันษายั่งยืนนาน ทรงเบิกบานผ่องแผ้วเป็นหลักชัยและประทีปธรรมแก่คณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชนทั้งไทยและเทศ ทรงเป็นบุญเขตที่เคารพศรัทธาของมหาชนอยู่ตราบจิรัฎฐิติกาล

(นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร)

นายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี

๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

คำชี้แจง

ญาณสังวรธรรม เล่ม ๑๔ คือ ธรรมบรรยายเรื่องสวดมนต์ ซึ่งเป็น ธรรมบรรยายที่ เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวรได้ทรงบรรยายสอนพระใหม่ ใน พุทธศักราช ๒๕๒๔ รวม ๑๘ ตอน ทรงอธิบายถึงความเป็นมาของการสวดมนต์และ ความหมายของบทสวดมนต์แต่ละบท ทั้งในเจ็ดตำนานและสิบสองตำนานอย่างละเอียด

พระนิพนธ์เรื่องนี้พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิง สะอาด ปุณณกันต์ วันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๒๕ แต่ไม่ได้ตั้งชื่อเรื่องว่าอย่างไร ในการ พิมพ์ครั้งต่อมาเรียกชื่อว่า ตำนานสวดมนต์ แต่ตัดคำบรรยายบางส่วนในตอนต้นออก

ในการพิมพ์ครั้งนี้ พิมพ์ตามต้นฉบับที่พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๒๕ และเรียก ชื่อว่า ธรรมบรรยายเรื่องสวดมนต์

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

ธรรมบรรยายเรื่องสวดมนต์

สารบัญ

ครั้งที่ ๑	การบวช	๑
ครั้งที่ ๒	พระพุทธศาสนาและธรรมเนียมการสวดมนต์	๗
ครั้งที่ ๓	การสวดมนต์และบทสวด นโม	๑๔
ครั้งที่ ๔	บทสวด พุทธัง ตอน ๑	๒๑
ครั้งที่ ๕	บทสวด พุทธัง ตอน ๒	๒๙
ครั้งที่ ๖	บทสวดพรรณนาคุณพระรัตนตรัย	๓๘

เจ็ดตำนาน

ครั้งที่ ๗	มงคลสูตร	ตอน ๑	๔๖
ครั้งที่ ๘	มงคลสูตร	ตอน ๒	๕๒
ครั้งที่ ๙	มงคลสูตร	ตอน ๓	๖๑
ครั้งที่ ๑๐	มงคลสูตร	ตอน ๔	๖๙
ครั้งที่ ๑๑	รัตนสูตร	ตอน ๑	๗๕
ครั้งที่ ๑๒	รัตนสูตร	ตอน ๒	๘๐
ครั้งที่ ๑๓	รัตนสูตร	ตอน ๓	๘๘
ครั้งที่ ๑๔	รัตนสูตร	ตอน ๔	๙๓
ครั้งที่ ๑๕	รัตนสูตร	ตอน ๕	๙๙
ครั้งที่ ๑๖	เมตตสูตร	ตอน ๑	๑๐๕
ครั้งที่ ๑๗	เมตตสูตร	ตอน ๒	๑๑๐
ครั้งที่ ๑๘	อหิราชสูตร (ขันธปริตร)		๑๑๗
ครั้งที่ ๑๙	การปฏิบัติกรรมฐาน		๑๒๓
ครั้งที่ ๒๐	ธัมมคสูตร		๑๒๗
ครั้งที่ ๒๑	อาฏานาฏิยปริตร		๑๓๕
ครั้งที่ ๒๒	อังกุลิมาลปริตร		๑๔๑
ครั้งที่ ๒๓	เรื่องพระองค์กุลิมาล		๑๔๖

ครั้งที่ ๒๔	เรื่องพระองค์กุลีมาล	๑๕๒
ครั้งที่ ๒๕	โพชฌังคปริตร	๑๕๘

สิบสองตำนาน ๑๖๓

ครั้งที่ ๒๖	ฉันทันตปริตร	๑๖๓
ครั้งที่ ๒๗	วิภูฎกปริตร	๑๗๐
ครั้งที่ ๒๘	อาณานาฎิยปริตร	๑๗๔
ครั้งที่ ๒๙	อภยปริตร	๑๘๐
ครั้งที่ ๓๐	ชยปริตร	๑๘๖
ครั้งที่ ๓๑	ตำนานพุทธชยมังคลคาถา	๑๙๒
ครั้งที่ ๓๒	พุทธชยมังคลคาถา ที่ ๑	๑๙๖
ครั้งที่ ๓๓	พุทธชยมังคลคาถา ที่ ๒	๒๐๔
ครั้งที่ ๓๔	พุทธชยมังคลคาถา ที่ ๓	๒๑๐
ครั้งที่ ๓๕	พุทธชยมังคลคาถา ที่ ๔ - ๕	๒๒๐
ครั้งที่ ๓๖	พุทธชยมังคลคาถา ที่ ๖	๒๒๖
ครั้งที่ ๓๗	พุทธชยมังคลคาถา ที่ ๗ - ๘	๒๓๗

ธรรมกถาในการปฏิบัติอบรมจิต ๒๔๓/

ครั้งที่ ๑	อาร์มภกถา	๒๔๙
ครั้งที่ ๒	อานาปานสติ	๒๕๖
ครั้งที่ ๓	อานาปานสติเพิ่มเติม	๒๖๓
ครั้งที่ ๔	สัทธาจริต - อิริยาปถบัพพะ	๒๖๙
ครั้งที่ ๕	สัมปชัญญะ - พุทธิจริต	๒๗๖
ครั้งที่ ๖	ปฏิกูลบัพพะ	๒๘๒
ครั้งที่ ๗	กายคตาสติ	๒๘๘
ครั้งที่ ๘	ธาตุกรรมฐาน	๒๙๖

ครั้งที่ ๙	นวสีวธิกภาพพะ	๓๐๑
ครั้งที่ ๑๐	พุทธิจริต - กรรณฐานทางแก้ ๔ อย่าง	๓๐๗
ครั้งที่ ๑๑	กายคตาสติ วิตักกจริต	๓๑๓
ครั้งที่ ๑๒	ป่าช้าข้อ ๓ จริต ๖ และทางแก้	๓๑๗
ครั้งที่ ๑๓	ป่าช้าข้อ ๔ ปฐวีกสิณ	๓๒๓
ครั้งที่ ๑๔	ป่าช้าข้อ ๕ กสิณอีก ๓	๓๒๙
ครั้งที่ ๑๕	ป่าช้าข้อ ๖ กสิณอีก ๒ อรูป ๔	๓๓๓
ครั้งที่ ๑๖	ป่าช้าข้อ ๗ กรรณฐาน ๒ อย่าง	๓๔๑
ครั้งที่ ๑๗	กรรณฐานเรื่องป่าช้าทั้ง ๙	๓๔๕
ครั้งที่ ๑๘	จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๓๕๑

ครั้งที่ ๑ การบวช

วันนี้เป็นวันเริ่มเปิดสอนอบรมนวกภิกษุในฐานะพระอุปัชฌาย์ สอนอบรม สัทธินาสิก หรือพระอาจารย์สอนอบรมอันเตวาสิก อันเป็นการสอนอบรมอีกส่วนหนึ่ง จากการศึกษาที่มีการเปิดโรงเรียนสอนนวกภิกษุตามหลักสูตรนวกภิกษุ ฉะนั้น ในวันนี้จึงมุ่ง สอนอบรมพระพุทธานุสสาทั้งในด้านที่เป็นปริยัติและทั้งในด้านที่เป็นปฏิบัติ ตามที่เห็นว่า จะเหมาะสมจะควรสำหรับนวกภิกษุทั้งหลายผู้เข้ามาบวชเรียนชั่วคราวระยะเวลา ๓ เดือนเศษ ในวันนี้ก็คิดว่าจะได้สอนทบทวนการสอนภาค เมื่อนวกภิกษุทั้งหลายได้เข้ามาขอบวช เมื่อนาคเข้ามาขอบวช พระอุปัชฌาย์ก็สอนนาค ซึ่งคำสอนนาคนี้ก็ก็เป็นคำที่ใช้ได้แม้ เมื่อบวชแล้ว และก็ก็เป็นคำสอนสำหรับให้ใช้เมื่อบวชแล้วด้วย ในเบื้องต้นก็ให้ระลึกถึง พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ โดยพระคุณ และตั้งใจถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ

พระพุทธเจ้านั้นคือท่านผู้ตรัสรู้พระธรรม แล้วแสดงพระธรรมสั่งสอนตั้ง พุทธศาสนาขึ้น ท่านทรงประกอบด้วยพระปัญญาคุณ คุณคือความรู้จริง พระวิสุทธิคุณ คุณคือความบริสุทธิ์จริง พระกรุณาคุณ คุณคือพระกรุณาจริง เพราะได้ตรัสรู้พระธรรม อันเป็นสัจจะ คือเป็นของจริงเป็นของแท้ รวมเข้าในอริยสัจทั้ง ๔ คือ ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ จึงทรงทำกิเลสและกองทุกข์ในสันดาน ให้สิ้นไปสิ้นเชิง เป็นผู้บริสุทธิ์ทางกายทางวาจาทางใจ ไม่มีกิเลสเครื่องเศร้าหมอง เหลืออยู่แม้แต่น้อย จึงทรงเป็นผู้บริสุทธิ์กายบริสุทธิ์วาจาบริสุทธิ์ใจสิ้นเชิง และก็

ทรงมีพระมหากุณาแผ่ไปในสรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้า เสด็จจาริกไปทรงแสดงธรรมสั่งสอนโปรดเวไนยนิกร คือหมู่แห่งชนที่ฟังแนะนำได้ คือที่ทรงโปรดได้ให้บรรลุถึงสุขประโยชน์ตามภูมิตามชั้น ตั้งพุทธศาสนาและพุทธบริษัทขึ้นในโลก นี้คือพระพุทเจ้า

ธรรมที่พระพุทเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ได้ทรงแสดงสั่งสอนโดยเป็นพระธรรม คำสอนพระวินัย คำสั่งอันเรียกว่าพุทธศาสนา นี้แปลว่าคำสั่งสอนหรือคำสอนสั่งของพระพุทเจ้า ชื่อว่าปริยัติธรรม คือเป็นข้อธรรมที่ฟังเรียนฟังฟังฟังทรงจำทำความเข้าใจ แล้วก็นำมาประพฤติทางกายทางวาจาทางใจ ให้ตั้งขึ้นที่กายที่วาจาที่ใจ ก็เป็นปฏิบัติธรรม และเมื่อปฏิบัติก็ย่อมจะได้รับผลตามสมควรแก่ความปฏิบัติตั้งแต่เบื้องต้น เป็นการยกตนให้พ้นจากโลกที่ชั่วที่ผิดขึ้นสู่โลกที่ขอบจนถึงพ้นโลกก็คือกิเลส ก็เรียกว่า ปฏิเวธธรรม ธรรมะคือความรู้แจ้งแทงตลอด อันหมายถึงมรรค ผล นิพพาน ซึ่งเป็นความรู้แจ้งแทงตลอดกิเลส คือทำกิเลสให้หมดสิ้นไปบางส่วนหรือว่าสิ้นเชิง ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ทั้ง ๓ นี้ก็รวมเรียกว่าพระธรรม

หมู่ชนที่ได้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทเจ้าแล้วได้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบตามพระธรรมคำสั่งสอน ทำกิเลสและกองทุกข์พ้นไปบางส่วนบ้างสิ้นเชิงบ้าง ได้ช่วยนำพระพุทธศาสนา และพุทธบริษัทสืบต่อมาจากเราทั้งหลายในบัดนี้ ก็ชื่อว่าพระสงฆ์

พระพุทเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์นี้ เป็นสรณะคือที่พึ่งอันอุดมเอกในโลก จึงขอให้ผู้เข้ามาขอบวชได้ตั้งใจถึงพระพุทเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะคือที่พึ่งว่า พุทธิ สรณิ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าถึงพระพุทเจ้าเป็นสรณะคือที่พึ่ง ธมฺมึ สรณิ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นสรณะคือที่พึ่ง สงฺฆึ สรณิ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นสรณะคือที่พึ่ง เมื่อได้ตั้งใจถึงพระพุทเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะตั้งนี้แล้ว จึงสมควรบวช

อนึ่ง ก็พึงทราบประโยชน์ของการบวช ประโยชน์ของการบวชนั้นเป็นโอกาส คือเป็นช่องว่างที่นำตัวออกมาจากกังวลห่วงใยทั้งหลาย จึงสามารถศึกษาปฏิบัติพระพุทธศาสนาคือพระธรรมวินัย ให้บรรลุถึงผลที่มุ่งหมายของการบวชได้โดยสะดวก เพราะฉะนั้น เมื่อบวชแล้วจึงต้องตั้งใจศึกษาปฏิบัติในไตรสิกขาคือสิกขาทั้งสาม อันได้แก่ศีล สมาธิ ปัญญา

ศีลนั้นก็ให้แก่ความตั้งใจดวงใจเว้นจากความประพฤติชั่วประพฤติผิดทางกาย ทางวาจา เป็นเครื่องกำจัดกิเลสอย่างหยาบที่เป็นไปทางกายทางวาจา สมานนั้นก็ให้แก่ความตั้งใจมั่นอยู่ในอารมณ์ที่ดีที่ชอบอันเป็นอารมณ์ทางกรรมฐาน เป็นเครื่องกำจัดกิเลสที่เป็นนิวรณ์ คือ ทำจิตใจให้ไม่สงบ ให้ฟุ้งซ่าน จึงกันมิให้จิตเป็นสมาธิได้ และมีให้เกิดปัญญา ส่วนปัญญานั้นก็ได้แก่ความรู้เข้าถึงสัจจะที่เป็นความจริงของจริงของแท้ รวมเข้าในอริยสัจทั้งสี่ดังกล่าวมาข้างต้นนั้น เป็นเครื่องกำจัดกิเลสได้ทุกอย่างเป็นอย่างดี จนถึงที่เป็นอย่างละเอียดที่นอนจมหมักหมมต้องจิตสันดาน ศีลนั้นจะพึงมีได้ก็ด้วยความที่มาตั้งใจศึกษาสมาทานตามสิกขาบทบัญญัติที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติไว้ เว้นข้อที่พระองค์ทรงห้าม ทำตามข้อที่พระองค์ทรงอนุญาต สมานนั้นจะพึงมีได้ก็ด้วยความที่มาตั้งใจปฏิบัติในสมถกรรมฐาน คือกรรมฐานที่เป็นทางปฏิบัติให้จิตสงบคือสงบจากนิวรณ์ทั้งหลาย ปัญญานั้นจะพึงมีได้ก็ด้วยความที่มาศึกษาปฏิบัติในวิปัสสนากรรมฐาน คือกรรมฐานที่เป็นเหตุให้เกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริง

พระอาจารย์แต่ปางก่อนมาซึ่งท่านเป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ให้บรรพชาอุปสมบทผู้เข้ามาขอบวช ท่านได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาโดยสอนกรรมฐาน ๕ ข้อ อันเรียกว่าตจปัญจกรรมฐาน กรรมฐาน ๕ ข้อมีหนึ่งเป็นที่สุดแก่ผู้เข้ามาขอบวชตั้งแต่ที่แรกกรรมฐาน ๕ ข้อนี้ก็คือ เกสา ผม โลมา ขน นขา เล็บ ทันดา ฟัน ตโจ หนึ่ง เกสา คือผมนั้น ก็ได้แก่สิ่งที่เป็นเส้น ๆ งอกอยู่บนศีรษะ เบื้องหน้าจรดหน้าผาก เบื้องหลังจรดปลายคอต่อ เบื้องขวางจรดโหนกหูทั้ง ๒ ข้าง โลมาก็คือขน ก็ได้แก่สิ่งที่เป็นเส้น ๆ เว้นจากผม งอกอยู่ที่สรรพวงค์กายนอกจากฝ่ามือและฝ่าเท้า นขาก็คือเล็บ ก็ได้แก่สิ่งที่เป็นเกล็ด ๆ งอกอยู่ที่ปลายนิ้วมือนิ้วเท้า ทันดานั้นคือฟัน ก็ได้แก่สิ่งที่เป็นซี่ ๆ งอกอยู่ในกระดูกคางเบื้องล่างเบื้องบนในปาก ตโจก็คือหนัง ก็ได้แก่สิ่งที่เป็นผืนหุ้มห่ออยู่ที่สรรพวงค์กาย ท่านสอนให้พิจารณาผม ขน เล็บ ฟัน หนึ่ง ทั้ง ๕ นี้ว่าเป็นสิ่งปฏิกุล คือเป็นสิ่งที่โสโครกไม่สะอาด จึงต้องมีการอาบน้ำ ก็เป็นการชำระผม ขน เล็บ ฟัน หนึ่ง เหล่านี้นั่นเอง แต่ก็ไม่สามารถที่จะชำระให้สะอาดตลอดไปได้ เพราะอาการทั้ง ๕ นี้เป็นสิ่งที่ไม่สะอาดปฏิกุลอยู่โดยธรรมชาติ เมื่อพิจารณารวม ๆ ดั่งนี้ยังไม่เห็นชัด พระอาจารย์ก็สอนให้พิจารณาจำแนกออกไปอีกแต่ละสิ่งโดยสี่โดยสัณฐาน โดยกลืน โดยที่เกิด โดยที่อยู่ ว่าสิ่งทั้ง ๕ นี้สี่ก็เป็นสิ่งที่ไม่งาม ก็พิจารณา

ดูสีของสิ่งทั้ง ๕ นี้ ว่าสีของผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นอย่างไร สันฐานคือทรวดทรง ก็ไม่งาม ดังจะพึงพิจารณาสิ่งทั้ง ๕ นี้ โดยสันฐานคือทรวดทรงได้ดังกล่าวมาข้างต้น กลิ่นก็ไม่ดี ที่เกิดก็เกิดจากบุพโพ โลหิต คือน้ำหนอง น้ำเหลือง น้ำเลือด และอยู่กับ บุพโพ โลหิตซึ่งเป็นของไม่สะอาด ท่านสอนให้พิจารณากลับไปกลับมาว่า เกสา โลमानขา ทันตา ตโจ ผม ขน เล็บ ฟัน หนังปฏิภูลไม่สะอาด ตโจ หนัง ทันตา ฟัน นขา เล็บ โลมา ขน เกสา ผม ปฏิภูลไม่สะอาด เกสา ผม โลมา ขน นขา เล็บ ทันตา ฟัน ตโจ หนัง ปฏิภูลไม่สะอาด ให้พิจารณากลับไปกลับมาดังนี้ จนปฏิภูลสัญญา ความสำคัญหมายว่า เป็นสิ่งปฏิภูลไม่สะอาดปรากฏขึ้นแก่จิตใจ จิตใจมีความสงบจึง จะเป็นกรรมฐาน ก็คือ เป็นสมถกรรมฐานนั่นเองในที่แรก และเมื่อได้กรรมฐานข้อนี้ คือได้ความสงบใจแล้ว ก็ให้ปฏิบัติสืบต่อไปจนกระทั่งบรรลุวิชชาคือความรู้แจ่มแจ้งตามความเป็นจริง และวิมุตติคือความหลุดพ้นในที่สุด

และต่อจากนั้นพระอุปัชฌาย์ ก็มอบผ้ากาสาเยาะให้แก่ผู้ที่มาขอบวชเอาไปครอง และเข้ามาขอสรณะและศีล ขอนิสสัย ขอบรรพชาอุปสมบทอะไรต่อไปจนสำเร็จเป็นภิกษุและเมื่อสำเร็จเป็นภิกษุแล้ว พระอุปัชฌาย์ก็บอกนิสสัย ๔ กับอภรณ์ยกิจ ๔ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ให้รับบอกแก่ผู้ที่เข้ามาอุปสมบทเสร็จแล้วเพื่อจะได้ทราบว่เมื่อบวชเป็นภิกษุเสร็จแล้วจะดำรงชีวิตอยู่อย่างไร และจะต้องเว้นอะไรที่เป็นข้อสำคัญ

ว่าถึงนิสสัย ๔ คำว่า “นิสสัย” นั้นใช้หมายถึงนิสสัยทางจิตใจอย่างหนึ่ง หมายถึง นิสสัยที่เป็นวัตถุเครื่องอาศัยอีกอย่างหนึ่ง ในที่นี้หมายถึงวัตถุที่เป็นเครื่องอาศัย และวัตถุที่เป็นเครื่องอาศัยของบรรพชิตคือผู้บวชนั้นที่พระอุปัชฌาย์บอกตามที่ทรงบัญญัติไว้ ก็เป็นเครื่องอาศัยที่เรียกว่าอย่างแร้นแค้นที่สุด หรืออย่างที่บรรพชิตคือผู้บวชจะพึงแสวงหาได้ที่เหมาะสมแก่ภาวะเป็นบรรพชิตคือผู้บวช อันได้แก่การเที่ยวออกบิณฑบาต รับอาหารที่เขาใส่บาตรถวายหนึ่ง นุ่งห่มผ้าบังสุกุลหนึ่ง อยู่โคนไม้หนึ่ง ฉนียดองด้วยน้ำมูลรเน่าหนึ่ง นิสสัยทั้ง ๔ ข้อนี้ก็พระบัญญัติที่เหมาะสมแก่ภาวะเป็นบรรพชิต คือผู้บวช เพราะว่าบรรพชิตคือผู้บวชนั้นก็คือผู้ออก ออกจากเรือน มาเป็นผู้ไม่มีเรือน เมื่อยังอยู่ครองเรือนนั้นเรียกว่า *อาคาริยะหรืออาคาริกะ* แปลว่า ผู้ครองเรือน เมื่อออกบวชคือออกจากเรือนมาบวชก็เป็นผู้ไม่มีบ้านไม่มีเรือน เรียกว่า

อนาคาริยะหรืออนาคาริกะ เมื่อไม่มีบ้านไม่มีเรือนจะได้อาหารสำหรับบริโภคจากไหน ก็ต้องถือบาตร เดินออกไปสู่หมู่บ้าน รับก้อนข้าวที่เขาใส่บาตรนำมาฉันสำหรับดำรงชีวิต เพราะไม่มีบ้านไม่มีเรือน ก็ไม่มีครัวหรือไม่มีครอบครัวที่จะปรุงอาหารเอง บรรพชิตในพุทธศาสนาจึงได้มีชื่อว่าภิกษุหรือภิกษุที่แปลอย่างหนึ่งว่าผู้ขอ คือเป็นผู้ขอโดยปกติ หมายความว่าอุ้มบาตรเดินเข้าไปเฉย ๆ ไม่ได้ขออย่างยากคือร้องขอ หรือวิณฑกที่มีการแสดงเต็นรำ ทำเพลง เป็นต้น เป็นการขอ แต่ว่าขอโดยปกติด้วยอาการของสมณะ อุ้มบาตรเข้าไป ก็เป็นการแสดงอาการว่าขอเท่านั้น จึงชื่อว่าภิกษุหรือภิกษุ และผ้าถุงห่มจะได้จากไหน เพราะเมื่อออกจากบ้านจากเรือน ไม่มีบ้านไม่มีเรือนไม่มีทรัพย์ที่จะไปซื้อหาและก็ไม่อาจจะไปซื้อหาได้ ก็ต้องเก็บผ้าที่เขาทิ้งไว้ในที่ต่าง ๆ ตลอดจนถึงผ้าห่อศพที่คนโบราณใช้ห่อศพไปทิ้ง นำเอาผ้าเหล่านี้มาซักเย็บซ่อม ทำเป็นผ้าถุงผ้าห่ม ที่อยู่อาศัยเหมือนกัน เมื่อออกจากบ้านจากเรือน ไม่มีบ้านไม่มีเรือนจะไปอยู่ที่ไหน อย่างที่พูดก็ต้องอยู่โคนไม้ และเมื่อเจ็บป่วยขึ้นมาจะได้เภสัชที่เป็นหยูกยาจากไหน ก็ต้องเก็บผลไม้เป็นหยูกยาได้เอามาตองด้วยน้ำมูลตรเน่า ฉนั้นเป็นนัยระบายเป็นต้น จึงได้บัญญัตินิสสัย ๔ นี้ไว้ เพื่อให้บรรพชิตคือผู้ออกบวชได้ทราบ ว่าเมื่อออกบวชมาเป็นผู้ไม่มีบ้านไม่มีเรือนก็ต้องดำรงชีวิตเช่นนี้ แต่แม้เช่นนั้นก็ทรงอนุญาตอดิเรกलग แปลว่าการได้ทีนอกไปจากนิสสัยทั้ง ๔ นี้ ที่ยิ่งไปกว่านิสสัยทั้ง ๔ นี้ ที่เกินไปกว่านิสสัยทั้ง ๔ นี้ ดังเช่นอาหาร ก็ทรงอนุญาตให้รับอาหารที่เขา นำมาถวายได้ เว้นอาหารบางอย่างที่บัญญัติห้ามไว้ในพระวินัย ผ้าถุงห่มก็ให้รับผ้าถุงห่ม ที่เขานำมาถวายได้ แต่ต้องมาทำให้ถูกต้องตามพระวินัย ที่อยู่อาศัยก็ให้รับที่อยู่อาศัย ที่เขาถวายได้ หรือแม้อยู่ในถ้ำเป็นต้น หยูกยาก็ก็นับเป็นเภสัช ๕ ที่เขามาถวายได้ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เมื่อมีปัจจัย คือมีเหตุก็ฉันได้ ตลอดจนถึงหยูกยาแก้ไข้ช้อยอื่น เหล่านี้เรียกว่าเป็นอดิเรกलग

ในบัดนี้การที่จะต้องปฏิบัติตามนิสสัยทั้ง ๔ นี้ก็ไม่สู้จะมี เพราะว่าได้มีผู้มีศรัทธาปสาทะได้สร้างวัด สร้างที่อยู่อาศัยถวายภิกษุ และได้บำรุงด้วยปัจจัยเหล่านี้ เพราะฉะนั้น จึงมีอดิเรกलगอยู่อย่างเพียงพอ แต่แม้เช่นนั้น ผู้เข้ามาขอบวชก็พึงทราบว่ามันเป็นอดิเรกलग และเขามาถวาย เขามาสร้างถวายด้วยศรัทธาปสาทะ ในพระพุทธศาสนา ฉะนั้น เมื่อเข้ามาบวชเรียน ได้รับสัปปายะ เสนาสนะสัปปายะ

ที่อยู่อาศัยเป็นที่สบาย อาหารสัปปายะ อาหารเป็นที่สบาย บุคคลสัปปายะ บุคคลเป็นที่สบาย ธรรมสัปปายะ ธรรมที่เรียนที่ปฏิบัติเป็นที่สบาย ก็พึงตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ตั้งใจศึกษาปฏิบัติ พระพุทธศาสนา หรือศึกษาปฏิบัติในพระธรรมวินัย หรือศึกษาปฏิบัติในไตรสิกขา ตามที่แสดงมาโดยสังเขปอย่างเต็มที่ และตั้งใจแน่วแน่ประกอบด้วยเมตตาไปในบรรดาผู้ที่ได้ให้อุปการะบำรุงในพุทธศาสนาทั้งหลาย จนถึงเราทั้งหลายได้เข้ามาบวชเรียน ได้รับสัปปายะคือความสบายความผาสุกทุกท่าน การแน่วแน่ด้วยเมตตาออกไปแก่ทุก ๆ ท่านที่ทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาดังกล่าว เป็นกิจที่ดีที่ชอบที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้ให้พึงปฏิบัติกระทำ

ในวันนี้ก็ยุติเท่านี้

๒๕ กรกฎาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๒

พระพุทธศาสนาและธรรมเนียมการสวดมนต์

จะแสดงพุทธศาสนา คำว่า “พุทธศาสนา” นั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสใช้เอง ตั้งแต่ตอนต้นพุทธกาลที่มีแสดงเล่าเรื่องว่า เมื่อได้ตรัสรู้แล้วได้เสด็จไปทรงแสดงธรรมโปรดพระปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทรงจำพรรษาแรกที่นั่น ออกพรรษาแล้วก็ได้เสด็จจากนั้นไปสู่กรุงราชคฤห์ และได้ทรงแสดงธรรมโปรดผู้ที่เคยบวชเป็นบรรพชิตมาแล้วบ้าง โปรดผู้ที่ยังไม่เคยบวชผู้เป็นฆราวาสหรือคฤหัสถ์บ้างไปโดยลำดับ ก็ทรงได้พระสาวกมากขึ้น และในเวลาตะวันบ่ายวันหนึ่ง ได้เสด็จออกจากเขาคิชฌกูฏในกรุงราชคฤห์ไปสู่พระเวฬุวนาราม ได้มีพระสาวกมาเข้าเฝ้าเป็นจำนวนมากซึ่งล้วนเป็นพระอรหันต์ เป็นผู้ได้อะภิกขุอุปสัมปทา คือผู้ที่ได้รับบวชโดยตรงจากพระพุทธเจ้าด้วย พระวาจาว่า “จงเป็นภิกษุมาเถิด” และมีได้มีการนัดหมายกัน วันนั้นก็เป็นวันเพ็ญ เดือนมาฆะ ซึ่งตรงกับไทยคือกลางเดือน ๓ โดยมาก เว้นแต่ปีที่มีอธิกมาสก็เป็นกลาง เดือน ๔ พระพุทธเจ้าได้ทรงทำอุโบสถอันบริสุทธิ์ด้วยพระอรหันต์ทั้งหลาย ทรงแสดงพระโอวาทปาติโมกข์คาถาหนึ่งแปลความว่า

การไม่ทำบาปทั้งปวง

การทำกุศลให้ถึงพร้อม

การทำจิตของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส

นี่เป็นพุทธธานศาสนา คือศาสนาของพระพุทธะทั้งหลาย

คำว่า พุทธศาสนาสานา หรือ พุทธศาสนาสาน ประกอบขึ้นด้วยคำ ๒ คำ พุทธศาสนาสาน สาน ศาสนา พุทธศาสน ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย และเพราะเป็นคำฉันทตอนนั้นต้องการคำรัสสะจึงตัดเอาคำว่า อ้อ ออก อ่านว่า พุทธศาสนาสาน และพุทธศาสนานี้เอง เมื่อรวมกันก็เป็นพุทธศาสนาสาน พุทธศาสนาสานหรือพุทธศาสนาสาน หรือพุทธศาสนาสาน เป็นคำเดียวกัน เป็นคำที่พระพุทธเจ้าได้ทรงขึ้นเอง และก็เป็นอันชี้รวมว่า ได้แก่ การไม่กระทำบาปทั้งปวงหนึ่ง การทำกุศลให้ถึงพร้อมหนึ่ง การชำระจิตของตน ให้บริสุทธิ์ผ่องใสหนึ่ง เป็นพุทธศาสนาดังนี้ จึงถือว่าพระพุทธภาสิตโอวาทบทนี้เป็นหัวใจพระพุทธศาสนาสาน เพราะว่าประมวลหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนาสานทั้งสิ้นเข้ามาเป็น ๓ ข้อดังนี้ และคำว่า “ศาสนาสาน” นั้นก็นิยมแปลกันว่า “คำสั่งสอน” แต่อันที่จริงนั้น คำว่าศาสนาสานมีความหมายถึงคำสั่งสอนก็ได้ การปกครองก็ได้ โดยตรงก็คือการปกครองตนเองหรือการปกครองจิตใจ ซึ่งมีความหมายไปในด้านการปฏิบัติตลอดจนผลของการปฏิบัติ ถ้าแปลว่า การสั่งสอน ศาสนาก็เป็นปริยัติธรรม ธรรมคือปริยัติ คือหมายถึงว่าเป็นข้อที่ฟังเล่าเรียน สดับฟังทรงจำทำความเข้าใจ และเมื่อศาสนาสาน หมายถึงการปฏิบัติ ปกครองตนเอง ปกครองจิตใจตนเอง ก็เป็นปฏิบัติธรรม และเมื่อหมายรวมถึงผลของการปฏิบัติก็รวมเป็นปฏิเวธธรรม ธรรมคือความรู้แจ้งแทงตลอดอันเป็นผลของการปฏิบัติ

คำว่า พระธรรม นั้นจึงมี ๓ ปริยัติธรรม ปฏิบัติธรรม ปฏิเวธธรรม ปริยัติธรรมนั้น ก็เป็นคำสั่งสอน เป็นข้อที่ฟังเรียน สดับตรับฟัง ทรงจำทำความเข้าใจ ตั้งอยู่ที่การเรียน การฟังการทรงจำทำความเข้าใจ ปฏิบัติธรรม นั้นหมายถึงการปฏิบัติ คือเป็นการที่ได้รับเอาคำสั่งสอนนั้นที่ฟังที่เรียนที่ทรงจำที่ทำความเข้าใจ มาปฏิบัติที่กายที่วาจาที่ใจของตน ปฏิบัติธรรมจึงตั้งอยู่ที่กายที่วาจาที่ใจ ส่วน ปฏิเวธธรรม ธรรมคือปฏิเวธอันได้แก่ ความรู้แจ้งแทงตลอดอันเป็นผลของการปฏิบัติ อันหมายถึงว่าปฏิบัติได้ ละอกุศลได้ ละบาปได้ ทำกุศลให้บังเกิดขึ้นได้ ชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใสได้ เรียกว่าเป็นปฏิเวธ ความรู้แจ้งแทงตลอด เพราะว่าจะต้องรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมที่เป็นตัวความจริงตลอดเหตุ ตลอดผล โดยตรงก็เจาะแทงกิเลสให้สิ้นไปได้ ให้หมดไปได้ ดังที่เรียกว่ามรรคผลนิพพาน อันเป็นผลของการปฏิบัติเป็นธรรมที่ฟังบรรลु อันเกิดจากผลของการปฏิบัติ ก็เป็นปฏิเวธธรรม ธรรมอยู่ในจิตอยู่ที่จิตนี้เอง เพราะฉะนั้น กล่าวโดยสรุปแล้ว ศาสนาสานจึงเป็น ๓ ปริยัติศาสนาสาน ปฏิบัติศาสนาสาน ปฏิเวธศาสนาสาน หรือ

เรียกว่าปริยัติธรรม ปฏิบัติธรรม ปฏิเวธธรรม ความหมายของคำว่า พุทธศาสนานั้น จึงคลุมไปได้ทั้งหมดดังนี้

กล่าวเฉพาะที่เป็นปริยัติศาสนา คือที่แปลกันว่าคำสั่งสอนนั้น คำสั่งก็ได้แก่ พระวินัย คำสอนก็ได้แก่พระธรรม พระพุทธเจ้าเมื่อได้ตรัสรู้แล้วก็ทรงสอนพระธรรม ตั้งตั้งแต่ปฐมเทศนาโปรดพระปัญจวัคคีย์ เป็นคำสอนที่มุ่งให้ผู้ฟังได้ปัญญา คือความรู้ เข้าถึงสัจจะเป็นตัวความจริง ตั้งตั้งแต่ให้เกิดธรรมจักขุ ดวงตาเห็นธรรมขึ้นโดยปริยัติ ก็เป็นอันว่าได้เข้าถึงธรรมอันเป็นขั้นต้น ก็บังเกิดการปฏิบัติคือปฏิบัติธรรม คือศีล สมาธิ ปัญญาขึ้นเป็นต้น จึงบรรลุปฏิเวธธรรมคือผลของการปฏิบัติไปโดยลำดับ เดิมจึงมีแต่ธรรมที่เป็นคำสั่งสอนดังนี้ และต่อมาเมื่อมีภิกษุเข้ามาขอบวชมากขึ้น มีระดับของ ความรู้ความประพฤติอธยาศัยต่าง ๆ กัน ผู้มีอธยาศัยหยาบมีกุศลเจตนาอันน้อย ก็ก่อ ความประพฤติที่ไม่ชอบขึ้น จึงได้ทรงบัญญัติพระวินัย ห้ามการกระทำที่ชั่วที่ผิดให้ กระทำการที่ควรกระทำสำหรับปกครองหมู่สำหรับปกครองคณะ จึงได้เกิดมีพระวินัย ขึ้นซึ่งเรียกว่าเป็นคำสั่ง เพราะฉะนั้น คำสั่งจึงหมายถึงพระวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรง บัญญัติขึ้นไว้นี้ และเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ก็ได้ตรัสมอบให้พระธรรม ที่ทรงแสดงแล้ว พระวินัยที่ทรงบัญญัติแล้ว เป็นพระศาสดาแทนพระองค์ ดังพระพุทธ- ภาษิตที่ตรัสแก่ท่านพระอานนทมโหีใจความว่า

“ธรรมที่เราแสดงแล้ว วินัยที่เราบัญญัติแล้ว เป็นศาสดาของท่านทั้งหลาย โดยกาลที่เราล่วงไป” ดังนี้

เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าตามที่แสดง มาโดยลำดับนี้ จึงมี ๒ หมวดหรือ ๒ ปิฎก หรือ ๒ ตะกร้า ปิฎก แปลว่าตะกร้า หมายถึงหมวด คือหมวดพระธรรมกับหมวดพระวินัย ในการสังคายนาครั้งที่ ๑ หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วได้ประมาณ ๓ เดือน กับในการสังคายนาครั้งที่ ๒ เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วได้ประมาณ ๑๐๐ ปี ก็ปรากฏว่า ในการสังคายนา ๒ ครั้งนี้ ก็แบ่งพุทธศาสนาออกเป็น ๒ หมวด คือ ธรรมหมวดหนึ่ง วินัยหมวดหนึ่ง ต่อมาจึงได้แบ่งพุทธศาสนาออกเป็น ๓ หมวดที่เรียกว่า ๓ ปิฎก คือวินัยปิฎก ตะกร้าพระวินัย คือหมวดพระวินัย สุตตันตปิฎก หมวดพระสุตตันตหรือพระสูตร อันหมายถึงข้อธรรม ที่ทรงแสดงแก่บุคคลนั้น ๆ ในที่นั้น ๆ และสาม อภิธรรมปิฎก

หมวดพระอภิธรรม คำว่าอภิธรรมนั้นแปลว่าธรรมที่ยิ่งหรือธรรมโดยเฉพาะ โดยการตั้งหัวข้อธรรมเป็นมาติกาแล้วอธิบาย พระอาจารย์แต่ก่อนมาบางท่านจึงถือว่าเป็นอย่างอรรถกถาพิเศษ ไม่ปรากฏในตอนแรกว่าทรงแสดงแก่ใครที่ไหน แต่ในภายหลังพระอาจารย์ได้แต่งแสดงว่า พระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปเทศน์โปรดพระพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แต่ว่าในตัวพระคัมภีร์เองไม่ได้มีเขียนบอกเอาไว้ แต่ก็มีเนื้อหาที่พระอาจารย์จัดเข้าเป็นหมวดหนึ่ง จึงเป็นปิฎก ๓ เรียกว่าพระไตรปิฎก

ความเป็นมาของพุทธศาสนาคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นพระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงธรรม ทรงบัญญัติพระวินัยด้วยพระโอษฐ์ พระสาวกผู้ฟังหรือบุคคลผู้ฟังก็ฟังด้วยหูและก็ทรงจำเอาไว้ยังไม่ได้เขียนเป็นตัวอักษร เมื่อทรงจำไว้จึงมีการบอกกล่าวกันสืบต่อมา ในขั้นต้นไม่มีประวัติเขียนเอาไว้ว่ามีการเขียนเป็นตัวอักษร มีแต่การทรงจำหรือบอกกล่าวถึงต่อกันมา และการทรงจำนั้นส่วนใหญ่ก็น่าจะทรงจำกันโดยอรรถคือเนื้อความ ไม่ได้ทรงจำพยัญชนะหรือถ้อยคำไว้อย่างครบถ้วน แต่ว่าก็อาจจะมีการทรงจำถ้อยคำไว้อย่างครบถ้วนสำหรับท่านที่มีความทรงจำดี เพราะท่านผู้ที่มีความทรงจำดีนั้นแม้ในสมัยหลังนี้ก็ยังไม่ปรากฏว่ามีเหมือนกัน คือทรงจำได้ตลอดจนถึงถ้อยคำไม่เพียงแต่เนื้อความหรือใจความเท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงได้มีปรากฏแสดงถึงการจัดเสนาสนะให้ภิกษุทั้งหลายอยู่ว่า ท่านผู้ที่จัดเสนาสนะให้ภิกษุทั้งหลายอยู่ ในครั้งนั้น ท่านจัดให้อยู่กันเป็นหมวดหมู่ตามที่ได้ทรงจำพระพุทธวจนะหรือคำสั่งสอน ของพระพุทธเจ้าไว้ได้ด้วย คือท่านผู้ที่ทรงจำธรรมที่เป็นคำสั่งสอนได้ในหมวดใดหมวดหนึ่งที่ตรงกันก็ให้อยู่ใกล้กัน เพื่อว่าจะได้ซักซ้อมกันทำความเข้าใจกันได้สะดวก ข้อนี้ก็เครื่องแสดงว่า ในครั้งนั้นพระภิกษุทั้งหลายที่ทรงจำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ส่วนใหญ่นั้นคงจะทรงจำกันได้หมวดใดหมวดหนึ่งแตกต่างกันไป ที่จะจำกันได้ทั้งหมดนั้นคงจะมีน้อย แม้ในการสังคายนาครั้งที่ ๑ นั้น มีการประชุมทำสังคายนา ก็ยังต้องแบ่งกันให้ท่านพระอานนท์แสดงพระธรรม ให้ท่านพระอุบาลีแสดงพระวินัย เพราะว่าท่านพระอานนท์นั้นจำพระธรรมได้มากหรือทั้งหมด ท่านพระอุบาลีนั้นจำพระวินัยได้มากหรือทั้งหมด แต่ว่าก็มีพระภิกษุผู้ที่ได้บรรลุธรรมขั้นสูงสุด และเป็นผู้ที่บรรลุถึงอภิญญาทั้งหมดจำนวน ๕๐๐ เข้าประชุมสำหรับที่จะได้ช่วยกันทักท้วงแก้ไขให้เป็นที่รับรองต่อกัน ท่านทั้งหมดเหล่านั้นก็แสดงว่าต่างก็ต้องเป็นผู้ที่ได้ทรงจำพระธรรมวินัยกันมาน้อยหรือมากด้วยกันทั้งนั้น แม้จะไม่ได้ทั้งหมด ก็นับว่าทรงจำกันได้เป็นส่วนมาก

เมื่อมารวมกันมากเข้า ก็สามารถที่จะสอบถามกันได้ทั้งหมด เพราะคำว่าสังคายนานั้น เรามาแปลกันตามความหมายว่า การร้อยกรองพระธรรมวินัย แต่ตามศัพท์นั้น สังคิติ หรือสังคายนาแปลว่าคำร้องที่พร้อม ๆ กัน เพราะสังคิตีก็คือสังคิต ภาษาไทยเรามาใช้ว่าการขับร้อง ก็คือการสวดขึ้นพร้อม ๆ กัน กล่าวคือเมื่อได้มาประชุมกัน มีท่านรูปหนึ่งแสดงพระธรรมเสนอขึ้น ท่านรูปหนึ่งแสดงพระวินัยเสนอขึ้น ก็คงจะเสนอกันมาเป็นตอน ๆ เป็นส่วน ๆ เป็นหมวด ๆ เป็นข้อ ๆ ไป และก็จะต้องไต่ถามกันว่าเป็นอย่างไร ใครจะเห็นอย่างไรที่ถูกต้อง ใครว่าอย่างไรก็ว่ากันไป แปลว่าแก้ไขกันให้บริสุทธิ์บริบูรณ์เป็นพระสูตร ๆ ไป เป็นข้อ ๆ ไป แล้วก็รับรองพร้อมกัน และเมื่อรับรองพร้อมกันแล้วก็สวดขึ้นพร้อม ๆ กัน ก็แปลว่าได้ทั้งหมดคือเนื้อความ ได้ทั้งพยัญชนะคือถ้อยคำสวดขึ้นพร้อม ๆ กัน ทรงจำกันไว้ ก็ทำกันไปโดยลำดับดังนี้ จนหมดสิ้นตามที่ได้ทรงจำกันไว้ได้ ก็เป็นอันว่าได้ตรวจสอบพระวินัยและได้รับรองได้สวดขึ้นพร้อม ๆ กัน เป็นการสาธยาย

สำหรับการสาธยายคือการสวดขึ้น เป็นการสังคายนาหรือสังคิติคือสวดขึ้นพร้อมกันนี้ ก็น่าจะมีขึ้นตั้งแต่ในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนม์อยู่แล้ว ดังที่ได้เล่ามาเมื่อสักครู่นี้ว่า ท่านผู้จัดเสนาสนะในสำนักได้จัดให้ผู้ที่มีความทรงจำในหมวดเดียวกัน พระสูตรเดียวกันอยู่ด้วยกัน เพื่อที่จะได้เทียบเคียงในข้อความพระธรรมที่ทรงจำไว้ได้ให้ตรงกันได้โดยสะดวก และคงจะได้มีการสวดขึ้นพร้อม ๆ กัน และได้มีการปรากฏ เล่าถึงพระเถระบางรูป ได้ทรงจำข้อธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนเอาไว้ได้ และได้สวดถวายพระพุทธเจ้าคือได้แสดงถวายพระพุทธเจ้า ก็คือสวดมนต์คำสั่งสอนที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้แล้วและตนทรงจำได้ถวายพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงสดับแล้วก็ทรงสาธุการคือว่าถูกต้องแล้ว ก็ท่านผู้ที่ทรงจำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้ตลอดจนถึงพยัญชนะคือถ้อยคำ คงจะมีการสวดทำนองพร้อม ๆ กันเป็นหมู่ ส่วนผู้ที่ทรงจำได้ที่เป็นอาจารย์ก็สั่งสอนศิษย์ สั่งสอนในหมวดธรรมที่ตนจำได้และเมื่อศิษย์ทรงจำได้แล้วก็ให้ศิษย์มาสวดพร้อม ๆ กัน เพราะฉะนั้น ในพระวินัยจึงได้มีบัญญัติมิให้ภิกษุสอนธรรมแก่อนุปสัมบัน (ผู้ที่มีใช้ภิกษุ) ด้วยวิธีสอนโดยให้สวดบทธรรมที่สอนนั้นพร้อมกันกับตนผู้เป็นอาจารย์ ก็เป็นเครื่องแสดงยืนยันถึงข้อที่กล่าวมานี้ และก็มาปรากฏชัดในเมื่อทำสังคายนาตามที่กล่าวมานั้น เรียกว่า สังคายนาหรือสังคิติ คือสวดพร้อม ๆ กันและทรงจำกันมา ก็เป็นกันมาตั้งนี้จนถึงคราวที่พระวินัยพระธรรม

ปรากฏเป็นตัวอักษร วิธีสอนให้ว่าธรรมโดยบท ได้เคยเข้ามาในวัดทั้งหลายในเมืองไทยเรามีภาษาเรียกว่าต่อหนังสือคำ เป็นวิธีที่ใช้สอนให้จำในยุคที่ยังมิได้ใช้หนังสือ

การจารึกเป็นตัวอักษรนี้ ก็อาจจะมาตั้งแต่ก่อนพระพุทธศาสนาจะมาตั้งอยู่ในลังกาก็ได้ ยังไม่ปรากฏหลักฐาน แต่ว่าพระคัมภีร์ก็คงยังไม่สมบูรณ์ คงจะมาสมบูรณ์เมื่อมาจารึกไว้ที่ลังกาทวีปเมื่อพระพุทธศาสนาว่างไปแล้วได้หลายร้อยปี ในพุทธศตวรรษที่ ๕ ก็คงปรารภกันว่าความทรงจำของคนเสื่อมลงไป เพราะฉะนั้น ควรจะจารึกลงเป็นตัวอักษรเสีย ซึ่งก็เป็นความคิดที่ถูกต้อง และพระไตรปิฎกฉบับที่จารึกที่ลังกาทวีปผู้นับถือพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเช่น ในประเทศไทย พม่า เป็นต้น ก็ได้คัดลอก โดยที่ได้อบรมบคัมภีร์พระพุทธศาสนาพระไตรปิฎกที่ได้จารึกคัดลอกกันต่อมาในประเทศต่าง ๆ เหล่านี้ ผู้นับถือพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทคัดลอกเป็นอักษรของประเทศนั้น ๆ ทีแรกก็จารึกลงในใบลานตั้งแต่ครั้งโบราณ และก็มี การชำระคัมภีร์ที่จารึกนี้เป็นขั้นตอนโดยลำดับก็เรียกสังคายนาเหมือนกัน แต่อันที่จริงก็เป็นแต่เพียงว่าชำระหนังสือกันเท่านั้น สังคายนาริจ ๆ นั้นเมื่อได้จารึกลงเป็นตัวอักษรในลังกาทวีปดังกล่าวเสร็จแล้ว ก็เป็นอันว่ายุติกันเพียงแค่นั้น ต่อจากนั้นก็เป็นการชำระคัมภีร์ โดยที่ได้คัดลอกกันมาหลายฉบับจากประเทศนั้นประเทศนี้มาเทียบเคียงกันเท่านั้นเอง ปกติก็ทำกันมาโดยลำดับดังนี้ ในรัชกาลที่ ๑ ก็ได้ชำระพระคัมภีร์เหล่านี้ แล้วก็จารึกลงในใบลานกันใหม่เป็นฉบับทองใหญ่ เรียกว่าสังคายนาเหมือนกัน และได้พิมพ์เป็นตัวอักษรไทยขึ้นครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ แต่ยังไม่สมบูรณ์ มาสมบูรณ์เต็มที่ โดยหาฉบับที่ยังขาดมาพิมพ์สมบูรณ์ขึ้นในรัชกาลที่ ๗ เป็นฉบับสยามรัฐ มี ๔๕ เล่ม และต่อมาก็มีแปลเป็นภาษาไทยทั้งหมด ในประเทศต่าง ๆ ก็มีการแปลออกมาเป็นภาษานั้น ๆ

แม้ว่าจะได้จารึกลงเป็นตัวอักษรแล้ว แต่ว่าการที่ประชุมกันสวดมนต์คือสวดพระสูตรต่าง ๆ ก็ยังมีอยู่ และแม้ในประเทศไทยก็ยังมีอยู่ตั้งแต่โบราณกาลเป็นธรรมเนียมตามที่พระมาประชุมกันทำวัตรเช้าทำวัตรเย็นหรือคำ สวดมนต์ในโบสถ์หรือในหอสวดมนต์ มีกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาลมาจนถึงบัดนี้ การสวดมนต์ในวัดต่าง ๆ ที่มีเป็นธรรมเนียมมานี้ ก็เป็นการสวดพระธรรมที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระสงฆ์จะต้องท่องจำและก็สวดกัน ก็เป็นทำนองวิธีเก่าตั้งแต่ครั้งพุทธกาลหรือหลังพุทธกาลมาที่ยังไม่ได้จารึกไว้เป็นตัวอักษร ซึ่งพระสงฆ์ก็จะต้องมีการทรงจำ

แม้จำไม่ได้ทั้งหมดก็แบ่งกันจำหมวดโน้นบ้างหมวดนี้บ้าง มาสวดร่วมกันก็เป็นการรักษาความจำ ก็เป็นธรรมเนียมสวดมนต์ที่สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน ฉะนั้น เรื่องการสวดมนต์นี้จึงเป็นเรื่องที่เนื่องมาจากการที่ได้สดับฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่ทรงแสดงสั่งสอนด้วยพระโอษฐ์และก็มีผู้จดจำกันไว้ จำได้ก็มาสวดสั่งสอนกันและก็สังคายนา ในครั้งแรก ๆ ก็ยังไม่จารึกเป็นตัวอักษร ก็มีการสวดขึ้นพร้อม ๆ กันในข้อพระธรรมข้อพระวินัยนั้น ๆ ซึ่งได้ประชุมรับรองกันแล้ว เพื่อให้มีความจำเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันติดต่อกัน ธรรมเนียมสวดมนต์จึงบังเกิดขึ้นเป็นมาดังนี้

เมื่อพุทธศาสนาได้แผ่ออกไป ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาต้องการมงคลต่าง ๆ เพราะว่ายังคงเป็นสามัญชน และเมื่อนับถือพุทธศาสนาก็ต้องการมงคลจากพระพุทธศาสนาก็นิมนต์พระไปสวดมนต์เพื่อเป็นมงคล ก็เป็นเหตุให้มีการเลือกบทสวดมนต์ที่เป็นมงคลต่าง ๆ จากพระไตรปิฎกนั้นแหละ ตำราสวดมนต์ได้ปรากฏเป็นหลักฐานในประเทศลังกา พระอาจารย์ผู้ที่ตั้งคัมภีร์อธิบายพระพุทธศาสนาในลังกา ก็ได้เล่าอ้างไปถึงครั้งพุทธกาลว่า ได้มีการสวดมนต์เพื่อเป็นมงคลหรือเพื่อสงบระงับภัยพิบัติต่าง ๆ แต่ว่าในครั้งพุทธกาลนั้นก็ยากที่จะทราบกันได้ และแม้จะมีการแต่งไว้ในลังกาเช่นนั้น ก็เป็นการแต่งเมื่อพุทธศาสนาล่วงไปตั้งพันปี แสดงว่า ได้มีธรรมเนียมพระสวดมนต์ เพื่อเป็นมงคลแก่ชาวบ้านในลังกาทวีปแล้ว แต่จะมีมาก่อนหน้านั้นในชมพูทวีปยากที่จะทราบ และก็มีกรรวบรวมพระสูตรต่าง ๆ และคาถาสวดมนต์ต่าง ๆ ในลังกาทวีป ในประเทศไทยเรานี้ ได้รับพระพุทธศาสนา ได้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับลังกา ก็ได้ตำราจากลังกานั้นมาใช้ในเมืองไทย ดังที่ได้ใช้สวดกันอยู่ในปัจจุบันนี้ ในเทศกาลเข้าพรรษา นี้ จึงใคร่ที่จะแสดงอธิบายเรื่องการสวดมนต์ต่าง ๆ ซึ่งคนไทยทั้งหลายใช้กันอยู่ พร้อมกับแสดงอธิบายทางกรรมฐานประกอบกันไป เพราะการทำกรรมฐานนั้นคือการทำให้สงบและอบรมให้ได้มีปัญญา การสวดมนต์การฟังสวดมนต์การพิจารณาธรรมที่มีอยู่ในบทสวดมนต์ ในขณะที่ฟังในขณะที่สวดก็เป็นการทำให้สงบและทำให้ได้ปัญญา ก็เป็นการทำกรรมฐานอย่างหนึ่ง

วันนี้ยุติแค่นี้

ครั้งที่ ๓ การสวดมนต์และบทสวด นโม

วันนี้จะว่าถึงเรื่องสวดมนต์ซึ่งได้เริ่มกล่าวถึงธรรมเนียมสวดมนต์มาแล้ว คำว่า “มนต์” นั้น ถ้าแปลตามศัพท์ที่ใช้เป็นภาษาพูดทั่วไป แปลว่าปริกาหารหรือแต่วนำมาใช้เป็นบทสวดก็หมายความว่า เป็นบทสวดที่บริสุทธิ์หรือที่ศักดิ์สิทธิ์เราใช้กันในภาษาไทยเป็นที่เข้าใจกัน ธรรมเนียมสวดมนต์ของพระสงฆ์ได้มีธรรมเนียมสวดในเวลาเช้ากับในเวลาเย็นหรือค่ำ บทสวดนั้นที่เป็นบทสวดประจำก็เรียกว่า ทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น หรือทำวัตรค่ำ สำหรับสวดมนต์ตอนเช้าหรือทำวัตรเช้านั้น ก็กำหนดเวลาต่าง ๆ กัน โบราณพระตื่นสวดมนต์กันตั้งแต่ตีสี่ และในบัดนี้ยังใช้สวดกันเข้ามีดตีสี่ก็มีแต่มีน้อย สวดเช้าก่อนออกบิณฑบาตก็มี บิณฑบาตกลับมาแล้วสวดมนต์ก่อนแล้วจึงฉันก็มี ฉันแล้วสวด เช่นว่าเวลาสองโมงเช้าอย่างวัดนี้ก็มี สวดมนต์ตอนเย็นหรือตอนค่านั้นใช้สวดกันเวลาห้าโมงเย็นก็มี หกโมงเย็นก็มี ทุ่มหนึ่งก็มี สองทุ่มก็มี อย่างวัดนี้ แม้ว่าจะกำหนดเวลาต่างกัน ก็คงใช้ประชุมกันสวดมนต์เวลาเช้าเวลาหนึ่งเวลาเย็นหรือค่ำอีกเวลาหนึ่ง

บทสวดประจำทุกวันทีเรียกว่าทำวัตร คือทำวัตรเช้า ทำวัตรค่านั้น ก็เป็นธรรมเนียมที่สืบเนื่องมาแต่ครั้งพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ พระสงฆ์สาวกก็เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าในเวลาเช้าก็ทำวัตร ทำวัตรก็คือทำการปฏิบัติ เช่น ถวายน้ำสำหรับที่จะบ้วนพระโอษฐ์ สรงพระพักตร์ อย่างที่ทุกคนก็ต้องมีการแปรงฟันล้างหน้า บ้วนปากและกัจฉีน ๆ ทำวัตรก็คือการปฏิบัติอย่างสัทธิวิหาริก ก็ทำอุปัชฌายวัตร

อันเตวาลิก ก็ทำอาจริยวัตร คือศิษย์ทำการปฏิบัติอุปัชฌาย์อาจารย์ ดั่งที่วัดนี้มีธรรมเนียมทำสักแต่ว่าเป็นประเพณี คือเมื่อพระภิกษุบวชใหม่แล้ว ก็นำเอาน้ำ แปรงสีฟัน ยาสีฟัน เป็นต้น มาถวายพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ ก็เป็นการไปแสดงทำอุปัชฌาย์วัตร คือทำการปฏิบัติพระอุปัชฌาย์ หรือว่าอาจริยวัตร ทำการปฏิบัติพระอาจารย์ อันที่จริงนั้นก็ไปทำกันทุกวัน แต่ว่าในวัดนี้เป็นธรรมเนียมที่ให้ทำเพียงครั้งเดียว แล้วอนุญาตว่าไม่ต้องไปทำอีก เพื่อจะได้ศึกษาเล่าเรียนกัน ในครั้งพุทธกาลนั้นพระภิกษุสงฆ์ก็มีธรรมเนียมเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ทำวัตรคือทำการปฏิบัติพระองค์ในเวลาเช้า แต่ว่าก็ปรากฏว่าได้มีพระภิกษุที่เป็นพุทธอุปัฏฐากประจำพระองค์ มักจะองค์หนึ่ง แต่ว่าในตอนแรกนั้นก็คงจะมีการผลัดเปลี่ยนกัน ไม่มีองค์ไหนอยู่ประจำตลอดเวลาจนถึงท่านพระอานนท์เถระที่ได้รับหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐาก คือพระภิกษุผู้บำรุงพระพุทธเจ้า พระอานนท์ท่านก็ได้ทำหน้าที่เป็นอุปัฏฐากประจำพระองค์มาจนถึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน ท่านก็ได้ทำการปฏิบัติบำรุงพระพุทธเจ้าเป็นพุทธอุปัฏฐากประจำพระองค์ ตลอดมา

กิจของพระพุทธเจ้าท่านแสดงไว้ในการบอกวัตรของโบราณ วันหนึ่ง ๆ ที่เป็นกิจประจำว่ามี ๕ อย่าง คือ

๑. เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาต
๒. เวลาเย็นทรงแสดงธรรม ก็คือทรงแสดงธรรมแก่ประชาชนที่มาเฝ้าเป็นประจำทุกวัน
๓. เวลาบ่ายค่ำประทานโอวาทแก่ภิกษุ
๔. เวลาเที่ยงคืนทรงแสดงธรรมแก่ปัญหาเทวดาที่มาเฝ้า
๕. เวลาอรุณรุ่งทรงพิจารณาหมู่สัตว์ คือหมู่ของบุคคลที่สมควรและไม่สมควรที่จะเสด็จไปทรงแสดงธรรมโปรด

อันแสดงว่ากิจ ๕ อย่างนี้ได้ทรงปฏิบัติอยู่เป็นประจำ และการเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าในเวลาเช้าทำวัตร คือทำการปฏิบัติอุปัฏฐากบำรุง จึงเป็นกิจของพระภิกษุสงฆ์องค์หนึ่งบ้าง หลายองค์บ้าง ที่ไปเฝ้าทำพุทธอุปัฏฐาก เมื่อมีพระภิกษุที่เป็นพุทธอุปัฏฐากประจำ การที่พระภิกษุทั่วไปจะเข้าเฝ้าเป็นพุทธอุปัฏฐาก จึงเป็นอันไม่ต้องไปทำ แต่ก็ถือว่าเป็นหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์อย่างน้อยก็องค์ใดองค์หนึ่งผลัดเปลี่ยนกันเข้าไปเฝ้า

ทำพุทธอุปัฏฐาก เพราะฉะนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว จึงได้มีธรรมเนียมที่พระภิกษุที่อยู่ในวัดหนึ่ง ๆ ประชุมกันในอุโบสถคือโบสถ์ ในวิหาร หรือในหอสวดมนต์ที่กำหนดขึ้น ทำการสักการบูชาพระพุทธปฏิมาซึ่งประดิษฐานอยู่ในที่นั้นแทนการที่เข้าไปเฝ้าอุปัฏฐากบำรุงพระพุทธเจ้าในเวลาเช้า จึงสวดมนต์และบทสวดนั้นก็เป็นที่สรรเสริญคุณพระรัตนตรัย คือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นหลัก จึงได้เรียกบทสวดมนต์นี้ว่า *สวดทำวัตร* แปลตามศัพท์ก็คือว่า สวดทำการปฏิบัติบำรุง แต่เมื่อไม่มีองค์พระพุทธเจ้าที่จะปฏิบัติบำรุง จึงสวดสรรเสริญคุณพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งพระธรรม พระสงฆ์แทน จึงได้เรียกว่า *สวดทำวัตร*

ส่วนในเวลาเย็นนั้น ได้มีปรากฏอยู่ในพุทธกิจทั้ง ๕ ดังที่กล่าวมาแล้ว ว่าเวลาย่ำค่ำ ทรงแสดงโอวาทแก่ภิกษุ จึงได้มีธรรมเนียมที่พระภิกษุประชุมกันเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ในเวลาย่ำค่ำถัดจากเวลาเย็นที่ทรงแสดงธรรมโปรดประชาชนทั่วไป เพราะฉะนั้น ในการเข้าเฝ้าในเวลาค่านั้น ก็จะมีธรรมเนียมการทำวัตรปฏิบัติอุปัฏฐากบำรุงพระพุทธเจ้า เช่นตั่งน้ำฉันน้ำชื้ออะไรไว้ในกุฏิที่ทรงประทับเช่นเดียวกัน ก็เป็นหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ จะจัดสับเปลี่ยนกันไป หรือมีประจำแล้วก็ไปเข้าเฝ้าฟังพระพุทโธวาท และเมื่อไม่มีพระองค์ที่จะปฏิบัติบำรุง การประชุมกันในเวลาค่ำหรือในเวลาเย็น จึงได้มีการสวดบทสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย จึงได้เรียกบทสวดแม้ในเวลาค่ำว่าสวดทำวัตร อันเป็นการแสดงถึงการทำวัตรปฏิบัติ

อนึ่ง ในเวลาเย็นเวลาค่านั้นเป็นเวลาที่ยังแสดงธรรมด้วย ดังปรากฏในพระพุทธกิจประจำวันดังกล่าวมา เมื่อสวดบททำวัตรแล้วจึงได้มีการสวดบทพระพุทธพจน์ อันเป็นพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าพระสูตรใดพระสูตรหนึ่งหรือบทใดบทหนึ่ง ต่อจากทำวัตรค่ำ เท่ากับว่าเป็นการฟังธรรมคำสั่งสอนที่ทรงแสดง หรือว่าฟังพระโอวาทของพระพุทธเจ้าในเวลาเย็นในเวลาค่ำตามพุทธกิจที่ปรากฏนั้น การสวดมนต์ก็คือสวดพระสูตรใดพระสูตรหนึ่งดังกล่าวมานั้น จึงเท่ากับว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมหรือประทานพระโอวาทฟังกัน เพราะฉะนั้น หลังจากทำวัตรเย็น ทำวัตรค่ำแล้วจึงมีการสวดมนต์ต่อ ก็เท่ากับว่าเป็นการฟังธรรมของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงหรือที่ทรงประทานเป็นพระพุทโธวาท นี่เป็นธรรมเนียมการสวดมนต์ทำวัตรเช้าทำวัตรค่ำ และ

เมื่อทำวัตรค้ำแล้วก็มีธรรมเนียมสวดมนต์คือสวดพระสูตรเป็นต้น อันเป็นคำสั่งสอนต่อไป เป็นธรรมเนียมที่ปฏิบัติเนื่องมาจากครั้งพุทธกาลดังกล่าว สำหรับเรื่องการสวดมนต์นั้นยังมีการสวดมนต์ในงานต่าง ๆ สืบไปอีก แต่วันนี้จะว่า เพียงเท่านี้ก่อน และก็จะแสดงอธิบายถึงบทสวดมนต์ที่ต้องใช้เป็นประจำเนื่องในพิธีที่ทั้งปวงก็คือ บทสวด นโม กับบทสวด พุทธัง

บทสวดนโม ก็คือ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส ๓ ครั้ง ก่อนที่จะสวดนโม พระเถระก็จะกล่าวคำชักชวนให้สวดด้วยบท หนุท มยฺ์ ดังที่พระเถระแนะนำชักชวนว่า หนุท มยฺ์ พุทฺธสฺส ภควโต ปุพฺพภากณมการิ กโรมฺ เส ที่แปลความว่า “ขอชักชวนให้เราทั้งหลายกล่าวคำแสดงการกระทำนอบน้อมอันเป็นบุพพภาคคือ เป็นส่วนเบื้องต้นแต่พระพุทธรเจ้า ผู้มีโชคหรือผู้จำแนกแจกธรรม” ดังนี้แล้ว พระสงฆ์ทั้งปวง ก็สวดนโม ๓ จบพร้อมกัน

คำว่า นโม ตสฺส เป็นต้นนี้แปลว่า นโม ขอนอบน้อมด้วยกายวาจาใจ ภควโต แต่พระผู้มีพระภาคคือพระองค์ผู้ซึ่งจำแนกแจกธรรม อรหโต ผู้เป็นพระอรหันต์คือผู้ไกลกิเลส สมมาสมพุทฺธสฺส ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ ตสฺส พระองค์นั้น ถือว่าเป็นบทสำคัญมาแต่โบราณกาล และก็ไม่ปรากฏว่าใครเป็นผู้แต่งคำวานโมนี้ขึ้น เป็นแต่มีเล่าไว้ในพระคัมภีร์พระสูตรต่าง ๆ ว่า ได้มีเทพบ้างมนุษย์บ้าง หลายท่านได้เกิดศรัทธาปสาทะในพระพุทธรเจ้า ได้เปล่งวาจาขึ้นว่า นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส ๓ ครั้ง ดังนี้ จึงเป็นอันทำให้สรุปว่า เป็นถ้อยคำที่บังเกิดขึ้นจากศรัทธาปสาทะในใจของบุคคลเอง จึงได้เปล่งออกมา แต่ก็ได้แสดงว่า ผู้ที่เปล่งวาจาออกมานี้ได้ซาบซึ้งในพระพุทธรคุณของพระพุทธรเจ้าเป็นอย่างดี เพราะว่าบทนโมนี้ประกอบด้วยบทพระพุทธรคุณสำคัญอยู่ถึง ๓ บท

บทที่ ๑ ก็คือ ภควโต แต่พระผู้มีพระภาค แปลมาจากคำว่า ภควา เป็นคำเรียกพระพุทธรเจ้าในอรรถ คือความหมายยกย่องว่าเป็นผู้จำแนกแจกธรรมบ้าง ว่าเป็นผู้มีโชคบ้าง เป็นผู้หักกิเลสกองราคะโทสะโมหะเป็นต้นบ้าง แต่ในภาษาไทยเรานั้น คำนี้นิยมแปลในความหมายว่า พระผู้จำแนกแจกธรรม หรือพระผู้จำแนกแจกธรรม สั่งสอนประชุมชน

คำว่า อรหโต มาจากคำว่า อรหฺ หรือ อรหันต์ ที่มีความหมายว่า เป็นผู้ไกลกิเลส เป็นผู้กำจัดข้าศึกคือกิเลส เป็นผู้หักซึ่งแห่งสังสารจักร เป็นผู้ควรไหว้ควรบูชา เป็นผู้ไม่มีที่ลับในอันที่จะกระทำความชั่วต่าง ๆ แต่ว่าในทางไทยเรานั้นนิยมคำแปลว่า เป็นผู้ไกลกิเลส

คำว่า สมมาสัมพุทธส มาจากคำว่า สัมมาสัมพุทธโ หรือสัมมาสัมพุทธ แปลว่า ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ สมมา แปลว่าโดยชอบ สมุ แปลว่าเอง พุทธ แปลว่า ตรัสรู้ ซึ่งมีอธิบายโดยย่อว่าตรัสรู้นั้นก็คือ ตรัสรู้ปริยสัจจ์ทั้ง ๔ อันได้แก่ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ คำว่าเอง นั้นก็คือ พระญาณที่ตรัสรู้ในปริยสัจจ์ ๔ เหล่านี้ผุดขึ้นเอง คือผุดขึ้นในสังขารมเหล่านี้ที่มีได้เคยทรงสดับมาก่อน คำว่า โดยชอบ นั้นก็คือโดยสัมมัตตะ คือความเป็นชอบ นับตั้งแต่โดยมรรคมืองค์ ๘ อันเป็นมัชฌิมาปฏิปทาข้อปฏิบัติอันเป็นหนทางกลางที่พระองค์ได้ทรงค้นพบตั้งแต่เป็นพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะได้ตรัสรู้ และได้ทรงปฏิบัติในมรรคมืองค์ ๘ นี้มาโดยสมบูรณ์ จึงได้ตรัสรู้ปริยสัจจ์ทั้ง ๔ เพราะฉะนั้น ความตรัสรู้เองนี้จึงมาจากสัมมัตตะ คือความเป็นชอบ อันได้แก่มรรคมืองค์ ๘ นี้ที่ทรงปฏิบัติมา และก็เป็นความตรัสรู้ที่ถูกต้องไม่ผิด จึงเรียกว่า สัมมา คือชอบ และก็มี ความหมายว่า เมื่อได้ตรัสรู้แล้วก็ได้ทรงแสดงธรรมที่ได้ตรัสรู้นี้สั่งสอนตั้งเป็นพุทธศาสนา ตั้งพุทธบริษัททั้ง ๔ ขึ้นอีกด้วย เพราะฉะนั้น จึงได้พระนามว่า สัมมาสัมพุทธ และในข้อนี้ก็ได้อธิบายประกอบอีกว่า ท่านผู้ตรัสรู้นั้น ถ้าตรัสรู้เองได้แล้วไม่ได้สั่งสอนใคร อันหมายความว่าไม่ได้ตั้งพุทธศาสนา ไม่ได้ตั้งพุทธบริษัทขึ้น ก็เรียกว่าพระปัจเจกพุทธ แปลว่า พระพุทธผู้ตรัสรู้จำเพาะพระองค์ ต่อเมื่อได้สั่งสอนผู้อื่นตั้งพุทธศาสนาตั้งพุทธบริษัทขึ้น จึงเรียกว่า พระสัมมาสัมพุทธ พระผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ ฉะนั้น คำว่า สัมมาสัมพุทธโ นี้จึงมีความหมายว่า พระผู้ตรัสรู้เองโดยชอบดังกล่าวนี้ด้วย และก็มี ความหมายว่า เป็นพระผู้ที่ตรัสรู้เองโดยชอบ แล้วได้ตั้งพุทธศาสนาและพุทธบริษัทขึ้นด้วย จึงมิใช่เป็นพระปัจเจกพุทธ ดังกล่าว และบรรดาหมู่ชนผู้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วได้ตรัสรู้ตามได้แก่ หมู่แห่งพระสาวกซึ่งได้ตรัสรู้ตามเป็นพระอรหันต์ทั้งหลายก็เรียกว่า พระอนุพุทธ แปลว่า พระผู้ตรัสรู้ตาม จึงได้มีพระพุทธเป็น ๓ จำพวก คือ หนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธ สอง พระปัจเจกพุทธ สาม พระอนุพุทธ ดังนี้

บทสวด นโม ย่อมบรรจुพระพุทธรูปคุณสำคัญทั้ง ๓ บทไว้ดังนี้ และพระพุทธรูปคุณทั้ง ๓ บท ก็ย่อมบรรจुอยู่ด้วยพระปัญญาคุณ คุณคือความรู้จริง พระวิสุทธิคุณ คุณคือ ความบริสุทธิ์จริง พระกรุณาคุณ คุณคือพระกรุณาจริง อันเป็นบทสรุปของพระพุทธรูปคุณทั้งปวง แต่แม้เช่นนั้น ความหมายของบทพระพุทธรูปคุณทั้ง ๓ บทในบทสวดนโมนี้ ย่อมมีพระพุทธรูปคุณบทใดบทหนึ่งที่เด่นอยู่กว่าพระพุทธรูปคุณข้ออื่น ก็คือ บทว่า *ภควโต* แต่พระผู้มีพระภาค อันเป็นบทที่ ๑ นั้น เเด่นอยู่ด้วยพระกรุณาคุณ ในความหมายที่ใช้กันว่า พระผู้จำแนกแจกธรรมสั่งสอนประชุมชน หมายถึงพระกรุณาคุณที่ทรงจำแนกแจกธรรม คือทรงแสดงธรรมสั่งสอน บทว่า *อรหโต* เป็นพระอรหันต์ เเด่นอยู่ด้วยพระวิสุทธิคุณ คุณคือความบริสุทธิ์ในความหมายว่า เป็นผู้ไกลกิเลส เพราะความเป็นผู้ไกลกิเลส นั้น แสดงถึงความบริสุทธิ์ จึงเด่นด้วยพระวิสุทธิคุณ บทว่า *สมมาสมพุทฺธสฺส* ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบเป็นสัมมาสัมพุทธเจ้า เเด่นด้วยพระปัญญาคุณ ดังนี้ เพราะฉะนั้น บทสวดนโมนั้น จึงเป็นบทที่ประกอบด้วยพระพุทธรูปคุณสำคัญ ๓ บท สมบูรณ์ด้วยพระคุณทั้ง ๓ นำหน้า ด้วยพระกรุณาคุณ และต่อไปด้วยพระวิสุทธิคุณ หนุนท้ายด้วยพระปัญญาคุณ ในข้อนี้ ก็น่าที่จะพิจารณาว่า ทำไมท่านจึงเอาบท *ภควโต* นำหน้า *อรหโต* มาเป็นที่ ๒ *สมมาสมพุทฺธสฺส* เป็นที่ ๓ เพราะเมื่อเรียงพระคุณโดยทั่วไป ย่อมเรียงพระปัญญาคุณไว้ เป็นที่ ๑ พระวิสุทธิคุณเป็นที่ ๒ พระกรุณาคุณเป็นที่ ๓ สำหรับบทสวดที่แสดงพระคุณทั้ง ๓ นี้ ด้วยเรียงพระปัญญาไว้หน้าก็มีอยู่ แต่ว่าจะกล่าวต่อไป สำหรับในที่นี้กลับกัน เอาพระกรุณาคุณไว้หน้า เอาพระปัญญาคุณไว้หลัง ก็น่าคิดว่า เพราะเหตุว่าบทสวด นโม นี้บังเกิดขึ้นจากจิตใจของเทพบางมนุษย์บ้าง ซึ่งเกิดศรัทธาปสาทะในพระพุทธรูปเจ้า จึงได้เปล่งวาจาถนอมน้อมนมัสการขึ้น ซึ่งความรู้สึกสำนึกประกอบด้วยศรัทธาปสาทะ จนถึงเปล่งวาจาขึ้นนั้น ก็น่าคิดว่าเพราะได้มีความสำนึกในพระกรุณาคุณ คือได้รับพระกรุณาจากพระพุทธรูปเจ้า ที่ทรงจำแนกแจกธรรมสั่งสอน จนได้ความรู้ความเข้าใจ จนถึงได้ดวงตาเห็นธรรมก็มีเป็นอันมาก เพราะฉะนั้น จึงบังเกิดขึ้นจากความสำนึกในพระกรุณาคุณที่ตนได้รับจากพระพุทธรูปเจ้า ได้รับความรู้ความเห็นธรรม ความรู้ความเข้าใจในธรรม จึงได้ยกเอาบทที่แสดงพระกรุณาคือ *ภควโต* พระผู้มีพระภาคคือพระผู้จำแนกแจกธรรมขึ้นเป็นบทที่ ๑ และก็มาถึงบทที่ ๒ อันแสดงถึงพระวิสุทธิคุณ เเด่นด้วยพระวิสุทธิคุณคือ *อรหโต* ก็เป็นธรรมดา บทนี้ก็

ที่ ๒ อยู่โดยปกติ และก็เกิดจากจิตใจของผู้ที่เปล่งถ้อยคำนี้อันประกอบด้วยความบริสุทธิ์ผ่องแผ้วทางจิตตลอดจนถึงทางกาย ทางวาจา แล้วจึงมาถึงปัญญาคุณหนุนทำให้อันส่องถึงว่าก็เพราะพระองค์เป็นสัมมาสัมพุทธ ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบเป็นหลักเป็นแกนสำคัญ ดังนั้น พิจารณาจิตใจของผู้ที่เปล่งถ้อยคำนี้ออกมาก็น่าจะเป็นดังนี้ คือบังเกิดด้วยความสำนึกรู้อย่างลึกซึ้งในพระกรุณาคุณ ที่ได้รับจากพระพุทธเจ้า จึงได้ยกเอาพระพุทธรูปประกอบด้วยมหากรุณานี้เป็นบทที่ ๑ คือ *ภควโต* ก็คือผู้จำแนกแจกธรรมดังนี้

เพราะฉะนั้น ผู้ที่เปล่งคำว่า *นโม* นี้ขึ้นมา จะต้องมีความรู้ซาบซึ้งในพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าอย่างลึกซึ้ง แสดงว่าได้สดับตรับฟังธรรมที่ทรงแสดง มีความรู้ความเข้าใจบังเกิดศรัทธาปราศหะคือความรู้ความเลื่อมใส ได้ปัญญา จึงได้เปล่งขึ้นมา จับเอาพระพุทธรูปบทสำคัญขึ้นมา เพราะฉะนั้น จึงได้นับถือว่าเป็นบทสำคัญ ซึ่งจะสวดมนต์อะไรก็จะต้องนำด้วย *นโม* จะประกอบพิธีสำคัญอะไร ก็จะต้องตั้ง *นโม* ขึ้นก่อนอยู่เป็นปกติ และยังมีบทสวดที่สรุปพระพุทธรูปทั้ง ๓ ไว้อย่างสมบูรณ์ ที่เราทั้งหลายสวดอยู่ ในเวลาที่ท้าวตรเช้าทุกวันก็คือ *พุทฺโธ สุสุทฺโธ กรุณามหณฺณโว* บรรทัดแรกนี้ บรรทัดเดียวกับบรรทัดด้วยพระพุทธรูปทั้ง ๓ จำไว้เพียงบรรทัดเดียวกับจำพระพุทธรูปได้ทั้ง ๓ *พุทฺโธ* พระผู้ตรัสรู้ แสดงถึงพระปัญญาคุณ *สุสุทฺโธ* พระผู้บริสุทธิ์ดี แสดงถึง พระวิสุทธิคุณ *กรุณามหณฺณโว* มีพระกรุณาดุจดั่งห้วงทะเลหลวง แสดงถึง พระกรุณาคุณ เพราะฉะนั้น บรรทัดเดียวเท่านั้น *พุทฺโธ สุสุทฺโธ กรุณามหณฺณโว* ประกอบด้วย พระพุทธรูปอย่างสมบูรณ์ คือพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ พระกรุณาคุณ ฉะนั้นเมื่อเราทั้งหลายได้สวดบทนโม ตั้ง *นโม* ก็ขอให้ตั้งใจกำหนดในพระพุทธรูปทั้ง ๓ ให้รู้ในพระพุทธรูปทั้ง ๓ ไปด้วย และเมื่อสวด *พุทฺโธ สุสุทฺโธ กรุณามหณฺณโว* ก็ขอให้ทำความเข้าใจในพระพุทธรูปทั้ง ๓ ไปด้วยจะเป็นประโยชน์มาก

วันนี้ยุติเท่านี

ครั้งที่ ๔ บทสวดพุทธัง ตอน ๑

วันนี้จะแสดงอธิบายบทสวดพุทธัง ก็คือบทสวดที่เรียกว่า สรณคมนปาฐะ “ปาฐะ” คือบาลีที่ถึงสรณะที่เราทั้งหลายสวดกันมาก และมักจะสวดต่อจาก นโม ว่า

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าถึงพระพุทฺธเจ้าเป็นสรณะ

ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นสรณะ

สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ

ทุติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ แม้วาระที่ ๒ ข้าพเจ้าถึงพระพุทฺธเจ้าเป็นสรณะ

ทุติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ แม้วาระที่ ๒ ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นสรณะ

ทุติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ แม้วาระที่ ๒ ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ

ตติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ แม้วาระที่ ๓ ข้าพเจ้าถึงพระพุทฺธเจ้าเป็นสรณะ

ตติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ แม้วาระที่ ๓ ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นสรณะ

ตติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ แม้วาระที่ ๓ ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ

ผู้นับถือพระพุทธศาสนาย่อมจะจำ นโม และ พุทฺธํ นี้กันได้เป็นส่วนมาก และ ก็ควรจะทำความเข้าใจในบทว่า พุทฺธํ คือสรณคมนปาฐะ เราสวดใช้คำบาลีกันทั้งนั้น พระพุทฺธเจ้า พุทฺธ ก็บาลี ธมฺม หรือธรรมะ ก็บาลี พระสงฆ์ สงฺฆ ก็บาลี สรณํ คือ สรณะ ก็บาลี เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น จึงควรจะต้องศึกษาให้รู้จักพระพุทฺธะ พระธรรมะ และพระสังฆะ หรือพระพุทฺธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ โดยประวัติ โดยพระคุณ และ โดยการเข้าถึง

พระพุทธเจ้านั้นโดยประวัติก็ดังที่แสดงในพุทธประวัติว่า ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายา ประสูติเมื่อก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี ได้เสด็จออกทรงผนวชเมื่อพระชนมายุถึง ๒๙ และได้ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ถึง ๖ ปีจึงได้ตรัสรู้ และเมื่อตรัสรู้แล้วได้ทรงประกาศพระพุทธศาสนาอยู่ถึง ๔๕ ปี ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานเมื่อพระชนมายุ ๘๐

พระธรรมนั้นก็คือคำสั่งสอนของพระองค์ แต่ก็มีความหมายตั้งแต่พระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้ เพราะพระพุทธเจ้า ที่แปลว่า พระผู้ตรัสรู้คือตรัสรู้พระธรรม พระธรรมก็คือธรรมที่ได้ตรัสรู้ ได้แก่สัจจะคือความจริงที่ได้ตรัสรู้ และก็หมายถึงคำสั่งสอน คือทรงแสดงธรรมที่ทรงตรัสรู้นั้นสั่งสอน คำสั่งสอนของพระองค์ก็เรียกว่าพระธรรม ที่แรกก็จำแนกออกเป็นธรรมที่เป็นคำสั่งสอนวินัยที่เป็นคำสั่ง ดังที่เรียกกันว่าพระธรรมวินัย และต่อมาก็แยกออกเป็นปิฎกทั้ง ๓ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก ก็เรียกกันว่าพระไตรปิฎก บัดนี้ก็มีอักษรจารึกพระไตรปิฎกพิมพ์เป็นเล่ม และก็ใช้ภาษามคธ เรียกกันว่าภาษาบาลี เป็นหลักในพระพุทธศาสนาสายเถรวาทนี้ตลอดมา และก็จำแนกธรรมออกได้ทั่วไปก็เป็น ๓ คือ ปริยัติธรรม ปฏิบัติธรรม และปฏิเวธธรรม ดังที่ได้แสดงแล้วในวันแรก หรือว่าแยกออกเป็น ๑๐ ดังที่แสดงในบทสวดทำวัตรของเรา ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ เป็น ๙ และปริยัติอีก ๑ ก็เป็น ๑๐

พระสงฆ์นั้นก็ให้แก่หมู่แห่งผู้ฟังซึ่งเป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้รู้ธรรมตามพระองค์ อย่างสูงก็หมายถึงอริยสงฆ์ คือหมู่แห่งผู้ฟังซึ่งเป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้า ซึ่งบรรลุมรรคผลตั้งแต่ขั้นต้นขึ้นไปจนถึงขั้นสูงสุด คือ อรหัตตมรรค อรหัตตผล เป็นพระอรหันต์ และอย่างสามัญก็รวมถึงสมมติสงฆ์ อันให้แก่หมู่แห่งภิกษุที่อุปสมบทเป็นภิกษุขึ้นตามพระวินัย เรียกว่าเป็นสมมติสงฆ์ ตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปประชุมกันประกอบสังฆกรรมก็เรียกว่าพระสงฆ์ และแม้ภิกษุณีสงฆ์ก็เช่นเดียวกัน แต่เวลานี้ภิกษุณีในฝ่ายเถรวาทนี้ไม่มีแล้ว นี่คือพระพุทธะ พระธรรมะ พระสังฆะ หรือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ตามประวัติ

อนึ่ง ก็พึงรู้จักพระพุทธรูป พระธรรมะ พระสังฆะ โดยพระคุณ สำหรับพระพุทธรูป โดยพระคุณนั้น ก็ดังที่แสดงไว้ในบทพุทธคุณที่สวดกัน ที่เป็นหลักก็คือ บทอิติปิโส ภควา ที่แปลว่า แม้เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นทรงเป็นพระอรหันต์ คือทรงเป็นผู้ไกลกิเลส ควรไหว้ควรบูชา สมมาสมพุทโธ เป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ ซึ่งมี ๙ บท หรือนับกันเป็น ๙ บท

พระธรรมโดยพระคุณนั้นก็ดังบทที่สวดกันว่า สุวากุขาโต ภควตา ธมโม ที่แปลว่า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว เป็นต้น ซึ่งมี ๖ บท

พระสงฆ์นั้นโดยพระคุณก็ได้แก่ที่แสดงไว้ในพระสังฆคุณ ดังที่สวดกันว่า สุขุปฏิปนุโน ภควโต สวากสงโม หมู่แห่งสาวกคือผู้ฟังของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว ดังนี้ เป็นต้น

บทสวดพระพุทธรูป พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ทั้ง ๓ นี้เป็นหลักใหญ่แห่งบทพระคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งผู้นับถือพระพุทธศาสนาทั่วไปย่อมจะจำกันได้ เพราะฉะนั้น บทสวด นโม บทสวด พุทฺธั บทสวด อิติปิโส สุวากุขาโต สุขุปฏิปนุโน นับว่าเป็นบทสวดสำคัญที่ควรจะต้องจำได้และสวดได้ และทำความเข้าใจตามสมควร และโดยเฉพาะก็ทำความเข้าใจตามอรรถคือเนื้อความของบทที่สวดนั้น อย่างย่อ ๆ ก่อน ก็จะทำให้ได้ความรู้ความเข้าใจถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ โดยพระคุณ

คราวนี้พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ โดยการถึง ซึ่งเป็นขั้นที่ลึกซึ่งเข้ามาอีก อันจะฟังถึงได้ด้วยการปฏิบัติให้เข้าถึงธรรม แต่ว่าจะยังให้ว่าถึงก่อน จะว่าถึงอีกบทหนึ่ง คือบทว่า สรณะ ที่แปลว่าที่พึ่ง อีกอย่างหนึ่งก็มักจะแปลกันว่าที่ระลึกถึง สำหรับการระลึกถึงนั้นถือว่าเป็นการปฏิบัติทางจิตอย่างหนึ่ง ระลึกถึงพระพุทธเจ้า เรียกว่า พุทธานุสสติ ระลึกถึงพระธรรมเรียกว่า ธัมมานุสสติ ระลึกถึงพระสงฆ์ เรียกว่า สังฆานุสสติ เป็นอนุสสติ การระลึกถึงที่เป็นอนุสสตินี้ จะระลึกถึงโดยประวัตินั้นหรือโดยพระคุณก็ได้ แต่การระลึกถึงโดยพระคุณนั้นย่อมเข้าถึงจิตใจได้ยิ่งกว่า โดยประวัติธรรมดา แต่แม้การระลึกถึงโดยประวัติก็เป็นปัจจัยให้ระลึกถึงโดยพระคุณต่อไป เพราะฉะนั้น สรณะหากจะแปลว่าที่ระลึก ก็พึงเข้าใจว่าก็หมายถึงอนุสสติ

ดังกล่าว แต่ว่าท่านนิยมให้แปลกันว่า ที่ฟัง และสำหรับผู้นับถือพระพุทธศาสนานั้น จะชื่อว่าได้เข้านับถือพระพุทธศาสนา ก็ด้วยการที่ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะคือ ที่ฟัง ดังบท พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ เป็นต้นนี้เอง อันจะทำให้ผู้ที่ตั้งใจถึงดังนี้เป็นพุทธมามกะ พุทธมามิกา คือผู้ที่นับถือพระพุทธเจ้าเป็นของเรา หรือว่าเป็นอุบาสกอุบาสิกา ที่แปลว่า ผู้เข้าไปนั่งใกล้พระรัตนตรัย ซึ่งมีความหมาย เข้ามาถึงจิตใจ ก็คือเข้านั่งใกล้พระรัตนตรัยด้วยใจของตน หรือแม้เป็นสามเณรเป็น ภิกษุก็ด้วยการถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ดังที่ได้ประกอบกระทำในการบรรพชา อุปสมบทนั้น

ฉะนั้น บท พุทฺธํ นี้จึงเป็นบทสำคัญอันจะนำไปให้เข้าเป็นพุทธศาสนิก คือเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา แต่ว่าการเข้านับถือพระพุทธศาสนานั้นก็มีหลายระดับ ที่เป็นภายนอก ก็คือการเข้านับถือพระพุทธศาสนาทางกาย คือแสดงการนับถือทางกาย ดังแสดงถึงเรื่องการบวชเช่นเดียวกัน ว่าการบวชก็มี ๒ อย่าง คือว่า บวชกาย บวชใจ บวชกายนั้น ก็คือว่า การบวชตามพระวินัยที่เป็นการแสดงขอบรรพชาอุปสมบท และพระสงฆ์รับเข้าหมู่ตามพิธีอุปสมบทที่ได้ปฏิบัติกันนั้น ครองผ้ากาสาวพัสตร์ โกนผมเป็นต้น ก็ปรากฏว่าเป็นภิกษุเป็นสามเณรขึ้นทางกาย ซึ่งก็แสดงว่าเป็นการบวชทางกาย ซึ่งท่านก็สอนว่า ให้มีการบวชทางใจอีกด้วย คือทำใจให้ประกอบด้วยศีล ด้วยสมาธิ ด้วยปัญญาให้สงบ สมเป็นสมณะ ที่แปลว่า ผู้สงบ สงบกาย สงบวาจา สงบใจ แม้การถึงสรณะก็เช่นเดียวกัน ถึงทางกายคือการเปล่งวาจาถึง และที่แสดงตนเป็นพุทธศาสนิก ผู้นับถือพระพุทธศาสนา แสดงออกทางกายด้วยการนับถือ นี้เป็นทางกาย เพราะฉะนั้น ก็ต้องถึงสรณะทางจิตใจอีกด้วยคือให้ใจถึง ให้ใจถึงด้วยระลึก เป็นอนุสสติตามพระประวัติหรือตามพระคุณก็ยังไปได้ แต่ให้ซึ่งขึ้นไปกว่านั้นก็ด้วยการปฏิบัติธรรม ให้เข้าถึงธรรม

และในเรื่องการถึงสรณะนี้ก็มิใช่ว่าได้มีขึ้นเมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้วและได้ทรงแสดงธรรมสั่งสอน มีผู้มาถึงพระองค์เป็นสรณะพร้อมทั้งพระธรรมพร้อมทั้งพระสงฆ์ แต่ว่าได้มีมาก่อนที่พระพุทธเจ้าได้บังเกิดขึ้น ซึ่งได้มีแสดงไว้ในทางพระพุทธศาสนาในบท พุทฺ ฺเว สรณํ ฺยฺนฺติ ที่แปลว่า มนุษย์ทั้งหลายถูกความกลัวคุกคามแล้วพากันถึงสรณะคือที่พึ่งเป็นอันมาก ถึงต้นไม้ถึงภูเขาเป็นต้นเป็นที่พึ่งก็มี ซึ่งได้ปฏิบัติ

กันมาก่อนที่พระพุทธศาสนาจะได้บังเกิดขึ้น ซึ่งตามคานานี้ก็ได้แสดงว่าบุคคลเมื่อเกิดความกลัวขึ้นมา ก็ย่อมจะต้องหาที่พึ่งเพื่อหลบภัยอันตราย และในการหาที่พึ่งนั้นก็สุดแต่จะเห็นว่าพึ่งอะไรได้ ก็ไปหาสิ่งนั้นให้เป็นที่พึ่งสำหรับที่จะช่วยให้พ้นภัยอันตราย และนอกจากนี้แล้วเมื่อมีความต้องการอะไรก็ย่อมจะหาที่พึ่งนั้นอีกเหมือนกัน ให้ช่วยประสิทธิประสาทให้สำเร็จ เช่นต้องการลาภ ก็ต้องการให้ประสิทธิประสาทให้ได้ประสพลาภ ไข้เจ็บ ก็ต้องการประสิทธิประสาทให้หายไข้เจ็บ ดังนี้เป็นต้น ซึ่งคนสามัญทั่วไปก็ปฏิบัติกันอยู่ดังนี้ และก็ทำกันไปด้วยความเชื่อถือก็มี ด้วยการใช้อัญญา ก็มี

แม้เมื่อพระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้สัจธรรม ธรรมที่เป็นสัจจะคือความจริงด้วยปัญญา ทรงแสดงธรรมสั่งสอนก็ต้องการให้ใช้อัญญาจับเหตุจับผล เพราะธรรมที่เป็นสัจธรรมคือความจริงนั้นต้องใช้ปัญญาจับเหตุจับผล และปฏิบัติไปตามเหตุตามผล เพราะฉะนั้น คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจึงประกอบด้วยเหตุและผล ตั้งต้นแต่เหตุผลในขั้นกรรม คือการงานที่กระทำ ซึ่งสรุปดังที่เราทั้งหลายก็ได้ยินได้ฟังกันอยู่ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ก็คือตามเหตุและตามผล เมื่อต้องการผลที่ดีก็ต้องทำดีอันเป็นส่วนเหตุ ต้องการผลที่ชั่วก็ต้องทำชั่วอันเป็นส่วนเหตุ และก็ได้ทรงแสดงธรรมชี้แจงไว้เป็นอันมากว่าอะไรเป็นดี อะไรเป็นชั่ว แล้วก็ผลดีผลชั่วนั้นเป็นอย่างไรบ้าง อันเป็นเหตุผลในขั้นกรรม และยิ่งขึ้นไปกว่านั้นก็ยังสั่งสอนถึงเหตุผลที่สูงขึ้น คือเหตุผลในขั้นที่พ้นทุกข์ ก็คืออริยสัจทั้ง ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ทุกข์เป็นผล สมุทัยเป็นเหตุ และก็ทรงชี้ไว้เสร็จว่า ที่ขึ้นชื่อว่าทุกข์นั้นคืออะไรบ้าง และทรงชี้เหตุว่าต้นหาความดิ้นรนทะยานอยากเป็นสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ในด้านทุกข์ และก็ทรงแสดงเหตุผลในด้านดับทุกข์ ว่าความดับทุกข์นั้น ก็ต้องดับต้นหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก แต่ว่าจะดับต้นหาเป็นนิโรธได้ ก็จะต้องปฏิบัติในมรรคมืองค์ ๘ หรือรวมเข้าก็เป็นศีลสมาธิ ปัญญา ซึ่งธรรมปฏิบัติในพระพุทธศาสนานี้ทั้งสิ้นที่เรียกว่ากุศลธรรมนั้น รวมเข้าในมรรคมืองค์ ๘ รวมเข้าอีกก็ในศีล สมาธิ ปัญญาทั้งนั้น หรือว่ารวมเข้าอีกในโอวาทปาติโมกข์ ก็คือไม่ให้ทำบาปทั้งปวง ทำกุศลให้ถึงพร้อม ชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส เป็นพระพุทธศาสนาดังที่ได้กล่าวแล้ว ซึ่งการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนานั้น ก็คือการปฏิบัติในกิจทั้ง ๔ คือกำหนดรู้ทุกข์ ละสมุทัย ทำให้แจ้งนิโรธ ปฏิบัติอบรมมรรค เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนา ที่ยึดด้วยเหตุและผลตามสัจจะคือตามความเป็นจริง

แต่ว่าแม่เช่นนั้นบุคคลก็ยังมีได้ปฏิบัติ ไปตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอน แม้ว่าจะแสดงตนว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา ก็มีเป็นอันมากที่มีได้ปฏิบัติไปตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอน ดังคนไทยเรานี้เอง เป็นอันมากก็กล่าวได้ว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนากันเป็นส่วนมาก แต่ว่าการนับถือ ศาสนาของคนไทยเรา นี้ มีเป็นอันมากที่นับถือกันตามตระกูลคือตามบรรพบุรุษที่นับถือกันมา พ่อแม่เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา ลูกเกิดมาก็พลอยนับถือพระพุทธศาสนาไปด้วย ตั้งแต่จำความได้เห็นพ่อแม่ไหว้พระก็ไหว้พระ เห็นพ่อแม่ทำบุญก็ทำบุญ พ่อแม่ไปวัด ก็ไปวัด ดังนี้เป็นต้น ก็เป็นไปตามตระกูล และแม้ว่าจะได้เข้าศึกษาพระพุทธศาสนา รู้พระพุทธศาสนาไป โดยลำดับ แต่ก็ยังทิ้งสันดานเดิมไม่ได้ จึงยังมีได้ปฏิบัติพระพุทธศาสนากันตามสมควร ดังเช่นในการถึงสรณะนี้ ก็ถึงพระพุทธเจ้าพระธรรมพระสงฆ์เป็นสรณะ แต่ก็อดมิได้ที่จะนับถือไปในด้านศักดิ์สิทธิ์ที่จะช่วยคุ้มครองป้องกันอันตรายอะไรต่าง ๆ ในด้านศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนถึงในด้านอำนาจวิเศษอะไรต่าง ๆ จึงได้เกิดการนับถือพระเครื่อง เป็นต้น ในด้านมีคุณภาพต่าง ๆ อำนาจป้องกันอันตรายอำนาจวิเศษ และเมื่อได้สร้างพระพุทธปฏิมาขึ้น แม้นในขั้นแรกก็เพื่อเคารพบูชา เพื่อให้ระลึกถึง พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นพุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังฆานุสสติ เพราะว่า การเคารพบูชา โดยไม่มีวัตถุอะไรหรือการระลึกถึงโดยไม่มีวัตถุอะไรให้มองเห็นได้ ก็รู้สึกว่างเปล่า ๆ โหล่ง ๆ และเมื่อมีวัตถุให้ตาเห็นอยู่บ้าง วัตถุที่ตาเห็นนี้ก็จะส่งเข้าไปถึงใจ ทำนองเป็นกสิณ ที่เป็นวัตถุอันจะนำไปจิตเป็นสมาธิ บุคคลในโลกนี้จึงพอใจในการสร้างวัตถุที่เคารพขึ้น สำหรับสักการะบูชาเป็นอันมาก

แม้นในทางพระพุทธศาสนาเองในขั้นแรก จะไม่นิยมสร้างเป็นรูปบุคคล ก็สร้างเป็นเพียงที่สำหรับประทับของพระพุทธเจ้าว่าง ๆ เอาไว้ ก็ให้รู้สึกว่า เป็นพุทธอาสนะ คือเป็นอาสนะที่ประทับนั่งของพระพุทธเจ้า ก็ทิ้งไว้ว่าง ๆ เท่านั้น ให้นึกเอาเองว่า พระพุทธเจ้าประทับที่นั่น โดยยังไม่สร้างองค์พระพุทธเจ้าลงไป ต่อมาจึงมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นจนถึงสร้างเป็นองค์เล็ก ๆ ที่จะนำติดตนไป สำหรับสักการะบูชา แม่เช่นนั้นคนสามัญทั่วไปก็อดมิได้ที่จะนับถือในด้านศักดิ์สิทธิ์ หรือขลังต่าง ๆ ทั้งนี้ก็เพราะว่าคนเรายังมีสังโยชน์ทั้ง ๑๐ ประการอยู่ด้วยกัน เป็นต้นว่า สักกายทิฏฐิ ความเห็นยึดถือว่ากายของตน วิจิกิจฉา ความเคลือบแคลงสงสัย สิ้นลัทธิพราหมณ์

ความยึดถือศีลและวัตร เช่นความยึดถือในด้านขลังหรือในด้านศักดิ์สิทธิ์ที่จะอำนวยให้ เกิดผลต่าง ๆ ตามต้องการ ตัดสังโยชน์ทั้ง ๓ เสียได้จึงจะเป็นโสดาบันบุคคล ซึ่งเป็น อริยมบุคคลชั้นที่ ๑ เมื่อยังตัดไม่ได้ก็ยังเป็นสามัญชนทั่วไปที่เรียกว่า ปุถุชน คนที่ยังมี กิเลสหนา เพราะฉะนั้น อดไม่ได้เพราะยังมีความเห็นยึดถือว่ากายของเรา ยังมีความ สงสัยลังเล ยังมีความยึดถือในศีลและวัตรที่ปฏิบัติในด้านขลังในด้านศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น ดังนั้น เมื่อนานับถือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ก็อดไม่ได้ที่จะนับถือ เหมือน อยากรู้ว่าพระพุทธเจ้าเป็นเทพผู้ศักดิ์สิทธิ์ หรือว่าได้ศึกษามีความรู้ว่าพระองค์ได้เสด็จ ดับขันธปรินิพพานแล้วไม่มีวิญญูณ ความเป็นเทพของพระองค์เหมือนอย่างเทวดานั้น ไม่มีเพราะสิ้นกิเลสแล้ว นิพพานแล้วก็ยังนับถือว่ามีเทพเข้าสิง คือมีอารักขเทพต่าง ๆ ซึ่งรักษาพระพุทธรูปอาจจะอำนวยได้ ก็นับถือกันไปอย่างนั้นอีก อันเป็นมูลให้นิยมใน เรื่องเครื่องรางของขลังต่าง ๆ อันนี้เป็นสันดานของคน เมื่อยังมีสังโยชน์อยู่ก็ต้องมี สันดานอย่างนี้

เพราะฉะนั้น บรรดาพระอาจารย์ทั้งหลายเองซึ่งเป็นพระภิกษุจึงได้ถูกหาว่าได้ อำนวยให้มีเครื่องรางของขลังต่าง ๆ นี้ขึ้นเป็นอันมาก ก็เป็นการปฏิบัติผิดในพระพุทธ- ศาสนา ซึ่งในข้อนี้ท่านพระอาจารย์ทั้งหลายที่ท่านมุ่งทำด้วยจิตบริสุทธิ์ มุ่งที่จะช่วย เหลือบุคคล หรือมุ่งที่จะสร้างสรรค์พระพุทธศาสนา สร้างสรรค์วัดวาอารามก็มีอยู่เป็น อันมาก บรรดาท่านที่มุ่งผิดก็มีอยู่ สำหรับท่านที่มุ่งผิดก็ยกไว้ ก็เป็นอันว่าผิด แต่สำหรับ ท่านที่มุ่งถูกก็โดยที่มุ่งว่าการมานับถือเครื่องรางของขลังที่เป็นพระพุทธรูปปฏิมาหรือที่เป็น พระธรรม ก็ยังดีกว่าไปเอาสิ่งอะไรต่ออะไรอย่างอื่นมาถือเป็นเครื่องศักดิ์สิทธิ์ คือ เอาพระมาห้อยคอก็ยังดีกว่าเอาสิ่งอื่นที่ไม่ใช่พระมาห้อยคอ คือไม่ใช่เป็นพระพุทธรูป ไม่ใช่เป็นพระธรรม เพราะวาก็ยังน้อมจิตใจให้เข้ามาสู่พระพุทธศาสนา และเมื่อเข้ามา สู่พระพุทธศาสนา ได้ฟังธรรมได้ศึกษาอบรมขึ้น ก็จะได้ปัญญาที่ละเอียดขึ้น ได้ศรัทธา ที่ละเอียดขึ้น ก็จะชักนำให้การปฏิบัติถูกต้องยิ่งขึ้น เพราะว่าในขั้นที่ยังละสังโยชน์ ไม่ได้นั้น ก็เป็นเหมือนอย่างในขั้นเป็นเด็กเล็ก ๆ โดยความรู้คือโดยปัญญา เมื่อเป็น เด็กเล็ก ๆ ซึ่งมีความรู้ในขั้นเด็กเล็ก ๆ จะเอาความรู้ในขั้นผู้ใหญ่มาใส่ให้มันก็ยอมไม่ได้

เพราะฉะนั้น ในการที่สอนเด็กก็ต้องสอนกันอย่างหนึ่ง สอนผู้ใหญ่ขึ้นมาก็ต้อง สอนกันอีกอย่างหนึ่ง ดังจะพึงเห็นได้ว่าหนังสือที่สอนเด็กเล็ก ๆ นั้น สอนให้เด็กเขียน

ก ข ก ก็คือเขียนตัว ก แล้วก็ไม้ไ้ ก ข ก็มีไม้ไ้ ซึ่งเราก็เป็นเด็กกันมาทั้งนั้นก็จำกันมาได้ว่า ก ไ้ ก ข ไม้ไ้ แม้ว่าจะไม่ได้เขียนรูปก็ตาม ผู้ใหญ่หรือครูก็สอนว่า ก ไ้ ก ข ไม้ไ้ เด็กก็หัดเขียน ก ก็ดูไ้ไปด้วย หัดเขียน ข ก็ดูไม้ไ้ไปด้วย อันที่จริงไ้กับไม้ไ้คนละเรื่องกับ ก ข แต่ว่าครูก็เอามาสอนเด็ก จะหาว่าครูหลอกเด็ก ครูใช้ไม้ไ้ได้อย่างนั้นหรือก็อาจจะมีคนหาอย่างนั้นว่าครูใช้ไม้ไ้หลอกเด็ก ให้เด็กเรียนตัว ก แล้วเอาไ้มาเขียนให้เด็กดู ให้เด็กนึกว่า ก นี้เอง คือไ้ ก ข นี้คือไม้ไ้ ครูก็หลอกเด็ก แต่เราก็ไม่หากันอย่างนั้น วิญญูชนย่อมไม่หากันอย่างนั้น เพราะเป็นเด็กก็ต้องสอนกันอย่างนี้เพราะเป็นอุปบายที่จะให้จำได้ ชวนใจที่จะให้เขียน ก ข เราก็เรียนอย่างนี้มาแต่เด็กจนโตปานนี้ก็อ่านหนังสือออกเข้าใจ และเราก็เข้าใจว่านั่นเป็นวิธีสอน ไม้ไ้ครูหลอกเด็ก แต่ครูช่วยเด็กต่างหากที่จะให้เด็กหัดอ่านหนังสือออก

เพราะฉะนั้น ขณะที่คนที่เป็นปุถุชนหรือสามัญชนทั่วไปที่ยังมีสังโยชน์อยู่ เรียกว่าสันดานยังอยู่ในขั้นนั้น ยังเป็นโสดาบันไม่ได้ ยังเป็นปุถุชนอยู่ ถึงอย่างไร ๆ ก็ยังต้องมีความยึดถือในด้านขลัง ฉะนั้น พระอาจารย์ที่มุ่งถูกท่านปฏิบัติกันมาเพื่อรักษาศาสนาและเพื่อบำรุงศาสนานั้น ท่านก็ไม่ผิด จะหาว่าไปนั่งหลับตาภาวนาเป็นการหลอกหลวงนั้น ก็เหมือนกับการที่หาว่าแต่งหนังสือสอนเด็กเขียน ก ไ้ ก ข ไม้ไ้ หลอกเด็กทำนองเดียวกัน เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีสติเป็นวิญญูชนแล้ว ถ้าเป็นพระอาจารย์ที่มุ่งดีแล้วก็ไม่ว่าท่าน และจะเข้าใจว่านั่นก็เป็นวิธีสอนอย่างหนึ่งในขั้นนั้น และเมื่อถึงขั้นที่ผู้ปฏิบัติธรรมปฏิบัติจนเห็นธรรมเข้าขั้นพระโสดาบันขึ้นมาแล้วก็เลิกละไปเองเหมือนอย่างเราทั้งหลายนั้นเมื่อโตขึ้นมาแล้ว ก็ไม่ได้คำนึงถึง ก ข ไม้ไ้ นี้แล้ว จึ่งมาถึงได้ความรู้ขั้นนี้ ถ้าไม่มี ก ไ้ ก ข ไม้ไ้ ในขั้นนั้นแล้ว เราจะมีความรู้ขั้นนี้ไม่ได้ เราจะมีความเข้าใจถูกต้องนี้

วันนี้ยุติเท่านี้

ครั้งที่ ๕

บทสวดพุทธัง ตอน ๒

วันนี้จะอธิบายพุทธังต่ออีกวันหนึ่ง ได้แสดงแล้วว่าความกลัวคือภัย ภัยนั้นได้แก่ ความกลัวรวมถึงสิ่งที่กลัว เป็นเหตุให้คนเราพากันแสวงหาที่พึ่ง พิจารณาดูก็จะพึงเห็นว่า เป็นเช่นนั้นจริง เพราะไม่ว่าบุคคลหรือสัตว์เดียรัจฉานย่อมมีความกลัวอยู่เป็นประจำ เพราะเหตุว่ามีความรักชีวิตรักตน จึงมีความกลัวต่อสิ่งที่จะมาทำอันตรายแก่ชีวิตหรือแก่ตน เช่นว่ากลัวตาย กลัวเจ็บ และกลัวสิ่งที่รักต่าง ๆ เป็นอันตรายเมื่อเป็นดังนี้ จึงต้องแสวงหาที่พึ่งในเมื่อประสบสิ่งที่กลัวที่เห็นว่าจะเป็นอันตรายแก่ชีวิตเป็นต้น และการแสวงหาที่พึ่งนั้นก็แสวงหาตามที่เชื่อหรือตามที่รู้ว่าจะเป็นที่พึ่งได้ดังจะพึงเห็นได้ว่า เมื่อเป็นเด็กเวลามีภัยหรืออันตรายก็พากันแสวงหาที่พึ่งไปตามความรู้ของเด็ก เช่นว่าเด็กวิ่งหนีผู้ใหญ่หรือวิ่งหนีคนที่โตกว่าก็วิ่งหนีไปเอาหน้าซุกก็เพราะเด็กนั้น มีปัญญาเพียงแต่เข้าใจว่าเมื่อตาไม่เห็นสิ่งที่รู้สึกว่าจะเป็นอันตรายแล้วก็รู้สึกว่ามันอันตราย ผู้ใหญ่หรือคนที่โตกว่าตามหลังไปก็อาจจะเฉียนตีเด็กได้เพราะเอาหลังออก เอาหน้าซุกไว้พอให้ตามองไม่เห็นเท่านั้น เหล่านี้ก็เป็นปัญญาหรือสิ่งที่หนีภัยหรือที่กลัวของเด็ก เพราะฉะนั้น แม้โตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ความรู้สึกกลัวต่อภัยก็มีมากขึ้นกว่าเด็ก ตลอดถึงกลัวไปตามที่เชื่อต่าง ๆ ต่อสิ่งที่มองเห็นบ้างต่อสิ่งที่มองไม่เห็นบ้าง ก็พากันแสวงหาที่พึ่งจากการไต่ถามผู้ที่คิดว่าจะรู้จะบอกให้ได้บ้างหรือจากลัทธิศาสนาที่เชื่อถือบ้าง แล้วก็พากันปฏิบัติไปตามที่เชื่อตามที่รู้ตามที่เห็นจึงได้มีการถึงภูเขาย้าง ต้นไม้บ้างเป็นที่พึ่ง และเมื่อมานับถือพระพุทธศาสนาที่สอนให้ถึง

พระพุทธเจ้า ถึงพระธรรม ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะคือที่พึ่ง ก็สามารถที่จะถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะคือที่พึ่งได้ ตามที่เชื่อตามที่รู้ตามที่เห็นเท่านั้น เพราะฉะนั้น แม้นับถือพระพุทธศาสนาแล้ว การถึงพระรัตนตรัยทั้ง ๓ เป็นสรณะคือที่พึ่งก็ยังมีระดับ ต่าง ๆ กัน ถ้าจะเทียบอย่างเด็กผู้ใหญ่ ก็เรียกว่ามีตั้งแต่ระดับเป็นเด็กจนถึงระดับ เป็นผู้ใหญ่ ระดับเป็นเด็กนั้นไม่ใช่หมายความว่าบุคคลมีวัยเป็นเด็ก แต่หมายความว่า ระดับของการปฏิบัติถึงสรณะเป็นอย่างคล้าย ๆ เด็ก คือยังไม่ประกอบด้วยปัญญามากนัก และแม้ความเชื่อ ก็ยังไม่ประกอบด้วยความเชื่อที่ถูกต้องมากนัก เพราะยังประกอบด้วยสัญโญชน์ เป็นปุถุชนหรือเป็นสามัญชน จึงยังอดมิได้ที่จะถือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ คือที่พึ่งในทางเป็นของศักดิ์สิทธิ์หรือเป็นของขลัง และถือสิ่งที่ สร้างขึ้นเป็นปฏิมา คือเป็นรูปเปรียบแห่งพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า พระพุทธรูปปฏิมา ทั้งใหญ่ทั้งเล็กว่าเป็นของ ศักดิ์สิทธิ์ ว่าเป็นของขลังที่สามารถคุ้มครองป้องกันภัยอันตราย ต่าง ๆ ได้ นับถือพระธรรมที่จำได้หรือที่จารึกลง แล้วก็มาฆวันเป็นตะกรุดพิสมรอะไร ต่าง ๆ หรือเป็นยันต์ต่าง ๆ ว่าเป็นของขลังเป็นของศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกัน นับถือ พระสงฆ์แม้ที่สร้างเป็นปฏิมาคือรูปเปรียบของพระอาจารย์ต่าง ๆ หรือสร้างเป็นรูป เปรียบของพระสาวก พระพุทธสาวกเช่นพระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระอานนท์ พระมหากัจจายนะ หรือพระสิวลี เป็นต้น ในทางเป็นของศักดิ์สิทธิ์เป็นของขลังเพื่อ ป้องกันอันตราย หรือเพื่อประสิทธิประสาทคุณต่าง ๆ มีลาภผลเป็นต้น เมื่อเป็นปุถุชน หรือเป็นสามัญชนก็อดไม่ได้ ที่จะมีความนับถือโน้มมนำจิตไปในด้านขลังในด้านศักดิ์สิทธิ์ ดั่งนั้น และก็อาศัยความที่มีศรัทธาเชื่อถือตั้งนี้ จึงได้มีการสร้างพระปฏิมาแห่งพระพุทธเจ้า จารึกพระธรรมลงเป็นตะกรุดพิสมรเป็นต้นหรือว่าเป็นยันต์ต่าง ๆ และมีปฏิมาของ พระสงฆ์ตลอดถึงพระอาจารย์ต่าง ๆ มีการประกอบกระทำกันและกันรับบูชากันไป สักการะเพื่อเหตุดังกล่าวนั้นอยู่เป็นอันมาก

ดังได้กล่าวแล้วว่า สามัญชนหรือที่เป็นปุถุชนทั่วไปยังไม่เป็นอริยบุคคลนั้น ย่อมมีสัญโญชน์อยู่ และที่ย่อมจะมีความนับถือกันอยู่ตั้งนี้ แม้ว่าจะไม่ได้นับถือ พระพุทธศาสนา นับถืออย่างอื่นก็ต้องมีความเป็นไปในด้านนี้ และเมื่อนับถือ พระพุทธศาสนา แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะไม่มีวัตถุอย่างนี้ ก็ไปแสวงหาวัตถุอย่างอื่น มาแทน เพราะฉะนั้น ท่านที่ได้มีความพิจารณาเห็นว่าถึงอย่างไรเขาก็ต้องมีความเชื่อ ถือนับถือกันอยู่อย่างนี้ จึงได้อำนวยตาม เพราะพิจารณาว่า ถึงอย่างไรก็ยังเป็นวัตถุที่

เป็นเครื่องหมายหรือที่แสดงถึงพระรัตนตรัย คือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ก็อย่างเปรียบเทียบเหมือนว่า ในการสอนเด็กเล็ก ๆ ให้เรียน ก ไก่ ข ไข่ ก็เขียนรูปไก่รูปไข่เป็นต้น อย่างนั้นนั่นแหละ เพราะถึงอย่างไรก็ยังทำให้เด็กมีความรู้ในหนังสือ แม้ในข้อนี้ก็เหมือนกัน ถึงอย่างไรก็ยังทำให้ผู้นับถือในวัตถุที่นับเนื่องเข้าในพระรัตนตรัย มีความรู้จักในพระรัตนตรัยขึ้นในเมื่อได้ศึกษาแสวงหาความรู้

คราวนี้เมื่อได้ศึกษาแสวงหาความรู้ในพระรัตนตรัย คือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์จากวัตถุที่นับเนื่องในพระรัตนตรัยนั้น คือจากพระพุทธปฏิมาแห่งพระพุทธเจ้า จากข้อที่จารึกอยู่ในตะกรุดพิสมรในยันต์ก็ตาม อันเป็นพระธรรมเป็นหัวใจของพระธรรม ตลอดจนถึงเป็นพระปฏิมาแห่งพระสงฆ์หรือในพระอาจารย์ต่าง ๆ ก็ตาม ศึกษาให้รู้จักขึ้นไปโดยลำดับว่าพระพุทธเจ้านั้นคือใคร ดังที่ได้เรียนพุทธประวัติ ศึกษาให้รู้จักพระธรรม แม้ที่จารึกนั้นว่าคืออะไร ศึกษาให้รู้จักพระสงฆ์คือให้รู้จักพระเถระต่าง ๆ ตั้งแต่ครั้งพุทธกาล เช่นพระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระอานนท์ ตลอดจนถึงพระอาจารย์ต่าง ๆ ว่าคือใครดังนี้ ก็จะทำให้รู้จักประวัติของท่าน ก็จะทำให้รู้จักพระธรรมขึ้น และเมื่อยิ่งมาศึกษาให้รู้จักพุทธศาสนา ให้รู้จักพระธรรมวินัยดังที่ท่านทั้งหลายได้เข้ามาบวชศึกษาอยู่นี้ ก็ย่อมจะทำให้รู้จักพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ ละเอียดถี่ถ้วน ยิ่งขึ้น และจะทำให้ได้รู้จักพระธรรมอันนับว่าเป็นหัวใจของพระคุณทั้งปวงเหล่านั้น เพราะพระพุทธคุณนั้นก็ประกอบด้วยพระธรรม พระธรรมคุณนั้นก็คือตัวพระธรรมนั่นเอง พระสังฆคุณนั้นก็ประกอบด้วยพระธรรม ความสำคัญจึงอยู่ที่พระธรรม ตั้งแต่พระธรรมวินัยคือคำสอนคำสั่งของพระพุทธเจ้าดังที่ได้ศึกษากันอยู่นี้ ในหลักสูตรของนวกภูมิ ก็ศึกษาให้รู้จักพระธรรม ตั้งต้นแต่ทุกะหมวด ๒ ธรรมที่เป็นอุปการะมาก ๒ อย่าง สติ ความระลึกได้ และสัมปชัญญะ ความรู้ตัว และให้รู้จักพระวินัย ตั้งต้นแต่พระวินัยคือพระพุทธบัญญัติที่มาในพระปาติโมกข์ ซึ่งสรุปเข้าในสิกขาทั้ง ๓ คือศีลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา และศึกษาให้รู้จักพุทธประวัติคือประวัติของพระพุทธเจ้า และก็มีประวัติของพระสงฆ์ปนอยู่บ้าง ตลอดจนถึงศึกษาในเรื่องความแก่กระหู่ธรรม เหล่านี้ก็เป็นการศึกษาให้รู้จักพระพุทธศาสนา รู้จักพระธรรมนั้นแหละ อันเป็นหัวใจ และเมื่อศึกษาให้รู้จักพระธรรมดังนี้ ก็จะทำให้ซาบซึ้งในพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณยิ่งขึ้น

ความนับถือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะก็จะละเอียดเข้าหรือเป็นผู้ใหญ่เข้ามาเป็นรู้จักพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์โดยพระองค์ ว่าพระพุทธเจ้า ทรงพระคุณอย่างนี้ ๆ อย่างบท อิติปิโส ที่สวดกัน พระธรรมทรงพระคุณอย่างนี้ ๆ อย่างบท สุภาสิต ที่สวดกัน พระสงฆ์ทรงพระคุณอย่างนี้ ๆ อย่างบท สุปนิโน ที่สวดกัน และในบทสวดทำวัตรนั้น ยังได้แสดงพระคุณของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ที่ละเอียดขึ้นไปอีก ดังเช่นที่แสดงถึงคุณของพระพุทธเจ้า ก็รวมเข้าใน พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระกรุณาคุณดังกล่าวแล้ว แสดงถึงคุณของ พระธรรมก็ชี้ชัดถึงคุณของพระธรรมมากขึ้นว่า ที่เรียกว่าพระธรรมอันเป็นรัตนตรัยข้อ ที่ ๒ อันเป็นสรณะนั้น ก็ได้แก่ พระธรรม ๑๐ ประการ คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ เป็น ๙ กับปริยัติธรรม ธรรมที่เป็นคำสั่งสอน ก็รวมเป็น ๑๐ หรือย่อเข้าก็เป็น ปริยัติธรรม ปฏิบัติธรรม ปฏิเวธธรรม หรือปริยัติศีลธรรม ปฏิบัติศีลธรรม ปฏิเวธศีลธรรม ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธธรรมนี้ ย่อมรักษาผู้ที่รักษาพระธรรมนั้นมิให้ตกไปสู่โลกที่ชั่ว คือธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม เน้นลงไปชัดเจนดังนี้ และมาถึงพระสงฆ์ ชี้ลงไปถึงพระอริยสงฆ์คือหมู่แห่งสาวก ผู้ฟังของพระพุทธเจ้าที่เป็นคู่แห่งบุรุษบุคคล ๔ นับเรียงบุคคลเป็น ๘ คู่แห่งพระอริยบุคคล ทั้ง ๔ นั่นก็คือ บุคคลผู้ตั้งอยู่ใน โสดาปัตติมรรค บุคคลผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลคู่หนึ่ง คู่ที่สอง บุคคลผู้ตั้งอยู่ใน สกทาคามีมรรค บุคคลผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามีผล คู่ที่สาม บุคคลผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีมรรค บุคคลผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีผล คู่ที่สี่ บุคคลผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรค บุคคลผู้ตั้งอยู่ใน อรหัตตผล นับเรียงบุคคลก็เป็น ๘ และบุคคลคู่ที่หนึ่งนั้นก็ป็นโสดาบันบุคคล บุคคล คู่ที่สองนั้นก็ป็นสกทาคามีบุคคล บุคคลคู่ที่สามนั้นก็ป็นอนาคามีบุคคล บุคคลคู่ที่สี่ นั้นก็ป็นอรหัตตบุคคล เป็นบุคคลก็เป็น ๔ ดังนี้ ก็ตั้งอธิบายไว้โดยย่อในวินัยมุข ในสิกขาบทที่ ๔ และอธิบายถึงสังโยชน์ทั้ง ๑๐ ด้วยที่อริยบุคคล ๔ คู่ ๘ จำพวก หรือนับบุคคลเป็น ๔ นี้ ท่านละสังโยชน์ทั้ง ๑๐ ได้ตั้งแต่บางส่วนจนถึงสิ้นเชิง เพราะฉะนั้น ก็ทำให้ได้ทราบเรื่องของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ได้ทราบ พระคุณของพระพุทธเจ้าพระธรรม พระสงฆ์ละเอียดยิ่งขึ้นกว่าบทสวดทำวัตรที่สวดกัน อยู่ทุกวันนี้ ซึ่งมีคำแปลประกอบอยู่แล้ว เพราะฉะนั้น ก็เป็นอันว่าทำให้น้อมจิตเข้ามา รู้จักพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์มากยิ่งขึ้น คือรู้จักโดยพระองค์

ความระลึกถึงพระพุทธเจ้าโดยพระคุณเป็นพุทธานุสสติ ความระลึกถึงพระธรรมโดยพระคุณเป็นธัมมานุสสติ ความระลึกถึงพระสงฆ์โดยพระคุณเป็นสังฆานุสสติ ก็เป็นกรรมฐานอันทำจิตใจให้ได้สมาธิ ระวังนิวรณ์ทั้งหลายได้เป็นอย่างดี และโดยเฉพาะระงับถีนมิทธะ ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มได้ เพราะจะทำจิตใจให้มีความเลื่อมใส ผ่องใส สว่าง เมื่อใจเลื่อมใสผ่องใสก็หายง่วง นอกจากนี้ยังกำจัดภัยคือความกลัว เช่น เวลาที่เข้าป่าหรือว่าเข้าอยู่เรือนว่างหรืออยู่โคนไม้หรือเข้าไปในที่ใดที่หนึ่ง เกิดความกลัว เช่นว่ากลัวผีสางเทวดาต่าง ๆ ก็ให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์โดยพระคุณ เช่นที่สวดกันระลึกถึงพระพุทธเจ้าโดยพระคุณดังบท *อิตปิ โส ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺโธ* เป็นต้น ระลึกถึงพระธรรมโดยพระคุณก็เช่นบท *สุวากุขาทิ ภควตา ธมฺโม* เป็นต้น ระลึกถึงพระสงฆ์โดยพระคุณก็เช่นบท *สุปฏิปนุโน ภควโต สวากสงฺโฆ* เป็นต้น และเมื่อระลึกถึงดังนี้ก็ทำให้หายกลัวหายหวาดเสียว ทำให้มีความกล้า สามารถที่จะอยู่ในสถานที่ ๆ น่ากลัวนั้นได้ และแม้เพราะเหตุนี้ พุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังฆานุสสติ จึงเป็นสรณะคือเป็นที่พึ่งได้คือทำให้หายกลัวได้ พิจารณาดูแล้วผู้ที่นับถือพุทธศาสนาก็ควรจะใช้อย่างนี้ ดีกว่าที่จะไปหาที่พึ่งที่เป็นผีสาง เทวดาระงับความกลัววิธีอื่น เพราะความกลัวผีสางเทวดาในเมื่อเข้าไปสู่อำนาจ สู้ป่าต่าง ๆ สู่อุโมงค์หรือไปในที่มืดคนเดียว เกิดความกลัวขึ้นมา พิจารณาดูแล้วก็จะเห็นว่าเพราะจิตใจเกิดความปรุ่งแต่ง แต่งผีขึ้นมาในใจ แต่งเทวดาที่น่ากลัวขึ้นมาในใจเมื่อปรุ่งแต่งขึ้นมาก็กลัวสิ่งที่ใจนี้ปรุ่งแต่งเอง ถ้าใจไม่ปรุ่งแต่งแล้วก็จะไม่กลัว เหมือนดังว่าเดินไปในป่าช้าในเวลากลางคืน ถ้าหากว่า ไม่รู้ว่าเป็นป่าช้าก็ไม่กลัว แต่ครั้งรู้ว่าเป็นป่าช้าแล้วก็กลัวขึ้นมาทันที ก็เพราะใจไปปรุ่ง ปรุ่งว่าเป็นป่าช้า ปรุ่งว่ามีผีสางเทวดาที่น่ากลัว เพราะฉะนั้น จึงได้เกิดความกลัวขึ้นมา อยู่ที่ใจปรุ่ง

คราวนี้เราจึงเปลี่ยนใจเสียใหม่ แทนที่จะไปปรุ่งถึงผีสางเทวดาที่น่ากลัวนั้น ก็ให้มาปรุ่งถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ปรุ่งความคิดถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ให้เป็นพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณขึ้นมาแทน และโดยที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ที่ปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะ คือสิ้นกิเลสทั้งหมด เป็นผู้ที่ไม่มี ความกลัว ไม่มีความหวาดเสียว ไม่นั่น เมื่อเป็นดังนี้ เมื่อได้พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์มาตั้งอยู่ในใจ ได้ทำท่านที่เป็นผู้บริสุทธิ์ปราศจาก

กิเลสทั้งหมดมาตั้งอยู่ในใจ ได้ทานที่ไม่มีความกลัวไม่มีความหวาดเสียว ไม่นีแล้ว เพราะว่ามันกิเลสทั้งหมดที่จะทำให้กลัวให้หนีแล้วมาตั้งอยู่ในใจ ก็จะทำให้จิตใจนี้ กล้าหาญอาจหาญรื่นเริงไม่กลัว เพราะว่าได้บุคคลที่กล้าที่สุดที่เก่งที่สุดมาอยู่ด้วยแล้ว ท่านเก่งกว่าผีสางเทวดาทั้งหมด ผีสางเทวดาทั้งหมดนั้นยังมีกลัวมีหนี ยังมีราคะมีโทสะ มีโมหะ แต่ว่าพระพุทธเจ้านั้นไม่มีทั้งหมด พระธรรมก็เป็นสิ่งที่บริสุทธิ์ทั้งหมด เป็นสัจจะ คือความจริงทั้งหมด พระสงฆ์เองซึ่งเป็นผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้าก็เป็น เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น เมื่อได้คนเก่งที่สุดคนดีที่สุดมาอยู่กับใจแล้วจะกลัวอะไร ความกลัวก็หายไป ก็ปรุงขึ้นมาตั้งนี้บ้างแทน เพราะฉะนั้น ความกลัวผีสางเทวดา ก็เป็นอันว่าหมดไม่มี เพราะฉะนั้น เมื่อนับถือพระพุทธศาสนาก็มาปฏิบัติกันตั้งนี้ หัดปฏิบัติกันตั้งนี้แล้วก็จะได้รับความไม่กลัว และก็จะเป็นการเริ่มเข้าถึงรัตนะกันอย่าง จริงจัง และเมื่อได้ศึกษาในด้านปริยัติตั้งที่ศึกษากันอยู่นี้ ให้รู้จักพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ และโดยเฉพาะให้รู้จักพระธรรมยิ่งขึ้น และก็ย่อมจะรู้ว่าพระธรรมนี้เองเป็น สาระแก่นสารอยู่ในพระคุณทั้งหมด ธรรมนี้เองเป็นสาระแก่นสารอยู่ในพุทธคุณ ธรรมคุณ และสังฆคุณทั้งหมดไม่ใช่อะไรอื่น ก็จะทำให้ได้ปัญญาได้ศรัทธาอันอม่นำ เข้ามาสู่สังฆธรรม ธรรมที่เป็นตัวจริงอันเป็นที่ตั้งแห่งพุทธคุณ ธรรมคุณ และสังฆคุณ ทั้งหมด ก็เป็นอันว่าทำให้รู้จักว่าจะถึงสรณะที่แท้จริงนั้น จะถึงโดยการปฏิบัติในพระธรรม และในการปฏิบัติในพระธรรมนั้นก็หัดปฏิบัติตั้งนี้แหละ ตั้งพุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังขานุสสตินี้ก่อน ในเวลาที่ไปไหนเกิดกลัวขึ้นมาละก็ หัดนำเอาเรียกเอาพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เข้ามาตั้งอยู่ในใจของตนโดยพระคุณ แม้ว่าจะมีวัตถุที่เป็นปฏิมา หรือเป็นเครื่องจารึกแห่งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ประจำตัวตามที่เชื่อถืออยู่ก็มีไป และก็ให้หัดที่จะนำจิตเข้าสู่พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ก็เป็นอันว่าได้ สร้างพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ขึ้นไว้ในใจ เป็นพุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังขานุสสติ ก็เป็นอันว่าได้ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะคือที่พึ่งที่ ถูกต้องและที่ตรงมากขึ้นคือว่าที่จิตใจ ก็เป็นอันว่าได้ปฏิบัติธรรมด้วย เพราะพุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังขานุสสติก็เป็นกรรมฐาน เป็นปฏิบัติธรรมอันเป็นสิ่งที่พึงปฏิบัติ และ เมื่อได้ปฏิบัติธรรมก็จะทำให้มีความสำนึก รู้สึกในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ยิ่งขึ้น จนถึงเมื่อปฏิบัติในมรรคมงคล ๘ คือ ในศีล ในสมาธิ ในปัญญาแล้วก็ย่อมจะ เข้าถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ โดยศีลโดยสมาธิโดยปัญญา

ศีลนั่นเองก็จะทำให้ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะโดยศีล สมานีนั่นเองก็จะทำให้ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ โดยสมาธิ ปัญญานั่นเองก็จะทำให้ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะโดยปัญญา จนถึงปฏิบัติทางปัญญานี้แหละให้รู้จักทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ คือปฏิบัติในกิจทั้ง ๔ อย่างที่ได้อธิบายมาแล้วในอริยสัจจ์ คือ *ปริยญา* กำหนดรู้ทุกข์ *ปหานะ* ละสมุทัยคือเหตุให้เกิดทุกข์ คือละต้นหา ความดิ้นรน ทะยานอยาก กิเลสทั้งหลาย ทุจริตทั้งหลาย *สังฆิภระณะ* กระทำให้แจ้งนิโรธคือความดับทุกข์ คือดับต้นหา ดับกิเลส และมรรคก็คือ *ภาวนา* ปฏิบัติทำมรรคมืองค์ ๘ ย่นย่อลง เป็นศีล สมาธิ ปัญญา ให้มีขึ้นให้เป็นขึ้นดังนี้ ปฏิบัติในกิจทั้ง ๔ นี้แหละ คือ *ปริยญา* *ปหานะ* *สังฆิภระณะ* และ*ภาวนา* อันเป็นกิจของผู้ปฏิบัติก็มี ๔ อย่างนี้แหละ ในอริยสัจจ์ ๔ ดังนี้ ก็จะเป็นการปฏิบัติละภัยคือความกลัว ทำให้ไม่กลัวเพราะเมื่อได้ปฏิบัติในอริยสัจจ์ทั้ง ๔ ตามกิจทั้ง ๔ นี้แล้ว ก็จะเป็นเครื่องบรรเทาความรัยยึดถือในชีวิตร่างกายเป็นต้น เพราะจะมองเห็นว่าเป็นอนิจจะ ทุกขะ อนัตตา ไม่ใช่สิ่งที่จะพึงรักพึงยึดถือ เพราะยึดถือไว้ไม่ได้ ต้องเป็นสิ่งที่เกิดดับ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป มิใช่อัตตาตัวตนอะไร เมื่อปฏิบัติละกิเลสดังนี้ ก็เป็นการละภัยคือความกลัวไปด้วย ก็จะทำให้ไม่กลัว ให้หมดความกลัวมากยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ และปัญญาที่เข้าถึงอริยสัจจ์นี้แหละ ก็จะทำให้เข้าถึงพระพุทธเจ้า เข้าถึงพระธรรม เข้าถึงพระสงฆ์ เพราะเมื่อได้ปัญญาเข้าถึงอริยสัจจ์มากขึ้นเท่าใด ก็จะทำให้รู้จักพระพุทธเจ้ามากขึ้นเท่านั้น เพราะพระพุทธเจ้าก็คือผู้ตรัสรู้พระธรรม รวมเข้าก็คือตรัสรู้อริยสัจจ์ทั้ง ๔ นี้เอง เพราะฉะนั้น เมื่อปฏิบัติให้รู้จักอริยสัจจ์ทั้ง ๔ มากขึ้นเท่าใด ก็จะทำให้รู้จักพระพุทธเจ้ามากขึ้นเท่านั้น จะทำให้รู้จักพระธรรมมากขึ้นเท่านั้น เพราะพระธรรมก็รวมอยู่ในอริยสัจจ์ทั้ง ๔ นี้แหละ ไม่ใช่ที่เหน และจะทำให้รู้จักพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์นั้นก็คือท่านผู้ที่ได้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็สอนอริยสัจจ์ทั้ง ๔ นี้แหละ จะสอนอะไร ๆ ก็ตาม ก็รวมเข้าในอริยสัจจ์ทั้ง ๔ นี้แหละ และก็ได้อุภธรรมตามพระพุทธเจ้าไม่ใช่ใครอื่น จึงทำให้รู้จักพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งพระธรรมพระสงฆ์ขึ้นโดยลำดับ เพราะฉะนั้น เมื่อปฏิบัติจนได้ดวงตาเห็นธรรมขึ้นแล้ว ท่านจึงแสดงว่าได้เห็นพระพุทธเจ้า ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเอาไว้ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม” ดังนี้

ฉะนั้น การเห็นพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ดังนี้ จึงอาจเห็นได้ทุกกาล ทุกสมัย ถ้าไม่เห็นดังนี้แล้ว ก็ไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้าทุกกาลสมัย จะเกิดทันพระพุทธเจ้า ซึ่งยังดำรงพระชนม์อยู่ แต่ว่าถ้าไม่ได้เห็นธรรม ก็ไม่ได้ชื่อว่าเห็นพระพุทธเจ้า ไม่ได้ชื่อว่าเห็นพระธรรม ไม่ได้ชื่อว่าเห็นพระสงฆ์ เห็นแต่สังขารของท่านซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดดับ แม้มาในสมัยนี้ในปัจจุบันนี้เอง ถ้าไม่ได้เห็นธรรม ถึงจะเห็นพระพุทธรูปงามแม้เพียงไรก็ตาม ใหญ่โตเพียงไรก็ตาม ได้เห็นพระธรรมตั้งอยู่เป็นตู้ ๆ ได้เห็นพระสงฆ์มากมาย ที่เป็นพระสมมติสงฆ์อยู่ก็ตาม ก็ยังไม่ชื่อว่าได้เห็นเช่นเดียวกัน ต่อเมื่อได้เห็นธรรมจึงจะได้ชื่อว่าได้เห็นพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เพราะฉะนั้น การที่มาปฏิบัติพระธรรม จนถึงได้เห็นพระธรรมคือได้เห็นด้วยปัญญา เห็นพระธรรมซึ่งเป็นการเห็นด้วยปัญญานั้น ก็คือเห็นอริยสัจทั้ง ๔ ตามกิจทั้ง ๔ ที่ปฏิบัติกันนั้นแหละ เพราะฉะนั้น ท่านจึงแสดงธรรมจักขุ คือดวงตาเห็นธรรมตั้งแต่ในปฐมเทศนา ว่าท่านพระโกณฑัญญะ ได้ฟังปฐมเทศนาในอริยสัจทั้ง ๔ ที่พระองค์ได้ตรัสรู้ ท่านพระโกณฑัญญะก็บังเกิดดวงตาเห็นธรรมขึ้นว่า *ยงฺกิญฺจิ สมุทฺยธมฺมํ* สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดเป็นธรรมดา *สพฺพนฺตํ นโรธมฺมํ* สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา ท่านเห็นของท่านขึ้นมา ดังนี้ นี่แหละเรียกว่าดวงตาเห็นธรรม เป็นตัวปัญญา ก็เป็นการปลงใจลงไปนั่นเองในสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งหลาย ทั้งที่เป็นร่างกายตน ร่างกายผู้อื่น ทุก ๆ สิ่งในโลกที่มีความเกิดแล้วย่อมมีความดับเป็นธรรมดาทั้งหมด ไม่มีอะไรที่จะตั้งอยู่ค้ำโลกไม่ดับ ก็เห็นธรรมดานี้แหละไม่ใช่เห็นอะไรอื่น โดยสัจจะคือความจริง ดังนี้แหละ เป็นดวงตาเห็นธรรม ในเมื่อเกิดดวงตาเห็นธรรมแล้วก็รู้ขึ้นมาทันที พระพุทธเจ้าก็ทรงเห็น ดังนี้แหละ พระธรรมก็สอนดังนี้ พระสงฆ์ก็ปฏิบัติให้เห็นดังนี้ ก็เป็นอันว่าได้เห็นพระพุทธเจ้า เห็นพระธรรม เห็นพระสงฆ์ และได้ชื่อถึงพระพุทธเจ้าถึงพระธรรมถึงพระสงฆ์ สรรณะก็เข้ามาสู่ใจทันที เป็นที่พึ่งอันแน่นอนไม่มีเปลี่ยนแปลง ก็ดับกิเลสดับราคะโทสะโมหะได้ ดับความกลัวอะไรต่าง ๆ ได้หมดสิ้น ก็เป็นอันว่าเป็นการปฏิบัติเข้าถึงสรณะกัน แม้รู้ทางปฏิบัติแล้วยังไม่เข้าถึงสรณะจริงก็ยังไม่เป็นการดี เพราะยังรู้ว่า

จะต้องทำอย่างนี้จะต้องปฏิบัติอย่างนี้ แล้วก็จะได้ถึงกันจริง ๆ ก็เป็นอันว่าใช้ได้ เพราะฉะนั้น แม้ยังไม่ถึงจริง ๆ แต่ว่าได้รู้ได้เห็นก็ยังใช้ได้ ท่านจึงมีแสดงเปรียบเทียบเหมือนว่า มาถึงปากบ่อน้ำมองลงไปเห็นน้ำก้นบ่อ ก็ยังไม่ถึงน้ำดอก แต่ว่าถึงปากบ่อเห็นน้ำในบ่อแล้ว ก็รู้ว่าบ่อนี้มีน้ำจริงอย่างนี้ก็ใช้ได้ เพราะจะทำให้ชวนขวยตักน้ำมาดื่มต่อไป แม้ความรู้เป็นขั้นปรีดียังใช้ได้ เพราะจะทำให้ได้ปฏิบัติ และเมื่อเริ่มปฏิบัติแล้วก็เหมือนดังว่าจะพยายามตักน้ำในบ่อขึ้นมาดื่มกัน แล้วก็จะได้ดีจริง เมื่อได้ดีจริง ๆ ก็จะได้ความสุขจริง ๆ เป็นอันว่าพ้นภัยแล้ว เป็นอันว่าถึงสรณะเป็น พุทธ ธรรม สงฆ์ กันจริง ๆ คือถึงพระพุทธเจ้ากันจริง ๆ

วันนี้ยุติแค่นี้

๔ สิงหาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๖

บทสวดพรรณนาคุณพระรัตนตรัย

ได้แสดงอธิบายบทสวด พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ อันเป็นบทสวดสรรณคมนาปาฐะ คือเป็นปาฐะหรือบาลีที่แสดงการถึงสรณะทั้ง ๓ และได้กล่าวถึงความในบทสวดสรรเสริญ คุณพระรัตนตรัยในบทสวดทำวัตรเช้าทำวัตรค่ำรวม ๆ กันไป วันนี้จะได้อธิบาย บทสวดบางตอนที่น่าจะยังสงสัยในเนื้อความ คือในบทสวดคาถาที่เป็นการพรรณนา เฉพาะพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ สำหรับที่เป็นคาถาขับพรรณนาเฉพาะ พระพุทธเจ้าก็ขึ้นต้นด้วย พุทฺธวาระหนตฺวเรตาทิคุณมาภียุตโต เป็นต้น ที่แปลความว่า

พระพุทธเจ้าผู้ประกอบแล้วด้วยคุณทั้งหลาย มีอรหันตคุณ
อันประเสริฐ เป็นต้น เป็นผู้มีตนประกอบแล้วด้วยพระญาณและพระ
กรุณาทั้งหลายอันบริสุทธิ์ พระพุทธเจ้าพระองค์ใดเล่ายังประชุมชน
ดีให้ตรัสรู้แล้ว ให้เบิกบานแล้ว ดุจดวงอาทิตย์ที่ทำดอกบัวให้บาน
ฉะนั้น

ข้าพเจ้าไหว้พระชินสีห์ผู้เป็นใหญ่ ผู้ไม่มีกิเลส ผู้ชนะด้วย
เศียรเกล้า

พระพุทธเจ้าพระองค์ใดเล่าเป็นสรณะอันเกษมสุขของสัตว์
ทั้งหลายทั้งปวง

ข้าพเจ้าไหว้พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความตามระลึก
เป็นปฐมพระองค์นั้นด้วยเศียรเกล้า

ข้าพเจ้าเป็นทาสของพระพุทธเจ้าเทียว พระพุทธเจ้าเป็นเจ้า
เป็นใหญ่ของข้าพเจ้า

พระพุทธเจ้าเป็นผู้กำจัดเสียซึ่งทุกข์ และเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งสิ่ง
ที่เป็นประโยชน์แก่ข้าพเจ้า

ข้าพเจ้ามอบกายและถวายชีวิตนี้แด่พระพุทธเจ้า

ข้าพเจ้าไหว้อยู่ จักประพฤติดำเนินซึ่งความที่พระพุทธเจ้าเป็น
ผู้มีปัญญา เป็นผู้ตรัสรู้ดีนั้นเทียว

ที่พึงอื่นของข้าพเจ้าไม่มี

พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของข้าพเจ้า

ด้วยคำสัตย์นี้ ขอข้าพเจ้าพึงเจริญในศาสนาคือคำสั่งสอน
ของพระศาสดาเถิด บุญอันใดอันข้าพเจ้าไหว้อยู่ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้
ประสบแล้ว ณ ที่นี้ ด้วยเหตุแห่งบุญนั้น ขออันตรายทั้งหลาย मैं
ทั้งสิ้น อย่าได้พึงมีแก่ข้าพเจ้าเลย

แล้วก็หมอบกราบลงว่า กาเยน วาจา ย ว เจตสา วา เป็นต้น ซึ่งแปลว่า
ความซื่อสัตย์ที่ข้าพเจ้าได้กระทำแล้วในพระพุทธเจ้า ด้วยกาย ด้วยวาจา หรือ
ด้วยใจก็ดี ขอพระพุทธเจ้าจงทรงรับผิตโทษอันเป็นไปล่วงแล้วนั้นด้วยความระวาง
ในพระพุทธเจ้าในกาลต่อไป เทอญ

ในคาถาที่ขับพรรณนาเฉพาะพระธรรม ก็ว่า สุวากุขาตตา
ทิกุณโยควเสน เสยโย เป็นต้น ซึ่งแปลความว่า

ธรรมใดประกอบด้วยอำนาจแห่งความประกอบด้วยคุณ
มีความเป็นธรรม อันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว เป็นต้น

ธรรมใดเล่าต่างโดยมรรค ผล ปรียติ และวิโมกข์คือนิพพาน

ธรรมย่อมทรงไว้ซึ่งผู้ทรงธรรมนั้น จากความตกไปสู่โลก
ที่ชั่ว ไม่ให้ตกไปสู่โลกชั่วได้

ข้าพเจ้าไหว้พระธรรมอันประเสริฐ ที่กำจัดเสียซึ่งมีดีคือ
โมหะนั้น

ต่อจากนั้นก็ความเหมือนอย่างบทที่ขับพรรณนาเฉพาะพระพุทธเจ้า เปลี่ยนแต่มาเป็นพระธรรม และคาถาที่ขับพรรณนาเฉพาะพระสงฆ์ขึ้นต้นว่า สทุทมฺโข สุปฺปฏิปัตติคฺคณาทียุตฺโต เป็นต้น ที่แปลความว่า

พระสงฆ์ใดเล่าเป็นหมู่แห่งอริยบุคคลอันประเสริฐทั้ง ๘
มีกายและจิตเป็นที่อาศัยอยู่แห่งธรรมอันประเสริฐ เป็นต้น
ข้าพเจ้าไหว้หมู่แห่งพระอริยะทั้งหลายผู้บริสุทธิ์ดีแล้ว

ต่อจากนั้นก็มีความเหมือนกับคาถาที่ขับพรรณนาเฉพาะพระพุทธเจ้า หากแต่เปลี่ยนมาเป็นพระสงฆ์ ข้อที่จะอธิบายเกี่ยวแก่คาถาขับพรรณนาเฉพาะพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ในวันนี้ก็คือข้อที่สวดว่า

พุทฺธสฺสหาสมิ ทาโสว พุทฺโธ เม สามิกิสฺสโร
ธมฺมสฺสหาสมิ ทาโสว ธมฺโม เม สามิกิสฺสโร
สงฺฆสฺสหาสมิ ทาโสว สงฺโฆ เม สามิกิสฺสโร
ที่แปลความว่า

ข้าพเจ้าเป็นทาสของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าเป็นเจ้าเป็นใหญ่ของข้าพเจ้า
ข้าพเจ้าเป็นทาสของพระธรรม พระธรรมเป็นเจ้าเป็นใหญ่ของข้าพเจ้า
ข้าพเจ้าเป็นทาสของพระสงฆ์ พระสงฆ์เป็นเจ้าเป็นใหญ่ของข้าพเจ้า

สำหรับที่มาใช้คำว่าเป็นทาสนี้ก็ให้มีไข่ม่มในศาสนาพราหมณ์ เช่น กฤษณทาส ทาสพระกฤษณะ เป็นต้น และมาถึงพระพุทธศาสนาก็นำเอาคำนี้มาใช้ด้วยเหมือนกัน ดังในบทสวดที่ได้กล่าวมานี้ และแม้มาใช้เป็นชื่อ เช่น พุทธทาส ธรรมทาส ฉะนั้นก็น่าจะมีข้อสงสัยว่า ทำไมจึงได้มาสวดยอมตนเป็นทาสของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เพราะว่าการเป็นทาสนั้นก็เป็นที่รังเกียจตั้งแต่ในสมัยโบราณซึ่งมีการเป็นทาสกัน และต่อมาก็มีการเลิกทาส ดังในเมืองไทยนี้เอง ก็มีการเลิกทาสในรัชกาลที่ ๕ เพราะฉะนั้น ความเป็นทาสนั้นจึงไม่เป็นที่ต้องการในโลกที่มีความเจริญ แม้ในพุทธศาสนาเองก็มีบทสวดที่ให้ปฏิบัติในศีลเป็นต้น ให้เป็นไท ไม่เป็นทาส ดังที่มีแสดง อริยกันตศีล ว่า ศีลที่พระอริยเจ้ารักใคร่ปรารถนา คือศีลที่ไม่เป็นท่อน

ไม่เป็นช่อง ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ไม่เป็นทาสแห่งความปรารถนา อันวิญญูชน
สรรเสริญ อันกิเลสไม่ลุ่มบคล้ำ คือมิใช่สีลัพพตปรามาส กิเลสไม่ลุ่มบคล้ำ กิเลสไม่จับ
ต้อง เป็นไปเพื่อสมาธิ ดังนี้

คำว่า *ภูษิสสະ* แปลว่า เป็นไทคือไม่เป็นทาส ก็เป็นการสรรเสริญพระสัทธรรม
ในพุทธศาสนา ดังนี้

เมื่อเป็นเช่นนี้ โฉนจึงมาแสดงบทสวดพรรณนาเฉพาะพระพุทธเจ้า พระธรรม
พระสงฆ์ มาสมัครเป็นพุทธทาส ธรรมทาส สังฆทาส มาถวายชีวิตแก่พระพุทธเจ้า
พระธรรม พระสงฆ์ ในข้อนี้พิจารณาดูแล้วก็ได้มีความเห็นว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดง
ถึงโลกคือสัตว์โลกในธรรมเทศ (หัวข้อธรรม) ๔ ข้อ ๆ ที่ ๔ ว่า *อุโน โลกโก
ตณฺหาทาโส* ที่แปลว่าโลกพร่องเป็นทาสของตัณหา คือสัตว์โลกอันหมายถึงหมู่สัตว์
ก็หมายถึงสัตว์บุคคลทั้งหลาย ซึ่งยังอยู่ในภาวะเป็นสัตว์ ตีแปลว่าเป็นผู้ของผู้ติด
อยู่ในโลก เมื่อยังละสังโยชน์อะไรไม่ได้ ก็เรียกว่าเป็นปุถุชน คือบุคคลผู้ที่ยังมีกิเลส
หนา เพราะมีสังโยชน์อยู่ครบทั้ง ๑๐ ตัดไม่ได้ จึงยังมีตัณหา คือความดิ้นรนทะยาน
อยากอยู่อย่างเต็มที่ สัตว์โลกนี้เองเป็น *ตณฺหาทาโส* คือเป็นทาสของตัณหา
ความดิ้นรนทะยานอยาก พิจารณาดูที่ใจกับภาวะของบุคคลทั้งหลายในโลก ก็จะเป็น
ว่าเป็นเช่นนั้น เพราะฉะนั้น เมื่อมานับถือศาสนา จะเป็นศาสนาใดก็ตาม แม้จะเป็น
พระพุทธศาสนาก็ตาม ศรัทธาในพุทธศาสนาหรือแม้ในศาสนาอื่นใด อันแสดงออกมา
เป็นความเชื่อฟังเคารพปฏิบัติจึงมักจะอ่อนไม่แข็งแรง แต่ว่าถ้าเป็นคำสั่งของ
ตัณหาที่บังเกิดขึ้นในจิตใจ ก็มักจะเชื่อฟัง หรือเรียกว่า เคารพรับเชื่อฟังมากกว่า
ดังจะฟังเห็นได้ว่า บรรดาผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาทั้งหลาย เอาพระพุทธศาสนา
โดยเฉพาะ ศาสนาอื่นไม่ต้องพูดถึง คือพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้า ได้ทรงแสดง
ธรรมซึ่งเป็นคำสั่ง บัญญัติพระวินัยซึ่งเป็นคำสั่ง แต่ว่าผู้ที่รับปฏิบัติมีความเคารพรับ
เชื่อฟัง ก็มักจะอ่อนเนือย ๆ ไม่บังเกิดความกระตือรือร้น หรือไม่เกิดความเห็นว่าต้อง
ทำต้องปฏิบัติ มีความเห็นว่าทำก็ได้ไม่ทำก็ได้ เมื่อใครจะทำก็ทำ เมื่อใครจะไม่ทำ
ก็ไม่ทำ แต่ถ้าเป็นคำสั่งมาจากตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากของตนแล้ว ก็มักจะ
คิดว่าต้องทำต้องปฏิบัติ ดังเช่นศีลที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้สำหรับฆราวาส คือ
ศีล ๕ ที่บัญญัติเป็นนิจศีล และศีล ๘ ที่บัญญัติให้ปฏิบัติรักษาในวันอุโบสถ หรือ

ใครจะต้องการรักษาศีล ๘ ในวันอื่นก็ได้ หรือว่าศีลกรรมบถที่เป็นการเว้นทางกาย ๓ ข้อ ทางวาจา ๔ ข้อ และทางใจ ๓ ข้อ สำหรับบรรพชิตคือผู้บวช สำหรับสามเณรที่ยกขึ้นอังกีเป็น ๑๐ (เพราะเณรอย่างน้อยศีล ๑๐) สำหรับภิกษุที่ยกขึ้นอังกีเป็น ๒๒๗ (เพราะยังมีที่เกี่ยวกับอาจารย์ต่าง ๆ อีกมาก) เหล่านี้ การปฏิบัติในศีลเป็นอย่างไร ก็กล่าวได้ว่าส่วนมากนั้นก็ปฏิบัติกันได้บ้างไม่ได้บ้าง แต่คำสั่งของต้นหาคือความดีนรณะยานอยากมักจะมีอำนาจแรงกว่า ยกตัวอย่างศีล ๕ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่าให้เว้นจากการฆ่า ให้เว้นจากการลักเป็นต้น ผู้ที่มารับศีลก็มักรับกันเป็นธรรมเนียมโดยมาก ไม่ใคร่สนใจว่าศีลที่รับไปนั้นจะเป็นคำสั่งหรือมีความหมายอย่างไร รับแล้วก็แล้วไป รับกันเสร็จแล้วก็ดื่มสุรากันไป คุยเฮฮากันไป และเมื่อเป็นดังนี้ อาชญากรรมทั้งหลาย จึงได้มีอยู่เป็นไปอยู่ส่วนมาก มีการฆ่ากัน ประทุษร้ายร่างกายกัน มีการลักทรัพย์กัน การประจบทจริตในส่วนต่าง ๆ เป็นอันมาก คนไทยเป็นอันมากนั้นนับถือพระพุทธศาสนา ก็ว่ากันว่าเป็นเมืองพระพุทธศาสนา แต่ก็ยังเต็มไปด้วยอาชญากรรมต่าง ๆ ซึ่งไม่น่าจะเป็น เมืองหรือประเทศที่ไม่ได้นับถือพุทธศาสนา หลายประเทศ ยังปรากฏว่าเขามีการลักขโมยกันน้อยกว่า ทำร้ายร่างกายกันก็น้อยกว่า ดื่มสุรายาเมากันก็น้อยกว่าดังนี้ เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพราะว่าปล่อยจิตใจให้เป็นไปตามอำนาจของต้นหาคือความดีนรณะยานอยาก

อันกระแสของต้นหาคือความดีนรณะยานอยากนั้น เป็นกระแสของกิเลสที่สวนทางกันกับกระแสของธรรม กระแสของธรรมนั้นไม่ให้ฆ่า แต่ว่ากระแสของกิเลสนั้นให้ฆ่า กระแสของธรรมนั้นไม่ให้ลัก แต่กระแสของกิเลสให้ลัก เพราะฉะนั้นเมื่อจิตใจนี้ลู่อำนาจของต้นหาคือความดีนรณะยานอยาก ที่ปรากฏออกมาเป็นโลภะ หรือราคะ โทสะ โมหะ หรือโลภ โกรธ หลง ก็ลู่อำนาจของโลภโกรธหลง เมื่อเป็นดังนี้ พระพุทธเจ้าท่านสั่งว่าอย่าฆ่าเขา อย่าลักของเขา อย่าประทุษพิตในกาม อย่าพูดเท็จ หลอกหลวงเขา อย่าดื่มน้ำเมาอันเป็นทางประมาท แต่ว่ากิเลสก็สั่งตรงกันข้ามว่า ให้ฆ่า ให้ลัก ให้ประทุษพิตในกาม ให้พูดเท็จหลอกหลวง ให้ดื่มน้ำเมาก็พิจารณาตนเองว่า คนในโลกเชื่อใคร เชื่อพระพุทธเจ้าหรือว่ากิเลส โดยมากนั้นเชื่อฟังกิเลสกัน เมื่อกิเลสสั่งก็รู้สึกว่าเป็นคำสั่งแล้วก็ต้องทำ แต่ถ้าพระพุทธเจ้าสั่งนั้นก็ไม่มีรู้สึกว่าคำสั่ง ไม่ต้องทำ หรือว่าอยากจะทำก็ทำ ไม่อยากจะทำก็ไม่ทำ ดังนี้เพราะอะไร ตรวดดู แล้วก็จะเห็นว่า เพราะว่าเป็นต้นหาคาสาหรือต้นหาคาสา

เป็นทาสของตัณหาเป็นทาสของกิเลสกันอยู่เป็นอันมาก แม้ในโลกที่ว่าเจริญแล้วนี่ก็เช่นเดียวกัน การเลิกทาสนั้น เป็นการเลิกทาสภายนอก แต่ว่าทาสภายในหรือทาสจิตใจนี้ยังไม่ได้เลิกกัน แล้วก็ยังเป็นทาสของตัณหาหรือเป็นทาสของกิเลสกันมาก บางที่ยังมีลาภยศสรรเสริญสุขมาก ก็ยังเป็นทาสของกิเลสตัณหามากขึ้น ก็เพราะว่าความอึดของตัณหาไม่มี ดังที่ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า “แม่น้ำเสมอด้วยตัณหาไม่มี” เพราะว่าตัณหาไม่มีอึด ไม่มีพอ ไม่มีเต็ม อย่ายไปนึกว่าตัณหาคือความอยากที่จะได้นั้น ได้เท่านี้แล้วก็พอ อยากที่จะเป็นนั่นเป็นนี้ได้เท่านี้แล้วก็พอ อยากที่จะทำลายล้างนั้น ทำลายได้เท่านี้แล้วก็พอ อย่ายไปนึกอย่างนั้นไม่พอ ท่านจึงเปรียบเหมือนดังไฟที่ไม่อึดด้วยเชื้อ คือเอาเชื้อไปใส่ไฟเข้าว่า เท่านี้แหละพอ ก็ไม่มีพอ ไฟก็ยิ่งลุกกองโตเมื่อไฟกองโตเท่านี้ก็ต้องเอาเชื้อใส่เข้าไปอีก ไฟก็กองโตขึ้นอีก ก็กินเชื้อมากขึ้นไปอีก เพราะฉะนั้น ความอยากได้นั้น เช่นความอยากได้ทรัพย์สมบัติ ถึงจะได้แก้วแหวนเงินทองเช่นว่าได้ภูเขาเป็นทองทั้งลูกไปเลย ก็ยังไม่พอยุ่ตนเอง เพราะฉะนั้นความลุ่มอำนาจของตัณหาที่นั่นยิ่งได้มากก็ยิ่งอยากมาก ยิ่งอยากเรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุดความเป็นไปในโลกเป็นไปอยู่เช่นนี้ พระองค์จึงตรัสว่า อุโน โลโก โลกพร่อง ตัณหาทาโส เป็นทาสของตัณหา

เพราะฉะนั้น บรรดาบุคคลที่นึกว่าเจริญแล้ว เลิกทาสหมดแล้ว แต่อันที่จริงเมื่อพิจารณาเข้ามาดูที่ใจแล้ว ก็จะเห็นว่ายังไม่เลิกทาสในจิตใจ ยิ่งจะเป็นทาสของตัณหากันมากขึ้น เป็นตัณหาทาโส ตัณหาทาสีกันมากขึ้น ทั้งสตรีทั้งบุรุษ เพราะยังละตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยากยังไม่ได้ และก็ไม่ได้ทำความรู้สึกตน ไม่ลดไม่ละตัณหาหลงไป ยังยอมตนเป็นทาสของตัณหากันอยู่เป็นอันมาก ความเดือดร้อนวุ่นวายทั้งหลายในโลกจึงยังเป็นไปอยู่ไม่สิ้นสุด เพราะฉะนั้น เมื่อตัณหาที่ยังคงครอบงำจิตใจบุคคลในโลกนี้ อยู่ได้ตราบไต่ ความทุกข์ซึ่งเป็นตัวผล การประกอบอกุศลกรรมทุจริตต่าง ๆ ทั้งหลายก็ยังมีอยู่ตราบนั่น ไม่มีที่สิ้นสุดลงได้ เพราะฉะนั้น ความเบียดเบียนกันตั้งแต่กลุ่มเล็กถึงกลุ่มใหญ่เป็นสงคราม ตั้งแต่กลุ่มน้อยจนถึงกลุ่มใหญ่เป็นสงคราม โลกจึงไม่อาจที่จะหยุดได้ ตราบไต่ที่ยังไม่มีการปฏิบัติละตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากในใจของบุคคลลงไป และคำสั่งของตัณหาที่นั่น เมื่อเป็นทาสของตัณหาที่ต้องถือว่าเป็นคำสั่งที่ต้องรับทำ จึงได้พากันไปเป็นอกุศลเป็นทุจริตต่าง ๆ ดังที่ปรากฏ สุดแต่ตัณหาจะสั่งไม่ได้มายึดถือนับถือคำสั่งของพระพุทธเจ้าว่าจะต้องทำ ว่าจะต้องปฏิบัติ

เมื่อความจริงเป็นอย่างนี้ คือยังเลิกทาสในจิตใจของตนเองไม่ได้ ยังเป็นทาสของตัณหาอยู่ เมื่อประสงค์จะพ้นจากการเป็นทาสของตัณหา และรู้สึกว่าจิตใจของตนนั้นยังไม่แข็งแรงพอ ยังมีอำนาจน้อย เพราะฉะนั้น ก็จำเป็นที่จะต้องหาเจ้านายผู้ทรงพระคุณอันจะเป็นที่พึ่งให้พ้นทุกข์ได้ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์นั้นเป็นเจ้าเป็นใหญ่ หรือเป็นเจ้าเป็นนายที่ทรงพระคุณอันบริสุทธิ์ตั้งที่สวดพรณานานั้น เพราะทรงละตัณหาได้พร้อมทั้งมูลรากคืออวิชชา จึงเป็นสรณะคือที่พึ่งได้ เพราะฉะนั้น เมื่อต้องการที่จะให้ได้ที่พึ่งอันอุดมเกษม สำเร็จประโยชน์ได้จริง ๆ จึงต้องมาสัครเป็น พุทธทาส ธรรมทาส สังฆทาส คือทาสของพระพุทธเจ้า ทาสของพระธรรม ทาสของพระสงฆ์ ถวายขอให้พระพุทธเจ้าพระธรรมพระสงฆ์นั้นเป็น *สามีกิสสระ* เป็นเจ้าเป็นใหญ่หรือเป็นเจ้าเป็นนายของตน มอบกายถวายชีวิตให้ และเมื่อมีความสำนึกว่ารู้สึกว่าได้เป็นทาสของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์อันเป็นเจ้าเป็นนายจริง ได้ถวายชีวิตจิตใจร่างกายแก่ท่านจริง ก็ทำให้เกิดความสำนึกว่าต้องฟังหรือต้องเคารพเชื่อฟัง คำสั่งสอนของท่าน เมื่อท่านสั่งก็ต้องเป็นคำสั่ง เมื่อท่านสอนก็ต้องเป็นคำสอน จึงจะทำให้เกิดความเคารพรับมาปฏิบัติเป็นคำสั่งคำสอน และในการที่เคารพรับปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่านนั้นก็เป็นที่ไปตามสมัครใจเอง ไม่ใช่ที่ท่านจะมาบังคับ ท่านมีได้บังคับว่าต้องถือศีล ๕ ท่านมีได้บังคับว่าต้องถือศีล ๘ ท่านมีได้บังคับว่าต้องถือศีล ๑๐ บวชเป็นเณร ต้องบวชเป็นพระถือศีล ๒๒๗ เป็นแต่เพียงเมื่อสมัครเข้ามา ดังเช่นเมื่อสมัครเข้ามาถือศีล ๕ รับศีล ๕ ก็ต้องถือว่าศีล ๕ นั้นเป็นคำสั่ง พระพุทธเจ้านั้นท่านเป็นเจ้าเป็นนาย เมื่อท่านสั่ง รับคำสั่งว่าจะไม่ฆ่าไม่ลักเป็นต้น ก็ต้องถือว่าต้องทำต้องปฏิบัติต้องไม่ฆ่าต้องไม่ลัก ไม่ใช่ว่าทำก็ได้ไม่ทำก็ได้ เมื่อเป็นทาสก็ต้องทำ เจ้านายสั่งอย่างไรก็ต้องทำตามต้องปฏิบัติ และเมื่อรับศีล ๘ ก็เช่นเดียวกัน เมื่อมาบวชเป็นพระเป็นเณร ก็เช่นเดียวกัน ต้องถือว่าเป็นคำสั่ง รับคำสั่งในระหว่างที่บวชเป็นเณรเป็นพระก็ต้องถือว่าศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ นี้เป็นคำสั่งต้องทำตามต้องปฏิบัติ เพราะว่าท่านเป็นเจ้าเป็นนาย เราเป็นทาสของท่านเอง เมื่อเรามารับคำสั่งของท่านและก็สมัครมารับด้วยท่านไม่ได้บังคับ และเมื่อสมัครมารับคำสั่งก็ต้องถือว่าต้องทำตามต้องปฏิบัติ เมื่อเป็นดังนี้ก็จะทำให้การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของตนเจริญขึ้น เป็น *สุปฏิปันโน* ปฏิบัติดี *อุสุปฏิปันโน* ปฏิบัติตรง *ฉายปฏิปันโน* ปฏิบัติเป็นธรรมที่ถูกชอบด้วยเหตุผล และเป็น *สามิจิปปฏิปันโน* ปฏิบัติชอบยิ่ง ดังนี้ และเมื่อปฏิบัติดังนี้ การปฏิบัตินั้นก็ทำให้เป็นไทขึ้นมา ไม่เป็นทาสของตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก เมื่อได้รับการปลดปล่อยจากการเป็นทาสของ

ต้นหาคือความดีนรณะยานอยากมากเท่าใด ก็บังเกิดความเป็นไทขึ้นได้มากเท่านั้น ความที่จะต้องรับภาระเป็นทาสคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ก็น้อยลงเท่านั้น จนถึงเมื่อพ้นจากความเป็นทาสของต้นหาทั้งหมด ก็พ้นจากความเป็นทาสคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ทั้งหมด เป็นเสรีหรือเป็นอิสระเต็มที่ คือสุปฏิบัติ ปฏิบัติดีเป็นต้นบังเกิดขึ้นเองโดยอัตโนมัติ

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้านั้นเองเมื่อมาสมัคเป็นทาสของท่านพร้อมทั้ง พระธรรมและพระสงฆ์ ขอให้ท่านเป็นเจ้าของเป็นนาย มอบกายถวายชีวิตท่าน ก็จะทำให้บังเกิดความเข้มแข็งว่าต้องปฏิบัติต้องทำ การที่ต้องปฏิบัติต้องทำในศีล สมาธิ ปัญญา นี้ก็จะทำให้มีโอกาสเปลื้องตนจากต้นหาได้ แปลว่าสู้ต้นหาได้ เพราะมีพระพุทธเจ้า มาช่วยอยู่ แต่ถ้าไม่มีพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์มาช่วย ก็จะสู้ต้นหาไม่ได้ คล้าย ๆ กับว่ามีผู้ปกครองซึ่งเป็นเจ้าเป็นนาย เป็นผู้มีอำนาจ ไม่สามารถจะทำตนให้พ้นจากอำนาจเขาได้ แบบประเทศที่ต้องเป็นอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจอื่น อยากจะเป็นอิสระก็เป็นไม่ได้ เพราะมีกำลังน้อยกว่าก็ต้องยอมเป็นอาณานิคมของเขา แต่เมื่อมาได้พระพุทธเจ้าพระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งเป็นเจ้าเป็นนาย เป็นมหาอำนาจที่เข้มแข็งกว่าต้นหา และอาศัยพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ดังที่กล่าวมานั้น ก็จะสามารรถเอาชนะต้นหาคือความดีนรณะยานอยากได้ สามารถที่จะทำตนให้พ้นจากความเป็นทาส ปลดปล่อยตนให้พ้นจากความเป็นทาสของต้นหาได้ เมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็จะพ้นจากความเป็นทาสของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ด้วย เช่นเดียวกัน

ฉะนั้น บทสวดนี้จึงมีความหมายดังนี้และมีความซึ่งควรจะเข้าใจดังนี้ และมีความหมายว่าต้องถือว่าต้องทำต้องปฏิบัติ คำสั่งของพระพุทธเจ้าเป็นคำสั่ง คำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นคำสอน และก็เป็นเจ้าเป็นนายที่ตนได้มอบกายถวายชีวิตแก่ท่านแล้ว ดังนี้ เพราะฉะนั้น เมื่อมีความสำนึกดังนี้แล้ว ก็จะทำให้บังเกิดประโยชน์อันที่จะทำตน ให้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบได้โดยมิต้องยำเกรงต้นหาอีกต่อไป

วันนี้ยุติเท่านี

เจ็ดตำนาน

ครั้งที่ ๓

มงคลสูตร ตอน ๑

ได้แสดงเรื่องการสวดมนต์และได้กล่าวถึงความเป็นมาของพุทธศาสนาโดยทรงจำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และได้มีการประชุมกันทำสังคายนาชำระพระธรรมวินัยก็โดยประชุมพระภิกษุผู้ที่ทรงจำได้มาสอบทานกัน และเมื่อตกลงกันว่าถูกต้อง ก็สวดขึ้นพร้อม ๆ กันเป็นการทำความทรงจำร่วมกัน และวิธีนี้ก็ปรากฏว่าได้ใช้มาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลแล้ว โดยคณะภิกษุผู้ที่ทรงจำพระสูตรพระวินัยมาติดกันได้อันหนึ่งตรงกันก็สนทนาสอบทานกัน และก็ปรากฏว่าได้มีการทรงจำ และพระเถระบางรูปก็ได้สวดถวายพระพุทธเจ้าทรงสดับก็มี และต่อมาก็ได้มีการสวดทำวัตรสรรเสริญคุณพระรัตนตรัยในเวลาเช้า ในเวลาเย็นหรือค่ำ และได้มีการสวดพระสูตรเป็นต้นที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าต่อจากทำวัตรในเวลาเย็นหรือค่ำโดยมาก ก็เท่ากับว่าเป็นการสอบทานความจำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้สืบต่อไปด้วย และเท่ากับว่าเป็นการได้ฟังธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ได้ทรงแสดงสั่งสอนในเมื่อยังทรงมีพระชนม์อยู่ด้วย และก็ให้มีฝ่ายคฤหัสถ์ต้องการฟังพระสวดพระสูตรเป็นต้นที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้มาฟังพระสวดในวัดหรือในที่ที่พระสงฆ์พำนักอยู่ และก็ได้นิมนต์พระไปสวดให้ฟังในบ้าน จึงได้มีธรรมเนียมการนิมนต์พระไปสวดมนต์ในบ้าน ปรากฏเรื่องราวเป็นหลักฐานตั้งแต่ในสมัยที่พระพุทธศาสนาตั้งอยู่ในประเทศลังกาหรือศรีลังกาในปัจจุบัน พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองประเทศได้อาราธนาพระไปสวดมนต์ และก็โปรดให้พระรวบรวมบทสวดมนต์ นิมนต์ไปสวดเพื่อบำเพ็ญกุศลในงานบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ที่มักเรียกว่า

งานมงคล ตลอดจนถึงในงานศพ และบทสวดสำหรับงานบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ที่ต้องการความสุขความเจริญอันเรียกว่ามงคล ก็ได้มีบทสวดที่ตั้งเป็นแบบไว้ตั้งแต่ในลังกานั้น และที่ประเทศไทยเราก็ได้รับมาปฏิบัติกันอยู่ ซึ่งชาวพุทธในประเทศไทยย่อมจะได้ยินได้ฟังกันอยู่เป็นอันมาก ก็คือบทสวดมนต์ที่เรียกกันว่า เจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน

บทสวดมนต์ที่เรียกว่าเจ็ดตำนานนั้น ถ้าเรียกตามภาษาจากลังกาก็เรียกว่า สัตตปริตร สัตต ก็แปลว่าเจ็ด ปริตร ก็แปลว่าพระปริตร คือพระปริตร ๗ บท คำว่าปริตรที่แปลว่าพระปริตรนี้ เป็นการแปลทับศัพท์ซึ่งภาษาไทยนำมาใช้ดังนี้เรียกว่า สวดพระปริตร และคำว่าปริตรนี้แปลว่าป้องกัน นำเอาคำนี้มาใช้ก็ด้วยต้องการให้ความหมายว่า บทสวดมนต์ที่สวดนี้เป็นเครื่องป้องกันคือสวดเพื่อป้องกัน ป้องกันอะไร ก็สุดแต่จะตีความหมาย ถ้าตีความหมายในทางธรรมปฏิบัติ ก็เป็นเครื่องป้องกันจิตใจ คือเป็นเครื่องระงับนิวรณ์ กิเลสที่ครอบงำจิตใจ ทำจิตใจให้กลัดกลุ้มวุ่นวาย เพราะเมื่อตั้งใจฟังสวดมนต์หรือว่าตั้งใจสวดเอง ก็จะทำให้จิตใจมีความสงบจากกิเลสที่บังเกิดขึ้น กลุ่มมุ่มจิตใจทั้งหลาย ทำจิตใจให้มีความสงบ และน้อมนำจิตใจให้ระลึกถึงคุณของ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ และให้เข้าถึงพระธรรม เมื่อมีความเข้าใจในบทที่สวดนั้น ก็จะทำให้เข้าใจพระธรรมที่ฟังหรือที่สวด ทำให้เข้าถึงพระธรรมมากยิ่งขึ้น สำหรับผู้ที่มีความเชื่อถือที่เกี่ยวข้องแก่ต้องการป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ภายนอก ก็มุ่งที่จะให้เป็นเครื่องป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ภายนอกตามความเชื่อถือ เพราะดังที่ได้กล่าวแล้วว่าสำหรับคนทั่วไปนั้นยังละสังขโยชน์ทั้ง ๑๐ ไม่ได้ ก็จำเป็นที่จะต้องมีความยึดถือในศีลและวัตร เพราะฉะนั้น ยึดถือศีลและวัตรในพุทธศาสนาหรือยึดถือคุณใน พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ สำหรับเป็นเครื่องป้องกันภัยอันตรายภายนอก ก็ยิ่งดีกว่าไปยึดถือศีลและวัตรนอกพระพุทธศาสนา ถ้าเป็นศีลและวัตรในทางที่ผิด ก็ยิ่งจะนำไปผิดมากขึ้น เพราะฉะนั้น เมื่อยังต้องยึด ก็ให้มายึดในพระพุทธศาสนาก็ยิ่งดีกว่า ในเมื่อจิตใจเข้าถึงธรรมสูงขึ้นไปก็จะละไปเองสำหรับในชั้นหยาบ ๆ ก้าวขึ้นสู่ชั้นละเอียด เพราะฉะนั้น การเข้าถึงพุทธศาสนา เข้าถึงพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ จึงเป็นไปตามขั้นตอน ฉะนั้น คำว่าปริตรที่แปลว่าเป็นเครื่องป้องกันนี้ ป้องกันอะไร ก็อธิบายได้ตามขั้นตอน ดังกล่าว ก็เพื่อเป็นเครื่องป้องกัน ดังนั้นจึงได้ชื่อว่าพระปริตร และสัตตปริตรก็คือว่า ปริตร ๗ บท ซึ่งไทยเรามาเรียกว่า ๗ ตำนาน ก็โดยที่พระปริตร

แต่ละบทนั้นมีตำนานที่แสดงถึงเรื่องราวเกิดขึ้นของบทสวดมนต์นั้นแต่ละบท พระปริตรบทหนึ่ง ๆ ก็มีตำนานที่แสดงถึงเรื่องเกิดขึ้น อันเป็นเหตุให้พระพุทธรเจ้าได้ทรงแสดงธรรมสั่งสอนข้อนั้น ๆ เพราะฉะนั้น พระปริตรบทหนึ่งก็เป็นตำนานหนึ่ง จึงเรียกว่า ๗ ตำนาน

บทสวด ๗ ตำนานนี้ใช้สวดกันมากในงานที่นิมนต์พระไปสวดที่ถือกันว่าเป็นงานมงคลหรือต้องการมงคลทั่ว ๆ ไป พระปริตรที่หนึ่งหรือว่าตำนานที่หนึ่งก็คือตำนานแห่งมงคลสูตรหรือพระปริตรคือมงคลสูตร มงคลสูตรก็คือพระสูตรอันได้แก่คำสอนของพระพุทธรเจ้าที่ท่านร้อยกรองเอาไว้ โดยที่นับถือว่าเป็นคำตรัสของพระพุทธรเจ้าเกี่ยวกับเรื่องมงคล จึงเรียกว่ามงคลสูตร โดยที่มีเรื่องแสดงเป็นตำนานหรือเป็นประวัติว่าได้มีหมู่เทพและมนุษย์พากันคิดถึงว่าจะอะไรเป็นมงคล บางพวกก็ถือทิฏฐิมงคล คือถือว่าสิ่งที่เห็นด้วยตาเป็นรูปต่าง ๆ รูปที่เห็นด้วยตาเป็นรูปเช่นนั้น ๆ ก็เป็นมงคล จำพวกนี้เรียกว่าทิฏฐิมงคล ก็แสดงยืนยันว่า ทิฏฐิ คือว่ารูปที่ตาเห็นซึ่งเป็นรูปอย่างนั้น ๆ ก็เป็นมงคล การเห็นรูปเช่นนั้น ๆ เป็นมงคล อีกจำพวกหนึ่งก็แสดงว่าเสียงที่ได้ยินว่าถ้าเป็นเสียงอย่างนั้น ๆ เป็นมงคล ก็เรียกว่าสุตมงคล บางพวกก็ยึดถือกลิ่นที่จมูกได้ทราบรสที่ลิ้น ได้ทราบโผฏฐัพพะคือสิ่งที่ถูกต้องทางกาย ที่กายได้ทราบ ว่าเมื่อเป็นกลิ่นเช่นนั้น ๆ เป็นรสเช่นนั้น ๆ เป็นสิ่งที่กายถูกต้องเช่นนั้น ๆ เป็นมงคล นี้เรียกว่า มุตมงคล โดยมากก็ทุ่มเถียงกันอยู่ในระหว่างผู้ที่ถือมงคลเหล่านี้ ใครเชื่อถืออย่างไร ก็ยืนยันตามความเชื่อถือของตน ก็เป็นอันว่าไม่ยุติลง

เทพดาตนหนึ่งจึงได้มาเฝ้าพระพุทธรเจ้าขณะเมื่อประทับอยู่ที่พระเชตะวันใกล้กรุงสรวดี เมื่อเวลายามหนึ่งล่วงไปแล้ว ก็ได้มาเฝ้าพระพุทธรเจ้าและก็กราบทูลถามว่า เทพและมนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมากได้พากันคิดถึงมงคลทั้งหลาย จึงขอให้พระพุทธรองค์ได้ตรัสบอกมงคลอันอุดมแก่เทพ และมนุษย์ทั้งหลายผู้ปรารถนาความสวัสดิ์ดังนี้

พระพุทธรเจ้าจึงได้ตรัสแสดงมงคล ตอบปัญหาของเทวดา ดังที่ได้สวดกันว่า อเสวนา จ พาลานํ เป็นต้น รวมเป็นพระคาถาที่แสดงมงคล ๑๐ คาถา และเป็นคาถาที่ตรัสสรูปอีกคาถาหนึ่งก็เป็น ๑๑ คาถา ชื่อว่าเป็น มงคลสูตร พระสูตรที่แสดงมงคล พระสูตรนี้เป็นพระสูตรหลักสำคัญพระสูตรหนึ่ง อันแสดงถึงมงคลทางพุทธศาสนา และแสดงถึงหลักพุทธศาสนาที่มุ่งสอนอย่างไร

คำว่า *มงคล* นี้ท่านแสดงศัพท์ไว้ว่า เหตุที่ให้บรรลุถึงความเจริญ อันความเจริญ รวมทั้งความสวัสดิต่าง ๆ ความเกษมสุขต่าง ๆ เข้าด้วย ย่อมเป็นที่มุ่งมาดปรารถนา ของเทพและมนุษย์ทั้งหลายร่วมกันทั่วไป เพราะต่างก็ต้องการความเกษมสวัสดิความสุข ความเจริญอยู่ด้วยกันทั้งนั้น และเมื่อเป็นดังนี้จึงพากันแสวงหาสิ่งที่จะเป็นเหตุ นำให้ บังเกิดความเกษมสวัสดิความสุขความเจริญต่าง ๆ ดังกล่าว และเมื่อมีความเชื่อถือว่า สิ่งอันใดจะนำให้บังเกิดผลที่ต้องการนั้น ๆ ก็ยึดถือว่าสิ่งอันนั้นเป็นมงคล และโดยมาก ก็มักจะไปยึดถือในสิ่งภายนอก เป็นรูปต่าง ๆ ที่ตาเห็นบ้าง เป็นเสียงต่าง ๆ ที่หูได้ยินบ้าง เป็นกลิ่นเป็นรสเป็นสิ่งที่ถูกต้องทางกายต่าง ๆ บ้าง ว่าต้องเป็นรูปเช่นนั้น เป็นเสียงเช่นนั้น เป็นกลิ่นเป็นรสเป็นสิ่งที่ถูกต้องเช่นนั้นจึงจะเป็นมงคล ฉะนั้น ก็จำเป็นจะต้องเห็นรูป เช่นนั้น ต้องได้ยินเสียงเช่นนั้น ต้องได้กลิ่นได้รสได้ถูกต้องสิ่งเช่นนั้น ๆ จึงจะเป็นเหตุ ให้เกิดมงคล คือความเกษมสวัสดิความสุขความเจริญต่าง ๆ ก็มักจะไปยึดถือกัน ใน มงคลภายนอก

แต่ในพระพุทธศาสนาแสดงมงคลภายในคือความประพฤติปฏิบัตินี้เองของ แต่ละบุคคล เมื่อเป็นความประพฤติปฏิบัติที่ดีที่ชอบที่ถูกต้องอันเกี่ยวแก่ผู้อื่นบ้าง เกี่ยวแก่ตนเองบ้าง เกี่ยวแก่ผู้อื่นก็ได้แก่เป็นการเกี่ยวแก่สังคม ที่เกี่ยวแก่ตนเองก็คือ ว่าเกี่ยวแก่ความประพฤติปฏิบัติของตนเอง อันเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้องดีชอบทั้งที่ เกี่ยวแก่ผู้อื่นทั้งที่เกี่ยวแก่ตนเอง ดังนี้จึงจะเป็นมงคล คือเหตุแห่งที่จะให้บรรลุถึง ความเจริญ เป็นมงคลส่วนเหตุ และเมื่อปฏิบัติในมงคลส่วนเหตุดังนี้ จึงจะบรรลุถึง มงคลที่เป็นส่วนผล มีความสุขความเจริญ ความเกษมสวัสดิต่าง ๆ ตามที่ต้องการ และในข้อนี้พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงชี้ไว้ชัดเจนว่า ปฏิบัติอย่างไรบ้างทำอย่างไรบ้างจึงจะ เป็นมงคล และก็เป็นมงคลอันอุดมคือสูงสุด

ในคาถาที่หนึ่งได้ตรัสไว้ว่า *อเสวนา จ พาลานํ การไม่เสพคือคบหาคนพาล* ทั้งหมด ๑ *ปณฺฑิตานญจ เสวนา การเสพคือคบหาบัณฑิตทั้งหลาย* ๑ *ปุชฺชา จ ปุชฺชนียานํ การบูชาบุคคลผู้ควรบูชาทั้งหลาย* ๑ *เอตมมงคลมุตตมํ สามข้อนี้เป็นมงคล* อันอุดมคือสูงสุด

เป็นอันว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงถึงเรื่องการเสวนาและการบูชาไว้เป็นอันดับแรก อันแสดงว่าการเสวนากับการบูชาอันเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งทุกคนผู้มุ่งมงคลอันอุดม ควรจะ

ต้องไม่เสวนาคบหาคนพาลทั้งหลาย ควรจะเสวนาคบหาบัณฑิต ควรจะบูชาผู้ที่ควรบูชาทั้งหลายเท่านั้น อธิบายโดยสังเขปว่า คนพาลทั้งหลายนั้นก็คือคน ที่ประพฤดิชั่ว ประพฤติผิดทางกายทางวาจาทางใจ ได้ชื่อว่าเป็นพาลที่แปลตามศัพท์ว่า ผู้ตัดประโยชน์ ทั้ง ๒ คือตัดประโยชน์ปัจจุบัน ตัดประโยชน์ภายหน้า หรือว่าผู้ที่โง่เขลา โดยที่ถือว่า ผู้ที่ประพฤดิชั่วทางกายทางวาจาทางใจนั้น ได้ชื่อว่าเป็นคนเขลาไม่ฉลาด เพราะว่า ความประพฤดิชั่วนั้นเป็นเหตุให้บังเกิดความทุกข์วิบัติต่าง ๆ เป็นบาปเป็นอกุศล เป็นโทษทั้งปัจจุบันทั้งภายหน้าไม่เป็นประโยชน์ เพราะฉะนั้น ผู้ที่ประพฤดิเช่นนั้น จึงไม่ชื่อว่าเป็นคนฉลาด แต่ชื่อว่าเป็นคนเขลาเป็นคนอ่อนปัญญาทรามปัญญา มีความเห็นผิด แม้จะรำเรียนมาเท่าใดก็ตาม จะมีตระกูลสูงต่ำอย่างไรก็ตาม จะมั่งมียากจนอย่างไรก็ตาม เมื่อประพฤดิชั่วทางกายทางวาจาทางใจ ก็ได้ชื่อว่าเป็นคนพาลทั้งนั้น ชื่อว่าเป็นคนเขลาทั้งนั้น ชื่อว่าเป็นคนปฏิบัติตัดประโยชน์ปัจจุบันด้วย ประโยชน์ภายหน้าด้วยทั้งนั้น ผู้ที่มุ่งมั่งคั่งอันอุดมจึงไม่ควรคบคนชั่วเป็นมิตรสหาย ตลอดจนถึง ไม่ควรที่จะคบให้เป็นครูบาอาจารย์เป็นต้น จึงได้ตรัสให้ไม่เสวนาคือไม่ให้ส้องเสพคบหากับคนพาลเป็นอันดับที่หนึ่ง

จากนั้นก็ตรัสสอนให้เสวนาส้องเสพคบหากับบัณฑิตทั้งหลาย บัณฑิตนั้น ตรงกันข้าม ตามศัพท์ก็แปลว่าผู้มุ่งประโยชน์กิจด้วยปัญญา หมายถึงคนที่มีความประพฤดิดีทางกายทางวาจาทางใจ คนที่ประพฤดิดีทางกายทางวาจาทางใจนี้ได้ชื่อว่าบัณฑิต ดำเนินประโยชน์กิจด้วยปัญญา เพราะสามารถถือเอาประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ภายหน้าไว้ได้ และได้ชื่อว่าเป็นคนมีปัญญา เป็นคนใช้ปัญญา ทำอะไรด้วยปัญญา ฉะนั้น ให้เข้าใจไว้ในขั้นนี้อีกอย่างหนึ่งว่า จะชื่อว่าเป็นบัณฑิตนั้นตัดสินด้วยผล คือเมื่อทำอะไรให้เกิดผลเป็นประโยชน์ปัจจุบัน เป็นประโยชน์ภายหน้าได้ ถือเอาประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ภายหน้าไว้ได้ ก็ได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิต ชื่อว่าเป็นบัณฑิตนั้น จึงตัดสินด้วยผล คือที่เป็นประโยชน์ปัจจุบันประโยชน์ภายหน้า และจะบรรลุประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ภายหน้าได้ก็จะต้องมีปัญญาด้วย จะต้องมีความประพฤดิดีถูกต้องด้วย คือประพฤดิดีทางกายทางวาจาทางใจ และถูกต้องเหมาะสมต่อประโยชน์ที่จะพึงได้ในปัจจุบันและในภายหน้า จึงจะชื่อว่าเป็นบัณฑิต ก็ให้ส้องเสพสมาคมคบหากับบัณฑิต ตลอดจนถึง คบหาบัณฑิตเป็นครูบาอาจารย์

มาถึงข้อที่ ๓ บุชาผู้ที่ควรบูชา คือผู้ที่ควรบูชาให้วกราบสักการะต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนา ก็เช่นพระพุทธเจ้า พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า ท่านผู้ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย และในทางครอบครัว ก็เช่นมารดาบิดาครูบาอาจารย์ผู้ประสาทวิทยาทางโรงเรียน ทางประเทศชาติ ก็คือองค์พระมหากษัตริย์ผู้ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม และผู้ที่ตั้งอยู่ในคุณงามความดีทั้งหลาย เหล่านี้เป็นผู้ที่ควรบูชา รวมจนถึงผู้ที่ตนจะพึงนิยมชมชอบ นำให้เชื่อถือปฏิบัติเอาอย่างอีกด้วย ซึ่งในข้อนี้ก็สำคัญ เพราะถ้าไปนิยมคนผิดไปบูชาคนผิด ไปยกย่องคนผิด ไปนับถือคนผิด ก็จะทำให้เกิดโทษ เพราะการบูชายกย่องเคารพนับถือนั้น ย่อมทำให้เกิดความเชื่อถือ คือปฏิบัติตามที่ผู้นั้น ๆ ได้สั่งสอนแนะนำอีกด้วย หรืออย่างน้อยก็เอาเป็นตัวอย่างในอันที่จะปฏิบัติตาม เพราะฉะนั้น ถ้าไปบูชาคนผิด นิยมคนผิดแล้วก็จะเกิดโทษมาก แต่ถ้าบูชาคนดีนิยมคนดีอันเป็นบุคคลที่ควรบูชาเคารพนับถือยกย่องก็ให้คุณ เพราะฉะนั้น การบูชาผู้ควรบูชาจึงเป็นมงคลอันสูงสุด เป็นข้อที่ ๓

อีกอันหนึ่ง ท่านสอนให้น้อมเข้ามาในตัวเอง คือว่าให้ดูตัวเองว่าเป็นพาลหรือเป็นบัณฑิต และทำตัวเองให้เป็นบัณฑิต เมื่อตัวเองเป็นบัณฑิตก็ชื่อว่าคบตัวเองที่เป็นบัณฑิตและก็ดูตัวเองว่าได้ประกอบด้วยคุณงามความดีต่าง ๆ ควรแก่สรรเสริญ ควรแก่เคารพบูชาหรือไม่ ถึงแม้ว่าจะยังไม่อยู่ในฐานะที่เป็นผู้ได้รับการเคารพบูชาของใครมากนัก ก็เอาแต่เพียงว่าควรสรรเสริญหรือควรดี ควรนิยมหรือไม่ควรนิยม ถ้าหากว่าตัวเองนั้น ทำตัวไม่ควรนิยม ทำตัวควรดี ก็อย่ามาหลงนับถือตัวเอง ต้องหมั่นตัวเองว่าตัวเองนั้นยังไม่ดี ต้องตั้งใจละส่วนที่ยังไม่ดีนั้น ปฏิบัติตัวเองให้ดีขึ้น ให้น่านิยมให้น่าสรรเสริญขึ้น เพื่อที่จะได้นับถือตัวเองได้ อันนี้สำคัญ อย่ามัวไปนับถือคนอื่นเท่านั้น ต้องดูตัวเองว่านับถือตัวเองได้ไหม ถ้าหากว่านับถือตัวเองไม่ได้แล้วใครจะมานับถือได้ ต้องให้ตัวเองนับถือตัวเองได้ด้วย ก็โดยที่ปฏิบัติละความเป็นพาลในตัวเองลงไป ปฏิบัติตัวเองให้เป็นบัณฑิต คือเป็นคนดีมีปัญญาขึ้นมา ท่านสอนอย่างนี้อีกด้วย เมื่อเป็นดังนี้ ก็เป็นเหตุให้บรรลุถึงมงคลอันอุดมคือสูงสุด

เพราะฉะนั้น คาถาที่แรกนี้จึงเป็นคาถาสำคัญมาก แม้เพียงคาถาเดียวก็นำไปปฏิบัติให้เกิดเป็นมงคล เป็นเหตุให้บรรลุถึงความเจริญอย่างสูงสุดได้เป็นอย่างดี

วันนี้ยุติเท่านี้

ครั้งที่ ๘ มงคลสูตร ตอน ๒

จะแสดงมงคลสูตรต่อ เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงมงคลด้วยคาถาที่หนึ่งแล้ว ก็ได้ตรัสแสดงมงคลคาถาที่สองต่อไปว่า

ปฏิรูปเทสวาโส จ	ความอยู่ในประเทศอันสมควร ๑
บุพเพ จ กตปุญญา	ความเป็นผู้มีบุญอันทำแล้วไว้ก่อน ๑
อดตสมมาปณิธิ จ	ความตั้งตนไว้ชอบ ๑
เอตมมงคลมุตตมัม	ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุด

อธิบายสังเขป ประเทศอันสมควรหมายถึงถิ่นที่อยู่อันสมควร โดยความทั่วไป ก็ได้แก่อยู่ในถิ่นอันใดให้สำเร็จประโยชน์ตามที่ต้องการ ถิ่นอันนั้นก็ได้อีกว่าประเทศอันสมควร ถิ่นอันสมควรสำหรับประโยชน์ที่มุ่งหมายนั้น เช่นต้องการศึกษา มีโรงเรียน มีครูบาอาจารย์ จะให้การศึกษาได้ในถิ่นอันใด ถิ่นอันนั้นก็เป็นที่อยู่อาศัย เป็นปฏิรูปเทสสำหรับการศึกษา การประกอบกิจการก็เช่นเดียวกัน อยู่ในที่ใดจะได้การไต่ถาม ให้สำเร็จประโยชน์ตามที่ต้องการ ถิ่นหรือที่นั้นก็เป็นที่ปฏิรูปเทสสำหรับการทำงาน ที่จะประกอบกระทำนั้น อยู่ในถิ่นอันใดให้บังเกิดความสุขความเจริญต่อตน ถิ่นอันนั้นก็ได้อีกว่าเป็นปฏิรูปเทส

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อแสดงเชื่อมความกับมงคลที่ตรัสไว้ในคาถาที่หนึ่ง ประเทศถิ่นซึ่งเป็นที่อยู่ของบัณฑิตทั้งหลาย ของสัตบุรุษคือคนดีทั้งหลาย เป็นประเทศถิ่นที่มี

ความร่มเย็นเป็นสุข มีผู้ปกครองที่ตั้งอยู่ในธรรม มีศาสนาที่ดีเช่นพุทธศาสนาที่นับถือ และมีที่ประกอบอาชีพการงานให้ได้รับประโยชน์สำหรับดำรงชีวิต มีเครื่องแวดล้อมที่ทำให้เกิดความสุขความสงบ เหล่านี้เป็นต้น ก็รวมเรียกว่าเป็นปฏิรูปเทศ ถิ่นอันสมควร

ความเป็นผู้มีบุญอันทำไว้อีก่อน ก็หมายถึงว่าบุญคือความดีต่าง ๆ ซึ่งได้กระทำแล้วในกาลก่อน ย่อมเป็นเครื่องอุปถัมภ์ให้บังเกิดความสุขความเจริญในปัจจุบัน และในข้อนี้ก็ต้องทำความเข้าใจว่า แม้บุญคือความดีต่าง ๆ ที่ได้กระทำไว้แล้วในวันนี้ ก็ย่อมจะเป็น *พุทฺเพ จ กตปุญฺญตา* สำหรับวันพรุ่งนี้ เหมือนอย่างความดีที่ได้กระทำไว้แล้วเมื่อวานนี้ ก็เป็น *พุทฺเพ จ กตปุญฺญตา* สำหรับวันนี้ ความดีที่ได้กระทำไว้แล้วในปีนี้ ก็เป็น *พุทฺเพ จ กตปุญฺญตา* สำหรับในปีหน้า หรือว่าความดีที่ได้กระทำไว้แล้วในปีที่แล้ว ก็ได้เป็น *พุทฺเพ จ กตปุญฺญตา* สำหรับในปีนี้ เพราะฉะนั้น ในข้อนี้จึงมีได้หมายความว่า ให้พึงบุญเก่าก็แล้วกัน ถ้าบุญเก่าไม่มีก็เป็นอันว่าไม่มีโอกาสที่จะได้ความสุขความเจริญ ไม่ใช่หมายความว่าอย่างนั้น หมายความว่าในวันนี้ก็ให้ทำความดีซึ่งเป็นความดีในปัจจุบัน และความดีในปัจจุบันนี้เองก็จะเป็นปัจจัยอุดหนุนให้เกิดความสุขความเจริญในวันพรุ่งนี้ วันมะรืนนี้ ดังนี้ เป็นต้น เพราะว่าเราก็จะต้องถึงวันพรุ่งนี้ วันมะรืนนี้ในเมื่อชีวิตยังดำรงอยู่ และแม้วันนี้เองก็เป็นวันพรุ่งนี้วันมะรืนนี้สำหรับวันที่ล่วงมาแล้ว เพราะฉะนั้น จึงต้องทำความดีในวันนี้ และทำความดีอยู่เสมอ ๆ อยู่เรื่อย ๆ ไป และในข้อนี้จะเห็นได้ว่าทุก ๆ คนนั้นต้องอาศัยความดีเก่ากันอยู่ด้วยกันทั้งนั้น เช่นว่าการสอบไล่ในปลายปี เมื่อเรียนมาครบปีหนึ่งก็มีการสอบไล่เลื่อนชั้น การสอบไล่เลื่อนชั้นนั้นก็เป็ผลของความดี คือการศึกษาเล่าเรียนที่ได้กระทำมาแล้ว ตั้งแต่ต้นปีโดยลำดับ และเมื่อมาถึงปลายปีถึงคราวสอบไล่ก็เป็นความดีเก่า คือเป็น *พุทฺเพ จ กตปุญฺญตา* ใครที่มี *พุทฺเพ จ กตปุญฺญตา* ดี คือตั้งใจศึกษาเล่าเรียนมาดี การสอบไล่ในปลายปีก็ย่อมจะได้ผลตามที่ต้องการมากกว่าคนที่เกียจคร้าน เพราะฉะนั้น แม้ในปัจจุบันนี้เอง ทุกคนก็ต้องอาศัยความดีเก่า คือต้องทำความดีกันเรื่อย ๆ มาแล้วจึงจะให้ผลกันคราวหนึ่ง ๆ ในการเลื่อนชั้นของารงาน ก็เช่นเดียวกัน ก็ต้องอาศัยความดีเก่าที่ได้ปฏิบัติกระทำมาในปีหนึ่ง ๆ แล้วก็เลื่อนชั้นกัน ครั้งหนึ่ง ๆ เหล่านี้เป็นต้น

ความตั้งตนไว้ชอบ ก็หมายความว่าความตั้งตนไว้ในทางที่ถูกที่ควร ทำตนที่ไม่มีศรัทธาให้มีศรัทธาขึ้น ที่ไม่มีศีลให้มีศีลขึ้น ที่ไม่มีจาคะให้มีปัญญาให้มีจาคะมีปัญญาขึ้นเหล่านี้เป็นต้น เรียกว่าเป็นความตั้งตนไว้ชอบ ทั้ง ๓ นี้ก็เป็นมงคลอันสูงสุด

และต่อจากนั้น พระบรมศาสดาก็ได้ตรัสมงคลเป็นคาถาที่สามว่า

พาหุสัจจบ	ความได้สดับแล้วมาก ๑
สิปปญจ	ศิลปศาสตร์ ๑
วินโย จ สุลิกฺขิตโต	วินัยอันศึกษาดีแล้ว ๑
สุภาสิตา จ ยา วาจา	วาจาใดที่กล่าวดีแล้ว ๑
เอตมมงคลมุตตมํ	ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุด

อธิบายสังเขป ความได้สดับแล้วมากก็หมายความว่า ความที่ได้สดับศึกษาทรงจำ วิทยาการต่าง ๆ ไว้ได้มาก สำหรับในทางพระพุทธศาสนาก็คือจำทรงพระพุทธวจนะไว้ได้มาก เรียนมากจำไว้ได้มาก

สิปปญจ ศิลปะนั้นความหมายหมายถึงความฉลาดในหัตถกรรมหรือหัตถกิจ คือกิจที่จะพึงกระทำด้วยมือ ได้แก่การช่างต่าง ๆ หรือแม้ที่เรียกว่าศิลปะในความหมายปัจจุบัน

วินัยที่ศึกษาดีแล้ว ก็หมายถึงว่าได้ปฏิบัติศึกษาวินัย ทำตนให้เป็นผู้มีวินัย คือฝึกปฏิบัติหัตถกายหัตถวาจาด้วยความตั้งใจให้เป็นระเบียบเรียบร้อยดีงาม ปฏิบัติตนอยู่ในวินัยของหมู่ของคณะ เช่นเป็นภิกษุก็ปฏิบัติตามวินัยของภิกษุ เป็นสามเณรก็ปฏิบัติตามวินัยของสามเณร ในฝ่ายคฤหัสถ์ เมื่อเป็นทหารก็ปฏิบัติตามวินัยของทหาร เป็นข้าราชการก็ปฏิบัติตามวินัยของข้าราชการ แม้เป็นประชาชนทั่วไปก็ปฏิบัติตามวินัยของบ้านเมืองคือกฎหมายและระเบียบจารีตประเพณีที่ต่าง ๆ อันเป็นความประพฤติ ทางกายทางวาจา รวมความก็คือการที่ปฏิบัติฝึกหัดตัดกายตัดวาจาให้เป็นระเบียบ เรียบร้อยดีงาม

วาทาที่เป็นสุภาสิต คือวาทาที่กล่าวดี หมายความว่าให้พูดดี ที่เรียกว่าวาทา เป็นสุภาสิตคือพูดดีนั้น ก็คือพูดถูกกาละพูดถูกกาลเวลา พูดวาทาที่เป็นความจริง พูดวาทา ที่อ่อนหวานที่สุภาพ พูดวาทาที่ประกอบด้วยประโยชน์ และพูดวาทาประกอบ ด้วยจิตมีเมตตาคือมุ่งดีปรารถนาดี

ทั้งหมดนี้เป็นมงคลอันสูงสุด เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสมงคลด้วยคาถานี้แล้ว ก็ได้ตรัสมงคลเป็นคาถาที่สี่ต่อไปว่า

มาตาปิตุอุปฏจัน	ความบำรุงซึ่งมารดาและบิดา ๑
ปุตุตทารสฺส สงคฺโข	ความสงเคราะห์บุตรและภรรยา ๑
อนากุลา จ กมฺมฺนฺตา	การงานไม่อาภูล ๑
เอตมฺมงฺคฺลฺมฺตุตฺตมํ	ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุด

อธิบายสังเขป ความบำรุงบิดามารดา ก็คือ ความที่บำรุงมารดาบิดาด้วยการ ที่เอาใจใส่ดูแลท่าน ปฏิบัติในสิ่งที่ท่านต้องการให้ช่วยเหลือต่าง ๆ เหล่านี้เป็นต้น ตามหน้าที่ ๆ บุตรธิดาที่ดีพึงปฏิบัติต่อมารดาบิดาตั้งที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้แล้ว ในทิส ๖ และอีกอย่างหนึ่งคือการที่มาปฏิบัติรักษาจิตใจของท่านให้มีความสุข และส่งเสริมให้ท่านเจริญในธรรมปฏิบัติ ส่งเสริมให้ท่านปฏิบัติในการที่เพิ่มพูนความดี ต่าง ๆ ตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอน เช่นทำให้ท่านเจริญด้วยศรัทธา เจริญด้วยศีล เจริญด้วยจาคะ เจริญด้วยปัญญา ดังนี้ เป็นต้น รวมความว่าปฏิบัติให้ท่านได้มีความสุข ทั้งทางกายทั้งทางใจ และให้ท่านเจริญด้วยสัมมาปฏิบัติต่าง ๆ ดังนี้เรียกว่าเป็นการบำรุง ซึ่งมารดาบิดา

การสงเคราะห์บุตรและภรรยา ถ้าเป็นสตรีก็เป็นการสงเคราะห์บุตรและสามี ก็หมายความว่า การที่ปฏิบัติต่อบุตรภริยาหรือบุตรและสามีด้วยดีตามที่พระพุทธเจ้า สั่งสอนไว้ในทิส ๖ และรวมความก็คือปฏิบัติอันประกอบด้วยทาน คือการสละให้ แก่กันได้ ปิยวาทา เจรจาถ้อยคำอันเป็นที่รัก อุตถจริยา ประพฤติประโยชน์ต่อกัน และสมานัตตตา คือความที่วางตนสม่ำเสมอ เพื่อที่จะให้มีความสุขและมีความเจริญ ข้อนี้จึงแยกได้เป็น ๒ คือ สงเคราะห์บุตร รวมทั้งบุตรธิดา ข้อหนึ่ง สงเคราะห์ภริยา ข้อหนึ่ง

ข้อว่าการทำงานทั้งหลายไม่อาภูล คำว่าไม่อาภูลนั้นก็คือว่าการทำงานที่ไม่ล่วงเวลา หมายความว่าการทำงานอันใดควรจะทำเวลาไหนก็กระทำในเวลาไหนให้เสร็จสิ้น ไม่ทำให้ล่วงกาลล่วงเวลาที่เรียกว่าสายเสียแล้ว กระทำการงานที่สมควร คือมิใช่การทำงานที่ไม่สมควร และการงานอันใดที่ควรกระทำก็ต้องกระทำ ไม่ใช่ทอดทิ้งเสียไม่กระทำ และเมื่อจับกระทำแล้ว ก็ทำให้จริงจังไม่ใช่กระทำให้ย่อหย่อน เหล่านี้รวมเรียกว่า การงานที่ไม่อาภูล

ทั้งหมดนี้เป็นมงคลอันสูงสุด ครั้นพระพุทธเจ้าได้ตรัสมงคลด้วยคาถานี้แล้ว ก็ได้ตรัสมงคลด้วยคาถาที่ห้าต่อไปว่า

ทานญจ	การให้ ๑
ธมฺมจริยา จ	ความประพฤติซึ่งธรรม ๑
ฃาตกานญจ สงคโห	ความสงเคราะห์ซึ่งญาติทั้งหลาย ๑
อนวชฺชานิ กมฺมานิ	กรรมทั้งหลายไม่มีโทษ ๑
เอตมฺมมงคลมุตฺตมํ	ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุด

อธิบายสังเขป ทาน การให้ก็หมายถึงว่า การให้แก่บุคคลที่ควรให้ ให้สิ่งที่ควรให้ เพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์บุชชาต่าง ๆ เป็นการเฉลี่ยความสุขของตนให้แก่ผู้อื่น

ธมฺมจริยา จ ความประพฤติซึ่งธรรม ก็หมายถึงความประพฤติทางกาย ทางวาจา ทางใจตามคลองธรรม ความประพฤติที่เป็นธรรมจริยาคือความประพฤติตามคลองธรรมนี้ ทางกายก็คือความประพฤติเว้นจากการฆ่า แต่ประพฤติประกอบด้วย ความเกื้อกูลแก่ชีวิต และร่างกายของผู้อื่น ความประพฤติเว้นจากการลักทรัพย์ แต่ว่าประพฤติประกอบสัมมาอาชีวะคือ เลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบต่าง ๆ ความประพฤติเว้นจากประพฤติผิดในกามทั้งหลาย แต่ว่าประพฤติชอบในกามทั้งหลาย มีความสันโดษ ยินดีด้วยคู่ครองของตน ไม่นอกใจ นี่เป็นธรรมจริยา ความประพฤติธรรมทางกาย ความประพฤติธรรมทางวาจานั้น ก็คือไม่พูดเท็จแต่พูดถ้อยคำที่เป็นจริง ประกอบด้วย ประโยชน์และถูกกาลเวลา ไม่พูดส่อเสียดยุแหยงให้เขาแตกกัน แต่พูดประสานสามัคคี ไม่พูดคำหยาบ แต่พูดคำที่สุภาพ อ่อนโยน ไม่พูดเพ้อเจ้อเหลวไหล แต่พูดถ้อยคำที่

ประกอบด้วยธรรม ประกอบด้วยวินัย ยุติด้วยหลักฐาน ทั้ง ๔ นี้เป็นความประพฤติ ธรรมทางวาจา ประพฤติธรรมทางใจนั้นก็คือ ไม่โลภเพ่งเล็งทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่นมา เป็นของตน แต่ประกอบด้วยความสันโดษคือความยินดีด้วยสิ่งของของตน ไม่พยายาม ปองร้าย แต่ว่าประกอบด้วยความเมตตาความกรุณา แผลออกไป ไม่มีความเห็นผิดจาก ทำนองคลองธรรม แต่มีความเห็นชอบ เช่น เห็นว่า บาปบุญมี และทำบุญได้บุญ ทำบาปได้บาป มารดาบิดาเป็นผู้มีพระคุณ ครูบาอาจารย์ มีพระคุณ ทานศีลเป็นต้น ที่ได้ปฏิบัติกระทำเป็นสิ่งมีผล เหล่านี้เป็นต้น เป็นความประพฤติธรรมทางใจ

สงเคราะห์ซึ่งญาติทั้งหลาย ก็คือความสงเคราะห์ญาติทั้งหลายตามสมควร ไม่ดูหมิ่นญาติของตนเอง และให้ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลตามที่จะพึงกระทำได้

กรรมทั้งหลายที่ไม่มีโทษ ก็หมายความว่ากรรมคือการทำงานทั้งหมดที่ไม่มีโทษ ก็เป็นสิ่งที่ควรกระทำ เช่นว่าการสมานนงค์ของอุโบสถ การกระทำการเป็นการช่วย ขวนขวายในกิจการที่ควรทำทั้งหลายของหมู่คณะและของบุคคลอื่น และแม้การอื่น เช่นว่า การปลูกต้นไม้ การสร้างสะพาน หรือการสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ เหล่านี้ เรียกว่าเป็นการงานที่ไม่มีโทษ เป็นสิ่งที่ควรกระทำ ทั้งหมดนี้ก็เป็นมงคล อันสูงสุด

พระบรมศาสดาได้ตรัสมงคลในคาถาที่หกต่อไปว่า

<i>ฮารตี วิรตี ปาปา</i>	ความงดเว้นจากบาป ๑
<i>มชฺชปาณา จ สญฺญโม</i>	ความสำรวมจากการดื่มซึ่งน้ำเมา ๑
<i>อปฺปมาโท จ ธมฺเมสุ</i>	ความไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย ๑
<i>เอตมมงคลมุตฺตมํ</i>	ข้อนี้เป็นมงคลอันอุดมคือสูงสุด

ข้อว่า *ฮารตี วิรตี ปาปา* ความงดเว้นจากบาป คือความงดจากบาปและความเว้นจากบาป โดยอธิบายแยกว่าความงดจากบาปนั้น ก็คือความตั้งใจด้วยใจ อันหมายความว่า ความไม่ยินดีที่จะกระทำบาปด้วยใจ จึงมีความงดด้วยใจได้จากเจตนาที่จะกระทำบาป โดยที่มิมีความเห็นโทษในบาป เรียกว่าความงดจากบาป ความเว้นจากบาป ก็คือความเว้นได้ทางกายทางวาจา

มธุชยานา จ สยณโม ความสํารวมจากการตี๋มซึ่งน้ำเมา ไม่ได้หมายความว่าตี๋มได้บ้าง คือให้สํารวมตี๋ม ไม่ได้หมายความว่าให้สํารวมตี๋มพอดิบพอดี ไม่ใช่อย่างนั้น ความสํารวมจากการตี๋มในที่นี้หมายความว่า ความเว้นจากการตี๋มซึ่งน้ำเมา ชื่อว่า ความสํารวมจากการตี๋มซึ่งน้ำเมา อันรวมถึงเครื่องมีนเมาต่าง ๆ ซึ่งมีในสมัยก่อนกับทั้งในสมัยปัจจุบันทั้งหมด

ความไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย ก็คือมีความไม่ประมาทในการที่จะเว้นจากอกุศลธรรมทั้งหลาย และที่จะอบรมกุศลธรรมทั้งหลายให้เกิดขึ้น รวมความว่าไม่ประมาททั้งในการเว้นในการละทิ้งในการกระทำ เพราะถ้ามีความประมาทเสียแล้ว ก็จะทำให้เว้นไม่ได้และทำให้กระทำไม่ได้ เมื่อมีความไม่ประมาทคือ มีความไม่มัวเมาเลินเล่อเปลอเพลิน มีสติรักษาตนรักษาจิตใจอยู่ จึงจะทำให้ละอกุศลธรรมทั้งหลาย และประกอบกระทำกุศลธรรมทั้งหลายให้บังเกิดขึ้นได้อย่างดี ดังนี้ชื่อว่าไม่ประมาทในธรรมทั้งหลายทั้งหมด นี้เป็นมงคลอันสูงสุด

ครั้นแล้วพระพุทธเจ้าได้ตรัสคาถาที่เจ็ดต่อไปว่า

คารโว จ	ความเคารพต่อบุคคลที่ควรเคารพ ๑
นิวาโต จ	ความไม่จองหอง ๑
สนตุฎฐี จ	ความยินดีด้วยของอันมีอยู่ ๑
กตญญตา	ความเป็นผู้รู้อุปการะอันคนอื่นทำแล้วแก้ตน ๑
กาเลน ธมฺมสุสวณํ	ความฟังธรรมโดยกาล ๑
เอตมฺมงฺคฺลฺมฺตุตฺตมํ	ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุด

อธิบายสังเขป ความเคารพ รวมทั้งความแสดงความกราบไหว้บูชา ความแสดงความนับถืออันทุก ๆ คนพึงกระทำต่อบุคคลที่ควรเคารพ ควรแสดงความนับถือทั้งหลาย อันหมายความว่าไม่เป็นคนที่กระด้างถือตัว เมื่อเป็นบุคคลที่ควรเคารพก็ให้แสดงความเคารพ เช่นมีความเคารพต่อพระรัตนตรัย ต่อพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ตลอดจนถึงวัตถุที่นับเนื่องในพระรัตนตรัย เช่นพระพุทธปฏิมา มีความเคารพต่อ มารดา บิดา ต่อครูบาอาจารย์ เหล่านี้เป็นต้น

ความไม่จองหอง ก็คือความที่ไม่ทะนงตน ความทะนงตนคือความพองตน ดังที่ในบัดนี้เรียกว่า เบ่ง เป็นสิ่งที่ไม่ดี เพราะว่าความเบ่งก็ดี ความทะนงตนก็ดี ย่อมทำให้ไม่เป็นมงคลต่อตนเอง ทำให้เป็นที่ตำหนิติเตียนแก่ผู้ได้เห็นทั้งหลาย แม้เขาจะไม่พูดเขาก็ต้องนึกอยู่ในใจว่าบุคคลคนนี้ไม่ดี เพราะฉะนั้น ก็ต้องระมัดระวังที่จะปฏิบัติตนไม่เป็นคนที่เบ่งหรือทะนงตน

สันโดษ คือความยินดีด้วยของอันมีอยู่ ก็รวมถึงความยินดีตามกำลังความยินดีตามสมควรด้วย อันเป็นเหตุให้จิตใจมีความอิ่มมีความเต็มมีความพอ ที่ท่านแสดงว่าเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง เพราะว่าไม่ว่าจะมีทรัพย์เท่าใด ถ้าไม่มีสันโดษแล้วก็ยังจนอยู่รำไปไม่รู้จักพอ แต่ว่าถ้ามีสันโดษแล้ว แม้จะมีทรัพย์ที่เป็นวัตถุอยู่ไม่มากนัก ก็มากกว่ามั่งมี อิ่มเต็มพอ เพราะฉะนั้น ก็ต้องรู้จักปฏิบัติให้มีสันโดษอยู่ตามสมควร

กตัญญูตา หรือความกตัญญู รู้อุปการะอันคนอื่นทำแล้ว เป็นสิ่งที่ประโยชน์ และเป็นสิ่งที่มีอุปการะมาก เพราะความกตัญญูจะทำให้เป็นผู้รู้จักคุณคน และรู้จักที่จะปฏิบัติตอบแทนคุณของท่านในทางที่ชอบ ไม่ลบหลู่คุณท่าน ทำให้บังเกิดความเจริญแก่ตนเอง เพราะจะทำให้ตนเองปฏิบัติตนอยู่ในทางที่ดีที่ชอบ รักษาความดีความชอบยิ่ง ๆ ขึ้นไปได้ด้วย

ความพึงธรรมโดยกาลนั้น ก็คือความพึงหรืออ่านธรรม พึงธรรมที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าตามกาลเวลาอันสมควร ก็จะเป็นการเพิ่มพูนสติปัญญาและสัมมาปฏิบัติให้แก่ตน เหล่านี้เป็นมงคลอันสูงสุด

ครั้นแล้วพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสมงคลเป็นคาถาที่ ๘ ต่อไปว่า

ขนฺตี จ	ความอดทน ๑
โสวจฺสุสตา	ความเป็นผู้ว่าง่าย ๑
สมณานนฺจ ทสฺสนํ	ความเห็นท่านผู้ระงับบาปทั้งหลาย ๑
กาเลน ธมฺมสากฺขณา	ความเจรจาซึ่งธรรมโดยกาล ๑
เอตมฺมงฺคฺลฺมฺตุตฺมํ	ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุด

อธิบายสังเขป *ขันติ* ความอดทน หมายความว่าอดทนต่อความตรากตรำ เช่น อดทนต่อหนาวร้อน หิวกระหาย ทำการทำงาน อดทนต่อความลำบาก เช่น อดทนต่อทุกขเวทนาที่เกิดในเวลาป่วยไข้ และอดทนต่อความเจ็บใจ อันหมายความว่าอดทนต่อถ้อยคำอันมีผู้กล่าวจาบจ้วงอันทำให้เกิดโทสะ ก็ทำความอดทนไว้รวมความก็คือว่า อดทนต่อรูป ต่อเสียง ต่อกลิ่น ต่อรส ต่อโณภูฏัพพะ และต่อธรรม คือเรื่องราวทางใจอันเป็นที่ตั้งแห่งโลกโกรธหลงทั้งหลาย หรือเป็นที่ตั้งแห่งราคะโทสะโมหะนั้นเอง เหล่านี้ เป็นขันติคือความอดทน

โสวสุสตา ความเป็นผู้ว่าง่าย หมายความว่าเป็นผู้ไม่ตื้อตึงถือรั้น เมื่อมีผู้ว่ากล่าวอันถูกต้อง พิจารณาเห็นว่าถูกต้องก็ยอมรับและยอมปฏิบัติ แต่ทว่าถ้าไม่ถูกต้องก็ไม่รับไม่ปฏิบัติ แต่ก็ไม่ควรจะโกรธต่อผู้ที่ว่ากล่าว เป็นแต่เพียงว่าเมื่อถูกเมื่อชอบก็รับก็ปฏิบัติ เมื่อไม่ถูกไม่ชอบก็ไม่รับไม่ปฏิบัติ ไม่ตื้อตึงถือรั้นต่อสิ่งที่ถูกต่อสิ่งที่ชอบ มีความรู้สึกในผู้ที่กล่าวแนะนำตักเตือนในสิ่งที่ถูกที่ชอบ เหมือนอย่างผู้ที่ชุ่มทรพย์ให้บรรดาผู้ที่ต้องการทรพย์เมื่อมีผู้มาชุ่มทรพย์ให้ ก็ยอมมีความยินดีฉันใด ผู้ที่มุ่งถูกมุ่งต้อง เมื่อมีผู้มาว่ากล่าวตักเตือนในทางที่ถูกที่ชอบก็มีความยินดีรับฟัง เหมือนอย่างเขามาชุ่มทรพย์ให้ฉันนั้น

ความเห็นสมณะ คือผู้ระงับบาปทั้งหลายย่อมจะทำให้มีจิตใจสงบระงับ และจะนำไปเกิดศรัทธา ความเชื่อ ปสาทะ ความเลื่อมใสในท่านผู้ที่สงบระงับนั้น นำให้เข้านั่งใกล้ และให้สดับฟังคำสั่งสอน และจะได้สติปัญญา ได้ทางปฏิบัติที่ถูกต้องนำไปปฏิบัติให้เกิดความสุขความเจริญแก่ตน

การเจรจาธรรมโดยกาล ก็คือว่าสนทนาธรรมกันโดยกาล อันหมายความว่าให้สนทนาธรรมกันโดยกาลเวลาอันสมควรด้วย ไม่ควรจะสนทนากันในเรื่องอื่น ๆ แต่เพียงอย่างเดียว ควรจะนึกถึงธรรมและสนทนาธรรมกันบ้าง เพราะการสนทนาธรรมกันบ้างนั้นก็ทำให้ได้ปัญญาในธรรม ได้สติปัญญาในธรรมกันยิ่งขึ้น นำให้มีความเจริญด้วยสัมมาปฏิบัติ คือปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ

วันนี้ยุติเท่านี้

ครั้งที่ ๙ มงคลสูตร ตอน ๓

จะแสดงมงคลสูตรต่อ

มงคลที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงตั้งแต่คาถาต้นมาโดยลำดับ เป็นการแสดงมงคลที่บุคคลทั่วไปพึงปฏิบัติ แม้ผู้อยู่ครองเรือนในโลกก็พึงประพฤติปฏิบัติ และได้ทรงแสดงข้อปฏิบัติที่เป็นมงคลสูงขึ้นมาโดยลำดับ ตั้งต้นที่พึงปฏิบัติทั่วไปดังกล่าว จนถึงข้อปฏิบัติที่ละเอียดขึ้นและเป็นไปทางปัญญามากขึ้น ซึ่งรวมความว่า เป็นข้อปฏิบัติในชั้นศีล ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติทางกายทางวาจาด้วยความตั้งใจ ในชั้นสมาธิคือความปฏิบัติอบรมทางจิตใจ ตลอดจนถึงในชั้นเป็นไปทางปัญญา และสืบต่อไปถึงวิมุตติ ความหลุดพ้น

ในคาถาที่เก่า ได้ทรงแสดงมงคลอันเป็นข้อปฏิบัติเป็นไปเพื่อความหลุดพ้น อันจะกล่าวว่าเป็นข้อปฏิบัติทางศีล สมาธิ ปัญญา ก็ได้ แต่ก็เป็นไปเพื่อความหลุดพ้น ในคาถาที่เก่าได้ตรัสว่า

ตโป จ	ความเพียรเผากิเลส ๑
พुरुหมจริยญจ	ความประพฤติอย่างพुरुหมหรือความประพฤติอันประเสริฐ ๑
อริยสัจจान ทสสนัน	ความเห็นซึ่งอริยสัจจทั้งหลาย ๑
นิพพานสัจฉิกิริยา จ	ความทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ๑
เอตมมงคลมุตตมัม	ข้อนี้เป็นมงคลอันอุดมคือสูงสุด

อธิบายสังเขป *ตโป* แปลทับศัพท์ว่า ตบะ คำว่า ตบะ นั้นแปลว่าเครื่องเผาหรือการเผาให้เราร้อน ในทางลัทธิปฏิบัติก่อนแต่พุทธกาลบังเกิดขึ้น ฤๅษีบำเพ็ญตบะ บางลัทธิก็คือ นำไม้มากองและจุดไฟเผาและก็ฟุ้งดูไฟ ถือว่าเป็นการบำเพ็ญตบะ และยังมีลัทธิปฏิบัติเกี่ยวกับการเผาที่ยิ่งขึ้นไปกว่านี้ ตลอดจนถึงนำเอาสัตว์เดียรัจฉานจนถึงมนุษย์มาเผาก็มี ต้องการที่จะให้เป็นที่โปรดปรานของพระเป็นเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามที่เชื่อถือ แต่ว่าในทางพุทธศาสนานั้น นำเอาคำว่าตบะมาใช้ให้หมายถึงวิริยะคือความเพียร ซึ่งหมายความว่าเพียรเผากิเลสให้เราร้อน เพราะโดยปกตินั้นกิเลสที่บังเกิดขึ้นก็เผาใจของบุคคลให้เราร้อน ดังที่เทียบกิเลสกับไฟ อัคคิ คือไฟ ๓ กอง ได้แก่ราคะ คดี คืออราคะ โทสะ คดี ไฟคือโทสะ โมหะ คดี ไฟคือโมหะ บังเกิดขึ้นก็เผาใจของบุคคล เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสสอนให้บำเพ็ญเพียรเผากิเลสเสีย ให้กิเลสร้อนไปเองสิ้นไปเอง เพราะถ้าไม่เผากิเลส กิเลสก็เผาใจของบุคคลให้ร้อน เพราะฉะนั้น ให้เพียรเผากิเลสเสีย ให้กิเลสร้อนให้หมดสิ้นไป เพราะฉะนั้น จึงหมายถึงความเพียรเผากิเลส

อีกอย่างหนึ่งหมายถึง*อินทริยสังวร* คือความสำรวมอินทริย์ ได้แก่ความสำรวมตาหูจมูกลิ้นกายและমনะคือใจ โดยที่มีสติ ความระลึกรู้พร้อมทั้งญาณคือความหยั่งรู้หรือปัญญา ป้องกันปิดกั้นมิให้เกิดความยินดีความยินร้ายในขณะที่ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้ดมกลิ่น ลิ้นได้ลิ้มรส กายได้ถูกต้องโผฏฐัพพะคือสิ่งที่กายถูกต้อง และมนะคือใจ ได้รู้ธรรมคือเรื่องราวที่บังเกิดขึ้นทางมโนคือใจ ความที่มีสติกับทั้งญาณคือปัญญาคอยป้องกันปิดกั้นมิให้เกิดความยินดีความยินร้ายในรูปเสียงเป็นต้น ที่ประสบพบพานคือโดยที่มีให้บังเกิดเป็นกระแสกิเลสคือกระแสของความยินดียินร้าย หรือเรียกว่ากระแสของตัณหาบังเกิดขึ้น อาศัยอายตนะภายในภายนอกที่มาประจวบกันนั้นไหลเข้ามาสู่ใจ ท่วมทับใจ คอยระงับเสียดังนี้เรียกว่าอินทริยสังวร ความสำรวมอินทริย์ก็เป็นตบะอย่างหนึ่งทางพุทธศาสนา และก็มี ความหมายถึงธรรมเนียมปฏิบัติข้ออื่นอีกได้ เพราะธรรมเนียมปฏิบัติแม้ข้ออื่นก็เป็นเครื่องเผากิเลสด้วยกันทั้งนั้น แต่ว่าก็ยกเอาความเพียรเผากิเลส นี้แหละขึ้นมาเป็นที่ตั้งอธิบายตบะ

พรหมจริยญจ ความประพฤติอย่างพรหมหรือความประพฤติประเสริฐ พรหมจริยา หรือพรหมจรรย์ ที่เรียกกันในภาษาไทยก็มักจะใช้หมายถึง เมถุนวิริติ

ความงดเว้นจาก เมถุนธรรม ธรรมของคนคู่บ้าง ใช้หมายคลุมถึงสมณธรรม คือ ธรรมที่เป็นเหตุทำให้สังบระงับ หรือว่าคลุมถึงศาสนาคือคำสั่งสอนโดยส่วนรวมบ้าง ใช้หมายถึงมรรคมืองค์แปด มีสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบเป็นต้น มีสัมมาสมาธิ ความตั้งใจชอบเป็นที่สุดบ้าง ก็รวมความว่าบรรดาความประพฤติที่ประเสริฐก็เรียกว่า พรหมจรรย์ได้

อริยสัจจान ทสสนํ ความเห็นซึ่งอริยสัจจ์ทั้งหลาย อริยสัจจ์ก็คือสัจจะ ความจริง หรือของจริงของแท้ที่ทำให้ผู้เห็นเป็นอริยะคือผู้ประเสริฐ ผู้เจริญ หรือว่าสัจจะที่ พระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐได้ทรงเห็นและทรงแสดง อันได้แก่ทุกข์ ๑ ทุกขสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ๑ ทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ ๑ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ข้อปฏิบัติให้ ถึงความดับทุกข์ ๑ เรียกว่าอริยสัจจ์ ๔ อันเป็นสัจจะที่เป็นหลักในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสรู้พระธรรม คือคำว่าพุทธะ พระผู้ตรัสรู้ หรือสัมมาสัมพุทธะ พระผู้ ตรัสรู้เองโดยชอบ หากจะถามว่า ตรัสรู้อะไร ก็ตอบกันกว้าง ๆ ว่าก็ตรัสรู้พระธรรม หากจะถามว่า พระธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้นั้นคืออะไร ก็ตอบตามปฐมเทศนาของ พระพุทธเจ้าเองว่า คืออริยสัจจ์ทั้ง ๔ ดังกล่าว เพราะฉะนั้น จึงมีคำอธิบายคำว่าธรรม หรือธรรมะอย่างหนึ่งว่า ได้แก่ สัจจธรรม ธรรมคือสัจจะ และศาสนธรรม ธรรมคือ คำสั่งสอน สำหรับธรรมคือสัจจะ ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ก็คืออริยสัจจ์ทั้ง ๔ ฉะนั้น ก็ตอบได้ว่า หากจะถามว่าพระพุทธเจ้า ตรัสรู้อะไร ก็ตรัสรู้อริยสัจจ์ทั้ง ๔ และ พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอะไร ก็กล่าวได้อีกว่า ก็ทรงสั่งสอนอริยสัจจ์ทั้ง ๔ นี่นั่นเอง ทรงนำเอาอริยสัจจ์ทั้ง ๔ ที่ได้ตรัสรู้มาทรงแสดง สั่งสอน แม้จะทรงยกเอาข้อธรรม ที่มีชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งมาทรงแสดง และตรัสแสดงธรรมนั้นโดยปริยายคือทางแสดง อันใดอันหนึ่งก็ตาม ก็สงเคราะห์เข้าในอริยสัจจ์ทั้ง ๔ นี้ ทั้งนี้ เพราะฉะนั้น อริยสัจจ์ ทั้ง ๔ จึงเป็นที่สรุปรวมของธรรมที่เป็นพุทธศาสนาทั้งหมด ดังที่ได้ตรัสแสดงไว้ ได้ตรัสอุปมาไว้ว่า เหมือนอย่างรอยเท้าของสัตว์ทั้งหลายในโลก รอยเท้าข้างนั้นใหญ่ กว่ารอยเท้าของสัตว์ทั้งหลายที่เดินดินด้วยกันทั้งหมด รอยเท้าของสัตว์ทั้งหลายที่เดิน ดินด้วยกันทั้งหมดนั้นก็รวมได้ในรอยเท้าข้าง ฉันทิเกติ ธรรมที่ทรงสั่งสอนก็รวมเข้า ในอริยสัจจ์ทั้ง ๔ ดังนี้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา

การเห็นอริยสัจจ์ก็คือความที่ได้ศึกษาปฏิบัติธรรมจนรู้เห็นในอริยสัจจ์ทั้ง ๔ นี้ ด้วยปัญญาของตน เป็นเครื่องกำจัดกิเลสและกองทุกข์ในสันดานให้สิ้นไปบางส่วนบ้าง สิ้นเชิงบ้าง แต่แม้ว่ายังไม่รู้เห็นด้วยปัญญาของตน แต่ว่าศึกษาให้มีความรู้จำได้แม้ด้วย สัญญา และพยายามที่จะทำความเข้าใจในอริยสัจจ์ทั้ง ๔ นี้ และก็ปฏิบัติละสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ และปฏิบัติมรรคมีองค์แปด รวมเข้าในศีล สมาธิ ปัญญาให้ยิ่งขึ้นไป โดยลำดับ ก็ย่อมจะทำให้ได้ปัญญารู้เห็นในอริยสัจจ์ทั้ง ๔ นี้โดยลำดับ แม้แต่ใน ชั้นตั้งแต่เห็นราง ๆ แล้วก็จะแจ่มแจ้งขึ้นมาเรื่อย ๆ

นิพพานสัจฉิกิริยา ความกระทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน เป็นอันว่าได้แสดงถึง เบ้าหมายที่พึงบรรลุในพระพุทธศาสนาคือนิพพาน และธรรมที่แสดงในพระพุทธศาสนา นั้นก็สรุปลงได้ว่า เป็นทิฐุธรรมมีกัตถะ คือประโยชน์ปัจจุบัน ๑ เป็นสัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ภายหน้า ๑ ประมัตถะ ประโยชน์อย่างยิ่ง ๑ สำหรับที่เป็นทิฐุธรรมมีกัตถะ และสัมปรายิกัตถะนั้นเป็นโลกียะ เกี่ยวด้วยโลก คือยังเกี่ยวแก่ความที่อยู่ในโลก ครองตัวอยู่ในโลกอันหมายถึงจิตใจ จิตใจที่ยังข้องติดอยู่ในโลก โดยตรงก็คือยังมีกิเลส อันเป็นเหตุให้ยึดถือและยังมีความทุกข์ต่าง ๆ อันเป็นความทุกข์ของโลก รวมเข้าในความ เกิดแก่เจ็บตาย แต่แล้วก็เกิดมาดีมีความสุขทั้งในปัจจุบันและทั้งในภายหน้า แก่ก็แก่ดี เจ็บก็เจ็บดี ตายก็ตายดี คือว่าไปได้เป็นสุคติ ดังนั้นก็เรียกว่าเป็น ทิฐุธรรมมีกัตถะ ประโยชน์ ปัจจุบัน สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ภายหน้าก็เป็นโลกียะ เกี่ยวอยู่กับโลก คือจิตใจ ยังมีผูกพันเป็นไปอยู่ในโลก ต้องแก่เจ็บตาย อยู่ในโลก ก็เป็นสุคติคือไปได้ คำสั่งสอน ของพระพุทธเจ้านั้นก็เป็นไปเพื่อประโยชน์อันเป็นโลกียะคือเกี่ยวกับโลก สำหรับจิตใจ ที่ยังมีกิเลสผูกพันอยู่กับโลก ยังละกิเลสไม่ได้ ดังนั้นส่วนหนึ่ง และที่เป็นปรมัตถะ ประโยชน์อย่างยิ่งคือนิพพาน ก็เป็นคำสั่งสอนที่ปฏิบัติให้พ้นโลก อันหมายความว่า จิตใจนั้นพ้นจากความติดความผูกยึดถือติดพันอยู่ในโลก ก็คือละกิเลสอันเป็นเหตุให้ ติดพันยึดถืออยู่กับโลกนี้เสียได้บางส่วนบ้างสิ้นเชิงบ้าง คือว่าละสังโยชน์ ๑๐ นั้นแหละ ได้บางส่วนบ้างสิ้นเชิงบ้าง โดยที่การปฏิบัตินั้นเข้าขั้น ตัดกิเลสได้ เป็นมรรคเป็นผล และเมื่อเป็นมรรคเป็นผลก็เป็นนิพพาน เพราะฉะนั้น จึงได้มีแสดงว่า มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ เป็นโลกุตตรธรรม ธรรมที่อยู่เหนือโลกพ้นโลก ก็คือพ้นกิเลสตามทาง แห่งพุทธศาสนา และมรรค ๔ ผล ๔ นั้นได้มีแสดงไว้ในวินัยมุข เล่ม ๑ ในสิกขาบท

ที่ ๔ ที่ว่าด้วยการอวดอุตริมนุสสรธรรม โดยที่มรรคผลนี้เป็นอุตริมนุสสรธรรม ธรรมที่ยิ่งของมนุษย์หรือธรรมของมนุษย์ผู้ยิ่ง และนิพพานนั้นก็บรรลุสืบต่อจาก มรรคและผล โดยที่มีเปรียบไว้เหมือนอย่างคนที่มิโรค จึงบริโภคนยาแก้โรค ยานั่นที่เป็นเครื่องกำจัดโรคระงับโรคก็เหมือนอย่างมรรค โรคที่หายไประงับไปก็เปรียบกับผลและความที่ร่างกายหายโรคก็เป็นร่างกายที่มีสุขภาพอนามัย มีอำนาจมีเสรีในอันที่จะประกอบกิจการงานต่าง ๆ เป็นต้น ดังนี้ก็เทียบกับนิพพาน จิตใจก็เหมือนกัน จิตใจมีโรคก็คือมีกิเลส กิเลสต่าง ๆ เหมือนอย่างโรคของร่างกายจึงต้องบริโภคนยา ก็คือปฏิบัติธรรม และเมื่อปฏิบัติธรรมจนถึงธรรมที่ปฏิบัตินั้นกำจัดกิเลสได้ นั่นก็เป็นมรรค การกำจัดกิเลสได้ คือกิเลสหายไปก็เป็นผล จิตใจสู่สภาพที่ไม่มีโรคไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งหมด ก็เป็นนิพพาน เพราะฉะนั้น มรรคผลนิพพานนั้นจึงเนื่องกัน แต่ก็แจกเป็นมรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑

การกระทำที่แจ้งนิพพานก็คือการปฏิบัติจนถึงละกิเลสได้บางส่วนหรือสิ้นเชิง เป็นมรรคเป็นผล จิตใจสู่สภาพที่ไม่มีกิเลสบางส่วนหรือสิ้นเชิงก็เป็นนิพพานไปโดยลำดับ ดังนี้ชื่อว่ากระทำที่แจ้งนิพพาน และแม้นิพพานจะมีความหมายที่สูงดั่งนั้น แต่ก็มี การแสดงนิพพานที่เรียกว่า ตทังคนิพพานคือนิพพานด้วยองค์นั้น หมายความว่า การปฏิบัติในชั้นธรรมตาสามัญญ์แหละ เมื่อปฏิบัติธรรมที่หนึ่งก็ระงับกิเลสกันได้ทีหนึ่ง ก็เป็นนิพพานกันทีหนึ่ง เช่นว่าความโกรธบังเกิดขึ้น ก็ทำเมตตาภาวนาหรือว่าอบรมปัญญา เมื่อเมตตาภาวนาและปัญญาแรงก็ระงับความโกรธได้ ก็เป็นมรรคเป็นผลกันทีหนึ่งและจิตใจที่หายโกรธก็เป็นนิพพานกันทีหนึ่ง แม้เมื่อราคะบังเกิดขึ้นโมหะบังเกิดขึ้น ก็เช่นเดียวกัน เมื่อปฏิบัติธรรมระงับ ก็เป็นมรรคเป็นผลเป็นนิพพานกันทีหนึ่ง ๆ ดังนี้เรียกว่า ตทังคนิพพาน เป็นนิพพานที่ได้ด้วยการปฏิบัติในเมตตา ในปัญญา หรือในธรรม ข้อนั้น ๆ กันคราวหนึ่ง ๆ ดังนี้ก็เป็นตทังคนิพพาน ก็นิพพานได้ดั่งนี้ และเมื่อได้ปฏิบัติ จนได้ดับกิเลสกันคราวหนึ่ง ๆ จิตใจก็ได้พบกับภาวะที่สงบจากกิเลสกันคราวหนึ่ง ๆ ก็ให้สงบดูใจที่สงบนี้ให้แจ่มแจ้ง ว่าใจที่สงบกิเลสนี้ตัวอย่างนี้ ๆ สงบอย่างนี้ ๆ ให้เข้าใจแล้ว ก็จะทำให้บังเกิดฉันทะคือความพอใจ ใครที่จะปฏิบัติให้พบกับภาวะในจิตของตนที่สงบระงับดั่งกล่าวนั้นยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ต่อจากนั้นพระพุทธเจ้าก็ตรัสมงคลเป็นคาถาสุดท้าย อันเป็นคาถาที่ ๑๐ ที่แสดงมงคลว่า

ผู้จตุส โลกธมเมหิ จิตต์	จิตของผู้ได้อันโลกธรรมทั้งหลายถูกต้องแล้ว
ยสุส น กมปติ	ยอมไม่หวั่นไหว
อโสภ	ไม่มีโศก
วิรัช	มีฐลีไปปราศแล้ว
เขม	เกษม
เอตมมุงคลมุตตม	ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุด

มงคลที่ตรัสแสดงในคานานี้เป็นการตรัสแสดงถึงจิตที่ได้อบรมปฏิบัติในมงคลต่าง ๆ ที่ตรัสแสดงมาข้างต้นโดยลำดับว่า จิตที่ไม่หวั่นไหวในเมื่อได้กระทบถูกโลกธรรมและก็วางเป็นหลักสำหรับปฏิบัติทั่วไปด้วยว่า จิตที่ไม่หวั่นไหวได้เช่นนี้เป็นมงคลอันสูงสุด โลกธรรมนั้นแปลว่าธรรมของโลกหรือธรรมสำหรับโลก ได้แก่ ลาภ โภคะ อลาภ ภัย ไม่ได้ลาภหรือเสื่อมลาภ ยโส ยศ อยโส ไม่ได้ยศหรือเสื่อมยศ นิทานา ความถูกนิทานา สรรเสริญ ความได้รับการสรรเสริญ สุข คือความสุข ทุกข์ คือความทุกข์ต่าง ๆ ทางกายทางใจ ทั้ง ๘ ประการชื่อว่าโลกธรรม เพราะเหตุว่าเป็นสิ่งที่บังเกิดขึ้นแก่บุคคลทั้งหลายในโลกไม่มียกเว้น เกิดขึ้นทั้งแก่สามัญชนทั่วไปทั้งแก่อริยบุคคล เกิดขึ้นทั้งแก่พระพุทธเจ้าเองและพระอรหันตสาวกทั้งหลาย แต่ว่าสำหรับสามัญชนทั่วไปนั้น ย่อมมีความยินดีในเมื่อได้ลาภได้ยศได้สรรเสริญได้สุข ย่อมมีความยินร้ายในเมื่อพบกับ ความไม่ได้ลาภหรือเสื่อมลาภ ความไม่ได้ยศหรือเสื่อมยศ ความที่ต้องถูกนิทานา และความทุกข์ทางกายทางใจต่าง ๆ ทั้งนี้ก็เพราะว่าสามัญชนทั่วไปนั้นเมื่อได้รับโลกธรรมแล้ว ไม่ได้พิจารณาให้เห็นว่าโลกธรรมนี้เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา แต่อริยบุคคลทั้งหลายนั้นเมื่อได้รับโลกธรรม ก็ยอมพิจารณาให้เห็นว่า สิ่งเหล่านี้ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น โลกธรรมเหล่านี้จึงครอบงำจิตใจของปุถุชนหรือสามัญชนทั้งหลายได้ แต่ว่าไม่ครอบงำจิตใจของพระอริยบุคคลทั้งหลายได้ สำหรับบุคคลที่มีโลกธรรมครอบงำจิตใจได้ เพราะมิได้มีปัญญาพิจารณาให้เห็นตามเป็นจริง ย่อมมีความยินดีความยินร้าย ดังนี้มีชื่อว่า มีจิตใจที่หวั่นไหว แต่ว่าพระอริยบุคคลนั้นยอมเป็นผู้ที่มีจิตใจไม่ยินดียินร้ายหรือวางใจเป็นกลางไม่สะดุ้งสะเทือนหวั่นไหว

ขึ้นชื่อว่าไม่หวั่นไหว เพราะฉะนั้น การที่มีจิตยังหวั่นไหวอยู่ ก็ชื่อว่าเสียมงคลไปหรือไม่ได้มงคล แต่ว่าถ้ามีจิตไม่หวั่นไหว พยายามรักษาจิตให้คงที่ได้ ก็ได้ชื่อว่าพยายามรักษามงคลไว้ได้หรือมีมงคลอันสูงสุดสำหรับตัวเอง

ได้ตรัสแสดงต่อไปว่า จิตที่ไม่หวั่นไหวย่อมเป็นจิตที่ *อโสภี* คือว่าไม่มีโศก คือไม่มีทุกข์ที่จะทำให้จิตใจเหือดแห้ง ไม่สบายปั่นป่วนเดือดร้อน *วิรัช* เป็นจิตใจที่ไม่มีภูลีละองมาจับต้อง ภูลีละองก็คือกิเลส ไม่มีกิเลสคือความยินดีความยินร้ายเข้ามาจับต้อง *เขม* เป็นจิตใจที่เกษมคือปลอดโปร่งสวัสดิ์ ความเกษมก็คือความปลอดโปร่งสวัสดิ์ ยอดของความสวัสดิ์ก็คือจิตใจที่ไม่มีโศก ไม่มีผิงภูลีคือกิเลสเข้าจับต้อง ก็คือจิตใจที่ไม่หวั่นไหวในเมื่อกระทบกับโลกธรรมทั้งหลาย แต่ว่าการที่จะมีจิตใจบรรลุถึงความไม่กระทบหวั่นไหวดังที่ได้กล่าวแล้ว ถ้าว่าอย่างอุกฤษฏ์ก็คือสูงสุดก็ต้องปฏิบัติจนเห็น อริยสัจจ์ ทำให้เห็นนิพพานแจ่มแจ้งดังกล่าว

แต่ว่าแม้ว่าจะปฏิบัติในศีล สมาธิ ปัญญา มาโดยลำดับในขั้นที่เป็นสามัญ เมื่อได้ปัญญาพิจารณาเห็นเกิดดับ เห็นทุกข์คือความที่ตั้งอยู่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปของสิ่งทั้งหลายตามสมควร ก็ย่อมจะไม่หลงติด ยินดียินร้ายในโลกธรรมทั้งหลายจนเกินไป จะมีความหลงติดอยู่บ้างก็เป็นธรรมดาของผู้ที่ยังละไม่ได้หมด แต่ไม่ถึงกับหลงกันอยู่จนถึงกับลุ่มจมหมดเนื้อหมดตัว เพราะยังตั้งตัวไว้ได้ในธรรมตามสมควร แม้ตั้งนี้ก็ได้ชื่อว่าได้ระครองจิตไว้เพื่อไม่หวั่นไหวตามสมควร และโดยเฉพาะก็คือว่า ไม่หวั่นไหวไปจนถึงกับทำชั่ว รักษาตนรักษาจิตไว้ได้ ยั้งตนไว้ได้ยังจิตไว้ได้ ห้ามตนไว้ได้ห้ามจิตไว้ได้จากการกระทำชั่วทั้งหลาย แม้ว่าจะประสบโลกธรรมทั้งหลายที่ไม่ปรารถนา และแม้ปรารถนาและได้มาก็ตาม ก็ไม่หลง ไปจนถึงหมดเนื้อหมดตัว หลงไปจนหมดสิ้น จะทำให้เกิดความลำพอง ชักนำไปทำความชั่ว เพื่อจะให้ได้มา ยิ่งขึ้น เพราะจะยังมีสติปัญญาที่จะยับยั้งซึ่งใจห้ามปรามตัวเองจากการที่จะปฏิบัติไปในทางที่ชั่วระครองให้ไปในทางที่ดี อันเป็นไปในทางที่เรียกว่า *อตตสัมมาปณิธิ* ตั้งตนไว้โดยชอบเป็นต้น ทำให้สามารถปฏิบัติในข้อปฏิบัติที่เป็นมงคลทั้งหลายแม้ที่ตรัสไว้อย่างสามัญสำหรับคนทั่วไปได้โดยลำดับ แม้ตั้งนี้ก็ยิ่งเป็นการดี ก็ชื่อว่าเป็นการรักษาจิตใจไม่ให้หวั่นไหวได้ตามสมควร

สำหรับในคาถาที่ ๑๐ นี้ก็แยกออกเป็นมงคลได้ คือ ข้อที่จิตไม่หวั่นไหวในเมื่อถูกโลกธรรมทั้งหลายถูกต้อง ก็นับเป็นมงคลข้อหนึ่ง *อโศก* ไม่มีโศก ความที่รักษาจิตไม่ให้ความโศกก็เป็นมงคลข้อหนึ่ง *วิรช* ความรักษาจิตไว้ไม่ให้มีกิเลสฐูลีเข้ามาจับบังเกิดขึ้นแปดเปื้อน คอยบดเป่าผงกิเลสฐูลีออกไปจากจิตใจอยู่เสมอ เหมือนดั่งทำความสะอาดปิดกวาดห้องของเราเอง คอยกวาดคอยดูให้มีความสะอาดอยู่ก็เป็นมงคลข้อหนึ่ง *เขม* เกษมคือปลอดโปร่งสวัสดิ์ก็เป็นมงคลอีกข้อหนึ่ง ก็นับเป็นมงคลในคาถานี้ได้ ๔ ข้อ

วันนี้ยุติเท่านี้

๑๑ สิงหาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๑๐ มงคลสูตร ตอน ๔

ได้แสดงอธิบายมงคลสูตรที่สวดกันอยู่เป็นสวดมนต์ตำนานที่ ๑ หรือพระปริตร
ที่ ๑ รวมเข้าก็เป็นมงคล ๓๘ ประการ ซึ่งท่านพระสิริมงคลอาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์อธิบาย
มงคลสูตรชื่อว่ามังคลัตถปิณี ได้กล่าวระบุไว้ว่า มงคล ๓๘ ประการนั้นแสดงไว้ใน
คาถา ที่ ๑ ที่ ๒ และที่ ๖ สามมงคลแสดงไว้ในคาถาที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ที่ ๘ ที่ ๙
ที่ ๑๐ คาถาละ ๔ มงคล แสดงไว้ในคาถาที่ ๗ ห้ามมงคล ก็รวมเป็น ๓๘ ประการ
สำหรับในคาถา ที่ ๔ นั้น คือ มาตาปิตุอุปกุจัน ความบำรุงซึ่งมารดาและบิดา
ปุตตทวารุสส สงคโห สงเคราะห์บุตรและภริยา อนากุลา จ กมมนตา การงานทั้งหลาย
ไม่อาภูล ดูกี่มีเพียง ๓ ข้อ แต่พระอาจารย์ท่านแสดงไว้ว่า ในคาถานี้มี ๔ ข้อ จึง
จำเป็นที่จะต้องแยก มาตาปิตุอุปกุจัน ความบำรุงซึ่งมารดาและบิดา เป็น ๒ ข้อ หรือ
ว่า ปุตตทวารุสส สงคโห เป็น ๒ ข้อ ท่านก็ไม่ได้แสดงไว้ชัดว่าให้แยกข้อไหน แต่เมื่อ
พิจารณาดูแล้ว ควรจะแยกข้อ ปุตตทวารุสส สงคโห ความสงเคราะห์ซึ่งบุตรและภริยา
เพราะว่าได้มีแสดงถึงหน้าที่ ซึ่งสามีพึงปฏิบัติต่อภริยาไว้ส่วนหนึ่ง หน้าที่ที่บิดามารดา
พึงปฏิบัติต่อบุตรธิดาไว้ส่วนหนึ่ง ฉะนั้น จึงน่าจะแยกข้อนี้ออกเป็น ๒ ได้ คือ
ความสงเคราะห์บุตร ๑ ความสงเคราะห์ภริยาหรือสามี ๑ ส่วนข้อบำรุงมารดาบิดานั้น
ควรรวมเป็นข้อเดียวกัน มีแสดงถึงหน้าที่ที่บุตรธิดาพึงปฏิบัติต่อบิดามารดาอันเดียวกัน
เมื่อแยกดังนี้จึงได้มงคลในคาถานี้เป็น ๔

มงคล ๓๘ ประการนั้นก็อาจที่จะเรียงลำดับข้อได้ดังนี้

๑	อเสวนา จ พาลานํ	ความไม่เสพซึ่งคนพาลทั้งหลาย
๒	ปณฺธิตานญจ เสวนา	ความเสพซึ่งบัณฑิตทั้งหลาย
๓	ปฺชชา จ ปฺชนียานํ	ความบูชาซึ่งชนควรบูชาทั้งหลาย
๔	ปฏฺฐูปเทศสวาโส จ	ความอยู่ในประเทศคือถิ่นอันสมควร
๕	ปฺพเพ จ กตปฺพญตฺตา	ความเป็นผู้มีบุญอันได้ทำไว้ก่อน
๖	อตฺตสมฺมาปณฺธิ	ความได้ตั้งตนไว้ชอบ
๗	พาหุสจฺจญจ	ความได้สดับแล้วมาก
๘	สิปฺปญจ	ศิลปศาสตร์
๙	วินโย จ สฺสุสิกฺขิตฺโต	วินัยอันศึกษาดีแล้ว
๑๐	สุภาสิตา จ ยา วาจา	วาจาเป็นสุภาษิตคือกล่าวดี
๑๑	มาตาปิตุอุปฏฺฐจฺานํ	ความบำรุงซึ่งมารดาและบิดา
๑๒	} ปุตุตทการุสส สงฺคโห	ความสงเคราะห์ซึ่งบุตรและภริยา
๑๓		
๑๔	อนากุลา จ กมฺมนฺตา	การงานทั้งหลายไม่อาภูล
๑๕	ทานญจ	การให้หรือความให้
๑๖	ธมฺมจริยา จ	ความประพฤติซึ่งธรรม
๑๗	ภวตกานญจ สงฺคโห	ความสงเคราะห์ซึ่งญาติทั้งหลาย
๑๘	อนวชฺชานิ กมฺมานิ	กรรมทั้งหลายไม่มีโทษ
๑๙	อารตี วิรตี ปาปา	ความงดเว้นจากบาป
๒๐	มชฺชปาณา จ สญฺญโม	ความสำรวมจากการดื่มน้ำเมา
๒๑	อปฺปมาโท จ ธมฺเมสุ	ความไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย
๒๒	คารโว จ	ความเคารพต่อบุคคลควรเคารพ

๒๓	นิวาโต จ	ความไม่จองหอง
๒๔	สนฺตุฎฐี จ	ความยินดีด้วยของอันมีอยู่
๒๕	กตญญตา	ความเป็นผู้รู้อุปการะอันคนอื่นทำแล้ว
๒๖	กาเลน ธมฺมสุสวน์	ความพึงธรรมโดยกาล
๒๗	ขนฺตี จ	ความอดทน
๒๘	โสวจฺสุสตา	ความเป็นผู้ว่าง่าย
๒๙	สมณานญจ ทสฺสนํ	ความเห็นท่านผู้ระงับบาปทั้งหลาย
๓๐	กาเลน ธมฺมสากจฺฉา	ความเจรจาซึ่งธรรมโดยกาล
๓๑	ตโป จ	ความเพียรเผากิเลส
๓๒	พฺรหฺมจฺริยญจ	ความประพฤติอย่างพรหม
๓๓	อริยสจฺจาน ทสฺสนํ	ความเห็นซึ่งอริยสัจจ์ทั้งหลาย
๓๔	นิพฺพานสจฺฉิกิริยา จ	ความทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน
๓๕	พฺุฏฺจสฺส โลกธมฺเมหิ จิตฺตํ ยสฺส น กมฺปติ	จิตของผู้ได้อันโลกธรรมทั้งหลายถูกต้อง แล้วไม่หวั่นไหว
๓๖	อโสกํ	ไม่มีโศก
๓๗	วิรชํ	มีฐลีไปปราศแล้ว
๓๘	เขมํ	เกษม

ดังนี้ ก็เป็นมงคล ๓๘ ประการ

ท่านพระสิริมังคลาจารย์ได้มีอธิบายสรุปมงคลทั้ง ๓๘ ประการนี้ไว้ที่น่าฟัง ซึ่งแปลความว่า สัตว์บุคคลทั้งหลายที่ใคร่หรือปรารถนาต้องการความสุขในโลกนี้ ความสุขในโลกอื่นและความสุขที่เป็นโลกุตตร อยู่เหนือโลก ก็พึงปฏิบัติในมงคลทั้ง ๓๘ ประการนี้ โดยละการเสวนาส้องเสพคบหาคนพาล อาศัยบัณฑิต บุชชาท่านผู้ควรบูชาทั้งหลาย เป็นผู้ที่อันความอยู่ในประเทศคือถิ่นอันสมควร และความเป็นผู้มีบุญ ที่ได้กระทำไว้แล้วในก่อน ตักเตือนในอันปฏิบัติทำกุศลให้บังเกิดขึ้น

เมื่อภาพที่ได้ประดับตกแต่งไว้ดี ด้วยความตั้งใจไว้อย่างดี และด้วยพหุสัจจะ คือความที่ได้สดับตรับฟังมาก และศิลปะคือความฉลาดในหัตถกิจกับวินัย กล่าวถ้อยคำ ที่เป็นสุภาสิตตามสมควรแก่วินัย

เมื่อยังไม่ละความเป็นคฤหัสถ์อยู่เพียงไร ก็ปฏิบัติชำระมูลหนี้เก่าด้วยการ อุปัฏฐากบำรุงมารดาบิดา ประกอบมูลหนี้ใหม่ด้วยการสงเคราะห์บุตรภรรยา บรรลุถึงความสำเร็จแห่งธนทรัพย์เป็นต้น ด้วยความที่มีการงานไม่อาภูล ถือเอาสาระแห่ง โภคทรัพย์ด้วยทาน คือการให้การบริจาค และสาระของชีวิตด้วยการประพฤติธรรม กระทำการสงเคราะห์บุคคลของตนหรือที่เกี่ยวข้องกับตนด้วยญาติสังคหะ หรือ สงเคราะห์ญาติ สงเคราะห์บุคคลอื่นด้วยความที่ประกอบการทำงานไม่มีโทษ เว้นจากการ ปฏิบัติเบียดเบียนตน และงดเว้นจากการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยความงดเว้นจากบาป งดเว้นจากการเบียดเบียนตนด้วยความสำรวมจากการดื่มน้ำเมา เจริญธรรมที่เป็น ฝ่ายกุศลทั้งหลายด้วยความไม่ประมาทอยู่ตราบนั่น

และเมื่อละเพศของคฤหัสถ์ เพราะความที่เป็นผู้มีกุศลเจริญขึ้น โดยตั้งอยู่ใน ความเป็นบรรพชิต หรือว่าแม้ไม่ละเพศคฤหัสถ์ ยังตั้งอยู่ในเพศคฤหัสถ์นั้นแหละ เมื่อต้องการเจริญกุศลต่อไปก็ให้ปฏิบัติให้สำเร็จวัตรสัมปทา คือ ความถึงพร้อมด้วย วัตรปฏิบัติให้ดีขึ้น ด้วยความเคารพและด้วยความถ่อมตนในท่านผู้ที่ควรเคารพ และ นอบน้อมถ่อมตนทั้งหลาย มีพระพุทธรเจ้า สวากพระพุทธรเจ้า อุปัชฌายาจารย์ เป็นต้น หรือแม้ในท่านที่ควรเคารพบูชาอื่น ๆ เช่น บรรดาผู้มีพระคุณ มีท่านบิดา มารดา เป็นต้น ละความติดในปัจจัยลาภทั้งหลายด้วยความสันโดษ ตั้งอยู่ในภูมิ ของสัปปริสชนคือคนดีด้วยความเป็นผู้ที่มีกตัญญู ละความเป็นผู้มีจิตย่อหย่อนด้วยการ พังธรรม ครอบงำอันตรายทั้งปวง กระทำตนให้เป็นผู้มีนาถะ คือที่พึ่ง ด้วยความเป็น ผู้ว่าง่าย เห็นความประกอบในการปฏิบัติด้วยการเห็นสมณะคือท่านผู้ระงับบาป บรรเทา ความสงสัยในข้อที่เป็นที่ตั้งของความสงสัยทั้งหลาย ด้วยการสนทนาธรรม ยังวิสุทธิตี กล่าวคือ สีลวิสุทธิ ความหมั่นจดแห่งศีลให้ถึงพร้อมด้วยอินทริยสังวรหรือตบะ ยังจิตตวิสุทธิ ความหมั่นจดแห่งจิตให้ถึงพร้อมด้วยสมณธรรม พรหมจรรย์ และทำ วิสุทธิอีก ๔ ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นให้สมบูรณ์ ก็บรรลุถึงญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมั่นจด แห่งความรู้ความเห็นโดยปริยาย คือความเห็นอริยสัจจด้วยปฏิบัติคือทางปฏิบัตินี้

ย่อมกระทำให้แจ้งนิพพานอันนับว่าเป็นโลกุตตรธรรม คือมรรค ผล นิพพาน ไปโดยลำดับ ฉะนั้น เมื่อโลกธรรมทั้ง ๘ ถูกต้อง จึงมีจิตไม่หวั่นไหวเหมือนเขาสุเมรุ ซึ่งไม่หวั่นไหวด้วยลมและฝน จึงเป็นผู้มีจิตไม่ตก มีจิตปราศจากฐลิกิเลส มีจิตเกษม ดังนี้

และเมื่อเป็นผู้ปฏิบัติในมงคลเหล่านี้มาโดยลำดับ จนเป็นผู้มีจิตเกษม ก็ย่อมจะเป็นผู้ไม่พ่ายแพ้ในที่ทั้งปวง บรรลุถึงความสวัสดิในที่ทั้งปวงดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงอานิสงส์ผลของผู้ปฏิบัติในมงคลทั้ง ๓๘ ประการนี้ไว้ด้วยคาถาที่ ๑๑ ว่า *เอตาทิสานิกถวาน* บุคคลทั้งหลายปฏิบัติกระทำจิตทั้งหลายเช่นนี้แล้ว *สพฺพตถมปราชิตา* เป็นผู้ไม่พ่ายแพ้ในที่ทั้งปวง *สพฺพตถ สโตถิ คจฺจนฺติ* ย่อมถึงซึ่งความสวัสดิในที่ทั้งปวง *ตนฺเตสํ มงฺคลมุตฺตมนฺติ* ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุดของเขาทั้งหลาย ดังนี้

มงคลสูตรนี้จึงเป็นพระสูตรสำคัญซึ่งเป็นมงคลในพุทธศาสนา และก็เป็นมงคลจริง ๆ เพราะเมื่อปฏิบัติในมงคลทั้ง ๓๘ ประการนี้ ก็ย่อมจะได้ประสบการณ์ความสุขที่เป็นความสุขในโลกนี้ ความสุขที่เป็นความสุขในโลกหน้าหรือโลกอื่น และความสุขที่เป็นโลกุตตรสุข คือสุขที่พ้นโลกพ้นกิเลส เหนือโลกเหนือกิเลส ตามควรแก่ขั้นของการปฏิบัติ และข้อปฏิบัติในมงคลเหล่านี้ก็แสดงถึงข้อปฏิบัติตั้งแต่เบื้องต้นสำหรับปุถุชนหรือสามัญชนทั่วไปจะพึงปฏิบัติ และก็ได้เลื่อนขึ้นมาโดยลำดับจนถึงการปฏิบัติที่ละเอียดประณีต จนถึงโลกุตตรธรรม อันรวมความว่าเป็นข้อปฏิบัติที่พึงปฏิบัติได้ ทั้งเพื่อสุขในโลกนี้ ทั้งเพื่อสุขในโลกอื่นคือโลกหน้า ทั้งเพื่อสุขที่เป็นโลกุตตร และก็เป็นข้อปฏิบัติที่มีเหตุผล อันจะพึงตรองให้เห็นได้โดยง่ายว่าเป็นสิ่งดีจริง ให้ผลดีจริง

อนึ่ง มงคลสูตรนี้เป็นเครื่องแสดงว่าในพุทธศาสนานั้นแสดงมงคล ต้องการมงคลที่เป็นธรรมปฏิบัติอันเป็นการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบดังกล่าว ไม่ได้มุ่งให้แสวงมงคลภายนอกหรือว่าเห็นมงคลภายนอกเป็นใหญ่ เพราะฉะนั้น จึงแสดงไว้ในที่นี้ว่าเป็นมงคลอันอุดมคือสูงสุด ซึ่งก็มีความหมายด้วยว่า แม้จะยังยึดถือในมงคลภายนอกนั้นอยู่ ก็มีได้ปฏิเสธที่เดียวว่า สิ่งที่ยึดถือเป็นมงคลภายนอกนั้นจะไม่ใช่เป็นมงคลเลย อาจจะเป็นมงคลได้ แต่ไม่ใช่เป็นมงคลอันอุดมคือว่าไม่ใช่เป็นมงคลอันสูงสุด ที่จะเป็นมงคลอันอุดมคือมงคลอันสูงสุดนั้น ก็จะต้องปฏิบัติตามหลักปฏิบัติที่แสดงไว้ในพระสูตรนี้ และเมื่อเป็นดังนี้จึงจะได้รับการมงคลที่เรียกว่าเป็นมงคลอันอุดมคือมงคลอันสูงสุด

เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้ จึงแสดงหลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาและก็เป็นเครื่องแสดงด้วยว่าแม้พุทธศาสนา จะไม่ยกย่องมงคลอย่างอื่นว่าสูงสุดนอกจากธรรมปฏิบัติอันถูกต้องดังนี้ แต่ก็มีได้กล่าวว่า มงคลอย่างอื่นนั้นไม่มี มงคลอย่างอื่นนั้นก็เหมือนกันแต่ว่าไม่สูงสุด และมงคลที่ไม่สูงสุดนี้ เช่นที่เกี่ยวกับวัตถุ เช่นรูปที่ตาเห็น เสียงที่หูได้ยิน เป็นต้น ดังที่เรียกว่า ภูมิฐมงคล สุตมงคล มุตมงคล ตามที่กล่าวแล้ว ก็อาจจะเป็นสิ่งที่ร่างกายต้องอาศัยหรือต้องใช้สอยเหมือนกัน คือวัตถุซึ่งทำให้เกิดความสุขทางกายอันเนื่องมาถึงทางใจอันเป็นสิ่งที่ไม่มีโทษ ก็เป็นมงคลได้ตามควร แต่ไม่เป็นมงคลอันอุดม

เพราะฉะนั้น ทางพระพุทธศาสนาจึงแสดงธรรมที่เป็นสัจจะเป็นความจริงอะไรเป็นมงคลก็บอกว่าเป็นมงคล อะไรที่เป็นมงคล ที่ไม่สูงสุดก็บอกว่าเป็นไม่สูงสุดแล้วมงคลที่เป็นสูงสุดคืออะไรก็ได้ตรัสชี้เอาไว้ เพราะฉะนั้น ผู้ที่ปฏิบัติพระพุทธศาสนา แม้จะยังถือมงคลภายนอกเช่นวัตถุต่าง ๆ ก็ไม่พึงหลงถือ แต่ทำให้ถือในทางที่เป็นประโยชน์ เช่นเป็นประโยชน์ในทางใช้สอยให้สำเร็จประโยชน์ แก่ทางร่างกาย หรือให้สำเร็จประโยชน์แก่จิตใจตามสมควร แต่แล้วก็ควรจะมาระลึกถึงมงคลทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นมงคลอันอุดมเหล่านี้ และก็ตั้งใจปฏิบัติในมงคลเหล่านี้ ให้มากที่สุดเท่าที่จะปฏิบัติได้ และก็ควรคำนึงถึงด้วยว่า ข้อที่ตรัสสอนไว้ให้ปฏิบัติเหล่านี้ ก็เป็นสิ่งจำเป็นซึ่งจะต้องปฏิบัติ ถ้าหากว่าไม่ปฏิบัติก็จะทำให้เกิดความทุกข์เดือดร้อนในโลกนี้ด้วย ในโลกอื่นคือโลกหน้าด้วย และจะตัดทางที่จะบรรลุถึงความสิ้นกิเลสและกองทุกข์ เพราะฉะนั้น หากจะไม่ปฏิบัติในมงคลเหล่านี้ นอกจากจะไม่ได้รับความสุขแล้ว ไปปฏิบัติตรงกันข้ามก็จะยิ่งได้รับความทุกข์เดือดร้อนดังกล่าว

ฉะนั้น ผู้ที่ฉลาดใช้ปัญญาพิจารณาจึงตั้งใจปฏิบัติในมงคลเหล่านี้ตามสมควร และพยายามส่งเสริมให้ปฏิบัติในมงคลเหล่านี้มากขึ้นเพื่อบรรลุถึงความสุขดังที่กล่าวมา และจะเป็นผู้ที่ไม่พ่ายแพ้ในที่ทั้งปวง บรรลุถึงความสวัสดิ์ในที่ทั้งปวงตามที่ตรัสเอาไว้

วันนี้ยุติเท่านี

ครั้งที่ ๑๑ รัตนสูตร ตอน ๑

วันนี้จะแสดงอธิบายตำนานที่ ๒ ในเจ็ดตำนาน หรือพระปริตรที่ ๒ ใน สัตตปริตร ในตำนานที่ ๒ นี้ก็คือบทสวดรัตนสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยรัตนะ ซึ่งได้มีตำนาน เล่าว่า ได้เกิดทุพภิกขภัยขึ้นในเมืองเวสาลีของแคว้นวัชชีซึ่งอยู่ติดต่อกับแคว้นมคธ ซึ่งมีกรุงราชคฤห์เป็นเมืองหลวง โดยที่รัฐทั้งสองนี้มีแม่น้ำคงคาคั่นอยู่ ฝั่งหนึ่งก็เป็น รัฐมคธ ซึ่งมีกรุงราชคฤห์เป็นเมืองหลวง ฝั่งหนึ่งก็เป็นแคว้นวัชชีซึ่งมีเมืองเวสาลีเป็น เมืองหลวงที่ไทยเราเรียกว่าเมืองไพศาลี ทุพภิกขภัย แปรตามศัพท์ว่า หาก็กาสำหรับ บริโภคได้ยาก ที่ไทยเราเรียกว่าข้าวยาก คือได้เกิดฝนแล้งติดต่อกันเป็นเวลาหลายปี ทำนาไม่ได้ข้าวสำหรับบริโภคเพียงพอ ทำข้าวได้น้อย ประชาชนจึงอดอยากจนถึงกับ ล้มตาย พวกอมนุษย์ก็เข้ามา และก็เกิดอหิวตโรค พลเมืองก็ล้มตายกันเป็น จำนวนมาก ในเมืองไทยนี้เองครั้งรัชกาลต้น ๆ เกิดอหิวตโรคกันเป็นคราว ๆ ก็เป็นที่ เชื่อถือกันว่าผีป่าเข้ามา เช่นเดียวกัน ที่เรียกว่าอมนุษย์ก็คือว่าภูตคือสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ เมื่อเป็นภูตคือสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ เป็นพวกที่เข้ามาทำอันตรายแก่มนุษย์ดังที่มีเชื่อกัน ในเมืองไทยนี้เองว่าผีบอบเข้ามากินไส้ ดังนี้ และต่อมาในสมัยปัจจุบันก็มีการพบ เชื่อโรคเช่นอหิวตโรค ความเชื่อในเรื่องผีป่าเข้ามาก็สงบลงไป และก็สามารที่จะ ป้องกันรักษาอหิวตโรคได้ แต่ในครั้งโบราณนั้น เครื่องมือที่จะตรวจรักษาไม่ดีเหมือน อย่างเดี๋ยวนี้ ก็เป็นที่เชื่อถือกันเมื่อเกิดเหตุเภทภัยจนหมู่คนต้องล้มตายกันเป็น อันมาก ก็จะต้องมีผีหรืออมนุษย์เข้ามาทำอันตรายร่วมด้วย

เหตุที่เกิดขึ้นในเมืองเวสาลีนี้รวมก็เป็นภัย ๓ ประการ ภัยแรกก็คือ ทุพภิกขภัย ข้าวยากมีไม่พอเพราะฝนแล้งติดต่อกันมาก ประชาชนก็อดอยาก จนถึงล้มตายกันเป็นอันมากเพราะความอดอยาก ภัยที่สอง อมนุษย์คือผีก็เข้ามา ภัยที่สาม ก็คือ อหิวาตกโรค บังเกิดขึ้นซึ่งทำอันตรายแก่ชีวิตประชาชนพลเมืองกรุงเวสาลีมากมาย ประชาชนจึงเข้าเฝ้าพระราชารู้ปกครองว่า ผู้ปกครองประเทศจะต้องปกครองประเทศไม่เป็นธรรม จึงได้เกิดเภทภัยต่าง ๆ ขึ้นดังนี้ พระราชาก็ให้ประชาชนพิจารณาดูว่า พระองค์ทรงปกครองประเทศไม่เป็นธรรมอย่างไร ประชาชนพิจารณาแล้วก็มองไม่เห็น ว่าท่านปกครองไม่เป็นธรรมอย่างไร ก็จึงได้กราบทูลขอให้ทรงหาทางที่จะระงับภัยที่บังเกิดขึ้นนี้ ก็หรือกันว่าจะระงับอย่างไร ก็มีผู้เสนอขึ้นว่าให้อารานาศาสดาคณาจารย์ เจ้าลัทธิต่าง ๆ ที่มีอยู่ให้มาประกอบพิธีระงับบ้าง ให้เชิญเสด็จพระพุทธเจ้ามาทรงระงับบ้าง

ขณะนั้นพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่กรุงราชคฤห์แห่งแคว้นมคธ ประชาชนส่วนใหญ่ ก็เห็นชอบที่จะให้อัญเชิญพระพุทธเจ้าเสด็จมา พระราชาแห่งกรุงเวสาลี ก็ทรงส่งคณะทูตไปเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินแห่งรัฐมคธที่กรุงราชคฤห์ ขออนุญาตที่จะอัญเชิญเสด็จพระพุทธเจ้าเสด็จมากรุงเวสาลี คณะทูตของกรุงเวสาลีก็ไปเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารที่กรุงราชคฤห์แห่งแคว้นมคธ ก็กราบทูลขออนุญาตที่จะเชิญเสด็จพระพุทธเจ้าไป พระเจ้าพิมพิสารก็ให้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลอารานาเอาเอง คณะทูตก็ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งขณะนั้นประทับอยู่ที่กรุงราชคฤห์นั้น พระพุทธเจ้าก็ทรงรับอารานาโดยดุขณิภาพ คำว่า *ดุขณิภาพ* นั้นแปลว่าทรงนิ่ง เมื่อทรงนิ่งก็แปลว่า ทรงรับ ครั้นทรงรับแล้ว พระเจ้าพิมพิสารแห่งกรุงราชคฤห์ก็ทรงอำนาจการส่งเสด็จพระพุทธเจ้าไปสู่กรุงเวสาลี จากกรุงราชคฤห์ก็เสด็จโดยพระบาทไปสู่แม่น้ำคงคา ก็เป็นอันว่าสิ้นเขตของแคว้นมคธแค่นั้น พระพุทธเจ้าก็เสด็จลงประทับเรือข้ามแม่น้ำคงคา ไปสู่อีกฝั่งหนึ่งซึ่งเป็นรัฐวัชชี พระราชาแห่งวัชชี กรุงเวสาลีก็มารับเสด็จแล้วก็นำเสด็จ เข้าไปสู่กรุงเวสาลี

พระพุทธเจ้านั้นได้เสด็จจากกรุงราชคฤห์ไปสู่กรุงเวสาลีพร้อมด้วย ภิกษุสงฆ์ คือหมู่แห่งภิกษุเป็นจำนวนมาก และเมื่อเสด็จข้ามฝั่งไปถึงแคว้นวัชชี ก็มีเล่าไว้ในคัมภีร์

อรรถกถาที่พระอาจารย์ได้แต่งอธิบายพระบาลีกล่าวไว้ว่า ฝนได้ตกหนักตลอด กรุงเวสาลี จนถึงกับได้พัดพาเอาซากศพต่าง ๆ ที่กองอยู่ในที่นั้น ๆ อันเป็นที่อากุลสงกลิ่น ตลบทั่วไปหมด ฝนตกใหญ่ก็พัดพาเอาศพเหล่านั้นไปหมด แผ่นดินก็สะอาด บ้านเมือง ก็สะอาดขึ้น ปรากฏว่าโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ก็หายไป และเมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปถึงกำแพงแห่งกรุงเวสาลี คือกำแพงเมือง เหมือนอย่างกรุงเทพฯ เราก็มีกำแพงเมือง เมื่อครั้งรัชกาลต้น ๆ ก็ทรงแสดงพระสูตรนี้อันชื่อว่าพระรัตนสูตรแก่พระอานนท์ และก็รับสั่งให้พระอานนท์จำพระสูตรนี้ไปและให้สวดพระสูตรนี้ไปทั่วเมืองเวสาลี พระอานนท์ก็อุ้มบาตรของพระพุทธเจ้าซึ่งเต็มด้วยน้ำ ท่านก็สวดพระสูตรนี้และ ก็ประพรมน้ำในบาตรของพระพุทธเจ้าไปทั่วเมืองเวสาลีพร้อมทั้งพวกชัตติยภิกษุตรีย์ แห่งเมืองเวสาลี ฝ่ายพระพุทธเจ้าก็เสด็จไปสู่ที่ซึ่งได้จัดไว้ให้เป็นที่ประทับ เมื่อพระอานนท์ ได้อุ้มบาตรที่เต็มด้วยน้ำของพระพุทธเจ้า ประพรมน้ำไปทั่วกรุงเวสาลีพร้อมทั้งสวด พระสูตรไปแล้ว ก็กลับไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงพระสูตรนี้อีกแก่ ที่ประชุมซึ่งมีพระราชาชัตติยะแห่งกรุงเวสาลีแคว้นวัชชีเป็นประธาน กับทั้งหมู่ข้าราชการ และประชาชนทั้งหลาย ภัยทั้งสามประการก็ระงับลงตั้งแต่พระพุทธเจ้าได้เสด็จถึงนั้น ท่านแสดงไว้เป็นตำนานดังนี้

ในตำราที่เรียกว่าอรรถกถา ที่แปลว่าเป็นถ้อยคำที่อธิบายเนื้อความพระบาลี ของพุทธวจนะต่าง ๆ ซึ่งท่านพระพุทธโฆษาจารย์ได้แปลและเรียบเรียงขึ้นในลังกา เมื่อพระพุทธศาสนาล่วงไปประมาณพันปี เนื่องด้วยตำนานนี้ที่แสดงอ้างว่า พระอานนท์ได้ อุ้มบาตรเต็มด้วยน้ำของพระพุทธเจ้าสวดรัตนสูตรนี้ แล้วก็ประพรมน้ำไปทั่วเมืองเวสาลี ก็แสดงว่าธรรมเนียมประพรมน้ำดังที่เรียกว่าน้ำมนต์ในพุทธศาสนานั้นได้มีมาช้านาน ถ้านับเอาแค่สมัยที่แต่งคัมภีร์นี้ในลังกา เมื่อพุทธศาสนาล่วงไปได้ประมาณพันปี ก็ต้อง ยืนยันว่า ได้มาในลังกาตั้งแต่ครั้งนั้น และหนังสือที่แต่งในลังกาที่ได้อ้างถึงว่า ได้มีมา ตั้งแต่ครั้งพุทธกาลดังที่เล่าในตำนานที่ ๒ นี้ จะเป็นจริงหรือไม่ หรือว่าจะเป็น ความเชื่อถือ และก็แต่งตามที่เชื่อถือและบอกเล่ากันมาก็เป็นของยากที่จะวินิจฉัย แต่ถ้าเป็นจริง ก็แสดงว่า ได้มีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลตามที่เล่า นั้น ฉะนั้น ข้อที่พระสงฆ์ ในพุทธศาสนาได้มีพิธีประพรมน้ำ ดังที่เราเรียกกันว่าน้ำพระพุทธมนต์ในปัจจุบัน

ก็เป็นธรรมเนียมที่มีมานานเป็นพัน ๆ ปีดังกล่าว และอาจจะมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้วก็ได้ หรือว่าถ้าไม่มีในสมัยพุทธกาล ก็มีต่อจากนั้นมาไม่นานนัก อาจจะก่อนพุทธศาสนาไปถึงลังกา หรือเมื่อไปถึงลังกาแล้วไปมีที่ลังกาก็ได้ แต่หนังสือนี้แต่งที่ลังกาในสมัยนั้น ก็แสดงว่า ในสมัยนั้นก็ต้องมีธรรมเนียมประพรมน้ำดังที่เรียกว่า น้ำพระพุทธรมนต์แล้ว แต่ว่าในการประพรมน้ำนั้น น้ำที่มาประพรมประกอบพิธีเป็นน้ำพระพุทธรมนต์ที่ใช้กันในบัดนี้หรือไม่ ก็ยากที่จะทราบได้ ในตำนานที่เล่านี้ก็เล่าแต่เพียงว่า พระอานนท์ถือบาตรของพระพุทธเจ้าเต็มไปด้วยน้ำ ประพรมน้ำไปแล้ว ท่านก็สวดรัตนสูตรนี้ไป เล่าไว้เท่านั้น และก็ไม่ได้เล่าว่าได้มีการประกอบพิธีสวดมนต์หยดเทียนลงไปในน้ำ เป็นพิธีทำน้ำพระพุทธรมนต์ดังที่ทำกันอยู่ในเมืองไทยปัจจุบัน แต่ว่าอย่างน้อยนั้นก็ก็เป็นเครื่องแสดงว่า ธรรมเนียมประพรมน้ำนั้นได้มีมาช้านาน

แต่ว่าการนับถือพระพุทธรุศาสนานั้น ได้มีการนับถือปฏิบัติที่ผ่อนคลายมาตามควร แก่สังคมมนุษย์ตั้งแต่ในครั้งพุทธกาล และเมื่อพระพุทธรุศาสนามาเป็นศาสนาประจำชาติบ้านเมืองต่าง ๆ นอกอินเดีย อย่างที่ลังกา อย่างที่เมืองไทยเรา เป็นต้น ซึ่งประเทศอื่น ๆ ได้รับพุทธรุศาสนาด้วย รับศาสนาอื่น ๆ ด้วยมานับถือปฏิบัติ และได้มีลัทธิประเพณีปฏิบัติประจำชาติของตัวเองตั้งแต่โบราณอีกส่วนหนึ่ง เพราะฉะนั้น แม้ว่าจะรับนับถือศาสนาใดศาสนาหนึ่งออกหน้า แต่ก็ยังรับปฏิบัติในพิธีต่าง ๆ ตามลัทธิศาสนาอื่นกับทั้งประสมกับขนบธรรมเนียมประเพณีประจำชาติของตนบางอย่าง ฉะนั้น รูปของการปฏิบัติศาสนาที่เป็นพิธีต่าง ๆ จึงเป็นแบบผสมซึ่งไม่ใช่เป็นทางพระพุทธรุศาสนาล้วน ๆ และไม่ใช่เป็นศาสนาอื่นล้วน ๆ ไม่ใช่ขนบธรรมเนียมประเพณีเดิมล้วน ๆ เป็นแต่ว่าหากนับถือศาสนาใดออกหน้าเป็นใหญ่ ก็ปฏิบัติในสาระแก่นสารของศาสนานั้นตามที่ตัวต้องการ หรือตามระดับที่ต้องการตามควรแก่ฐานะภาวะของตน และก็ใช้ขนบธรรมเนียมประเพณี ของศาสนาอื่นเข้ามาประกอบตามที่ชอบใจอยากจะใช้ และก็รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีเก่า ๆ ไว้ตามที่สندانยังนับถืออยู่ ก็เป็นไปกันอยู่ดังนี้ และโดยเฉพาะในพระพุทธรุศาสนานั้น ที่เป็นพระพุทธรุศาสนาถ้วน ๆ ไม่มีพิธี พิธีต่าง ๆ นั้นได้มาจากศาสนาพราหมณ์ และพวกการปฏิบัติบางอย่างเกี่ยวแก่วิญญาณของบรรพบุรุษ เป็นต้น

ก็มาจากขนบธรรมเนียมเก่า ๆ ที่นับถือกันมาแต่ดึกดำบรรพ์ ก็สืบเป็นสันดานมา และมีอย่างอื่นผสม เข้ามาบ้าง

เพราะฉะนั้น การปฏิบัติพระพุทธศาสนาในเมืองไทยบัดนี้โดยสาระแก่นสาร จึงเป็นพุทธ ที่เป็นประเพณีต่าง ๆ นั้นมาจากพราหมณ์โดยมาก และที่มีเกี่ยวแก่ วิญญาณบรรพบุรุษ เป็นต้น เข้าแทรกก็มีมาแต่ดึกดำบรรพ์ และก็ปฏิบัติกันมาตั้งนี้ การที่ต้องมีพิธีต่าง ๆ นั้น ก็เพราะคนเป็นอันมากชอบพิธี เมื่อมีพิธีเป็นสิ่งที่ตามองเห็น เป็นวัตถุก็เป็นเครื่องจูงใจ ซึ่งวัตถุเป็นเครื่องจูงใจนั้นทางกรรมฐานก็มีเรียกว่า กสิณ ซึ่งก็มีวัตถุเป็นเครื่องจูงใจให้จิตเป็นสมาธิ ถ้าไม่มีวัตถุเป็นเครื่องจูงใจให้จิตเป็นสมาธิแล้ว จิตจะตั้งให้เป็นสมาธิขึ้นเลย ๆ ก็เป็นการยาก

คราวนี้ผู้ที่ได้กล่าววิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ ก็กล่าววิพากษ์วิจารณ์กันไปต่าง ๆ หว่าพิธีต่าง ๆ เช่นพรมน้ำมนต์ เป็นต้น ไม่ใช่พระพุทธศาสนา เป็นการปฏิบัติผิด และมีการกล่าวหาต่าง ๆ ด้วยถ้อยคำที่รุนแรง จนฟังดูแล้วก็เป็นการเกินเหตุเกินผล ไปก็มีเป็นอันมาก ตั้งนี้ก็เป็น การที่กล่าวไปโดยมิได้พิจารณาให้รอบคอบตามประวัติ ที่กล่าวถึง ในพระพุทธศาสนาในประเทศถิ่นนั้น ๆ เช่นในประเทศไทยซึ่งเป็นที่ตั้งกล่าว

คราวนี้ว่าถึงพระพุทธศาสนาเองตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ซึ่งได้ปฏิบัติผ่อนปรน ให้เหมาะแก่สังคมมนุษย์ตามที่มนุษย์ต้องการก็ได้มีมาแล้วนั้น ก็จะได้เล่าต่อไป แล้วจะแสดงความในรัตนสูตรนี้

วันนี้ยุติแค่นี้

ครั้งที่ ๑๒ รัตนสูตร ตอน ๒

เนื่องจากได้เข้าพรรษามาหนึ่งเดือน เริ่มเป็นเดือนที่สอง การอบรมที่นี้ก็จะเริ่มภาคปฏิบัติในกรรมฐานโดยที่จะมีการอธิบายธรรมจากสวดมนต์ตอนหนึ่งและจะเริ่มนั่งทำความสงบใจ โดยที่จะได้แนะนำกรรมฐานย่อ ๆ สำหรับสงบใจในขณะที่นั่งอีกตอนหนึ่ง เพราะฉะนั้น ในภาคที่มีการปฏิบัติก็จะเริ่มตั้งแต่วันนี้ และก็จะเริ่มตั้งแต่การนั่ง จะจัดระเบียบการนั่งใหม่คือมานั่งให้เต็ม ห่างกันพอขัดสมาธิได้สบาย ๆ ไม่เบียดกัน

จะเริ่มด้วยเรื่องการสวดมนต์ต่อ กำลังอธิบายในรัตนสูตร และได้เริ่มด้วยเรื่องตำนานของรัตนสูตร มาถึงข้อที่ว่าพระพุทธเจ้าได้แสดงธรรมผ่อนลงมา ก็คือในชั้นแรก เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้วได้ทรงแสดงธรรมสั่งสอน ก็ได้ทรงแสดงธรรมสั่งสอนแก่ผู้ที่มาฟังซึ่งเป็นผู้บวชมาแล้วในลัทธิศาสนาที่ต่างคนต่างได้นับถือ คือเป็นบรรพชิตอยู่แล้วบ้าง เป็นคฤหัสถ์แต่ว่าได้มีอุปนิสัยที่ได้อบรมมา สามารถที่จะเข้าถึงธรรมและออกบวชได้เป็นอันมาก ส่วนที่คงเป็นคฤหัสถ์ก็มีน้อย จึงทรงแสดงธรรมเพื่อความสิ้นทุกข์ อันเป็นโลกุตตรธรรมเป็นส่วนมาก สำหรับผู้ที่มีอุปนิสัยอ่อนลงมาไม่ถึงกับจะออกบวช ยังอยู่ครองเรือน ก็ทรงแสดงธรรมที่เรียกว่า *อนุพุทฺธิกา ๕* และ *อริยสัจ ๔* เป็นพื้น ซึ่งผู้ฟังก็ได้ดวงตาเห็นธรรมซึ่งแสดงว่าเป็นโสดาบันบุคคล ซึ่งก็ยังอยู่ครองเรือนได้ เพราะฉะนั้น แม้ในขั้นต้นนี้ก็ทรงแสดงธรรมเป็น ๒ ระดับ คือระดับสำหรับผู้ออกบวช ก็เป็นธรรมเพื่อสิ้นกิเลสและกองทุกข์อันเป็นโลกุตตรธรรม

อย่างสูงดังกล่าว และสำหรับคฤหัสถ์ที่ยังครองเรือนแต่ยังมีอุปนิสัยที่จะได้ดวงตาเห็นธรรม ก็เป็นโลกุตตรธรรม เหมือนกัน ชั้นโสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล แต่ก็ยังเป็นโลกุตตรธรรม ชั้นต้น ยังอยู่ครองเรือนก็แสดงอนุบุพพิกขา ๕ และอริยสัจ ๔ ดังที่มีเล่าไว้ใน พุทธประวัติก็แสดงว่า ทรงแสดงธรรมไว้ ๒ ระดับเป็นส่วนใหญ่ และต่อมาก็ได้ทรง แสดงธรรมผ่อนลงมาอีก จนถึงหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ ภายนอกเป็นต้น อันเป็นทางคติโลก ดังที่ท่านได้ประมวลไว้ในหมวดคิหิปฏิบัติใน นวโกวาท ก็สำหรับคฤหัสถ์ ขรราวาสผู้ครองเรือนทั่วไปซึ่งจะดำรงชีวิตอยู่ด้วยดีในโลก จึงเป็นการที่ทรงแสดงธรรม ผ่อนลงมาตามระดับของบุคคลหรือสังคม แต่ก็ต้องการที่ จะให้ครองชีวิตอยู่ด้วยดีในโลก สำหรับผู้ที่จะสละโลกออกบวชปฏิบัติเพื่อสิ้นกิเลสและ กองทุกข์ ก็ทรงแสดงธรรมในชั้นสูง ปฏิบัติอบรมจิตใจยิ่งขึ้นต่อไป สำหรับที่ทรงแสดง ธรรมผ่อนลงมาจนถึงให้รักษาเจตีย์ และการบูชาที่ท่านได้เคยปฏิบัติมา ก็เช่นที่แสดง ธรรมโปรดชาววัชชี ในหมวดธรรมที่เรียกว่า *อปริหานิยธรรม* ธรรมที่เป็นไปเพื่อความ ไม่เสื่อมเป็นไปเพื่อความเจริญ โดยส่วนเดียว

อปริหานิยธรรมนั้น สำหรับภิกษุก็แสดงไว้ ๗ ข้อ และสำหรับคฤหัสถ์ผู้ ครองเรือน ตลอดจนถึงกลุ่มบุคคลผู้ปกครองแผ่นดินที่ทรงแสดงแก่ชาววัชชี กลุ่มคณะ ผู้ปกครอง ก็ ๗ ข้อเช่นเดียวกัน และสำหรับที่แสดงแก่ชาววัชชีก็มีข้อหนึ่งว่า เจตีย์ที่ เคยนับถือมาของชาววัชชีก็นับถือบูชาเจตีย์เหล่านั้นไม่ทอดทิ้ง ดั่งนี้จัดว่าเป็น อปริหานิยธรรม ธรรมที่เป็นไปเพื่อความไม่เสื่อม แต่เป็นไปเพื่อความเจริญของชาว วัชชีทั้งหลายข้อหนึ่ง รวมอยู่ด้วย ก็เป็นอันแสดงว่าไม่ทรงขัดขวางต่อเจตีย์ที่เขานับถือ บูชากันมา เขานับถือบูชากันมาอย่างไรก็ให้นับถือกันต่อไป ก็ตรัสว่าเป็นไปเพื่อ ความเจริญไม่เสื่อม จึงแสดงว่า ได้ทรงแสดงธรรมที่ผ่อนปรนเข้าหาชนบทรธรรมนิยม ประเพณีที่บุคคลได้นับถือกันมา โดยที่เป็นชนบทรธรรมนิยมประเพณีอันไม่ผิดหรือ ถูกต้องก็ให้นับถือบูชากันต่อไป

ว่าถึง*การบูชา* การบูชาที่อันที่จริงการบูชาัญญของพราหมณ์ของลัทธิที่นับถือ ปฏิบัติกันมากมีมาก่อนที่พระพุทธเจ้าได้ทรงอุบัติขึ้น ก็เรียกว่าเป็นการบูชาเหมือนกัน เพราะฉะนั้น เราจึงเรียกว่าการบูชาัญญ ก็เป็นการบูชาอย่างหนึ่งเหมือนกัน เมื่อพระพุทธเจ้า ทรงอุบัติขึ้น ผู้ที่เคารพนับถือเขาก็แสดงการบูชาด้วยการเคารพ ซึ่งในครั้งพุทธกาลนั้น

ก็ใช้ดอกไม้ดั่งที่ได้แสดงไว้ในเรื่องต่าง ๆ ในพระคัมภีร์ เหมือนอย่างนายช่างจัดทำดอกไม้ ก็ใช้ดอกไม้บูชาพระพุทธเจ้าด้วยการโปรยดอกไม้ในที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จโปรยให้ทรงเหยียบหรือโปรยไว้ตามทางหรือว่าโปรยขึ้นไปในอากาศ ดั่งนี้ก็มี และต่อมาก็มีเทียนมีรูป เทียนนั้นก็เป็นการบูชาด้วยแสงสว่างให้แสงสว่าง รูปนั้นก็เป็นการบูชาให้เกิดกลิ่นหอม สำหรับเทียนและรูปนี้ในคัมภีร์ที่แสดงในครั้งพุทธกาลก็ไม่ได้แสดงไว้ชัดเจนนักว่ามีอย่างไร ก็น่าจะเป็นสิ่งที่มีขึ้นในภายหลังก็ได้ โดยที่ดัดแปลงมาจากการบูชาของท้องถิ่นของประเทศนั้น ๆ เช่นในเมืองจีนก็ใช้เผาไม้จันทร์ ก็แบบรูปเหมือนกัน ก็มาสร้างเป็นรูป แล้วเทียนนั้นก็เป็นการให้แสงสว่าง ก็มาทำเป็นเทียนสำหรับจุดบูชากัน ก็บัดนี้มาเป็นดอกไม้รูปเทียน เป็นอามิสบูชา คือการบูชาด้วยอามิส ซึ่งทางพระพุทธศาสนาก็รับรอง และก็แสดงว่าการบูชานั้นมี ๒ อย่าง *อามิสบูชา* การบูชาด้วยอามิสอย่างหนึ่ง และ *ปฏิบัติบูชา* การบูชาด้วยการปฏิบัติอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอน ก็ชื่อว่าเป็นการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยการปฏิบัติ และพระพุทธเจ้าก็ตรัสยกย่องว่า ปฏิบัติบูชาเป็นการบูชาอย่างสูง

และมาถึงเรื่องการเช่นสรวงบวงสรวง การเช่นสรวงบวงสรวงนั้นนอกจากเพื่อความเคารพแล้ว ยังต้องการเพื่อให้สิ่งที่เช่นสรวงบวงสรวงนั้นถึงแก่ผู้ที่ตนเช่นสรวงบวงสรวงด้วย เช่นการเช่นสรวงบวงสรวงด้วยอาหารต่าง ๆ ก็ต้องการที่จะให้ผู้ซึ่งตนเช่นสรวงบวงสรวงเช่นเทพต่าง ๆ นั้นได้มาบริโภคอาหารที่วางไว้เช่นสรวงบวงสรวงนั้น เพราะฉะนั้น จึงตั้งข้อสังเกตว่าเทวดาองค์ไหนท่านชอบอะไรก็เอาสิ่งนั้นไปถวายคือไปเช่นสรวงบวงสรวง นี่เป็นเรื่องของการเช่นสรวงบวงสรวงอีกอย่างหนึ่ง แต่ว่าในพระพุทธศาสนานั้นไม่สนับสนุนการเช่นสรวงบวงสรวงแบบนี้ แต่ว่าได้แสดงให้ทำบุญอุทิศให้อย่างทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย คือผู้ที่ตายเป็นญาติก็ดีเป็นมิตรก็ดี เมื่อผู้ตายยังอยู่เป็นญาติก็ดี เป็นมิตรก็ดี ต้องการจะทำอะไรให้ไปถึง ก็ให้บำเพ็ญทักษิณาทันที่เรียกว่าทักษิณานุปทาน ที่แปลว่าการเพิ่มให้ทักษิณา เป็นการที่บำเพ็ญทานแก่พระภิกษุสงฆ์ เป็นต้น เช่นถวายอาหารบิณฑบาต ถวายผ้าและสิ่งสมควรแก่สมณบริโศค แก่พระภิกษุ และก็ตั้งใจอุทิศส่วนกุศลที่ได้ปฏิบัติกระทำนั้นแก่ท่านผู้ละไปแล้วนี้ และก็มีแสดงว่าหากท่านผู้ละไปแล้ว ไปเกิดในภูมิที่จะพึงรับส่วนกุศลได้ อันเรียกว่า *ปรตัตตูปชีวี* คือผู้ที่ดำรงชีวิตอยู่อาศัยทาน มีอาหารเป็นต้นที่ผู้อื่นให้แล้วในโลกนี้และอุทิศส่วนกุศล

ไปให้ เรียกว่าปรทัตตูปชีวี จำพวกนี้เมื่อได้ทราบว่ายัญชาติได้อุทิศส่วนกุศลและได้ออนุโมทนาในกุศลที่ยัญชาติได้อุทิศในโลกนี้ ก็ย่อมจะได้เสวยผล เหมือนอย่างได้เสวยอาหาร ได้มีผ้านุ่มห่มเป็นต้น ดังที่ยัญชาติในโลกนี้ได้ทำบุญอุทิศไปให้ แต่ว่าถ้าไปเกิดในภพภูมิอื่นก็ย่อมจะไม่ได้ แต่ถ้าหากว่า ผู้ที่ทำบุญในโลกนี้อุทิศส่วนกุศลกว้าง ๆ ให้แก่สัตว์ทั้งปวง เหมือนอย่างบพสวด *บุญยสุสีทานิ กตสฺส* ซึ่งสวดกันอยู่ทุกวันนี้ ส่วนกุศลนั้นก็ย่อมจะถึงแก่สัตว์จำพวกนี้ และแม้ว่าจะยังไม่ไปเกิดในภพภูมินั้น เกิดในภพภูมิอื่น หากได้ทราบและได้ออนุโมทนา จิตก็ย่อมจะเป็นกุศล ก็ได้บุญจากการอนุโมทนาอีกเหมือนกัน

แม้เป็นมนุษย์ด้วยกันยังอยู่ด้วยกันในโลกนี้ เมื่อใครทำบุญแล้วอุทิศส่วนกุศลให้กันแก่ส่วนกุศลให้กันแบ่งส่วนกุศลให้กัน และเมื่อได้ทราบแล้วก็อนุโมทนาในการบำเพ็ญกุศลของกันและกันแล้ว ผู้ที่อนุโมทนานั้นแม้ไม่ได้ทำเองก็ได้บุญเพราะอนุโมทนาอีกเหมือนกัน เพราะทำจิตใจให้ชุ่มชื่นผ่องใส ทำให้นิยมในการบุญ

เพราะฉะนั้น จึงมีธรรมเนียมปฏิบัติในพระพุทธศาสนาดังนี้ คือว่าแทนที่จะไปเช่นสรวงบวงสรวงด้วยอาหารเป็นต้น ก็มาทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แทน และแม้ว่าทำบุญทุกอย่างทั่วไปอุทิศส่วนกุศลให้สรรพสัตว์ และอุทิศส่วนกุศลให้แม้แต่คนเช่นมิตรสหายที่ยังดำรงชีวิตอยู่ และเมื่อต่างได้ทราบอนุโมทนา ต่างก็ได้บุญ เพราะอนุโมทนา เพราะฉะนั้น ในหมวดของบุญญกิริยาวัตถุ ๑๐ นั้นจึงมีแสดงไว้ ๒ ข้อ ข้อหนึ่งนั้นก็ชื่อว่า บุญสำเร็จด้วยการให้ส่วนกุศล เรียกว่า *ปัตติทานมัย* อีกข้อหนึ่ง บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนกุศล เรียกว่า *ปัตตานุโมทนามัย* ต่างก็เป็นบุญด้วยกัน นี้เป็นธรรมเนียมในพุทธศาสนา

คราวนี้ยังมีธรรมเนียมที่ติดมาจากบวงสรวงด้วยข้าวน้ำเป็นต้น และธรรมเนียมบวงสรวงด้วยข้าวน้ำเป็นต้น ในตะวันออกนั้นเช่นชาวจีนเป็นต้น หรือชาวไทยที่นับถือขนบธรรมเนียมมาจากชาวจีน หรือว่าเป็นขนบธรรมเนียมของตนเองก็ได้ เช่นการใช้ข้าวน้ำบูชาศพของผู้ตาย ตั้งศพไว้ถึงเวลาก็เอาสารับมีข้าวและกับไปบูชาศพ บางทีก็ไปเคาะโลงด้วยว่าเอามาตั้งไว้ให้แล้ว คล้าย ๆ ให้วิญญาณมาบริโภคอาหารที่ตั้งไว้ให้ นั้น ในเมื่อศพยังตั้งอยู่ก็มีธรรมเนียมเอาอาหารมาตั้งให้ศพตามเวลาอาหารหรือตามเวลาที่ญาติมิตรผู้ยังอยู่ต้องการจะทำก็ตาม และบางทีเมื่อไม่มีศพเป็นกระดูกแล้ว

ถึงคราวก็เอามาตั้งบูชาอัฐิของบรรพบุรุษเป็นต้น ก็คล้ายกับว่าบรรพบุรุษนั้นที่เป็นกระดูกก็ดีหรือตั้งเป็นศพก็ดี มารับประทานอาหารด้วยได้ คล้าย ๆ อย่างนั้น และก็มีธรรมเนียมติดมา เหมือนอย่างการบ่าเพ็ญกุศลในพระพุทธศาสนา เมื่อนิมนต์พระมาบ่าเพ็ญกุศล ก็มีตั้งพระพุทธรูปไว้บนโต๊ะพระ และพระสงฆ์ก็นั่งโดยมากนั่งต่อจากโต๊ะพระ และเมื่อถึงเวลาถวายอาหารบิณฑบาตพระสงฆ์ ก็เอามารับไปตั้งถวายพระพุทธรูปด้วย แต่ว่าเพราะว่าทางพระพุทธศาสนาไม่แสดงให้ปฏิบัติกรเช่นสรวงแบบนั้น เพราะฉะนั้น จึงไม่ใช่คำว่าเช่นสรวงพระพุทธรเจ้า แต่มาเรียกว่าบูชาข้าวพระ บางทีก็เป็นสำหรับเท่ากับของพระ บางทีก็เป็นสำหรับเล็ก ๆ เอามาถวายพระพุทธรูปเป็นการบูชาข้าวพระ และการบูชาข้าวพระนี้ก็เป็นธรรมเนียมสำหรับวัดนี้ด้วย ตั้งท่านทั้งหลายจะเห็นว่าในพระอุโบสถนั้น มีบาตรเล็ก ๆ อยู่ และตอนเช้าก็มีอาหารไปใส่บาตรเล็ก ๆ นั้นตั้งไว้ และเวลาพระเถระ ผู้นำสวดมนต์จตุรพิธุเทียมนุชาพระรัตนตรัย ก็เปิดฝาบาตรเล็ก ๆ ที่มีอาหารใส่อยู่และมีน้ำด้วยเป็นการบูชาข้าวพระ และก็ถือกันมาว่าเป็นหน้าที่เจ้าอาวาสจะต้องคอยจัดอาหารสำหรับบูชาข้าวพระในพระอุโบสถสืบต่อกันมา ก็ติดต่อมาจากการเช่นสรวงนี้เอง แต่ว่าแม้เมื่อไม่นับถือการเช่นสรวงแล้ว ก็เปลี่ยนมาเรียกว่าเป็นการบูชา เพราะว่าพระพุทธรเจ้านั้นไม่มีวิญญาณ ท่านนิพพานแล้ว และแม้ว่าผู้ที่ยังไม่นิพพานยังมีวิญญาณ อันหมายความว่ายังท่องเที่ยวไปอยู่ ก็ไม่ใช่ฐานะที่จะบริโภคอาหารแบบนี้เหมือนอย่างคนที่ยังดำรงชีวิตอยู่ทั้งหลาย

เพราะฉะนั้น การที่จะทำบุญอุทิศให้กันได้ก็ต้องโดยอาศัยการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ ดังแบบที่ชาวพุทธได้นับถือปฏิบัติกันอยู่ นี่เป็นการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา แต่ว่าสำหรับที่เป็นรูปร่างภายนอก ก็ติดเป็นธรรมเนียมเหมือนอย่างเช่นสรวง ดังเรื่อง การบูชาข้าวพระที่เล่ามานั้น และก็เรียกว่าเป็นการบูชาข้าวพระ แต่ว่าเมื่อดูภายนอกไม่อธิบายแล้ว ก็เหมือนอย่างเอาไปเช่นสรวงเหมือนกัน แต่อันที่จริงไม่ใช่ แต่ว่าแบบปฏิบัติที่เป็นวัตถุหรือเป็นกิริยาในภายนอกนั้นก็คล้ายคลึงกัน เพราะว่าติดกันมา ยังไม่หมดไปทีเดียว ยังเป็นอาการที่สืบเนื่องกันมา ก็เป็นประเพณีที่นิยมกันอยู่ เพราะฉะนั้น ก็เป็นมาอย่างนี้ และธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันอยู่ในประเพณีทำบุญในประเทศไทยเรานี้และแม้ในประเทศอื่น ก็ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า สำหรับในรูปพิธีนั้นก็ติดมาจากลัทธิศาสนา ก่อน ๆ บ้าง ที่แทรกเข้ามาบ้าง แต่ว่าเมื่อคนทั้งหลายพอใจในรูปแบบของพิธีอันใด ก็รับเอารูปแบบของพิธีอันนั้นมาผสมเข้า แต่ก็เป็นเพียงรูปแบบพิธี

เช่นแบบพิธีล่ำสายนโยงสายสิญจน์ อันนี้ก็ไม่ใช่ตัวพระพุทธรูปศาสนา มาจาก ลัทธิศาสนาอื่นที่ปฏิบัติกัน ดังเช่นจะสวดมนต์ทำพิธีโยงสายสิญจน์กับพระพุทธรูป แล้วพระก็ถือสายสิญจน์สวดมนต์กัน และหากจะทำวัตรอะไรให้เป็นมงคล ก็เอามาโยง สายสิญจน์เข้าด้วย แล้วก็พิธีหยดน้ำมันต์ ในขณะที่สวดมนต์ เรียกว่าทำน้ำพระพุทธรูป ก็เป็นรูปแบบพิธีที่นับถือปฏิบัติกันมาดังนี้ โดยนำเอามาจากลัทธิศาสนาอื่น และก็ เป็นแบบที่ประชาชนนิยมเรียกว่าพิธี เพราะฉะนั้น รูปแบบพิธีทั้งหลายเป็นอันมากนั้น จึงมาจากศาสนาอื่น คือศาสนาพราหมณ์ที่ปนเข้ามากับพระพุทธรูปศาสนาในยุค นั้น แต่ว่าสาระแก่นสารหรือหัวใจสำหรับที่เป็นชาวพุทธนั้น ก็เป็นตัวพระพุทธรูปศาสนา วันนี้อยู่ดีเท่านี้ก่อน

และจะเริ่มอบรมภาคปฏิบัติคืออบรมกรรมฐานอันเรียกว่า สมณธรรม คือธรรมที่ทำให้เป็นสมณะที่แปลว่าผู้สงบ อันสมณธรรมนั้นก็มุ่งให้พิจารณาให้เห็น ความเกิดขึ้น และความเสื่อมดับไปของสังขารทั้งหลาย อันจะทำจิตใจให้สงบระงับจาก กิเลสและกองทุกข์ ก็มุ่งการปฏิบัติทางสมาธิและปัญญาเป็นที่ตั้งแต่ก็ต้องมีศีลเป็น ภาควินัย คือจะต้องมีศีลประกอบด้วยสละคือที่พึง

กรรมฐานนั้นแปลว่าที่ตั้งของการงาน เดิมก็เป็นคำที่ชาวบ้านใช้ หมายถึง ตั้งการงานทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ทำนาก็เป็นกรรมฐานอย่างหนึ่ง ทำสวนก็เป็น กรรมฐานอย่างหนึ่ง แต่ทางพระพุทธศาสนา คำนี้มาใช้ไม่ได้หมายความว่าให้ไปทำ นานาให้ไปทำสวนอย่างนั้น แต่หมายความว่าให้ตั้งการงาน ปฏิบัติทางใจ คือทำจิตใจให้ สงบจากนิวรณ์ทั้งหลาย ด้วยการนำจิตใจให้ตั้งไว้ในอารมณ์ของกรรมฐานอันจะทำให้ จิตใจสงบ ดังนั้นก็เรียกว่าสมถกรรมฐานหรือสมาธิ ทำการอบรมทางปัญญาให้รู้แจ้ง เห็นจริงในนามรูปหรือว่าในสังขารทั้งหลาย เพื่อที่จะละกิเลสและกองทุกข์ก็เป็นวิปัสสนา กรรมฐาน การปฏิบัติถึงสละและศีล กับการปฏิบัติในสมถกรรมฐานวิปัสสนากรรมฐาน ดังนี้ก็รวมเรียกว่าเป็นสมณธรรม ซึ่งจะต้องปฏิบัติให้ถึงจิตใจ การถึงสละและการ รักษาศีล สมาทานศีลก็ต้องให้ถึงจิตใจ เพราะฉะนั้น ในบัดนี้ก็ขอให้ตั้งใจถึงพระพุทธเจ้า พระธรรมพระสงฆ์เป็นสละ "ที่พึงอย่างอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสละคือที่พึงของข้าพเจ้า"

เพราะฉะนั้น เมื่อต้องการปฏิบัติกรรมฐานก็ให้ถึงสรณะ และตั้งใจสำรวมกาย วาจาใจให้เป็นศีลชั้นในจิตใจ อันศีลนั้นก็เป็ศีลซึ่งสมาทานหรือเป็นศีลที่ได้มา โดยการ ถือเพศ ศีลที่สมาทานนั้นก็เช่นสมาทานศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีลที่ได้มาด้วยการ ถือเพศนั้นก็ให้แก่ถือเพศเป็นภิกษุ เอาศีลของภิกษุเข้ามา นั่นก็ส่วนหนึ่ง ความสำรวม กายวาจาใจก็เป็นศีลอีกส่วนหนึ่ง ความสำรวมกายวาจาใจนี้ก็นับว่าเป็นอินทริยสังวร ตั้งในบัดนี้ทุกท่านต่างก็มีศีลของตนโดยการสมาทานหรือโดยการถือเพศ และก็ให้ สำรวมกายวาจาใจบัดนี้เป็นอินทริยสังวร เป็นศีลประกอบเข้าอีกส่วนหนึ่ง และก็ให้ ตั้งใจฟังข้ออบรมในการปฏิบัติกรรมฐานหรือสมณธรรม แม้ความตั้งใจฟังดังนั้นก็เป็ นสมาธิ และย่อมจะได้ปัญญาคือความรู้ความเข้าใจในทางปฏิบัติ

ก็จะได้เริ่มแนะนำในการปฏิบัติในอานาปานสติ สติกำหนดลมหายใจเข้า-ออก พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้ผู้ปฏิบัติเข้าป่าหรืออยู่ในเรือนว่างอันเป็นที่สงบสงัด นั่งขัด บัลลังก์ดังที่เรียกว่านั่งขัดสมาธิ ท่านก็ไม่ได้บอกว่าเอาเท้าขวาทับเท้าซ้าย ท่านบอก เพียงว่านั่งขัดบัลลังก์หรือนั่งขัดสมาธิและก็นิยมเอาเท้าขวาทับเท้าซ้าย และนั่งแบบ พระประธานในโบสถ์ก็ได้ คือว่านั่งขัดสมาธิกว้าง ให้ตาตุ่มทั้งสองเหลื่อมกันเล็กน้อย หรือว่าเสมอกัน อันเป็นแบบนั่งทำโยคะก็แบบนี้เหมือนกัน ตั้งกายตรง เอามือขวาทับ มือซ้ายหรือไม้ทับให้ชนกันอย่างไรก็ได้ตามสะดวก แต่ว่าตั้งกายตรง ไม่ให้โอนไป ข้างหน้า โอนไปข้างหลังหรือเอียงทางซ้ายทางขวา ให้ศีรษะตรงและรวมใจเข้ามา เรียกว่าตั้งสติ ให้มีสติรอบคอบ รวมใจเข้ามากำหนดลมหายใจเข้าลมหายใจออก มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก หายใจเข้าออกยาวก็ให้รู้ว่าเราหายใจเข้าออกยาว หายใจเข้าออกสั้น ก็ให้รู้ว่าเราหายใจเข้าออกสั้น อันสั้นหรือยาวนั้นก็เป็นการหายใจ โดยปกตินี้แหละ ซึ่งโดยปกตินั้น หายใจยาวนั้นท่านหมายความว่าหายใจทั่วท้อง อย่างที่หายใจกันอยู่ โดยปกติก็เป็นหายใจยาวโดยปกติ และเมื่อมาทำสมาธิ จิตสงบ กายสงบ ลมหายใจก็จะละเอียดเข้า จึงสั้นเข้า ดังนั้นก็เป็นหายใจเข้าหายใจออกสั้น

ให้เป็นไปเอง และในการปฏิบัติที่แรกนั้นก็กำหนดลมหายใจทั่วท้องดังที่เป็นไป โดยปกตินี้ และลมหายใจนั้นก็เป็นที่มากระทบที่ปลายจมูกหรือที่ริมฝีปากเบื้องบน จึงตั้งสติอยู่ที่ริมฝีปากเบื้องบนหรือที่ปลายจมูกอันเป็นจุดที่ลมหายใจกระทบ กำหนด อยู่รู้ อยู่ และรู้ว่าหายใจเข้ารู้ว่าหายใจออก และรู้ว่าหายใจเข้าออกยาวคือเป็นไปโดย ปกติ ตั้งจิตเข้ามา และเมื่อได้ฉันทะ คือความพอใจ ได้ปราโมทย์คือความบันเทิงใจใน การปฏิบัติจิตรวมเข้ามา ลมหายใจก็จะสั้นเข้าคือละเอียดเข้าดังที่กล่าวแล้ว แม้ตั้งนี้ก็ ให้รู้ ฉะนั้น ในบัดนี้ก็ขอให้เริ่มปฏิบัติได้ โดยมีสติหายใจเข้ามีสติหายใจออก หายใจ เข้าออกยาวก็ให้รู้สั้นก็ให้รู้

ต่อไปนี้ก็ให้เริ่มนั่งปฏิบัติ

ครั้งที่ ๑๓ รัตนสูตร ตอน ๓

จะแสดงตำนานแห่งรัตนสูตรอันเป็นตำนานที่สองต่อ โดยที่พระสูตรนี้ตามตำนาน แสดงว่า ได้เกิดภัยขึ้น ๓ ประการในเมืองเวสาลี ชัตติยะทั้งหลายแห่งกรุงเวสาลีจึงได้ เชิญเสด็จพระพุทธเจ้าจากกรุงราชคฤห์มาสู่กรุงเวสาลีเพื่อระงับภัยทั้ง ๓ ประการนั้น คือทุฬภิกขภัย ภัยที่เกิดจากข้าวยากคือหาภิกษาสำหรับบริโภคได้ยากเพราะฝนแล้ง อมนุษย์ภัย ภัยที่เกิดจากอมนุษย์ และโรคภัย ภัยที่เกิดจากโรค ฉะนั้น จึงจะกล่าวถึง เรื่องอมนุษย์อันหมายถึงบรรดาโอปปาติกะ คือจำพวกที่เรียกว่า ลอยเกิดทั้งหลาย ดังที่เราเรียกกันว่าเทพดาบ้าง ผีต่าง ๆ บ้างเป็นต้น ฉะนั้น ก็จะกล่าวถึงโยนิ คือกำเนิด ที่แสดงไว้ในพระพุทธานุศาสนว่ามีอยู่ ๔ คือ

หนึ่ง *ชลาพุชะ* เกิดในครรภ์ กำเนิดชลาพุชะนั้นได้แก่กำเนิดมนุษย์และกำเนิด เดียรัจฉานที่คลอดอกเป็นตัวและดูดนม เช่น โค กระบือ สุนัข แมว เป็นต้น

สอง *อัญชชะ* เกิดในไข่ ได้แก่กำเนิดเดียรัจฉานที่เกิดในไข่ก่อนแล้วจึงฟักออก เป็นตัว เช่น ไก่ เบ็ด นก เป็นต้น

สาม *สังเสทชะ* กำเนิดในถ้ำโคล หมายถึงกำเนิดเดียรัจฉานที่เกิดในของ โสมม เช่น หมู หนอง

สี่ *โอปปาติกะ* เกิดผุดขึ้นหรือที่เรียกว่าลอยเกิด ได้แก่ กำเนิดเทวดาและสัตว์นรก เป็นต้น เทวดาก็ดี สัตว์นรกก็น่า ไม่ได้เกิดด้วยกำเนิด ๓ ข้างต้น เกิดผุดขึ้นในทันใด ไตใหญ่เป็นวิญญูชนที่เดียว หาได้เป็นทารกมาก่อนไม่ เมื่อจุติก็หายวับไปไม่ทิ้งซากไว้

สำหรับ ๓ กำเนิดข้างต้น ถ้าจะแยกให้ชัดจากกำเนิดอณฺฑชะ เกิดในไข
ควรแบ่งดังนี้

จำพวกเกิดในไขฟักแล้วเป็นตัวเติบโตขึ้น นับเข้าในจำพวกสัตว์เป็นอณฺฑชะ

จำพวกเกิดในไขหรือไม่ปรากฏว่าเกิดจากอะไร เช่น หนองและแมลงต่าง ๆ
จัดเป็นสังเสทชะ เกิดในถ้ำโคล

อีกอย่างหนึ่ง นำกำหนดว่า จำพวกมีเลือดแดงเกิดในอณฺฑชะ เกิดในไข จำพวก
มีเลือดเหลือง จัดเป็นสังเสทชะ เกิดในถ้ำโคล โดยเค้าเงื่อนก็สมกัน

สำหรับจำพวกที่เรียกว่า อมนุษย์ ก็หมายถึงจำพวกที่เป็นโอปปาติกะ คือ
เกิดผุดขึ้นดังแสดงในโยนิตีคือกำเนิดทั้ง ๔ นี้ สำหรับในพระสูตรนี้ได้เรียกจำพวก
อมนุษย์ว่า ภูตะ ที่ไทยเราก็กเรียกเหมือนกัน เช่น ภูตผี ภูต ก็มาจาก ภูตะนี่เอง
แต่คำว่า ภูตะ ใช้หมายความได้หลายอย่าง ตามศัพท์ ภูตะ แปลว่า ผู้ที่เป็นแล้วหรือ
สิ่งที่เป็แล้ว บางแห่งก็หมายถึงชั้น ๕ บางแห่งก็หมายถึงธาตุทั้ง ๔ ดังที่เรียกว่า
มหาภูตรูป รูปที่เป็นภูตใหญ่ทั้ง ๔ คือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม บางแห่ง
ก็หมายถึงพระอรหันตชินาสพ เรียกว่าภูตะ บางแห่งก็หมายถึงสรรพสัตว์หรือ
สัตว์โลกทั้งหมดเรียกว่า ภูตะ ทั้งนี้ บางแห่งก็หมายถึงถ้อยคำที่เป็นจริงหรือที่มีอยู่
บางแห่งก็หมายถึงภูตคามคือ พวกต้นไม้ เพราะฉะนั้น ภูตะจึงมีความหมายหลายอย่าง
และที่หมายจำเพาะถึงจำพวก โอปปาติกะที่เป็นชั้นต่ำ ดังที่เราเรียกว่าภูตผี ดังนี้ก็
สำหรับที่หมายถึงสรรพสัตว์นั้น ยังมีคำที่คู่กัน คือ สัมภเวสีกับภูตะ สัมภเวสี นั้น
แปลว่า สัตว์ผู้แสวงหาสมภพคือแสวงหาที่เกิด สัตว์ผู้ที่ได้เกิดและเกิดแล้วเป็นในชาติ
ภพใดชาติภพหนึ่งก็ตามเรียกว่าภูตะ สำหรับสัมภเวสีและภูตะนี้ใช้คู่กัน ดังจะมีกล่าว
ถึงในกรณีเมตตสูตร อันเป็นพระสูตรที่แสดงในตำนานต่อไป จึงจะไว้อธิบายในตอน
ที่แสดงกรณีเมตตสูตรนั้น

แต่สำหรับในรัตนสูตรนี้ เมื่อยกตำนานขึ้นมาอ้าง ภูตะที่หมายถึง ก็น่าจะ
หมายถึงพวกภูตผีตามที่เชื่อถือกัน เพราะว่ามีคำอธิบายให้แก่มุมนุชย์ เป็นภยอย่างหนึ่ง
ในภยทั้งสาม คือ อมนุษย์ภย แต่ว่าในพระสูตร พระอาจารย์ได้อธิบายคลุมหมดว่า
ภูตะที่หมายถึงในพระสูตรหมายถึง จำพวกอมนุษย์ทั้งหมด จะเป็นเทพตาก็ได้ต่ำกว่าก็ได้

เพราะจะเป็นเทพดาหรือจะเป็น จำพวกไหนก็ตาม ก็เป็นอมนุษย์ที่แปลว่าไม่ใช่มนุษย์ด้วยกันทั้งนั้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงว่าหมายคลุมทั้งหมด และเรื่องกำเนิดโอปปาติกะนี้ก็จะได้เป็นที่เชื่อถือกันมาตั้งแต่เก๋าก่อนพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอุบัติแล้วทรงแสดงธรรมสั่งสอนก็ได้แสดงถึง และได้มีเรื่องเล่าในตำนานพระพุทธศาสนาว่ามีเทพดา มาเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาเทวดาเหล่านี้เป็นต้น ตลอดจนถึงตำนานที่ ๑ ก็มีเล่าว่า เทพดาได้มาเฝ้ากราบทูลถามปัญหาเรื่องมงคลตั้งที่ได้แสดงแล้ว เพราะฉะนั้น จึงจะได้จับแสดงในตัวพระสูตรต่อไป ซึ่งแสดงในตำนานว่า เมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาถึงประตูเข้าเมืองเวสาลี ก็ได้แสดงพระสูตรนี้แก่พระอานนทเถระ และโปรดให้พระอานนทเถระเดินไปตามกำแพง รอบเมืองเวสาลี ซึ่งพระอานนทเถระท่านก็สาธยายพระสูตรนี้ และท่านก็ประพรมน้ำจากบาตรพระพุทธเจ้าไปทั่วเมืองเวสาลี สำหรับตัวรัตนสูตรได้มีแสดงไว้ดังที่สวดกันว่า ยานีธ ภูตานิ สมาคตานิ ภูมมานิ วา ยานี ว อนุตลิกุเช เป็นต้น ที่แปลความว่า

หมู่ภูตเหล่าใดที่เป็นผู้อาศัยอยู่ตามภาคพื้นแผ่นดินอันเรียกว่า ภูมมะ หรือดังที่ไทยเรียกว่าพระภูมิ หรือว่าเหล่าใดที่อยู่ในอากาศ ซึ่งมาประชุมกันแล้วในที่นี้ ขอหมู่ภูตทั้งปวงจงเป็นผู้มีจิตใจ และ จงพึงภาซิดโดยเคารพ

นี้เป็นคำแปลของคาถาที่ ๑

เพราะเหตุนั้นแล ท่านภูตทั้งปวงจงตั้งใจฟังกระทำไมตรีจิต ในหมู่มนุษย์ชาติ ประชุมชนมนุษย์เหล่าใดยอมนำไปซึ่งพลี ดังที่เรียกว่าสังเวททั้งกลางวันกลางคืน เพราะเหตุนั้นแล ท่านทั้งหลาย จงเป็นผู้ไม่ประมาท รักษาหมู่มนุษย์เหล่านั้น

นี้เป็นคำแปลคาถาที่ ๒

ทรัพย์เครื่องปลื้มใจ อันใดอันหนึ่งในโลกนี้หรือโลกอื่น หรือ รัตนะอันใด อันประณีตในสวรรค์ รัตนะอันนั้นเสมอด้วยพระตถาคตเจ้า ไม่มีเลย แม้อันนี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระพุทธเจ้า ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจึงมี

นี่เป็นคำแปลของข้อที่ ๓

เป็นข้อที่แสดงถึงพระพุทธรัตนะ พระศากยมุนีเจ้ามีพระหฤทัย
ดำรงมั่น ได้บรรลุธรรมอันใดเป็นที่สิ้นกิเลส เป็นที่สิ้นราคะเป็นอมฤต
ธรรมอันประณีต สิ่งไร ๆ เสมอด้วยพระธรรมย่อมไม่มี แม้อันนี้เป็น
รัตนะอันประณีตในพระธรรม ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดิ์จึงมี

นี่เป็นคำแปลในข้อที่ ๔

แสดงถึงธรรมรัตนะ รัตนะคือพระธรรมที่เป็นส่วนอสังขตธรรม
ธรรมที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดิ์จึงมี พระพุทธเจ้า
ผู้ประเสริฐสุด ทรงสรรเสริญแล้วซึ่งสมาธิอันใดว่าเป็นธรรมอันสะอาด
บัณฑิตทั้งหลาย กล่าวซึ่งสมาธิอันใด ว่าให้ผลโดยลำดับ สมาธิอื่นเสมอ
ด้วยสมาธิอันน้อยย่อมไม่มี แม้อันนี้ เป็นรัตนะอันประณีตในพระธรรม
ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดิ์จึงมี

นี่เป็นคำแปลข้อที่ ๕

รัตนะคือพระธรรมที่เป็นส่วนอสังขตธรรม ธรรมที่ยังมีปัจจัย
ปรุงแต่ง

วันนี้ยุติตอนนี้เท่านี้

ต่อจากนี้เริ่มนั่งสมาธิ นั่งขัดสมาธิตั้งกายตรง นั่งขัดสมาธิตามแบบก็มักจะใช้
เท้าขวาทับเท้าซ้าย และถ้าจะนั่งแบบโยคะหรือแบบพระประธานในโบสถ์ ก็ต้องนั่งให้
เป็นการขัดสมาธิกว้าง ให้ตาต่อตาต่อตาต่อตาต่อตาต่อตาต่อตาต่อตาต่อตาต่อตา
ก็ได้อันนี้ ตั้งกายตรง รวมสติเข้ามา ตั้งใจนอนน้อมพระพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดา ตั้งใจถึง
พระองค์ พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจ สำรวมกาย
ก็ให้กายอยู่ในอิริยาบถหนึ่งที่เรียบร้อยสำรวม สำรวมวาจาก็ตั้งจิตงดเว้นจากการพูด
สำรวมใจก็รวมใจเข้ามาไม่คิดฟุ้งซ่านไปที่อื่น ทำใจให้สงบ และกำหนดลมหายใจเข้าออก
หายใจเข้าก็ให้รู้ หายใจออกก็ให้รู้ หายใจเข้า-ออกยาวก็ให้รู้ และเมื่อสั้นก็ให้รู้ รู้ตามที่
หายใจดังที่ได้อธิบายแล้วเมื่อวานนี้

คราวนี้มีวิธีหัดทำให้ยาวทำให้สั้นอีกอย่างหนึ่ง อันเป็นวิธีที่ไม่ได้ปล่อยไปตามธรรมชาติ ในเบื้องต้นจะใช้วิธีนี้สำหรับเป็นเครื่องนำจิตให้เข้ามาตั้งอยู่ดีขึ้นก็ได้ คือว่าที่แรกก็หายใจเข้า-ออกยาว ยาวนั้นก็ตั้งต้นยาว ในการหายใจเข้า ก็นับ ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙ พอตั้งต้นหายใจเข้าก็ ๑ แล้วก็นับเรื่อย ๆ ไปจนถึงเข้าเต็มที่ คล้าย ๆ กับว่าเข้าไปจนถึงที่สุดท้องก็เป็น ๙ ที่นั่น หยุดนิดหนึ่ง เสร็จแล้วก็เริ่มหายใจออกก็คล้าย ๆ กับว่าออกจากที่สุดท้องที่หยุดยั้งเอาไว้วันนั้น ก็นับ ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙ มาออกที่ปลายจมูก เป็นอันออกเต็มที่ แล้วก็เข้านับ ๑—๙ ออกก็นับ ๑—๙ นับ ๓—๔ ครั้ง ดังนี้เรียกว่าเป็นการหัดกำหนดลมหายใจเข้า-ออกยาว

คราวนี้ทำให้สั้นเข้า หายใจเข้าก็นับ ๑—๖ เข้าเต็มที่เริ่มออกก็ ๑ นับถึง ๖ ก็ออกเต็มที่ เข้า ๑— ๖ ออก ๑—๖ ดังนี้เรียกว่าเป็นการซ้อมทำการหายใจเข้า-ออกสั้น เมื่อทำดังนี้หลาย ๆ หนเข้าก็ลดลงมา ๑—๓ หายใจเข้า ๑—๓ หายใจออก ๑—๓ ดังนี้เรียกว่าสั้น ก็เอาเท่านี้ เป็นการฝึกหัดทำเรียกว่าซ้อมหายใจเข้าซ้อมหายใจออกยาวก่อน แล้วก็ให้สั้นเข้า ๆ สำหรับหัดกำหนดหายใจเข้าหายใจออกยาว-สั้น เป็นการฝึกหัดปฏิบัติหายใจและฝึกหัดปฏิบัติรวมใจเข้ามาด้วย เมื่อซักซ้อมดังนี้หลายหนแล้วก็หยุด ปล่อยให้หายใจไปตามอัตโนมัติเช่นตามปกติ กำหนดเข้า-ออก ยาวก็รู้ สั้นก็รู้ รวมใจเข้ามา ให้มีวิตกตรีก คือนำจิตเข้ามาตั้งไว้กำหนดเรียกว่ามีสติ และมีวิจารณ์ตรง คือประคองจิตเอาไว้ ถ้าจิตตกลงไป ได้สติขึ้นมาก็นำจิตกลับมาตั้งไว้ใหม่ และคอยประคองไว้ที่แรกก็จะทำตกบ่อย ๆ หกล้มบ่อย ๆ ต่อไปก็จะไม่มีใครหกล้ม จะตั้งตัวดีขึ้น จิตก็รวมมากขึ้น วันนี้ให้ข้อแนะนำเท่านี้ก่อน

ต่อไปก็เริ่มนั่งปฏิบัติ

ครั้งที่ ๑๔ รัตนสูตร ตอน ๔

จะแสดงอธิบายรัตนสูตร (ต่อ) ได้แสดงคำแปลแล้ว ๕ คาถา

คาถาที่ ๑ ขอให้ภูตทั้งหลายคือหมายถึงหมู่มนุษย์ทั้งที่เป็นเทพทั้งที่มีใช้เทพทุกชั้น ทุกจำพวก ซึ่งสรุปเข้าเป็นพวกที่อยู่ในพื้นพิภพและจำพวกที่อยู่ในอากาศซึ่งมาประชุมกัน ให้เป็นผู้มีใจดี ฟังภาษิตโดยเคารพ

คาถาที่ ๒ มีความแสดงขอให้ภูตทั้งปวงกระทำไมตรีจิตในหมู่มนุษย์ เป็นผู้ไม่ประมาท รักษาหมู่มนุษย์

คาถาที่ ๓ แสดงถึงพระพุทธรัตนะ รัตนะคือพระพุทธเจ้าซึ่งไม่มีรัตนะอื่นเสมอเหมือน จึงจะแสดงถึงความหมายของคำว่ารัตนะ

คำว่า รัตนะ นั้นตามศัพท์ก็แปลว่า สิ่งที่น่าความยินดี คือให้เกิดให้เจริญความยินดี หมายถึงสิ่งที่กระทำให้เกิดความยำเกรง สิ่งที่มีค่ามาก สิ่งที่ไม่มีสิ่งอื่นเสมอเหมือน หรือว่าซึ่งไม่ได้เปรียบไม่ได้ สิ่งที่น่าดูได้ยาก สิ่งที่เป็นของบริโภคของสัตว์ผู้ไม่ต่ำทราม สิ่งที่ทำให้เกิดความยินดีอันมีลักษณะดังกล่าวนี้ได้ชื่อว่ารัตนะ และก็อาจแบ่งได้เป็นรัตนะที่มีวิญญานกับรัตนะที่ไม่มีวิญญาน รัตนะที่มีวิญญานนั้นก็แบ่งได้เป็นมนุษย์ก็ได้ สัตว์เดียรัจฉานก็ได้ รัตนะที่ไม่มีวิญญานนั้นก็ได้แก่วัตถุต่าง ๆ เช่นที่เป็นมณีรัตนะ เป็นต้น สำหรับรัตนะที่มีวิญญานนั้น มนุษย์ก็ย่อมประเสริฐกว่าสัตว์เดียรัจฉานทั้งหลาย และบรรดามนุษย์ทั้งหลายนั้น พระพุทธเจ้าก็ทรงอุบัติในกำเนิดมนุษย์ ได้ทรงเป็นรัตนะ

ที่ประณีตก็คืออุดมหรือประเสริฐสุด และก็เป็นรัตนะที่อุดมหรือประเสริฐสุดทั้งในมนุษย์ทั้งในสวรรค์ทั้งหลาย นี่เป็นความหมายของคำว่ารัตนะ และในคาถาที่ ๑ ก็ได้แสดงถึงพระพุทธรัตนะ ในคาถาที่ ๒ ได้แสดงถึงพระธรรมรัตนะคือพระธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ อันเป็นวิราคธรรม อมตธรรม อันเป็นที่สิ้นกิเลสและกองทุกข์ ที่เรียกว่า *ขยธรรม* ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องข่มใจจึงเรียกว่า *วิราคะ* เป็นอมตธรรม ธรรมที่ไม่ตายจึงเรียกว่า *อมตธรรม* จึงหมายถึงนิพพานอันเป็น *อสังขตธรรม* ธรรมที่ไม่ถูกปรุงแต่งหรือเรียกว่า *วิสังขาร* ไม่มีการปรุงแต่ง ไม่มีความปรุงแต่งทั้งหมด อันเป็นพระธรรมสุดยอดในพุทธศาสนา

ในคาถาที่ ๕ ก็ได้แสดงธรรมรัตนะ ชื่อ *อนันตริกสมาธิ* ที่หมายความว่า เป็นสมาธิที่ให้ผลโดยลำดับ คือให้ผลต่อไปเลย จึงหมายถึงสมาธิที่เป็นมรรค อันสืบต่อไปถึงผล ที่ว่ามรรคนั้นก็คืออริยมรรค ผลนั้นก็คืออริยผล สมาธิที่เป็นอริยมรรค ชื่อว่าอนันตริกสมาธิ สมาธิที่ให้ผลสืบต่อไปเป็นลำดับทีเดียว คือสืบต่อไปถึงอริยผล โดยลำดับทีเดียว ก็เป็น สังขตธรรม แต่เป็นยอดของสังขตธรรม *สังขตธรรม* นั้น แปลว่าธรรมที่ถูกปรุงแต่ง เป็นสังขารคือเป็นสิ่งที่ปรุงแต่ง ก็หมายได้ทั้งที่เป็นฝ่ายชั่วทั้งที่เป็นฝ่ายดี เมื่อปรุงแต่งชั่ว ก็เป็นฝ่ายชั่ว เมื่อปรุงแต่งดีก็เป็นฝ่ายดี ปรุงแต่งชั่วนั้นก็คือปรุงแต่งบาปอกุศลต่าง ๆ หมายความว่าทำบาปทำอกุศลต่าง ๆ ก็เรียกว่า *อปุญญาภิสังขาร* ปรุงแต่งกรรมที่มีโทษบุญ ถ้าปรุงแต่งดีก็คือทำกุศลทำบุญต่าง ๆ ถ้าเป็นปรุงแต่งดีก็เรียกว่า *ปุญญาภิสังขาร* ปรุงแต่งบุญ ในการปรุงแต่งทั้ง ๒ นี้ การปรุงแต่งบุญกุศลอันเป็นปุญญาภิสังขารย่อมดีกว่า และแม้ในการปรุงแต่งบุญนั้น เมื่อปรุงแต่งบุญจนถึงเป็นมรรคมืองค์ ๘ มีสัมมาทิฐิเป็นต้น เป็นสัมมาสมาธิ มีสัมมาสมาธิเป็นที่สุด ซึ่งมรรคมืองค์ ๘ ที่ปรุงแต่งนี้ก็คือที่ได้ปฏิบัติ ดังที่ได้ปฏิบัติทำบุญทำกุศล ปฏิบัติในศีล สมาธิ ปัญญา ปฏิบัติในมรรคมืองค์ ๘ กันอยู่ จนถึงเป็นอริยมรรค ยกเอาสมาธิขึ้นเป็นที่ตั้ง ก็คือที่เรียกว่า *อนันตริกสมาธิ* อนันตริกสมาธินี้แหละพระพุทธเจ้าก็ตรัสว่าเป็นยอดของสังขตธรรมทั้งหมด ส่วนอสังขตธรรมนั้นพระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า วิราคธรรมคือนิพพานดังกล่าว ก็เป็นยอดของอสังขตธรรมทั้งหมด ดังนี้

ต่อจากนี้ก็ถึงคาถาที่ ๖ ว่า *เย บุคฺคฺลา อฏฺฐ สติ ปสฺสฺวา* เป็นต้น ที่แปล
ความว่า

*บุคคลเหล่าใด ๘ จำพวก ๔ คู่ หรือว่าบุคคลเหล่าใด ๑๐๘
จำพวก อันสัตบุรุษทั้งหลายสรรเสริญแล้ว บุคคลเหล่านั้นเป็นสาวก
ของพระสุคต ควรแก่ทักษิณาทาน ทานทั้งหลาย อันบุคคลถวาย
ในท่านเหล่านั้น ย่อมมีผลมาก แม้อันนี้ เป็นรัตนะอันประณีต
ในพระสงฆ์ ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดิ์จึงมี*

ในคาถาที่ ๖ นี้ บุคคล ๘ จำพวก ๔ คู่ ก็คือพระอริยบุคคลตั้งที่ระบุนใน
สังฆคณ จตุตตาริ ปริสฺสุคานิ อฏฺฐ ปริสฺสุคฺคฺลา บุรุษบุคคล ๔ คู่ เป็นบุรุษบุคคล ๘
จำพวก ก็คือ บุรุษบุคคลผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค บุรุษบุคคลผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล
คู่หนึ่ง บุรุษบุคคลผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามีมรรค บุรุษบุคคลผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามีผลคู่หนึ่ง
บุรุษบุคคลผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีมรรค บุรุษบุคคลผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีผลคู่หนึ่ง บุรุษบุคคล
ผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรค บุรุษบุคคลผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตผลอีกคู่หนึ่ง

อีกอย่างหนึ่ง *อฏฺฐ สติ* ในคาถานี้แปลว่า ๑๐๘ ก็ได้แก่ โสดาบัน ๓ จำพวก
คือโสดาบันที่เรียกว่า *เอกพีซี* มีพีชเป็นอันเดียว อันหมายความว่า จะมาเกิดอีกชาติเดียว
โสดาบันที่เป็น *โกลังโกละ* คือที่จะเกิดอีก ๒-๓ ชาติ โสดาบันที่เป็น *สัตตักขตตุปรมะ*
คือโสดาบันที่จะมาเกิดอีก ๗ ชาติเป็นอย่างยิ่ง

สกทาคามี ๓ จำพวกคือที่บรรลุลผลในกามภพ ในรูปภพ ในอรุภพ

และทั้งหมดนี้ก็แบ่งออกเป็น ๔ ตามปฏิบัติคือการปฏิบัติ กล่าวคือบางท่าน
ปฏิบัติลำบากทั้งรู้ได้ช้า บางท่านปฏิบัติลำบากแต่รู้ได้เร็ว บางท่านปฏิบัติสะดวก
แต่รู้ได้ช้า บางท่านปฏิบัติสะดวกทั้งรู้ได้เร็ว ก็เป็น ๒๔

ส่วนอนาคามีเป็น ๕ จำพวกก่อน คือท่านผู้ที่จะปรินิพพานในระหว่างอายุ
ยังไม่ทันถึงกึ่ง ท่านผู้ที่จะปรินิพพานต่อเมื่ออายุพ้นกึ่งแล้วจนถึงที่สุด ท่านผู้จะ
ปรินิพพานด้วย ต้องใช้ความเพียรเรี่ยวแรง ท่านผู้ที่จะปรินิพพานด้วยไม่ต้องใช้
ความเพียรนัก ท่านผู้มีกระแสเบื้องบนไปสู่อกนิฏฐภพ ทั้ง ๕ จำพวกนี้สำหรับที่ไปเกิด

ในสุทธาวาสชั้นอวิหา และอีก ๕ จำพวกสำหรับท่านผู้ไปเกิดในสุทธาวาสชั้นอติปปา
อีก ๕ จำพวกท่านผู้ไปเกิดในสุทธาวาสชั้นสุทัสสา อีก ๕ จำพวกสำหรับท่านผู้ไปเกิด
ในสุทธาวาสชั้นสุทัสสี แต่ว่า ๔ จำพวกสำหรับท่านผู้ไปเกิดในสุทธาวาสชั้นที่สุดคือ
อกนิฏฐภพ อกนิฏฐสุทธาวาส ก็รวมเป็นอนาคามี ๒๔

ส่วนอรหันตบุคคล ๒ คือที่เป็น *สุกขวิปัสสกะ* คือผู้ที่มีปัญญาตรัสรู้เห็นแจ้ง
แต่เพียงอย่างเดียว ไม่มีผลอย่างอื่นอันจะพึงได้จากสมาธิซึ่งถึงฌาน กับพระอรหันต์
ซึ่งเป็น *สมถญาณิกะ* คือที่ได้ปฏิบัติทางสมาธิถึงฌานมาก่อน เป็นผู้ที่ได้บรรลุอรหัตตมรรค
อรหัตตผลแล้ว ก็มีพลังทางสมาธิอย่างอื่นอีกด้วย กับท่านผู้ตั้งอยู่ในมรรคทั้ง ๔
ก็รวมเป็นทั้งหมดตั้งแต่โสดาบันดังกล่าวมาจนถึงอรหันตบุคคลเป็น ๕๔ และจำแนก
ออกเป็นฝ่ายที่เรียกว่า *สัทธาธุระ* คือมีศรัทธานำหน้า กับฝ่ายที่เรียกว่า *ปัญญาธุระ*
คือมีปัญญานำหน้า ก็เป็น ๑๐๘ ก็เป็นการแสดงสังฆรัตนะเริ่มต้น

ต่อไปนี้ฉันท์สมาธิ ตั้งกายตรง รวมสติเข้ามากำหนดลมหายใจเข้า-ออก หายใจ
เข้าก็ให้รู้ หายใจออกก็ให้รู้ หายใจเข้า-ออกยาวก็ให้รู้ สั้นก็ให้รู้ ต่อจากนี้พระบรมศาสดา
ได้ตรัสสอนให้หัด คือหัดกำหนดว่า เราจักกำหนดรู้สัพพกายะหรือสรรพกายอัน แปลว่ากาย
ทั้งหมด หายใจเข้าหายใจออก คำว่ากายทั้งหมดนี้คืออะไร พระอาจารย์ ผู้แสดงอธิบาย
รุ่นแรกมีคำอธิบายของท่านติดตาม ในคัมภีร์ชั้นพระไตรปิฎกอันเป็นคัมภีร์รุ่นแรกใน
พระพุทธศาสนาอธิบายว่า กายมี ๒ อย่างคือรูปกายกับนามกาย รูปกายนั้นก็ไต่แก่กาย
ที่เป็นส่วนรูป ที่เป็นวัตถุ อันประกอบด้วยธาตุดิน น้ำ ไฟ ลมมีอาการ ๓๒ ผม ขน
เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น นี้เรียกว่ารูปกาย แม้ลมหายใจเข้าลมหายใจออกก็รวมอยู่ใน
รูปกาย นี้เรียกว่ารูปกาย นามกายนั้นไต่แก่ใจที่คิดที่นึกที่กำหนดที่รู้อารมณ์เรื่องต่าง ๆ
อยู่นี้ตั้งเรียกว่าเวทนา รู้สึกทุกข์นี่ก็เป็นนาม สัญญา ความกำหนดหมายจำหมายก็
เป็นนาม เจตนาความคิดปรุงแต่งหรือความตั้งใจก็เป็นนาม รวมความว่าใจที่คิดที่รู้ที่
กำหนดที่เป็นไปต่าง ๆ นี้ทั้งหมด รวมเรียกว่านาม นี่ก็คือนามกาย ที่เรียกว่ากายก็แปลว่า
กอง หมู่ ประชุม รูปกายก็กองรูป นามกายก็กองนาม ที่เรียกว่ากองนั้นก็แปลว่ามี
หลายสิ่งหลายอย่าง มารวมกันอยู่ อย่างคำว่ากองผลไม้ กองข้าว กองสิ่งของ รูปกาย
กองรูปก็คือว่าสิ่งที่เป็นวัตถุเป็นรูปเป็นธาตุต่าง ๆ มาประกอบกันประชุมกันอยู่
รวมกันอยู่กองอยู่ กองนาม ก็คือนามซึ่งเป็นความคิดความรู้ความกำหนดต่าง ๆ ของใจ

ก็ประชุมกันอยู่รวมกันอยู่ กองอยู่เรียกว่ากองนาม รู้กายทั้งหมดก็คือว่ารู้ทั้งกองรูปรู้ทั้งกองนาม ดังในบัดนี้ก็ให้ หัดกำหนดรู้กองรูปก่อนว่า รูปกาย กองรูปกำลังกองอยู่ที่นี้ คือนั่งอยู่ที่นี่ เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมา เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงไป มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ ประกอบด้วยอาการทั้งหลายที่ตามองเห็นก็มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ไตหนังไปก็มีมังสัส เนื้อ นหารู เอ็น อัญฉิ กระดูก อัญฉิมิณูชัง เยื่อในกระดูกเป็นต้นตลอดจนถึงกำลังหายใจเข้ากำลังหายใจออกอยู่ ลมหายใจก็เป็นกองรูป และกำลังนั่งอยู่ อิริยาบถนั่งนี้ก็เป็นกองรูปนั่งอยู่ ถ้ายืนก็กองรูปยืน เดินก็กองรูปเดิน นอนก็กองรูปนอน บัดนี้ก็นั่งอยู่ในอิริยาบถนั่ง ก็กำหนดดูให้รู้ รู้กองรูปนี้ทั้งหมดว่าขอบเขตอยู่อย่างนี้และ ก็รู้กองนาม นามกาย คือดูจิตว่าจิตเดี๋ยวนี้คิดอะไร รู้อะไรกำหนดอะไรเป็นอย่างไร เมื่อใจมากองอยู่ที่รูปทั้งหมดนี้คือว่าหัดกำหนดดูกายทั้งหมด รูปกายคือรูปมากองอยู่ที่นี้ทั้งหมด กำลังนั่งอยู่ ใจก็ให้มากองอยู่ที่นี้ คือว่า รวมความรู้ความคิดเข้ามาให้รู้ให้คิดอยู่ที่กายอันนี้ทั้งหมด ก็แปลว่ากองนามมากองอยู่ กับกองรูปด้วยกัน ถ้าหากว่าใจออกไปข้างนอกไม่อยู่ที่นี้ ก็แปลว่าไปกองอยู่ข้างนอก เพราะฉะนั้น ก็ให้มากองอยู่ข้างใน และเมื่อทำความเข้าใจกองรูปกองนามทั้งหมดดังนี้หายใจเข้า หายใจออก ก็เป็นอันว่าได้รู้หายใจเข้าหายใจออกพร้อมทั้งกองนามกองรูป รู้กองนาม กองรูปพร้อมกับหายใจเข้าหายใจออก รู้หายใจเข้าหายใจออกพร้อมทั้งกองนามกองรูป

แต่ว่าอาจารย์ต่อมา อาจารย์ผู้แต่งวิสุทธิมรรคคือท่านพุทธโฆษาจารย์ได้อธิบาย กายทั้งหมดนี้ว่า หมายถึงกายคือกองของลมหายใจทั้งหมด ก็คือหัดกำหนดให้รู้จักกองของลมหายใจเข้าลมหายใจออกทั้งหมด โดยท่านแบ่งให้กำหนดว่า หายใจเข้านั้นลมหายใจ จะผ่านจมูก ปลายจมูกเข้าไปเป็นจุดที่ ๑ ผ่านหทัยหรืออุระคืออกเป็นจุดที่ ๒ จึงถึงนาภีเป็นจุดที่ ๓ เมื่อหายใจเข้าก็ตามลมหายใจเข้าไป ปลายจมูก-หทัยหรืออุระ-นาภี

คราวนี้ หายใจออกก็ออกจากนาภีเป็นจุดที่ ๑ มาผ่านอุระหรือหทัยเป็นจุดที่ ๒ มาออกปลายจมูก เป็นจุดที่ ๓ ก็ให้ตามลมหายใจออก หัดกำหนดดูลมหายใจเข้าเป็นจุดที่ ๑ จุดที่ ๒ จุดที่ ๓ ขาเข้า และหัดกำหนดตามลมหายใจออกจากจุดที่ ๓ มาจุดที่ ๒ มาจุดที่ ๑ คือนาภี-อุระหรือหทัย-ปลายจมูก ซึ่งจุดที่ ๓ กลายเป็นจุดที่ ๑ ของขาออก จุดที่ ๒ ก็เป็นจุดที่ ๒ จุดที่ ๑ ก็กลายเป็นจุดที่ ๓ ของขาออก

หัดตามลมหายใจเข้าลมหายใจออก ดังนี้ ก็เป็นอันว่าหัดให้รู้กายทั้งหมด เพราะกายนั้นท่านจำกัดความว่า กองหรือหมู่หรือประชุม หมายถึงว่าแห่งลมหายใจเข้าลมหายใจออก และเมื่อได้หัดตามลมหายใจเข้าลมหายใจออก ชานิชานาญแล้วก็ให้หยุดตามแต่ให้นั่งกำหนดอยู่เพียงจุดเดียวที่ปลายจมูก ไม่ต้องตามเข้า ตามออกแต่ให้หยุดกำหนดอยู่เพียงจุดเดียว แต่แม้จะหยุดกำหนดอยู่เพียงจุดเดียวก็ย่อมจะรู้ทั้งหมด ท่านเปรียบเหมือนอย่างว่าคนไกวชิงช้าที่นั่งอยู่ที่โคนเสาชิงช้าเพียงจุดเดียว ไกวชิงช้าให้แม่ลูกนั่งเมื่อชิงช้าแกว่งไปมา แม้ว่าคนไกวชิงช้าจะนั่งอยู่กับที่โคนชิงช้าเพียงแห่งเดียว ก็ย่อมจะรู้ย่อมจะเห็นชิงช้าที่แกว่งไปแกว่งมาทั้งหมด ฉะนั้นใดก็ดี เมื่อนั่งกำหนดอยู่ที่ปลายจมูกแห่งเดียวเท่านั้น ให้จิตนั่งที่นั่นกำหนดที่นั่น ก็ย่อมจะรู้ทั้งหมด

ต่อจากนี้นั่งทำสมาธิหัดกำหนด

๑๘ สิงหาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๑๕ รัตนสูตร ตอน ๕

จะแสดงรัตนสูตรต่อ

ต่อจากคาถาที่ ๖ ที่แสดงพระสังฆรัตนะ บุรุษบุคคล ๘ สี่คู่ หรือว่า ๑๐๘ ดังกล่าว จึงถึงคาถาที่ ๗ ว่า เย สุปฺปยุตฺตา มนสา ทพฺเหน เป็นต้น แปลความว่า

พระอริยบุคคลทั้งหลายเหล่าใดในศาสนาพระโคตมเจ้า ประกอบดีแล้ว มีใจมั่นคง มีความใคร่ออกไปแล้ว พระอริยบุคคลทั้งหลายเหล่านั้น ถึงพระอรหัตตผลที่ควรถึง หยั่งเข้าสู่อมตธรรม ธรรมที่ไม่ตายคือพระนิพพาน ได้ความดับกิเลส โดยเปล่า ๆ อันหมายความว่าไม่ต้องซื้อหาแล้วเสวยผลอยู่ แม้อันนี้ เป็นรัตนะอัน ประณีตในพระสงฆ์

ในคาถานี้แสดงถึงพระอริยบุคคลชั้นบรรลู่ถึงอรหัตตผลเป็นพระอรหันต์ คาถาที่ ๘ ว่า ยถินทขิล ปจวี สีโต สียา เป็นต้น แปลความว่า

เสาเชือกที่ลงดินแล้วไม่หวั่นไหวด้วยพายุล ๔ ทิศฉันใด ผู้ใด เล็งเห็นอริยสัจจ์ทั้งหลาย เราเรียกผู้นั้นว่าเป็นสัตบุรุษผู้ไม่หวั่นไหว ด้วยโลกธรรม อุปมาด้วยอินทิล คือเสาเชือกหินที่ปักลงแน่นสู่พื้น แผ่นดิน ไม่หวั่นไหว ฉะนั้น แม้อันนี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์ ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดิ์จึงมี

คาถานี้ท่านพระอาจารย์ผู้อธิบายแสดงว่า หมายถึงพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน แต่ในเนื้อความมิได้ระบุถึงว่าขั้นไหน และถ้าพิจารณาถึงข้อที่ว่า เห็นอริยสัจจันถึงไม่หวั่นไหว เหมือนดั่งเสาเขื่อนที่ลงดินแล้วไม่หวั่นไหวด้วยพายุ ๔ ทิศ ที่จะไม่หวั่นไหวจริง ๆ นั้นก็ต้องถึงขั้นเป็นพระอรหันต์ แต่ว่าชั้นโสดาบันนั้นก็ถือว่าเป็นขั้นที่ได้เริ่มเห็นอริยสัจจทั้ง ๔ แล้ว ฉะนั้น ความไม่หวั่นไหวก็ย่อมจะเริ่มมี

คาถาที่ ๙ ว่า *เย อริยสัจจานิ วิภาวณฺติ* เป็นต้น แปลความว่า

พระโสดาบันจำพวกใด กระทำให้แจ้งอยู่ซึ่งอริยสัจจทั้งหลาย อันพระศาสดาผู้มีปัญญาอันลึกซึ้งแสดงดีแล้ว พระโสดาบันจำพวกนั้น ยังเป็นผู้ประมาทก็ดี ถึงกระนั้น ท่านย่อมไม่ถือเอาภพที่ ๘ (คือเกิดอีกอย่างมาก ๗ ชาติ) แม้อันนี้ เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์ ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี

คาถานี้แสดงถึงพระโสดาบันซึ่งละสังโยชนได้เด็ดขาด ๓ ข้อใน ๑๐ ข้อ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าเป็นผู้ประมาทอยู่บ้าง ยังละความประมาทไม่ได้หมดสิ้น เป็นพระอรหันต์เมื่อใดจึงจะละความประมาทได้หมด แต่ว่าถึงอย่างนั้นก็มาเกิดอีกอย่างมาก เพียง ๗ ชาติ ไม่ถึงชาติที่ ๘

คาถาที่ ๑๐ ว่า *สหาวสุส ทสฺสนสมฺปทาย* แปลความว่า

สักกายทิฏฐิ ความเห็นยึดถือกายของตน วิจิกิจฉา ความลังเล เคลือบแคลงสงสัย สิลัพพตปรามาส ความลุ่มคล้ำคือยึดถือศีลและวัตร อันใดอันหนึ่งยังมีอยู่ ธรรมเหล่านั้น อันพระโสดาบันละได้แล้ว ด้วยทสฺสนสมฺปติ คือความถึงรู้พร้อม ความเห็นคือความรู้ที่เป็นเครื่องเห็นจริง หมายถึงโสดาปัตติมรรคทีเดียว อนึ่ง พระโสดาบัน เป็นผู้พ้นแล้วจากอบายทั้ง ๔ ไม่อาจเพื่อจะกระทำอกุศลทั้ง ๖ (คืออนันตริยกรรม ๕ และการเข้ารีต ถือลัทธิศาสนาอื่น) แม้อันนี้ เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์ ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี

คาถานี้ก็แสดงถึงพระโสดาบันซึ่งละสังโยชน์ทั้ง ๓ ข้อต้นได้ด้วยทัสสนสมบัติ คือเริ่มที่จะเห็นอริยสัจแล้วอันหมายถึงโสดาปัตติมรรค และแสดงว่าท่านเป็นผู้พ้นจาก อบายทั้ง ๔ อบายทั้ง ๔ นั้นก็ได้แก่กรก กำเนิดเดียรัจฉาน เปรตวิสัยคือกำเนิดเปรต และอสุรกายดังที่เรียกกันว่าผี จะไม่กระทำอนันตริยกรรมทั้ง ๕ และจะไม่มี การไป เข้ารีตถือศาสนาอื่น

คาถาที่ ๑๑ ว่า *กิญจาปี โส กมมํ กโรติ ปापํ* เป็นอาทิ ความว่า

พระโสดาบันนั้น ยังกระทำบาปกรรมด้วยกายหรือวาจาหรือใจได้บ้าง (เพราะความพลั้งพลาด) ถึงกระนั้นท่านไม่ควรปกปิดบาปกรรมอันนั้น ความเป็นผู้มีทางพระนิพพานอันเห็นแล้ว ไม่ควรปกปิดบาปกรรมนั้น อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว แม้อันนี้ เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์ ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดิ์จึงมี

คาถานี้แสดงว่า พระโสดาบันเพราะเหตุที่ยังมีสังโยชน์จะต้องละอีกถึง ๗ ข้อ เพราะว่าท่านละได้ ๓ ฉะนั้น จึงยังกระทำบาปกรรมด้วยกายหรือวาจาหรือใจได้บ้าง เพราะความพลั้งพลาด บาปกรรมที่โสดาบันบุคคลยังจะทำอยู่บ้างนั้นไม่ได้หมายถึงบาปกรรมที่เป็นขั้นให้ไปอบาย เพราะว่าท่านจะไม่ต้องไปอบายอีกต่อไป คือจะไม่ต้องไปตกนรก ไม่ต้องไปถือกำเนิดเป็นสัตว์เดียรัจฉาน ไม่ต้องไปเกิดเป็นเปรต ไม่ต้องไปเกิดเป็นอสุรกายคือผี ภูตผีที่ต้องหลอกหลอนต่าง ๆ ซึ่งผู้ที่ทำบาปกรรมจะต้องไปเกิดในอบายเช่นนั้น ก็ยังอยู่ในภูมิที่เป็นปุถุชนที่แปลว่าบุคคลที่มีกิเลสหนาแน่น และบาปกรรม ที่จะให้ไปอบายนั้น ก็เช่นบาปกรรมที่เกิดจากการฆ่าเขาบ้าง ที่เรียกว่าปาณาติบาต ลักของเขาบ้างที่เรียกว่าอทินนาทาน กามมิชฌาจาร ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ หลอกลวงที่ทำให้เขาเสียประโยชน์ เสียหายมากบ้าง และแม้ดื่มสุราเมรัยที่ทำให้เป็นผู้ประมาทอย่างหนัก เป็นต้น คือผิดศีล ๕ นี้แหละ แต่ว่าพระโสดาบันนั้นไม่ผิดศีล ๕ ศีล ๕ ย่อมอยู่กับพระโสดาบันโดยอัตโนมัติ แต่ว่าบาปกรรมที่ท่านยังจะต้องทำนั้น ก็เช่นว่า ความที่ยังมีใจโลภอยู่บ้าง เช่นโลภยินคืออยู่ในรูปียะ เงินทอง และยังขวนขวาย แสวงหาทรัพย์สินสิ่งนั้นสิ่งนี้ ยังอยู่ครองเรือน ต้องประกอบอาชีพ

การงาน จึงต้องตระหนี่เหนียวแน่นบ้าง และอาจจะประมาทพลั้งเผลอ เช่นเป็นภิกษุ ก็มิได้พิจารณาปัจจัย ๔ รับในขณะที่บริโภคเป็นต้น ก็เป็นบาปกรรมชั้นเบาไม่ใช่ ชั้นที่จะให้ไปบាយ

คาถาที่ ๑๒ ว่า วนปคุมเพ ยถา ผุสฺสิตคฺเค เป็นต้น ความว่า

พุ่มไม้ในป่ามียอดอันบานแล้ว ในเดือนต้นคิมหะ แห่ง คิมหฤตฺถุฉนฺโต พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงพระธรรม ให้ถึง พระนิพพาน เพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย มีอุปมาฉนนันน์ แม้อันนี้ เป็นรัตนะอันประณีตในพระพุทธเจ้า ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดิ จงมี

คาถานี้กลับมาแสดงถึงพุทธรัตนะ รัตนะคือพระพุทธเจ้าว่า ได้ทรงแสดงธรรม เพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย

คาถาที่ ๑๓ ว่า วโร วรญญ วรโท วราหโร เป็นอาทิ ความว่า

พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ทรงทราบธรรมอันประเสริฐ ประทาน ธรรมอันประเสริฐ นำมาซึ่งธรรมอันประเสริฐ เป็นผู้ปล้น ได้ทรง แสดงแล้วซึ่งพระธรรมอันประเสริฐ แม้อันนี้ เป็นรัตนะอันประณีต ในพระพุทธเจ้า ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดิจงมี

แม้คาถานี้ก็แสดงถึงพุทธรัตนะ รัตนะคือพระพุทธเจ้า

คาถาที่ ๑๔ ว่า ซีณิ ปุราณิ นวิ นตฺถิ สมฺภวํ เป็นอาทิ ความว่า

กรรมเก่า ของพระอริยบุคคลเหล่าใดสิ้นแล้ว กรรมสมภพ คือกรรมที่ให้เกิดใหม่ย่อมไม่มี พระอริยบุคคลเหล่าใด มีจิตอันหน่าย แล้วในภพต่อไป พระอริยบุคคลเหล่านั้น มีพีชสิ้นไปแล้ว มีความ พอใจอกไม่ได้อีกแล้ว เป็นผู้มึปัญญา ย่อมปรินิพพาน เหมือนประทีป อันดับไป ฉะนั้น แม้อันนี้ เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์ ด้วย คำสัตย์นี้ ขอความสวัสดิจงมี

คาถานี้แสดงถึงสังฆรัตนะ รัตนะคือพระสงฆ์ซึ่งหมายถึงพระอริยบุคคลซึ่งเป็นพระอรหันต์ ซึ่งเป็นผู้สิ้นกรรมทั้งเก่าและทั้งใหม่ ไม่มีสมภพคือเกิดอีก จึงเปรียบเทียบอย่างพืชที่สิ้นไปแล้ว คือผลไม้ที่ไม่มีพืชใ้กิ่งอกไม่ได้ ย่อมปรินิพพานเหมือนประทีปอันดับไป

ตรงนี้แหละที่เมื่อเวลาที่พระสงฆ์สวดมนต์จะเห็นว่าได้มีการจุดเทียนน้ำมันต์ เทียนน้ำมันต์นั้นเริ่มจุดตั้งแต่เริ่มสวดมงคลสูตร คือ อเสวนา จ พาลานํ ก็เริ่มจุดเทียน โดยให้เจ้าภาพเป็นผู้ที่มาจุด จุดแล้วก็ถวายประธานสงฆ์ผู้มาสวดมนต์ ประธานสงฆ์ผู้สวดมนต์ก็มีการโยงสายสิญจน์จากพระประธานเข้าที่ครอบน้ำมันต์ แล้วก็สวดมนต์กันต่อไป และเมื่อสวดมาจนถึงคาถาที่ ๑๔ นี้ หรือว่ามาถึงคาถาที่ ๑๓ ประธานสงฆ์ก็เริ่มนำเทียนที่ติดอยู่ที่ครอบน้ำมันต์มาเริ่มหยดเทียนลงไปในครอบน้ำมันต์ พอพระสวดมนต์มาถึง นิพฺพนฺติ ธีรา ยถายมฺปทีโป ที่แปลความว่า ผู้มีปัญญา ย่อมปรินิพพาน เหมือนประทีปอันดับไป ก็จุ่มเทียนลงดับเทียนตอนนี นิพฺพนฺติ ธีรา ยถายมฺปทีโป ผู้มีปัญญาย่อมปรินิพพาน เหมือนประทีปอันดับไป ก็ดับเทียนตรงนี้

คราวนี้มาถึงคาถาที่ส่งท้ายอีก ๓ คาถาว่า ยานีธ ภูตานิ สมาคตานิ ที่แปลความว่า

ภูตเหล่าใดที่เป็นภุมิภูต คือที่อาศัยอยู่บนพื้นปฐพี เหล่าใด
ที่อาศัยอยู่ในอากาศที่มาประชุมกันที่นี่ เราทั้งหลาย นมัสการ
พระพุทธเจ้าผู้ตถาคตคือผู้มาแล้วอย่างนั้น ผู้อันเทพดาและมนุษย์
บูชาแล้ว ขอความสวัสดิจึงมี

อีก ๒ คาถาความก็เหมือนกัน ต่างกันแต่ว่าแสดงถึงพระธรรมอันเป็นตถาคต คือมาแล้วอย่างนั้น และแสดงถึงพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์ผู้ตถาคตคือผู้มาแล้วอย่างนั้น ผู้อันเทพและมนุษย์บูชาแล้ว ขอความสวัสดิจึงมี ก็จบรัตนสูตรเพียงเท่านี้

รัตนสูตรนี้ พระอาจารย์ท่านหนึ่งผู้แต่งคัมภีร์อธิบายแต่ดั้งเดิมได้แสดงมติว่า พระพุทธเจ้าตรัสไว้เอง เพียง ๕ คาถา คือ ๒ คาถาแรกที่แสดงถึงภูตทั้งหลายที่มาประชุมกัน คาถาที่ ๓ ที่แสดง ถึงพุทธรัตนะ คาถาที่ ๔ ที่แสดงถึงพระธรรม ซึ่งเป็นอสังขตธรรม และคาถาที่ ๕ ซึ่งแสดงถึงพระธรรมซึ่งเป็นสังขตธรรม คือ

อนันตริกสมาธิ ส่วนตั้งแต่คาถาที่ ๖ ไปนั้น ท่านพระอานนที่ได้เป็นผู้แสดงเองในขณะที่ได้เดินพรมน้ำและกล่าวรัตนสูตรนี้ไปด้วย ท่านแสดงเองตั้งแต่คาถาที่ ๖ นี้เป็นต้นไป ส่วนคาถาส่งท้ายอีก ๓ คาถา ท้าวสักกเทวราชเป็นผู้กล่าวก็จบรัตนสูตรเพียงเท่านี้

ได้แนะนำสมาธิ วิธีกำหนดลมหายใจเข้าออก บัดนี้ก็ขอให้ทุก ๆ ท่านนั่งขัดสมาธิ ตั้งกายตรง รวมสติเข้ามา กำหนดลมหายใจเข้าลมหายใจออก มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก หายใจเข้าหายใจออกยาวก็ให้รู้ ว่าเราหายใจเข้าหายใจออกยาว หายใจเข้าหายใจออกสั้น ก็ให้รู้ว่าหายใจเข้าหายใจออกสั้น หัดศึกษาคือหัดกำหนดไว้ว่าเราจักรู้กายทั้งหมดหายใจเข้า เราจักรู้กายทั้งหมดหายใจออก ได้แสดงอธิบายทั้งหมดว่า พระอาจารย์รุ่นเก่าทีเดียวท่านแสดงอธิบายว่า กายทั้งหมดนั้นหมายถึงรูปกายและนามกายก็คือกายและใจทั้งหมด ส่วนพระอาจารย์ต่อมาคือท่านพุทธโฆษาจารย์ได้แสดงอธิบายว่า กายทั้งหมดนั้นหมายถึงว่ากองลมทั้งหมด เพราะกายนั้นแปลว่ากอง แปลว่า ประชุม กายคือกอง ก็หมายถึงกองลมทั้งหมด ท่านจึงชี้เอาว่ากายทั้งหมดนั้นก็คือลม ลมเข้าก็หนึ่งปลายจุมก สองอุระหรือหทัย สามภินาภี ออกก็ออกจกภินาภีนับ ๑ จากภินาภีก็มาอุระหรือหทัยเป็น ๒ ออกปลายจุมกก็เป็น ๓ ให้หัดสังใจตามลมเข้าไปแล้ว ก็ตามลมออกมา รู้ทั้งทางเดินของลมแล้ว ก็ทิ้งเสีย ๒ จุด เหลือไว้จุดเดียวคือปลายจุมก ให้จิตนั่งอยู่ที่ปลายจุมก เหมือนอย่างคนที่ตรวจดูห้องทั่วแล้ว ก็มานั่งอยู่ที่ใดที่หนึ่งเพียงจุดเดียว นำคิดว่าทำไมท่านอธิบายอย่างนี้ เพราะท่านคงทราบว่าคุณอาจารย์แต่ก่อนนั้น ท่านคงจะเห็นว่ารูปกายนามกายนั้นกำหนดยาก ทั่วไปหมดทั้งตัว ท่านจึงย่อเข้ามาให้กำหนดที่กองลม และเมื่อใจหยุดที่จุดเดียวที่ปลายจุมกเท่านั้นไม่ไปไหน ก็รู้กองลมทั้งหมด และเมื่อรู้กองลมทั้งหมด ก็แปลว่า กายใจก็มารวมอยู่ที่กองลมนี้ทั้งหมด ท่านคงจะเห็นอย่างนั้น เป็นวิธีปฏิบัติที่กำหนดได้สะดวกกว่าได้ง่ายกว่า แล้วก็รู้รูปกายนามกายทั้งหมดเอง ซึ่งรวมความเข้ามาแล้วก็คือทำให้รู้ตัวทั้งหมดนี้เอง ตัวทั้งหมดก็คือกายใจทั้งหมด และเมื่อหัดรู้กองลมให้ทั่วแล้วก็มาหยุดเพียงจุดเดียว ก็เป็นอันว่าชื่อว่าได้รู้กายใจทั้งหมดด้วย รู้กองลมทั้งหมดด้วย วันนี้ก็หัดข้ายู่ตรงนี้อีกคราวหนึ่ง

ต่อจากนี้ ขอให้นั่งทำความสงบต่อไป

ครั้งที่ ๑๖ เมตตสูตร ตอน ๑

วันนี้จะแสดงสวดมนต์ตำนานที่ ๓ หรือพระปริตรที่ ๓ คือ เมตตสูตร มีตำนาน เรื่องราวเล่าว่า เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี เวลาจะเข้าพรรษา ใกล้เข้ามา ภิกษุทั้งหลายเป็นอันมากที่มาจากรัฐต่าง ๆ เมืองต่าง ๆ ได้มาเข้าเฝ้าเรียน กรรมฐาน ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทราบมาว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรง บอกรกรรมฐาน ที่อนุกุลแก่บุคคลผู้มีจิตต่าง ๆ ๘๔,๐๐๐ ประเภท โดยนัยนี้คือทรง บอ กอสุภกรรมฐาน ๑๑ อย่าง ต่างโดยที่บางอย่างก็มีวิญญูณ บางอย่างก็ไม่มีวิญญูณ แก่บุคคลที่เป็นราคะจิต กรรมฐานมีเมตตาเป็นต้น ๔ อย่างแก่บุคคลที่เป็นโทสะจิต กรรมฐานมีมรณสติเป็นต้น แก่บุคคลที่เป็นโมหะจิต กรรมฐานมีอานาปานสติและ ปฐวีกสิณเป็นต้นแก่บุคคลที่เป็น วิตกจิต กรรมฐานมีพุทธานุสสติเป็นต้นแก่บุคคลที่ เป็นศรัทธาจิต กรรมฐานมีธัตตวัญฐานะหรือธัตตกรรมฐาน ๔ อย่างแก่บุคคลที่ เป็นพุทธิจิต

พวกภิกษุเมื่อเรียนกรรมฐานในสำนักของพระพุทธเจ้าแล้ว ก็แยกย้ายกันไป จำพรรษาในที่นั้น ๆ ตามแต่จะเห็นว่ามีสัปปายะ คือเป็นที่สบายสำหรับตน อันสัปปายะ คือที่สบายอันเป็นที่เลือกที่จะจำพรรษานั้น โดยทั่วไปก็แสดงไว้ ๔ คือ อาหารสัปปายะ มีอาหารเป็นที่สบาย เสนาสนสัปปายะ มีเสนาสนะ ที่นอนที่นั่งที่อยู่อาศัยเป็นที่สบาย บุคคลสัปปายะ มีบุคคลเป็นที่สบาย ธรรมสัปปายะ มีธรรมเป็นที่สบาย

ครั้งนั้นภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ได้เลือกที่จำพรรษาไปโดยลำดับจนถึง หิมวันตประเทศ คือท้องถื่นที่มีหิมะอันอยู่ชายแดน เห็นว่าที่นั้นมีภูเขามีสันที่อันเป็นที่ร่มรมย์ ประกอบด้วยน้ำที่ใสสะอาดและมีหมู่บ้านอยู่ไม่ไกล พอเป็นที่อาศัยบิณฑบาต ดำรงชีวิตอยู่ได้ จึงได้พักอยู่ในบ้านนั้นคืนหนึ่ง รุ่งขึ้นก็เข้าบิณฑบาต ชาวบ้านได้เห็นพระ ก็มีความเลื่อมใสดีใจ ถวายอาหารบิณฑบาตและนิมนต์ให้จำพรรษาในบ้านนั้น และได้ช่วยกันปลูกกระท่อมสำหรับพระแต่ละรูปได้อยู่จำพรรษา พระภิกษุเหล่านั้นก็ได้เข้าพักอยู่และได้เข้าบิณฑบาตอยู่ในหมู่บ้านนั้น วันรุ่งขึ้นในวันที่ ๓ ก็ได้บิณฑบาตในหมู่บ้านอีกแห่งหนึ่ง ชาวบ้านก็ได้นิมนต์เช่นเดียวกัน ก็เป็นอันว่า ได้มีโคจรคามถึง ๒-๓ แห่ง พระภิกษุที่พักอยู่จำนวนมากก็พอที่จะแบ่งกันไปบิณฑบาต อาศัยอยู่ได้ จึงได้กำหนดใจว่าเมื่อไม่มีอันตรายก็จะอยู่จำพรรษา จึงตกลงใจว่าจะพักจำพรรษาอยู่ในที่นั้น

คราวนี้กล่าวถึงรุกขเทวดาที่แสดงว่าเป็นโอปาติกะจำพวกหนึ่ง ซึ่งอาศัยอยู่ตามต้นไม้ เรียกว่า *รุกขเทวดา* เทวดาต้นไม้ พระภิกษุไปอาศัยอยู่ที่โคนต้นไม้พวกเทวดา ที่อยู่บนต้นไม้ก็ต้องลงจากต้นไม้หลบไปที่อื่น ที่แรกก็นึกว่าพระพวกนี้จะมาพักอยู่ วัน ๒ - ๓ วันแล้วก็จะเดินทางไปที่อื่นก็จึงไม่ว่าอะไร แต่ครั้นเห็นพระภิกษุพักอยู่หลายคืน ก็คิดว่าพระภิกษุพวกนี้คงจะจำพรรษาตลอด ๓ เดือน ถ้าเป็นดังนี้ พวกเราก็จะอยู่เป็นทุกข์ เพราะเมื่อพระมาพักอยู่ที่โคนไม้ พวกรุกขเทวดาก็ไม่กล้าอยู่บนต้นไม้ซึ่งสูงกว่าพระก็ต้องลงมา ก็เป็นการลำบาก ฉะนั้น จึงคิดวิธีที่จะขับไล่ให้พระเหล่านั้นไปเสีย จึงได้แสดงรูปร่างเสียงบ้างกลิ่นบ้างที่น่ากลัวที่ไม่น่าปรารถนา แก่ภิกษุเหล่านั้นในเวลาค่ำคืน คือเมื่อภิกษุเหล่านั้นนั่งทำความเพียรอยู่ในเวลาค่ำคืน ก็แสดงรูปยักษ์ผีปีศาจมาหลอกหลอนบ้าง แสดงเสียงที่น่ากลัวให้ได้ยินบ้าง ทำกลิ่นที่ไม่น่าพอใจให้ปรากฏบ้าง บรรดาภิกษุเหล่านั้นก็อยู่ไม่มีความสุขจนถึงต้องพากันออกจากที่นั้นไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ในเวลาที่เข้าพรรษาแล้ว การที่กลับออกไปนั้นในเบื้องต้นก็เล่าไว้ในเรื่องแต่เพียงว่า ภิกษุเหล่านั้นก็อธิษฐานใจไว้แต่เพียงว่า เมื่อไม่มีอันตรายก็จะอยู่จำพรรษาตลอดไป แล้วก็เดินทางไปในที่อื่น แต่คราวนี้เมื่อมีอันตรายขึ้นมา ก็ต้องเดินทางทิ้งที่นั้นออกไป ฉะนั้น เมื่อเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ก็ตรัสถามว่า เข้าพรรษาแล้วทำไมจึงยังเดินทางมาอยู่ ภิกษุเหล่านั้นก็ได้กราบทูลเรื่องราวที่เป็นไป

ให้ทรงทราบ พระองค์ก็ตรัสว่า ให้กลับไปอยู่ในที่นั้นนั่นแหละใหม่ เพราะไม่มีที่อื่นที่จะเหมาะกว่าสำหรับเธอทั้งหลาย แต่ว่าภิกษุที่อยู่ป่านั้นควรจะรู้การปฏิบัติที่เรียกว่า การบริหารจิตใจให้เหมาะที่จะอยู่ป่า คือว่าสมควรที่จะเจริญเมตตา ๒ ครั้งในเวลาเย็น ในเวลาเช้า สมควรที่จะสาธยาย พระปริตร ๒ ครั้งในเวลาเย็นในเวลาเช้า สมควรที่จะเจริญอุสภกรรมฐานและมรณสติ ๒ ครั้งในเวลาเย็นในเวลาเช้า สมควรที่จะพิจารณามหาสังเวควัตถุ คือที่ตั้งแห่งความสังเวชใหญ่ทั้งแปด ๒ ครั้งในเวลาเย็นในเวลาเช้า เช่นเดียวกัน ครั้นแล้วก็ได้ตรัสพระสูตรนี้ที่เรียกว่าเมตตสูตร เพื่อที่จะเป็นวิธีเจริญเมตตาด้วย เพื่อที่จะเป็นพระปริตร สำหรับสวดเป็นเครื่องป้องกันด้วย เพื่อที่จะได้เป็นวิธีปฏิบัติสมาธิจนถึงฌานอันเป็นบาทของวิปัสสนาด้วย

พระสูตรนี้ก็เป็นบทสวดดั่งที่ขึ้นต้นว่า *กรณียมตถกุสเลน เป็นต้น อันแปลความว่า*

อันกุลบุตรบุคคลผู้ฉลาดในประโยชน์พึงกระทำกิจ กล่าวคือ ไตรสิกขา ที่ท่านกระทำบรรลุปทอันสงบระงับ ซึ่งอย่างสูงก็คืออินพพาน กุลบุตรบุคคลนั้น พึงเป็นผู้อาจหาญ พึงเป็นผู้ตรง พึงเป็นผู้ตรงดี ผู้ว่าง่าย อ่อนโยน ไม่มีอติมานะ พึงเป็นผู้สันโดษ เลี้ยงง่ายพึงเป็นผู้มีกิจธุระอื่น ๆ น้อย แต่มุ่งปฏิบัติในไตรสิกขามาก พึงเป็นผู้ประพฤติเบาทั้งทางกายทั้งทางจิต เป็นผู้มื่ออินทรีย์อันสงบระงับแล้ว มีปัญญารักษาตน เป็นผู้ไม่คะนอง ไม่พัวพันในสกุลงทั้งหลาย วิญญูชนติเตียนชนทั้งหลายอื่นได้ด้วยกรรมอันใด ไม่พึงประพฤติกรรม อันนั้นเลย (พึงแม้เมตตาจิตไปในหมู่มสัตว์ว่า) ขอสัตว์ทั้งปวง จงเป็นผู้มีสุข มีความเกษม มีตนถึงความสุขเกิด สัตว์มีชีวิตทั้งหลาย เหล่าใด เหล่าหนึ่งมีอยู่ เป็นสัตว์ที่เคลื่อนที่ได้ หรือเป็นสัตว์ที่อยู่กับที่ ทั้งหมด ไม่มีเหลือ เหล่าใดยาวหรือใหญ่ หรือปานกลาง หรือสั้น หรือผอม พืเหล่าใด ที่เห็นแล้วหรือมิได้เห็น เหล่าใดอยู่ในที่ไกลหรือในที่ไม่ไกลที่เกิดแล้วหรือกำลังแสวงหาภพก็ดี ขอสัตว์ทั้งปวงเหล่านั้น จงเป็นผู้มีตนถึงความสุขเกิด สัตว์อื่นอย่าพึงข่มเหงสัตว์อื่น อย่าพึงดูหมิ่นอะไร ๆ เขาในที่ไร ๆ เลย ไม่ควรปรารถนาทุกข์แก่กันและ

กันเพราะความกริ้วโกรธและเพราะความคุมแค้น มารดาถนอมลูกคนเดียว ผู้เกิดในตนด้วยยอมพร่าชีวิตได้ ฉันทใด ฟังเจริญเมตตา มีในใจไม่มีประมาณในสัตว์ทั้งปวง แม้ฉันทนั้น บุคคลฟังเจริญเมตตา มีในใจไม่มีประมาณไปในโลกทั้งสิ้นทั้งเบื้องบนเบื้องต่ำเบื้องเฉียง ไม่คับแคบ ไม่มีเวร ไม่มีศัตรู เจริญเมตตาจิต ยืนอยู่ก็ดี เดินไปก็ดี นั่งก็ดี นอนก็ดี ฟังเป็นผู้ปราศจากความง่วงนอน ตั้งสตินั้นคือสติระลึกเจริญเมตตา บัณฑิตทั้งหลายกล่าวกริยาอันนี้ ว่าเป็นพรหมวิหารในพระศาสนา บุคคลผู้มีเมตตา ไม่เข้าถึงทิวาสี เป็นผู้มีศีล ถึงพร้อมแล้วด้วยทัสสนะ นำความหมกมุ่นในกามทั้งหลาย ออก ย่อมไม่ถึงความนอนในครรภโดยเกิดอีก โดยแท้ทีเดียวแล

นี่เป็นความแปลในพระสูตรนี้อันเรียกว่าเมตตสูตร หรือเรียกว่ากรณีเมตตสูตร เวลาพระสวดมนต์นั้นในพิธีต่าง ๆ เมื่อเวลาน้อย ก็มักจะย่อสวดแต่ตอนท้ายตั้งแต่เมตตญจ สัพพโลกสมิ มาจนสมุทวเย อปริมาณิ ที่แปลว่า ฟังเจริญเมตตา มีในใจ โดยไม่มีประมาณ ไปในโลกทั้งสิ้น จนจบพระสูตรนี้ เนื่องด้วยนิพพานแห่งพระสูตรนี้มีข้อที่ฟังอธิบาย อันเป็นอุปการะในการปฏิบัติกรรมฐาน และธรรมในพระสูตรนี้หลายข้อก็มีข้อที่ฟังอธิบายเช่นเดียวกัน จึงจะไปอธิบายในคราวหน้า

ต่อไปนี้ ให้นั่งขัดบัลลังก์คือขัดสมาธิ ตั้งกายตรง รวมใจเข้ามากำหนดคือทำสติกำหนดลมหายใจเข้าลมหายใจออกตามวิธีที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนไว้เองที่ได้กล่าวแนะนำมาโดยลำดับ สรุปลงโดยย่อคือ มีสติหายใจเข้ามีสติหายใจออก หายใจเข้าออกยาวก็ให้รู้ หายใจเข้า-ออกสั้นก็ให้รู้ หัดกำหนดว่าเราจักรู้กายทั้งหมดหายใจเข้าหายใจออก จากนั้นพระพุทธเจ้าก็ได้ทรงสอนให้ศึกษา คือฝึกหัดกำหนดให้รู้ว่า เราจักระงับกายสังขารหายใจเข้าหายใจออก คำว่ากายสังขารนั้นแปลว่าเครื่องปรุงกาย สังขารนั้นแปลว่า ปรุงแต่ง กายสังขารก็คือปรุงแต่งกาย หรือเครื่องปรุงแต่งกาย พระอาจารย์ได้อธิบายว่า หมายถึงลมหายใจเข้าลมหายใจออก ชื่อว่าเป็นกายสังขาร เครื่องปรุงแต่งกาย เพราะว่า กายนี้ได้รับลมปรุงแต่งจึงดำรงอยู่ได้ ฉะนั้น จึงได้เรียกสัตว์ที่มีลมหายใจว่า ปาไณ หรือปาณ อย่างในคำว่า ปาณาติปาตาเวรมณี เว้นจากการทำปาณ

ให้ตกลง ที่มาแลกเปลี่ยนทั่วไปว่าเว้นจากการฆ่าสัตว์ ปาณา หรือปาณ ที่แลกเปลี่ยนว่าสัตว์ ตามศัพท์ก็แปลว่า สัตว์ที่มีปราณคือมีลมหายใจ เพราะลมหายใจนี่เป็นที่ตั้งของชีวิต เมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็หายใจ เมื่อไม่หายใจก็สิ้นชีวิต เพราะฉะนั้น จึงเอาลมหายใจนี้แหละ มาตั้งเป็นชื่อของสัตว์ทั้งหลายที่หายใจ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่ากายสังขาร เครื่องปรุง แต่งกาย ฉะนั้น ระวังกายสังขารก็คือระวังกองลมอันหมายความว่า ระวังกองลมหายใจเข้ากองลมหายใจออก ระวังกองลมหายใจเข้า-ออกยาว ระวังกองลมหายใจเข้า-ออกสั้น ระวังกองลมหายใจเข้าออกที่รู้กายทั้งหมดหายใจเข้า-ออก อันหมายความว่าปฏิบัติทำให้ลมหายใจเข้า-ออกนั้น ละเอียดเข้า แต่ไม่ได้หมายความว่าให้กลิ่นลมหายใจ ไม่หายใจ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำไม่ได้และไม่ควรทำ

อันความระวังคือทำให้ลมหายใจเข้า-ออกสงบเข้าละเอียดเข้านั้น ย่อมเกี่ยว ด้วยวิธีปฏิบัติอย่างหนึ่ง จิตใจอีกอย่างหนึ่ง วิธีปฏิบัตินั้นก็คือปฏิบัติเพียงแต่กำหนดรู้ กองลมหายใจ แต่ไม่ยึดไม่เข้าไปปรุงแต่ง ปล่อยวาง เมื่อไม่ยึดไม่เข้าไปปรุงแต่งปล่อยวาง และจิตได้สมาธิ จิตก็ละเอียด ลมหายใจก็ละเอียด การหายใจคือกิริยาที่หายใจ ก็ละเอียด ฉะนั้น กองลมหายใจเข้า-ออกจึงสงบเข้าเองโดยลำดับ จนถึงปรากฏว่าไม่ลงไปถึงท้อง และไม่ลงไปถึงอุระหรือหทัย อยู่แค่ปลายจมูกแผ่ว ๆ จนถึงว่าอยู่ปลาย จมูกแผ่ว ๆ นั้น หายไปเหมือนอย่างไม่หายใจ อันหมายความว่าจิตละเอียดมาก กายละเอียดมาก ลมหายใจ จึงละเอียดมาก ไม่ต้องปรากฏเป็นการกระทบ แต่อันที่จริงนั้นลมก็ยังเข้าออกได้ ซึ่งท่านสอนว่า ในขั้นนี้ก็เหมือนอย่างตีระฆัง ที่แรกเสียง ระฆังก็ดัง แล้วก็เบาเข้า ๆ จนถึง เสียงระฆังเงียบ จึงให้กำหนดนิมิตของเสียงนั้น ฉันทก็ดี ก็ให้กำหนดนิมิตของลมหายใจ คือกำหนดที่จิตเหมือนอย่างหายใจอยู่ที่จิต เหมือนอย่างจิตใจหายใจ ไม่ใช่กายหายใจ เพราะว่าการหายใจที่กายนั้นไม่ปรากฏแล้ว ดังนั้นก็เป็นอันว่าได้บรรลุถึงอานาปานสติสมาธิ ซึ่งเป็นชั้นกายนุปัสสนาสติปัฏฐาน ตั้งสติที่พิจารณากาย

ต่อจากนี้ ขอให้ทำความสงบต่อไป

ครั้งที่ ๑๓ เมตตสูตร ตอน ๒

จะแสดงอธิบายความในเมตตสูตรกับนิทานของพระสูตรนี้ ตำนานของพระสูตรนี้ ในบางข้อ ข้อที่น่ากล่าวยักก็เรื่องที่ว่า เมื่อใกล้ฤดูฝนเข้าพรรษาภิกษุที่มาจากถิ่นต่าง ๆ จะพากันมาเฝ้าพระพุทธเจ้าขอให้ทรงบอกกรรมฐานสำหรับที่จะได้ไปปฏิบัติในฤดูกาลเข้าพรรษา ซึ่งแต่ละหมู่แต่ละรูปจะได้เดินทางไปที่จะจำพรรษาต่อไป และได้มีแสดงไว้ ในตำนานแห่งพระสูตรนี้ว่า

พระพุทธเจ้าได้ทรงบอกกรรมฐานอนุกุลแก่จริตของแต่ละบุคคล หรือของแต่ละหมู่ ซึ่งพระอาจารย์ผู้แต่งตำนานพระสูตรนี้ได้ใช้คำว่า อนุกุลแก่จริต ถึง ๘๔,๐๐๐ ประเภท จำนวน ๘๔,๐๐๐ นี้ที่ได้ยินชื่อว่า ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นดี คือ แบ่งธรรมที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าออกเป็น ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นดี คำว่า ธรรมชั้นดี แปลว่า กองแห่งธรรม หมวดแห่งธรรม หมู่แห่งธรรม และเมื่อแบ่งพระพุทธพจน์ออกเป็น ๓ พระปิฎก คือพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ท่านแบ่งไว้ว่า สำหรับพระวินัยปิฎกนั้น ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้นดี พระสุตตันตปิฎกก็ ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้นดี ส่วนพระอภิธรรมปิฎกนั้น ๔๒,๐๐๐ พระธรรมชั้นดี คือว่า ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นดีนั้นเอา ๒ หารก็ได้ ๔๒,๐๐๐ พระธรรมชั้นดี และ ๔๒,๐๐๐ พระธรรมชั้นดีนั้นก็พระวินัยปิฎกส่วนหนึ่ง พระสุตตันตปิฎกส่วนหนึ่ง ส่วนอีก ๔๒,๐๐๐ พระธรรมชั้นดีนั้นก็พระอภิธรรมปิฎก ท่านแบ่งอย่างนี้ แต่พิจารณาดูแล้ว การที่ท่านแบ่งไว้มากอย่างนี้ จะมีใครนับว่าส่วนไหน ๆ เป็น

พระธรรมชั้นหนึ่ง ๆ รวมกันเข้าก็เป็นเท่านั้นหรือไม่ก็ยังไม่ปรากฏ แต่ว่าเกณฑ์ของการแบ่งก็มีผู้พยายามแสดงไว้เหมือนกัน แต่ว่าข้อนี้ก็รู้สึกว่ายังไม่มีใครพยายามแบ่งนับกันจริงจัง และก็รู้สึกว่า ไม่มีใครถือว่าเป็นข้อสำคัญ โดยมากคิดว่าที่แบ่งพระธรรมชั้นนี้ให้มากอย่างนี้ก็น่าจะหมายความว่า หมวดหมู่ของธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้นมากมาย เพราะว่าได้ทรงแสดงตามสมควรแก่จิตอัธยาศัยของผู้ฟังแต่ละบุคคล และแต่ละหมู่ จึงได้ยกย้ายปริยายคือทางที่ทรงแสดงนั้นไปต่าง ๆ ฉะนั้น เมื่อหมวดหมู่แห่งธรรมที่ทรงแสดงมีจำนวนมากไปตามสมควรแก่จิตอัธยาศัยของบุคคลผู้ฟังคือผู้รับเทศนา จึงต้องหมายความว่าจิตอัธยาศัยของผู้รับเทศนานั้นก็ต้องมีมากมาย เมื่อแบ่งพระธรรมออกเป็นถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น จิตอัธยาศัยของบุคคลผู้รับเทศนาก็ต้องมีถึง ๘๔,๐๐๐ เช่นเดียวกัน

ฉะนั้น ที่พระอาจารย์ท่านแสดงไว้ในตำนานของพระสูตรนี้ว่า ทรงบอกกรรมฐานอนุภูถแก่จิตตั้ง ๘๔,๐๐๐ ประภานั้น จึงเห็นว่าเป็นจำนวนที่แสดงอนุโลมแก่พระธรรมชั้นดังกล่าว และแม้ว่าจิตอัธยาศัยของบุคคลจะแบ่งได้มากมายเท่าไรก็ตาม แต่ทางหนึ่งนั้นท่านก็สรุปลงเป็นจิต ๖ คือ ราคะจิต คนที่มีราคะเป็นเจ้าเรือน พระพุทธเจ้า ก็ทรงบอกอนุกรรมฐานให้ที่ว่ามี ๑๑ อย่าง โทสะจิต คนที่มีโทสะเป็นเจ้าเรือน พระพุทธเจ้าก็ทรงบอกกรรมฐานมีเมตตาเป็นต้นให้ คนที่มีโมหะจิตเป็นเจ้าเรือน พระพุทธเจ้าก็ทรงบอกกรรมฐานมีมรณสติ ระลึกถึงความตายเป็นต้นให้ คนที่มีวิตกจริตเป็นเจ้าเรือน พระพุทธเจ้าก็ทรงบอกอานาปานสติกรรมฐานและปฐวีกสิณเป็นต้นให้ คนที่มีศรัทธาจิตเป็นเจ้าเรือน พระพุทธเจ้าก็ทรงบอกกรรมฐานมีพุทธานุสสติเป็นต้นให้ คนที่มีพุทธิจิตเป็นเจ้าเรือน พระพุทธเจ้าก็ทรงบอกกรรมฐานมีธาตุกรรมฐาน ๔ เป็นต้นให้ดังนี้

เพราะฉะนั้น ตามธรรมเนียมในพุทธกาลนั้นเมื่อภิกษุอยู่จำพรรษาในที่ใดที่หนึ่งแล้ว จึงได้จับปฏิบัติกรรมฐานตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบอกหรือที่พระอาจารย์ได้บอกให้ ก็เช่นเดียวกับภิกษุที่บวชใหม่จำพรรษาในปัจจุบัน ก็เล่าเรียน ศึกษาพระธรรมวินัยในนวกภูมิและก็ได้มีการสอนปฏิบัติกรรมฐานอยู่ด้วยในปัจจุบัน นี่เป็นสิ่งที่ได้จากตำนานของพระสูตรนี้

อนึ่ง ในตำนานของพระสูตรนี้ที่มีเล่าถึงว่า เมื่อภิกษุที่ต้องหนีออกจากป่าในหิมวันตประเทศชายแดนเพราะถูกผีหลอกให้ตกใจอยู่ไม่ได้ ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ก็ได้ตรัสสอนว่า ภิกษุผู้อยู่ป่าควรรู้วิธีบริหารจัดการคือวิธีปฏิบัติตนทำกรรมฐาน ก็นำฟังคือตรัสสอนไว้ว่า ให้เจริญเมตตา ๒ ครั้งในเวลาเช้าในเวลาเย็น ให้บริกรรมหรือสวดพระปริตร ๒ ครั้งในเวลาเช้าในเวลาเย็น ให้เจริญอสุภกรรมฐานและมรณสติ ๒ ครั้ง ในเวลาเช้าในเวลาเย็น ให้ระลึกถึงสังเวควัตถุคือที่ตั้งแห่งความสังเวชใหญ่ ๘ ประการ ๒ ครั้งในเวลาเช้าในเวลาเย็นเช่นเดียวกัน

มหาสังเวควัตถุแปลว่าที่ตั้งของความสังเวชใหญ่ ๘ ประการ ก็คือ หนึ่ง ชาติ ความเกิด สอง ชรา ความแก่ สาม พยาธิ ความป่วยไข้ สี่ มรณะ ความตาย จึงเป็น ๔ ข้อ และอบายทุกข์ คือทุกข์ในอบายทั้ง ๔ อีก ๔ ข้อ ทุกข์ในอบายทั้ง ๔ นั้น ได้แก่ ทุกข์ในนिरยะ คืออนรก ทุกข์ในเดียรัจฉานโยนิ กำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน ทุกข์ในเปรตวิสัย วิสัยของเปรต คือภพชาติที่เป็นเปรต และสี่ ทุกข์ในความเป็นอสุรกาย คือภูตผีต่าง ๆ รวมเป็นอบายทุกข์ ๔ ประการ และอบายทุกข์ ทั้ง ๔ ประการนี้ ท่านนับรวมเป็นหนึ่ง ก็นับเป็นข้อที่ ๕ ชาติหนึ่ง ชราหนึ่ง พยาธิหนึ่ง มรณะหนึ่ง อบายทุกข์อีกหนึ่งก็เป็น ๕ ข้อ อีก ๓ ข้อก็คือ หก ทุกข์ที่มีวิภูฏะเป็นมูลในอดีต เจ็ด ทุกข์ที่มีวิภูฏะเป็นมูลในอนาคต และแปด ทุกข์ที่มีการแสวงหาอาหารในปัจจุบัน เป็นมูลก็รวมเป็น ๘ ทั้ง ๘ ข้อนี้รวมเรียกว่า มหาสังเวควัตถุคือที่ตั้งแห่งความสังเวชใหญ่ ๘ ประการ หมายความว่า เมื่อหมั่นพิจารณาเนื่อง ๆ ถึงว่า เราจะต้องมีชาติ ความเกิด เป็นธรรมดา มีชรา ความแก่เป็นธรรมดา มีพยาธิ ความป่วยไข้เป็นธรรมดา มีมรณะ ความตายเป็นธรรมดา ก็จะทำให้เกิดความซาบซึ้งในคติธรรมดาเรียกว่า เกิดความสังเวช และเมื่อพิจารณาว่า เมื่อยังเป็นปุถุชนยังไม่เป็นอริยชน ก็เรียกว่าเป็น อนิยต คือไม่แน่ อาจจะต้องเกิดเป็นมนุษย์อย่างนี้ก็ได้ เมื่อทำดีหรือดียิ่งขึ้นเกิดในสวรรค์ก็ได้ แต่ถ้าทำชั่วก็ต้องไปเกิดในอบาย ต้องไปสู่นิระยะ ต้องเป็นสัตว์เดียรัจฉาน ต้องไปเป็นเปรต ต้องเป็นอสุรกาย และก็ต้องประสบความทุกข์ในอบายนั้น ๆ และความที่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในภพชาติทั้งหลายที่ไม่แน่ขึ้น ๆ ลง ๆ ดังนี้เรียกว่าเป็นทุกข์ที่มีวิภูฏะเป็นมูล วิภูฏะก็คือความวนเวียน เวียนเกิดเวียนตายอยู่ดังนี้ เวียนเกิดเวียนตาย เป็นทุกข์มาแล้วในอดีตมากมายเท่าไรแล้วก็ไม่รู้ และจะต้องเป็นทุกข์เวียนเกิดเวียน

ตายในภพชาติ ที่สูง ๆ ต่ำ ๆ ในอนาคตอีกเท่าไรก็ไม่รู้ ในปัจจุบันนี้เองแม้ว่าจะเกิดมาเป็นมนุษย์ อันนับว่าเป็นสุคติภูมิ แต่ก็ยังต้องเป็นทุกข์ต่าง ๆ เช่นว่าต้องแสวงหาอาหาร ต้องแสวงหาปัจจัยเครื่องอาศัยของชีวิตต่าง ๆ ของตนบ้าง ของครอบครัวบ้างอื่น ๆ อีกบ้าง ในปัจจุบัน นี้ก็เป็นทุกข์มีประการต่าง ๆ พิจารณาดังนี้จิตก็จะเกิดความสังเวชเพราะปรารถนา ถึงธรรมตา เป็นทุกข์ที่ต้องประสบก็จะทำให้จิตใจบังเกิดความไม่ประมาทไม่มัวเมา เลินเล่อเปลอเฟลิน จะทำให้ปรารถนาปฏิบัติในกรรมฐาน เพื่อให้จิตได้พบที่พึ่งเป็นศีล สมาธิ ปัญญา ตลอดจนถึงเป็นวิมุตติยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพราะฉะนั้นสังเวควัตถุใหญ่ทั้ง ๘ นี้ จึงเป็นข้อที่ตรัสสอนให้พิจารณาทุกวันเหมือนกันในเวลาเช้า ในเวลาเย็น ข้อเหล่านี้ก็เป็นข้อที่ควรกำหนดและก็เป็นข้อที่ควรปฏิบัติ

เมื่อภิกษุได้ฟังพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมสั่งสอน ทรงแสดงเมตตสูตรเป็นหลักดังกล่าวแล้ว ก็ได้เดินทางกลับไปยังที่อยู่เดิมของตน และได้ปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ซึ่งเริ่มต้นให้ปฏิบัติกรณีะคือกิจที่ควรทำ สรุปรูปเข้าในศีล สมาธิ ปัญญา ให้เป็นผู้ที่กล้าหาญในการปฏิบัติเป็นต้นในศีล ในสมาธิ ในปัญญา และก็ให้เจริญเมตตาแผ่ไปในโลกไม่มีประมาณตามที่ได้ตรัสสอนไว้ในพระสูตรนั้น และได้สาธยายพระสูตรนั้นด้วย เมื่อเป็นดังนี้ก็ทำให้จิตของบรรดาทุกข์ทั้งหลายอ่อนลงและเกิดความเคารพยำเกรง ก็แสดงการต้อนรับและปฏิบัติพระภิกษุผู้จำพรรษาในที่นั้นด้วยดี ภิกษุเหล่านั้นก็ได้สัปปายะในการอยู่และสามารถปฏิบัติในกรรมฐานบรรลุถึงผลตามที่ต้องการ

ต่อไปนี้ฉันซ์ตสมาธิ ได้แสดงวิธีปฏิบัติในอานาปานสติตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนเอาไว้โดยตรง อันนับว่าเป็นวิธีปฏิบัติที่พึงถือเป็นหลักใหญ่ ควรกำหนดให้จำได้ และทำความเข้าใจ ย้ำความอีกครั้งหนึ่งก็คือ มีสติหายใจเข้ามีสติหายใจออก หายใจเข้าหายใจออกยาว ก็รู้ว่าหายใจเข้าหายใจออกยาว หายใจเข้าหายใจออกสั้น ก็รู้ว่าหายใจเข้าหายใจออกสั้น ศึกษาคือสำเนียงกำหนดว่า เราจรรู้กายทั้งหมดหายใจเข้าหายใจออก ศึกษาคือสำเนียงฝึกหัดกำหนดว่าเราจรรู้ร่างกายสังขาร เครื่องปรุงกาย หายใจเข้าหายใจออก

พระอาจารย์ได้สอนอธิบายขยายความกันไปต่าง ๆ ซึ่งได้อธิบายวิธีปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนไว้แล้ว ตามอธิบายของพระอาจารย์รุ่นเก่าที่เชื่อกันว่าสืบต่อมาจากพระสารีบุตรเถระ และอธิบายของพระอาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์วิสุทธิมรรค คือ

พระพุทธโฆษาจารย์ซึ่งได้แสดงอธิบายไว้แล้ว ก็ขอให้ถือเป็นหลักในการปฏิบัติทำ อานาปานสติตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายไว้เองนั้น

คราวนี้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคนั้น ท่านแนะวิธีปฏิบัติสำหรับเป็นเครื่องช่วยในการปฏิบัติเบื้องต้น หนึ่ง *คณนา* การนับ สอง *อนุพันธนา* การผูกไว้ด้วยสติ สาม *มุสนา* การกระทบถูก สี่ *รูปนา* การตั้งจิตให้แอบแนบ ห้า *สลักขณา* การพิจารณา โดยลักษณะคือวิปัสสนา ก็มี ๔ ข้อที่ควรจะนำมาอธิบายในที่นี้

คณนา การนับ การนับมี ๒ อย่าง คือนับช้ากับนับเร็ว ท่านสอนมิให้นับต่ำกว่า ๙ มิให้นับเกิน ๑๐ มิให้นับขาดตกในระหว่าง เพราะเมื่อนับต่ำกว่าก็เป็นโอกาสที่คับแคบไป จิตจะดิ้นรน ถ้านับเกิน ๑๐ จิตก็จะพะวงอยู่กับการนับ ถ้านับขาดตกในระหว่างจิตก็จะไหว คิดว่ากรรมฐานของเราถึงที่สุดแล้วหนอ ฉะนั้น ท่านจึงสอนให้งดเว้นจากโทษเหล่านี้ ที่แรกท่านสอนให้กำหนดนับช้าก่อน คือเมื่อลมอัสสาสะปัสสาสะ อัสสาสะก็คือลมหายใจเข้า ปัสสาสะก็คือลมหายใจออก ดำเนินเข้า-ออกเข้า-ออกอยู่ โดยปกติให้กำหนดนับลมที่ปรากฏ ลมที่ไม่ปรากฏไม่นับ นับช้า ๆ ข้ามลมที่ไม่ปรากฏ แต่ไม่ข้ามลำดับ จำนวนนับ เป็นคู่ ๆ ไปดังนี้

๑-๑ ๒-๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ และ

๑-๑ ๒-๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ ๖-๖ และ

๑-๑ ๒-๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ ๖-๖ ๗-๗ และ

๑-๑ ๒-๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ ๖-๖ ๗-๗ ๘-๘ และ

๑-๑ ๒-๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ ๖-๖ ๗-๗ ๘-๘ ๙-๙ และ

๑-๑ ๒-๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ ๖-๖ ๗-๗ ๘-๘ ๙-๙ ๑๐-๑๐

เมื่อนับ ๑-๑ ถึง ๑๐-๑๐ แล้วย้อนต้น ๑-๑ ถึง ๕-๕ แล้วนับเพิ่มจำนวนขึ้นมาดังนี้ จนถึง ๑๐-๑๐ แล้วก็ย้อน ๑-๑ ถึง ๕-๕ ตั้งต้นใหม่อีก นับไปโดยวิธีนี้จนลมอัสสาสะปัสสาสะที่เข้าออกปรากฏตลอด ท่านจึงสอนให้ละการนับช้า เปลี่ยนเป็นการนับเร็ว คือมิให้กำหนดถือเอาลมเข้าข้างในและออกข้างนอก แต่ให้ถือเอาลมที่ถึงช่องจมูกเท่านั้น นับว่า

๑ ๒ ๓ ๔ ๕

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐

เมื่อนับ ๑ ถึง ๑๐ แล้วก็ย้อนไปนับ ๑-๙ ใหม่ แล้วย้อนนับ ๑-๖ ใหม่เพิ่มขึ้นโดยลำดับ จนถึง ๑๐ แล้วก็กลับย้อนต้นใหม่ เมื่อนับอย่างนี้จิตย่อมมีอารมณ์เพียงอย่างเดียวด้วยกำลังแห่งการนับ เหมือนอย่างหยุดเรือในกระแสน้ำเชี่ยวโดยคว้าไว้ด้วยถ่อ ท่านแสดงว่าเมื่อนับเร็ว ๆ กรรมฐานย่อมปรากฏเหมือนเป็นไปเนื่อง ๆ เมื่อรู้ว่ากรรมฐานเป็นไปเนื่อง ๆ แล้ว ไม่กำหนดลมภายในและภายนอก ฟังนับเร็ว ๆ โดยนัยที่กล่าวข้างต้น เพราะว่าเมื่อส่งจิตไปกับลมที่เข้าภายในจิตย่อมเป็นเหมือนภาชนะอันเต็มด้วยน้ำมันชั้นอันกระฉอกด้วยลม เมื่อนำจิตออกกับลมที่ออกภายนอก จิตย่อมพุ่งชานไปในอารมณ์หนาแน่นภายนอก แต่เมื่อตั้งจิตไว้ในโอกาสที่ลมถูกกำหนดอยู่ภาวนาย่อมสำเร็จ ถามว่าฟังนับไปนานเท่าไร ตอบว่าฟังนับไปจนกว่าจะเว้นการนับสติที่ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์คือลมอัสสาสะปัสสาสะได้ เพราะว่าการนับก็เพื่อตัดวิตกที่ชานไปภายนอก ตั้งสติไว้ในอารมณ์คือลมอัสสาสะปัสสาสะ เท่านั้น

อนุพัทธนา คือการผูกไว้ด้วยสติ คือหยุดการนับ กำหนดไปตามลมอัสสาสะปัสสาสะด้วยสติให้ติดต่อกันไปเนื่อง ๆ การกำหนดนั้นไม่ควรกำหนดไปตามเบื้องต้นท่ามกลางและที่สุด สำหรับลมออกข้างนอก นาภีเป็นเบื้องต้น หทัยเป็นท่ามกลาง นาสิกเป็นที่สุด สำหรับลมเข้าภายใน ปลายจมูกเป็นเบื้องต้น หทัยเป็นท่ามกลาง นาภีเป็นที่สุด เมื่อกำหนดไปตามเบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุด จิตย่อมพุ่งชาน เป็นเหตุให้กระสับกระส่ายดิ้นรน เหมือนอย่างที่ท่านแสดงไว้ในอุปกิเลสของอานาปานสติสมาธิ เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรมนสิการด้วยกำหนดเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด แต่ฟังมนสิการด้วย กำหนดที่ลมกระทบถูก และกำหนดให้จิตตั้งมั่นจนแอบแนบที่เรียกว่า อปัปนา

มุสณาและรูปนา มุสณาที่ลมกระทบถูกหรือการกระทบถูก ฟังมนสิการกำหนด
 ในที่นี้ ที่นี้แหละเรียกว่านิมิต คือที่กำหนดตั้งสติให้ตั้งลงเป็นหนึ่ง รูปนา ตั้งจิตให้
 แอบแนบ ที่เรียกว่าอัปนา คือตั้งจิตให้แอบแนบในนิมิตดังกล่าวในข้อมุสณา มุสณา
 กับคณนาฟังใช้ด้วยกันได้ คือเมื่อนับในที่ ๆ ลมกระทบถูกก็เรียกว่ามนสิการโดยวิธี
 คณนาคือนับ และวิธีมุสณาคือกำหนดที่ลมกระทบถูก เมื่อหยุดการนับผูกจิตไว้ด้วยสติ
 ในที่ ๆ ลมกระทบถูกและตั้งจิตให้แอบแนบในที่นั้น ก็เรียกว่ามนสิการด้วยวิธีอนุพัชฌา
 และวิธีมุสณาและรูปนารวมกัน ความข้อนี้อุปมาด้วยคนง่อยไกวชิงช้า คือคนง่อย
 ไกวชิงช้าของมารดาและบุตรนั่งอยู่ที่โคนชิงช้าย่อมเห็นที่สุดทั้งสอง และท่ามกลางของ
 กระดานชิงช้า ที่มาและไปโดยลำดับ แต่ก็ได้ชวนชายที่จะดูที่สุดทั้งสองและท่ากลาง
 นั้นฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้น ดำรงอยู่ที่โคนเสาคือนิมิตอันเป็นที่ผูกจิตด้วยสติ แกว่งชิงช้า
 คือลมอัสสาสะปัสสาสะ พักอยู่ในนิมิตนั้นแหละด้วยสติ กำหนดสติไปตามในที่ ๆ
 ลมอัสสาสะปัสสาสะที่มา ๆ ไป ๆ ถูกต้อง ตั้งจิตไว้ในที่นั้นนั้นแหละย่อมเห็นเบื้องต้น
 ท่ามกลาง และที่สุดของลมอัสสาสะปัสสาสะ แต่ก็ไม่ชวนชายที่จะดูจะนั้น

ต่อจากนี้ ขอให้ทำความสงบต่อไป

ครั้งที่ ๑๘ อิหฺรราชสูตร (ขันธปริตร)

จะแสดงสวดมนต์ในเจ็ดตำนาน ได้แสดงมาแล้ว ๓ ตำนานถึงตำนานที่ ๔ บทสวดเป็นนิคมคาถาคือคาถาที่สุดท้ายของอิหฺรราชสูตร อิหฺรราชสูตรนี้ได้แสดงว่า

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระเชตวัน อันเป็นอารามของอนาถปิณฑิกคหบดี สร้างถวายเป็นกรุงสาวตถิ โดยสมัยนั้นภิกษุรูปหนึ่งได้ถูกขบกัดถึงแก่มรณภาพ ภิกษุทั้งหลายเป็นอันมากจึงได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ถวายอภิวัตแล้วนังณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่าภิกษุรูปหนึ่งแห่งกรุงสาวตถิถูกขบกัดตาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นมิได้แผ่จิตมีเมตตาไปยังตระกูลแห่งพญางูทั้ง ๔ เป็นแน่ ก็ถ้าภิกษุนั้นพึงแผ่จิตมีเมตตาไปยังพญางูทั้ง ๔ เธอก็ไม่พึงถูกขบกัด ทำกาลกิริยา ตระกูลพญางูทั้ง ๔ ก็คือ ตระกูลพญางูชื่อว่าวิรูปกะ ตระกูลแห่งพญางูชื่อว่าเอราปถะ ตระกูลพญางูชื่อว่าฉัพยาปุตตะ ตระกูลพญางูชื่อว่ากัณหาโคตมกะ ภิกษุนั้นมิได้แผ่จิตมีเมตตาไปยังพญางูทั้ง ๔ นี้แน่ ก็ถ้าเธอแผ่จิตมีเมตตาไปยังพญางู ทั้ง ๔ เหล่านี้ เธอก็จะไม่พึงถูกขบกัดทำกาลกิริยา ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้แผ่จิต อันมีเมตตาไปยังพญางูทั้ง ๔ เหล่านี้ เพื่อคุ้มครองตนเพื่อรักษาตน เพื่อป้องกันตน และต่อจากนี้ในพระสูตรได้มีแสดงนิคมคาถาคือคาถาลงท้ายซึ่งใช้เป็นบทสวดตั้งต้นว่า วิรูปกฺเขหิ เม เมตตํ เป็นต้น ที่แปลความว่า

ความเป็นมิตรของเราจะมีกับพญางูทั้งหลายสกุลวิรูปกะด้วย
ความเป็นมิตรของเราจะมีกับพญางูทั้งหลายสกุลเอราปณะด้วย
ความเป็นมิตรของเราจะมีกับพญางูทั้งหลายสกุลฉัพยาปุตตะด้วย
ความเป็นมิตรของเราจะมีกับพญางูทั้งหลายสกุลกัณฑาโคตมกะด้วย
ความเป็นมิตรของเราจะมีกับสัตว์ทั้งหลายที่ไม่มีเท้าด้วย ความเป็น
มิตรของเราจะมีกับสัตว์ทั้งหลายที่มี ๒ เท้าด้วย ความเป็นมิตรของเรา
จะมีกับสัตว์ทั้งหลาย ที่มี ๔ เท้าด้วย ความเป็นมิตรของเรา จะมี
กับสัตว์ทั้งหลาย ที่มีเท้ามากด้วย สัตว์ไม่มีเท้าอย่าเบียดเบียนเรา
สัตว์ ๒ เท้าอย่าเบียดเบียนเรา สัตว์ ๔ เท้าอย่าเบียดเบียนเรา
สัตว์มากเท้าอย่าเบียดเบียนเรา ขอสรรพสัตว์มีชีวิตทั้งหลาย ที่เกิด
มาทั้งหมดจนสิ้นเชิงด้วยจงเห็นซึ่งความเจริญทั้งหลายทั้งปวงเกิด
โทษลามกไร ๆ อย่าได้มาถึงแล้วแก่สัตว์เหล่านั้น พระพุทธเจ้าทรง
พระคุณไม่มีประมาณ พระธรรมทรงพระคุณไม่มีประมาณ พระสงฆ์
ทรงพระคุณไม่มีประมาณ

สัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย คือ งู แมลงป่อง ตะเข็บ ตะขาบ
แมงมุม ตั๊กแก หนู เหล่านี้ ล้วนมีประมาณ คือไม่มากเหมือน
คุณพระรัตนตรัย ความรักษาอันเรากระทำแล้ว ความป้องกัน
อันเรากระทำแล้ว หมู่สัตว์ทั้งหลาย จงหลีกเลี่ยง เรานั้นกระทำการ
นอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่ ทำการนอบน้อม แต่พระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ๗ พระองค์อยู่

นี่เป็นคำแปลในบทสวด วิรูปกฺเขหิ เม เมตตํ เป็นต้น และถ้ามีเวลาน้อยก็
ร่นสวดแต่ตอนท้ายตั้งต้นว่า อปฺปมาโณ พุทฺโธ พระพุทธเจ้า ทรงพระคุณไม่มีประมาณ

อนึ่ง ได้มีอีกพระปริตรหนึ่งเรียกว่า โมรปริตร พระปริตรเรื่องนกยูง สำหรับ
พระปริตรที่สวดอันเป็นตอนท้ายของอิทธิราชสูตรที่แสดงมานั้นเรียกชื่อว่า ชั้นธปริตร
แปลว่าพระปริตรอันเป็นเครื่องป้องกันชั้นธ คือชั้นธอันหมายถึงเบญจชั้นธ ดังที่เรียกว่า
สกนธกาย หมู่แห่งชั้นธคือชั้นธ ๕ นี้ คือหมายถึงว่าเป็นเครื่องป้องกันตนเอง
เรียกว่า ชั้นธปริตร ตัดเอามาตอนท้ายของอิทธิราชสูตรดังที่เล่ามา โมรปริตรในที่นี้

จะไม่นับแยกออกไปอีกหนึ่ง แต่ว่ารวมเข้าในตำนานที่ ๔ นี้ด้วย พระปริตรอันเกี่ยวด้วยนกยูงนี้มีตำนานเล่าไว้ในอรรถกถาชาดก ที่เรียกว่าชาดกนั้นหมายความว่า เป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าเมื่อทรงถือชาติกำเนิดในชาติที่เป็นอดีตต่าง ๆ ซึ่งทรงเกิดมาแล้วเป็นนั่นเป็นนี่บ้าง เช่นเรียกว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญพระบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า สืบต่อชาติกันมาเป็นอันมาก เรื่องที่เกิดแล้วในชาตินั้น ๆ ที่มีแสดงไว้ในพระไตรปิฎกที่เป็นคาถาซึ่งโดยมากเป็นคำสอน อันแสดงถึงธรรมที่พระโพธิสัตว์ผู้เกิดมาในชาตินั้น ๆ ทรงปฏิบัติมาแล้ว แต่ได้มีแสดงเรื่องราวเล่าไว้ในอรรถกถา ซึ่งเป็นคำอธิบายในสืบต่อมาที่ลังกา

เรื่องชาดกนี้จึงเป็นแบบเดียวกับนิทานอีสปที่เป็นหนังสืออ่าน สำหรับเรียนในชั้นประถมเมื่อก่อนนี้ มีเรื่องที่สัตว์กับคนพูดสนทนากันได้บ้าง และมีเรื่องที่เป็นบุคคลต่อบุคคลบ้าง ฉะนั้น การอ่านเรื่องชาดกนั้นจึงต้องทำความเข้าใจว่า เรื่องทั้งหลายที่แสดงนั้นเป็นเรื่องเก่าแก่ที่เล่ากันมาช้านาน และความมุ่งหมายของการเล่าเรื่องเหล่านั้นสำหรับในทางศาสนา ก็เพื่อเป็นสิ่งที่แสดงการสอนประกอบไปด้วย คือแสดงการสอนธรรมนั้นเองแต่เล่าเป็นเรื่องราวเป็นนิทาน ก็เป็นอุบายอันหนึ่งอันจะชักนำให้จดจำถึงคติธรรมที่จะพึงได้จากเรื่องนั้น ๆ และก็มิปรากฏอยู่หลายเรื่องที่โดนกันกับนิทานอีสป อันแสดงว่าเรื่องเหล่านี้จะต้องเป็นเรื่องที่เล่ากันมาเก่าแก่และแพร่หลายไปในหลายประเทศหลายถิ่น เพราะฉะนั้น จึงมาซ้ำกันเข้าได้และก็นำให้เป็นเรื่องทางคติธรรมสอนใจด้วยกัน เพราะฉะนั้น ก็ให้จับเอาความเพียงเท่านี้ก็พอ

สำหรับโมรปริตรคือเรื่องของนกยูงอันเป็นชาดกอันหนึ่งที่ติดมาในตำราชาดกทางพุทธศาสนานั้น ก็มีเล่าว่ามีนกยูงตัวหนึ่งเป็นนกยูงทอง เป็นนกยูงฉลาดที่ได้เรียนมนต์สำหรับเป็นเครื่องป้องกันตนเองเรียกว่าพรหมมนต์ ได้เลือกหาที่อยู่โดยข้ามเทือกภูเขาที่อยู่ใกล้กับหมู่มนุษย์ออกไปถึง ๓ เทือก ไปอยู่ในเทือกสุดท้ายห่างไกลออกไป และเมื่อจะออกไปแสวงหาอาหารในเวลาเช้า ก็สาธยายพรหมมนต์และก็ออกไป ก็ไม่มีอันตราย แม้ว่าจะมีนายพรานมาวางแร้วเป็นต้นสำหรับดักและโปรยอาหารไว้ บรรดาเครื่องดักเหล่านั้นก็ไม่ทำอันตรายได้ และเมื่อกลับมาถึงที่อยู่เป็นเวลาเย็นค่ำจะนอนก็สาธยายพรหมมนต์ ฉะนั้น ในชาดกนี้จึงแสดงว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงพรหมมนต์ที่นกยูงนี้ได้สาธยายดังบทสวดว่า อุเทตยญจกขุมา เอกราชา เป็นต้น ที่แปลความว่า

พระอาทิตย์เป็นดวงตาของโลก เป็นเอกราช มีสีเพียงสี
 แห่งทอง ยังพินปฐวีให้สว่างอุทัยขึ้นมา เพราะเหตุนั้น ข้าขอนอบ
 น้อมพระอาทิตย์นั้น ซึ่งมีสีเพียงดั่งสีแห่งทอง ยังพินปฐวีให้สว่าง
 ข้าทั้งหลาย อันท่านปกครองแล้วในวันนี้ พึงอยู่เป็นสุขตลอดวัน
 พรหมณ์ทั้งหลายเหล่าใด ผู้ถึงซึ่งเวทในธรรมทั้งปวง พรหมณ์ทั้ง
 หลายเหล่านั้น จงรับความนอบน้อมของข้า อนึ่ง พรหมณ์ทั้งหลาย
 เหล่านั้นจงรักษาซึ่งข้า ความนอบน้อมของข้า จงมีแต่พระพุทเจ้าทั้งหลาย
 ความนอบน้อมของข้า จงมีแต่พระโพธิญาณ ความนอบน้อมของข้า
 จงมีแต่ท่านผู้พ้นแล้วทั้งหลาย ความนอบน้อมของข้า จงมีแต่วิมุตติธรรม
 นกยงนั้นได้กระทำปริตรอันนี้แล้ว จึงเที่ยวไปเพื่ออันแสวงหาอาหาร

นี้เป็นบทสวดสำหรับตอนเช้าก่อนที่จะออกไปหาอาหาร คือสำหรับเพื่อ
 ความคุ้มครองในเวลากลางวัน ต่อจากนี้เป็นบทสวดสำหรับที่จะพัก ประกอบด้วย
 ความคุ้มครองในเวลากลางคืนว่า

อเปตยญจกขุมา เอกราชา เป็นต้น ที่แปลความว่า

พระอาทิตย์นี้ เป็นดวงตาของโลก เป็นเอกราช มีสีเพียง
 ดั่งสีแห่งทอง ยังพินปฐวีให้สว่างย่อมอัสตงคตไป คือพระอาทิตย์
 อัสตงคตไปก็เป็นเวลากลางคืน

แล้วต่อจากนั้นก็เหมือนกัน และตอนท้ายก็ว่า

นกยงนั้น ได้กระทำปริตรอันนี้แล้ว จึงสำเร็จความอยู่แล

สำหรับโมรปริตรนี้ ทางวัดนี้ไม่ได้สวด คงสวดแต่ชั้นธปริตรว่า วิรูปกุเขหิ
 เม เมตติ เป็นต้น

ต่อไปนี้ยังขัตสมภาติ ได้อบรมกรรมฐานในข้ออานาปานสติ ได้แสดงอธิบาย
 วิธีปฏิบัติทำอานาปานสติที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเอาไว้ในหมวดกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน
 คือตั้งสติตามดูภายในสติปัฏฐานทั้ง ๔ และได้แสดงวิธีปฏิบัติที่พระอาจารย์พุทธโฆษา
 ได้แนะนำในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า

ในเบื้องต้นจิตของผู้ปฏิบัติใหม่ยังดิ้นรนกวัดแกว่ง กระสับกระส่ายเหมือนอย่างน้ำเชี่ยว การที่ให้มากำหนดให้ทำอานาปานสติตามวิธีที่ตรัสสอนไว้นั้นอาจจะยังยากที่จะตั้งจิตใจให้เป็นสมาธิได้ เหมือนอย่างการพายเรือไปในแม่น้ำที่มีกระแสน้ำเชี่ยวมาก อาศัยพายเพียงเล่มเดียวที่จะพายให้เรือแล่นไปโดยเรียบร็อนั้นเป็นการยาก จำเป็นที่จะต้องใช้อ้อช่วย ฉะนั้น แม้ในการปฏิบัติทำอานาปานสติในขณะที่จิตดิ้นรนกระสับกระส่ายมากก็เช่นเดียวกัน จำจะต้องมีวิธีช่วย เหมือนอย่างใช้อ้อช่วยค้ำจุนเรื่อนั้นโดยใช้วิธีนับดังที่ได้แสดงแล้ว ซึ่งที่แรกก็นับช้า และเมื่อจิตดำเนินไปได้สะดวกขึ้นแล้วก็เปลี่ยนเป็นนับเร็ว และเมื่อจิตดำเนินไปได้สะดวกยิ่งขึ้นแล้วก็หยุดการนับ มาทำเพียงการผูกใจเอาไว้นั้นเรียกว่า อนุพันธนะ ความผูกใจเอาไว้ คือผูกใจเอาไว้ในที่ตั้งของจิตหรือของสติที่ตั้งอยู่ที่ลมหายใจเข้า-ออกอันกระทบที่นิมิต คำว่านิมิตในที่นี้หมายถึงเฉพาะว่า ที่สำหรับกำหนดหมายของจิต นิมิตแปลว่ากำหนดหมาย ที่กำหนดหมายของจิตลมหายใจนั้นเมื่อหายใจเข้าก็มากกระทบที่ปลายจมูก หรือที่ริมฝีปากเบื้องบน หายใจออกก็มากกระทบที่ปลายจมูกหรือริมฝีปากเบื้องบน เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น จุดนี้ท่านจึงใช้เป็นนิมิต คือเป็นที่กำหนดหมายของจิต ให้ตั้งจิตกำหนดหมายอยู่ที่จุดนี้คือที่ปลายจมูกหรือที่ริมฝีปากเบื้องบน เมื่อลมเข้าลมออกมา กระกระทบที่จุดนี้ก็ให้รู้ ก็เป็นอันว่า

หนึ่ง ให้รู้ลมเข้าหรือว่าลมออก

สอง ให้รู้จุดที่กระทบอันเรียกว่านิมิต คือ ปลายจมูกหรือว่าริมฝีปากเบื้องบน เรียกว่าให้รู้ทั้ง ๓ อย่าง ที่เรียกว่า ๓ อย่างนั้นก็คือ

หนึ่ง นิมิตคือที่กำหนดหมายตั้งจิต คือปลายจมูกหรือริมฝีปากเบื้องบน

สอง ก็คือลมออก หรือข้อสามก็คือลมเข้า หรือว่าจะนับว่าลมเข้าเป็นข้อ ๒ ลมออก เป็นข้อ ๓ ก็ได้ รวมความเข้าแล้วก็คือรู้จุดที่ลมกระทบอันเป็นที่ตั้งหมายของจิต เป็นที่ตั้งกำหนดของจิตคือปลายจมูกกับริมฝีปากเบื้องบนนั้น กับลมเข้าหรือลมออก ให้รู้ดังนี้โดยไม่ต้องนับ แต่ถ้าจิตวุ่นวายแปลว่าถ้าน้ำเชี่ยวอีกก็ต้องใช้อ้อกันอีก ก็ต้องนับกันอีก ที่นี้เมื่อพินน้ำเชี่ยวแล้ว ถังน้ำไหลเอื่อย ๆ สงบ ก็เลิกอ้อ ก็มาใช้ความผูกใจอันเรียกว่าอนุพันธนะนั้น กำหนดเพียงอย่างเดียว ท่านสอนไว้ดังนี้

อนึ่ง สำนักพระอาจารย์ทั้งหลายได้มีสอนวิธีปฏิบัติเบื้องต้นนี้ต่างออกไป
 ดังทางสายปฏิบัติพระอาจารย์มั่นที่เป็นอาจารย์กรรมฐานอันนับว่าในสมัยปัจจุบัน
 ท่านสอนให้กำหนดจิตว่าพุทโธ หายใจเข้า พุท หายใจออก โธ และบรรดาผู้ปฏิบัติใน
 สายนี้ก็ขยายออกไปอีกเป็นธัมโม สังโฆ หายใจเข้าธัม หายใจออกโธ หรือหายใจเข้า
 สัง หายใจออก โฆ ก็ได้ แต่โดยมากก็นิยมใช้พุทโธ หายใจเข้า พุท หายใจออก โธ
 ถ้าใช้วิธีนี้ก็ไม่ใช่วิธีนับ แต่ทั้งนี้ก็สุดแต่ใครจะพอใจใช้วิธีไหน

อนึ่ง เรื่องพุทโธนี้ก็น่าจะเป็นวิธีที่ใช้มาแต่สายก่อนท่านอาจารย์มั่น และก็น่า
 ที่จะได้เล่าถึงจดหมายเหตุตอนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต
 ที่มีเขียนไว้ว่า เมื่อได้เสด็จไปทอดพระเนตรสุริยคราสที่หัวากอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์แล้ว
 เสด็จกลับมาก็ประจวบ ก็ว่ากันว่าประจวบไขป่า ก็คงจะเป็นไขมาลาเรียที่เรียกกันเดี๋ยวนี้นี้
 และได้เสด็จสวรรคตในคราวนั้น ในวันที่เสด็จสวรรคตนั้นก็เป็วันมหาปวารณา คือ
 เป็นวันพระออกพรรษา ซึ่งได้มีพระราชกระแสรับสั่งว่าจะต้องเสด็จสวรรคตในวันนั้น
 เป็นแน่ ก็ได้โปรดให้อาลักษณ์เขียนคำลาพระสงฆ์เป็นภาษาบาลี และโปรดให้ไปอ่าน
 ในที่ประชุมสงฆ์ที่วัดราชประดิษฐ์ และในคำวันนั้นใกล้จะเสด็จสวรรคต ได้มีผู้ได้ยิน
 พระสุรเสียงว่า พุทโธ พุทโธ พุทโธ และในที่สุดก็เหลือแต่โธ โธ โธ แล้วก็หมด
 พระสุรเสียงไป ก็เสด็จสวรรคตในเวลานั้น นี่เป็นความในจดหมายเหตุที่ได้เขียนเอาไว้
 และพิมพ์เอาไว้ในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๔ และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวนั้นได้ทรงผนวชอยู่ตลอดรัชกาลที่ ๓ ได้ทรงตั้งคณะธรรมยุตขึ้นและได้ทรง
 ฟื้นฟูการปฏิบัติพุทธศาสนาทั้งในด้านปริยัติทั้งในด้านปฏิบัติ และก็ปรากฏว่าได้มี
 คณะศิษย์ของพระองค์ไปตั้งคณะธรรมยุตในภาคต่าง ๆ ตลอดจนถึงภาคอีสาน
 พระอาจารย์ของสายท่านอาจารย์มั่นก็สืบสายมาจากพระที่เป็นศิษย์ของพระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวออกไปตั้งเผยแผ่ และเมื่อปรากฏในจดหมายเหตุดังกล่าวนี้
 จึงกล่าวได้ว่า ได้ทรงใช้พุทโธเป็นบทสำหรับที่จะบริกรรมภาวนาและก็ใช้สืบต่อมา
 จนทุกวันนี้

ต่อจากนี้นั่งสมาธิ

ครั้งที่ ๑๙

การปฏิบัติกรรมฐาน

วันนี้จะยังไม่ต่อเจ็ดตำนาน จะแสดงกรรมฐานและนั่งกรรมฐานต่อ

นั่งขัดสมาธิ จะเพิ่มเติมข้อความเบ็ดเตล็ดเกี่ยวแก่อานาปานสติ เกจิอาจารย์ คืออาจารย์บางพวกได้แสดงทางปฏิบัติแตกต่างออกไปอีกหลายท่าน ดังเช่นอาจารย์ท่านหนึ่งได้แสดงนะให้กำหนดนาคีที่พองหรือยุบ การกำหนดนี้ก็เนื่องมาจากที่แสดง ๓ จุด ที่ลมหายใจเข้าและออก แต่ว่าบางท่านเช่นพระอาจารย์พุทธโฆษา ท่านนะให้วันเสีย ๒ จุด เหลือไว้แต่เพียงจุดเดียวคือปลายจมูกหรือริมฝีปากเบื้องบน แต่ว่าอาจารย์ท่านหนึ่งนั้นให้เหลือไว้จุดหนึ่งคือให้กำหนดนาคีที่พองหรือยุบ อาจารย์อีกท่านหนึ่งได้กำหนดจุดต่าง ๆ หลายจุด เช่นที่หน้าผาก ที่กลางศีรษะ และที่อื่น ๆ สำหรับที่กำหนดหลายจุดก็มีหลายท่าน และก็กำหนดต่าง ๆ กัน เหล่านี้ก็เป็นการแสดงวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไป แต่ข้อที่พึงทราบไว้ก็คือจุดต่าง ๆ เหล่านี้เป็นจุดที่สำหรับตั้งจิตในการหัดทำสมาธิ ไม่ใช่เป็นที่ที่ลมหายใจเข้าลมหายใจออกผ่านจริง ๆ เพราะว่าตามสรีรวิทยาก็แสดงว่า ลมหายใจเข้าก็เข้าไปที่ปอด ออกก็ออกจากปอด ไม่ได้เข้าไปที่นาคีที่พองหรือยุบ แต่ว่าที่ลมเข้าไปที่ปอดนั้นไม่ปรากฏความเคลื่อนไหวให้ปรากฏได้ แต่นาคีที่พองหรือยุบ ในขณะที่หายใจเข้าหายใจออกนั้นมีความเคลื่อนไหวให้กำหนดได้ จึงกำหนดสำหรับเป็นที่ตั้งทำสมาธิเท่านั้น แม้จุดอื่น ๆ ที่อาจารย์ได้กำหนดกันนั้นก็เช่นเดียวกัน ความสำคัญนั้น จึงอยู่ที่ต้องการให้มีนิมิตคือที่กำหนดหมายสำหรับตั้งจิตให้เป็นสมาธิ

อันนี้เป็นความต้องการ จะกำหนดที่ไหน ๆ ก็ตามก็ด้วยความต้องการอันนี้ เพราะฉะนั้น เมื่อได้ถือปฏิบัติ ที่จุดใดจุดหนึ่ง ทำจิตให้เป็นสมาธิได้ก็ใช้ได้ และอีกประการหนึ่งก็ให้ทำความเข้าใจว่า ในเวลาที่จิตดีนั้นกระสับกระส่ายเหมือนอย่างน้ำเชี่ยว ซึ่งจะใช้พายอย่างเดียวไม่พอ ต้องใช้ถ่อสำหรับค้าเรือให้ลอยไปได้ตามทางที่ควรจะไปที่ต้องการจะไป ก็ใช้วิธีนับ หรือจะไม่ใช้วิธีนับก็ใช้พุทโธหรือว่าใช้ธัมโม สังโฆ หรือแม้ว่าใช้อย่างอื่นเช่นว่า ลมหายใจเข้าก็ *อัส* ลมหายใจออกก็ *บัส อัส* ก็แปลว่า *อัสสาสะ* ที่แปลว่า หายใจเข้า *บัส* ก็มาจาก *บัสสาสะ* ที่แปลว่า หายใจออกประกอบไปด้วย เพื่อใช้เป็นถ่อสำหรับค้าจิตให้ดำเนินไปในทางของสมาธิก็ได้ สุดแต่ว่าใครจะชอบเป็นสัปบายะต่อวิธีไหน

พึงทำความเข้าใจต่อไปอีกว่า เมื่อจิตดำเนินไปดีแล้วก็หยุดนับ แม้การบริกรรมว่า พุทโธเป็นต้นก็หยุดได้เช่นเดียวกัน ใช้อनुพันธนะคือการผูกใจ ผูกใจไว้ในที่ตั้งของสมาธินั้น แต่คงทำความรู้ หายใจเข้าก็ให้รู้ หายใจออกก็ให้รู้ ยาวก็ให้รู้ สั้นก็ให้รู้ ผึกหัดให้รู้กายทั้งหมด ผึกหัดให้ระงับกายสังขาร ตามหลักที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ จึงสรุปว่า ต้องถือหลักของพระบรมศาสดา คือที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นหลักที่สำคัญที่สุด วิธีปฏิบัติของอาจารย์ทั้งหลายที่เหมือนอย่างแนะนำให้ใช้พายใช้ถ่อ เป็นต้นดังที่กล่าวมานั้น ก็เป็นหลักประกอบเข้ามาสำหรับช่วย และในอธิบายของแต่ละชั้นที่พระอาจารย์รุ่นแรกได้อธิบายกันมา ที่แสดงในครั้งก่อน ๆ ยังไม่ได้บอกชื่อของที่มาชื่อของที่มาก็คือ ปฏิสัมภิทามรรคที่นับถือกันว่าสืบต่อกันมาตั้งแต่ท่านพระสารีบุตรเถระ พระอัครสาวก เบื้องขวา จนถึงมาเขียนเป็นตัวอักษรขึ้น ก็จัดเข้าในพระไตรปิฎก ๔๕ เล่มด้วย ท่านอธิบายแต่ละชั้น ๆ ของวิธีปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้คือ หายใจเข้า-ออกยาว ก็ให้รู้ว่าหายใจเข้า-ออกยาว หายใจเข้า-ออกสั้นก็ให้รู้ว่าหายใจเข้า-ออกสั้น เป็นต้นซึ่งได้อธิบายมาแล้ว แต่ท่านอธิบายในข้อหนึ่ง ๆ อย่างจับเอาข้อยาวขึ้นมา ท่านก็อธิบายว่า เมื่อหายใจเข้าหายใจออกยาวก็ให้รู้ว่าหายใจเข้าหายใจออกยาว และเมื่อได้กำหนดด้วยฉันทะคือความพอใจในการปฏิบัติสมาธิ เมื่อฉันทะเพิ่มมากขึ้นปราโมทย์คือความบันเทิงใจก็เกิด ขณะที่ฉันทะนั้นนั้นลมหายใจเข้า-ออกยาวก็จะประณีต

เข้า ๆ คือละเอียดเข้า ครั้นได้ปราโมทย์คือความบันเทิงใจก็หมายถึงปิติสุขนั้นแหละ ในการปฏิบัติ ลมหายใจเข้า-ออกยาว ก็ย่อมจะประณีตเข้า ๆ โดยลำดับ จนถึงจิตกลับจากลมหายใจเข้าหายใจออก อุเบกขา คือความเข้าไปเพ่งด้วยความวางด้วยความเฉย ตั้งอยู่ และเมื่อท่านมาจับอธิบายในข้อต่อไปว่า หายใจเข้า-ออกสั้นก็ให้รู้ว่าหายใจเข้า-ออกสั้นก็อธิบายอย่างเดียวกัน เมื่อกำหนดลมหายใจเข้าลมหายใจออกสั้นได้ฉันทะคือความพอใจ ลมหายใจเข้าลมหายใจออกสั้น ก็จะประณีตเข้า ๆ และก็จะได้ปราโมทย์คือความบันเทิงใจสืบต่อไป เมื่อได้ปราโมทย์ ลมหายใจเข้าลมหายใจออกที่สั้นนั้น ก็จะประณีตเข้า ๆ จนถึงจิตกลับจากลมหายใจเข้า ลมหายใจออก อุเบกขาตั้งอยู่ตั้งนี้ ก็คล้าย ๆ กับว่าเมื่อตั้งต้นกำหนดนั้น ลมหายใจเข้า ลมหายใจออกยาวก็ย่อมจะได้ฉันทะได้ปราโมทย์ ก็จะประณีตเข้า ๆ จนถึงจิตกลับจาก ลมหายใจเข้าลมหายใจออก อุเบกขาตั้งอยู่ มาถึงเมื่อกำหนดลมหายใจเข้าลมหายใจออกสั้น ก็เช่นเดียวกัน อันนี้ก็พิจารณาว่า ถ้าโดยปกติแล้วก็ปฏิบัติตั้งต้นด้วยลมหายใจเข้า ลมหายใจออกยาว คือที่หายใจกันอยู่โดยปกติอย่างที่เราเรียกว่าทั่วห้องดังที่กล่าวมานั้น และก็ไม่ต้องกังวลด้วยอะไรทั้งหมด เพียงแต่ว่าตั้งใจทำสติกำหนดให้แน่วแน่เท่านั้นแล้วก็จะประณีตเข้า ๆ ฉันทะก็จะเกิด ปราโมทย์ก็จะเกิด จนถึงประณีตเข้า ๆ ที่สุดจิต ก็กลับจากอัสสาสะปัสสาสะมาตั้งอยู่ในอุเบกขา ก็ไปเพ่งเฉยอยู่เท่านั้น

คราวนี้ในข้อที่ว่าสั้นนั้นตั้งต้นสั้น ก็อาจจะตั้งต้นสั้นได้เหมือนกัน คือเมื่อได้ทำกรรมฐาน กำหนดอารมณ์ของกรรมฐานอย่างอื่นมาก่อน เช่นกายคตาสติ พิจารณากายหรือทำกสิณ เพ่งกสิณ จิตก็ได้สมาธิ ลมหายใจเข้า-ออกก็สั้นเข้าก็เรียกว่าสั้น แล้วก็เปลี่ยนจากกรรมฐานที่เริ่มต้นนั้นมากำหนดลมหายใจเข้า-ออกสั้น ก็แปลว่ามาตั้งต้นสั้นได้เหมือนกัน แล้วก็ไม่ต้องไปคำนึงอะไร กำหนดแต่ลมหายใจเท่านั้น ได้ฉันทะได้ปราโมทย์ จนถึงจิตก็จะกลับจากอัสสาสะปัสสาสะมาตั้งอยู่ในอุเบกขา คราวนี้เมื่อพิจารณาดูตามขั้นตอนที่ได้ปฏิบัติจริง ๆ เมื่อว่ากันโดยปกติแล้วก็ต้องตั้งต้นด้วยยาวก่อน เพราะเมื่อยังไม่ได้ทำกรรมฐานมาก่อน ลมหายใจเข้าลมหายใจออกก็เป็นไปโดยปกติคือยาว หายใจทั่วห้องก็คือที่หายใจกันอยู่ และอาการที่ว่าประณีตเข้า ๆ ก็คือ

สิ้นช้านั่นเอง ก็เป็นไปเองจนถึงจิตกลับจากอัสสาสะปัสสาสะ แต่ทั้งนี้ก็ต้องได้ฉันทะ ได้ปราโมทย์ หรือว่าได้ปีติได้สุข เมื่อจิตกลับก็ตั้งอยู่ในอุเบกขา นี่เป็นแนวปฏิบัติ และแนวปฏิบัติตามที่อ้างอธิบายของท่านนี้ก็มาเข้ากับขั้นตอนของสมาธิที่จิตได้สมาธิ จนถึงฌาน ฌานที่ ๑ นั้น ยังมีวิตกมีวิจารณ์ ฌานที่ ๒ นั้นละวิตกวิจารณ์ได้ก็แปลว่าเมื่อ จิตเป็นสมาธิแน่นยิ่งขึ้นแล้ว ความกำหนดลมหายใจเข้าลมหายใจออกก็เป็นอันว่า ละได้ไม่ต้องกำหนด เพราะว่าเมื่อยังกำหนดอยู่ก็ชื่อว่ายังมีวิตกมีวิจารณ์ ละวิตกวิจารณ์ ก็แปลว่าละกำหนด บริกรรมว่าพุทโธ ก็ไม่ต้องมี นັบก็ไม่ต้องมี จิตเข้ามาตั้งอยู่ภายใน สงบอยู่ภายใน อันนี้แหละที่เรียกว่าตั้งอยู่ในอุเบกขา อุเบกขาตั้งอยู่ซึ่งจะเป็นไปเอง เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติเมื่อจิตเข้าอุเบกขาแล้ว ก็ไม่ต้องไปพะวงถึงลมหายใจเข้าลมหายใจ ออก หรือนັบ หรือพุทโธอะไรทั้งสิ้น ก็ปล่อยให้จิตสงบเข้าอยู่ภายใน เป็นความเข้าไป เฝงเฉยอยู่สงบอยู่ ไม่ดิ้นรนไม่กวัดแกว่งไม่กระสับกระส่ายไม่ฟุ้งซ่าน อาการตั้งนี้เป็น อาการที่เรียกว่าอุเบกขาอันเป็นขั้นตอนของสมาธิที่สูงขึ้น

ต่อจากนี้นั่งสมาธิต่อ

ครั้งที่ ๒๐ ธัชคคสูตร

จะเล่าตำนานสวดมนต์ต่อ ตำนานที่ ๕ ในเจ็ดตำนานคือธัชคคสูตร จัดเป็นพระปริตรที่ ๕ คำว่า ธัชคคะ แปลว่ายอดตรง ธัชคคสูตรคือพระสูตรที่แสดงถึงยอดตรง อันท่านแสดงว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงเรื่องเทवासुरสงคราม คือสงครามแห่งเทพดา กับอสูรซึ่งเป็นเรื่อง ที่เคยมีมาแล้ว โดยตรัสเล่าว่า

เมื่อเทพดาทั้งหลายรบกับอสูร ความกลัวบังเกิดขึ้นแก่เทพดาทั้งหลาย ท้าวสักกะจอมเทวดาจึงได้ตรัสแนะนำให้หมู่เทพแลดูยอดตรงหรือชายธงของพระองค์ หรือว่าของเทวราชที่รองลงมาความกลัวก็จะหายไปได้ ส่วนพระพุทธเจ้าได้ตรัสสอน ภิคุทั้งหลายว่า เมื่อเข้าไปอยู่ในป่าเกิดความกลัวขึ้นก็ให้ระลึกถึงพระองค์ หรือระลึกถึงพระธรรมหรือระลึกถึงพระสงฆ์ ความกลัวก็จะหายไป พระสูตรนี้แสดง ทางธรรมปฏิบัติก็คือ ให้เจริญพุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ ในเมื่อภิคุทั้งหลาย หรือผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหลายเข้าไปอยู่ในป่า ก็จะทำให้ความกลัวต่าง ๆ หายไปได้ ก็เป็นพระสูตรที่สอนให้เจริญพุทธานุสสติเป็นต้นนั่นเอง และเรื่องเทवासुरสงครามที่ว่า เป็นเรื่องเคยมีมานั้น ก็มีเรื่องโดยสังเขปว่า ท้าวสักกะจอมเทพได้ไปอุบัติในสวรรค์ ชั้นดาวดึงส์ที่ว่าอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุซึ่งตั้งอยู่กลางใจโลก และที่ตรงนั้นเป็นที่อยู่ของ อสูรทั้งหลาย เมื่อท้าวสักกะไปอยู่ที่แรกก็อยู่ร่วมกับอสูรทั้งหลาย แต่ภายหลังก็ได้หาวิธีขับอสูรทั้งหลายออกไป ฝ่ายอสูรทั้งหลายต้องเสียรู้ท้าวสักกะต้องถอยออกไปอยู่ ภายนอก ก็มีความผูกใจแค้น ถึงคราวก็ยกมารบกับหมู่เทพซึ่งเข้ามายึดถิ่นฐานเดิม

ของตนเสียทีหนึ่ง ก็เกิดสงครามระหว่างเทพกับอสูรทั้งหลายกันทีหนึ่ง และอสูรทั้งหลายก็ต้องถอยไปทุกที แต่ว่าถึงคราวก็ยกมารบใหม่ เล่าว่าอย่างนั้น เรียกว่า เทวาสुरสงคราม เป็นเรื่องที่เคยมีมาแล้ว และนักประวัติศาสตร์ปัจจุบันก็สันนิษฐานว่า คงจะมีสงครามแย่งถิ่นกัน ระหว่างชาวอริยกะซึ่งอพยพเข้ามาอยู่ในอินเดียกับหมู่ชนชาวพื้นเมืองดังที่แสดงเล่าไว้ ในพุทธประวัติตอนต้นนั้น ก็เป็นเค้ามูลของเรื่อง เทวาสुरสงครามซึ่งแม่พระพุทธเจ้าก็ทรงอ้างมาเล่านี้ และแม่ในสมัยพุทธกาลเอง เรื่องนี้ก็เป็นเรื่องเก่ามาแล้ว จึงใช้คำว่าเรื่องนี้ เป็นเรื่องเคยมีมาแล้ว พระสูตรนี้ก็เป็นพระสูตรที่นับถือกันพระสูตรหนึ่ง มีคำแปลตั้งแต่ต้น ดังต่อไปนี้

ตั้งต้นพระสูตรว่า *เอวมุเม สุตฺ อ้นข้าพเจ้า* (คือพระอนนทเถระ) ได้สดับมาแล้ว อย่างนี้ *เอกํ สมยํ ภควา* เป็นอาทิ ซึ่งแปลความเป็นลำดับว่า

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จประทับอยู่ที่เชตวันวิหาร อารามของอนาถปิณฑิกคหบดี ใกล้เมืองสาวัตถี ในกาลนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกพระภิกษุทั้งหลายว่า *ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย พระภิกษุเหล่านั้น* จึงทูลรับพระพุทธพจน์ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า *พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้า* จึงได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องดึกดำบรรพ์เคยมีมาแล้ว สงครามแห่งเทพดากับอสูร ได้เกิดประชิดกันแล้ว ครั้งนั้น ท้าวสักกเทวราช ผู้เป็นเจ้าแห่งเทพ เรียกหมู่เทพในชั้นดาวดึงส์มาสั่งว่า *ดูก่อนท่านผู้นิรทุกข์ ถ้าความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ขนพองสยองเกล้าก็ดี ฟุ้งบังเกิดแก่หมู่เทพ ผู้ไปสู่สงครามในสมัยใด ในสมัยนั้น ท่านทั้งหลายพึงแลดูชายธง หรือยอดธงของเรานั้นแหละ เพราะว่าเมื่อท่านทั้งหลายแลดูชายธงของเราอยู่ ความกลัว ความหวาดสะดุ้ง หรือขนพองสยองเกล้า อันใดจักมี อันนั้นจักหายไป ถ้าท่านทั้งหลายไม่แลดู ชายธงของเรา ที่นั้น ท่านทั้งหลายพึงแลดูชายธงของเทวราชชื่อชัชชาติ เพราะว่าเมื่อท่านทั้งหลายแลดูชายธงของเทวราชชื่อ*

ปชาบดีอยู่ ความกลัว ความหวาดสะดุ้ง หรือความขนพองสยองเกล้า อันมีจักหายไป ถ้าท่านทั้งหลายไม่แลดูชายธงของเทวราช ชื่อ ปชาบดี ที่นั่นท่านทั้งหลาย ฟังแลดูชายธงของเทวราชชื่อวรุณ เพราะว่าเมื่อท่านทั้งหลายแลดูชายธงของเทวราชชื่อวรุณอยู่ ความกลัว ความหวาดสะดุ้ง หรือความขนพองสยองเกล้าที่จักมี ก็จักหายไป ถ้าท่านทั้งหลายไม่แลดูชายธงของเทวราชชื่อวรุณ ที่นั่นท่านทั้งหลาย ฟังแลดูชายธงของเทวราชชื่ออิสาน เพราะว่าเมื่อท่านทั้งหลายแลดู ชายธงของเทวราชชื่ออิสานอยู่ ความกลัว ความหวาดสะดุ้ง หรือ ความขนพองสยองเกล้าที่จักมี ก็จักหายไป

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ข้อนั้นแล คือการแลดูชายธงของ เทวราชผู้เป็นเจ้าของเทพก็ตาม การแลดูชายธงของเทวราชชื่อ ปชาบดีก็ตาม การแลดูชายธงของเทวราชชื่อวรุณก็ตาม การแลดู ชายธงของเทวราชชื่ออิสานก็ตาม ความกลัว ความหวาดสะดุ้ง หรือความขนพองสยองเกล้าที่จักมี ก็จักหายไปได้บ้าง ไม่หายไปบ้าง ข้อนั้นเป็นเพราะเหตุแห่งอะไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุว่า ท้าวสักกเทวราชผู้เป็นเจ้าของเทพ เธอมีราคะยังไม่สิ้นไป มีโทสะ ยังไม่สิ้นไป มีโมหะยังไม่สิ้นไป เธอยังเป็นผู้กลัว ยังเป็นผู้หวาด ยังเป็นผู้สะดุ้ง ยังเป็นผู้หนี ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนเราแล กล่าวอย่างนี้ว่า ถ้าว่าเมื่อ ท่านทั้งหลาย ไปอยู่ในป่าก็ตาม ไปอยู่ที่โคนไม้ก็ตาม ไปอยู่ที่เรือน เปล่าก็ตาม ความกลัว ความหวาดสะดุ้ง หรือความขนพองสยองเกล้า ที่บังเกิดขึ้นในสมัยใด ในสมัยนั้น ท่านทั้งหลายพึงระลึกถึงเรานั้น เทียวว่า

อิติปิ โส ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺโธ แม้เพราะเหตุนี้ ๆ
พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น

อรหัง เป็นผู้ไกลกิเลส เป็นผู้ควรไหว้ ควรบูชา

สมมาสมพุทฺโธ เป็นผู้รู้ชอบเอง

วิชาจรรณสมปนฺโน เป็นผู้บริบูรณ์แล้วด้วยวิชาและจรณะ

สุคโต เป็นพระสุคตผู้เสด็จไปดีแล้ว

โลกวิทู เป็นผู้ทรงรู้โลก

อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ เป็นผู้ฝึกบุรุษผู้ควรฝึก ไม่มีผู้อื่น
ยิ่งกว่า

สตถา เทวมนุสฺसानํ เป็นศาสดาผู้สอนของเทพดา และ
มนุษย์ทั้งหลาย

พุทฺโธ เป็นผู้เบิกบานแล้ว

ภควา เป็นผู้จำแนกธรรม ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะว่าเมื่อท่านทั้งหลาย ตามระลึก
ถึงเราอยู่ ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ความขนพองสยองเกล้า
ก็ดี ที่จักมี ก็จักหายไป ถ้าท่านทั้งหลายไม่ระลึกถึงเรา ที่นั่นพึงระลึก
ถึงพระธรรมว่า

สุวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม พระธรรมอันพระผู้มีพระภาค
เจ้าตรัสดีแล้ว

สนฺทิกฺกุจฺจโก เป็นธรรมอันบุคคลพึงเห็นเอง

อกาลิโก เป็นธรรมให้ผลไม่มีกาล เป็นของไม่มีกาลเวลา

เอหิปสฺสสิโก เป็นธรรมอันจะพึงเรียกร้องให้มาดูได้

โอบนยิโก เป็นธรรมอันบุคคลควรน้อมเข้ามาใส่ใจ หรือ
ควรน้อมเข้ามาในตน

ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิติ เป็นธรรมอันวิญญูชนทั้งหลาย
พึงรู้เฉพาะตัว ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะว่าเมื่อท่านทั้งหลาย ตามระลึก
ถึงพระธรรมอยู่ ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ขนพองสยอง

เกล้ากิติ ที่จักมี ก็จักหายไป ถ้าท่านทั้งหลายไม่ระลึกถึงพระธรรม
ที่นั่นพึงระลึกถึงพระสงฆ์ว่า

สุปฏิปันโน ภควโต สวากสงฺโฆ พระสงฆ์สาวก ของพระผู้มี
พระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว

อุชุปฏิปันโน ภควโต สวากสงฺโฆ พระสงฆ์สาวก ของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว

ฉายุปฏิปันโน ภควโต สวากสงฺโฆ พระสงฆ์สาวก ของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติถูกแล้ว หรือปฏิบัติเป็นธรรมแล้ว
หรือเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความรู้แล้ว

สามจีปฏิปันโน ภควโต สวากสงฺโฆ พระสงฆ์สาวก ของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติชอบแล้ว

ยทิทำ คือ จตุตตาริ ปุริสยุดานิ คู่แห่งบุรุษบุคคลทั้งหลาย ๔

อภฺจ ปุริสปุคฺคลา บุรุษบุคคลทั้งหลาย ๘

เอส ภควโต สวากสงฺโฆ นี้พระสงฆ์สาวกของพระผู้มี
พระภาคเจ้า

อาหุเนยฺโย เป็นผู้ควรสักการะที่พืงนำมาบูชา

ปาหุเนยฺโย เป็นผู้ควรของต้อนรับ

ททฺชเณยฺโย เป็นผู้ควรทักษิณาคือของทำบุญหรือควรทำบุญ

อณฺชสิกรณฺเณยฺโย เป็นผู้ควรอัญชลีคือควรพนมมือไหว้ คือ
แสดงความเคารพ

อนฺุตตฺริ ปุณฺณกฺเขตฺตํ โลกสฺส เป็นนาบุญของโลก ไม่มี
นาบุญอื่นยิ่งกว่า ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะว่าเมื่อท่านทั้งหลาย ระลึกถึง
พระสงฆ์อยู่ ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ขนพองสยองเกล้า
ก็ดี ที่จักมี ก็จักหายไป ข้อนั้นเป็นเหตุแห่งอะไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
เหตุว่าพระตถาคตเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มีราคะสิ้น

ไปแล้ว มีโทษสิ้นไปแล้ว มีโมหะสิ้นไปแล้ว เป็นผู้ไม่กลัว เป็นผู้ไม่หวาด เป็นผู้ไม่สะดุ้ง เป็นผู้ไม่หนี ดังนี้

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้ พระองค์ผู้เป็นพระสุคต ครั้นตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว ลำดับนั้นพระองค์ผู้เป็นพระศาสดา จึงตรัสพระพุทธพจน์นี้อีกว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อท่านทั้งหลายอยู่ในป่า หรือที่โคนไม้ หรือในเรือนว่าง ฟังระลึกลงถึงพระสัมพุทธ ภัยก็จะไม่พึงมีแก่ท่านทั้งหลาย ถ้าท่านทั้งหลายไม่ระลึกถึงพระพุทธ ซึ่งเป็นใหญ่ เป็นผู้เจริญที่สุดในโลก ประเสริฐแห่งนรชน ที่นั่นฟังระลึกลงถึงพระธรรม อันเป็นเครื่องนำออก ที่เราแสดงไว้ดีแล้ว ถ้าท่านทั้งหลายไม่ระลึกถึงพระธรรม อันเป็นเครื่องนำออก ที่เราแสดงไว้ดีแล้ว ที่นั่นฟังระลึกลงถึงพระสงฆ์ ซึ่งเป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อท่านมาระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์อยู่ อย่างนี้ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ขนพองสยองเกล้าก็ดี จักไม่มีแล

พระสูตรนี้มีค่าแปลโดยความดังที่ได้แสดงมา ในการสวดมนต์เมื่อมีเวลามาก หรือในพิธีใหญ่ที่ต้องการให้สวดพระสูตรเต็ม ก็สวดพระสูตรเต็ม ในการสวดมนต์ทั่วไป สวดจำเพาะอนุสสรณปาฐะ คือปาฐะที่เป็นอนุสสรณะคือเป็นเครื่องระลึกถึงคุณแห่งพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ก็คือสวด *อิติปิ โส ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺโธ* เป็นต้น ต่อด้วย *สุวากขาโต ภควตา ธมฺโม* เป็นต้น ต่อด้วย *สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ* เป็นต้นก็คือสวดจำเพาะพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ เท่านั้น อันนำสวดด้วยคำว่า อนุสสรณปาฐะ คือเป็นปาฐะบาลีหรือถ้อยคำที่แสดงอนุสสรณะ คือคำที่สำหรับระลึกถึง ก็หมายถึงระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ อันเป็นเนื้อหาสำคัญของพระสูตรนี้ กับสวดตอนท้ายพระสูตรอันเรียกว่า นิคมคาถา ที่แปลว่า คาถาดอนท้าย ตั้งต้นด้วยคำว่า *อรณฺเณ รุกฺขมฺูเล วา* เป็นต้น ที่แปลว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อท่านทั้งหลายอยู่ในป่า หรือที่โคนไม้ หรือในเรือนว่าง เรือนเปล่า ดังนี้ เป็นต้น

ต่อไปนี้หนึ่งขัณฑสมาธิ เรื่องอานาปานสติยังมีต่อ แต่ว่าเท่าที่ได้แสดงแนวทางปฏิบัติมาแล้ว อันเป็นชั้นกายนุสสนาสติบัญญัติ คือสติบัญญัติขั้นพิจารณากาย ก็เป็นการเพียงพอสำหรับที่จะใช้ฝึกหัดปฏิบัติ จึงจะแสดงถึงกรรมฐานข้ออื่นอันควรถือเป็นข้อปฏิบัติสลับเปลี่ยนกับอานาปานสติ และข้อกรรมฐานที่จะแนะนำในวันนี้ก็คือ พุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ ดังที่สอนให้ปฏิบัติในธัชศศสูตรนี้ อันนับว่าเป็นกรรมฐาน ข้อหนึ่ง

การระลึกถึงพระพุทธเจ้าอันเรียกว่าพุทธานุสสตินั้น ที่ใช้ปฏิบัติก็คือระลึกถึงพระคุณดังบทที่สวดว่า *อิติปิ โส ภควา อรหํ* เป็นต้น แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ทรงเป็นพระอรหันต์คือเป็นผู้ไกลกิเลส ควรไหว้ควรบูชา สมมาสมมุพุทโธ เป็นผู้ตรัสรู้ชอบดังนี้ เป็นต้น วิธีระลึกลักษณะ วิธีที่หนึ่งก็คือการระลึกถึงบทพระพุทธคุณ ยกขึ้นมาทีละบท เช่นบทว่า *อรหํ ยกขึ้นมว่า อรหํ* และก็พิจารณาไปตามความว่าเป็นผู้ไกลกิเลส คราวนี้ *อิติปิ* ที่เป็นคำต้นนั้นแปลว่า เพราะเหตุนี้ ๆ ก็คือระลึกขยายความออกไปว่า เพราะเหตุที่พระองค์ทรงเป็นผู้บรรลุถึงธรรมที่ตัดกิเลสได้อย่างนี้ ๆ ฉะนั้น จึงทรงเป็นผู้ไกลกิเลสคือสิ้นกิเลส และกิเลสที่สิ้นนั้นก็สิ้นทั้งหมดทั้งกิเลสที่เป็นขั้นหยาบ ชั้นกลาง ชั้นละเอียด กิเลสที่เป็นขั้นหยาบก็คือที่เป็นขั้นแรง อันทำให้ละเมิดทางกาย ทางวาจา เช่นฆ่าเขาบ้าง ลักของเขาบ้าง ปรากฏเป็นกรรมกิเลสออกมา ที่เป็นอย่างกลางก็คือที่บังเกิดขึ้นเป็นนิเวรณกุ่มกัลดอยู่ในจิตใจ ที่เป็นอย่างละเอียดก็คือที่เป็นอาสวอนุสัยนอนจมหมักหมมอยู่ในจิตสืบเป็นจิตสันดานฝ่ายเศร้าย่อมอง ละได้หมดจึงเป็น ผู้สิ้นอาสวะ คือกิเลสที่ต้องสันดานได้หมด จึงเป็นผู้ไกลจริง ๆ คนสามัญทั่วไปนั้นยังไม่ไกล ยังอยู่กับกิเลส แม้ว่ากิเลสส่วนหยาบจะไม่ปรากฏ เพราะรักษาศีลมีศีล กิเลสอย่างกลาง ไม่ปรากฏเพราะมีสมาธิ แต่ว่ากิเลสอย่างละเอียดที่เป็นอาสวอนุสัยยังคงจิตสันดานอยู่ เป็นตะกอนนอนกัน เป็นน้ำที่บนพื้นผิวในตุ่มก็ใส แต่ว่าก้นตุ่มนั้นมีตะกอน ถ้าไปกวอนน้ำขึ้นเมื่อใด ตะกอนฟุ้งขึ้นมา น้ำในตุ่มก็ขุ่นไปทั้งหมด จิตคนสามัญก็เหมือนกัน ในขณะที่ดูใส ตะกอนกิเลสยังอยู่ แต่เมื่อประสบอารมณ์มายั่ววนเข้า ตะกอนกิเลสก็ฟุ้งขึ้นมาปรากฏเป็นนิเวรณ หรือเป็นโลกเป็นโกรธเป็นหลง เป็นราคะโทสะโมหะ จิตก็ขุ่นมัว จึงยังไม่ไกลกิเลส แม้ว่าดูจิตจะใสเหมือนอย่างไกล แต่อันที่จริงนั้นใกล้คืออยู่กับกิเลสอยู่กับอาสวอนุสัย แต่พระพุทธเจ้านั้นละ

ได้หมดด้วยทรงบรรลุมรรคผลนิพพาน ตัดกิเลสได้สิ้นเชิงทั้งหมด จึงเป็น อรหฺ์ เป็นผู้ ไกลกิเลส เมื่อเป็นผู้ไกลกิเลสก็เป็นผู้บริสุทธิ์กาย บริสุทธิ์วาจา บริสุทธิ์ใจสิ้นเชิง ก็เป็นผู้ที่ควรไหว้ควรบูชาอย่างแท้จริง อย่างนี้แหละที่เรียกว่า อติปิ ที่แปลว่า แม่เพราะ เหตุนั้น ๆ คือเป็นอย่างนี้ ๆ พระองค์จึงทรงชื่อว่า เป็นอรหันต์ เป็นผู้ไกลกิเลส เป็นผู้ควรไหว้ควรบูชา และกียกบทสัมมาสัมพุทโธขึ้นมาที่ละบทแล้ว ก็พิจารณาไปในบทพระธรรมคุณก็เหมือนกัน ในบทพระสังฆคุณก็เหมือนกัน

วิธีที่สอง กำหนดสวดมนต์นี้แหละเป็นกรรมฐาน ก็กำหนด อติปิ โส ภควา อรหฺ์ สมมาสัมพุทโธ วิชาจรณสมฺปนฺโน เป็นต้น สุวากุขาโต ภควตา ธมฺโม เป็นต้น สุปฺปฏิปนฺโน ภควโต สวากสงฺโฆ เป็นต้น ให้จิตอยู่กับบทสวดมนต์นี้ วิธีที่สองนี้เป็น วิธีสาธยายกรรมฐาน แต่ว่าสาธยายอยู่ในจิตคือว่าจิตสวดมนต์ นี้ถึงบทสวด และในการระลึกถึงบทสวดนี้เมื่อมีความเข้าใจอยู่แล้วใจก็เข้าถึงอรรถคือเนื้อความไว้ ด้วย แต่ว่าถ้าไม่เข้าใจ ใจก็ไม่เข้าถึงอรรถคือเนื้อความ ได้แต่พยัญชนะคือถ้อยคำ แต่ก็ทำให้ใจรวมได้ และก็ด้วยเหตุที่พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ นี้เป็น บทที่บริสุทธิ์ แม้จิตจะระลึกถึงโดยพยัญชนะ ไม่รู้ความ ก็ยังเป็นการดี เพราะเป็นบท ที่บริสุทธิ์ ไม่มีบทไหนที่ไม่บริสุทธิ์ บริสุทธิ์อย่างยิ่งจริง ๆ จิตก็อยู่กับบทสวดที่บริสุทธิ์ ก็ทำให้จิตเป็นสมาธิได้ และแม้ในการเจริญอานาปานสติที่หายใจเข้า พุท หายใจออก โธ ก็เป็นการเจริญพุทธานุสสติไปกับลมหายใจเข้า-ออก เมื่อเจริญหายใจเข้า ฐัม หายใจออก โม ก็เป็นการ เจริญธรรมานุสสติไปกับลมหายใจเข้า-ออก เมื่อใช้ หายใจเข้า สัง หายใจออก โห ก็เป็นการเจริญสังฆานุสสติไปกับลมหายใจเข้า-ออก

ต่อไปนี้นั่งกรรมฐาน ๒๐ นาที

ครั้งที่ ๒๑ อภินาฏิกยปริตร

จะแสดงตำนานที่ ๖ อภินาฏิกยสูตร หรืออภินาฏิกยปริตร พระปริตร ว่าด้วยพระสูตรชื่อว่าอภินาฏิกยะ มีตำนานแสดงว่า

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่บนภูเขาชื่อว่าคิณณภู ที่แปลว่ามียอดคล้ายศีรษะของแร้ง ในกรุงราชคฤห์ ในครั้งนั้น ท้าวมหาราชทั้งสี่อันหมายถึงเทพผู้เป็นโลกบาล ๔ ทิศ ได้เข้าไปเฝ้าในเวลากลางคืนเมื่อปฐมยามล่วงไปแล้ว พร้อมกับพวกเสนาทั้งหลาย ท้าวเวสสวัณมหาราชได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้ามีความว่า บรรดายักษ์ทั้งหลายที่เป็นพวกมีอำนาจมากก็มี มีอำนาจปานกลางก็มี มีอำนาจน้อยก็มี ไม่เลื่อมใสต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าก็มีอยู่ ที่เลื่อมใสต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าก็มีอยู่ ที่ไม่เลื่อมใสต่อพระผู้มีพระภาคก็เพราะโดยมาก พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงธรรมเพื่อให้เว้นจากปาณาติบาต ทรงแสดงธรรมเพื่อให้เว้นจากอกินนาทาน ทรงแสดงธรรมเพื่อให้เว้นจากกามมิถนาจาร ทรงแสดงธรรมเพื่อให้เว้นจากมุสาวาท ทรงแสดงธรรมเพื่อให้เว้นจากน้ำเมาคือสุราเมรัยอันเป็นฐานแห่งความประมาท แต่ว่าพวกยักษ์โดยมากไม่เว้นจากปาณาติบาตเป็นต้นเหล่านั้น ข้อนั้นคือข้อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมให้เว้นนั้น จึงไม่เป็นที่พอใจไม่เป็นที่พอใจของพวกยักษ์เหล่านั้น สวาททั้งหลายของพระผู้มีพระภาคเจ้ามีอยู่ที่เข้าไปอยู่ในป่า และบรรดายักษ์ทั้งหลายที่มีปกติอยู่ในป่านั้น พวกที่ไม่เลื่อมใสในปาจนคือในพระธรรมวินัย หรือในพุทธศาสนาของพระผู้มีพระภาคนี้ก็มี ฉะนั้น ก็ขอให้พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงอนุเคราะห์ ทรงรับการวาง

อารักขาเครื่องรักษาหรือปริตรเครื่องป้องกันอันชื่อว่า *อาฏานาฏิยะ* เพื่อความเลื่อมใสของบรรดาโยคีทั้งหลายเหล่านั้น เพื่อคุ้มครองรักษา เพื่อความไม่ต้องถูกเบียดเบียน เพื่อความอยู่ผาสุกของภิกษุภิกษุณี อุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงรับโดยอาการดุชฌณีภาพคือหนึ่ง ท้าวเวสสวัณมหาราชครั้นทราบการรับของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จึงได้กล่าวอาฏานาฏิยรักษาหรืออาฏานาฏิยปริตรนี้ ในเวลานั้นซึ่งมีความแปลว่า

ความนอบน้อมแห่งข้าพเจ้า จงมีแต่พระวิปัสสีพุทธเจ้า
ผู้มีจักขุ ผู้มีสิริ

ความนอบน้อมแห่งข้าพเจ้า จงมีแต่พระสิขีพุทธเจ้า ผู้มีปกติ
อนุเคราะห์แก่สัตว์ทั้งปวง

ความนอบน้อมแห่งข้าพเจ้า จงมีแต่พระเวสสภูพุทธเจ้า
ผู้มีกิเลสอันล้างแล้ว ผู้มีตบะ

ความนอบน้อมแห่งข้าพเจ้า จงมีแต่พระกกุสันธพุทธเจ้า
ผู้ย้ายเสียซึ่งมาร และเสนา

ความนอบน้อมแห่งข้าพเจ้า จงมีแต่พระโกนาคมนพุทธเจ้า
ผู้มีบาปอันลอยเสียแล้ว ผู้มีพรหมจรรย์อันอยู่จบแล้ว

ความนอบน้อมแห่งข้าพเจ้า จงมีแต่พระกัสสปพุทธเจ้า
ผู้พ้นแล้วจากกิเลสทั้งปวง

ความนอบน้อมแห่งข้าพเจ้า จงมีแต่พระอังคีรสพุทธเจ้า
ผู้เป็นโอรสแห่งศากยราช ผู้มีสิริ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ได้ทรงแสดงแล้วซึ่งธรรมนี้ เป็น
เครื่องบรรเทาเสียซึ่งทุกข์ทั้งปวง อนึ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่าใด
กิติ ที่ดับกิเลสแล้วในโลก เห็นแจ้งธรรมตามเป็นจริง

พระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้นเป็นผู้ไม่มีความส่อเสียด
เป็นผู้ใหญ่ ผู้มีความครั่นคร้ามไปปราศแล้ว

เทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย นอบน้อมอยู่ ซึ่งพระพุทธรเจ้า พระองค์ใด ผู้เป็นโคตมโคตร ผู้เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่เทพดา และมนุษย์ทั้งหลาย ถึงพร้อมแล้วด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้ใหญ่ ผู้มีความครั้นคร้ามไปปราศแล้ว ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอนมัสการ พระพุทธรเจ้าพระองค์นั้น ผู้โคตมโคตร ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยวิชา และจรณะ

พระพุทธรเจ้าเหล่านี้ก็ดี เหล่าอื่นก็ดี หลายร้อยโกฏิ พระพุทธรเจ้า เหล่านี้ทั้งหมดเสมอกัน ไม่มีใครเหมือน พระพุทธรเจ้าเหล่านี้ ล้วนมีฤทธิ์มาก ล้วนประกอบแล้วด้วยทศพลญาณ ประกอบไปด้วย เวสาร์ชฌญาณ

พระพุทธรเจ้าเหล่านี้ ล้วนตรัสรู้ ซึ่งอาสภฐานคือฐานะอัน ประเสริฐ อันอุดม

พระพุทธรเจ้าเหล่านี้ เป็นผู้่องอาจ ไม่ครั้นคร้าม บันลือ สีนหาในบริษัททั้งหลาย ยังพรหมจักรให้เป็นไป อันใคร ๆ ยังไม่ ให้เป็นไปแล้วในโลก

พระพุทธรเจ้าเหล่านี้ ประกอบแล้วด้วยพุทธธรรมทั้งหลาย ๑๘ เป็นนายก ผู้นำ ผู้ประกอบด้วยพระลักษณะใหญ่อันเรียกว่ามหา บุริสลักษณะ ๓๒ ประการ และทรงซึ่งอนุพยัญชนะคือลักษณะน้อย ๘๐ มีพระรัศมีอันงามด้วยพระรัศมีมีมณฑลข้างละวา

พระพุทธรเจ้าเหล่านี้ ล้วนเป็นมุนีผู้ประเสริฐ พระพุทธรเจ้า เหล่านี้ ล้วนเป็นพระสัพพัญญู ล้วนเป็นพระชีณาสพ ผู้ชนะ มีพระรัศมีมาก มีพระเดชมาก มีพระปัญญามาก มีพระกำลังมาก มีพระกรุณามาก เป็นนักปราชญ์ผู้ทรงปัญญา นำสุขมาเพื่อสัตว์ ทั้งหลายทั้งปวง เป็นเกาะ เป็นที่พึ่ง และเป็นที่ยอาศัย เป็นที่ต้านทาน เป็นที่เร้นของสัตว์ เป็นคติ เป็นเผ่าพันธุ์ เป็นที่ยินดีมาก เป็นที่ระลึก หรือเป็นที่พึ่งที่นับถือทรงแสวงหาประโยชน์ เพื่อสัตว์โลกกับเทวโลก

พระพุทธเจ้าเหล่านั้น ล้วนเป็นเบื้องหน้าของสัตว์ทั้งปวง
ข้าพเจ้า ขอวันทาพระบาทของพระพุทธเจ้าเหล่านั้นด้วยเศียรเกล้า
และขอวันทาพระพุทธเจ้าเหล่านั้นผู้เป็นบุรุษอันอุดม ผู้เป็นตถาคต
ด้วยวาจาและใจทีเดียว ในที่นอนด้วย ในที่นั่งด้วย ในที่ยืนด้วย
แม้ในที่เดินด้วย ในกาลทุกเมื่อ

พระพุทธเจ้าผู้กระทำความระงับ จงรักษาท่านด้วยสุขในกาล
ทุกเมื่อ ท่านผู้อันพระพุทธเจ้าเหล่านั้นรักษาแล้ว จงเป็นผู้ระงับพัน
แล้วจากภัยทั้งปวง และพ้นแล้วจากโรคทั้งปวง เว้นแล้วจากความ
เดือดร้อนทั้งปวง ล่วงเสียซึ่งเวรทั้งปวง ท่านจงเป็นผู้ดับทุกข์ทั้งปวง
ด้วยความเจริญไรทั้งปวงจงเว้นไป โรคทั้งปวงจงฉิบหายไป อันตรายจง
อย่าได้มีแก่ท่าน ขอท่านจงเป็นผู้มีสุข มีอายุยืน ธรรมทั้งหลาย ๔
คือ อายุ วรรณะ สุข พละ ย่อมเจริญแก่บุคคลผู้อภิวัต กราบไหว้ต่อ
บุคคลควรอภิวัตกราบไหว้เป็นปกติ ผู้อ่อนน้อมต่อบุคคลผู้เจริญ
เป็นนิตย์

นี่เป็นความแปลของอภานาฎยปริตรหรืออภานาฎยสูตรนี้ ตามตำนานที่เล่า
ซึ่งได้แสดงมาข้างต้นนั้น ก็แสดงว่าไม่ใช่เป็นพระพุทธพจน์มาก่อน แต่เป็นถ้อยคำของ
ท้าวเวสสวัณมหาราชได้มากกราบทูลพระพุทธเจ้าแสดงข้อความทั้งหมดนี้แก่พระผู้มี-
พระภาค ขอให้พระองค์ได้ทรงรับเอาไว้เพื่อให้บรรดาภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา
ทั้งหลายทรงจำไปสาธยายในเวลาเข้าไปอยู่ในป่า และเมื่อสาธยายข้อความนี้ บรรดา
ยักษทั้งหลายที่อยู่ในป่านี้ซึ่งไม่เลื่อมใสในปาพจน์คือในพระธรรมวินัยของพระผู้มี-
พระภาคเจ้าได้ฟังข้อความนี้ก็จะเลื่อมใส ฉะนั้น การสาธยายข้อความนี้จึงเป็นไปเพื่อ
ความคุ้มครองรักษา ป้องกันผู้สวดสาธยายจากบรรดาอักษทั้งหลาย

ในพระสูตรที่ท่านรจนาไว้นั้นยังได้เล่าต่อไปว่าวันรุ่งขึ้นพระผู้มีพระภาคเจ้า
ก็ได้ทรงเล่าเรื่องที่มีมาราชทั้ง ๔ ได้มาเฝ้า พร้อมทั้งบริวาร และท้าวเวสสวัณมหาราช
ได้มากกราบทูลข้อความนี้แก่พระองค์ โดยได้กล่าวในคำกราบทูลดังที่ได้เล่ามานั้น
และก็ได้ทรงอนุญาตให้สาธยายพระสูตรนี้ได้

พระสูตรนี้ได้แสดงเริ่มด้วยนมัสการพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ มีพระวิปัสสี
 พุทธเจ้า เป็นต้น ซึ่งขึ้นว่า วิปัสสิสส นมตถุ จกขุมนุตสส สิริมโต และโดยมากนั้น
 การสวดมนต์ ในพิธีต่าง ๆ ก็มักจะสวดไปจนถึงพระองค์ที่ ๗ คือพระพุทธเจ้าผู้พระบรม
 ศาสดาของเราทั้งหลายที่มีพระนามว่าพระโคตมศากยบุตร และลงด้วยคำว่า
 วิชชาจรณสมบฺพนฺ พุทฺธํ วนฺทาม โคตมฺนฺติ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอนมัสการพระพุทธเจ้า
 พระองค์นั้น ผู้โคตมโคตร ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยวิชาและจรณะ

ส่วนตอนต่อไปที่แสดงสรรบุถึงพระพุทธเจ้ามากมาย และแสดงพระพุทธรูป
 คือคุณของพระพุทธเจ้ามีประการต่าง ๆ ตลอดจนถึงให้พระพุทธเจ้า คຸ້ມครองรักษา
 มักไม่มีใครได้สวดโดยปกติ ในเวลาที่สวดเต็มจึงสวด และในพระสูตรนี้ได้มีแสดงถึง
 ท้าวจตุโลกบาลตามที่มีความเชื่อถือมาเก่าก่อน และมาถึงยุคพระพุทธศาสนาก็ยังมีติด
 มาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาตั้งในพระสูตรนี้ และแสดงถึงเรื่องพระพุทธเจ้าหลายพระองค์
 ซึ่งได้เกิดมีมาแล้วในอดีต อันเป็นแนวความเชื่ออย่างหนึ่งซึ่งมีอ้างว่าพระพุทธเจ้าก็ได้
 ตรัสไว้แม้ในพระสูตรนี้แม้ว่าจะมิใช่เป็นพระวาจของพระพุทธเจ้าที่แรก แต่เป็นวจา
 ของท้าวเวสสวัณมหาราชมาราบทูล เนื้อความในพระสูตรนี้ก็เป็นการแสดงความ
 นอบน้อม ในพระพุทธเจ้าหลายพระองค์ แสดงถึงพระคุณของพระองค์ และขอ
 ความคุ้มครองพระพุทธเจ้าให้อภิบาลรักษา อันเป็นความเชื่อของท้าวเวสสวัณมหาราช
 และก็ได้แสดงว่าผู้มาราบทูลนี้ได้เป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าและในพระพุทธศาสนา
 และพระพุทธเจ้าก็ได้มาตรัสต่อแก่ภิกษุทั้งหลายและอนุญาตให้สาธยายต่อไปได้

ยังมีเรื่องที่น่าจะได้สาธยายประกอบเกี่ยวแก่เทพ และเกี่ยวแก่พระพุทธเจ้า
 หลายพระองค์ แต่จะได้กล่าวต่อไปในเมื่อมีเวลา

นั่งขัดสมาธิจะแนะนำกรรมฐานอีกข้อหนึ่งก็คือกายคตาสติ สติที่ไปในกาย
 ในมหาสติปัฏฐานก็แสดงไว้ในปฏิญญาปัพะ ข้อว่าด้วยปฏิญญา ของไม่สะอาด วิธีปฏิบัติ
 ในกรรมฐานนี้ก็คือตั้งสติพิจารณากายนี้เบื้องบนตั้งแต่พื้นเท้าขึ้นมา เบื้องต่ำตั้งแต่
 ปลายผม ลงไป มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ ว่าเต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ
 คือเกสา ผม โลมา ขน นขา เล็บ ทนต์ ฟัน ตา ใจ หน้ มั่งสัง เนื้อ นหารู เอ็น อัญสิ
 กระดูก อัญสิมิญชัง เยื่อในกระดูก วิกัง ไต หทัย หัวใจ ยกนัง ตับ กิโลมกััง พังผืด

พิหัง ม้าม ปับผาสัง ปอด อันตัง ไล่ใหญ่ อันตคณัง สายรัดไล่ อุทริยัง อาหารใหม่ กรีสัง อาหารเก่า ปิตตัง น้ำดี เสมหัง น้ำเสลด ปุพโพ น้ำหนองน้ำเหลือง โลหิตัง น้ำเลือด เสโท น้ำเหี่ยว เมโท มนชั้น อัสนุ น้ำตา วสา มนเหลว เชโพ น้ำลาย สิงฆาณิกา น้ำมูก ลสิกา ไชข้อ มุตตัง มูตร นี่เป็นการพิจารณาโดยอนุโลมคือ โดยลำดับ และก็หัดพิจารณาโดยปฏิโลมคือทวนลำดับว่า มุตตัง มูตร ลสิกา ไชข้อ สิงฆาณิกา น้ำมูก เชโพ น้ำลาย วสา มนเหลว อัสนุ น้ำตา เมโท มนชั้น เสโท น้ำเหี่ยว โลหิตัง น้ำเลือด ปุพโพ น้ำหนองน้ำเหลือง เสมหัง น้ำเสลด ปิตตัง น้ำดี กรีสัง อาหารเก่า อุทริยัง อาหารใหม่ อันตคณัง สายรัดไล่ อันตัง ไล่ใหญ่ ปับผาสัง ปอด พิหัง ม้าม กิโลมกั กัง ผิด ยกนัง ตับ หทยัง หัวใจ วักกัง ไต อัญญิมิณชัง เยื่อในกระดูก อัญญิ กระดูก นหารู เอ็น มังสัง เนื้อ ตโจ หนัง ทันตา ฟัน นขา เล็บ โลมา ขน เกสา ผม นี่เป็นการพิจารณาโดยปฏิโลม หัดพิจารณาอาการเหล่านี้ไป ทีละข้อโดยอนุโลม และหัดพิจารณาโดยปฏิโลม

การพิจารณานั้นให้นักถึงสี่ สันฐานคือทรวดทรง กลิ่น ที่เกิดและที่อยู่ของ สิ่งเหล่านี้ สำหรับผม ขน เล็บ ฟัน หนังกนั้นเป็นสิ่งที่ตามองเห็น รวมเรียกว่า ตจปัญจกกรรณฐาน กรรณฐานมีหมวด ๕ มีหนังกเป็นที่สุดซึ่งอุปชฌาย์ได้บอกสอน ผู้เข้ามาบวชตั้งแต่เป็นนาค ให้ถือเป็นกรรณฐานที่จะพึงพิจารณาไว้เป็นนิตย์ ได้หนังกลงไปตั้งแต่มังสัง เนื้อ เป็นสิ่งที่ตามองไม่เห็น บางอย่างเมื่อออกมาข้างนอกจึงจะปรากฏ เช่นอาหารเก่า หรือว่าเช่นน้ำเหี่ยว น้ำตา น้ำมูก น้ำลาย น้ำมูตร นอกนั้นก็มองไม่เห็น แต่อาจดูได้จากศพที่เขาผ่าหรือจากตำราที่แสดงอวัยวะภายในของบุคคล สำหรับในวัดนี้ก็ดูได้ที่พิพิธภัณฑกรรณฐานที่มีแสดงไว้ และเมื่อกำหนดพิจารณา ดูโดยสี โดยสันฐานทรวดทรง โดยที่เกิด โดยที่อยู่ ก็จะปรากฏว่าล้วนเป็นของปฏิกุศล ไม่สะอาด ไม่สวยงาม ไม่น่าดู ไม่น่าชม ก็เป็นกรรณฐานที่พึงหัดพิจารณาไว้ข้อหนึ่ง

ต่อไปนี้กรรณฐาน

ครั้งที่ ๒๒ อังคฺลิมาลปริตร

จะเล่าตำนานที่ ๗ ประกอบด้วยอังคฺลิมาลปริตร และโพชฌังคปริตร ๒ พระปริตร และอันที่จริงก็ ๒ ตำนาน แต่ว่าเพราะบทสวดเป็นบทสวดสั้นไม่ยาว จึงใช้สวดรวมกัน คือต่อกันไป และก็นับเป็นตำนานเดียวเพื่อให้ตัวเลขเป็นเลข ๗ คือ ๗ ตำนาน

สำหรับ อังคฺลิมาลปริตรคือพระปริตรชื่ออังคฺลิมาลหรือองคฺลิมาลได้มาจาก อังคฺลิมาลสูตร พระสูตรเกี่ยวแก่เรื่องพระองคฺลิมาล อันมีมาในพระสูตรตันตปิฎกใน พระไตรปิฎก มัชฌิมนิกาย คือเป็นพระสูตรขนาดปานกลาง มีความว่า

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ในอารามของอนาถปิณฑิกคหบดี อันชื่อว่าเซตวันในกรุงสาวัตถี สมัยนั้นได้มีโจรชื่อว่าองคฺลิมาล ในแคว้นแคว้นโกศลของ พระเจ้าโกศล เป็นโจรที่ดุร้าย มือเปื้อนเลือด ฆ่าฟัน ประหารประหารมนุษย์ทั้งหลาย โดยที่ไม่มีความเอ็นดูในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย เป็นเหตุให้ชาวบ้านชาวอำเภอลาชาชนบท ต้องพากันอพยพทิ้งถิ่นที่อยู่ไปอาศัยอยู่ในที่อื่น องคฺลิมาลโจรนั้นฆ่ามนุษย์ทั้งหลาย แล้วก็ตัดเอานิ้วมือมาร้อยเป็นพวง เรียกว่าพวงแห่งนิ้วมือสวมคอ จึงเรียกว่าองคฺลิมาล ที่แปลว่ามีพวงของนิ้วมือ ยังไม่มีใครปราบได้

วันหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเข้าไปบิณฑบาตในเวลาเช้า กลับจากบิณฑบาต ภายหลังภัตคือเสวยเสร็จแล้ว ก็ทรงเก็บเสนาสนะเก็บบาตรจีวร เสด็จเดินทางออกไป

พระองค์เดียว ยังถิ่นที่องคฺลิมาลาอาศัยอยู่ พวกคนเลียงโคคนเลียงปศุสัตว์ชาวนาและคนที่ทำงานในทางที่เสด็จผ่านไป ได้เห็นพระองค์เสด็จผ่านไปสู่วิศทางขององคฺลิมาลา ก็ไต่กราบทูลห้ามขอมิให้เสด็จไปในทางนั้น เพราะองคฺลิมาลานั้นจะฆ่ามนุษย์ทั้งหลาย ไม่เลือก ตัดเอานี้ว่มาร้อยเป็นพวงมาลาดังกล่าว แม้ว่าจะชักชวนกันเดินทางไปสัก ๑๐ คน ๒๐ คน ๓๐ คน ก็ยังต้องตกอยู่ในเงื้อมมือขององคฺลิมาลาใจ พระผู้มีพระภาคก็ทรงนิ่งแล้วก็เสด็จต่อไป ผู้คนทั้งหลาย ก็ไต่กล่าวห้ามพระองค์อีกเป็นครั้งที่ ๒ พระองค์ก็ทรงนิ่งแล้วก็เสด็จต่อไป ผู้คนทั้งหลาย ก็พากันห้ามอีกเป็นครั้งที่ ๓ พระองค์นิ่งแล้วก็เสด็จต่อไป ครั้นเสด็จเข้าไปถึงถิ่นองคฺลิมาลาใจ

องคฺลิมาลาใจได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาแต่ไกล จึงคิดว่าอัศจรรย์หนอที่สมณะนี้เดินมาผู้เดียวไม่มีเพื่อน ชะรอยว่าจะมาชมเรากระมัง คนทั้งหลายแม้ทั้งหลาย ๆ ๑๐ คนชวนกันเดินทางมาทางนี้ ก็ยังตกอยู่ในเงื้อมมือของเรา ไฉนเราจะต้องปลงชีวิตของสมณะนี้ องคฺลิมาลาใจจึงได้ผูกสอดธนูศร ถือเอาแผ่นหนังติดตามไปเบื้องหลังพระผู้มีพระภาคเจ้า

ฝ่ายพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้เสด็จดำเนินไปตามปกติ ส่วนองคฺลิมาลาใจนั้นได้รับแรงไปด้วยกำลังทั้งสี่นิ้วคือว่าวิ่งกวาดเพื่อที่จะให้ทันพระผู้มีพระภาคเจ้า แต่ก็ไม่อาจที่จะทันได้ องคฺลิมาลาใจจึงคิดว่าน่าอัศจรรย์ที่เมื่อก่อนนี้เราติดตามข้างข้างม้าข้างรถข้าง ที่วิ่งไป เราติดตามแม้เนื้อข้างที่วิ่งไป เราก็อ้างวิ่งตามทัน จับข้าง จับม้า จับเนื้อ จับรถเหล่านั้นได้ แต่ว่าสมณะนี้ก็เดินไปโดยปกติ เราตามไปด้วยกำลังทั้งสี่นิ้วคือว่าวิ่งกวาดจีไปด้วยกำลังทั้งหมด ก็ไม่อาจที่จะทันได้ จึงได้กล่าวกับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่าหยุดสมณะ หยุดสมณะ พระองค์ก็ตรัสตอบว่า เราหยุดแล้วองคฺลิมาลา ท่านจงหยุด

ฝ่ายองคฺลิมาลาใจเมื่อได้ฟังพระพุทธดำรัสนั้นก็คิดว่า สมณะศากยบุตรเหล่านี้เป็นผู้มีสัจจวาจา มีสัจจปฏิบัติญาณ แต่ว่าสมณะนี้กำลังเดินไปอยู่กลับกล่าวว่าเราหยุดแล้วองคฺลิมาลา แต่ว่าท่านจงหยุด เราจะต้องถามสมณะนี้ องคฺลิมาลาใจจึงได้ถามขึ้นว่า ท่านเดินไปอยู่ กลับว่าเราหยุดแล้ว และกล่าวแก่เราซึ่งยังไม่หยุดให้หยุด เราขอถามเนื้อความนี้กับท่าน ท่านหยุดแล้วอย่างไร เราไม่หยุดแล้วอย่างไร

พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสตอบว่า ดูก่อนองคฺลิมล เราหยุดแล้วในกาลทุกเมื่อ คือเราวางอาชญา ท่อนไม้ ศาสตราวุธในสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ส่วนท่านยังไม่สำรวมแล้วในสัตว์ทั้งหลาย คือยังฆ่าสัตว์ ยังทำร้ายทำอันตรายหมู่สัตว์หมู่มนุษย์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น เราจึงเป็นผู้หยุดแล้วแต่ที่ท่านยังไม่หยุด

องคฺลิมลโจรได้กล่าวว่า ท่านสมณะ ท่านผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ต้องการจะเกื้อกูลแก่เราตลอดกาลนาน จึงได้มาปรากฏ ในป่าใหญ่ เรานั้นจะละบาป ประพฤติ เพราะได้ฟังถ้อยคำของท่านอันประกอบด้วยธรรม องคฺลิมลโจรจึงได้ทิ้งแผ่นหนังอาวุธลงในเหว และก็ได้เข้าไปกราบพระบาทพระสุคตพุทธเจ้า ได้กราบทูลขอบรรพชา กับพระองค์ในที่นั้นนั้นแหละ พระพุทธเจ้าผู้ทรงประกอบด้วยพระกรุณา ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ทรงเป็นพระศาสดาของโลกพร้อมทั้งเทวโลก ได้ตรัสในกาลนั้นแก่องคฺลิมลว่า เอหิกฺขุ เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด องคฺลิมลโจรนั้นจึงได้เป็นภิกษุภาวะขึ้น ทรงภิกษุภาวะขึ้น คือเป็นภิกษุขึ้นแล้วด้วยพระวาจา นั้นในขณะนั้นทีเดียว พระผู้มีพระภาคได้ทรงมีท่านพระองค์คฺลิมลซึ่งได้มาเป็นภิกษุแล้วเป็นปัจฉิมสมณะ คือเป็นผู้ตามหลัง เสด็จกลับไปสู่กรุงสาวัตถี

ในครั้งนั้นหมู่แห่งมหาชนได้พากันมาประชุม ที่บริเวณทวารพระราชวังของพระเจ้าปเสนทิโกศล พากันส่งเสียงร้องอื้ออึงกราบทูลว่า โจรชื่อองคฺลิมลได้บังเกิดขึ้นในแคว้นแคว้นของพระองค์ เป็นโจรที่ดุร้ายฆ่าฟันมนุษย์ ปราศจากความเอ็นดูในสัตว์ทั้งหลาย คนทั้งหลายต้องพากันทิ้งบ้านทิ้งนิคมชนบทไปอยู่ในที่อันปลอดภัย องคฺลิมลโจรนั้นฆ่ามนุษย์แล้วก็ตัดนิ้วม้าร้อยเป็นพวง ขอพระองค์จงทรงกำจัดองคฺลิมลนั้น ฝ่ายพระเจ้าปเสนทิโกศลก็ได้เสด็จออกจากกรุงสาวัตถี พร้อมด้วยพลม้าประมาณ ๕๐๐ แต่เวลายังวันจึงได้เสด็จไปสู่พระอารามคือพระเชตวัน อันเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า ได้เสด็จลงจากพระราชยานเสด็จเดินด้วยพระบาท ไปสู่ที่ประทับของพระพุทธเจ้า

พระบรมศาสดาพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า พระเจ้ากรุงมคธทรงทำให้พระองค์ขัดเคืองพระทัยหรือ เจ้าลิจฉวีเมืองเวสาลีทั้งหลาย หรือว่าพระราชาก็เป็นปฏิปักษ์องค์อื่นได้ทำให้พระองค์ทรงขัดเคือง จึงได้เสด็จยกพลมาไปจำนวนมากดังนี้ พระเจ้าปเสนทิโกศลก็กราบทูลให้ทรงทราบ ว่า พระราชาจอมทัพแห่งมคธคือพระเจ้าพิมพิสารเป็นต้น หาได้ทำให้ทรงขุ่นเคืองพระทัยไม่ แต่ว่าได้มีโจรบังเกิด

ขึ้นในแวนแคว้นชื่อว่าองคฺลิมาล ประชาชนก็พากันมาร้องขอให้พระองค์เสด็จไปทรงปราบปราม พระองค์จึงได้ทรงยกพลม้าจำนวนมากเสด็จออกไป พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสว่า ดูก่อนมหาบพิตร ถ้าหากว่าพระองค์พึงทอดพระเนตร เห็นองคฺลิมาลปลงผมหนวด ครองผ้ากาสาเยะ ออกบวชเป็นบรรพชิตผู้ไม่มีเรือนจากเรือน เว้นขาดแล้วจากปาณาติบาต จากอทินนาทาน จากมุสาวาท ฉันทตอาหารหนเดียว เป็นพรหมจารี เป็นผู้มีศีล เป็นผู้มีกัลยาณธรรมคือธรรมอันงาม พระองค์จะพึงทำอย่างไร พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ตรัสว่า ข้าพเจ้าก็จะพึงอภิวัต พึงต้อนรับ พึงเชื่อเชิญนิมนต์ พึงบำรุงด้วยปัจจัยทั้งหลาย และพึงจัดแจงอารักขาคุ้มครองอันประกอบด้วยธรรม แต่ว่าความสํารวมด้วยศีลเห็นปานนั้นจะมีแก่คนทุกศีลมีบาปธรรมเช่นนั้นได้จากไหน

ในขณะนั้นท่านพระองคฺลิมาลได้นั่งอยู่ในที่ไม่ไกลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงยกพระพาหาเบื้องขวาตรัสชี้ไปว่า ดูก่อนมหาบพิตร นั้นแหละองคฺลิมาล ความกลัว ความหวาดเสียว ความขนพองได้บังเกิดขึ้นแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล ในขณะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสว่า ขอพระองค์อย่าได้ทรงกลัว ไม่มีภัยจากบุคคลผู้นี้แล้ว ในขณะนั้นความกลัวของพระเจ้าปเสนทิโกศล จึงได้สงบไป พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงได้เสด็จไปยังท่านพระองคฺลิมาล ตรัสถามว่า พระผู้เป็นเจ้าคือองคฺลิมาลหรือ ท่านก็ทูลว่า ขอถวายพระพร จึงตรัสถามว่า ท่านบิดาของท่านมารดาของท่าน มีโคตรว่าอย่างไร ท่านก็ทูลว่า บิดาชื่อว่าคัคคะ มารดาชื่อว่ามันตานี พระเจ้าปเสนทิโกศล จึงตรัสว่า พระผู้เป็นเจ้า คัคคะมันตานีบุตรจงอภิรมย์เบาใจเถิด พระองค์จะทรงเป็นโยมอุปัฏฐากถวายปัจจัยทั้งหลาย

ในสมัยนั้น ท่านพระองคฺลิมาลได้ปฏิบัติในอุตฺตควัตร คืออยู่ป่า ที่ยวบิณฑบาต ทรงผ้าบังสุกุล และถือมีจิวร ๓ ผืน จึงได้ทูลว่าไตรจิวรของท่านบริบูรณ์แล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงได้อภิวัตพระผู้มีพระภาคเจ้าและก็ได้ตรัสว่าเป็นอัครจรรยาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงฝึกบุคคลที่มีได้ฝึกแล้ว ได้ทรงทำให้สงบซึ่งบุคคลที่ยังไม่สงบ ได้ทรงทำให้ดับกิเลสแก่บุคคลที่ยังมีกิเลสไม่ดับหรือยังมีได้ดับกิเลส แต่ข้าพเจ้านั้นไม่อาจแม้เพื่อจะฝึกด้วยท่อนไม้หรืออาชญาบ้าง ด้วยศาสตราบ้าง ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นทรงฝึกแล้วโดยมิต้องใช้ท่อนไม้มิต้องใช้อาชญามิต้องใช้ศาสตราวุธแล้วก็ได้กราบทูลลาพระพุทธเจ้าเสด็จกลับออกไป

ในสมัยนั้นท่านพระองคฺลิมลได้เที่ยวบิณฑบาตในกรุงสวตฺถิ ได้เห็นหญิงคนหนึ่ง มีครรภ์แก่เดินไปอยู่ จึงคิดว่าสัตว์ทั้งหลายเศร้าหมองหนอ สัตว์ทั้งหลายเศร้าหมองหนอ ครั้นท่านกลับจากบิณฑบาตในเวลาภายหลังภัตแล้ว จึงได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ตรัสว่า ดูก่อนองคฺลิมล เธอจงเข้าไปสู่ที่ ๆ หญิงนั้นอยู่ จงกล่าวอย่างนี้แก่หญิงนั้นว่า ยโตหิ ภคินี อริยาย ชาตียา ชาโต นากิขานามิ เป็นต้น ที่แปลความว่า ดูก่อนน้องหญิง เราเกิดแล้ว จำเดิมแต่เราเกิดแล้ว เราย่อมไม่รู้จิงใจปลงชีวิตสัตว์ ด้วยสัจจะนั้น ความสวสตีจิงมีแก่ท่าน ความสวสตีจิงมีแก่ครรภ์คือแก่สัตว์ผู้เกิดในครรภ์ ท่านพระองคฺลิมลจึงกราบทูลว่า ถ้าข้าพระองค์จะกล่าวอย่างนั้น ว่าจำเดิมแต่ข้าพระองค์เกิดแล้ว ไม่รู้จิงใจปลงชีวิตสัตว์มีชีวิต ก็จะเป็นการกล่าวเท็จทั้งรู้ เพราะข้าพระองค์ได้จิงใจปลงชีวิตสัตว์ทั้งหลายเป็นอันมาก พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นก็จงกล่าวอย่างนี้ว่า ยโตหิ ภคินี อริยาย ชาตียา ชาโต จำเดิมแต่เราเกิดแล้วในอริยชาติหรือโดยอริยชาติ ดูก่อนน้องหญิง จำเดิมแต่เราเกิดแล้ว ในอริยชาติหรือโดยอริยชาติ เราไม่รู้จิงใจปลงชีวิตสัตว์ ด้วยสัจจะนั้น ความสวสตีจิงมีแก่ท่าน ความสวสตีจิงมีแก่ครรภ์คือแก่สัตว์ผู้เกิดในครรภ์ ท่านพระองคฺลิมล ได้กราบทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระพุทธเจ้า ข้าดังนี้ และก็ได้เข้าไปสู่ยังที่ ๆ หญิงนั้นอยู่ และได้กล่าวพระพุทธพจน์ที่ทรงสอนให้กล่าวนั้นว่า ยโตหิ ภคินี อริยาย ชาตียา ชาโต นากิขานามิ สมฺมจิจฺจ ปาณิ ชีวิตา โวโรเปตา เตน สจฺเจน โสตุถิ เต โหตุ โสตุถิ คพฺภสฺส ดูก่อนน้องหญิงจำเดิมแต่เราเกิดแล้วโดยอริยชาติ เราไม่รู้จิงใจปลงชีวิตสัตว์ ด้วยสัจจะนี้ ความสวสตีจิงมีแก่ท่าน ความสวสตีจิงมีแก่ครรภ์คือสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ ครั้นนั้น ความสวสตีก็ได้มีแล้วแก่หญิงนั้น ความสวสตีก็ได้มีแล้วแก่ครรภ์คือสัตว์ผู้เกิดในครรภ์

นั่งสมาธิ ไม่อธิบายเรื่องสมาธิต่อวันนี้แต่ให้ใช้วิธีที่ได้อธิบายไปแล้ว จะใช้อานาปานสติหรือว่าพุทธานุสสติเป็นต้นหรือว่ากายคตาสติกก็ได้

เริ่มได้ตั้งแต่เดี๋ยวนี้

ครั้งที่ ๒๓ เรื่องพระองค์ลิมาล

จะแสดงตำนานท่านพระองค์ลิมาลต่อ ท่านพระองค์ลิมาลได้เป็นผู้หลีกออกไปอยู่ผู้เดียว มีความไม่ประมาท มีความเพียรเผากิเลส ส่งตนไปด้วยความปฏิบัติเพื่อสิ้นกิเลสอยู่ในอิริยาบถทั้ง ๔ ก็ได้บรรลุถึงที่สุดพรหมจรรย์ที่กุลบุตรทั้งหลายผู้ออกบวชจากเรือนเป็นผู้ไม่มีเรือนพึงเข้าถึงโดยกระทำให้แจ้ง ก็ได้รู้ว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่พึงกระทำได้กระทำแล้ว ไม่มีกิจอื่นที่จะพึงกระทำเพื่อความเป็นอย่างนี้อีก

ท่านพระองค์ลิมาลได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งแล้ว แต่ท่านพระองค์ลิมาลท่านยังต้องรับผลของกรรมที่ท่านได้กระทำไว้ เพราะการที่ได้ฆ่ามนุษย์เป็นอันมาก คือเมื่อท่านออกบิณฑบาตในเวลาเช้าในกรุงสาวัตถี ก้อนดิน ก้อนไม้ ก้อนหิน ที่ใครคนใดคนหนึ่งขว้างปา ก็ไปตกที่กายของท่าน ทำให้ท่านศีรษะแตกเลือดไหล บาดรแตก ผ่าสังฆาฏิจีวรชาติ เป็นริ้วรอย ท่านจึงได้เข้าเฝ้ากราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า เธอจงอดกลั้น เพราะว่าเธอได้ทำบาปที่จะส่งผลให้ไปหมกไหม้ในนิริยะนรกนานปีมากปีนักหนา แต่ว่าเธอเป็นผู้ที่สิ้นชาติคือไม่เกิดอีกแล้ว เพราะฉะนั้นจึงไม่มีชาติคือความเกิดแม้ในนิริยะคือนรกต่อไปอีก เพราะฉะนั้น จะต้องรับกรรมคือผลของกรรมที่เธอได้กระทำไว้ในอัฐภาพนี้เท่านั้น เพราะฉะนั้น ก็ต้องอดทน ท่านพระองค์ลิมาลท่านได้หลีกเร้นอยู่ในที่ลับ เสวยวิมุตติสุขคือความสุขที่เกิดจากวิมุตติคือความหลุดพ้น จึงได้เปล่งอุทานนี้ขึ้นในเวลานั้น แปลความว่า

บุคคลใดเคยประมาทมาก่อน บุคคลนั้นกลับไม่ประมาทในภายหลัง บุคคลนั้นย่อมส่องโลกนี้ให้สว่างเหมือนดวงจันทร์ที่พ้นแล้วจากหมอกเมฆ

บุคคลใดทำกรรมที่เป็นบาปไว้แต่ว่าจะเสียได้ด้วยกุศล บุคคลนั้นย่อมส่องโลกนี้ให้สว่างเหมือนดวงจันทร์ที่พ้นแล้วจากหมอกเมฆ

ภิกษุใดแลยังเป็นหนุ่ม ย่อมประกอบปฏิบัติในพุทธศาสนา ภิกษุนั้นย่อมส่องโลกนี้ให้สว่างเหมือนดวงจันทร์ที่พ้นแล้วจากหมอกเมฆ

ขอให้บรรดาหัวใจศตรูทั้งหลายจงฟังถ้อยคำที่ประกอบด้วยธรรมของข้าพเจ้า ขอให้หัวใจศตรูทั้งหลายของข้าพเจ้าจงพากันประกอบปฏิบัติในพุทธศาสนา ขอให้หัวใจศตรูทั้งหลายของข้าพเจ้าเหล่านั้นที่เป็นมนุษย์ด้วยกัน จงคบหาบุคคลทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้สงบระงับที่จะกล่าวสั่งสอนให้ถือเอาธรรม คือสิ่งที่ถูกต้อง การปฏิบัติที่ถูกต้อง เท่านั้น

ขอให้หัวใจศตรูทั้งหลายจงฟังธรรมซึ่งแสดงขันติคือความอดทน มาเป็นเครื่องทำให้ผ่องแผ้ว ซึ่งแสดงสรรเสริญความปฏิบัติกรกระทำที่ไม่ผิด โดยกาลคือโดยเวลาอันสมควร และจงพากันประพฤติปฏิบัติซึ่งธรรมนั้น

ขอให้บุคคลนั้น ๆ ไม่พึงเบียดเบียนข้าพเจ้าหรือใคร ๆ อื่นนั้นโดยแท้ จงบรรลุถึงสันติคือความสงบเป็นอย่างยิ่ง คือรักษาบรรดาสัตว์ทั้งหลาย มนุษย์บุคคลทั้งหลาย ทั้งที่เคลื่อนที่ได้ ทั้งที่อยู่กับที่เคลื่อนที่ไม่ได้

บุคคลทั้งหลายผู้มีหน้าที่ไขน้ำก็ย่อมไขน้ำเข้ามา คนทั้งหลายที่เป็นช่างศร ก็ย่อมดัดลูกศร คนทั้งหลายที่เป็นช่างไม้ก็ย่อมถากไม้ คนทั้งหลายที่เป็นบัณฑิต ย่อมฝึกตน บุคคลบางจำพวกย่อมฝึก ทรมานด้วยขบ้าง ด้วยแสบบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง แต่ว่าข้าพเจ้าย่อมเป็นผู้ที่ฝึกมิใช่ด้วยท่อนไม้ มิใช่ด้วยศาสตรา แต่ว่าด้วยพระพุทธรูปธรรมที่คงที่

ข้าพเจ้ามีนามว่าอหิงสกะ ที่แปลว่าผู้ไม่เบียดเบียนใครมาก่อน แต่หากทำได้ ปฏิบัติตามที่ชื่อนั้นไม่ คือยังเบียดเบียนเขา ด้วยการฆ่ามนุษย์ทั้งหลายมาก่อน แต่ว่า

บัดนี้ข้าพเจ้าได้เป็นผู้สมชื่อจริงตามชื่อ คือชื่อข้าพเจ้าว่าอหิงสกะ ผู้ไม่เบียดเบียนใคร บัดนี้ก็ไม่เบียดเบียนใครแล้ว จึงเป็นผู้ที่เป็นจริงตามชื่อ ข้าพเจ้าไม่เบียดเบียนใคร ทั้งนี้ ข้าพเจ้าได้เป็นโจรมาก่อน ปรากฏชื่อว่าองคุลิมาล เป็นผู้ที่ถูกห้วงกิเลสใหญ่พัดไปแล้ว แต่ว่าบัดนี้ได้มาถึงพระพุทธเจ้า เป็นสภาวะคือที่พึ่ง ข้าพเจ้าได้เคยเป็นผู้มีมือเปื้อนเลือด ปรากฏเป็นชื่อองคุลิมาลมาก่อน แต่ว่าบัดนี้ได้มาถึงสภาวะ เป็นผู้ถอนตัวมาเป็นเครื่องนำไปสู่ภพชาติได้แล้ว ข้าพเจ้าได้เคยกระทำความช่นนั้นอันจะนำไปสู่ทุกติไว้มากมาย ก็ต้องเป็นผู้อันวิบากคือผลของกรรมมาถูกต้องเข้าแล้ว

ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่บริโภคไม่มีหนี้ ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่บริโภคโภชนะไม่มีหนี้ คนทั้งหลาย ผู้เป็นคนพาลมีปัญหาธรรม ย่อมตามประกอบซึ่งความประมาท แต่บุคคล ซึ่งทรงปัญญาย่อมรักษาความไม่ประมาทเหมือนดังที่รักษาทรัพย์อันประเสริฐ ท่านทั้งหลาย จงพากันอย่าตามประกอบซึ่งความประมาท อย่าตามประกอบซึ่งความยินดี ชื่นชม ในกาม เพราะว่าคุณคนผู้ไม่ประมาทเพ่งพินิจอยู่ ย่อมบรรลุถึงความสุขอันไพบูรณ์ ให้เป็นผู้ที่มาดีแล้ว

อย่าเป็นผู้ที่มาไปไร้ประโยชน์ อย่าให้มีความคิดผิดปฏิบัติผิดในธรรมทั้งหลาย ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจำแนกไว้ดีแล้ว ก็ได้บรรลุธรรมเข้าถึงธรรมที่ประเสริฐสุดแล้ว ให้มาดีแล้ว อย่ามาหรือไปโดยอาการที่เปล่าปราศจากประโยชน์เลย ให้มีความคิดเห็นถูกต้อง ซึ่งข้าพเจ้าก็ได้มีความเห็นถูกต้องมาดี ไม่ปราศจากประโยชน์ ไม่มีความเห็นผิด บรรลุวิชชา ๓ แล้ว ได้ปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนาแล้ว ดังนี้

ก็จบพระอังกุลิมาลสูตรเพียงเท่านี้ และในพระสูตรนี้ก็มีเกิล็ดธรรมและ เรื่องที่ควรจะแสดง กล่าวคือที่ท่านได้เปล่งอุทานขึ้นดังที่ได้แปลมาแล้วนั้น ท่านเปล่งขึ้นจากจิตใจ ที่มีความสำนึกในขณะที่ท่านได้นั่งเสวยวิมุตติสุขคือความสุขอันเกิดจากวิมุตติคือความหลุดพ้น โดยที่ท่านได้มองเห็นผลที่เปรียบเทียบกัน ว่าในระหว่างที่ท่านได้เป็นโจรร้ายขามนุษย์ มีเลือดเปื้อนมืออยู่นั้น ชื่อว่าอยู่ในสมัยที่มีความประมาท ประกอบกรรมที่เป็นบาปอกุศลอย่างเต็มที่ เหมือนอย่างดวงจันทร์ที่อยู่ในหมอกเมฆ มีมืดมิดไม่ปรากฏความสว่าง จิตใจก็ถูกห้วงกิเลสพัดไป คือมุ่งที่จะฆ่าเขาเท่านั้นเพื่อที่จะตัดเอานิ้วมือมาร้อยเป็นพวงรวมเอาไว้ แต่ว่าบัดนี้ท่านได้เข้ามาบวชแล้ว เป็นผู้

เว้นขาดจากบาปกรรมทั้งหมด ชื่อว่าเป็นผู้ที่ไม่ประมาท จึงเหมือนอย่างดวงจันทร์ที่พ้นจากหมอกเมฆแล้วส่องสว่างแล้ว และได้มีความสุขอันเกิดจากความหลุดพ้นอยู่ ดังนี้ ตรงกันข้ามกับในเวลาที่เป็นโจรนั้น ต้องเป็นทุกข์อยู่ตลอดเวลา จิตใจเองก็แข็งกระด้างมุ่งที่จะฆ่าเขาเท่านั้น ไม่มีที่จะอ่อนโยน จึงไม่มีความสุขแม้แต่น้อย แต่ว่าบัดนี้ก็ตรงกันข้าม แต่แม้เช่นนั้น ก็ยังต้องรับผลของกรรมคือการที่เกี่ยวฆ่าเขา นั้น และได้มีศัตรูอยู่เป็นอันมาก เป็นศัตรูที่เกิดขึ้นเพราะกรรมของท่านเอง เมื่อไปเบียดเบียนเขาเขาก็ต้องโกรธต้องพยาบาทต้องจองเวร พ่อแม่พี่น้องของผู้ที่ถูกท่านฆ่าก็ต้องโกรธต้องพยาบาท ต้องจองเวร เพราะฉะนั้น เมื่อท่านไปทำร้ายใครเข้าคนหนึ่ง ไปฆ่าใครเข้าคนหนึ่ง คนที่ถูกฆ่านั้นก็กลายเป็นศัตรูขึ้นมา ในเมื่อมีความโกรธจองเวร บรรดาญาติพี่น้องพ่อแม่ของคนนั้นก็กลายเป็นศัตรูขึ้นมา เมื่อไปทำร้ายไปฆ่าใครเขามากขึ้น ก็เพิ่มศัตรูมากขึ้น ๆ

นอกจากนี้กรรมที่ท่านนั้นเองเป็นศัตรู เมื่อท่านเดินไปบิณฑบาตเมื่อเป็นพระอรหันต์สิ้นกิเลสแล้ว ใครเขาโยนก้อนไม้ไปที่ไหน โยนก้อนหินก้อนดินไปที่ไหน สิ่งที่เขาโยนไปนั้นก็ให้มาตกตองกายของท่าน ทำให้ท่านต้องศีรษะแตก เลือดไหลบาดแตก ผ้าสังฆาฏิจีวรก็ขาดกระรุ่งกระริ่ง เหล่านี้ก็คือว่ากรรมนั้นเองเป็นศัตรูต้องมาตามสนอง แต่แม้เช่นนั้นท่านก็เป็นผู้ที่สิ้นกิเลสแล้ว จิตใจมีความสุขเต็มที่แล้ว ได้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะคือที่พึ่งแล้ว ท่านมีสรณะแล้ว และท่านก็ได้เป็นผู้ที่มาดีแล้วคือมาสู่ที่ดี คือมาสู่พระพุทธเจ้าเท่ากับมาสู่ที่ดี ๆ และก็เป็นการมาการไปที่ไม่เปล่าปราศจากประโยชน์ เพราะท่านก็ได้มาถือเอาประโยชน์ของการมาไว้ได้ด้วย การที่ปฏิบัติในธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงจำแนกไว้ดีแล้ว ท่านได้มีความเห็นอันถูกต้อง ได้มีการปฏิบัติอันถูกต้อง ได้บรรลุถึงวิชาทั้ง ๓ โดยลำดับแล้ว ได้ปฏิบัติกระทำพุทธศาสนาคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ดังนี้ ท่านได้เห็นผลที่เทียบเคียงกัน ดังนี้ ท่านจึงได้เปล่งอุทานตามที่แปลนั้นขึ้น เพราะฉะนั้น คำอุทานที่แปลของท่านนั้น จึงเป็นข้อธรรมที่เป็นประโยชน์ และข้อหนึ่งที่น่าจะอธิบายเพิ่มอีกเล็กน้อยก็คือว่า ท่านบริโศคโภชนะไม่มีหนี้ ก็โดยที่การบริโศคปัจจัย ๔ มีบิณฑบาตเป็นต้นนั้น ท่านแสดงไว้ว่า มี ๔ อย่างคือ

หนึ่ง *เถยยบริโภค* บริโภคอย่างขโมยมาบริโภค ก็ได้แก่การบริโภคปัจจัย ๔ ของผู้ทุศีลทั้งหลาย ซึ่งรับบริโภคปัจจัย ๔ ของผู้ที่มีศรัทธาถวาย เพราะว่าเขามุ่งถวายแก่ผู้มีศีล ไม่ใช่เขามุ่งถวายแก่ผู้ทุศีล เพราะฉะนั้น ผู้ที่ปฏิบัติตนเป็นผู้ทุศีลบริโภคปัจจัย ๔ จึงชื่อว่าเถยยบริโภคที่บริโภค โดยความเป็นขโมย

สอง *อิณบริโภค* บริโภคเป็นหนี้ คือเหมือนอย่างกัณฑ์เขามาบริโภคใช้สอย ก็ได้แก่การบริโภคของผู้มีศีลนั้นแหละ แต่ว่ามิได้พิจารณาคือมิได้พิจารณาในขณะที่รับ โดยความเป็นธาตุหรือโดยความเป็นของปฏิกุศล มิได้พิจารณาในขณะที่บริโภคตามบทพิจารณาที่สวดกันคือปฏิสังขยาทั้ง ๔ บท และมีได้พิจารณาในขณะที่บริโภคแล้วด้วยบท *อุชฺช มยา* ทั้ง ๔ บท ถ้าในขณะที่กำลังบริโภคนั้นมิได้พิจารณา เมื่อเป็นดังนี้ก็ชื่อว่าอิณบริโภค บริโภคเป็นหนี้

สาม *ทายัชชบริโภค* คือบริโภคโดยความเป็นทายาท ก็ได้แก่การบริโภคของเสขบุคคลทั้งหลาย เพราะว่าเสขบุคคลทั้งหลายนั้นได้นับเนื่องเข้าไปในสังฆคุณโดยตรง ก็นับว่าเป็นทายาทโดยตรงในพุทธศาสนาแล้ว เหมือนอย่างจะพูดได้ว่าเป็นบุตรของพระพุทธเจ้าผู้เป็นศากยะแล้ว

สี่ *สามิบริโภค* บริโภคโดยความเป็นเจ้าของ ก็ได้แก่การบริโภคของพระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านพระองค์คูมิลท่านกล่าวว่า ท่านบริโภคโภชนะทั้งหลายไม่มีหนี้ ก็หมายความว่า ในขณะที่ท่านยังไม่เป็นพระอรหันต์ เมื่อท่านเข้ามาบวชแล้วท่านก็เป็นผู้มีศีลพิจารณาบริโภค และเมื่อท่านเป็นพระอรหันต์แล้วท่านก็บริโภคในลักษณะที่เป็นสามิบริโภคนั้น จึงเป็นผู้ที่บริโภคโภชนะไม่มีหนี้

ต่อไปนี้หนึ่งขัตตสมาธิ การปฏิบัติกรรมฐานอีกข้อหนึ่งที่จะแนะนำก็คือธาตุกรรมฐาน พิจารณากายนี้แยกธาตุออกไป คือว่ากายอันนี้รวมกันอยู่เป็นก้อน เป็นที่ยึดถือว่าตัวเรา ของเรา หรือเป็นที่ยึดถือเป็นสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา เพราะว่ารวมกันอยู่เป็นก้อนเป็นแท่ง ท่านจึงสอนให้พิจารณาแยกกายนี้ออกเป็นธาตุทั้ง ๔ หรือว่าธาตุทั้ง ๔ คือ ปฐวีธาตุ ธาตุดิน อาโปธาตุ ธาตุน้ำ เตโชธาตุ ธาตุไฟ วาโยธาตุ ธาตุลม อากาศธาตุ ธาตุอากาศ และสอนให้พิจารณาดังนี้ สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีอยู่ภายในเฉพาะตนเป็น

ส่วนที่แข็งแกร่ง ที่เป็นอุปาทินนะคืออาศัยอยู่ในกายอันนี้ ได้แก่ เกสา ผม โลมา ขน นขา เล็บ ทันตา ฟัน ตโจ หน้ง มังสัง เนื้อ นหารู เอ็น อัญฐิ กระดูก อัญฐิมิณูซัง เยื่อในกระดูก วักกัง ไต หทัย หัวใจ ยกนัง ตับ กีโลมกัง พังผืด ปิหัง ม้าม บัปผาสัง ปอด อันตัง ใสใหญ่ อันตคุดัง สายรัดไส้ อุทริยัง อาหารใหม่ กรีสัง อาหารเก่า รวมเป็น ๑๙ และในที่อื่นมีเติมอีก ๑ คือ มัตถกเมตถลุดัง ขมองใน ขมองศีระษะ ก็เป็น ๒๐ สิ่งเหล่านี้ก็ดี สิ่งอื่นนอกจากนี้ก็ดี ที่เป็นส่วนภายในเป็น ของตน เป็นสิ่งที่แข็งแกร่งบรรดาที่อาศัยอยู่ในกายนี้ กับทั้งสิ่งที่แข็งแกร่งอันมีอยู่ใน ภายนอกทุกแห่งก็รวมเรียกปฐวีธาตุ ธาตุดิน

อนึ่ง สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีอยู่ในภายในจำเพาะตน เป็นสิ่งที่เอิบอาบเหลวที่เป็น อุปาทินนะ คือที่อาศัยอยู่ในกายนี้เป็นภายใน ได้แก่ปิดตัง น้ำดี เสมหัง น้ำเสลด ปุพโพ น้ำหนอง น้ำเหลือง โลहितัง น้ำเลือด เสโท น้ำเหงื่อ เมโท มนขัน อัสสุ น้ำตา วสา มนเหลว เชโพ น้ำลาย สิงฆานิกา น้ำมูก ลสิกา ไขข้อ มุตตัง มูตร รวม ๑๒ สิ่งเหล่านี้ก็ดี สิ่งอื่นนอกจากนี้ที่อยู่ภายในเฉพาะตน เป็นของเอิบอาบเหลว ที่เป็นภายใน อาศัยอยู่ในกายนี้ก็ดี แม้สิ่งที่มีลักษณะเอิบอาบเหลวดังนี้ในภายนอก ทั้งหมดก็ดี ก็รวมเรียกว่าอาโปธาตุ ธาตุน้ำ วันนี่ว่าเพียง ๒ ธาตุ ต่อไปนี้ก็นั่งสมาธิ กำหนดอารมณ์ตามต้องการ

ครั้งที่ ๒๔ เรื่องพระองค์กุลีมาล

จะแสดงตำนานแห่งอังกุลีมาลปริตรคือพระปริตรเกี่ยวแก่เรื่องพระองค์กุลีมาลต่อได้แปลความในอังกุลีมาลสูตรไปตามพระบาลีตั้งแต่ต้นจนจบแล้ว จะได้อธิบายความเกี่ยวแก่ที่ท่านพระองค์กุลีมาลได้กล่าวอุทานในขณะที่ท่านนั่งเสวยวิมุตติสุขคือความสุขอันเกิดจากวิมุตติ ความหลุดพ้น และได้แสดงความบางข้อในคาถาอุทานของท่านเกี่ยวแก่ที่ว่าบริโภคนิโกชนะไม่มีหนี่ จะได้แสดงเรื่องของท่านต่อ

เรื่องของท่านนี้ก็น่าคิดว่าท่าน เมื่อเป็นโจรได้ฆ่าคนเป็นอันมาก แต่ทำไมจึงได้มาบวชและได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ คนที่ทำความบาปหลายชั่วมากฆ่าคนเป็นอันมาก ไม่น่าที่จะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ได้ ในข้อนี้ก็ต้องกล่าวถึงหลักทางพุทธศาสนาที่ท่านแสดงไว้ว่า บุคคลเช่นไรสำเร็จได้ บุคคลเช่นไรสำเร็จไม่ได้ บุคคลที่สำเร็จได้นั้นต้องเป็นจำพวกที่เรียกว่า เวเนยยะ อันแปลว่าผู้ที่ฟังแนะนำได้ดังที่ไทยเราเรียกกันว่าเวไนยหมู่แห่งบุคคลที่ฟังแนะนำได้ เรียกว่าเวไนยนิกร ก็ได้แก่บุคคลที่เป็นผู้มีสติปัญญาอยู่ในระดับต่างกัน ๓ จำพวก คือ

ผู้ที่มีสติปัญญาไว ฟังแต่เพียงหัวข้อธรรมที่ยกขึ้นแสดงก็รู้ได้ทันที เป็นจำพวกที่หนึ่ง

บุคคลจำพวกที่เมื่อยกหัวข้อขึ้นแสดงแล้วต้องอธิบายจึงจะเข้าใจได้ ก็เป็นจำพวกที่สอง

บุคคลจำพวกที่เมื่อยกหัวข้อขึ้นแสดงแล้วต้องอธิบาย และอธิบายหลาย ๆ หน
ดั่งที่เรียกว่าปราสาณบ่อย ๆ จึงจะเข้าใจได้ ก็เป็นจำพวกที่สาม สามจำพวกนี้สำเร็จได้

ส่วนอีกจำพวกหนึ่งเป็นผู้ที่มีสติปัญญาที่บวมกั้น นำเอาใดก็รู้ไม่ได้ นี่เป็น
จำพวกที่สี่ ที่แปลว่าสอนให้สำเร็จไม่ได้

ท่านแสดงบุคคลไว้ ๔ จำพวกดั่งนี้ก็มุ่งทางปัญญาที่จะรู้ธรรมได้หรือไม่ได้
เป็นที่ตั้ง สามจำพวกข้างต้นนั้นมีปัญญาที่จะรู้ธรรมได้ก็เรียกว่าสำเร็จได้

อนึ่ง บุคคลที่เป็นมิจฉาทิฏฐิตังลงก็สอนไม่ได้เหมือนกัน ก็สำเร็จไม่ได้ แต่
บุคคลที่ไม่ใช่เป็นมิจฉาทิฏฐิตังลง คือเป็นมิจฉาทิฏฐิตังตามแต่ไม่เป็นมิจฉาทิฏฐิตังลง
ยังพอสอนให้กลับความเห็นได้ดั่งนี้ ก็สอนให้สำเร็จได้ แต่ว่าถ้ามีมิจฉาทิฏฐิตังลงคือ
กลับความเห็นไม่ได้ ก็สำเร็จไม่ได้

อนึ่ง บุคคลที่มีมานะคือความถือตัวจัดไม่ยอมรับคำสั่งสอน ก็สอนให้รู้ธรรม
ไม่ได้เหมือนกันเพราะมีมานะแรง ดั่งเช่นท่านอาจารย์สญชัยของท่านพระสารีบุตร
พระโมคคัลลานะ เมื่อก่อนที่ท่านมาพบพระพุทธศาสนา เมื่อท่านทั้งสองมาพบพระอัสสชิ
ได้ดวงตาเห็นธรรม ก็ได้มาชักชวนอาจารย์ให้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แต่ท่านอาจารย์
มีมานะแรงถือตัวแรง ว่าเป็นอาจารย์ใหญ่จะกลับมาเป็นลูกศิษย์อีกนั้นเป็นไปไม่ได้
ไม่ยอม จนถึงที่มีแสดงไว้ว่าบรรดาคนฉลาดก็ให้ไปหาพระพุทธเจ้า แต่คนโง่ก็ให้
ไปหาท่านก็แล้วกัน เพราะว่าคนโง่นั้นก็มากกว่าคนฉลาด ท่านก็ย่อมมีลูกศิษย์มาก
ก็เป็นอันว่าสำเร็จไม่ได้คือมีมานะแรง

อนึ่ง จำพวกที่ทำบาปจนถึงอนันตริยกรรมทั้ง ๕ ก็เข้าถึงธรรมสำเร็จไม่ได้
เหมือนกัน แต่ว่าถ้าทำบาปแม้จะฆ่ามนุษย์จำนวนมากแต่มิใช่ฆ่าพ่อฆ่าแม่ มิใช่ฆ่า
พระอรหันต์ มิได้ทำโลหิตุปบาทแก่พระพุทธเจ้า คือไม่ได้กระทำอนันตริยกรรมทั้ง ๕
ก็ยังมีโอกาสสำเร็จได้ แต่ถ้าทำอนันตริยกรรมทั้ง ๕ แล้วเข้าถึงธรรมสำเร็จไม่ได้
หลักทางพระพุทธศาสนาท่านแสดงไว้ดั่งนี้

ท่านพระองค์กุลีมาลนั้นไม่ได้เข้าใจในลักษณะต้องห้ามดั่งนี้ คือว่าท่านเป็นบุคคล
ที่มีพื้นฐานปัญญาอยู่ใน ๓ จำพวกข้างต้นนั้น จึงมีสติปัญญาพอที่จะรู้ธรรมเข้าถึงธรรม

สำเร็จได้ และท่านก็มีได้มีมิจฉาทิฎฐิคือความเห็นผิดที่ดิ่งลง ยังกลับตัวได้ ดังเช่นที่ พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า พระองค์หยุดแล้ว แต่ท่านองคฺลิมาลยังไม่หยุด ก็เป็นข้อ ที่สะกิดใจท่านเป็นอย่างยิ่ง และเมื่อท่านได้ถามว่าหมายความว่าอย่างไร พระพุทธองค์ ก็ทรงบอกว่าได้หยุดการฆ่าการทำร้ายต่าง ๆ แต่องคฺลิมาลนั้นยังไม่หยุด ยังฆ่า ยังทำร้าย องคฺลิมาลเองก็ได้สติ ก็เลยทิ้งอาวุธทั้งปวงลงแหว ก็เข้าขอบวชกับพระพุทธเจ้า ก็แสดงว่า ในขณะที่ท่านเที่ยวฆ่าคนนั้นก็ยังมีมิจฉาทิฎฐิคือเห็นผิดแต่ไม่ใช้ดิ่งลง เมื่อพระพุทธเจ้ามาตรัสสะกิดใจก็ได้คิด ได้ละความเห็นผิด สำนึกตนว่าพระพุทธเจ้า ได้ทรงหยุดแล้วจริง ๆ แต่ว่าองคฺลิมาลเองนั้นยังไม่หยุด จึงได้ตัดสินใจหยุด ก็หยุดได้ ทันที ก็แสดงว่ากลับมาเป็นสัมมาทิฎฐิได้ และก็ไม่มีมานะที่ถือตัวว่าเป็นผู้พิเศษ เหมือนอย่างอาจารย์สฎฺชัยของท่านพระสารีบุตรพระโมคคัลลานะที่ยังไม่ได้บวชนั้น ยอมตนมาเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า และแม้ท่านจะทำบาปกรรมเป็นอันมาก บาปกรรม ที่ทำนั้นก็ยังไม่เป็นอนันตริยกรรม ยังมีได้ฆ่าพ่อฆ่าแม่

ในตอนนั้นก็ควรจะเล่าเรื่องที่แสดงไว้ในอรรถกถา ขยายความจากพระสูตรที่มี ความย่อว่า ท่านพระองคฺลิมาลนั้นก็เป็นผู้บุตรของพราหมณ์ปุโรหิตในกรุงสวตถิณั้นแหละ ซึ่งมีบิดาชื่อว่าคัคคะ มารดาชื่อว่ามันตานี เพราะฉะนั้น เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลได้ ตรัสถาม และท่านได้ตอบให้ทราบชื่อของบิดามารดาของท่าน พระเจ้าแผ่นดินก็รับ สั่งเรียกท่านว่า ท่านพระคัคคะมันตานีบุตร ที่แปลว่าท่านผู้เป็นบุตรของคัคคะพราหมณ์ และมันตานีพราหมณี เอาชื่อของพ่อแม่มาเป็นชื่อของลูก เหมือนอย่างพระสารีบุตร ที่จริงก็เป็นชื่อของแม่คือลูกของนางสารีก็มาเป็นพระสารีบุตร พระเจ้าแผ่นดินก็เรียก พระองคฺลิมาลว่าคัคคะมันตานีบุตร แต่ว่าโหรดูฤกษ์เกิดของท่านว่าเกิดในโจรฤกษ์ เด็กคนนี่ต่อไปจะต้องเป็นโจร ที่แรกบิดามารดาก็คิดจะไม่เลี้ยง แต่ความทราบถึง พระเจ้าแผ่นดินก็ถามว่าเป็นโจรแก่ราชอาณาจักร หรือว่าเป็นโจรของชาวบ้านชาวเมือง ธรรมดา โหรก็ตอบว่าเป็นโจรของชาวบ้านชาวเมืองธรรมดาเท่านั้น ไม่เป็นโจรทำลาย ราชอาณาจักร พระเจ้าแผ่นดินก็รับสั่งว่าให้เลี้ยงไว้เถิด บิดามารดาจึงเลี้ยงไว้แล้วก็ตั้ง ชื่อว่าอหิงสกะ ที่แปลว่าผู้ไม่เบียดเบียนใคร ก็จะตั้งชื่อให้ตนเอง และเมื่อเติบโตขึ้น บิดามารดาก็ส่งท่านไปเรียนที่สำนักทศปาโมกข์ ท่านก็ได้เข้าไปเรียนในสำนักมี ชื่อเสียงที่หนึ่ง ท่านได้ตั้งใจเรียนดีด้วย ปฏิบัติอาจารย์ดีด้วย ก็เป็นที่รักใคร่ของอาจารย์

ลูกศิษย์อื่น ๆ ก็ริษยาจึงไปยุอาจารย์ว่าอหิงสกมานพนี้คิดทำลายอาจารย์อย่างนั้น ๆ ถือตัวว่าอาจารย์รัก ถือตัวว่าเรียนเก่ง ที่แรกอาจารย์ก็ไม่เชื่อ เมื่อลูกศิษย์ที่ริษยาไปยุบ่อยเข้า อาจารย์ก็ชักจะคล้อยตามว่าอหิงสกมานพคิดจะทำร้ายอาจารย์จริง ฉะนั้นเมื่อสอน ๆ ไปจนใกล้จะจบ อาจารย์ก็บอกว่าจะศึกษาให้จบศิลปศาสตร์นั้น จำจะต้องไปประกอบกรรมสำคัญอย่างหนึ่ง คือจะต้องไปฆ่าคน เมื่อฆ่าคนหนึ่งแล้ว ก็ตัดนิ้วมือน้อยเป็นพวงไว้ นับให้ได้พันหนึ่ง เมื่อฆ่าคนได้พันคนแล้วก็ให้นำนิ้วมือมาให้อาจารย์ อาจารย์ก็จะประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ในที่สุด อันเป็นจบวิชาสูงสุด อหิงสกมานพ อยากจะได้วิชาที่สูงที่สุดเชื่ออาจารย์ก็ออกไปเป็นโจรฆ่ามนุษย์ เก็บนิ้วมือมาร้อยไว้ ๆ

ในเรื่องก็เล่าว่าในบางคราวนิ้วมือก็หายไปเน่าไปบ้างหายไปบ้าง จำนวนก็หายไป ก็ต้องไปฆ่าคนใหม่เพื่อจะให้ได้นิ้วมือที่ตัดมาครบถึง ๑,๐๐๐ และที่อาจารย์ทำอย่างนั้น ก็ด้วยคิดว่าถ้าลูกศิษย์คนนี้ไปทำอย่างนี้แล้วก็ต้องพบคนที่มิมีมือดีฆ่าตาย หรือไม่เช่นนั้นทางบ้านเมืองก็ต้องปราบปรามฆ่าให้ตาย เป็นอันว่าอาจารย์ก็ไม่ต้องไปกำจัดลูกศิษย์ ลูกศิษย์ไปทำกรรมอย่างนี้ก็ถูกเขากำจัดเอง แต่ในเรื่องนี้นั้นบางท่านก็สันนิษฐานว่า ได้มีลัทธิต่างลัทธิตันในขณะนั้นสอนอย่างนั้น คือสอนให้ฆ่าคนเท่านั้นเท่านั้นแล้วจึงจะสำเร็จวิชา เพราะฉะนั้น ถาลัทธิตองอาจารย์เป็นอย่างนั้น อาจารย์ก็คงจะบอกไปตามลัทธิตัน ไม่ใช่เป็นอย่างที่พระอรธรรคถาที่เล่าก็ได้ อยางไรก็ตามเมื่ออหิงสกมานพได้ไปฆ่าคนมากมายเข้า ๆ แล้วก็ตัดนิ้วมือมาร้อยเป็นพวงก็เลยได้ชื่อว่าองค์กุหลิมมาล มีมาลาคือระเบียบแห่งนิ้วมือเหมือนอย่างพวงดอกไม้ ก็คือมาลาแห่งดอกไม้เรียกว่าเป็นพวงนิ้วมือ องค์กุหลิมมาลก็แปลว่าพวงนิ้วมือ และตามเรื่องก็เล่าว่าบิดามารดาขององค์กุหลิมมาลก็เดือดร้อนเป็นอันมากที่ลูกไปเป็นโจรเช่นนั้น จนถึงกับมารดาตัดสินใจว่าจะออกไปพบบุตรและแนะนำบุตรให้กลับตัว และถ้ามารดาขององค์กุหลิมมาลออกไปพบก็เกรงว่าองค์กุหลิมมาลจะต้องฆ่าแม่ เพราะได้นิ้วมือยังไม่ครบพันและใกล้จะครบพัน และในตอนหลัง ๆ องค์กุหลิมมาลก็ได้นิ้วมืออยากเข้า เพราะคนพากันเกรงกลัว ไม่กล้าที่จะเดินทางออกไปในถิ่นที่องค์กุหลิมมาลอาศัยอยู่ คนในถิ่นที่องค์กุหลิมมาลอาศัยอยู่ก็พากันอพยพหนี องค์กุหลิมมาลเองก็คงไม่กล้าเข้าบ้านเข้าเมืองโดยตรง เพราะกลัวว่าจะถูกทหารทำลาย ก็ต้องหลบอยู่ในป่า ก็เป็นอันว่าได้นิ้วมือยังไม่พอหรือใกล้จะพอ จนถึงกับที่พระอาจารย์เขียนไว้ว่าชาติอีกนิ้วเดียวก็จะได้ครบพัน ทีนี้ถ้า

มารดาเดินออกไป องคุลิมาลก็จะต้องฆ่าแม่เพื่อให้ได้นิ้วมือครบพัน และถ้าฆ่าแม่แล้วก็เป็นอันว่าได้ทำอนัตตริยกรรม เมื่อทำอนัตตริยกรรมแล้วก็เป็นผู้ที่พระพุทธเจ้าโปรดไม่ได้เพราะเป็นมหันตกรรมอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าได้ทอดพระเนตรอุปนิสัยขององคุลิมาลว่าอุปนิสัยของมรรคและผลมีอยู่ และพระองค์ไปโปรดทันเวลา คือออกไปก่อนที่แม่จะไป และเมื่อโปรดพระองค์ได้แล้ว ก็เป็นอันว่าจะได้ช่วยองคุลิมาลไม่ให้ทำอนัตตริยกรรมและได้ช่วยให้ละอกุศลกรรมได้ด้วย กลับตัวได้มาเป็นคนดีต่อไป จึงเสด็จออกไปโปรดพระองค์ได้สำเร็จ ท่านเล่าไว้อย่างนี้ และในบทที่สวดนั้นก็สวดบทที่พระพุทธเจ้าท่านสอนให้พระองค์ไปแสดงแก่หญิงมีกรรม คือแค่บทที่ว่า ยโตหิ ภคินี อริยาย ชาตียา ชาโต นาภิขานามิ สมฺมิจฺจ ปาณํ ชีวิตา โวรโรเปตา เตน สจฺเจน โสตุถิ เต โหตุ โสตุถิ คพฺภสฺส พระก็สวดเท่านี้ ดังที่ได้แสดงคำแปลไปแล้ว

นั่งขัดสมาธิ ได้แสดงธาตุกรรมฐานไป ๒ ข้อ คือข้อปฐวีธาตุ ธาตุดิน อาโปธาตุ ธาตุน้ำ และวิธีพิจารณานั้นก็คือพิจารณาว่า ส่วนที่แน่นแข็งอันเป็นภายในอาศัยอยู่ในกายนี้ และส่วนที่แน่นแข็งในภายนอกเรียกว่าปฐวีธาตุ ธาตุดิน ก็สักแต่ว่าเป็นธาตุ ไม่ควรที่จะยึดถือว่า เอตํ มม นี้เป็นของเรา เอโสหฺมสมฺมิ เราเป็นนี้ เอโส เม อตฺตา นี้เป็นอิตฺตาดัตฺตนของเรานั่น ส่วนที่เอบอบเหลวที่เป็นภายในอาศัยอยู่ในกายนี้ก็คือ ที่เป็นภายนอกก็ดี ก็รวมเรียกว่าอาโปธาตุ ธาตุน้ำ ธาตุน้ำนี้ก็สักแต่ว่าเป็นธาตุ ไม่ควรจะหลงยึดถือว่า เอตํ มม นี้เป็นของเรา เอโสหฺมสมฺมิ เราเป็นนี้ เอโส เม อตฺตา นี้เป็นอิตฺตาดัตฺตนของเรานั่น

เตโชธาตุ ธาตุไฟ ก็คือส่วนที่อบอุ่นส่วนที่เผาไหม้อันเป็นภายในอาศัยอยู่ในตน ได้แก่ไฟที่ทำให้ร่างกายอบอุ่น ไฟที่ทำให้ร่างกายทรุดโทรม ไฟที่ทำให้ร่างกาย รุ่มร้อน ไฟที่ช่วยย่อยอาหารที่บริโภคแล้วเคี้ยวแล้วดื่มแล้วลิ้มแล้ว ไฟคือส่วนที่อบอุ่นที่เผาไหม้อันเป็นภายในอาศัยอยู่ในกายนี้ก็คือ ที่เป็นส่วนภายนอกก็ดี ก็รวมเรียกว่า เตโชธาตุ ธาตุไฟ ธาตุไฟนี้ก็ควรพิจารณาเห็นว่า ธาตุไฟนั้นก็สมควรยึดถือว่า เอตํ มม นี้เป็นของเรา เอโสหฺมสมฺมิ เราเป็นนี้ เอโส เม อตฺตา นี้เป็นอิตฺตาดัตฺตนของเรานั่น

วาโยธาตุ ธาตุลม ก็คือส่วนที่พัดไหวที่ทำให้เคลื่อนไหวที่เป็นภายในอาศัยอยู่ในกายนี้ก็คือลมที่พัดขึ้นเบื้องบน ลมที่พัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในไส้คือในกระเพาะอาหาร ลมที่พัดไปในอวัยวะน้อยใหญ่ ลมอัสสาสะหายใจเข้า ลมปัสสาสะหายใจออก บรรดาลมที่พัดไหวอาศัยอยู่ในกายนี้ดังกล่าวก็เป็นอย่างอื่นก็ดี และบรรดาลมที่พัดไหวภายนอกก็รวมอยู่ในวาโยธาตุ ธาตุลม ธาตุลมนี้ก็ไม่ควรเห็นยึดถือว่า *เอตัม มม* นี้เป็นของเรา *เอโสหมสมุมิ* เราเป็นนี้ *เอโส เม อตตดา* นี้เป็นอัตตาดัตถนของเรา

นี้เป็นธาตุ ๔ ในที่แห่งอื่นท่านเติมอีกธาตุหนึ่งคืออากาศธาตุ ก็รวมเป็นธาตุ ๕ อากาศธาตุ ธาตุอากาศ อากาศก็คือช่องว่างคือที่เป็นช่องหรือช่องว่าง อันเป็นภายในมีอยู่ในกายนี้ก็คือช่องหู ช่องจมูก ช่องปาก ช่องที่กลืนอาหารลงไป ช่องที่กลืนอาหารลงไปแล้วตั้งอยู่ ช่องที่อาหารเก่าออกไปในภายหลัง ส่วนที่เป็นช่องที่ว่างดังกล่าวหรืออย่างอื่นที่เป็นภายในอาศัยอยู่ในกายนี้ และช่องว่างในภายนอกก็รวมเรียกว่า อากาศธาตุ ธาตุคือช่องว่าง ช่องว่างนี้ก็ไม่ควรเห็นยึดถือว่า *เอตัม มม* นี้เป็นของเรา *เอโสหมสมุมิ* เราเป็นนี้ *เอโส เม อตตดา* นี้เป็นอัตตาดัตถนของเรา

การพิจารณาแยกกายนี้ออกเป็นธาตุ ๔ คือ ปฐวีธาตุ ธาตุดิน อาโปธาตุ ธาตุน้ำ เตโชธาตุ ธาตุไฟ วาโยธาตุ ธาตุลม หรือเป็นธาตุ ๕ เติมอากาศธาตุ ธาตุอากาศ คือช่องว่าง พิจารณาสักแต่ว่าเป็นธาตุ ไม่ควรที่จะเห็นยึดถือว่า ธาตุส่วนนี้ ๆ เป็นของเรา เราเป็นธาตุส่วนนี้ ๆ ธาตุส่วนนี้ ๆ เป็นอัตตาดัตถนของเรา ฉะนั้น จึงสักแต่ว่าเป็นธาตุ ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขาปรากฏขึ้น ให้ธาตุสัญญา ความกำหนดหมายว่าเป็นธาตุปรากฏขึ้นแทน อัตตสัญญา ความกำหนดหมายว่าตัวเรา หรือสัตตสัญญา ความกำหนดหมายว่าสัตว์บุคคล หรือที่รวมเรียกว่า ความกำหนดหมายว่าสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา พิจารณาให้เห็นกายนี้ว่าสักแต่เป็นธาตุเท่านั้น ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ความเป็นสัตว์บุคคลตัวตนเราเขานั้นสักแต่ว่าเป็นสมมติสักแต่เป็นบัญญัติเท่านั้น แต่อันที่จริงไม่มี มีสักแต่ธาตุ ก็เรียกว่า เป็นธาตุกรรมฐาน

ต่อจากนี้ก็ขอให้นั่งสงบ

ครั้งที่ ๒๕ โพชฌังคปริตร

จะเล่าตำนานที่ ๗ อีกพระสูตรหนึ่งที่เรียกว่า โพชฌังคปริตร พระปริตรที่
เกี่ยวแก่เรื่องโพชฌงค์ที่มีแสดงว่า พระสาวกออาพาธ พระพุทธเจ้าได้แสดงโพชฌงค์ ๗
ท่านฟังเรื่องโพชฌงค์แล้วก็หายอาพาธ และพระพุทธเจ้าเองประจวบคราวหนึ่ง
โปรดให้พระจุนทะแสดงโพชฌงค์ ทรงสดับโพชฌงค์แล้วก็หายประชวร จึงได้มีการ
ประพันธ์ โพชฌงค์ ๗ เป็นคาถาแสดงเรื่องดังกล่าวมา และก็ใช้สวดเป็นพระปริตร
พระสาวกที่อาพาธซึ่งพระพุทธเจ้าได้แสดงโพชฌงค์ ท่านฟังแล้วหายอาพาธนั้นก็คือ
ท่านพระมหาโมคคัลลานะและท่านพระกัสสปะ เมื่อท่านพระโมคคัลลานะอาพาธ
ในคราวหนึ่ง พระพุทธเจ้าก็แสดงโพชฌงค์ให้ท่านฟัง อีกคราวหนึ่ง ท่านพระกัสสปะ
อาพาธ พระพุทธเจ้าก็แสดงโพชฌงค์ให้ท่านฟัง ท่านฟังแล้วก็หายอาพาธ ที่มีระบุไว้
ก็มี ๒ ท่าน พระพุทธเจ้าเองประจวบก็โปรดให้พระจุนทะแสดงโพชฌงค์ถวาย
พระจุนทะแสดงโพชฌงค์ถวาย ทรงสดับแล้วก็หายประชวร มีตำนานเล่าไว้ดังนี้
และคาถาประพันธ์ไว้ สำหรับสวดที่แสดงเรื่องดังกล่าวขึ้นต้นว่า โพชฌงฺโค สติสงฺขาโต
เป็นต้น ซึ่งมีคำแปลว่า

โพชฌงค์ ๗ ประการ คือ สติสัมโพชฌงค์ ธรรมวิจยสัม-
โพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปิติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์
สมาธิสัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ เหล่านี้ อันพระมุนีเจ้าผู้เห็น
ธรรมทั้งสิ้นตรัสไว้ ชอบแล้ว อันบุคคลมาเจริญทำให้มากแล้ว ย่อม
เป็นไปเพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อนิพพาน เพื่อความตรัสรู้ ด้วยความกล่าว

สัจจะนี้ ขอความสวัสดิ จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ ในสมัยหนึ่งพระโลกนาถเจ้า ทอดพระเนตรเห็นพระโมคคัลลานะและพระกัสสปะเป็นไขถึงทุกขเวทนา ทรงแสดงโพชฌงค์ ๗ ประการ ท่านทั้งสองก็เฟลิดเฟลีนภาษิตนั้น หายโรคในขณะนั้น ด้วยความกล่าวสัจจะนี้ ขอความสวัสดิจงมีแก่ ท่านทุกเมื่อ ครั้งหนึ่งแม้พระธรรมราชาอันความประชวรเบียดเบียน แล้ว รับสั่งให้พระจุนทเถระแสดงโพชฌงค์นั้นโดยเอื้อเพื่อ ก็ทรง บันเทิงพระราชหฤทัยหายประชวรไปโดยฐานะ ด้วยความกล่าว สัจจะนี้ ขอความสวัสดิ จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ ก็อาพาธทั้งหลายนั้น อันพระมหาฤษีหรือพระมเหสีคือผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ทั้ง ๓ องค์ ละได้แล้วถึงความไม่บังเกิดเป็นธรรมดาคุณกิเลสอันมรรคกำจัดแล้ว ด้วยความกล่าวสัจจะนี้ ขอความสวัสดิจงมีแก่ท่านทุกเมื่อ

นี้เป็นคาถาที่ประพันธ์สำหรับสวดแสดงโพชฌงค์ทั้ง ๗ อันจัดเป็นพระปริตร หนึ่ง และรวมกันเข้า ๒ พระปริตร คืออังกุลิมาลปริตรกับโพชฌังคปริตร นับเป็น ตำนานที่ ๗

ว่าถึงการใช้ธรรมสำหรับรักษาอาพาธคือรักษาผู้ป่วยให้หายอาพาธแสดงตาม ทางพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าประชวรบางครั้งทรงใช้ธรรมเยียวยารักษา บางครั้ง ก็โปรดให้นายแพทย์รักษาคือนายแพทย์โกมารภจ ซึ่งได้ถวายการรักษาพระพุทธเจ้า และพระภิกษุผู้อาพาธ การให้นายแพทย์รักษาหรือให้หมอรักษาก็เป็นเรื่องที่ปฏิบัติกัน ทั่วไป ส่วนการใช้ธรรมรักษานั้นที่มีแสดงไว้ บางแห่งแสดงว่าทรงระงับอาพาธด้วย อธิวาสนขันติ อันแปลว่าด้วยขันติ ความอดทน คืออธิวาสนะ ความอดกลั้นยับยั้ง ไว้ได้ ก็ทรงใช้โพชฌงค์ทั้ง ๗ สดับโพชฌงค์ทั้ง ๗ จิตบันเทิงในโพชฌงค์ทั้ง ๗ ก็หายอาพาธ ก็มีแสดงไว้ดังนี้ พิจารณาถึงพุทธจริยาที่ทรงปฏิบัติก็จะพึงเห็นได้ว่า อาพาธบางอย่าง ทรงใช้อธิวาสนขันติหรือว่าทรงพิจารณาโพชฌงค์ ๗ หรือว่าสดับ โพชฌงค์ ๗ จิตบันเทิงอาพาธก็ระงับ อาพาธบางอย่างก็โปรดให้หมอรักษา ในข้อนี้ จึงแบ่งอาพาธได้ ๒ อย่าง อาพาธที่ควรให้หมอรักษาก็ให้หมอรักษา แต่อาพาธที่ไม่ จำเป็นจะต้องให้หมอรักษา ใช้ธรรมรักษาก็ทรงใช้ธรรมรักษา ก็เพราะว่าอันอาพาธ ทางร่างกายนี้ แม้บังเกิดขึ้นทางร่างกายแต่ก็เกี่ยวแก่จิตใจ ถ้าจิตใจมีความอดทนพอ

ดังที่เรียกว่า อริวาสนขันติ คือทนไป อาหารก็หายไปเอง นั่นอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง จิตใจมีความบันเทิงในธรรม ปิติในธรรม สุขในธรรม ก็เป็นเครื่องระงับอาหาร ทางกายได้ สำหรับอาหารที่เป็นวิสัยจะพึงระงับไปได้ ดังนี้ ก็ใช้ธรรมดังกล่าว

แม้บุคคลสามัญทั่วไปในบัดนี้ บางคนก็ปฏิบัติดังนี้ เจ็บเล็ก ๆ น้อย ๆ อดระบองอย่างก็ไมยอมรับประทานยา ใช้ความอดทนเอา ก็หายไปเอง ในบางอย่าง ก็ใช้ความเพลิดเพลินในธรรมอาหารก็หายไปเองได้ แต่ว่าบางอย่างก็ไม่ได้ สำหรับคนสามัญทั่วไปจะเป็นเพราะว่ากำลังจิตไม่พอก็ได้ ต้องให้หมอรักษาต้องฉีดยาเป็นต้น แต่พระพุทธเจ้าเองก็ใช้ทั้ง ๒ อย่างดังกล่าว จะเป็นเพราะประทานโอกาสให้หมอรักษา และเพื่อประทานเนตติก็ได้ แล้วสำหรับเรื่องโพชฌงค์นี้ คนไทยเราก็นับถือ เวลาเจ็บป่วยเป็นไข้โดยเฉพาะมักจะต้องเป็นไข้หนักใกล้จะตาย แต่ก่อนนั้นก็นิมนต์พระไปสวดโพชฌงค์ให้ฟัง แต่ว่าโดยมากคนไข้ที่นิมนต์พระไปสวดโพชฌงค์ให้ฟังนั้นมักจะ เป็นไข้ที่เพียบหนักแล้ว ก็มักจะไม่หาย สวดโพชฌงค์ให้ฟังไม่เข้าเท่าไรก็ถึงแก่กรรม ก็ดูเหมือนว่าไม่ได้มุ่งนิมนต์พระไปสวดโพชฌงค์ให้หายแต่เพื่อให้จิตใจของคนไข้ เข้าถึงพระรัตนตรัย ทำนองบอก อรหํ ที่โบราณใช้กันมา ใกล้จะตายก็บอก อรหํ ครั้นคนไข้ได้ฟังได้ยิน จิตใจจะได้มาตั้งอยู่ในพุทธานุสสติให้จิตใจผ่องใส ซึ่งจะหวัง สุกตติได้ตั้งพระพุทธานุสสติที่ตรัสไว้ว่า เมื่อจิตไม่เศร้าหมองคือจิตบริสุทธิ์ ก็หวังสุกตติได้ ดังนี้

เมื่อก่อนนี้เคยใช้กันอย่างนี้ บัดนี้บางคนไปเยี่ยมไข้เขาก็ให้สวดโพชฌงค์ให้ เขาฟัง แม้ไข้ไม่มากนักก็มี แบบไข้ไม่มากนักสวดโพชฌงค์ให้ฟังก็มักจะหาย ไม่ใช่เป็น ไข้ถึงตาย ถ้าไข้ถึงตายแล้วก็ไม่รอด แต่ว่าจิตใจอาจจะได้สรณะคือที่พึ่ง ได้ความบริสุทธิ์ ดิฉัน แต่ตามเรื่องเล่าในตำนานพระปริตรนี้เป็นไข้ที่จะพึงหายได้ แปลว่าเป็นไข้ที่ไม่ต้องกินยาก็หาย ก็สวดโพชฌงค์ให้ฟังให้จิตใจบันเทิง เมื่อจิตใจบันเทิงแล้วร่างกาย ก็สบายก็หายจากอาหารนั้น

นั่งขัดสมาธิ ในอังคูลิมาลปริตรก็แสดงถึงเมตตาจิตนั่นเอง การแผ่เมตตาเป็น กรรมฐานข้อหนึ่ง คือการที่ตั้งจิตคือตั้งความคิดขอให้สัตว์บุคคลโดยเจาะจงหรือว่า โดยไม่เจาะจงทั่วไปเป็นสุข ดังที่เราสวดกันอยู่ว่า สัพเพ สัตตา สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง อเวรา โหนตุ จงเป็นผู้ไม่มีเวรเกิด อนีฆา โหนตุ จงเป็นผู้ไม่มีทุกข์กายทุกข์ใจเกิด

อพยาบชฌมา โหนตุ จงเป็นผู้ไม่เบียดเบียนกันและกันเกิด สุขี อุตตทานิ ปริหรนตุ จงเป็นผู้มีสุข รักษาตนเกิด ดังนี้เรียกว่าแผ่เมตตา เป็นเครื่องกำจัดพยาบาทคือ ความคิดเบียดเบียน คือความคิดมุ่งร้ายหรือทำร้าย และกำจัดเสนหาด้วย

อนึ่ง ความตั้งใจคือตั้งความคิดขอให้พ้นจากความทุกข์ ดังที่เราทั้งหลาย สวดกันว่า สัพเพ สัตตา สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ทุกฺขา ปมฺจุจฺนตุ จงพ้นจากทุกข์เกิด ก็เป็นการแผ่กรุณาเป็นเครื่องกำจัดวิหิงสาคือความคิดเบียดเบียน และกำจัดโทมนัส คือความเสียใจด้วย

อนึ่ง ความตั้งใจคือตั้งความคิดขอให้อย่าได้ไปปราศจาก หรือเสื่อมจาก สมบัติที่ได้แล้ว ดังที่เราทั้งหลายสวดกันอยู่ว่า สัพเพ สัตตา สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง มา ลหุสสมฺปตฺติโต วิคจฺจนฺตุ จงอย่าไปปราศจากสมบัติอันได้แล้วเกิด ก็เป็นการแผ่ มุทิตา ความพลอยยินดี เป็นเครื่องกำจัดอโรติ ความริษยา และกำจัดโสมนัสด้วย

อนึ่ง ความตั้งใจคือตั้งความคิดว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของ ๆ ตน เป็นทายาทรับผลของกรรม ดังที่เราทั้งหลายสวดกันอยู่ว่า สัพเพ สัตตา สัตว์ทั้งหลาย ทั้งปวง กम्मสสกา เป็นผู้มีการกรรมเป็นของ ๆ ตน กम्मทายาทา เป็นทายาทรับผลของ กรรม กम्मโยนี มีกรรมเป็นกำเนิด กम्मพญู มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ กम्मปฏิสรณา มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ยํ กम्मํ กริสฺสนฺติ จักทำกรรมอันใดไว้ กลฺยาณํ วา ปาปํ กิ วา ดีหรือชั่ว ตสฺส ทายาทา ภวิสฺสนฺติ จักเป็นทายาทรับผลของกรรมนั้น ก็เป็นการแผ่ อุเบกขา คือความที่ตั้งจิตมัยย์สัถ์เป็นกลาง เป็นเครื่องกำจัดราคะ คือความชอบ และ ปฏิฆะคือความชัง และเป็นเครื่องกำจัดความวางเฉยด้วยความไม่รู้อันเรียกว่า อัญญาณ- อุเบกขา หรือความวางเฉยด้วยความไม่รู้ สำหรับอุเบกขานี้บางที่แปลกันว่าความวางเฉย ก็มักจะทำให้คนเข้าใจผิดว่าไม่ทำอะไร แต่อันที่จริงนั้นต้องเข้าใจว่าจะแปล อุเบกขาว่า วางเฉยก็ได้ แต่ต้องเข้าใจว่าวางความชอบวางความชังในใจ เฉยก็คือว่าเฉยจากความชอบ ความชัง หรือว่าเฉยจากการที่ล่าเอียงไปเพราะความชอบความชัง พุทฺธินํ ก็คือว่าวาง เฉยจากความชอบความชัง ฉะนั้น มีกิจที่ควรกระทำอย่างไรก็ทำไป แต่ว่าให้ทำไป โดยที่ไม่ใช่ด้วยความชอบด้วยความชัง ให้ล่าเอียงไปเพราะความชอบ ความชัง

อุเบกขามีความหมายดังนี้ ทำอะไรก็ทำไปไม่ใช่ไม่ทำอะไร แต่ให้ทำไปด้วย จิตใจที่เที่ยงธรรม โดยพิจารณาปลงใจลงไปในกรรม รู้ในกรรม เพราะฉะนั้น จึงเป็น

อุเบกขาด้วยความรู้ ไม่ใช่ด้วยความไม่รู้ รู้ว่าควรจะทำอย่างนี้ รู้ว่าไม่ควรจะทำอย่างนี้ จึงจะเป็นการเที่ยงธรรมถูกต้องแล้วก็ทำไป อุเบกขาจึงเป็นสิ่งสำคัญเป็นหลัก

เมื่อจิตมีอุเบกขาดังนี้แล้ว การจะแผ่เมตตาาก็ถูกต้อง เป็นเมตตาที่บริสุทธิ์ เป็นเครื่องดับพยาบาทดับโทสะ และกัดับสึเนหาได้ด้วย ไม่ใช่จะไปเกิดเป็นความรักขึ้นมา เป็นกิเลสไม่ใช่เมตตาที่บริสุทธิ์ และเมื่อกรุณาก็กรุณาได้โดยถูกต้อง ดับวิหิงสาได้ด้วยและกัดับโทมนัสได้ด้วย เพราะบางทีไปเห็นทุกข์ของคนที่รักกันแล้วก็โทมนัส แต่ว่าถ้าเป็นกรุณาแล้วก็ไม่มีโทมนัสด้วย เป็นมุทิตาก็เป็นมุทิตาที่บริสุทธิ์ ดับริษยาได้ด้วยดับโสมนัสได้ด้วย ไม่ใช่ว่ากระหิ่ยมินศียากจะได้บ้าง กระตือรือร้นจะเอาบ้าง กระหิ่ยมใจจะได้บ้าง เพราะฉะนั้น อุเบกขาจึงเป็นตัวหลัก ต้องมีความเข้าใจ คนที่มีอุเบกขาจึงมีเมตตามีกรุณามีมุทิตาถูกต้องและกัทำงานได้มากด้วยถูกต้องด้วย ภาระงานที่ควรเว้น ทำการงานที่ควรทำทุกอย่าง ความที่ปลงจิตใจลงไปในการรณนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญ และคำว่าสัตว์ทั้งปวงนั้นก็เป็นคำรวม ตัวเราเองซึ่งเป็นผู้แผ่เมตตาที่เป็นสัตว์บุคคลผู้หนึ่ง คนอื่นก็เป็นสัตว์บุคคลผู้หนึ่ง ๆ ด้วยกัน เพราะฉะนั้น จึงหมายความว่าอยู่ในข่ายที่จะพึงเมตตาพึงกรุณาพึงมุทิตาพึงอุเบกขารวมไปทั้งหมด และอันที่จริงนั้นเมื่อปฏิบัติ อบรมพรหมวิหารทั้ง ๔ หรืออัปปมัญญาทั้ง ๔ นี้ จิตของผู้ปฏิบัตินี้ก็สุขก่อน เพราะเหตุว่าจิตของผู้ปฏิบัตินี้เองจะดับโทสะพยาบาท ดับวิหิงสา ดับโทมนัส ดับริษยา โสมนัส ดับราคะ ปฏิฆะ และกัดับความเฉยเมยด้วยความไม่รู้ จิตของผู้ปฏิบัตินี้จึงเป็นสุขก่อน และเป็นสุขที่บริสุทธิ์ และอาการที่แผ่ออกไปนั้นกระแสนของจิตย่อมจะมีอำนาจ มีพลัง อาจจะมีระบับความคิดที่เป็นศัตรูของผู้มุ่งร้ายหรือของสัตว์ร้ายได้ ดังที่พระพุทธเจ้า ทรงแผ่เมตตาจิตไปยังช้างนาฬาคีรี ช้างนาฬาคีรีก็สงบไม่ทำร้ายพระองค์ แต่ว่าต้องมีพลังจิตที่เข้มแข็งด้วยเมตตาเพียงพอ ทั้งนี้ก็อาศัยที่หัดปลูกเมตตาจิตเป็นต้น นี้ให้บังเกิดขึ้นในจิตใจ เหมือนดังปลูกต้นไม้คือเมตตาขึ้นในจิตใจ เมื่อต้นไม้คือเมตตาเติบโตขึ้น มีรากฐานหยั่งลงในจิตเพียงพอเติบโตเพียงพอแล้ว ก็จะมีพลังอำนาจ ดังกล่าวซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่ควรปฏิบัติเป็นประจำทุกวันดังที่สวดกันทุกวัน แต่ว่าให้ถึงจิตใจ และกัหัดแผ่ให้เป็นกรรมฐานให้เป็นประจำด้วย

ต่อจากนี้นั่งกรรมฐานต่อ

สิบสองตำนาน

ครั้งที่ ๒๖ ฉัททันตปริตร

ได้แสดง ๗ ตำนานจบแล้ว จะแสดง ๑๒ ตำนานต่อไป ๑๒ ตำนานนั้นก็จัดเพิ่มเติมขึ้นปรับปรุงขึ้นจาก ๗ ตำนานนั่นเอง ฉะนั้น พระปริตรใน ๗ ตำนานก็มีอยู่ใน ๑๒ ตำนานทั้งหมด และก็เรียงลำดับเช่นเดียวกันในตอนกลางตอนท้ายที่รวมใน ๗ ตำนานก็แยกกันบ้าง เพิ่มบ้าง ลำดับจึงต่างกันไปบ้าง

ใน ๑๒ ตำนานนี้ ตำนานที่ ๑ ก็คือมงคลสูตรตรงกันกับ ๗ ตำนาน

ตำนานที่ ๒ ก็คือรัตนสูตรตรงกันกับ ๗ ตำนาน ตำนานที่ ๓ ก็คือกรณียเมตตสูตรตรงกันกับ ๗ ตำนาน ตำนานที่ ๔ ก็คือ ขันธปริตรตรงกันกับ ๗ ตำนาน แต่ว่ามีเพิ่มฉัททันตปริตรเข้าที่ตำนานที่ ๔ นี้ แยกเอาโมรปริตรไปเป็นตำนานที่ ๕ สำหรับใน ๗ ตำนานนั้นได้รวมขันธปริตรและโมรปริตร นับเป็นตำนานที่ ๔ แต่ใน ๑๒ ตำนานนี้แยกเอาโมรปริตรไปไว้เป็นตำนานที่ ๕ แต่เพิ่มฉัททันตปริตรเข้าในตำนานที่ ๔ ตำนานที่ ๔ จึงมี ๒ คือ ขันธปริตรและฉัททันตปริตร

ขันธปริตรนั้นได้แสดงแล้วจึงจะเล่าฉัททันตปริตร พระปริตรนี้บทสวดนำมาจากฉัททันตชาดก ชาดกนั้นสำหรับในพระไตรปิฎกเป็นคาถา โดยมากก็เป็นคำสอน

ทั้งนั้น แต่ว่าท่านแสดงว่าเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าได้ทรงเล่าถึงเรื่องที่ยังเกิดมาแล้วในอดีต คำสอนในชาดกนี้ก็เป็นการสอนของบุคคลบ้าง ของสัตว์เดียรัจฉานบ้างที่แสดงว่าได้กล่าว เป็นคำสอนไว้ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงนำมาเล่า และในพระไตรปิฎกตัวชาดกเองก็เป็น คำสอนโดยมากดังกล่าวแสดงไว้แต่ชื่อของบุคคลหรือสัตว์เดียรัจฉานซึ่งเป็นสำคัญหรือ เป็นผู้กล่าวคำสอนนั้น ๆ แต่ว่าไม่ได้เล่าเรื่อง มาถึงรุ่นอรรถกถาพระอาจารย์จึงได้เล่า เรื่องชาดกนั้น ๆ ไว้โดยพิสดาร แต่ว่าสำหรับอรรถกถาชาดกก็มาจารึกเป็นอักษรขึ้น ในลังกาทวีป แต่ก็เป็นที่เชื่อกันว่าได้เป็นเรื่องที่เล่าสืบต่อกันมาช้านาน ก็ทรงจำกันได้ ไม่ใช่เป็นเรื่องที่เขียนขึ้นใหม่ และก็ดังที่ได้กล่าวไว้ว่า เรื่องชาดกที่เล่าในอรรถกถา บางทีก็เรียกว่านิทานชาดก พิจารณาดูก็เค้าเดียวกับนิทานอีสป ซึ่งแสดงว่าเป็น เรื่องบุคคลบ้างเป็นต้นได้แสดงคำสอนเป็นต้นไว้ หรือว่าเรื่องนั้นเองเป็นคติสารกธรรม จึงนำมาเล่าเป็นคำสอน แม้นิทานชาดกก็เป็นเรื่องสารกธรรมและก็มีคำสอนประกอบอยู่ เมื่อฟังนิทานชาดกจึงไม่ต้องคำนึงถึงว่าทำไมสัตว์เดียรัจฉานจึงพูดได้ หรือว่าสัตว์ เดียรัจฉานทำไมจึงแสดงคำสอนได้เป็นต้น แต่ก็ฟังมุ่งถึงสารัตถะคือเนื้อความที่เป็น แก่นสารที่เป็นคติธรรมอันมีอยู่ในชาดกนั้น ๆ เป็นเกณฑ์

สำหรับฉันทันตปริตรนี้ก็ยังมีเรื่องเล่าในอรรถกถาชาดก ว่าได้มีกุลสตรีผู้หนึ่ง ในกรุงสาวัตถีได้เข้ามาบวชเป็นภิกษุณี ได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าและก็ได้แลดู พระมหาปฐิสลักษณะของพระพุทธเจ้า ก็นึกว่าตนเองจะได้เคยเป็นปาทปริจาริกา ที่แปลตามศัพท์ว่าเป็นปริจาริกาแท้ บำเรอแท้คือนวดพั้นอันหมายความว่า เป็นชายา หรือเป็นภริยาของบุรุษผู้ที่มีลักษณะสมบูรณ์เช่นนี้มาในอดีตชาติบ้างหรือ และ นางภิกษุณีนั้นก็ระลึกชาติได้ว่าได้เคยเป็นปาทปริจาริกาของพระมหาบุรุษมาใน อดีตชาติ ก็มีความดีใจหัวเราะเสียงดังขึ้นมา แต่ครั้งนั้นก็นึกต่อไปว่าบรรดาภริยา ทั้งหลายนั้นที่กระทำคุณเกื้อกูลแก่สามีก็มีแต่น้อย ส่วนที่กระทำโทษไม่เกื้อกูลแก่ สามีก็มีและมีมาก ตนเองนั้นอยู่ในจำพวกไหนก็ระลึกชาติในอดีตได้ว่าได้ก่อโทษทุกข์ ให้แก่สามีเป็นอย่างยิ่ง ก็เสียใจก็ร้องไห้เสียงดังขึ้นมา ภิกษุทั้งหลายก็กราบทูลถาม พระพุทธเจ้า พระองค์ก็ได้ทรงเล่าว่านางภิกษุณีนั้นได้มีความคิดเช่นนั้น ๆ และได้มี เรื่องที่นางภิกษุณีนั้นได้ก่อโทษทุกข์ให้แก่พระมหาบุรุษผู้เป็นสามีในอดีต ก็ทรงเล่า ฉันทันตชาดก ที่มีความย่อว่า

ในป่าหิมพานต์ซึ่งมีภูเขาซับซ้อนและมีสระน้ำเป็นที่รื่นรมย์ซับซ้อนอยู่เป็นอันมาก ในป่าลึกแห่งหนึ่งซึ่งผ่านพันป่าเข้าไปหลายเทือกเขาด้วยกัน มีสระใหญ่ชื่อว่า ฉันทันตะ และก็มีข้างโขลงใหญ่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้น โดยอาศัยภูเขาอาศัยถ้ำและสระน้ำฉันทันตะและป่าทั้งหลายอันเป็นที่รื่นรมย์ ยากที่หมู่มนุษย์จะสัญจรเข้าไปถึง และลูกของช้างที่เป็นหัวหน้าโขลงได้เป็นช้างเผือก มีร่างกายงดงามใหญ่โตและมีงา ที่มีฉัพพรรณรังสีได้เป็นหัวหน้าโขลงข้างนั้นสืบต่อกันมา และโดยที่ได้อาศัยสระน้ำ ชื่อว่าฉันทันตะ จึงมักจะเรียกกันว่าข้างฉันทันตคือข้างฉันทันตะ ข้างฉันทันตะนี้ได้มีนางช้างพังเป็นชายา ๒ ชื่อว่ามหาสุภัทธาและจุลสุภัทธาเป็นพี่น้องกัน และโขลงช้างทั้งหมด นี้ได้ปฏิบัติพระปัจเจกโพธิหรือปัจเจกพุทธเจ้าซึ่งได้อาศัยอยู่บนยอดเขาแห่งหนึ่ง โดยได้จัดพวกเห่าไม้ผลไม้ตามที่ช้างจะเก็บมาได้และก็ได้ร่วมกันถวายพระปัจเจกโพธิ์เป็นประจำ

เมื่อเรื่องจोगภัยจองเวระจะบังเกิดขึ้นนั้น วันหนึ่งป่าไม้สาละมีดอกบานสะพรั่ง พญาช้างฉันทันตะก็นำโขลงช้างพร้อมทั้งชายาทั้งสองไปสู่ป่าไม้สาละนั้น ก็เอาตะพองพาดกิ่งไม้สาละที่มีดอกงามสะพรั่ง ก็บังเอิญให้กิ่งไม้ที่ห่างไปไม้ที่ห่างหล่นลงไปตกต้องร่างกายของนางจุลสุภัทธาซึ่งยืนอยู่เหนือลม แต่ว่าบรรดากิ่งพร้อมทั้งมีดอกไปตกต้องร่างกายของนางมหาสุภัทธา นางจุลสุภัทธาก็ผูกแหวใจเจ็บขึ้นมาว่า สามีคือพญาช้างฉันทันตะนั้นรักนางมหาสุภัทธามากกว่าตน จึงได้แก่งให้กิ่งไม้แห้งที่ไม่มีดอก ตกต้องร่างกายของตน ให้กิ่งที่มีดอกไปตกต้องร่างกายของนางมหาสุภัทธา และก็ต่อมาวันหนึ่งก็ลงไปอาบน้ำ และก็มีช้างบริวารได้เด็ดเอาดอกบัวที่งดงามมาให้ช้างฉันทันตะ พญาช้างฉันทันตะก็เอาดอกบัวไปรยเกสรบนศีรษะของตนคือบนตะพองข้างของตน แล้วก็ส่งให้นางมหาสุภัทธาซึ่งเป็นพี่ นางจุลสุภัทธาก็ผูกใจเจ็บอีกเป็นครั้งที่สองว่ารักนางมหาสุภัทธาข้างเดียว ไม่รักตน ก็ผูกใจเจ็บเรื่อยมา วันต่อมาก็ได้ร่วมกันถวายผลไม้บ้าง รากไม้บ้าง แก่พระปัจเจกโพธิ์ นางจุลสุภัทธาก็ถวายและก็ตั้งจิตอธิษฐานว่า ตายจากนี้ขอให้ไปเกิดเป็นพระราชธิดาของพระเจ้ามัทราช และเมื่อเติบโตขึ้นก็ขอให้ไปเป็นพระมเหสีของพระเจ้ากรุงพาราณสี แล้วขอให้ได้ส่งนายพรานมาฆ่าพญาช้างฉันทันตะซึ่งมีความลำเอียงไม่รักตนรักแต่นางมหาสุภัทธา และต่อจากนั้นก็ไม่มีบริโภคอาหารจนถึงล้มลง ช้างล้มคือตาย และก็ได้ไปเกิดเป็นราชธิดาของพระเจ้ามัทราช

ต่อมาก็ได้เป็นพระมเหสีของพระเจ้ากรุงพาราณสี และวันหนึ่งก็ได้แสดงอาการเป็นไข้ว่าแพ้ท้อง เมื่อพระเจ้าแผ่นดินมาถามก็ได้กราบทูลว่า ได้ทรงสุบินเห็นช้างเผือกในป่าใหญ่ซึ่งมีมาประกอบด้วยฉัพพรรณรังสี ต้องการที่จะได้งาของช้างนั้นมา ถ้าไม่ได้ก็จะต้องตายแน่ พระเจ้าแผ่นดินจึงให้เรียกประชุมพวกพราหมณ์มาไต่ถามว่าจะมีช้างเช่นนี้อยู่ที่ไหน พวกพราหมณ์ทั้งหลายก็พากันไม่รู้ นางจุลสุภทรานั้นก็ได้ออกไปดูนายพราหมณ์ทั้งหลาย ก็ได้เห็นพราหมณ์คนหนึ่งมีลักษณะที่น่าจะไปปฏิบัติงานได้ จึงได้กราบทูลพระเจ้าแผ่นดินให้เรียกเอาพราหมณ์นั้นขึ้นมา แล้วก็ชี้แจงให้ฟังว่าช้างนั้นอยู่ไปทางทิศเหนือจากที่นี่ จะต้องเดินทางผ่านภูเขาเข้าไปอย่างนั้น ๆ และเมื่อไปถึงจุดที่ช้างอาศัยอยู่แล้วก็ให้ขึ้นไปบนภูเขาลูกหนึ่ง และให้ไปคอยสังเกตดูว่าช้างนั้นอยู่ที่ไหน ออกมาอาบน้ำที่ไหน และก็ให้พยายามที่จะยิงช้างนั้นด้วยลูกศรและตัดเอางามา

ฝ่ายนายพราหมณ์นั้นก็ได้รับและก็ออกเดินทางไปสู่สถานที่ตามที่นางจุลสุภทรานะแนะนำ เมื่อไปถึงก็ได้ขึ้นไปบนภูเขาลูกหนึ่งและคอยสังเกตดู ก็ได้เห็นฝูงช้างมาอาบน้ำที่สระฉัททันตะ และเมื่ออาบน้ำแล้วพระยาช้างที่มีลักษณะใหญ่โตมากเป็นช้างเผือกก็จะไปยืนพักอยู่ในที่แห่งหนึ่ง ไตร่ร่มไม้ต้นหนึ่งอยู่เป็นประจำ เมื่อสังเกตแน่นอนอย่างนั้นแล้วก็ไปขุดหลุมขึ้นที่ตรงจุดที่พญาช้างยืนนั้น ในขณะที่โขลงช้างนั้นกลับออกไปแล้วและพยายามที่จะปิดปากหลุม ให้แข็งแรงเรียบร้อย แล้วก็เจาะช่องแล้วทำทางที่จะลงสู่หลุมนั้นอีกด้านหนึ่ง และเมื่อเรียบร้อยแล้วก็ลงไปซ่อนอยู่ในหลุมนั้นโดยที่สวมศิระะปลอมเป็นพระทำหัวโล้น แล้วก็เอาผ้ากาสาเยมาครอบ และฝูงช้างก็มาอาบน้ำตามเคย พญาช้างฉัททันต์เมื่ออาบน้ำแล้วก็มายืนอยู่ยังจุดที่เคยยืนนั้นตามเคย น้ำจากท้องพญาฉัททันต์หยดลงไปสู่หลุม ก็เป็นที่รู้ว่าพญาช้างได้มายืนอยู่แล้ว นายพราหมณ์สังเกตดูว่าพญาช้างมายืนอยู่แน่นอน ก็หยิบธนูศรยิงขึ้นไปจากกันหลุม ศรก็ทะลุท้องพญาฉัททันต์ไปออกทางด้านเบื้องบนของร่างกาย ก็ไปตัดลำไส้ตัดอวัยวะภายในเป็นบาดแผลฉกรรจ์ พญาช้างฉัททันต์ก็ได้ประสบทุกข์เวทนาเป็นอย่างยิ่งก็ร้องขึ้น ๓ ครั้ง บรรดาช้างทั้งหลายได้ยินเสียงก็วิ่งกันกระเจิงไปในทิศต่าง ๆ เพื่อแสวงหาศัตรูว่ามาจากไหน ฝ่ายพระยาช้างฉัททันต์นั้นก็พิจารณาเห็นว่า ศัตรูที่มามีร้ายนี้อยู่ทางทิศไหน ก็สังเกตได้ว่าถูกยิงขึ้นมาจากท้องแล้วทะลุขึ้นมาเบื้องบน ก็นึกว่าคงจะต้องมา

จากภายในพื้นดิน แต่ในขณะนั้นก็เห็นนางมหาสุภัทรายังยืนอยู่ด้วย ก็บอกให้นางมหาสุภัทรารู้ว่าช่างทั้งหลายเขาพากันวิ่งเพื่อดูว่าศัตรูมาทางไหน และก็บอกให้ไปเสียด้วย นางมหาสุภัทราก็ต้องไป เมื่อไปแล้ว อยู่ผู้เดียวก็คู้ยดินตรงนั้นขึ้นขึ้นมาเห็นนายพรานซ่อนอยู่ จึงเอางวงจับขึ้นมา แต่ครั้นเห็นผ้ากาสาเยแล้วก็นึกถึงผ้ากาสาเยว่าเป็นธงชัยของฤษีทั้งหลาย ของพระอรหันต์ทั้งหลาย ไม่ควรที่จะไปเช่นฆ่าผู้ที่ครองผ้ากาสาเย แม้ว่าจะเป็นคนชั่ว อันนี้จึงเป็นคำเริ่มฉันทันตปริตรว่า

วิธิสเมนนติ ปรามสนโต พญาช้างโพธิสัตว์ ได้จับพรานไพร ด้วยหมายว่าเรา
จักฆ่ามัน

กาสามมทุกฺขิ ธชฺ อีสินี ครั้นได้เห็นผ้ากาสาหวัดสร อันเป็นธงของพวกฤษี
ทุกฺเขน มุฏฺจสสุทฺปาที สณฺญา สัญญาได้เกิดขึ้นแก่พระโพธิสัตว์ผู้อันทุกขฺถูกต้องแล้ว
อรหฺทุโร โส พฺกึ อวฺชฺฌรฺูโป ว่าธงชัยของพระอรหันต์ มีรูปอันสัตบุรุษ หากจะฆ่าไม่
ดังนี้

จึงได้ระงับใจไม่ฆ่าและก็ได้ไต่ถามว่ามายังทำไม นายพรานนั้นก็บอกว่า มเหสีของพระเจ้าแผ่นดินกรุงพาราณสีแพ่ท้อง ต้องการจะได้งาช้าง จึงให้มาเพื่อที่จะได้ตัดเองช้างไป พญาช้างฉันทันตจึงบอกว่า มิใช่ต้องการงาช้าง เพราะวานางจุลสุภัทร่าซึ่งไปเกิดเป็นพระราชธิดาและเป็นมเหสีของพระเจ้ากรุงพาราณสีนั้นก็รู้ที่อยู่บ้านถ้ำที่อยู่นี้มีงาช้างของบิดาของปู่เป็นต้นอยู่เป็นอันมาก ถ้าต้องการงาช้างก็ไม่จำเป็นต้องมายังเรา แต่ว่าเธอต้องการที่จะให้ฆ่าเราเพราะมีความผูกใจเจ็บ เพราะฉะนั้นจึงตั้งใจที่จะสละงาให้และระงับความโกรธ ระงับทุกขเวทนาที่มีอยู่อย่างแรงกล้าก็พุบศิระชะลงและให้พรานปีนขึ้นไปเลื่อยงา ฝ่ายนายพรานนั้นปีนขึ้นไปเลื่อยงาก็ไม่สำเร็จ เลื่อยก็ออกมากพุ่มปากไปทั้งหมด เพราะการเลื่อยงานั้นต้องเลื่อยผ่านปากของพญาช้าง พญาช้างจึงบอกให้เอาเลื่อยไปสอดไว้ที่วงแล้วพญาช้างจะเลื่อยให้เอง พญาช้างก็ใช้เลื่อยที่สอดอยู่ที่วงแล้วก็เลื่อยงาทั้งสองของตนจนขาด แล้วก็มอบให้นายพรานไป โดยบอกว่าที่ไหนไม่ใช่ว่าจะไม่รักงา ก็รักงาแต่เรามีได้ปรารถนาภาวะเป็นท้าวสักกะหรืออะไรทั้งหมด แต่ว่าปรารถนาพระโพธิญาณคือที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งมีความรักต้องการพระโพธิญาณมากกว่างา จึงสละงาให้ และก็ถาม

ว่าได้เดินทางมา เป็นเวลานานเท่าไร ก็บอกว่าได้เดินทางมานานเท่านั้น ๆ
ซึ่งนานมาก และต้องฝ่าอันตรายมามาก ก็จึงบอกว่าให้ว่าพระปริตรนี้ไปแล้วก็จะกลับ
ไปโดยสวัสดิ์ ก็บอกพระปริตรให้ซึ่งมีข้อความต่อไปอีกว่า

สลุเลน วิทุโธ พยถิตปิ สนุโต แม่พระโพธิสัตว์ถูกศร ควรจะหวั่นไหว แต่เป็นผู้
สงบระงับได้

กาสาวตถุมหิ มนฺ น ทุสฺสยิ ไม่ทำใจประทุษร้ายในผ้ากาสาวพัสดร์

สเจ อิมํ นาควเรน สจฺจํ ถ้าคำนี้ อันพญาช่างกล่าวจริงแล้ว

มา มํ วเน พาลมิกา อคฺคญฺ์ ขอเหล่าพาลมฤคในไพร อย่าได้กล้าร้ายตัวเรา

นี่เป็นพระปริตรที่พญาช่างฉัททันต์ได้บอกให้แก่นายพราน นายพรานก็
จำไปบริกรรมว่าไป ก็นั่งาช้างไปสู่เมืองพาราณสีได้โดยสวัสดิ์ แล้วได้นำเข้าถวาย
พระราชา พระราชาก็นำเข้าประทานนางจุลสุภัตรา นางจุลสุภัตรานั้นครั้งเห็นาช้าง
เข้าก็เกิดความเศร้าโศกหัวใจแตกทำลายคือหัวใจวายก็สิ้นชนม์ชีพในขณะนั้น
ฝ่ายพญาช่างฉัททันต์นั้นเมื่อให้งาแก่พรานแล้วก็ล้มคือตายในขณะนั้น ฝ่ายบรรดา
บริวารทั้งหลายกลับมาเห็นก็พากันเศร้าโศก และพระปัจเจกโพธิ์ที่ได้เคยรับทาน
ของช่างนั้นได้มา บรรดาช่างทั้งหลายก็ได้ช่วยกันฃนกิจศพแก่พญาช่างฉัททันต์

เรื่องเล่าในชาตคนี้มีว่อย่างนี้ และเพราะฉะนั้น จึงได้สวดพระปริตรนี้ดังที่
ได้ยก เอามาตอนต้นพร้อมทั้งคำแปล และในตอนหลังซึ่งพญาช่างฉัททันต์ได้บอกให้
นายพรานก็ได้ยกเอามาพร้อมทั้งคำแปล และได้มาใช้สวดจัดเป็นพระปริตรหนึ่ง
เรียกว่าฉัททันตปริตร

สำหรับเรื่องตามที่เล่าในฉัททันตปริตรนี้ก็มีคติธรรมแฝงอยู่มาก อันแสดงถึง
ชีวิตครอบครัวซึ่งเมื่อมีภรรยาหลายคนก็จะต้องมีเรื่องระหองระแหง เรื่องเล็กก็อาจจะ
ต้องเป็นเรื่องใหญ่ เพราะฉะนั้น จึงเป็นเรื่องยากในการที่จะครองครอบครัว ยังมีหลาย
คนก็ยังเป็นเรื่องยาก ก็เป็นคติอันหนึ่งซึ่งบรรดาผู้ครองเรือนทั้งหลายจะพึงกำหนด
พิจารณา และก็แสดงถึงจิตใจของบุคคลผู้เป็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งปฏิบัติบำเพ็ญบารมีระงับ
กิเลส เป็นต้นว่ากิเลสกองโทสะ และแสดงถึงข้อที่มีความเคารพในบรรพชิตในสมณะ

แม้ว่าคนชั่วครองผ้ากาสาวพัสตร์คือปลอมเป็นพระก็ยังมีความเคารพในผ้ากาสาวพัสตร์ และพยายามจะให้ผ้ากาสาวพัสตร์อันเป็นที่เคารพนี้มาเป็นเครื่องดับความโกรธ และสามารถสละให้ได้ในสิ่งที่คนสามัญทั่วไปไม่อาจที่จะทำได้ อันนี้แหละเป็นข้อที่พึงสังเกตอันหนึ่ง ว่าบรรดาท่านที่เป็นมหาบุรุษทั้งในทางคติโลกทั้งในทางคติธรรม ย่อมกระทำ ในสิ่งที่คนสามัญทั่วไปไม่อาจจะทำได้เพราะว่าใจไม่ถึง และโดยเฉพาะทางคติธรรมผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อจะเป็นพระพุทธเจ้านั้นก็ต้องใจถึงธรรมจริง ๆ สามารถที่จะสละอะไรให้ได้เพื่อที่จะรักษาธรรมนี้ในทางคติธรรม อันเป็นวิสัยของพระมหาบุรุษ หรือของพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นเรื่องที่พึงสังเกต อันจะเป็นคติธรรมได้หลายอย่าง หลายประการ

วันนี้่งสมาธิต่อ จะกำหนดลมหายใจเข้าออก หรือจะทำกายคตาสติ พิจารณา กาย หรือจะเจริญเมตตาภาวนาหรือพรหมวิหารภาวนา หรือจะทำธาตุกรรมฐาน ก็สุดแต่ความต้องการ

ครั้งที่ ๒๓ วิภูฏกปริตร

ได้เริ่มเล่า ๑๒ ตำนาน ก็ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ซ้ำกันกับเจ็ดตำนาน ที่ ๔ ก็ชั้นปริตรใน ๗ ตำนาน และแยกโมรปริตรออกไปเป็นที่ ๕ แต่เติมฉันทันตปริตร ในตำนานที่ ๔ ตำนานที่ ๔ จึงได้แก่ชั้นปริตร และฉันทันตปริตรซึ่งได้แสดงแล้ว ตำนานที่ ๕ โมรปริตร ก็คือตำนานที่ ๔ ในเจ็ดตำนานที่รวมกับชั้นปริตร มาแยก โมรปริตรออกเป็นตำนานที่ ๕

ตำนานที่ ๖ วิภูฏกปริตร เป็นพระปริตรที่เพิ่มขึ้นมา พระปริตรนี้เรียกกันว่า คาถานกคุ้ม ใช้สวดหรือบริกรรมเป็นคาถาดับไฟ ซึ่งได้มีตำนานแล้วว่า

ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าได้เสด็จจาริกไปในแคว้นมคธ โดยเสด็จจาริกไปในคามนิคมแห่งแคว้นมคธ วันหนึ่งได้เสด็จไปถึงคามคือหมู่บ้านแห่งแคว้นมคธหมู่บ้านหนึ่ง ได้เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในละแวกบ้านในเวลาเช้าพร้อมกับหมู่แห่งภิกษุเป็นอันมาก ในเวลาภายหลังภัตคือหลังจาก ที่ได้เสวยภัตอาหารและพระภิกษุสงฆ์ก็ได้ฉันภัตอาหารเสร็จแล้ว เสด็จกลับจากบิณฑบาต ก็ได้เสด็จออกจาริกต่อไปตั้งที่ภาษาไทยเราชอบเรียกว่าเดินธุดงค์ ตามพุทธประวัตินั้นแสดงว่าพระพุทธเจ้าออกเดินธุดงค์ทุกปี เมื่อถึงฤดูเข้าพรรษาก็อยู่จำพรรษาในรัฐใดรัฐหนึ่ง ที่ใดที่หนึ่ง ออกพรรษาบวราณาแล้ว และพระภิกษุสงฆ์รับกฐินกันแล้วก็เสด็จออกเดินธุดงค์ต่อไปในรัฐในรัฐนี้ต่าง ๆ เสด็จเดินด้วยพระบาท สำหรับคราวที่เกี่ยวข้องตำนานเรื่องนี้ ได้เสด็จเดินธุดงค์ไปในหมู่บ้านในแคว้นมคธ ดังกล่าว เมื่อทรงรับบิณฑบาตเสร็จแล้วอันหมายความว่าเสวยและฉันเสร็จแล้ว ก็ออกเดินทางต่อไป เมื่อเดินทางพ้นหมู่บ้านเข้าป่า ก็พอดีมีไฟป่า

บังเกิดขึ้นอย่างแรง ลูกกลมมาโดยเร็ว จนคล้ายกับว่าจะมาถึงพระพุทธเจ้าและหมู่พระสงฆ์ที่กำลังเดินทางอยู่ แต่ว่าเมื่อไฟป่าได้เข้ามาใกล้พระพุทธเจ้าก็ดับไปโดยรอบ หมู่ภิกษุทั้งหลายเห็นเป็นความอัศจรรย์ที่ไฟป่าไม่ลูกกลมเข้ามาถึงตรงที่พระพุทธเจ้าและหมู่แห่งภิกษุกำลังเดินทางอยู่ เมื่อมาใกล้ก็ดับไปโดยรอบเหมือนดังถูกน้ำราดดับ จึงได้กราบทูลสรรเสริญพระพุทธคุณ พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสเล่าวิภูฏกชาดก คือชาดกเรื่องที่ได้เคยมีมาแล้ว ได้เกิดขึ้นมาแล้วในอดีตเกี่ยวกับลูกนกคุ่ม บางทีก็เรียกว่า นกคุ่มไฟ ซึ่งมีเรื่องเล่าว่า

ได้มีรังนกมีนกอาศัยอยู่บนต้นไม้ในป่า และรังหนึ่งก็เป็นที่อยู่ของนกคุ่มสามี่ ภรรยาตัวผู้ตัวเมีย ซึ่งก็ได้ออกไปและพักไว้เป็นตัวลูกนกคุ่มเล็ก ๆ เจาะไข่ออกมานกคุ่มที่เป็นพ่อแม่ก็ให้ลูกอยู่ในรัง บินออกไปหากินแล้วนำอาหารมาบ้วนลูก ในขณะที่ลูกยังเล็กยังมีปีกที่บินไม่ได้มีขาที่ยังเดินไปไม่ได้ ก็ได้เกิดไฟป่าไหม้มาโดยรอบ บรรดานกทั้งหลายก็พากันบินหนี แม้นกคุ่มที่เป็นพ่อแม่ของลูกนกคุ่มก็บินหนีออกไป ลูกนกคุ่มนั้นก็ยังไม่ไหว จะเดินไปก็ยังไม่ไหว จึงได้ระลึกถึงคุณศีล เป็นต้น และก็ได้ตั้งสัจจกิริยา คือ การกระทำสัจจะด้วยการกล่าวสัจจะคือความจริง ด้วยการที่ได้ระลึกถึงคุณของศีล เป็นต้นว่าคุณของศีลมีอยู่ดังนี้ เป็นต้น ซึ่งนับว่าเป็นการระลึก ยืนยันในสัจจะคือความจริงข้อหนึ่ง คือข้อที่ว่าคุณศีลมี ตลอดจนถึงคุณของคุณธรรม อย่างอื่นมี และตลอดจนถึงคุณของพระชินพุทธเจ้ามี และได้กล่าวสัจจะคือความจริงถึงตัวเอง ถ้าตัวเองนั้นมีปีกก็ยังไม่ไหว มีเท้าก็ยังไม่ไหว จึงขอให้ไฟป่าที่ลูกเข้ามาในรังอย่าได้มาถึง จงดับไปเสีย และด้วยอำนาจของสัจจกิริยาการกระทำสัจจะคือความจริง กล่าวคำจริง ระลึกรับรองถึงสิ่งที่มีอยู่จริงเป็นจริง ทั้งที่เป็นความจริงเกี่ยวกับคุณศีล เป็นต้น ทั้งที่เป็นความจริงเกี่ยวกับตัวเองที่ว่า มีปีกที่ยังบินไม่ได้ มีเท้าที่ยังเดินไปไม่ได้ ซึ่งการระลึกถึงและการที่อ้างถึงกล่าวถึงเหล่านี้ล้วนเป็นความจริง ก็ขอให้อำนาจแห่งความจริงนี้บันดาลให้เกิดผลความสวัสดิ์ดังกล่าว ไฟป่าที่ลูกมานั้นเมื่อเข้ามาใกล้ก็ดับไปโดยรอบ เพราะฉะนั้น สัจจกิริยา คือ การกระทำสัจจะของนกคุ่มนี้ที่ท่านได้รจนาไว้เป็นคาถาแสดงไว้ในวิภูฏกชาดก ที่อ้างว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงเล่าดังกล่าวมา จึงได้นำมาใช้เป็นบทสวด ซึ่งขึ้นต้นว่า *อตุถิ โลเก สิลคุโณ* เป็นต้น ที่แปลความว่า

คุณแห่งศีลมีอยู่ในโลก ความสัตย์ ความสะอาด และความ
เอ็นดูกรุณามีอยู่ในโลก ด้วยคำสัตย์นั้น ข้าพเจ้าจักทำสักจกิริยาอัน
เยี่ยม ข้าพเจ้ารำลึกถึงกำลังแห่งธรรมรำลึกถึงพระชินเจ้าทั้งหลายใน
ปางก่อน อาศัยกำลังแห่งสักจะ ขอทำสักจกิริยา ปีกทั้งหลายของ
ข้าพเจ้ามีอยู่ แต่ยังไม่บินได้ เท้าทั้งหลายของข้าพเจ้ามีอยู่ แต่ยังไม่เดิน
ไม่ได้ มารดาและบิดาของข้าพเจ้าก็ออกไปแล้ว ดูก่อนไฟฟ้า ขอท่าน
จงถอยไป ครั้นเมื่อสักจะอันข้าพเจ้าทำแล้ว เปลวไฟอันลุกโผลงมาก
ก็สงบเว้นไปได้ ๑๖ กรีส พร้อมกับคำสัตย์ประหนึ่งเปลวไฟที่ตกถึง
น้ำ สิ่งไรเสมอด้วยสักจะของเราไม่มี นี่เป็นสักจบบารมีของเรา ดังนี้

วิภูฏกปริตรนี้นับถือกันว่าเป็นคาถาดับไฟมาตลอดเวลาช้านาน และผู้ที่มีความ
นับถือเชื่อถืออยู่ที่พอใจที่จะสวดพระปริตรนี้เพื่อป้องกันไฟหรือดับไฟ เรื่องของ
สักจกิริยานี้เป็นเรื่องที่นับถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่เก่าก่อนพุทธศาสนาบังเกิดขึ้น แม้เมื่อ
พระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นก็รับนับถือกันต่อมา โดยที่เมื่อประสบอันตรายต้องการจะ
พ้นอันตราย หรือว่ายังมีได้ประสบอันตรายแต่ต้องการจะให้แคล้วคลาดจากอันตราย
หรือว่าต้องการจะประสบผลที่ต้องการ เช่นต้องการความสวัสดิความเกษมปลอดภัยไปรุ่ง
กนิยามที่จะกล่าวคำสัตย์อันเรียกว่า การกล่าวคำสัตย์หรือการกล่าวสักจะ และการกล่าว
สักจะคือความจริงนี้ก็มีนิยามกล่าวอ้างเอาพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ
ซึ่งพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ทั้งปวงนี้ล้วนเป็นสักจะคือความจริง ไม่ใช่
เป็นสิ่งที่หลอกลวงแต่ว่าเป็นความจริง ทั้งเป็นความจริงที่บริสุทธิ์ ฉะนั้น เมื่อกล่าว
พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณแล้วก็สรุปตอนท้ายว่า “ด้วยกล่าวคำสัตย์นี้
ขอความสวัสดิเป็นต้นจงมี” และการกล่าวคำสัตย์นี้ก็มีใช้จำเพาะแต่พระพุทธคุณ
พระธรรมคุณ พระสังฆคุณเท่านั้น การกล่าวคำสัตย์เกี่ยวแก่ตนเองก็ได้ในเมื่อควรจะ
กล่าวถึงความจริงที่เกี่ยวข้องแก่ตนเองก็กล่าวขึ้นมา ดังเช่นในวิภูฏกปริตรนี้ ในตอนแรก
ก็ได้รำลึกถึงคำนิ้งถึงคุณของศีลเป็นต้นดังกล่าว ก็รวมเข้าในพุทธคุณ ธรรมคุณ
สังฆคุณนั้นแหละ แล้วก็กล่าวถึงความจริงของตนเองที่ว่า มีปีกก็ยังไม่บินได้ มีเท้าก็
ยังไม่เดินไปไม่ได้ กล่าวอย่างนี้เรียกว่าเป็นการทำสักจกิริยา คือเป็นความจริง เพราะฉะนั้น
ก็ขอให้ไฟจงสงบดับไปเสียอย่าได้มาถึง

และในเรื่องนี้ก็มีข้อที่ฟังสังเกตว่า สัจจะคือความจริงที่อ้างขึ้นมาขอให้ไพบดับ นั้นก็เป็นความจำเป็น ถ้าหากว่ามีปีกบินหนีไปได้ หรือมีเท้าที่วิ่งหนีไปได้ ก็จะได้บินหนีไป หรือว่าใช้เท้าวิ่งหนีไป แปลว่าช่วยตัวเองได้ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องขอให้ไพบดับ แต่นี้เป็นความจำเป็นจริง ๆ แล้วที่กล่าวนี้ก็เป็นความจริง ทั้งได้ระลึกถึงคุณของศีลเป็นต้นซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่อันเป็นการอ้างความดีที่มีอยู่ แม้ว่าตนเองจะได้เคยประพฤติกก็ตามไม่เคยประพฤติก็ตาม ถ้าตนเองได้เคยประพฤติมาแล้ว ก็เป็นกำลังที่สนับสนุนแรงขึ้นไปอีก ดังนี้รวมเรียกว่าสัจจกิริยา ซึ่งเป็นที่นับถือมาแต่โบราณกาลว่าเป็นสิ่งที่มีกำลังอันจะอำนวยผลให้เป็นความสวัสดิตามที่ต้องการได้ และก็ต้องมีเหตุผลประกอบดังที่กล่าวมานั้น และแม้ว่าการทำสัจจกิริยาเกี่ยวแก่เรื่องของตัวเองที่ตัวเองทำไม่ดีอ้างขึ้นมา ท่านก็มีใช้กันเหมือนกัน ดังเช่นที่อ้างว่า “ข้าพเจ้าได้เคย ทำดีมาอย่างนั้น ๆ ทำไม่ดีมาอย่างนั้น ๆ เป็นความจริง ขออำนาจแห่งการที่ทำสัจจกิริยา กล่าวคำจริงนี้ให้บังเกิดความสวัสดิ” ดังนี้ท่านก็มีใช้กันเหมือนกัน แปลว่าต้องการที่จะให้เป็นความจริง และคำที่อ้างถึงความจริงนั้นจึงจะเป็นคำจริง และเมื่อเป็นคำจริง ถ้อยคำที่เป็นการแสดงความจริงนั้นก็มิใช่ออกนุกูลกล่าว อันนี้เป็นวิธีปฏิบัติที่ใช้กันมาแต่เก่าก่อน จึงมาเล่าให้ฟัง และใครจะลองไปใช้บ้างก็คงจะได้ เช่นว่าเมื่อเวลาที่ประสบความคับขัน ต้องการความปลอดภัยอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ระลึกถึงคุณศีลคุณธรรม คุณพระพุทเจ้า คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ ว่าเป็นสิ่งที่มีจริง และคุณศีลคุณธรรมนั้นตนเองก็ได้ปฏิบัติ มาแล้วน้อยหรือมาก และในบัดนี้ตนเองนั้นก็เป็นอย่างนี้ ๆ ที่เป็นความจริง และเมื่อต้องประสบความขัดข้องหรืออันตราย เหมือนอย่างนกคุ้มที่มีไฟป่าล้อมรอบเข้ามา ก็ไม่แน่ใจว่าจะช่วยตัวเองได้ ถ้าหากว่าช่วยตัวเองได้ก็ช่วยไป ถ้าช่วยตัวเองไม่ได้ก็แสดงความจริงไปว่าช่วยไม่ได้เพราะอะไรซึ่งเป็นความจริง ให้ตั้งใจอธิษฐานถึงความจริงดังนี้ อ้างความจริงและขอให้อำนาจของสัจจวาจาให้บังเกิดความสวัสดิ ดังที่เรียกว่าทำสัจจกิริยา โบราณท่านใช้กันมา และบัดนี้ใครจะลองไปใช้ต่อไปก็ได้ แล้วก็สังเกตผลเอา

ต่อไปนี้นั่งสมาธิ ใช้กรรมฐานข้อใดข้อหนึ่งที่ได้แนะนำไปแล้วตามต้องการ

ครั้งที่ ๒๘ อาฏานาฏิยปริตร

จะแสดง ๑๒ ตำนานต่อ ได้เล่าถึงตำนานที่ ๖ วัฏฏกปริตร ต่อจากตำนานที่ ๖ คือ ตำนานที่ ๗ หรือธชัคคสูตร ก็เหมือนกับใน ๗ ตำนาน แต่ในเจ็ดตำนานนั้นเป็นตำนานที่ ๕ มาใน ๑๒ ตำนานเป็นตำนานที่ ๗ ที่ ๘ อาฏานาฏิยสูตรหรืออาฏานาฏิยปริตร ก็เหมือนใน ๗ ตำนาน แต่ใน ๗ ตำนานนั้นเป็นตำนานที่ ๖ ในอาฏานาฏิยปริตรนี้ได้มีเพิ่ม สวดพระนามพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์ ซึ่งใน ๗ ตำนานนั้นกล่าวไว้เพียง ๗ พระองค์ พระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์นี้ก็สวดต่อทำยาอาฏานาฏิยปริตรใน ๗ ตำนานตอนต้นที่ ขึ้นต้นว่า วิปัสสิสฺส นมตฺถุ เป็นต้น จนถึง มหันตํ วิตสารถํ แล้วจึงสวดพระนามพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์ต่อว่าดังนี้

นโม เม สพฺพพุทฺธานํ เป็นต้น ที่แปลความว่า

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมแด่พระพุทธเจ้าทั้งหลายทั้งปวง ผู้แสวงหา
คุณอันใหญ่ ซึ่งได้อุบัติแล้ว คือ

พระตณ्हังกร	ผู้กล้าหาญ
พระเมธังกร	ผู้มียศใหญ่
พระสรณ्हังกร	ผู้เกื้อกูลแก่โลก
พระทีปังกร	ผู้ทรงไว้ซึ่งปัญญาอันรุ่งเรือง

พระโกณฑัญญะ	ผู้เป็นประมุขแห่งหมู่ชน
พระมังคละ	ผู้เป็นบุรุษประเสริฐ
พระสุนนะ	ผู้เป็นธำมรงค์ มีพระหทัยงาม
พระเรวตะ	ผู้เพิ่มพูนความยินดี
พระโสภิตะ	ผู้สมบรูณ์ด้วยพระคุณ
พระอนิมทัสสี	ผู้อุดมอยู่ในหมู่ชน
พระปทุมะ	ผู้ทำโลกให้สว่าง
พระนารทะ	ผู้เป็นสารถีประเสริฐ
พระปทุมุตตระ	ผู้เป็นที่พึ่งของหมู่สัตว์
พระสุเมธะ	ผู้หาบุคคลเปรียบมิได้
พระสุชาตะ	ผู้เลิศกว่าสัตว์โลกทั้งปวง
พระปิยทัสสี	ผู้ประเสริฐกว่าหมู่มนุษย์
พระอัทธทัสสี	ผู้มีพระกรุณา
พระธรรมทัสสี	ผู้บรรเทาภัย
พระสิทธัตถะ	ผู้หาบุคคลเสมอมิได้ในโลก
พระติสสะ	ผู้ประเสริฐกว่านักปราชญ์ทั้งหลาย
พระปุสสะ	ผู้ประทานธรรมอันประเสริฐ
พระวิปัสสี	ผู้หาที่เปรียบมิได้
พระสิขี	ผู้เป็นศาสดาเกือกกุลแก่สรรพสัตว์
พระเวสสภู	ผู้ประทานความสุข
พระกกุสันธะ	ผู้นำสัตว์ออกจากกันดารคือกิเลส
พระโกนาคมนะ	ผู้หักเสียดซึ่งข้าศึกคือกิเลส
พระกัสสปะ	ผู้สมบรูณ์ด้วยสิริ
พระโคตมะ	ผู้ประเสริฐแห่งหมู่ตักยราช

ก็รวมเป็น ๒๘ องค์ องค์ที่ ๒๘ ก็คือพระพุทธเจ้าผู้พระศาสดาของเราทั้งหลาย ต่อจากนั้นก็สวด เอเต จญเเย จ สมพุทฺธา จนถึง นิพฺพุโต จ ตูวํ ภว ซึ่งได้มีใน ๗ ตำนานแล้ว ต่อจากนั้นก็สวด เตสํ สจฺเจน สีเลน เป็นต้น ซึ่งเป็นคำสวดอ้างเอาสัจจะ ศีล เป็นต้นของพระพุทธเจ้าเหล่านั้นให้ตามรักษา และก็อ้างถึงบรรดาผู้รักษาทิศทั้ง ๔ ตามคติที่นับถือกันมาแต่โบราณขอให้อารักขา แล้วก็ลงท้ายด้วยการอ้างคุณพระพุทธเจ้า พระธรรมพระสงฆ์ให้ได้รับความชนะและความสวัสดิต่าง ๆ แล้วลงท้ายด้วย สพฺพิติโย วิวชฺชนฺตุ เป็นต้น ดังที่เราสวดกัน ก็เป็นการนำเอาบทสวดจากหลายแห่งมาผสมผสานกัน รวมกันเข้าก็เป็นอาฏานาฎิยปริตรใน ๑๒ ตำนาน

การสวดออกนามของพระพุทธเจ้านี้ตามเรื่องที่เล่าและตำนานของพระสูตรนี้ก็อ้างถึงท้าวมหาราชแห่งทิศอุดร คือ ท้าวเวสสวัณหรือท้าวกุเวรที่มาเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลถึงพวักข์ทั้งหลาย เป็นต้น ซึ่งส่วนมากก็ไม่ได้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนา เพราะว่าดำเนินการปฏิบัติและสั่งสอนไม่ตรงกัน พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนให้เว้นจากการฆ่าเว้นจากการลัก เป็นต้น แต่บรรดาพวักข์ทั้งหลายนั้นชอบประพฤตินการฆ่าในการลัก เป็นต้น ฉะนั้น ส่วนใหญ่จึงไม่เลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธเจ้าและไม่ปฏิบัติ จึงได้ขอให้พระพุทธเจ้าได้ทรงให้ภิกษุสวดอาฏานาฎิยปริตร ดังที่ยกมาสวดในเจ็ดตำนานระบุถึงพระนามพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ ว่าจะทำให้พวักข์พากันยำเกรง แต่ว่าในอาฏานาฎิยสูตรนั้นยังมีความยาวมากกว่านั้นอีกมาก พวักข์เกรงก็มีมาก แม้จะสวดพระสูตรแล้วก็ยังเบียดเบียนพระสงฆ์เบียดเบียนพุทธศาสนิกชน ก็ให้ฟ้องร้องต่อบรรดาพวักข์ที่ได้รับแต่งตั้งให้ดูแลคล้าย ๆ เป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายดูแลปกครอง โดยอธิษฐานใจถึงพวักข์ทั้งหลายโดยระบุนามเอาไว้ อีกหลายนาม ก็แสดงถึงเป็นคติความเชื่ออันหนึ่ง แต่ว่าการสวดระบุพระนามของพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ก็ดี หรือ ๒๘ พระองค์ก็ดี ก็เป็นที่นับถือกันว่าทำให้จิตใจได้ ศรัทธาปราสาทะ และได้ความบริสุทธิ์ นำให้เกิดเป็นพุทธานุสสติย่อมจะทำให้บังเกิดความบริสุทธิ์ใจและความสบายใจ

อาฏานาฎิยปริตรที่คัดเอามาจากอาฏานาฎิยสูตรสำหรับในเจ็ดตำนาน และใน ๑๒ ตำนานนี้เอามาจากที่อื่นหลายแห่ง ก็จบเพียงเท่านี้โดยย่อ

ต่อจากนี้หนึ่งขีดสมาธิ จะสรุปกรรมฐานที่ได้แนะนำปฏิบัติไปแล้ว โดยนำ นិर्वรณ ๕ มาเป็นเครื่องวัด คือกรรมฐานที่แสดงมาแล้วนั้นล้วนเป็นคู่ปรับของนិर्वรณ ทั้ง ๕ ผู้ปฏิบัติให้กำหนดจิตใจของตัวเอง เมื่อมีนิर्वรณข้อไหนครอบงำก็ให้ใช้กรรมฐาน สำหรับเป็นคู่ปรับกันมาปฏิบัติระงับนิर्वรณข้อนั้น

นิर्वรณทั้ง ๕ นั้นก็คือกามฉันท์ความพอใจใคร่ใคร่ในกาม คือในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย หรือว่าความพอใจด้วยอำนาจ ของกาม คือความรักใคร่ต่าง ๆ เมื่อกามฉันท์บังเกิดขึ้นก็ให้ใช้กายคตาสติ สติที่ไป ในกายพิจารณาในทางเป็นของปฏิกุศลไม่สะอาด กายคตาสตินั้นจะพิจารณาเพียง ๕ ข้อที่เรียกว่า *ตจบัญญัติกรรมฐาน* กรรมฐานที่มีหนึ่งเป็นที่สุด ที่พระอุปัชฌาย์ บอกเมื่อตอนเป็นนาคก็ได้จะใช้พิจารณาอาการ ๓๑ หรือ ๓๒ ก็ได้อาการ ๓๑ นั้น ไม่มีมัตถกัมตถลุงคัง ขมองในขมองศีรษะ คืออาการ ๓๑ นี้ได้มีแสดงไว้ในพระสูตร ต่าง ๆ เป็นอันมาก แสดงว่าในครั้งเก่าทีเดียวนั้นยังไม่ได้แยกเอามันสมองไว้ต่างหาก พระอาจารย์กล่าวว่ารวมเข้าในอัญญิมิถุชัง เพราะอยู่ในกระแสโลกศีรษะที่เป็นกระดูก และเป็นของเหลว ๆ ก็ถือว่าเป็นเยื่อในกระดูกไม่ได้แยกต่างหาก ถ้าเป็นอาการ ๓๒ ก็เติมมัตถกัมตถลุงคัง ขมองในขมองศีรษะ เติมต่อจากกรีสัง อาหารเก่าซึ่งนับว่า เป็นข้อสุดท้ายของปฐวีธาตุ ธาตุดิน ฉะนั้น จะพิจารณา อาการ ๓๑ หรือ ๓๒ ก็ได้ ก็เป็นเครื่องระงับนิर्वรณข้อกามฉันท์

เมื่อ *พยาบาท* ความขัดใจ โกรธแค้น ขัดเคือง บังเกิดขึ้นก็ให้ใช้เมตตามานา อบรมเมตตาคจิต แผ่จิตออกไปด้วยเมตตา หรือว่าพร้อมกันรวมกันเป็นพรหมวิหาร ๔ ข้อ หรืออัปมัถุญา ๔ ข้อ พรหมวิหารนั้นก็แปลว่าธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม คือ ผู้ประเสริฐ อัปมัถุญญาก็แปลว่าไม่มีประมาณ อันหมายความว่าแผ่เมตตาเป็นต้นไป ในสรรพสัตว์ไม่มีประมาณ ก็เป็นเครื่องระงับพยาบาท

กีนมิทระ ความม่วงงุ่นเคลิบเคลิ้มบังเกิดขึ้น ก็ให้อบรมพุทธานุสสติ อัมมานุสสติ สังฆานุสสติ ระลึกถึงพระพุทธเจ้าโดยพระคุณ พระธรรมโดยพระคุณ พระสงฆ์ โดยพระคุณ สำหรับพระปริตรต่าง ๆ ที่แสดงแล้ว ก็มีอยู่หลายพระปริตรที่ปรารภถึง พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นหลัก ดังเช่น *รัตนสูตร* *ธัชคคสูตร* และ

แม้อาฏานาฏิยสูตรหรืออาฏานาฏิยปริตรระบุถึงพระนามของพระพุทธเจ้า ก็เป็นการให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าเป็นพุทธานุสสติเช่นเดียวกัน เมื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้าโดยพระคุณ หรือแม้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าโดยพระนามดังที่แสดงไว้ในอาฏานาฏิยปริตร พระพุทธเจ้า ๗ พระองค์หรือ ๒๘ พระองค์ก็จะทำให้จิตใจสว่างผ่องใสแจ่มใสเลื่อมใสที่เรียกว่าปสาทะ ความเลื่อมใส และมีอาการจิตที่ผ่องใสใจสว่าง ก็ทำให้หายง่วงและท่านยังมีแสดงแนะนำอย่างอื่นคือทำอาโลกสังฆญา ความกำหนดหมายความสว่างนึกถึงความสว่างของกลางวันแล้วก็ทำให้ใจให้สว่าง กลางคืนเหมือนกลางวัน ก็คือว่าจะเป็นกลางวันหรือกลางคืน ก็ทำให้ใจให้สว่างเหมือนกลางวัน ทำใจไม่ให้มีเครื่องรังรัดให้ปลอดโปร่งให้สว่าง เรียกว่า อาโลกสังฆญา อีกอย่างหนึ่งก็คือปรารภความเพียรทำจิตใจให้กล้าหาญ ยกใจขึ้นกำหนด พิจารณาในพระพุทธรูป และการพิจารณาในพระพุทธรูปนั้นก็ย่อมจะพิจารณารธรรมที่อยู่ในพระพุทธรูปนั้นด้วย อันจะทำให้จิตบังเกิดความสว่างความบริสุทธิ์เหล่านี้ก็เป็นเครื่องแก้ถิ่นมิทธะ ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้ม

เมื่อจิตมี อุทัจจุกุกุจจะ ความฟุ้งซ่านรำคาญ ก็ให้ทำอานาปานสติ สติกำหนด ลมหายใจเข้า-ออก เป็นการรวมจิตเข้ามาให้มีอารมณ์อันเดียว สำหรับการรวมจิตเข้ามาให้มีอารมณ์อันเดียว จะพิจารณาทางกสิณ ที่แปลว่าวัตถุเป็นเครื่องจูงใจก็ได้ กสิณนั้นก็มีการใช้ธาตุทั้ง ๔ ดิน น้ำ ไฟ ลม หรือใช้สี เช่นสีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว ก็ได้ อย่างใช้ธาตุดินก็เพ่งดิน จะเป็นดินที่ทำขึ้นโดยนำเข้ามาใส่ในภาชนะอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือว่าดินที่มีอยู่โดยธรรมชาติ เพ่งดูดินที่จะเป็นที่ติดใจได้ง่าย ถ้าทำขึ้นท่านก็สอนให้ใช้ดินสีอรุณ คือดินที่เลือกให้ไม่มีอินปน จัดให้เรียบร้อยในสิ่งที่เป็นวงกลมขนาดที่ลูกตามองกำหนดได้สะดวก และก็ต้องไว้ในที่ ๆ ไม่ไกลนัก เพ่งดูว่า ปรูวิ ปรูวิ... แล้วก็หลับตา ให้ติดตา ให้ใจรวม ดังนั้นก็เป็นเครื่องกำจัดความฟุ้งซ่านรำคาญใจ รวมใจให้เป็นหนึ่ง

ถ้าจิตประกอบด้วย วิจิกิจฉา ความเคลือบแคลงสงสัย ท่านสอนให้เจริญธาตุกรรมฐาน แยกกายนี้ออกเป็นธาตุ ๔ หรือ ธาตุ ๔ สักแต่ว่าเป็นธาตุไม่ใช่สัตว์บุคคล ตัวตนเราเขา เพราะว่าความเป็นสัตว์บุคคลตัวตนเราเขานี้เป็นที่ตั้งของวิจิกิจฉาต่าง ๆ เมื่อทำลายอันนี้ลงไปได้แล้ว วิจิกิจฉาซึ่งตั้งอยู่บนสัตว์บุคคลตัวตน

เราเขาก็ยอมจะสงบไป อีกอย่างหนึ่งก็ใช้โพชฌงค์ที่ตั้งสวดในโพชฌงค์ปริตรนั้นและใช้สติ ใช้ธรรมวิจยะ คือสติ ความระลึกถึงข้อที่เป็นปัญหา ธรรมวิจยะ ก็วิจยธรรม เลือกลงเห็นธรรม จับพิจารณาให้รู้จักว่า ธรรมหรือสิ่งทั้งหลายอันไหนดีอันไหนชั่ว อันไหนถูกอันไหนผิด อันไหนเป็นเหตุอันไหนเป็นผลเป็นต้น ตามแนวโพชฌงค์ทั้ง ๗ โดยมี ๒ ข้อนั้นเป็นหลัก เป็นการชี้ทางปัญญา ก็เป็นเครื่องระงับวิจิกิจฉา ความเคลือบแคลงสงสัย

เพราะฉะนั้น กรรมฐานที่ได้แสดงแล้วนั้นจึงล้วนเป็นข้อที่นำมาปฏิบัติได้สำหรับ ระงับนิวรณ์ที่บังเกิดขึ้น นิวรณ์นี้เองทำให้จิตไม่เป็นสมาธิและเป็นอกุศลราศี คือ กองของอกุศลทั้งหลายซึ่งตั้งอยู่ในจิตใจ เป็นข้อที่จะต้องระงับ ในเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ใช้กรรมฐานเหล่านี้ระงับ และเมื่อใช้กรรมฐานที่เป็นคู่ปรับกันก็ระงับได้สะดวก แต่ว่าการหัดเอาไว้อ่อนก็เป็นสิ่งสมควร คือหัดปฏิบัติในกรรมฐานเหล่านี้ไว้ให้เป็น ทำให้เป็น หัดทำอานาปานสติให้เป็น หัดพิจารณากายคตาสติให้เป็น หัดปฏิบัติทำ พุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ และทำอาโลกสัญญาให้เป็น แล้วก็หัดทำ ธาตุกรรมฐานหรือการพิจารณาทางโพชฌงค์ให้เป็น เมื่อหัดทำให้เป็นเวลา นิวรณ์บังเกิดขึ้นก็นำมาใช้ได้ ถ้าทำไม่เป็นแล้วละก็นิวรณ์บังเกิดขึ้น การที่จะนำเอามาใช้ก็ไม่สะดวก เพราะว่าทำไม่เป็นนิวรณ์ก็จะครอบงำจิตใจ เพราะฉะนั้น ก็ต้องหัดทำเสียให้เป็น ดังเช่นเมื่อมีความโกรธบังเกิดขึ้น เจริญเมตตาไม่เป็นไม่ได้หัดเจริญเมตตาไว้การที่จะดับโกรธก็ยาก แต่ถ้าหัดทำเมตตาไว้บ้างแล้ว รู้การปฏิบัติทำจิตให้มีเมตตา และก็รู้จักว่าจิตที่มีเมตตานั้นเป็นอย่างไร เป็นจิตที่สงบเย็นมีความสุขอย่างไร ก็แปลว่าได้เห็นประโยชน์ และเมื่อเห็นประโยชน์ของเมตตาแล้ว เวลาที่มีโทสะมีพยาบาทเกิดขึ้นก็จะน้อมนำเมตตา มาใช้มาปฏิบัติก็สะดวก คือ หนึ่งทำเป็น สองเห็นประโยชน์ เพราะว่า เคยได้มาบ้าง รู้เมตตาดีอย่างไร ๒ ข้อนี้เป็นข้อสำคัญ คือต้องทำให้เป็นและต้องเคย ได้มาบ้าง รู้ประโยชน์เห็นประโยชน์ก็นำให้เกิดฉันทะวิริยะที่จะปฏิบัติ เป็นอธิบาท ถ้าไม่มีฉันทะไม่มีวิริยะก็เป็นอันว่าไม่สามารถที่จะปฏิบัติให้ดีขึ้นได้ ก็นำมาใช้ไม่ได้

ต่อจากนี้ นั่งทำความสงบ

ครั้งที่ ๒๙ อภยปริตร

จะแสดง ๑๒ ตำนานต่อไป ได้แสดงมาถึงตำนานที่ ๘ อาฏานาฏิยสูตรหรือ อาฏานาฏิยปริตร ใน ๗ ตำนานก็เป็นตำนานที่ ๖ ตำนานที่ ๙ อังคุลิมาลปริตร ใน ๗ ตำนานเป็นที่ ๗ ตำนานที่ ๑๐ โภชณังคปริตรใน ๗ ตำนานก็เป็นตำนานที่ ๗ แต่ใน ๑๒ ตำนานแยกออกเป็น ๒ คือเป็นที่ ๙ ที่ ๑๐ ซึ่งได้แสดงแล้ว

ตำนานที่ ๑๑ อภยปริตร แปลว่าพระปริตรที่เป็นไปเพื่ออภัย แปลว่าไม่มีภัย พระปริตรนี้อันที่จริงก็มีอยู่ทำย ๗ ตำนาน แต่ว่าใน ๑๒ ตำนานนี้ตั้งเป็นพระปริตร ขึ้นต่างหาก ซึ่งมีบทสวดว่า *ยฺนุทฺทฺนฺนํมิตฺตํ อวมฺงคฺลฺยจ* เป็นต้น ที่แปลความว่า

*กลางชั่วร้ายอันใด และอวมงคลอันใด เสียงนก เป็นที่ไม่
ชอบใจอันใด และบาปเคราะห์อันใด สุนัขชั่วคือฝนไม่ดี อันไม่พอใจ
อันใดมีอยู่ ขอสิ่งเหล่านั้น จงถึงความพินาศไปด้วยอำนาจพระพุทธเจ้า*

ต่อไปก็มีความเช่นเดียวกัน ต่างกันแต่อ้างอำนาจพระธรรม และต่อไปก็มี ความเช่นเดียวกัน ต่างกันแต่อ้างอำนาจพระสงฆ์

บทสวดนี้ก็เป็นที่นิยมใช้สวดกันในเมื่อฝนไม่ดีหรือว่าไปพบกลางที่นี้กว่าไม่ดี ต่าง ๆ อันที่จริงเรื่องที่ว่าฝนไม่ดีหรือกลางต่าง ๆ นั้นก็เป็นที่เกรงกลัวกันว่าจะบังเกิด ผลไม่ดีต่าง ๆ จึงทำให้บุคคลทั่วไปพากันหาวิธีแก้ ก็น่าจะเป็นเพราะเหตุนี้ เมื่อนับถือ พุทธศาสนาก็ต้องการที่พึ่งทางพุทธศาสนา ครั้นพระภิกษุสงฆ์จะบอกปิดไปเสียทีเดียว

ว่าทางพระพุทธศาสนานั้นสอนให้มีความเชื่อในกรรมและผลของกรรม สิ่งที่ทำไปแล้ว ก็เป็นสิ่งที่แก้ไม่ได้ ครั้นจะบอกปิดไปเสียทีเดียวดังนี้ บรรดาผู้นับถือที่เป็นคนธรรมดาสามัญก็ต้องเร่ไปหาที่พึ่งอย่างอื่น เพราะฉะนั้น จึงได้มีการรื้อยกรอง พระปริตรนี้ขึ้น หรือแม้บทอื่นสำหรับที่จะให้นำไปสวดขออำนาจพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ปิดเป่าสิ่งที่ชั่วร้ายต่าง ๆ ภัยต่าง ๆ บทสวดดังนี้ไม่ได้มีจำเพาะในพระปริตรนี้ เท่านั้น ยังมีอยู่แม้ในบทสวดอื่น ๆ ที่ขออำนาจคุณพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ อำนาจให้บังเกิดความเกษมสวัสดิ์ต่าง ๆ ขอให้พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์รักษาตลอดจนถึงขอให้เทวดารักษา ขอให้กุศลบุญที่ทำแล้วรักษา เพราะคนธรรมดาสามัญทั่วไป เมื่อได้มีความรู้สึกว่าได้รับความคุ้มครองก็ย่อมมีความสบายใจ เพราะฉะนั้น เพื่อความอนุเคราะห์แก่คนสามัญทั่วไป จึงได้มีพระปริตรดังกล่าวนี้ และคนก็นิยม ใช้กันในเวลาฝนไม่ดีเป็นต้น ก็สวดบท *ยฺหุทฺท* กันแล้วก็ทำให้สบายใจ

เรื่องวิธีปฏิบัติผ่อนผันลงมาให้เหมาะสมดังนี้ ก็ได้มีทำกันมาในครั้งพุทธกาลเอง ก็ปรากฏว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมผ่อนลงมาในทางคติโลก เกี่ยวแก่ประโยชน์ ปัจจุบัน ประโยชน์ภายนอกต่าง ๆ ดังที่รวมอยู่ใน *หมวดคติปฏิบัติ* อันการที่จะอ้างหลักธรรมอย่างอ้างหลักกรรมและผลของกรรมว่าเมื่อทำไปแล้วย่อมแก้ไม่ได้ ทำกรรมดีก็ย่อมได้รับผลดี ทำกรรมชั่วก็ย่อมได้รับผลชั่ว ก็ให้ยอมรับผลไปเองดังนี้ก็ถูกเหมือนกัน แต่ว่าในการที่จะใช้ตอบก็ต้องพิจารณาเหมือนกัน ควรจะอาศัยใช้หลักกรุณาหาวิธีตอบวิธีปฏิบัติให้ผู้ที่มีความทุกข์ได้รับความเบาใจความสบายใจตามที่ควร จะทำได้โดยวิธีที่ไม่ผิดโดยวิธีที่จะอธิบายได้ ไม่ใช่ปฏิเสธโครมลงไปเหมือนอย่าง ที่ผู้ต้องการแสดงธรรมในแง่ใดแง่หนึ่งอย่างเถรตรง ก็ว่าไปอย่างนั้น หักล้างปฏิเสธอย่างอื่นเสียทั้งหมด ดังนี้ก็รู้สึกสำหรับผู้ที่มิภูมิสติปัญญาเป็นสามัญ เขาก็รับกันไม่ใคร่จะไหว

ในเรื่องเช่นนี้ก็เคยมีมาแล้วในลังกาเอง มีประวัติเล่าว่า พระราชกุมารองค์หนึ่ง ได้ทำปิตุฆาต เมื่อทำปิตุฆาตแล้วก็ได้ครองเมืองก็เกิดกลัวบาปขึ้นมา ก็ถามพระสงฆ์ว่าจะล้างบาปได้หรือไม่ จะทำให้บาปสิ้นไปได้ไหม พระภิกษุสงฆ์ก็ตอบว่าไม่ได้ทำปิตุฆาต เป็นอนันตริยกรรม ก็กริ้ว แล้วไปหาพราหมณ์ พราหมณ์ก็ตอบว่าล้างบาปได้ ก็เลยเปลี่ยนไปนับถือศาสนาพราหมณ์ แล้วไม่ใช่เปลี่ยนไปนับถือศาสนาพราหมณ์

เท่านั้น ทำลายพุทธศาสนาด้วย ฆ่าพระฆ่าเณรทำลายวัดวาอารามจนพระภิกษุสงฆ์ต้องแตกกระเจิงไป ทำให้พระภิกษุสงฆ์หมดไปจากลังกาในครานั้นเป็นอันมาก และประกอบกับมีเหตุอื่น ๆ อีกหลายอย่างจึงทำให้พระลังกาหมดไปเลย จึงต้องมาขอพระสงฆ์ไทยออกไปบวช ทางพระมหากษัตริย์ไทยก็ส่งคณะสงฆ์ไทยมีพระอุบาลีเป็นหัวหน้าไปอุปสมบทให้แก่ชาวลังกาในสมัยกรุงศรีอยุธยา จึงได้เกิดมีคณะสงฆ์ในลังกาขึ้นอีก เรียกว่า อุบาลีวงศ์ หรือสยามวงศ์สืบมาจนบัดนี้ ตอบเถรตรงไปอย่างนั้นก็ถูกแต่ว่าผลวิบัติมีอย่างนี้

ส่วนในเมืองไทยเรายังมีตำนานปรัมปราสร้างพระปฐมเจดีย์เรื่อง พระยาภาง พระยาพาน พระยาพานก็ทำปิตุฆาตพระยาภางเหมือนกัน จึงสร้างเจดีย์สูงชันวกเขา เห็น ว่ากันมาอย่างนั้นสำหรับที่จะผ่อนบาป ก็คงจะเป็นพระภิกษุสงฆ์หรือใคร แนะนำให้ท่านสร้างขึ้น ก็แปลว่าเป็นวิธีที่เรียกว่าทำบุญแก้ จะแก้ได้มากได้น้อยอย่างไรก็ช่างเถิด แต่ว่าทำให้ใจสบาย แล้วก็ได้ผลในทางพุทธศาสนาคือได้เจดีย์องค์ใหญ่โต ขึ้นมาองค์หนึ่งเป็นปูชนียสถาน นี่เป็นวิธีตอบอีกเหมือนกันเพื่อจะให้ได้ทำบุญได้ความสบายใจ

พระเจ้าอชาตศัตรูทรงทำปิตุฆาตพระเจ้าพิมพิสารในครั้งพุทธกาล ก็ได้เดือดร้อนใจตั้งแต่นั้นมาไม่มีที่จะสบายใจ นึกถึงบาปที่ได้กระทำ จนถึงในที่สุดได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วก็กราบทูลสารภาพบาป พระพุทธเจ้าได้ทรงรับทราบแล้วก็ตรัสสอนให้สารวระวังต่อไป ก็ดูคล้าย ๆ กับธรรมเนียมของคริสต์ที่ได้สารภาพบาปต่อพระ แต่พระจะว่าอย่างไรนั้นไม่ทราบ พระเจ้าอชาตศัตรูก็ไปกราบทูลสารภาพบาปกับพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ทรงรับ ทรงแรับนั้นก็คือทรงรับทราบ คล้าย ๆ กับว่ารับ อัจฉโยโทษเหมือนอย่างที่มีธรรมเนียมขอขมากันสำหรับในพระสงฆ์ หรือว่าขอโทษขออภัยกันสำหรับในฆราวาส และหากว่าจะว่าตามหลักกรรมถ้าไปทำเป็นบาปไว้แล้ว ก็เป็นบาปอยู่นั่นเองเหมือนกัน ใครจะไปยกบาปให้กันนั้นก็ไม่ได้ แต่ว่าก็มีธรรมเนียมที่ขอขมาสำหรับพระ ขออภัยหรือขอโทษกันสำหรับประชาชนหรือคนทั่วไปในเมื่อล่วงเกินกัน โดยที่ถือว่าการที่ให้อภัยกัน ขมาโทษให้แก่กันนั้นย่อมเป็นการระงับความผูกเวรต่อกัน และทำให้บังเกิดการงดเว้นที่จะปฏิบัติล่วงเกินกันต่อไปอีก เรียกว่าเป็นการตัดบาปที่จะทำต่อไป

พระเจ้าอชาตศัตรูนั้นตั้งแต่ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลสารภาพบาป พระองค์ก็ทรงรับ อากาที่ทรงรับนั้นพระเจ้าอชาตศัตรูจะเข้าใจอย่างไรก็ตาม แต่ก็ปรากฏว่ามีความสบายพระทัยตั้งแต่นั้นมา เมื่อพระพุทธเจ้านิพพานแล้วก็ได้เป็น ศาสนูปถัมภกในการสังคายนาครั้งที่ ๑ ได้ทำบุญทำกุศลอย่างยิ่งในพุทธศาสนาต่อไป

ส่วนที่ทำบุญนั้นก็เป็นการทำบุญไป เมื่อทำบุญเป็นมหากุศลเป็นการบุญ การกุศล ที่ใหญ่ ก็ย่อมจะให้ผลใหญ่อีกเหมือนกัน ฉะนั้น เมื่อใหญ่ต่อใหญ่มาพบกันเข้า ก็ย่อม จะทำให้บังเกิดการผ่อนปรนอะไรลงไปได้บ้างตามสมควร อย่างการที่แสดงถึงการให้ ผลของกรรม กรรมหนักให้ผลก่อน กรรมเบาให้ผลทีหลัง เพราะฉะนั้น เมื่อออกุศล กรรมที่ทำไว้หนักก็ย่อมจะให้ผลก่อน ออกุศลกรรมที่ทำไว้เบากว่าก็ให้ผลทีหลัง ถ้าทำบุญ ทำกุศลอยู่เรื่อย ๆ ซึ่งมีน้ำหนักดีกว่าก็ย่อมจะนำหน้าบาป ท่านจึงเปรียบ เหมือนอย่าง ว่าบาปนั้นเหมือนสุนัข คนที่ทำบาปก็เหมือนอย่างเนื้อ สุนัขไล่เนื้อเมื่อเนื้อมีกำลัง วิ่งหนีสุนัข สุนัขก็ตามไม่ทัน ก็เทียบกับคนที่ทำบุญไว้มาก ๆ เหมือนอย่างเนื้อที่มีกำลัง ก็วิ่งได้เร็ว สุนัขก็ตามไม่ทัน แต่ว่าถ้ามีความประมาททำบาปมาก ๆ ขึ้นอีก ก็เหมือน เนื้อที่อ่อนกำลังลง สุนัขก็ตามทันก็กัดเนื้อได้ คือกรรมชั่วมันให้ผล ก็เป็นไปดังนี้

เพราะฉะนั้น วิธีปฏิบัติที่ทำให้เกิดความสบายใจแล้วก็ไม่ผิด นั่นเป็นสิ่งที่ควร กระทำ หมอก็เหมือนกันก็ไม่ยอมที่จะบอกคนไข้ว่าเป็นไข้หนัก เป็นโรคร้าย ต้องเสี่ยง ไปเสี่ยงมา เพื่อจะรักษาใจของคนไข้แล้วก็รักษาไป ก็อาจจะต่ออายุของคนไข้ให้ นานเข้า หรือว่าได้ยาก็อาจจะรักษาให้ผ่อนคลายหายได้ ถ้าบอกคนไข้ว่าเป็นไข้หนัก เป็นโรคร้าย บางทีก็ตกใจไข้เลยหนักยิ่งขึ้นไปเลย

เพราะฉะนั้น วิธีปฏิบัติที่เหมาะสมจึงเป็นสิ่งที่ควรกระทำ และเมื่อได้มีความ รู้สึกว่าได้ฟังพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ช่วย ได้ก็จะทำให้จิตใจเข้าถึงคุณพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ กระชับในคุณพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ยิ่งขึ้น และเมื่อได้รับคำแนะนำให้ประกอบในสิ่งที่เป็นบุญเป็นกุศล การกระทำที่เป็นบุญเป็นกุศลนั้นก็ย่อมจะเป็นบุญเป็นกุศลเหมือนอย่างคำแนะนำให้ แก่กลางที่ไม่ดีอะไรต่าง ๆ ด้วยการทำบุญทำกุศล ก็เป็นโอกาสที่จะให้บุคคลนั้น ๆ

ได้ทำทาน ได้รักษาศีล ได้เจริญภาวนา ก็เป็นบุญ เป็นกุศลขึ้นในตน จิตที่บริสุทธิ์ ประกอบด้วยศรัทธาปสาทะเป็นต้น และบุญกุศลที่ได้กระทำนี้เองเป็นเครื่องรักษา อันนี้แหละเป็นหลักสำคัญ เพราะฉะนั้น แม้ว่าจะได้ศรัทธาปสาทะได้บุญได้กุศลมาโดยทางอ้อมสักหน่อยหนึ่งก็ยังมี ยังทำให้ได้พบกับที่พึ่งอันถูกต้อง ซึ่งที่พึ่งอันถูกต้องนี้เอง ทำให้เกิดความเกษมสำราญ

นั่งขัดสมาธิ ในการปฏิบัติกรรมฐาน มีสิ่งที่เป็นอุปการะสำคัญที่พระพุทธเจ้า ได้ทรงแสดงไว้คือ *กัลยาณมิตร* แปลว่ามิตรที่ดีงาม พระพุทธเจ้าเองก็เป็นกัลยาณมิตร ครูบาอาจารย์ที่ชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตร สพรหมจารีมิตรสหายทั้งหลายที่ชักนำกันให้ ปฏิบัติกรรมฐานก็ชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตร เพราะได้กัลยาณมิตรนี้เองจึงนำไปปฏิบัติ กรรมฐาน

อีกอย่างหนึ่ง คือ *โยนิโสมนสิการ* แปลว่าการทำไว้ในใจโดยแยบคาย คือการ ที่ใช้ปัญญาศึกษาให้รู้จักวิธีปฏิบัติกรรมฐาน รู้จักเหตุผลในการปฏิบัติ และโดยเฉพาะ ก็ดูให้รู้จักเข้ามาในจิตใจของตัวเอง ไม่ใช่ที่ตำรา ต้องอาศัยตำราเหมือนกันในขั้นแรก คือจะต้องรู้ตำรา ตำรานั้นก็เป็นคำสอนของกัลยาณมิตร คือของพระพุทธเจ้าของ ครูบาอาจารย์ทั้งหลายหรือว่าฟังจากพระพุทธเจ้าเอง จากครูบาอาจารย์ทั้งหลายเอง แต่แล้วก็ต้องนำมาใส่ใจ ตรวจตราดูให้รู้จักที่ใจ ให้รู้จักเหตุผลที่ใจ ตั้งต้นแต่ให้รู้จัก ที่ใจว่า เต็มนี้ใจมีอะไร กำลังมีกามฉันทก็ให้รู้ กำลังมีพยาบาทก็ให้รู้ กำลังมีข้อยอื่น ก็ให้รู้ คือนิวรณ์ ๕ นั้นแหละ และก็ต้องให้รู้ว่าเกิดมาจากอะไร เมื่อดูเข้ามาที่ใจ สืบสาวไปถึงต้นเหตุหรือต้นเรื่อง ว่าทำไมจึงเกิดกามฉันทขึ้น ทำไมจึงเกิดพยาบาทขึ้น เป็นต้น ก็ย่อมจะรู้ ซึ่งรวมลงก็ตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอน ก็เพราะมีสุกสัมมัญญา กำหนดหมายว่างามขึ้นมา เห็นรูปนั่นเห็นรูปนี่ก็ไปกำหนดหมายว่างามขึ้นมา ก็เกิด กามฉันทขึ้นมา มีปฏิขัมมัญญา กำหนดหมายในการกระทบกระทั่งขึ้นมา ก็เกิดพยาบาท ขึ้นมาก็ให้รู้ เมื่อรู้ดังนี้แล้วก็ต้องรู้ต่อไปว่าจะดับกามฉันทก็ต้องดับสุกสัมมัญญาเสีย จะดับพยาบาทได้ ก็ต้องดับปฏิขัมมิตเสีย รู้แบบนี้เป็นตัวปัญญาที่ทำให้ดับได้เหมือนกัน ฟังดูที่จิตแล้ว ก็ให้รู้ เป็นปัญญาสูงขึ้นมาก็ดับได้เหมือนกัน หรือว่าหาน้ำมาดับ ถ้าเทียบ สิ่งเหล่านี้ว่าไฟก็ต้องไปดับน้ำเอามา ถ้ากามฉันทก็ต้องทำกายคตาสติ เอาสุกสัมมัญญา

มาดับ พยาบาทก็ต้องเอาเมตตามาดับ ก็ทำกายคตาสติ ทำข้อเมตตาเป็นต้น เป็นการ
แก้กันไป เหล่านี้เป็นโยนิโสมนสิการ คือต้องใส่เข้ามาในใจ จับเหตุจับผลที่ใจของ
ตัวเองให้รู้แล้วปฏิบัติแก้ นี้เรียกว่าโยนิโสมนสิการ

มี ๒ ข้อจะเรียกว่าอาจารย์ภายนอกก็คือ *กัลยาณมิตร* อาจารย์ภายในก็คือ
โยนิโสมนสิการ เราต้องมีอาจารย์คู่ เมื่อมีอาจารย์ทั้งคู่แล้ว ธรรมเนียมก็ก้าวหน้า
ไปได้ ท่านจึงมีเปรียบเทียบเหมือนอย่างว่า กัลยาณมิตรกับโยนิโสมนสิการเหมือนอย่าง
อาทิตย์อุทัย ย่อมเป็นเบื้องต้นของกลางวัน คือเป็นเบื้องต้นของสมาธิ ของฌาน
ของปัญญาต่าง ๆ

ต่อไปนี่นั่งสงบ

๑๔ กันยายน ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๓๐ ชยปริตร

จะแสดง ๑๒ ตำนานซึ่งได้แสดงมาโดยลำดับจนถึงตำนานที่ ๑๑ อภยปริตร บทสวด ยนุทูนุณิมิตต์ ยังอีกตำนานหนึ่งเป็นตำนานที่ ๑๒ ชยปริตร พระปริตรที่แสดง ถึงความชนะของพระพุทธเจ้า ก็คือชนะมาร ดังที่ได้มีเล่าไว้ในพุทธประวัติเป็นบุคลาธิษฐาน มีบุคคลเป็นที่ตั้งว่า เมื่อพระพุทธเจ้าได้ประทับอยู่ที่โคนโพธิ์ในวันที่จะตรัสรู้นั้น พญามารพร้อมทั้งเสนาได้มาผจญพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ได้ทรงเสี่ยงพระบารมีที่ได้ทรงบำเพ็ญมาแล้ว ที่มีแสดงว่าทรงชี้พระหัตถ์ลงไปแม่พระธรณีคือแผ่นดินเป็นพยาน ในการที่ได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีเป็นต้นว่าทานบารมีมาในชาติทั้งหลายเป็นอันมาก และเมื่อทรงบำเพ็ญทานบารมีนั้นก็ทรงหลั่งน้ำทักษิโณทก ลงบนแผ่นดินเป็นการแสดงการให้ แผ่นดินจึงได้รับน้ำทักษิโณทกของพระองค์มา ในอดีตชาติเป็นอันมากจึงได้ทรงชี้แม่พระธรณีเป็นพยาน ทรงตั้งพระหฤทัยเด็ดเดี่ยวที่จะทรงสู้มาร พญามารจึงได้พ่ายแพ้แก่พระบารมีต้องถอยทัพกลับไปตั้งนี้ เป็นการเล่าโดยบุคลาธิษฐาน

ก็ได้มีผู้วิจารณ์ธรรมถอดเป็นธรรมาธิษฐานว่าพญามารพร้อมกับเสนานี้คือบรรดากิเลสทั้งหลายซึ่งมีอวิชาเป็นหัวหน้า อวิชาที่เท่ากับเป็นพญามาร กิเลสทั้งหลายนอกจากนี้ก็เป็นเสนามารและธิดาของมารก็คือตัณหา ราคะ อรติที่มาแสดงโดยบุคลาธิษฐาน เป็นนางตัณหา นางราคะ นางอรติ เพราะฉะนั้น พญามารกับเสนานี้ก็คือบรรดากิเลสทั้งหลายซึ่งมีอวิชาเป็นหัวหน้า ซึ่งได้มาปรากฏผู้ตั้งขึ้นเป็นการ

ขัดขวางมิให้พระองค์ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณได้ แต่ก็ได้ทรงข่มกำจัด บรรดากิเลสทั้งหลายได้หมดสิ้นด้วยพระบารมีที่ได้ทรงบำเพ็ญมา อันประมวลเข้าก็เป็น มรรคมงคล ๘ มีสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบเป็นต้น สัมมาสมาธิเป็นที่สุด ประมวล กันเข้า เป็นมรรคสมังคี กำจัดมารและเสนามารได้สิ้นเชิง ก็คือกำจัดกิเลสที่เป็น อาสวอนุสัยนอนจมหมักหมมต้องจิตสันดานได้หมดสิ้นพร้อมทั้งพญามารก็คือ อวิชชาสวะ อาสวกิเลส ที่ต้องจิตสันดาน หรือ อวิชชานุสัยกิเลสที่นอนจมในจิตสันดาน คืออวิชชา พร้อมทั้ง อาสวอนุสัย กิเลสอื่น ๆ ทั้งหมด ก็เป็นอันว่าพระบารมีที่ทรง ปฏิบัติอันประมวลเป็นมรรคสมังคี กำจัดกิเลสถึงอาสวอนุสัยเท่ากับว่าขุรอกของกิเลส ได้หมดสิ้น จึงได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณและความตรัสรู้นี้เองก็คือ ความที่กำจัดกิเลสจนถึง อาสวอนุสัยได้สิ้นเชิง

ผู้วิจารณ์ธรรมก็มาวิจารณ์เป็นธรรมาธิษฐานดังนี้ ดังที่ได้มีแสดง ไว้ใน พระพุทธประวัติเล่มหนึ่งและในหนังสือปฐมสมโพธิ ฉบับที่เป็นพระนิพนธ์ของ สมเด็จพระสังฆราช (สา) ฉบับหนึ่ง ฉบับที่เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาภิไธยวชิราวุธอีกฉบับหนึ่งซึ่งเป็นฉบับที่เก่ากว่า สำหรับที่เป็นฉบับของ สมเด็จพระบรมราชา นั้นแสดงโดยบุคลาธิษฐานไว้โดยพิสดาร ก็นับว่าเป็นเรื่อง ที่นับถือเป็นวรรณคดีเรื่องหนึ่งในด้านวรรณคดีภาษาไทยน่าอ่าน และได้เป็นที่นิยม เขียนภาพพระพุทธเจ้าปางผจญมารอยู่ที่ผนังโบสถ์สำคัญ ๆ ทั้งหลายเป็นอันมาก เช่นที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามและได้มีการพิมพ์ภาพเป็นแผ่น ๆ สำหรับ ติดกรอบ มีแพร่หลายอยู่เป็นอันมากซึ่งแสดงถึงพระพุทธเจ้าประทับอยู่บนบัลลังก์ ภายใต้อโศกพฤกษ์ และด้านหนึ่งก็เป็นภาพพญามารพร้อมทั้งเสนามาผจญพระพุทธเจ้า พญามารพร้อมทั้งเสนาก็ถืออาวุธครบมือ และที่ภายใต้อโศกพฤกษ์ที่ประทับ ก็เป็นภาพของ นางธรรณีบิดมวยดม แสดงว่าเป็นน้ำท่วมกองทัพพญามาร ทางภาพ พญามารอีก ด้านหนึ่งแสดงภาพของกองทัพพญามารที่พ่ายแพ้ต้องจมน้ำ พญามาร เองก็ถือ ดอกไม้ธูปเทียนบูชาพระพุทธเจ้า ก็เป็นภาพที่นิยมเขียนกันรู้จักแพร่หลาย จึงได้มีการประพันธ์เป็นคาถาสำหรับสวดอันนับว่าเป็นตำนานที่ ๑๒ ชื่อว่า ชยมังคลคาถา คาถาที่แสดงชัยมงคลของพระพุทธเจ้า เริ่มต้นว่า *มหากรุณีโก นาโถ หิตาย สัพพปาณิน* เป็นต้น ที่แปลความว่า

พระพุทธเจ้าผู้ทรงประกอบด้วยพระมหากรุณาทรงเป็นที่พึ่ง
ของโลก ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลายครบบริบูรณ์ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล
แก่สรรพสัตว์ ถึงแล้วซึ่งความตรัสรู้เองอันอุดม ด้วยการกล่าวสัจจะนี้
ขอชัยมงคลจงมีแก่ท่าน

ต่อจากนี้บทสวดว่า ชยนโต โพธิยา มูเล สกฺยานัน นนฺทิวฑฺฒโน เป็นต้น
ที่แปลความว่า

พระจอมมุนีผู้เจริญความยินดีคือเป็นบุตรแห่งศากยวงศ์
ทรงชนะที่โคนไม้โพธิ์ ขอท่านจงมีชัย จงชนะในชัยมงคลเหมือน
ฉะนั้น พระองค์ทรงความเป็นผู้เลิศ ปราโมทย์อยู่ ณ บัลลังก์อัน
ไม่กลับแพ้เหนือพื้นปฐพี อันบริสุทธิ เป็นยอดธรรมที่เป็นอภิเชก
ของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ฤกษ์ดี มงคลดี สว่างดี รุ่งดี ขณะดี
ครุดี ด้วยบูชาดี ในพรหมจารีทั้งหลาย กายกรรมเป็นเบื้องขวาคือ
ชอบธรรม วาจากรรมเป็นเบื้องขวา คือชอบธรรม มโนกรรมเป็นเบื้องขวา
คือชอบธรรม ความปรารถนาของท่านเป็นเบื้องขวาคือชอบธรรม
ทำกรรมอันเป็นเบื้องขวาคือชอบธรรม ย่อมได้ประโยชน์ทั้งหลาย
อันเป็นเบื้องขวาคือชอบธรรม ดังนี้

บทสวดชัยมงคลคาถานี้ได้เป็นที่นิยมใช้สำหรับพระสงฆ์สวดในพิธีสำคัญ
ทั้งหลาย และนิยมสวดเริ่มด้วยคาถาที่ว่า ชยนโต โพธิยา มูเล สกฺยานัน นนฺทิวฑฺฒโน
เป็นต้น ที่แปลความว่า

พระจอมมุนีผู้เจริญความยินดี คือเป็นบุตรแห่งศากยวงศ์
ทรงชนะที่โคนไม้โพธิ์ ขอท่านจงมีชัย จงชนะในชัยมงคลเหมือนกัน
ฉะนั้น

และต่อไปจนจบ ในพิธีทุกอย่างพิธีที่ประกอบโดยปกติเช่นพรมน้ำมนต์ก็สวด
ชยนโต พิธีที่สำคัญ ๆ เช่นหล่อพระพุทธรูป วางศิลาฤกษ์ เป็นต้น ก็สวด ชยนโต
เพราะฉะนั้น บทสวด ชยนโต นั้นจะเป็นบทสวดได้ยืนกันอยู่เสมอในพิธีกรรมอันสำคัญ
ทั้งหลาย และแม้ว่าในพิธีบางอย่างอันเกี่ยวแก่ทหารตำรวจซึ่งออกไปปฏิบัติหน้าที่

การงาน ก็นิมนต์พระไปสวด *ชยนุโต* เหมือนกัน จึงต้องอธิบายเพิ่มในตอนนี้อีกสักหน่อยหนึ่งว่า ความในบทสวด *ชยนุโต* นี้ เป็นความอำนวยพรให้ประสบความสำเร็จในชัยมงคล คือในความชนะที่เป็นมงคล ความชนะที่เป็นมงคลในพุทธศาสนานั้นก็มุ่งถึงความชนะที่ดี อย่างพระพุทธเจ้าทรงผจญมารและทรงชนะมาร โดยตรงก็คือทรงชนะกิเลสดังที่ได้ถอดความเป็นธรรมาธิษฐานนั้น ชนะอวิชชา ชนะตัณหา ชนะราคะ โทสะโมหะ ชนะกิเลสในจิตใจ และก็รวมถึงชนะความชั่วร้ายทั้งหลาย ชนะบาปอกุศล ธรรมทั้งหลาย ชนะทุจริตทั้งหลาย คือไม่ทำ ไม่ทำบาป ไม่ทำทุจริต ไม่ทำชั่วร้ายทั้งหลาย เพราะว่าชนะกิเลสทั้งหลาย ที่เป็นต้นเหตุให้กระทำได้ ตัณหากิเลสที่บังเกิดขึ้นครอบงำใจจะสั่งให้ทำทุจริตให้ทำบาป ให้ทำอกุศล แต่ก็ชนะได้ คือไม่ยอมทำตามคำสั่งของตัณหาของกิเลสทั้งหลาย เมื่อไม่ยอมทำตามด้วยขันธ์ ด้วยสติ ด้วยปัญญา หรือรวมเข้าก็ด้วยบารมีทั้ง ๑๐ ประการ หรือว่าด้วยมรรคมงคล ๘ สรูปลงเป็นศีล สมาธิ ปัญญา กิเลสก็แพ้ไป ตัณหากิเลสทั้งหลายก็ดับไป ก็เป็นอันว่าไม่ต้องประกอบกรรมที่เป็นบาป เป็นอกุศล เป็นทุจริตต่าง ๆ ก็ชื่อว่าชนะกิเลส ชนะอกุศลกรรม ชนะบาป ชนะทุจริตทั้งหลาย ดังนี้ คือชัยมงคล

เพราะฉะนั้น พระที่ไปสวด *ชยนุโต* ในพิธีต่าง ๆ นั้นมุ่งให้ชนะ จึงมีความหมายในเนื้อหาที่สวดว่าให้ชนะในชัยมงคลดังกล่าวมา มิได้เกี่ยวข้องกับหน้าที่ต่าง ๆ ที่เขาไปกระทำอันเป็นกิจของทหารอันเป็นกิจของตำรวจ มุ่งให้บังเกิดความสวัสดิ์ดังกล่าวและความในบทที่สวดนี้ยังเป็นคำสอนถึงว่า ที่ว่าเป็นฤกษ์ดี มงคลดี สว่างดี ขณะดี ครุดี เป็นวันดี คีนดี เวลาดีทั้งหลายนั้น ก็ด้วยการบูชาดีในพรหมจารีทั้งหลาย เมื่อมีการบูชาดีในพรหมจารีทั้งหลาย คือมีการบูชาด้วยอามิสบูชาที่ดี ปฏิบัติบูชาที่ดี ในพรหมจารี คือในบุคคลผู้ประพฤติประเสริฐทั้งหลายในเวลาใด ก็เป็นฤกษ์ดีมงคลดี ในเวลานั้น ดังนี้ และก็แสดงถึงว่าที่ชื่อว่าเป็นการบูชาดีดังกล่าวมานั้น ก็มุ่งถึงปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบทางกายทางวาจาทางใจนั่นเอง จึงได้มีบทสอนให้ประกอบกายกรรมเป็น เบื้องขวา วชิกรรม เป็นเบื้องขวา มโนกรรมเป็นเบื้องขวาคือชอบธรรม พร้อมทั้งความปรารถนาก็ให้เป็น เบื้องขวาคือชอบธรรม ก็คือเป็นการสอนให้ทำดีพูดดี คิดดี ตลอดจนถึงปรารถนาดี ที่เป็นไปโดยชอบธรรมนั่นเอง และเมื่อประกอบกรรมเป็นเบื้องขวาก็ย่อมได้ประโยชน์ ทั้งหลายคือชอบธรรม ดังนี้

เพราะฉะนั้น บทสวดนี้จึงเป็นบทสวดที่มีคำสอนประกอบอยู่พร้อมกับ
 อำนาจพร ให้เกิดชัยชนะเป็นชัยมงคล และมีข้อที่ขึงขี้แจงอีกหน่อยหนึ่งเป็นพิเศษ
 ว่า ในคาถา ที่แปลความว่า “พระองค์ทรงความเป็นผู้เลิศ ปราโมทย์อยู่ ณ บัลลังก์
 อันไม่กลับแพ้ เหนือพื้นปฐพีอันบริสุทธิ์เป็นยอดธรณีเป็นที่อภิเชกของพระพุทธรเจ้า
 ทุกพระองค์” เป็นการแสดงถึงมติของพระอาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์ว่า แผ่นดินตรงที่
 พระพุทธรเจ้าได้ตรัสรู้ อันตั้งอยู่ที่พุทธคยาในประเทศอินเดียในบัดนี้ แผ่นดินตรงที่
 พระพุทธรเจ้าได้ประทับนั่งที่โคนโพธิพฤกษ์อันเป็นที่ตรัสรู้นั้น เป็นที่นับถือว่าเป็น
 ยอดธรณี ใช้ศัพท์บาลีว่า *สีเส ปจวิไปกุขเร* แผ่นดินที่เป็นยอด ที่เป็นเหมือนดั่งใบบัว
 และก็มีแสดงเพิ่มเติม ไว้อีกว่า พระพุทธรเจ้าทุกพระองค์จะต้องไปตรัสรู้ที่ตรงนี้ทั้งหมด
 มิใช่ที่อื่น และก็ใช้สำนวนว่า “อภิเชก” เอาสำนวนอภิเชกที่ใช้ในพระราชพิธีบรม
 ราชาภิเชกของพระมหากษัตริย์เป็นต้นมาใช้ ก็ไม่ได้หมายความว่าต้องมีพิธีรดน้ำ
 อย่างพิธีอภิเชกต่าง ๆ เพราะคำว่าอภิเชกนั้นก็คือรดน้ำ แต่หมายความว่าเป็นที่ตรัสรู้
 เท่านั้น อันนี้เป็นคติความเชื่ออย่างหนึ่งซึ่งมีแสดงไว้ในคาถานี้ ก็เป็นอันว่าจบสิบสอง
 ดำนาน

เจ็ดตำนานนั้นเรียกในภาษาไทย ในภาษาบาลีที่ได้มาจากลังกาเรียกว่า
จูลราชปริตร เป็นพระปริตรของพระราชาอย่างน้อย จุลแปลว่าน้อย สิบสองตำนานนั้น
 ก็เป็นภาษาไทย ส่วนในภาษาบาลีที่ได้มาจากลังกานั้นใช้คำว่า *มหาราชปริตร* แปลว่า
 พระปริตรของพระราชาอย่างใหญ่ ก็โดยที่เจ็ดตำนานนั้นสั้นกว่า สิบสองตำนาน
 นั้นยาวกว่า และที่เรียกว่าราชปริตร พระปริตรของพระราชานั้น ภาษาไทยก็คือ
 พระปริตรหลวง โดยความก็คือพระเจ้าแผ่นดินลังกาโปรดให้พระสงฆ์รวบรวมขึ้นสำหรับ
 สวดถวายก่อนจึงเรียกว่า ราชปริตร พระปริตรหลวง พระปริตรของหลวง และต่อมา
 ชาวบ้านก็นิยม นิมนต์พระมาสวดตาม ถ้าเป็นภาษาไทยเราก็เรียกว่า ๗ ดำนาน ๑๒
 ดำนาน และก็ให้มีบทสวดข้างต้นและมีบทสวดข้างท้ายอีกหลายบท ก็เป็นบทที่
 สรรเสริญ คุณพระรัตนตรัย และขออำนาจคุณพระรัตนตรัยอำนวยการนั้นแหละเป็นพื้น

นั่งขัดสมาธิ ได้แนะนำกรรมฐานทางสมถกรรมฐานหรือทางสมาธิมาเพื่อปฏิบัติ พอสมควร จึงขอให้หนึ่งกำหนดใจในอารมณ์ของกรรมฐานเป็นการทำสมาธิ ในอารมณ์ของสมาธิตามที่พอใจ สมาธิที่อธิบายแนะนำนั้นล้วนเป็นข้อควรฝึกหัด ปฏิบัติให้เป็นไว้ทั้งนั้น เพราะว่าสามารถที่จะใช้แก่นิรณได้ทั้ง ๕ เมื่อนิรณข้อใดข้อหนึ่งบังเกิดขึ้น ก็จะได้ใช้ระงับได้โดยสะดวก ถ้าหากว่าทำให้เป็น การจะระงับใจจากนิรณก็จะเป็นของง่าย จึงล้วนเป็นกรรมฐานที่ควรฝึกหัดปฏิบัติให้เป็นทั้งนั้น ต่อไปนี้ก็ให้หนึ่งทำสมาธิ

๑๖ กันยายน ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๓๑ ตำนานพุทธชยมังคลคาถา

จะแสดงตำนานถวายพรพระ คือธรรมเนียมบำเพ็ญกุศลในครั้งก่อน ก็ไม่ได้หมายความว่าก่อนแก่นักหนาในเวลาไม่กี่สิบปีมานี้ การบำเพ็ญกุศลนิยม ๒ วัน คือสวดมนต์เย็นวันหนึ่ง รุ่งขึ้นเช้าก็ถวายอาหารบิณฑบาตพระสงฆ์ผู้มาสวดมนต์ เมื่อวานนี้ ในการสวดมนต์เย็นนั้นก็นิยมสวดเจ็ดตำนานเป็นพื้น ในการบำเพ็ญกุศลพิเศษจึงจะมีสวดสิบสองตำนานกันบ้าง ส่วนในวันรุ่งขึ้นตอนเช้าที่ถวายอาหารบิณฑบาตนั้น พระสงฆ์ผู้มาเจริญพระพุทธมนต์เมื่อวานนี้จะสวดถวายพรพระ คือจะสวด นโม พุทฺธํ อิติปิ โส สุวากุขาโต สุปปฏิปนฺโน พาทุํ มหาภา ภวตุสพฺ พัง ๕ บทนี้ ก็เรียกรวม ๆ กันว่าถวายพรพระ แต่ว่าบทพิเศษก็คือ พาทุํ ซึ่งเรียกว่าเป็นบทถวายพรพระ

บท พาทุํ นี้เป็นคาถาวสันตดิถีกแต่งขึ้นในลังกา เป็นบทที่อ้างพระพุทธเจ้า ผู้ทรงชนะในคราวต่าง ๆ มาเป็นสักจวาจาขอให้บังเกิดชัยมงคล และก็สันนิษฐานกันว่า แม้บทสวดถวายพรพระนี้ก็มุ่งแต่ถวายพระเจ้าแผ่นดินผู้ปกครองประเทศ เช่นเดียวกับที่จัดรวบรวม บทสวดเจ็ดตำนานและสิบสองตำนาน จึงเรียกว่า จุลราชปริตร และ มหาราชปริตร คือเป็นพระราชปริตรทั้งเจ็ดตำนานทั้งสิบสองตำนาน บทสวดถวายพรพระนี้ก็เช่นเดียวกัน จึงได้มีคำตอนท้ายที่ขอให้พระองค์ทรงชนะในชัยมงคล และ คำว่าชนะ ชนะนี้มีปรากฏในอรรถกถาธรรมบทบางเรื่อง ว่าเป็นถ้อยคำจำเพาะพระเจ้า

แผ่นดินผู้ปกครองประเทศซึ่งทรงเป็นผู้ชนะ และเมื่อชนะในที่ใดจึงปกครองในที่นั้น เพราะฉะนั้น คำว่าชนะนี้จึงใช้เป็นชื่อของท้องถิ่นด้วย คือท้องถิ่นหรือประเทศที่พระเจ้าแผ่นดินองค์ใดทรงปกครอง ก็เรียกว่าเป็นวิชิตะ คือเป็นแว่นแคว้นที่พระองค์ทรงชนะแล้ว ทรงได้วิชัยคือความชนะแล้ว

เพราะฉะนั้น พระเจ้าแผ่นดินแต่ละพระองค์จึงทรงปกครองอยู่ในวิชิตรัฐหรือในวิชิต คือถิ่นที่ทรงชนะแล้ว ฉะนั้นใคร ๆ ในถิ่นนั้นไม่บังควรที่จะ กล่าวว่าคุณเป็นผู้ชนะหรือเราชนะ ต้องพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวเท่านั้นจึงจะเป็นผู้กล่าวได้ว่าเราชนะแล้ว เพราะฉะนั้น คำว่าชนะนี้จึงเป็นคำที่ทุก ๆ คนต้องระมัดระวังที่จะไม่พูด ถ้าพูดขึ้นแล้วก็จะทำให้เกิดความสงสัยว่าคนนี้น่าจะมีความคิดไม่สุจริตต่อแผ่นดินแล้ว ฉะนั้น ในบรรดาคาถาทั้งหลายที่แต่งถวายพระเจ้าแผ่นดินจึงมีค่าน้อยอยู่มากแต่ว่า ต่อมาเมื่อชาวบ้านนิมนต์พระไปสวดก็ไม่ได้แต่งแก้ไขขึ้นใหม่ ก็ใช้สวดไปตามที่ท่านแต่งถวายพระเจ้าแผ่นดินไว้ และเมื่อพระพุทธานุชาสาธิตไปตามประเทศต่าง ๆ เช่นประเทศไทย คนฟังก็ไม่ว่ารู้ความไม่รู้ธรรมเนียม ก็นำมาสวดกันไป และก็ไม่ได้ถือความหมายหวงคำว่าชนะไว้เฉพาะพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น โดยที่ใช้ความหมายผ่อนลงมา ถึงความหมายว่าได้รับผลดีต่าง ๆ ก็เป็นความชนะอย่างหนึ่ง ๆ ชนะโรคภัยไข้เจ็บ ชนะศัตรู ชนะความยากจนจนชั้นแค่นอะไรเป็นต้นเหล่านี้ ก็มีความหมายกันไปอย่างนี้ก็เลยใช้กันได้

สำหรับคำว่า ถวายพรพระ นี้ ในชื่อที่เป็นบาลีว่า พุทธชยมังคลคาถา คือคาถาที่กล่าวถึงความชนะที่เป็นมงคลของพระพุทธเจ้าซึ่งมีอยู่ ๙ คาถาด้วยกัน ๘ คาถาแรกเป็นคาถาที่แสดงถึงเรื่องต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงชนะมาอ้อมมาก็ ๘ เรื่อง เรื่องละ ๑ คาถาก็เป็น ๘ คาถา ส่วนคาถาที่ ๙ นั้น เป็นคาถาที่แสดงผลของการที่สวดที่ระลึกถึง พุทธชยมังคลคาถาทั้ง ๘ เหล่านี้ทุก ๆ วันว่าจะทำให้ละเสียได้ซึ่งอุปัทวันตรายทั้งหลาย และถึงซึ่งโมกขะคือความพ้นอันเป็นสุข สำหรับพุทธชยมังคลคาถาเหล่านี้ได้มีธรรมเนียมสวดตั้งที่เล่ามา สำหรับการสวดมนต์เย็นที่สวดเจ็ดตำนานเป็นพื้นดังกล่าวมีคำอาราธนาพระปริตร แต่ว่าการสวดถวายพรพระ

ก่อนที่จะถวายอาหารบิณฑบาตพระไม่มีคำอาราธนา มีธรรมเนียมว่าผู้บำเพ็ญกุศลขอศีล พระให้ศีลแล้วก็สวดที่เดียวตั้งต้นแต่ นโม อิติปิ โส แล้วก็มา พาหุ ซึ่งเป็นบทถวายพรพระ มหาภา ภาวตุสพุ และก็น่าจะชี้แจงถึงถ้อยคำแปลในภาษาไทย เพราะได้บอกชื่อในภาษาบาลีมาแล้วว่า พุทธชยมังคลคาถา ส่วนในภาษาไทยมาใช้คำเรียกว่าถวายพรพระ คำนี้ก็น่าจะติดมาจากที่เล่ากล่าวมาเบื้องต้นว่า เป็นคำสวดถวายพระเจ้าแผ่นดิน ก็คือเป็นคำสวดถวายพรพระเจ้าแผ่นดิน และถวายพรของพระเจ้าแผ่นดินนี้ ก็เป็นคำถวายพรที่อ้างพระพุทธรูปเจ้า จึงเท่ากับว่าเป็นพรของพระพุทธรูปเจ้า เพราะฉะนั้น จึงเรียกกันสั้น ๆ ว่า พรพระ คือบททั้ง ๙ นี้เป็นพรพระ เป็นพรของพระพุทธรูปเจ้า เป็นพรที่อ้างพระพุทธรูปเจ้า แล้วก็นำเอาพรนี้มาสวดถวายพระเจ้าแผ่นดิน จึงเรียกว่าถวายพรพระ จึงได้ใช้คำนี้กันต่อมาเป็นชื่อ ธรรมเนียมในบัดนี้การบำเพ็ญกุศลมักจะย่นเป็นวันเดียว และมักจะทำในเวลาเพล เพราะฉะนั้น การสวดมนต์ก็สวดเจ็ดตำนานและก็สวดถวายพรพระนี่ต่อท้าย

อนึ่ง ก็มีธรรมเนียมตั้งแต่ครั้งโบราณมา คือในวันที่ถวายอาหารบิณฑบาตนั้นก็มีการใส่บาตรหรือว่าตักบาตรพระสงฆ์ซึ่งมักจะทำกันในตอนเช้าดั่งที่เล่ามาข้างต้น ในขณะที่พระสวดถวายพรพระนั้น เมื่อสวด นโม อิติปิ โส คฤหัสถ์ผู้บำเพ็ญกุศลก็นั่งฟังพอถึง พาหุ ก็ลุกออกไปใส่บาตร เมื่อใส่บาตรเสร็จแล้วยังไม่จบกก็กลับมานั่งฟังใหม่ ในครั้งก่อนนั้น พระจึงฉันกันในบาตรเป็นพื้น ก็มีการใส่บาตรแล้วก็นำบาตรมาถวายแล้วมีสาร์บมาตั้ง พระก็ฉันกันในบาตรเป็นพื้น ต่อมาในตอนหลังเมื่อยวันให้น้อยเข้ามาสวดมนต์วันเดียว ฉันวันเดียว ธรรมเนียมใส่บาตรก็เลยไม่มีใครมี พระฉันใช้จานฉันกันเฉพาะองค์ มีสาร์บเฉพาะองค์บ้าง ฉันเป็นหมู่บ้าง จะเลี้ยงพระมาก ๆ เพื่อความสะดวก ก็ใช้ฉันเป็นหมู่เป็นโต๊ะ ไม่ได้ใส่บาตร เพราะฉะนั้น เมื่อนำเอาถวายพรพระมารวมเข้าสวดต่อกันไปก็นั่งฟังกันไปจนจบ ไม่ต้องลุกมาใส่บาตร เว้นไว้แต่ธรรมเนียมมงคลแต่งงาน บ่าวสาวซึ่งแต่โบราณเก่าก่อนมักจะเรียกกันว่าทำบุญขึ้นบ้านใหม่ เพราะว่าแต่งงาน บ่าวสาวนั้นก็ถือว่าเป็นการแยกครอบครัวออกไปตั้งบ้านใหม่ ตั้งครอบครัวขึ้นใหม่ ก็เท่ากับเป็นธรรมเนียมขึ้นบ้านใหม่ ธรรมเนียมขึ้นบ้าน

เข้าบ้าน การนิมนต์พระไปทำบุญก็มักจะอ้างอันนี้ ว่าพระไปทำบุญในการเข้าบ้านขึ้นบ้าน ซึ่งปรากฏว่ามีใช้ในครั้งพุทธกาลบ้างเหมือนกัน เมื่อพระนันทะราชอนุชาจะอภิเษก แต่งงาน ก็ได้นิมนต์พระพุทธเจ้าและพระสาวกไปในการเข้าบ้านขึ้นบ้าน สำหรับในเมืองไทยเรา แต่ก่อนก็มักจะนิมนต์พระสวดมนต์กันแล้วถวายอาหารบิณฑบาตเข้า แต่ในบัดนี้เมื่อเอามารวมเป็นวันเดียวกันนิยมทำตอนเช้าแล้วมีตักบาตร เมื่อถึงถวายพรพระ คือ พาหุ่ บ่าวสาวก็ออกไปตักบาตร ญาติพี่น้องก็ใส่บาตรกัน ก็เป็นธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันมาดังนี้

นั่งขัดสมาธิ ทำสมาธิต่อ ให้กำหนดอารมณ์ของสมาธิตามที่ได้แนะ สุดแต่ใคร จะต้องการทำกำหนดลมหายใจเข้าออก หรือว่ากายคตาสติ หรือธาตุกรรมฐานเป็นต้น วันต่อไป จึงจะเริ่มสอนทางวิปัสสนาจากการปฏิบัติ

ครั้งที่ ๓๒
พุทธชยมังคลคาถาที่ ๑

พุทธชยมังคลคาถาที่ ๑ ที่เรียกสั้นว่า ถวายพรพระ คาถาที่ ๑ ว่า

พาหุ สหสฺสมภินิมิตฺตสาธุรนต์

ครีเมขลํ อุทิตโฆรสเสนมารี

ทานาทิธมฺมวธิณา ชิตวา มุณินโท

ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ

ซึ่งมีคำแปลว่า พาหุ แขน สหสฺสม ตั้งพัน อภินิมิตฺต ที่นิรมิตขึ้นแล้ว
สาธุรนต์ พร้อมกับอาวุธ ดั นั้น ครีเมขลํ ซึ่งข้างปลายชื่อครีเมขละ อุทิตโฆร มีเสียงดัง
กึกก้อง สเสนมารี มารพร้อมทั้งเสนา ซึ่งมีคำแปลรวมกันว่า มารพร้อมทั้งเสนานิรมิต
แขนตั้งพันแขน พร้อมทั้งอาวุธ ซึ่งข้างครีเมขละส่งเสียงกึกก้องนั้น

ทานาทิธมฺมวธิณา ชิตวา มุณินโท พระจอมมุนี คือพระพุทธเจ้า ชิตวา
ทรงชนะแล้ว ทานาทิธมฺมวธิณา ด้วยธรรมวิธีคือวิธีแห่งธรรมมีทานเป็นต้น

ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ ด้วยเดชแห่งพระจอมมุนีผู้ทรงชนะมารนั้น
ภวตุ จงมี เต แก่ท่าน ชยมงฺคลานิ ชยมงคลทั้งหลาย แปลรวมกันว่า ด้วยเดช
แห่งพระจอมมุนีพุทธเจ้าผู้ทรงชนะมารนั้น ชยมงคลทั้งหลายจงมีแก่ท่าน

บทนี้เป็นบทที่ ๑ ซึ่งอ้างพระพุทธเจ้าทรงชนะมารพร้อมทั้งเสนามาประสิทธิประสาทชยมงคลทั้งหลายให้เกิดมี เรื่องพระพุทธเจ้าทรงชนะมารนี้ได้มีแสดงไว้ในพุทธประวัติโดยบุคลาธิษฐาน คือยกขึ้นให้เป็นบุคคล ว่าในวันที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้นั้น ตอนบ่ายได้ทรงพบกับนายโสถติยะซึ่งได้ถวายพ่อนหญ้าคา คือหญ้ากู่สะที่แปลกันว่า หญ้าคา แต่ว่าหญ้ากู่สะนี้ก็ยังมีปัญหาเหมือนกันว่าจะแปลว่าหญ้าคาจริงหรือไม่ นายโสถติยะได้ถวายหญ้ากู่สะแก่พระโพธิสัตว์ (คำนี้เป็นคำเรียกพระพุทธเจ้าก่อนจะตรัสรู้) ในวันนั้นและพระองค์ก็ได้ทรงนำไปที่โคนต้นอัสสัตถะ ที่ภายหลังมาเรียกกันว่า ต้นโพธิ์ ได้ทรงวางหญ้าลงโดยวิธีที่ทรงเอาโคนหญ้าลงเอาปลายหญ้าขึ้น สุ่มทับกันขึ้นไป พ่อนหญ้าที่ทรงวางนี้มีสัณฐานเหมือนดอกบัว และได้ทรงวางพ่อนหญ้าทั้งหมดนี้ที่โคนต้นอัสสัตถะทางด้านตะวันออก ครั้นทรงวางหญ้าสำหรับที่จะประทับนั่งเสร็จแล้วก่อนที่จะประทับนั่ง ได้ทรงตั้งพระปณิธานอย่างแน่วแน่ว่า เลือดเนื้อในสรีระทั้งสิ้นนี้จะเหือดแห้งไป เหลือแต่หนังเอ็นและกระดูกเท่านั้นก็ตามที่ เรายังไม่บรรลूसัมมาสัมโพธิญาณ ก็จะไม่ลุกขึ้นจากที่นี้ดังนี้

การที่ทรงตั้งพระปณิธานดังนี้ จึงเรียกว่า จาตุรงคมหาปธานะ หรือจาตุรงคมหาปธาน การตั้งความเพียรครั้งใหญ่อันประกอบด้วยองค์ ๔ องค์ ๔ นั้นก็คือ เลือดเนื้อ นับเป็นองค์อันหนึ่ง หนังเป็นองค์อันหนึ่ง เอ็นเป็นองค์อันหนึ่ง กระดูกเป็นองค์อันหนึ่ง คือที่ทรงอ้างว่าถึงแม้เลือดเนื้อจะเหือดแห้งไปหมด เหลือแต่หนังเอ็นกระดูกก็ตามที่ จึงรวมเรียกว่า จาตุรงคมหาปธาน อันแสดงถึงความเพียรแน่วแน่ และเมื่อได้ประทับนั่ง ก็ทรงเริ่มบำเพ็ญเพียรทางจิต ในขณะที่นั้นเป็นเวลาาก่อนพระอาทิตย์ตก พญามารที่แสดงว่าเป็นเทวบุตรซึ่งสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นที่ ๖ อันเรียกว่า ปรนิมมิตวสวัตตี เป็นหัวหน้าก๊กหนึ่งซึ่งสถิตบนสวรรค์ ชั้นที่ ๖ นั้น มีชื่อว่าวสวัตตี ในสวรรค์ชั้นที่ ๖ นั้น แสดงว่ามี ๒ ก๊ก ก๊กที่เป็นสัมมาทิฎฐีก๊กหนึ่ง และก๊กที่เป็นมิจฉาทิฎฐีก๊กหนึ่ง คือก๊กพญามารซึ่งมีพญามารชื่อวสวัตตีนี้เป็นหัวหน้า และเทวบุตรก๊กนี้ได้ชื่อว่าเป็นมาร เพราะเป็นผู้ที่ขัดขวางท่านผู้บำเพ็ญเพียรเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ทั้งหลาย โดยที่บรรดาสัตว์ทั้งหลายในโลกไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือเป็นเทพหรือเป็นจำพวกใดจำพวกหนึ่ง เมื่อยังมีกิเลส ยังไม่สิ้นกิเลส ก็ย่อมอยู่ในอำนาจของพญามาร หรือของมาร แต่เมื่อสิ้นกิเลสก็พ้นจากอำนาจของมาร เพราะฉะนั้น วสวัตตีมารนี้ จึงต้องการที่จะปราบปรามพระโพธิสัตว์มิให้บรรลุความสิ้น

กิเลสและกองทุกข์ได้ เพราะเมื่อพระองค์ทรงบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณก็จะพ้นอำนาจของตัวไป และก็จะสั่งสอน เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายอีกเป็นอันมากให้พ้นจากอำนาจของตน จึงได้ระดมเสนามารทั้งหลายมาจัญพระพุทธรูปเจ้าด้วยวิธีต่าง ๆ คือมาแสดงการขัดขวางที่จะให้พระพุทธรูป หลงหลุนหายไปเสียจากที่ประทับนั้น เป็นต้นว่าแสดงให้เกิดพายุต่าง ๆ แสดงให้เกิดฝนต่าง ๆ แสดงให้ปรากฏเป็นอาวุธต่าง ๆ เหมือนอย่างมาตถต้องพระองค์ แต่ว่าพระโพธิสัตว์ได้ทรงระลึกถึงพระบารมีทั้งสิบที่ได้ทรงบำเพ็ญ และถือจำแนกออก เป็น ๓๐ คือเป็นบารมี ๑๐ อุปปบารมี ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐ ก็เป็น ๓๐ เพราะได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีทั้งปวงนี้มาอย่างสมบูรณ์

เพราะฉะนั้น จึงได้มีพระเหตุที่ยมั่นคง ไม่หวาดกลัวต่ออำนาจของมารที่มาแสดงต่าง ๆ นั้น เพราะฉะนั้น บรรดาพายุบ้าง ฝนบ้างสิ่งต่าง ๆ บ้างที่พญามารมาแสดงเพื่อที่จะให้พระองค์ทรงเลิกความเพียร จึงได้มาปรากฏเป็นเครื่องสักการะบูชาต่าง ๆ และพญามารก็ได้แสดงวาทะขบไล่ให้พระองค์ลุกหนีออกไปเสียโดยแสดงว่า บัลลังก์ที่ประทับนั้นควรเป็นของพญามาร เพราะพญามารก็ได้บำเพ็ญบารมีต่าง ๆ มากมีทานเป็นต้น และก็อ้างพวกเสนามารทั้งหลายเป็นพยาน พระพุทธรูปเองก็ได้ทรงระลึกถึงพระบารมีที่ได้ทรงบำเพ็ญมาเองอย่างแท้จริง และในเมื่อพญามารอ้างเอาพวกเสนาของตนเป็นพยาน พวกเสนาเหล่านั้น ก็ร้องสนับสนุนเป็นเสียงเดียวกันว่า พญามารได้ทำทานเป็นต้นมาจริง

แต่พระพุทธรูปไม่มีเสนาหรือไม่มีใครอื่นมาเป็นพยาน จึงได้ทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวาชี้ลงไปแม่พระธรณี และทรงอ้างเอาแม่พระธรณีเป็นพยาน โดยที่ได้ทรงบำเพ็ญทานต่าง ๆ มาเป็นอันมาก ทรงบริจาคชีวิตเป็นทานมาก็มากครั้ง ทรงบริจาคอวัยวะเป็นทานมาก็มากครั้ง ทรงบริจาคบุตรภริยาเป็นทานมาก็มากครั้ง ทรงบริจาคทรัพย์ต่าง ๆ เป็นทานมาก็มากครั้ง และในการบำเพ็ญทานเหล่านี้ ก็ได้ทรงหลั่งน้ำทักษิโณทกลงบนพื้นดิน เพราะมีธรรมเนียมการแสดงการให้ทานคือเทลงบนแผ่นดิน และการเทน้ำลงบนแผ่นดินนี้ก็ใช้สำหรับการให้ของที่ใหญ่อันไม่อาจจะยกให้ได้ หรือให้สิ่งที่อื่นไม่พึงจะยกให้ด้วยมือ ก็เทน้ำลงไปบนแผ่นดินอย่างที่มีแสดงไว้ว่า พระเวสสันดร พระราชทานช้างแก่พราหมณ์ที่มาขอ ก็ทรงหลั่งน้ำลงจากพระเศวตทักษิโณทก เทลงไปบนแผ่นดินเป็นการแสดงว่าให้

เพราะฉะนั้น น้ำที่ทรงเทลงแผ่นดินอันแสดงว่า ได้ทรงบริจาคตานนี้มากมาย ซึ่งโดยบุคลาธิษฐานก็เหมือนดังว่าตกลงไปบนมวยผมของแม่พระธรณี เพราะฉะนั้น แม่พระธรณีนี้จึงเท่ากับเป็นพยานในการที่ทรงบริจาคตาน จึงได้มาปรากฏเป็นนางธรณี บิดมวยผมก็คือมาบิดมวยผมที่ชุ่มด้วยน้ำ ซึ่งพระพุทธเจ้า เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ได้ ทรงเทลงไปบนแผ่นดินนั้นเป็นการทรงบริจาคตาน น้ำที่แม่ธรณีบิดมวยผมออกนี้จึง เป็นทะเลใหญ่ท่วมพญามารพร้อมทั้งเสนา

ข้างศรีเมษละของพญามารก็ฟูบเท้าหน้าทั้งสองลง เป็นการถวายนมัสการ พระพุทธเจ้า พญามารพร้อมทั้งเสนาก็แตกพ่ายไป ถูกน้ำพัดพาไปหมดสิ้นจึงได้ทรง ชนะมารตั้งแต่ก่อนพระอาทิตย์ตก เมื่อทรงชนะมารนั้นก็พอดีเวลาพลบค่ำ จึงได้ทรง เริ่มบำเพ็ญความเพียรต่อไป และก็ทรงบรรลุนิพพานทั้ง ๓ โดยลำดับ คือ *บุพเพนิวาสานุสสติญาณ* ญาณคือความหยั่งรู้ระลึกขันธ์เป็นที่อาศัยอยู่ในปางก่อนได้ คือระลึกถึง บ้านเก่าที่อาศัยมาแต่ก่อนได้ เพราะขันธ์ที่อาศัยอยู่แต่ก่อนนี้ก็เท่ากับเป็นบ้าน จึงเรียกว่า *นิवासะ* หรือ *นิवासัน* ซึ่งแปลว่าบ้าน ดังที่มาใช้เรียกกันในภาษาไทยเช่น สวางคนิวาส นิวาสะก็คือบ้าน ตามศัพท์แปลว่าที่อาศัยอยู่ ก็ทรงระลึกถึงบ้านเก่าใน ปางก่อนที่อาศัยได้ ก็คือระลึกถึงขันธ์เป็นที่อาศัยอยู่ในปางก่อนได้ ที่แปลว่าระลึกชาติ ได้ในปฐมยาม

ในมัชฌิมยามก็ทรงบรรลุนิพพาน *จตุปปตญาณ* คือความหยั่งรู้ถึงจตุติ คือความเคลื่อนไหว อุปบัติคือความเข้าถึง นิวาสคือขันธ์ เป็นที่อาศัยอยู่คือบ้านเก่าในปางก่อน ทั้งปวงนั้น ว่าเป็นไปตามกรรม เมื่อทำกรรมดี ก็เข้าถึงบ้านที่ดีมีสุข ทำกรรมชั่วก็เข้าถึงบ้านที่ชั่ว มีทุกข์

ในปัจฉิมยามก็ทรงได้ *อัสวักขยญาณ* ญาณเป็นเหตุทำอาสวะ คือกิเลสที่ต้อง สันดานให้สิ้นไปหรือหมดสิ้น โดยได้ตรัสรู้ในอริยสัจทั้ง ๔ คือในทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ในอาสวะ เหตุเกิดอาสวะ ความดับอาสวะ และทางปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะ จึงได้ทรงพอพระทัยว่าได้ตรัสรู้พระอนุตตร- สัมมาสัมโพธิญาณ ดังที่ได้ปรากฏพระนามว่า สัมมาสัมพุทธโธ เป็นต้น ดังที่เราทั้งหลาย ได้สวดกันอยู่ในปัจฉิมยามแห่งราตรีนั้น

เมื่อได้ตรัสรู้แล้วก็ได้ประทับเสวยวิมุตติสุขที่โคนต้นอัสสัตถะ ที่เรียกกันว่า ต้นโพธิ์นั้น ๑ สัปดาห์ และได้เสด็จไปประทับเสวยวิมุตติสุขที่โคนต้นไม้อื่น ๆ อีกแห่ง ละสัปดาห์ และโดยเฉพาะเมื่อไปประทับเสวยวิมุตติสุขที่โคนต้น *อชปาลนิโครธ* ก็ได้มีเรื่องเล่าว่าพญามารได้มีความเสียใจที่ไม่สามารถจะเอาชนะพระพุทธเจ้าได้ ได้นั่งเป็นทุกข์อยู่ ธิดามารทั้ง ๓ ที่มีชื่อว่า ตัณฑหา รากา อรติ จึงได้มาอาสาเพื่อที่จะ นำพระพุทธเจ้ามาสู่อำนาจ แล้วก็ได้เข้าไปที่โคนต้น *อชปาลนิโครธ* ที่เป็นที่ประทับนั้น ทั้ง ๓ นาง และก็ได้แสดงเป็นสตรีเพศอยู่ในวัยต่าง ๆ คือในปฐมวัยที่ยังไม่มีบุตรบ้าง ที่มีบุตรคนหนึ่ง สองคน สามคนบ้าง เป็นคนแก่บ้าง เพราะมีความคิดว่าบุรุษนั้นย่อมพอใจในสตรีเพศต่าง ๆ กัน บางคนก็ชอบเด็กวัยรุ่น บางคนก็ชอบสาวใหญ่ บางคนก็ชอบผู้ที่มีบุตรแล้วคนหนึ่งบ้าง สองคนบ้าง สามคนบ้าง เป็นต้น จึงได้มาแสดงสตรีเพศในลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าว เพื่อที่จะได้นำพระพุทธเจ้ามาสู่อำนาจของตัณฑหา รากา อรติ แต่พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงแสดงพระวาจาประกาศความเป็นผู้สิ้นกิเลส ไม่ข้องแวะด้วยตัณหาราคะอรติทั้งหมด ไม่ทรงสนพระทัย ธิดามารทั้ง ๓ นั้น ก็พ่ายแพ้ไปอีก ท่านแสดงไว้ดังนี้

สำหรับเรื่องมารนี้ ทางพุทธศาสนาได้แสดงไว้ว่ามี ๕ คือ

๑. *ขันธมาร* มารคือขันธ ๕ นี้ นามรูปนี้หรือกายใจนี้ ได้ชื่อว่าเป็นมาร ก็เพราะว่าเมื่อติดอยู่ในขันธ ๕ นี้ ติดอยู่ในนามรูปนี้ ติดอยู่ในกายใจนี้ ขันธนี้ก็ขัดขวางมิให้บรรลุถึงสุขประโยชน์ที่พึงจะได้ ตลอดจนถึงขัดขวางมิให้ปฏิบัติธรรมบรรลุถึงความสิ้นกิเลสได้

๒. *กิเลสมาร* มารคือกิเลส ก็ได้แก่บรรดากิเลสต่าง ๆ มีตัณหา รากะ โทสะ โมหะ หรือตัณหา รากะ อรติ คือสมมติว่าเป็นธิดามารดังกล่าวนั้น ก็เป็นเครื่องขัดขวาง มิให้บรรลุถึงสุขประโยชน์ที่พึงจะได้ ตลอดจนถึงมิให้ปฏิบัติธรรมบรรลุถึงความสิ้นกิเลสได้

๓. *อภิสังขารมาร* มารคือกรรม ก็ได้แก่กรรมที่ได้กระทำ กรรมดีบ้าง กรรมชั่วบ้าง หากยังติดอยู่ในกรรม กรรมก็เป็นเครื่องตรวน มิให้บรรลุสุขประโยชน์ ตลอดจนถึงมิให้ปฏิบัติธรรมบรรลุความสิ้นกิเลสได้

๔. *มัจจุมาร* มารคือความตาย เมื่อความตายมาถึงก็เป็นอันตัดชีวิต เมื่อตัดชีวิตก็เป็นอันตัดประโยชน์สุขที่จะพึงได้ต่อไป ตลอดจนถึงตัดการปฏิบัติเพื่อบรรลุลความสิ้นกิเลสที่จะพึงได้ต่อไปด้วย และ

๕. *เทวบุตรมาร* มารคือเทวบุตร ก็ตั้งเรื่องพญามารที่เล่านี้ และตัวหัวหน้าใหญ่ ก็เป็นเทพผู้สถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นที่ ๖ ซึ่งแสดงว่าเป็นสวรรค์ชั้นสูงสุด ซึ่งมี ๒ ก๊ก ดังกล่าวนั้น และหัวหน้าของก๊กมารนี้ก็ชื่อว่าวสวัตตี ซึ่งมักจะเรียกกันในภาษาไทยว่าพญามาร ก็คือ *พญาวสวัตตีมาร* และพญามารนี้ก็ได้อมาขัดขวางพระโพธิสัตว์ หลายครั้ง หลายหน ดังที่มีเล่าก็เมื่อเสด็จออกทรงผนวชก็มาขัดขวางว่าอย่าให้ออกบวช อีกเพียงไม่กี่วันพระองค์ก็จะได้จักรวรรดิสมบัติ คือสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ ๖ แล้วซึ่งพระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงฟัง ก็ได้เสด็จออกบวชจนได้ ตลอดจนถึงเมื่อจะตรัสรู้ก็ได้ยกกองทัพมารมาผจญยกใหญ่ แปลว่ามาผจญอย่างสุดกำลังของมารที่จะปราบพระพุทธเจ้าลงให้ได้ ให้ออกจากบัลลังก์ที่ประทับนั่งจะตรัสรู้ลงให้ได้ ก็ไม่สำเร็จ

เมื่อตรัสรู้แล้วขณะที่ประทับเสวยวิมุตติสุขที่โคนต้น *อชปาลนิโครธ* ธิตาพญามาร ทั้ง ๓ ก็ได้มาผจญอีก และต่อจากนั้นก็ปรากฏว่า ได้มารบกวนอยู่หลายครั้ง หลายหน แทรกแซงอยู่หลายครั้งหลายหน ในเรื่องต่าง ๆ ที่แสดงตลอดจนถึงเมื่อพระพุทธเจ้า ได้ทรงทำโอกาส คือตรัสแยมเพื่อจะให้พระอานนท์ทูลอาราธนา ให้เสด็จประทับอยู่ในโลก ไม่ด่วนเสด็จดับขันธปรินิพพาน โดยที่ได้ตรัสว่า หากทรงบำเพ็ญอุทริบาทภาวนา ก็จะต่อพระชนมายุออกไปได้กลับหนึ่งหรือเกินกลับ ซึ่งกลับหนึ่งหรือเกินกลับนี้หมายความว่า อายุกับปะ กำหนดแห่งอายุของคนในสมัยปัจจุบัน บัดนั้น ก็คือว่าอย่างมากที่สุด ๑๐๐ ปี หรือเกิน ๑๐๐ ปีไปก็ได้แต่น้อย

เพราะฉะนั้น หากพระองค์จะเจริญอุทริบาทภาวนา ก็จะทรงต่อพระชนมายุไปได้ ๑๐๐ ปี หรือกว่า ๑๐๐ ปี แต่มารก็มาดลใจให้ระลึกไม่ได้ แม้พระองค์ได้แยมนัยให้รู้เพื่อจะอาราธนา พระอานนท์ก็จึงไม่กราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าจึงส่งพระอานนท์ออกไป มารก็เข้ามาอาราธนาให้พระพุทธเจ้าปรินิพพาน พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงปลงอายุสังขารว่าอีก ๓ เดือนต่อไป พระองค์ก็จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ดังนี้

ก็มีเรื่องแสดงว่าเทวบุตรมารได้มาแทรกแซงรบกวนอยู่เสมอ จนถึงในครั้งที่สุดท้ายก็มาอาราธนาให้พระพุทธรูปเจ้าปรินิพพาน ดลใจให้พระอรหันต์ไม่อาราธนาต่อพระชนมายุตนเองจะได้มีโอกาสมาอาราธนาให้ปรินิพพาน พระพุทธรูปเจ้าจึงได้ทรงปลงอายุสังขารก็มีเรื่องเล่ากันมาดังนี้ แสดงไว้ดังนี้ และก็มีแสดงไว้ว่า เมื่อพญามารได้ยกกองทัพใหญ่มามากญูพระพุทธรูปเจ้าในตอนเย็นวันที่จะตรัสรู้ในวันนั้น และได้พ่ายแพ้ไปนั้น พญามารตอนที่ล่องกองทัพไป ก็ได้กล่าววาจาจนมัสการพระโพธิสัตว์ ซึ่งจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้าในวันนั้น และท่านแสดงว่าด้วยอานิสงส์แห่งการที่พญามาร ได้มีความสำนึกน้อมสการและกล่าวสรรเสริญพระพุทธรูปเจ้า เมื่อก่อนที่ตรัสรู้ในวันนั้น จะเป็นกุศลนำไปให้พญามารจะได้ตรัสรู้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าในอนาคตต่อไป ท่านก็มีแสดงไว้อย่างนี้

นี้แสดงโดยบุคคลาธิษฐาน ส่วนโดยธรรมาธิษฐานนั้น ท่านก็ถอดความมาเป็นพระพุทธรูปทรงชนะกิเลสทั้งหลายที่บังเกิดขึ้นกลุ่มมัจฉิตในขณะนั้น ทรงชนะกิเลสทั้งหมดสงบกิเลสทั้งหมดได้ จึงได้ทรงบำเพ็ญความเพียรทางจิตต่อไปจนได้ตรัสรู้และก็ได้อ้างเอาพระพุทธรูปเจ้าทรงชนะมารตามคาถาที่ผูกขึ้นนี้มาเป็นสัจจวาจาอำนวยพรให้บังเกิดชัยมงคล ในการสวดเป็นแบบทำนองมคธ มีการแก้บาทที่ ๔ คือบาทที่ ๔ ที่ว่า *ตนุเตชสา ภาตุ เต ชยมงคลคัค* ได้แก่เป็น *ตนุเตชสา ภาตุ เต ชยมงคลคัค* คำว่า *ชยมงคลคัค* (ชยมงคล + อกัค) แปลว่าชัยมงคลอันเลิศ แต่ก็สุดแต่ผู้สวดเองและในบทนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงไปใช้เป็นบทสวดนาในบทสวดมนต์ และได้ทรงแก้คาถาที่ ๔ นี้เหมือนกัน เป็น *ตนุเตชสา ภาตุ เต ชยสิทฺธิ นิจจํ*

พาหุ สหสฺสมภินิมิตฺตสาธุรณฺต์

คุรีเมขลํ อุทิตฺโฆรสเสนมารํ

ทานาทิธมฺมวรินา ชิตฺวา มุนินฺโท

ตนุเตชสา ภาตุ เต ชยสิทฺธิ นิจจํ

ที่คำทำนองนี้ก็แปลว่า *ชยสิทฺธิ* ความสำเร็จแห่งความชนะ *นิจจํ* เป็นนิจคือเสมอจมีดังนี้ และได้พระราชนิพนธ์บทสวดเป็นคำฉันท์ แบบเดียวกับคำฉันท์ภาษาบาลีพาหุ นั้นซึ่งเราทั้งหลายเมื่อเป็นเด็กนั้นก็คงจะสวดกันอยู่ หรือในบัดนี้ก็คงจะสวดกันอยู่คือ

ปางเมื่อพระองค์ปรมพุท-	ธวิสุทธศาสนา
ตรัสรู้อนุตตรสมา-	ธินโพธิบัลลังก์
ขุนมารสหัสสพหุพา-	หุวิชาวิชิตขลัง
ชีครีเมฆละปะทัง	คชเหี้ยมกระเหิมหาญ
แสรังเสกสรารุธประดิษฐ์	กลคิดจะรอนราญ
รุมพลพหลพยุหพาน	พระสมุททหนองมา
หวังเพื่อผจญวรมุनि-	ทสุชินราชา
พระปราบพหลพยุหมา-	รเมลืองมลายสุญ
ด้วยเดชะองค์พระศพล	สุวิมลไพบูลย์
ทานาภิธรรมวิธิกุล	ชนะน้อมมนไตม
ด้วยเดชะสัจจวงนา	และนนามองค์สาม
ขอจงนิกรพลสยาม	ชยสิทธิทุกวาร
ถึงแม้จะมีอริวิเศษ	พลเดชะเทียมมาร
ขอไทยผจญพิชิตผลาญ	อริแมนมนินทร
นั่งสมาธิต่อ ต้องเอาชนะมารกันมาก ๆ	

ครั้งที่ ๓๓
พุทธชยมังคลคาถาที่ ๒

พุทธชยมังคลคาถาที่ ๒ มีบทสวดว่า

มาราติเรกมกฤษุณิตสพพรตตี

โฆรัมปนาพวกมกฤษมกฤษยุกษ์

ชนตีสุทนต์วิริณา ชิตวา มุณินุโท

ตนเตชสา ภาตุ เต ชยมงคลานิ

ซึ่งมีคำแปลว่า มุณินุโท พระจอมมุณี ชิตวา ได้ทรงชนะ อาพวกั อฤษมกฤษ-
ยุกษ์ ยุกษ์ ซึ่งยักษ์ อาพวกั ชื่อว่าอาพวกะ กฤษ ผู้กระด้าง อฤษม ปราศจาก
ความอดทน โฆรัม ร้ายกาจ มาราติเรกั อฤษุณิต ต่อสู้ทรหดยิ่งกว่ามาร
สพพรตตี จนตลอดรุ่ง ชนตีสุทนต์วิริณา ด้วยวิธีทรมาณเป็นอันดีคือพระขันตี
ชยมงคลานิ ชัยมงคลทั้งหลาย ภาตุ จงมี เต แก่ท่าน ตนเตชสา ด้วยเดชแห่ง
พระพุทชชัยมงคลนั้น

ได้มีเรื่องแสดงไว้ในอาพวกสูตรในพระไตรปิฎกเล่ม ๑๕ ซึ่งแปลความว่า
ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในภวานะคือที่อยู่
ของยักษ์ชื่อว่าอาพวกะใกล้เมืองอาพวี ครั้งนั้น อาพวกยักษ์ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มี
พระภาคเจ้า ซึ่งประทับอยู่ในภวานะ คือที่อยู่ของตน และได้กล่าววาทาขับให้พระองค์
ออกไปว่า ดูก่อนสมณะ ออกไป พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสว่า ไปก็ไป ก็เสด็จออก

ยักษ์ก็ทูลอีกว่า ดูก่อนสมณะ เข้ามา พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสว่า เขาก็เข้า ก็เสด็จเข้ามา อาพวกยักษ์ ก็ได้ทูลขับพระองค์และทูลให้พระองค์เข้ามาเป็นครั้งที่ ๒ พระองค์ก็เสด็จออกไปแล้วก็เสด็จเข้ามาเป็นครั้งที่ ๒ ในครั้งที่ ๓ อาพวกยักษ์ก็ทูลให้พระองค์เสด็จออกไปแล้วก็ทูลให้พระองค์เสด็จเข้ามา พระองค์ก็เสด็จออกไปแล้วเสด็จเข้ามาเป็นครั้งที่ ๓ ในครั้งที่ ๔ อาพวกยักษ์ก็กราบทูลขับพระองค์อีกว่า ออกไป พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสว่า เราจะไม่ออกละ ท่านควรจะทำอะไรก็ทำไปเถิด

ยักษ์ก็กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่าเราจักถามปัญหาพระองค์ ถ้าพระองค์ไม่พยากรณ์คือไม่ตรัสแก้ปัญหาก้เรา เราจักขว้างจิตของพระองค์ออกไป จักฝ่าหทัยจักจับที่เท้าทั้ง ๒ ขว้างออกไปที่ฝั่งแม่น้ำฝั่งโน้น

พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสว่า เรายังไม่เห็นใครในโลกพร้อมทั้งเทวโลก พร้อมทั้งมารพร้อมทั้งพรหมพร้อมทั้งหมู่สัตว์ ประกอบด้วยสมณพราหมณ์เทวดา มนุษย์ที่จะเหวียงจิตของเราได้ ที่จักฝ่าหทัยของเราได้ ที่จักจับเท้าทั้ง ๒ ขว้างออกไปที่ ฝั่งแม่น้ำข้างโน้นได้ ก็ท่านจงถามตามที่ต้องการมา

อาพวกยักษ์ก็ทูลถามปัญหาว่า อะไรเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจอันประเสริฐของคนในโลกนี้ อะไรที่ประพุดดีแล้วนำสุขมาให้ อะไรเป็นรสที่ดีกว่าแห่งรสทั้งหลาย บัณฑิตทั้งหลายกล่าวบุคคลผู้เป็นอยู่อย่างไรว่าเป็นชีวิตที่ประเสริฐสุด

พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสตอบว่า ศรัทธาเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจอันประเสริฐของคนในโลกนี้ ธรรมที่ประพุดดีแล้วนำสุขมาให้ สัจจะแลมึรสหรือเป็นรสที่ดีกว่าแห่งรสทั้งหลาย บัณฑิตทั้งหลายกล่าวบุคคลผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญาว่าเป็นชีวิตที่ประเสริฐสุด

อาพวกยักษ์ก็ทูลถามต่อไปว่า จะข้ามโอฆะคือห้วงทุกข์ห้วงกิเลส ได้อย่างไร จะข้ามอรรณพคือทะเลลึกคือทะเลแห่งทุกข์ทะเลแห่งกิเลสได้อย่างไร จะลวงทุกข์ได้อย่างไร จะบริสุทธิต่างไร

พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสตอบว่าจะข้ามห้วงน้ำแห่งทุกข์หรือแห่งกิเลสได้ด้วยศรัทธา จะข้ามทะเลลึกแห่งทุกข์หรือแห่งกิเลสได้ด้วยอัปมาทะคือความไม่ประมาท จะลวงทุกข์ได้ด้วยวิริยะ คือความเพียร จะบริสุทธิต่างด้วยปัญญา

พวกอาพวกยักษ์ทูลถามต่อไปว่าจะได้ปัญญาอย่างไร จะได้ทรัพย์อย่างไร จะบรรลุถึงเกียรติได้อย่างไร จะผูกมิตรได้อย่างไร ละจากโลกนี้ไปสู่อีกโลกอื่นจะไม่ต้องทุกข์โศกได้อย่างไร

พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ตรัสตอบว่า ผู้ที่มีศรัทธา ตั้งใจฟังธรรมะที่สอนเพื่อบรรลุนิพพานของพระอรหันต์ทั้งหลาย เป็นผู้ไม่ประมาท มีปัญญาใคร่ครวญ เป็นผู้ไม่ประมาท พิจารณาใคร่ครวญ ย่อมได้ปัญญา ผู้ที่หมั่นประกอบธุรกิจทำให้เหมาะสม ย่อมได้ทรัพย์ จะบรรลุเกียรติได้ด้วยความสัตย์ เมื่อให้อยู่ ย่อมผูกมิตรได้ ผู้ที่มีศรัทธา ครองเรือนมีธรรมะ ๔ ข้อนี้ คือ สัจจะ ความจริง ทมะ ความข่มใจ ชันติ ความอดทน จาคะ การสละ ละไปย่อมไม่ทุกข์โศก

ก็ขอให้ถามสมณพราหมณ์แม้พวกอื่นอีกเป็นอันมาก ฝันว่าจะมีอะไรที่ยิ่งไปกว่าธรรมะ ๔ ข้อนี้ คือ สัจจะ ทมะ จาคะ และชันติ

อาพวกยักษ์ก็กราบทูลว่า ไฉนจะต้องถามสมณพราหมณ์เป็นอันมากในบัดนี้เล่า เพราะว่าประโยชน์อันใดที่ข้าพเจ้ารู้ได้ในวันนี้ และประโยชน์อันใดที่เป็นไปในภายหน้า พระพุทธเจ้าเสด็จมาสู่กรุงอาฬวีประทับอยู่ ก็เพื่อโปรดข้าพเจ้าเพื่อประโยชน์นั้น ๆ นั้นแหละหนอ วันนี้ข้าพเจ้ารู้จักที่ซึ่งให้ทานแล้ว ได้ผลมาก ข้าพเจ้านั้นจักเที่ยวไปสู่อันจากบ้าน สู่อันจากเมือง นมัสการพระสัมพุทธะ และความที่ธรรมะเป็นธรรมะอันดี ดังนี้

นี่เป็นคำแปลอาพวกสูตรที่แสดงถึงพระพุทธเจ้า ได้ทรงชนะอาพวกยักษ์ด้วยอั่งชันติ ก็โดยที่หมายว่าพระองค์ได้ทรงมีชันติ จึงได้ทรงอดทนต่อการขับออกไปและการเรียกเข้ามาของอาพวกยักษ์ ได้ทรงเป็นผู้ปฏิบัติตามถึง ๓ ครั้ง และในครั้งสุดท้ายไม่เสด็จออก ตรัสว่ายักษ์จะทำอะไรก็ทำไป ยักษ์จึงบอกว่า จะถามปัญหา แต่ว่าถ้าแก้ไม่ได้หรือไม่แก้ก็จักควักจิตเหวี่ยงออกไป หรือผ่าหทัยหรือว่าจับเท้าขว้างออกไป พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่าไม่มีใครจะทำพระองค์ได้อย่างนั้น แล้วก็อนุญาตให้ยักษ์ถามปัญหา ยักษ์ก็ถามปัญหาธรรมและพระองค์ก็ตรัสตอบ ดังคำถาม คำตอบที่ได้แปลให้ฟังนั้น

คำถามก็เป็นคำถามที่น่าฟัง มีสาระแก่นสาร ก็แสดงถึงว่ายักษ์นั้นก็เป็นผู้ทรงภูมิปัญญา และคำตอบของพระพุทธเจ้าก็เป็นคำตอบที่น่าฟังประกอบด้วยสัจจะคือความจริงอันเป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ภายนอก และประโยชน์อย่างยิ่งอย่างสมบูรณ์

เพราะฉะนั้น ในตอนทำยจึงได้ตรัสว่าให้ไปถามสมณพราหมณ์พวกอื่นดูว่า จะมีอะไรที่ยิ่งไปกว่าธรรมที่ได้ตรัสตอบนั้น ซึ่งพวกอาฬวกยักษ์ก็กราบทูลรับรองว่าทำไมจะต้องไปถามสมณพราหมณ์ผู้อื่นอีก ก็เพราะว่าพระพุทธองค์ได้เสด็จมาโปรดเขาแล้ว ให้บรรลุถึงประโยชน์ที่เป็นปัจจุบันด้วย ประโยชน์ภายนอกด้วย และบัดนี้เขาก็ได้รู้จักที่ซึ่งให้ทานแล้วมีผลมาก ซึ่งเป็นคำแสดงถึงพระพุทธเจ้านั่นเอง ว่าทรงประกอบด้วยพระองค์ ซึ่งเมื่อได้ถวายทานในพระองค์แล้วก็จะให้บังเกิดผลมาก และการถวายทานในพระองค์นั้นก็เริ่มต้นว่าได้ถวายที่ให้พระองค์ได้ทรงพักอยู่ คือพระองค์ได้เสด็จเข้ามาประทับอยู่ในภวนะคือที่อยู่ของเขา เขาได้ถวายที่อยู่ของเขาให้พระองค์ทรงพัก แม้เพียงเท่านั้น ก็ชื่อว่าเป็นการถวายที่พักซึ่งให้เกิดผลมาก เขาจึงได้มีปสาทะ คือความเลื่อมใสในพระองค์ พร้อมทั้งในพระธรรม ซึ่งเขาประกาศว่า ขณะที่เขาจะท่องเที่ยวไป ในที่ต่าง ๆ ก็จักนมัสการพระองค์และความที่ธรรมะเป็นธรรมะอันดี ข้อที่ว่าธรรมะเป็นธรรมะอันดีนี้ ก็ปรากฏแก่เขาเองโดยที่เมื่อเขากราบทูลถาม พระองค์ก็ตรัสตอบ

คำตอบของพระองค์นั้นเป็นสัจจะคือความจริง แสดงถึงว่าเป็นธรรมะอันดีทุกข้อทุกบทดังเช่นที่เขากราบทูลถามเป็นข้อแรกว่า อะไรเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจอันประเสริฐของคนในโลกนี้ พระองค์ก็ตรัสตอบว่าศรัทธา แม้เพียงข้อเดียวเท่านั้นก็เป็นธรรมะที่ดี เพราะเป็นสัจจะคือความจริง

เพราะฉะนั้น ธรรมะทุกข้อทุกบทจึงเป็นธรรมะที่ดี นี้แหละคือธรรมคุณ เขาจึงนมัสการพระพุทธองค์และนมัสการพระธรรมในข้อที่เขาได้ซาบซึ้งในคำตอบซึ่งเป็นคำสั่งสอนให้เขาได้มีความเลื่อมใสเข้าใจซาบซึ้ง ว่าข้อที่ทรงตอบนั้นเป็นธรรมะที่ดี คือเป็นความจริงที่อำนวยประโยชน์ให้บังเกิดขึ้นตามที่ตรัสนั้นจริง ๆ ดังนี้

เพราะฉะนั้น พระองค์จึงได้ทรงชนะอาฬวกยักษ์นั้น ด้วยพระปัญญาและพระกรุณาในส่วนที่ได้ตรัสตอบปัญหาแก่เขา ส่วนในตอนนั้นยกเอาขันติและในบทสวดก็ได้ยกเอาขันติขึ้นเป็นที่ตั้ง

สำหรับพระสูตรเรื่องนี้ได้มีอรรถกถาแสดงเล่าไว้อีกส่วนหนึ่ง ซึ่งมีความย่อว่าเมืองที่เป็นที่อยู่ของอาฬวกยักษ์นี้ชื่อว่าเมืองอาฬวี และยักษ์ที่ชื่อว่าอาฬวกะก็คือเป็นยักษ์ที่อาศัยอยู่ในเมืองอาฬวีนั่นเอง หรือจะเรียกว่ายักษ์ที่เป็นชาวเมืองอาฬวีก็ได้ และยักษ์ตามที่คนไทยเราเข้าใจก็มักจะมีรูปร่างแบบยักษ์ที่สร้างไว้ในวัดพระแก้ว มีร่างกายใหญ่ มีเขี้ยว และมีลักษณะอื่น ๆ อันแสดงถึงความดุร้าย และที่มีลักษณะอย่างหนึ่งก็คือกินคน เพราะฉะนั้น จึงได้มีผู้สันนิษฐานว่าสำหรับยักษ์ที่อยู่ในบ้านในเมืองดังนี้ ก็เป็นจำพวกมนุษย์กินคนนั่นเอง และมนุษย์กินคนนี้ก็คงจะเป็นผู้ที่กำลังมากมาย ผู้คนพากันกลัว ไม่กล้าที่จะไปจับไล่ แต่ไว้ในอรรถกถานั้นได้แสดงว่าไม่ใช่เป็นมนุษย์ แต่ว่าเป็นพวกเทพชนิดหนึ่งซึ่งอยู่ในจำพวกที่เรียกว่าเป็นบริวารของท้าวเวสสุวรรณผู้เป็นโลกบาลทิศอุดร แต่ว่ามีภวนะ คือที่อยู่ใกล้บ้านเมืองอาฬวีซึ่งมีต้นไม้ใหญ่เป็นที่ตั้ง

คราวหนึ่ง ได้จับพระราชารู้ครองแคว้นอาฬวีไป โดยที่พระราชแห่งแคว้นอาฬวีซึ่งโปรดล่าเนื้อได้เข้าไปบรรทมพักในเขตของยักษ์ ยักษ์ก็จับเพื่อที่จะได้บริโภคเนื้อของพระองค์ พระราชาก็ขอชีวิตและขอแลกชีวิตด้วยการรับรองว่าจะส่งคนมาให้ยักษ์กินเป็นประจำวัน ยักษ์จึงได้ให้พระราชแห่งแคว้นอาฬวีนั้นทำปฏิญาณแล้วก็ปล่อยไป พระราชาก็รักษาสุขภาพ จึงได้ส่งนักโทษไปให้ยักษ์กิน เมื่อหมดนักโทษแล้วก็หาวิธีส่งคนไปให้ยักษ์กินจนผู้คนพากันหลบหนี ในที่สุดก็ต้องส่งลูกคือพระโอรส ซึ่งเป็นที่รักออกไป ในวาระที่จะส่งพระโอรสออกไปนั้น พระพุทธเจ้าก็เสด็จไปโปรดและในที่แรกพระองค์ก็ต้องทรงผจญกับอาฬวกยักษ์นั้นด้วยฤทธิ์ต่าง ๆ ทำนองเดียวกับที่ทรงผจญมารดังที่เล่าโดยบุคคลาธิษฐานนั้น จนได้ทรงชนะฤทธิ์ของยักษ์ทุกอย่างแล้ว ยักษ์จึงได้อ่อนลงไป และได้ทูลขับให้พระองค์ออกไปและให้พระองค์เข้ามาดังที่เล่าไว้ในพระสูตรโดยตรง จนถึงกับที่ได้ทูลถามปัญหาและพระองค์ได้ตรัส

ตอบนั้น ก็เป็นอันว่าได้ทรงทรมานยักษ์ได้สำเร็จ และเมื่อทรงทรมานยักษ์ได้สำเร็จแล้ว ก็ถึงวาระที่ราชบุรุษได้นำราชโอรสของพระราชอาควีนอาพวิมามอบให้ยักษ์ ยักษ์นั้น เมื่อรับพระโอรสจากมือราชบุรุษแล้ว ก็ถวายพระพุทธรูป และพระพุทธรูปก็ได้ทรงมอบคืนไป ซึ่งพระโอรสนั้นมีพระนามว่า หัตถกอาพวณะ ต่อมาก็ได้เป็นผู้นับถือพระพุทธรูป และพระพุทธรูปก็ได้ทรงยกย่องว่าเป็นยอดของอุบาสกที่สังเคราะห์คนด้วยสังคหวัตถุทั้ง ๔ นี่เป็นเรื่องตามที่ควรเล่าในคาถาที่ ๒

ต่อไปนี้ซึ่งขัดสมาธิ จะเริ่มแนะนำวิธีทำวิปัสสนา เพราะตามที่ได้แนะนำแล้วนั้น เป็นวิธีทำสมถกรรมฐานหรือสมาธิ ต่อไปนี้จะได้นำวิธีทำวิปัสสนา และก็จะเรียกกันว่า นั่งวิปัสสนา ทำให้คนเข้าใจว่าแม้ทำสมาธิก็เรียกว่านั่งวิปัสสนา แต่อันที่จริงนั้น นั่งสมาธิ ก็เป็นนั่งสมาธิ คือเป็นสมถกรรมฐาน แต่ว่าสมาธินั้นเรียกว่าเป็นบาทของวิปัสสนา คือใจจะต้องหัดให้ได้สมาธิเป็นบาทและน้อมมาทำวิปัสสนา ซึ่งวิปัสสนานั้น ไม่ได้หมายความว่าใจอยู่นิ่ง ๆ แต่หมายความว่ารู้ สมถะหรือสมาธินั้นนั่งสงบ แต่ว่าวิปัสสนานั้นรู้ รู้นั้นก็ไม่ใช่หมายความว่ารู้อะไร ๆ อย่างที่รู้กันอยู่เป็นปรกติ แต่หมายความว่ารู้พื้น รู้ออก รู้ปล่อย รู้วาง ซึ่งเมื่อรู้ตั้งนี้แล้ว ก็เลสก็ดับ ทุกข์ก็ดับ ฉะนั้น รู้ที่เป็นวิปัสสนานั้นจึงมีใช้รู้ที่เกิดกิเลสเกิดทุกข์แต่ว่าเป็นรู้ที่กิเลสดับทุกข์ดับ ฉะนั้น ลักษณะของความรู้ จึงมี ๒ รู้ยึดอย่างหนึ่ง รู้ปล่อยรู้วางอีกอย่างหนึ่ง รู้ยึดนั้นเมื่อรู้รูปก็ยึดรูป รู้เสียง ก็ยึดเสียง เกิดกิเลส เกิดทุกข์ดังที่รู้ยึดกันอยู่ในโลก แต่ว่ารู้ปล่อยรู้วางนั้น ก็รู้รูปรู้เสียงนี้แหละไม่ใช่รู้อะไร แต่ความรู้ปล่อยรู้วาง ไม่ยึดทุกข์ที่เกิดแล้วก็ดับกิเลสที่เกิดแล้วก็ดับ ทุกข์ที่เกิดใหม่ก็ไม่เกิด กิเลสที่เกิดใหม่ก็ไม่เกิด นี่แหละจึงจะเป็นวิปัสสนา เพราะฉะนั้น การนั่งวิปัสสนาจึงต้องใช้ปัญญา ดูขันธ आयตนะ ธาตุในตน ให้ไตรลักษณ์ของขันธ आयตนะ ธาตุปรากฏ และเมื่อไตรลักษณ์ปรากฏ ก็เป็นรู้ปล่อยรู้วาง ทุกข์ดับกิเลสดับ

วันนี้เอาเท่านี้ก่อน นั่งทำสมาธิตามอารมณ์ของสมาธิไปก่อนได้

ครั้งที่ ๓๔
พุทธชยมังคลคาถาที่ ๓

จะแสดงพุทธชยมังคลคาถาที่ ๓ ซึ่งสวดว่า

นาพาคีรี คชวรํ อติมตตภูตํ

ทาวคคิจกุกมสนิว สุทารุณนุตํ

เมตตมพุเสกวิริณา ชิตวา มุณินุโท

ตนะเตชสา ภาตุ เต ชยมงคลานิ

ที่แปลว่า มุณินุโท พระจอมมุนี ชิตวา ได้ทรงชนะ คชวรํ ช้างประเสริฐ
นาพาคีรี ชื่อว่านาพาคีรี อติมตตภูตํ เป็นช้างเฒ่ามันยิ่งนัก สุทารุณนุตํ สูดแสนที่จะ
ทารุณ ทาวคคิจกุกมสนิว ประดุจไฟฟ้าและจักรารูธและสายฟ้า เมตตมพุเสกวิริณา
ด้วยวิธีรดลงด้วยน้ำคือพระเมตตา ตนะเตชสา ภาตุ เต ชยมงคลานิ ขอชัยมงคล
ทั้งหลาย จงมีแต่ท่านด้วยเดชแห่งพระพุทธชยมังคลานั้น

ในคาถาที่ ๓ นี้ได้อำชัยมงคลของพระพุทธเจ้าด้วยอำนาจพระเมตตาที่
แผ่ออกไปในช้างนาพาคีรี ฉะนั้น ก็ควรจะทราบเรื่องของช้างนาพาคีรีนี้และเรื่อง
ที่เกี่ยวข้อง เพราะว่าลำพังช้างนาพาคีรีถ้าไม่มีเรื่องที่เกี่ยวข้อง คือไม่มีบุคคลที่จะปล่อย
ช้างนาพาคีรีนี้ให้วิ่งเข้าไปเพื่อที่จะทำลายพระพุทธเจ้า ช้างนาพาคีรีเองก็จะไม่ได้
ออกไปอย่างนั้น และการที่เจ้าหน้าที่เลี้ยงช้างนาพาคีรีปล่อยช้างออกไปก็ต้องมีคนสั่ง
เพราะฉะนั้น เรื่องจึงโยงถึงคนสั่ง ซึ่งคนสั่งนั้นก็คือภิกษุรูปหนึ่งที่บวชกับพระพุทธเจ้าเอง

และก็กล่าวว่าเป็นเชื้อเจ้าศากยะองค์หนึ่งซึ่งนับว่าเป็นพระญาติ และภิกษุรูปนั้นก็คือ พระเทวทัต ซึ่งเป็นผู้รู้จักกันในบรรดาผู้นับถือพระพุทธศาสนาทั้งหลาย โดยที่พระเทวทัต นั้นได้ปฏิบัติเป็นศัตรูต่อพระพุทธเจ้าต่อพระพุทธศาสนาหลายอย่างหลายประการ ดังที่มีเรื่องเล่าไว้ในชั้นธกะหนึ่งอันชื่อว่า สังฆเภทชั้นธกะ ในวินัยปิฎก กับในอรรถกถา ธรรมบท

มีย่อว่า เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ได้เสด็จไปโปรดพระญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ หลังจากนั้นก็ได้มีเจ้าในตระกูลศากยะทั้งหลายออกบวชกันหลายท่านหลายองค์ และมีกล่าวว่าในตระกูลหนึ่ง ๆ ซึ่งรวมอยู่ในพระราชวงศ์ศากยะนั้น ก็ได้มีเจ้าศากยะ ออกบวชกันตระกูลละ ๑ องค์ อันแสดงว่าไม่มีเจ้าศากยะออกบวชกันเป็นอันมาก และสำหรับชุดที่ออกบวชพร้อมกันคราวหนึ่งนั้นมี ๕ องค์ คือ ภัททियราชา เจ้าอนุรุทธะ เจ้าภักคุ เจ้ากิมพิละ และเจ้าอาณันทะ กับนายภูษามาลาอีกคนหนึ่งชื่อว่า อุบาสี

ในพรรษาที่ออกบวชนั้นเองพระภัททियะและพระอนุรุทธะได้บรรลุธรรมเป็น พระอรหันต์ พระอาณันทะหรือพระอาณนทได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน ส่วน พระเทวทัตได้สมาบัติ ๘ และสำเร็จโลกียอภิญาอันยังนับว่าเป็นของปุถุชน แต่ก็ แสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง ส่วนพระภักคุ พระกิมพิละได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ ในปีต่อมา สำหรับพระอุบาสีซึ่งเคยเป็นนายภูษามาลานั้น ก็ได้บรรลุธรรมเป็น พระอรหันต์ในปีต่อมา ส่วนพระอาณนทเถระซึ่งได้เป็นพระโสดาบันในพรรษาแรกนั้น มาบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ในราตรีก่อนที่จะทำปฐมสังคายนาหลังพุทธปรินิพพาน พระเทวทัตนั้นก็ปรากฏว่าเมื่อสำเร็จได้สมาบัติทางสมาธิได้โลกียอภิญา อันหมายความว่าได้ฤทธิ์เดชบางอย่างอันเป็นของปุถุชน ก็มีความมกใหญ่ใฝ่สูงต้องการแสดงตนให้ คนนับถือบูชา จนถึงได้ไปแสดงฤทธิ์แก่ชชาติศตฤกุมารซึ่งเป็นพระโอรสของพระเจ้า พิมพิสารให้พระราชกุมารนับถือ และเมื่อได้พระราชกุมารนับถือขึ้นแล้ว พระราชกุมาร ก็ได้ถวายการทะนุบำรุงต่าง ๆ และได้เสด็จไปหาพระเทวทัตเนื่อง ๆ พระเทวทัตก็มี ความปรารถนาใหญ่ยิ่งขึ้นจนถึงกับได้ยุยงให้พระราชกุมารทำปิตุฆาต และพระเทวทัต เองก็จะได้ทำลายพระพุทธเจ้าเพื่อที่จะได้เป็นผู้ปกครองสงฆ์ เท่ากับว่าจะได้เป็น พระบรมศาสดาเองแทนพระพุทธเจ้าต่อไป

ฝ่ายอชาตศัตรูกุมารนั้นก็ได้ปฏิบัติตามที่พระเวททัตแนะนำ คราวหนึ่งก็เห็นเบญจกฤชเข้าไปเฝ้าพระเจ้าพิมพิสาร แต่ว่าถูกจับได้เสียก่อน พวกอำมาตย์ทั้งหลายจึงได้ประชุมกันหารือโทษ พวกหนึ่งก็มีความเห็นว่าควรที่จะต้องประหารชีวิตพระราชกุมาร ประหารชีวิตพระเวททัตและประหารชีวิตภิกษุสงฆ์ทั้งหมด ส่วนอีกพวกหนึ่งก็มีความเห็นว่าควรที่จะประหารชีวิตพระราชกุมารกับพระเวททัต แต่ไม่ควรประหารสงฆ์ทั้งหมด อีกพวกหนึ่งก็มีความเห็นว่าควรที่จะประหารชีวิตพระราชกุมารเท่านั้น แต่ว่าทั้งหมดนี้ ก็จะต้องกราบทูลพระเจ้าพิมพิสารสุดแต่จะโปรดอย่างไร จึงได้เข้าเฝ้ากราบทูลพระเจ้าพิมพิสารซึ่งเป็นพระราชบิดา พระเจ้าพิมพิสารก็มีรับสั่งถามอชาตศัตรูกุมารว่า ที่คิดจะปลงพระชนม์พระองค์นั้นเพื่ออะไร พระราชกุมารก็กราบทูลว่าเพื่อประสงค์จะได้ราชสมบัติ พระเจ้าพิมพิสารก็ตรัสว่า ก็ราชสมบัตินี้ก็เป็นของพระราชกุมารอยู่แล้ว เมื่อเป็นดังนี้ก็จะได้ทรงพระราชทานโทษให้ทั้งหมดและก็พระราชทานราชสมบัติให้ฝ่ายพระเจ้าอชาตศัตรูนั้น เมื่อได้เป็นกษัตริย์ขึ้นแล้วก็จับพระเจ้าพิมพิสารขัง และก็ได้ใช้วิธีที่ลดอาหารที่จะถวายจนถึงไม่ส่งอาหารไปถวาย ในที่สุดพระเจ้าพิมพิสารก็สิ้นพระชนม์ในที่คุมขัง

ฝ่ายพระเวททัตนั้นก็เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและก็ได้กราบทูลว่าพระพุทธเจ้านั้นมีพระชนมายุสูงขึ้นไปแล้ว เพราะฉะนั้น ก็ขอให้ทรงเป็นผู้ชวนชวายน้อย ทรงอยู่เป็นสุข ไม่ต้องทำอะไรในปัจจุบัน ขอให้ทรงมอบการบริหารสงฆ์ให้แก่พระเวททัตเสีย พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงมอบ ทรงห้ามว่าอย่าให้เวททัตพอใจที่จะบริหารภิกษุสงฆ์เลย พระเวททัตก็ได้กราบทูลขอยุ่ดั่งนั้น เป็นครั้งที่ ๒ ที่ ๓ พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงห้าม พระเวททัตก็ยังขออีก ก็ตรัสติเตียนว่า แม้แต่พระสารีบุตรพระโมคคัลลานะก็ยังไมทรงมอบภิกษุสงฆ์ให้บริหาร โฉนจึงจะไปมอบให้เวททัตซึ่งเหมือนอย่างภฏติโกก่อนเขพะเล่าดั่งนี้ พระเวททัตก็มีความอาฆาตในพระพุทธเจ้าตั้งแต่นั้น เพราะได้ถูกทรงประณามดั่งกล่าว พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรียกประชุมสงฆ์และโปรดให้พระสงฆ์ทำประกาศนียกรรมแก่พระเวททัต ก็คือให้ประกาศให้คนทั้งหมดทราบกันว่า ปกติของพระเวททัตในเวลาก่อนนั้นเป็นอย่างหนึ่ง แต่บัดนี้เป็นอีกอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น พระเวททัตประกอบกรรมใด ๆ ทางกายทางวาจา ก็อย่าให้เข้าใจว่าเป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระธรรม เป็นพระสงฆ์ประกอบกรรมนั้น ๆ เป็นกรรมคือการที่กระทำของพระเวททัตเองไม่

เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าพระธรรม พระสงฆ์ เมื่อเหตุการณ์มาถึงขั้นนี้ พระเทวทัตก็ได้ไปเฝ้าพระเจ้าอชาตศัตรูซึ่งในขณะนั้นได้ เป็นกษัตริย์ขึ้นแล้ว ขอให้พระเจ้าอชาตศรูนั้้นดำเนินการที่จะปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า พระเจ้าอชาตศรูก็ได้รับสั่งให้พระเทวทัตไปติดต่อกับเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ กับคนต่าง ๆ เอาเอง และก็รับสั่งกับคนต่าง ๆ ว่าเมื่อพระเทวทัตสั่งอย่างไรก็ให้ไปทำ แต่พระองค์ไม่ทรงสั่งเอง

เพราะฉะนั้น ในวาระแรก พระเทวทัตได้ส่งคนแมนธนู ให้ไปยังพระพุทธเจ้า ก็ทำนองว่าส่งมือปืนไปยังนั่นเองในปัจจุบัน และก็ได้อัดบुकคล อีก ๒ คน ให้ไปคอยดักในทางที่คนแมนธนูที่กำหนดให้ไปยังพระพุทธเจ้านั้นจะเดินทางกลับ ให้คนทั้ง ๒ นั้น ไปฆ่าคนยิงนั้นเสีย แล้วส่งคนไปอีก ๔ คนให้ไปดักฆ่าคนทั้ง ๒ คนนั้น แล้วส่งคนไปอีก ๘ คนให้ไปฆ่าคนทั้ง ๔ ที่ไปดักฆ่าคน ๒ คน แล้วส่งคนไปอีก ๑๖ คนให้ไปดักฆ่าคน ๘ คน ที่ส่งไปสำหรับที่จะดักฆ่าคน ๔ คน เพื่อที่จะทำลายหลักฐานต่าง ๆ แต่ว่าคนแมนธนูที่ไปดักยิงพระพุทธเจ้านั้น ครั้นไปถึงพระพุทธเจ้าแล้ว ก็เกิดความครั้นคร้ามไม่กล้าที่จะยิงพระองค์ และพระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงธรรมโปรดให้ได้ดวงตาเห็นธรรม และก็รับสั่งว่าเวลากลับละก็อย่ากลับในทางนั้นที่คน ๒ คนไปดักอยู่ คน ๒ คนที่ไปดักอยู่ คน ๔ คนที่ไปดักอยู่ คน ๘ คนที่ไปดักอยู่ และคนอีก ๑๖ คนที่ไปดักอยู่โดยลำดับ เมื่อไม่เห็นคนที่ตัวไปดักเดินทางกลับก็พากันไปตามทางก็พากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงธรรมให้ได้ดวงตาเห็นธรรมทั้งหมด ก็เป็นอันว่า การที่ส่งคนแมนธนูไปยังพระพุทธเจ้านั้นไม่สำเร็จ

เมื่อไม่สำเร็จในครั้งแรกนั้น พระเทวทัตก็คิดจะปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าเป็นครั้งที่สอง โดยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่บนเขาคิชฌกูฏ และโดยปกติก็เสด็จมาเดินจงกรม ในตอนล่างของหุบเขา พระเทวทัตจึงขึ้นไปข้างบนแล้วก็กลิ้งหินลงมาเพื่อที่จะให้ทับพระพุทธเจ้าในขณะที่ทรงเดินจงกรมอยู่ในตอนล่าง ก้อนหินที่พระเทวทัตผลักให้กลิ้งลงมานั้นก็มาติดอยู่ที่ยอดเขา ๒ ยอดตอนล่าง ไม่ตกลงไปยังที่ที่พระพุทธเจ้าทรงเดินจงกรม แต่ว่าก็มีสะเก็ดหินที่แตกหล่นลงไปต้องพระบาทหื้อเลือดขึ้นมา เพราะฉะนั้น ก็เป็นอันว่าพระเทวทัตได้ทำอนันตริยกรรมเป็นครั้งที่ ๑ ก็คือกระทำพระโลหิตให้ห้อขึ้นแก่พระพุทธเจ้า ก็เป็นอันว่าการปลงพระชนม์เป็นครั้งที่ ๒ ไม่สำเร็จ

จนมาถึงครั้งที่ ๓ ก็ได้แก่การปล่อยช้างนาพาศิริ ช้างนาพาศิรินี้เป็นช้างหลวง เป็นช้างที่ดุร้าย เจ้าหน้าที่ก็ขังเอาไว้ในขณะที่ตกมัน เคยฆ่าคน พระเทวทัตจึงไปหา เจ้าหน้าที่และสั่งให้นำช้างไปปล่อยในทางที่พระพุทธเจ้าเสด็จออกบิณฑบาตในเวลาเช้า เจ้าหน้าที่จึงนำช้างไปแล้วก็ปล่อยในขณะที่พระพุทธเจ้ามาถึงถนนสายนั้น ช้างนาพาศิริ ก็วิ่งตรงเข้าไปสู่พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงประทับยืนและทรงแผ่เมตตาจิต ไปยังช้างนาพาศิริ ช้างนาพาศิรินั้นได้รับเมตตาจิตจากพระพุทธเจ้าก็ยืนชะงักกันอยู่กับ ที่ไม่เข้าประทุษร้ายพระพุทธเจ้าลงดวงลงยืนนิ่งอยู่ ณ เบื้องพระพักตร์ พระพุทธเจ้า ก็ยืนพระหัตถ์เบื้องขวาไปลูบตะโพกของช้างนั้น แล้วก็มีพระดำรัสเหมือนอย่างตรัส กับช้าง ในทำนองสอนคนในที่นั้นว่า เจ้าอย่าได้เข้ามาประทุษร้ายพระพุทธเจ้าผู้เป็น ดุจช้างอันประเสริฐ เพราะการเข้ามาประทุษร้ายพระพุทธเจ้าผู้เป็นดุจช้างอันประเสริฐ นั้นเป็นการทำที่นำทุกข์มาให้ดังนี้เป็นต้น ช้างนั้นก็เอาปลายวงปิดฝุ่นที่ข้างพระบาท ของพระพุทธเจ้าขึ้นมาโปรยลงบนเศียรของตน แล้วโค้งตัวถอยออกมา เจ้าหน้าที่ ก็นำช้างกลับไปสู่ที่อยู่ และต่อจากนั้นช้างนาพาศิรินั้นก็กลายเป็นช้างสงบ ประชาชน ก็พากันไป โยนเงินทองเป็นต้นที่ตัวช้าง ช้างนั้นก็เลยได้ชื่อใหม่ว่า *ธนบาล* ที่แปลว่า ช้างผู้รักษาทรัพย์ คือกลายเป็นช้างที่เชื่องเป็นช้างที่ดีไม่ดุร้ายเหมือนแต่ก่อน ฝ่ายประชาชนก็พากันเล่าลือ ถึงความประพฤติดันชั่วร้ายของพระเทวทัตและก็พากัน โพนทะนาถึงพระเจ้าอชาตศัตรูว่าไปทะนุบำรุงพระที่ทุศีล พระที่ไม่ดี พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงเห็นว่าจะทนมติมหาชนไปไม่รอด จึงได้เลิกคบหาพระเทวทัต และก็เลิกการที่ได้ ทรงอุปการะพระเทวทัตทั้งหมด พระเทวทัตจึงได้ตกลำบาก ต้องเที่ยวขอเขา ต้องเที่ยว เรียกรไชมาสำหรับขบฉัน พระพุทธเจ้า ได้ทรงทราบจึงได้ทรงเรียกพระเทวทัตมา สอบถาม พระเทวทัตก็ยอมรับ จึงได้ทรงตีเตียนและทรงแสดงธรรมสั่งสอน

ต่อจากนั้น พระเทวทัตก็คิดทำการชั่วร้ายที่ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น คือคิดทำสังฆเภท หรือคิดที่จะทำลายสงฆ์ คือคิดที่จะยุยงชักชวนพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งไปเป็นบริวารของตน และที่ตั้งตัวขึ้นเป็นศาสดาเสียเอง ดังนี้เรียกว่าคิดทำสังฆเภท ก็ทำนองคิดขบถ ต่อพระพุทธเจ้านั่นเอง จึงได้หารีอกับพวกบริวารที่โปรดปรานหรือที่เป็นพวกเดียวกัน ร่วมคอกันทั้งหลาย ซึ่งกล่าวว่ามีอยู่ ๔ มีพระโกกาลิกะ เป็นต้น ฝ่ายพระโกกาลิกะ

เป็นต้นนั้นก็เห็นชอบในการที่จะแยกเป็นคณะต่างหาก แต่ก็ได้ติงว่า พระพุทธเจ้านั้น ทรงมีฤทธิ์มีอานุภาพมาก เพราะฉะนั้น การที่จะแยกหมู่และเอาพระภิกษุไปตั้งเป็นหมู่ เป็นคณะนั้นจะทำได้ยาก พระเวททัตก็บอกว่าจะมีทางทำได้สำเร็จโดยไม่ยาก คือ จะใช้วิธีที่จะกราบทูลเสนอให้ทรงบัญญัติให้พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายปฏิบัติในข้อปฏิบัติ ๕ ข้อด้วยกัน เพราะฉะนั้น ในวันหนึ่งพระเวททัตพร้อมกับบริวารจึงได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลเสนอให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติแก่ภิกษุสงฆ์ให้ปฏิบัติใน ๕ ข้อด้วยกัน โดยอ้างว่า พระพุทธเจ้านั้นทรงสรรเสริญคุณแห่งภิกษุอันมีความมักน้อยสันโดษ ผู้ขัดเกลาชำระ ล้างกิเลส ผู้ประพฤติดุจดวงวัตรเป็นเครื่องกำจัดกิเลส เป็นผู้มีความสำรวมระวังอันนำมาซึ่งความเลื่อมใสแก่ผู้ที่ได้พบเห็น และแก่ผู้ที่เริ่มบำเพ็ญเพียรอยู่ตามปกติ ได้ทรงสรรเสริญแก่พระภิกษุสงฆ์ผู้ที่มีความประพฤติปฏิบัติตั้งนี้เป็นอันมาก เพราะฉะนั้น จึงขอเสนอให้ทรงบัญญัติให้ภิกษุทั้งหลายปฏิบัติในข้อปฏิบัติ ๕ ข้อด้วยกัน คือ

๑. ภิกษุทั้งหลายต้องถือการอยู่ในป่าเป็นวัตรจนตลอดชีวิต ภิกษุใดเข้าสู่ย่านแห่งบ้าน ภิกษุนั้นต้องมีโทษ
๒. ภิกษุทั้งหลายต้องถือฉันอาหารเฉพาะที่เกี่ยววิณฑบาตได้มาจนตลอดชีวิต ภิกษุใดฉันในที่ที่นิมนต์ ภิกษุนั้นต้องมีโทษ
๓. ภิกษุทั้งหลายต้องถือนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตรจนตลอดชีวิต ภิกษุใดใช้สอยผ้าที่ชาวบ้านถวายภิกษุนั้นต้องมีโทษ
๔. ภิกษุทั้งหลายต้องถืออยู่โคนไม้เป็นวัตรจนตลอดชีวิต ภิกษุใดเข้าไปสู่สถานที่ ที่มีสิ่งปิดบังในเบื้องบน ภิกษุนั้นต้องมีโทษ
๕. ภิกษุทั้งหลายต้องไม่ฉันเนื้อสัตว์ทุก ๆ ชนิด ไม่ว่าจะ เป็นสัตว์น้ำ สัตว์บก สัตว์อากาศ จนตลอดชีวิต ภิกษุใดฉันเนื้อสัตว์ ภิกษุนั้นต้องมีโทษ

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ข้อเสนอของเวททัตนี้รับไว้ไม่ได้ ภิกษุใดปรารถนา จะอยู่ในป่าเป็นวัตร ก็จงถือการอยู่ในป่าเป็นวัตรเถิด ภิกษุใดปรารถนาจะอยู่ในย่านแห่งบ้าน ก็จงอยู่ในย่านแห่งบ้านเถิด ภิกษุใดปรารถนาจะฉันเพียงอาหารที่วิณฑบาต

ได้เป็นวัตร ก็จึงถือการฉันอาหารที่บิณฑบาตได้เป็นวัตรเถิด ภิกษุใดปรารถนาจะฉันในที่นิมนต์ ก็จึงฉันในที่นิมนต์เถิด ภิกษุใดปรารถนาจะนุ่งห่มเพียงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ก็จึงถือการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตรเถิด ภิกษุใดปรารถนาจะนุ่งห่มผ้าที่ชาวบ้านถวาย ก็จึงนุ่งห่มผ้าที่ชาวบ้านถวายเถิด เสนาสนะคือโคนต้นไม้ เราตถาคตอนุญาตเพียง ๘ เดือน คือนอกฤดูฝนเท่านั้น เนื้อสัตว์ทุกชนิดนอกจากที่ห้ามไว้ในชั้นธกะ ที่บริสุทธี โดยส่วน ๓ คือไม่ได้เห็น ไม่ได้ยินใครบอก ไม่ได้นึกสงสัยว่าเขาฆ่ามันมาสำหรับเลี้ยงตนแล้ว เราตถาคตอนุญาตให้ภิกษุฉันได้

เมื่อเหตุการณ์เป็นไปดังนี้ ก็เป็นอันว่าได้เป็นไปสมปรารถนาของพระเวททัต เพราะพระเวททัตก็คิดแล้วว่าไม่ทรงอนุญาต แต่ที่เสนอเข้าไปนั้นก็เพื่อว่าไม่ทรงอนุญาตแล้วก็จะได้นำไปโฆษณาให้ประชาชน ว่าตนได้เสนอข้อปฏิบัติที่เป็นอย่างอุกฤษฏ์ ๕ ข้อ แต่พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงรับ เพราะฉะนั้น ฝ่ายตนซึ่งเป็นฝ่ายที่เสนอข้อปฏิบัติทั้ง ๕ ข้อนั้น จึงเป็นฝ่ายที่ปฏิบัติในทางมักน้อยสันโดษ ปฏิบัติในทางขัดเกลา ขำระล้างกิเลส เป็นต้น เพราะฉะนั้น จึงได้นำไปโฆษณาให้ประชาชนฟัง ประชาชนนั้นที่โง่ก็มี ที่ฉลาดก็มีต่าง ๆ กัน ฝ่ายประชาชนที่ไม่รู้ทันเล่ห์เหลี่ยมกลบายหลอกลวงของบรรพชิตอลัชชี ประกอบกับไม่มีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ไม่รู้จักคนดีคนเลว มุ่งยกย่องแต่ผู้ที่ถูกใจตน ไม่เห็นความสำคัญในการยกย่องผู้ที่กระทำถูกต้องตามธรรม จึงต่างพากันโพนทะนาติเตียนพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งสาวกทั้งหลายว่าปฏิบัติในทางที่ไม่เป็นไปเพื่อความขัดเกลา เป็นต้น แต่ว่าฝ่ายประชาชนที่ฉลาดก็พากันติเตียนพระเวททัตยิ่งขึ้น ว่าโฉนพระเวททัตจึงได้ตะเกียกตะกายเพื่อที่จะแยกสงฆ์ออกเป็นก๊กเป็นเหล่า โฉนพระเวททัตจึงตะเกียกตะกายเพื่อทำลายพระพุทธศาสนา พระธรรมวินัยที่ดีที่ชอบ ดังนี้ เป็นต้น

ฝ่ายพระพุทธเจ้าก็ยังมีพระมหากรุณาในพระเวททัต เมื่อทรงทราบพฤติกรรมนั้น ก็ได้ทรงเรียกพระเวททัตมาตักเตือนอีก ให้เลิกที่จะพยายามทำลายสงฆ์ให้แตกกันเสีย ฝ่ายพระเวททัตนั้นก็ยังไม่ฟังคำที่ตักเตือน ฉะนั้น ในวันต่อมาเช้าวันหนึ่งซึ่งเป็นวันอุโบสถ พระเวททัตได้บอกแก่ท่านพระอานนทในขณะที่กำลังไปบิณฑบาตที่กรุงราชคฤห์ว่า ตั้งแต่ในวันนี้ไป พระเวททัตจะได้แยกทำอุโบสถอีกต่างหากจากพระพุทธเจ้า แยกออก

จากภิกษุสงฆ์ คือว่าจะตั้งคณะของเทวทัตขึ้นใหม่โดยเฉพาะ พระอานนท์ก็ได้กราบทูล พระพุทธเจ้า พระเทวทัตนั้นก็ปฏิบัติตามที่ตนได้บอกแก่ท่านพระอานนท์นั้น ในขณะที่พระสงฆ์ประชุมกันในวันอุโบสถ พระเทวทัตจึงได้ยื่นขึ้น กล่าวในที่ประชุมพระสงฆ์ แสดงถึงเรื่องที่ได้กราบทูลขอให้ทรงบัญญัติข้อปฏิบัติ ๕ ประการ แต่พระพุทธเจ้า ไม่ทรงรับ ฉะนั้น ข้อปฏิบัติ ๕ ประการ ที่กราบทูลนั้นที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงรับนั้น เป็นข้อปฏิบัติที่ดีที่ชอบเป็นไปเพื่อขัดเกลากิเลส เป็นต้น เพราะฉะนั้น ถ้าใครเห็นด้วย ก็ขอให้จับสลากเห็นชอบกับตนก็ได้มีพระใหม่ชาวเมืองเวสาลีประมาณ ๕๐๐ รูป ยังใหม่อยู่ยังไม่รู้จักพระธรรมวินัยที่แท้ พวกกันคิดว่าข้อปฏิบัติของพระเทวทัตเป็น ธรรมเป็นวินัย เป็นศาสนาของพระศาสดาจึงได้พากันลงคะแนน ประกาศการที่ตนเข้าไป เป็นพวกพระเทวทัต พระเทวทัตก็ได้พากันเหล่านั้นไปแยกอยู่ที่ ตำบลคยาศิระสะ ก็เป็นอันว่าพระเทวทัตนั้นได้ปฏิบัติเป็นการทำลายสงฆ์โดยตรง

ฝ่ายพระสารีบุตร พระโมคคัลลานะก็ได้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสสั่งพระเถระทั้ง ๒ นั้น ให้ไปอนุเคราะห์ภิกษุ ๕๐๐ นั้น พระอัครสาวกทั้ง ๒ ก็ได้รับไปยังตำบลคยาศิระสะนั้น ไปสู่ที่ที่พระเทวทัตกับพระภิกษุ เหล่านั้น พักอยู่ ฝ่ายพระเทวทัตได้เห็นท่านพระอัครสาวกทั้ง ๒ มากี่มีความดีใจว่าจะมาเข้า พวกด้วย ก็ได้เรียกให้พระอัครสาวกทั้ง ๒ นั้นเข้ามานั่ง และพระเทวทัตเองก็ได้แสดง ทำเป็นพระพุทธเจ้าสั่งสอนภิกษุเหล่านั้น ครั้นสอนไปจนถึงเวลาค่ำตนก็มีความ เหน็ดเหนื่อย ก็ได้มอบให้พระอัครสาวกทั้ง ๒ ช่วยสอนแทน และตนเองก็ทำท่านอน แบบสหัสยาของพระพุทธเจ้า ก็หลับไปอย่างปราศจากสติ พระอัครสาวกทั้ง ๒ จึงได้อบรมภิกษุ ๕๐๐ นั้น จนภิกษุ ๕๐๐ รูปนั้นได้เกิดดวงตาเห็นธรรม และก็ได้นำภิกษุ ๕๐๐ รูปนั้นกลับ

ฝ่ายพระเทวทัตนั้นได้ถูกพระโกกาลิกะสมุณบริวารของตนปลุกขึ้น แล้วก็เล่า เรื่องให้ฟัง และพระเทวทัตเองก็ถึงกับอาเจียนเป็นโลหิต ซึ่งในอรรถกถา มีเรื่องเล่า ถ้ามว่า เมื่อพระโกกาลิกะเล่าเรื่องให้ฟังเสร็จแล้ว ก็เอาหัวเข้ากระแทกเข้าที่ยอดดอก ของพระเทวทัต พระเทวทัตจึงได้กระอักเลือดออกมา และตั้งแต่นั้นพระเทวทัตก็ได้ล้มป่วยลง และเมื่อป่วยหนักลงก็กลับได้สติ สำนึกในความผิดของตัวขึ้นมา จึงได้อ้อนวอน

ให้พวกศิษย์พาไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่พระเชตวัน พวกศิษย์ก็ให้พระเทวทัตนอนบนเตียง แล้วก็หามไป เมื่อไปถึงพระเชตวันแล้วก็พักอยู่ที่ภายนอกยังไม่ได้เข้าไปเฝ้า ส่วนพระลูกศิษย์ก็พากันไปสร่งน้ำ ฝ่ายพระเทวทัตเองนั้นจึงได้นั่งขึ้น แล้วก็หย่อนเท้าลงไป ยังพื้นดินจากแคร่ที่เขาหาม ก็มีแสงดวงไว้ในอรรถกถาว่า แผ่นดินก็สูบเอาพระเทวทัตลงไปจมดินลงไปตามลำดับจนถึงคาง เมื่อถึงคางแล้วตอนนี้จึงได้เปล่งวาจาถึงพระพุทธเจ้า เป็นสธนะ แสดงว่าได้มีความสำนึกผิด และได้กลับถึงพระพุทธเจ้าเป็นสธนะในวาระที่สุด แผ่นดินก็สูบพระเทวทัตลงไป ท่านแสดงไว้ในอรรถกถาว่าอย่างนี้ และก็ยังแสดงต่อไปว่า ด้วยอำนาจแห่งการที่พระเทวทัตได้สำนึกผิด และได้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสธนะ เมื่อแผ่นดินสูบไปถึงคาง ซึ่งเรียกกันในภาษาทางวัดว่า “พระเทวทัตถวายนคาง” คือเมื่อพระเทวทัตแผ่นดินสูบจนถึงคาง ก็ได้เปล่งวาจาว่า พระพุทธเจ้าเป็นสธนะดังนี้ ก็เป็นกุศล ซึ่งภายหลังเมื่อพระเทวทัตสิ้นผลของกรรมหนักแล้ว ก็จะได้ตรัสรู้เป็นพระปัจเจกโพธิ์ต่อไปภายหน้า ท่านแสดงไว้อย่างนี้

นี่เป็นเรื่องพระเทวทัตซึ่งผู้นับถือพระพุทธศาสนาทั้งหลายก็มักจะรู้จัก ได้มีพฤติกรรมดังที่เล่ามาโดยสังเขปนี้ และเรื่องที่ปล่อยขังนาฬาคีรีเพื่อทำลายพระพุทธเจ้า นั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงแผ่เมตตาจิตทำให้ขังนาฬาคีรีนั้นกลับเชื่องและยินยอมหนึ่งไม่ทำอันตรายพระพุทธเจ้า ได้เป็นเรื่องที่ท่านมาประพันธ์เป็นคาถาในพุทธชยมังคลคาถา ทั้ง ๘ อันนับว่าเป็นคาถาที่ ๓ และขอให้การที่อ้างสัจจะคือความจริง ก็ขอให้เกิดชัยมงคล

จากนี้ก็นั่งสมาธิ กำหนดลมหายใจเข้าลมหายใจออก ลมหายใจเข้าลมหายใจออก ที่มากระทบที่ปลายจมูกหรือที่ริมฝีปากเบื้องบนเป็นโณภูฏัพพะ คือสิ่งที่มากระทบกาย ริมฝีปากเบื้องบนหรือปลายจมูกเป็นกาย กายนั้นเป็นอายตนะภายในที่ ๕ ลมหายใจเข้าลมหายใจออกซึ่งเป็นโณภูฏัพพะเป็นอายตนะภายนอกที่ ๕ คู่กัน คือกายและโณภูฏัพพะ นี้เป็นรูปก็ให้กำหนดว่ากายคือปลายจมูกหรือริมฝีปากเบื้องบนกับลมหายใจเข้าลมหายใจออก เป็นโณภูฏัพพะที่มากระทบ นี้เป็นรูป และเมื่อกายและโณภูฏัพพะมาประจวบกันก็รู้ ที่แรกก็เป็นความรู้สึก ความรู้สึกในการกระทบ ซึ่งความรู้สึกในการกระทบนี้เรียกว่า กายวิญญูณ เป็นวิญญูณคือความรู้ และเมื่อเป็นวิญญูณขึ้นมา

ก็เป็นเวทนา คือเป็นสุข เป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข ซึ่งเมื่ออวัยวะสำหรับ
หายใจรวมทั้งปลายจมูก หรือริมฝีปากเบื่องบนเป็นปกติ และลมหายใจก็เป็นปกติก็
เป็นสุขเวทนา ถ้าเป็นหวัด ก็แปลว่าจมูกสำหรับหายใจเป็นต้นไม่ปกติ หรือว่าลมหายใจ
ไม่สะดวก เช่นไปอยู่ในที่ที่มีออกซิเจนน้อยก็เป็นทุกข์เวทนา และเมื่อสิ่งเหล่านี้
เป็นปกติธรรมดาเรียกว่าเป็นอุเบกขาเวทนา แต่ว่าถ้าเป็นเวทนา คือความรู้ที่เป็นสุข
เป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ ไม่สุข และก็จำได้ว่าเป็นลมหายใจเข้าลมหายใจออก
นี่ก็เป็นสัญญา และเมื่อเป็นความคิด ที่ปรุงหรือปรุงคิดต่อไปตามที่ได้จำได้นั้นก็เป็นสังขาร
วิญญาณก็เป็นรู้ เป็นรู้สึกที่แรก เวทนามก็เป็นรู้ รู้สุขรู้ทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์
ไม่สุข สัญญาก็เป็นรู้ รู้จำ สังขารก็เป็นรู้ รู้คิดปรุงหรือปรุงคิด แต่ว่าเมื่อรู้คิดปรุงหรือ
ปรุงคิด เป็นวิตกวิจารณ์อยู่ในลมหายใจก็เป็นสติเป็นสมาธิ สติสมาธินี้ก็เป็นสังขาร
ก็เป็นสิ่งที่ปรุงคิดหรือคิดปรุงขึ้นให้ เป็นสติ เป็นสมาธิขึ้นมา คือปฏิบัติรวมในคำว่ารู้
คือเรียกว่านาม เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนี้เป็นนาม เพราะฉะนั้น ก็กำหนดให้
รู้จักรูป รู้จักนาม ริมฝีปากเบื่องบนหรือปลายจมูกอันเป็นจุดที่ลมมากระทบกับ
ตัวลมที่มากระทบเป็นกาย เป็นโณฏฐัพพะ นี้เป็นรูป รู้ที่เป็นเวทนา เป็นสัญญา
เป็นสังขาร เป็นวิญญาณ นี้เป็นนาม เพราะฉะนั้น ก็กำหนดให้รู้จักรูป รู้จักนาม
จากลมหายใจจากการหายใจ

ครั้งที่ ๓๕
พุทธชยมังคลคาถาที่ ๔-๕

จะแสดงพุทธชยมังคลคาถาที่ ๔ สวดว่า

อุกฺขิตฺตชคฺคฺมตฺติหตฺถ สุทฺหารุณฺณุตฺ
ธาวนฺตฺติโย ชนปถงฺคฺคฺลิมาลวนฺตฺ
อิทฺธิภิสงฺขตฺมโน ชิตฺวา มุณินฺโท
ตฺนฺเตชสา ภาวตฺ เต ชยฺมงฺคฺลานิ

ซึ่งยกศัพท์แปลว่า มุณินฺโท พระจอมมุนี อิทธิภิสงฺขตฺมโน ทรงมีพระมณัสมีฤทธิ์อันประจักษ์แล้ว ชิตฺวา ทรงชนะ องฺคฺลิมาลวนฺตฺ ซึ่งโจรผู้มีพวงแขนนิ้วมือมนุษย์ที่เรียกว่า องฺคฺลิมาล สุทฺหารุณฺณุตฺ สุดแสนร้ายกาจ อติหตฺถ มีฝีมือ อุกฺขิตฺตชคฺคฺเงื้อดาบ ธาวนฺตฺ วิ่งไล่ ตฺติโยชนปถงฺ ลี้หนทางถึง ๓ โยชน์ ชยฺมงฺคฺลานิ ชัยมงคลทั้งหลาย ภาวตฺ จงมี เต แก่ท่าน ตฺนฺเตชสา ด้วยเดชแห่งพระพุทธชยมงคลนั้น

คาถานี้อ้างเรื่องทรงชนะองฺคฺลิมาลโจร เรื่ององฺคฺลิมาลโจรได้แสดงแล้วในตำนาน หรือพระปริตรที่ชื่อว่า อังคฺลิมาลปริตร ก็ได้อ้างเอาข้อที่ทรงชนะองฺคฺลิมาลโจรนี้เป็น สัจจวาจา อำนาจชัยมงคลให้บังเกิดขึ้น

ต่อไปคาถาที่ ๕ ซึ่งสวดว่า

กตวาน กุญฺจมุทฺรํ อิว คพฺภินียา
จิณฺจาย ทุญฺจจวนฺนํ ชนกายมชฺเช
สนฺเตน โสไมวธินา ชิตฺวา มุณินฺโท
ตนฺเตชสา ภาตฺเต ชยมฺงคลานิ

ยกศัพท์แปลว่า มุณินฺโท พระจอมมุนี ชิตฺวา ทรงชนะ ทุญฺจจวนฺนํ ความกล่าวร้าย จิณฺจาย ของนางจิณฺจา คพฺภินียา อิว ทำอาการประหนึ่งว่ามีครุภี กตวาน เพราะกระทำ กุญฺจมุทฺรํ ซึ่งท่อนไม้ให้เป็นอุทร โสไมวธินา ด้วยวิธีสมาธิอันงาม สนฺเตน อันสงบบ้าง ชนกายมชฺเช ในท่ามกลางของหมู่ชน ตนฺเตชสา ภาตฺเต ชยมฺงคลานิ ชัยมงคลจึงมีแต่ท่านด้วยเดชพระชัยมงคลนั้น

คาถานี้แสดงข้อที่ได้ทรงชนะนางจิณฺจาผู้มากล่าวร้ายพระองค์ ว่านางตั้งครุภี กับพระองค์ โดยที่มีเรื่องเล่าว่า นางจิณฺจาผู้นี้บวชเป็นปริพาชิกา คือเป็นนักบวชจำพวกหนึ่งในลัทธิภายนอกพระพุทธศาสนา บรรดานักบวชในพาหิรลัทธิ ที่แปลว่าลัทธิภายนอก คือภายนอกพระพุทธศาสนา เป็นพาหิรบรรพชิต คือเป็นผู้บวชภายนอก คือภายนอกพระพุทธศาสนา มีอยู่เป็นอันมาก และจำพวกที่มีลัทธิปฏิบัติต่างจากพระพุทธศาสนา มาก เรียกกันว่า ดิตถิยะ ที่เรามาเรียกกันเป็นภาษาไทยว่าเดียรถีย์ คำว่า ดิตถิยะ นี้มาจากคำว่า ดิตถ ที่แปลว่า ทำ คือ ทำน้ำ ทำน้ำนั้นย่อมเป็นสถานที่ขึ้นเรือลงเรือ เป็นสถานที่ลงอาบน้ำ จึงนำคำนี้มาใช้หมายถึงลัทธิที่สั่งสอน เพราะลัทธิที่สั่งสอน ย่อมเป็นที่มาปฏิบัติของผู้นับถือทั้งหลาย เหมือนอย่างทำน้ำซึ่งเป็นที่ไปขึ้นเรือลงเรือ หรือเป็นที่ไปอาบน้ำ ผู้ที่ตั้งลัทธิอันเหมือนอย่างเป็นทำน้ำ คือเป็นที่รับรองคนที่มานับถือ ปฏิบัติดังกล่าวนั้น เรียกว่า ดิตถกร หรือ ดิตถกร แปลว่า ผู้สร้างดิตถะ ทำน้ำ คือ สร้างลัทธิขึ้นมา และได้มีเก่าก่อนพระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้น และก็มีต่าง ๆ กันออกไปมากตามทิฎฐิ คือความเห็น ซึ่งความเห็นต่าง ๆ อันเป็นความเห็นภายนอกพระพุทธศาสนานั้นแสดงไว้ในพระสูตรหนึ่ง ๖๒ ชนิด เรียกว่าทิฎฐิ ๖๒ ซึ่งเป็นทิฎฐิ ภายนอกพระพุทธศาสนา ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า เป็นมิจฉาทิฎฐิ คือ ความเห็นผิด บรรดาผู้ที่ถือบวชในลัทธิที่เป็นเหมือนอย่างทำน้ำเหล่านี้เรียกว่า ดิตถิยะ เดียรถีย์ ฉะนั้น คำว่า เดียรถีย์นั้นจึงหมายถึงนักบวชในลัทธิภายนอกพระพุทธศาสนา ซึ่งมีทิฎฐิลัทธิความประพฤติต่าง ๆ ต่างไปจากพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก

บางจำพวกก็นุ่งผ้า บางจำพวกก็ไม่นุ่งผ้า จำพวกที่นุ่งผ้านั้นบางพวกก็นุ่งผ้าปิด
จำเพาะข้างหน้า เปลือยข้างหลัง บางจำพวกก็นุ่งผ้าขาวห่มผ้าขาว และจำพวกที่
เรียกว่า *ปริพาชก ปริพาชิกา* ก็เป็นจำพวกนุ่งผ้า นางจิญจານี้เป็นปริพาชิกาผู้หนึ่ง คือ
บวชในลัทธิที่นุ่งผ้า และเมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงอุบัติขึ้น บรรดาพวกเดียรฉัตรทั้งหลาย
ก็พากันต่ำต้อยลงไป ประชาชนก็พากันมานับถือพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวก
ถวายความบำรุงพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวก พากันเลิกนับถือ เลิกให้การทะนุบำรุง
พวกเดียรฉัตรทั้งหลาย

เมื่อเป็นดังนี้ พวกเดียรฉัตรทั้งหลายจึงได้หารือกันว่า จะทำวิธีอย่างไรจึงจะ
ทำให้พระพุทธเจ้าเสื่อมเสียชื่อเสียง คนจะได้ไม่นับถือและกลับมานับถือฝ่ายตน
นางจิญจານี้ เป็นปริพาชิกาสาวซึ่งแสดงว่ามีรูปงาม พวกเดียรฉัตรที่เป็นอาจารย์จึงได้
สอนแนะนำให้นางจิญจามาแสดงความกล้าหาญพระพุทธเจ้า นางจิญจານี้ก็มีความภักดี
ในลัทธิเดียรฉัตรเป็นสาวกอยู่ในลัทธินั้น จึงได้รับมาปฏิบัติตั้งต้นแต่ได้เดินไปวัดที่
พระพุทธเจ้าประทับให้สวนกับคนที่ไปฟังธรรมะตอนเย็น และเมื่อขากลับก็พบนางจิญจา
เดินไปสู่วัดและเมื่อถึงวัดก็เดินเลี้ยวไปเสีย วันรุ่งขึ้นก็เดินกลับให้สวนกับคนที่เข้า
วัดแสดงว่าออกมาจากวัดและเมื่อหลาย ๆ หนเข้ามีคนถามว่าไปไหนมาไหน ก็บอกว่า
ไปอยู่ในพระคันธกุฎีกับพระพุทธเจ้า ครั้นเวลาล่วงมาประมาณ ๑๐ เดือน ก็เอาท่อน
ไม้กลม ๆ ผูกท่อนเข้า แสดงว่าท่อนแก่ก็เข้าไปในที่ประชุมฟังธรรมะ

ในวันหนึ่งขณะที่พระพุทธเจ้ากำลังแสดงธรรมะโปรดประชาชน นางจิญจา
ก็เข้าไปยืนในเบื้องหน้าพระพุทธเจ้า แล้วก็กล่าวขึ้นว่า อาตัยพระองค์จึงตั้งครุภรณ์ขึ้นมา
แต่พระองค์ก็ไม่เหลียวแลได้แต่อภิรมย์ แต่ไม่อุปการะ พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า นางกับ
พระองค์เท่านั้นซึ่งรู้ว่าข้อที่นางกล่าวนี้เป็นจริงหรือไม่เป็นจริง นางก็กล่าวว่า ก็รู้ใน
ความที่ข้อที่พระองค์และนางรู้แล้วนั้นแหละ แต่ว่า ในขณะนั้นก็มีลมพัดมาโดยแรงผ้า
ก็เปิดออก ท่อนไม้ที่ผูกกับท่อนก็หล่นลงถูกเท้าของนาง แต่ก็ไม่ปรากฏแก่ประชาชน
ที่ฟังธรรมะอยู่ คนทั้งหลายก็พากันเอะอะว่ากล่าวนางจิญจาว่าใส่ร้ายพระพุทธเจ้า
เพราะความจริงปรากฏขึ้นดั่งนั้น แล้วก็จุดนางออกจากที่ฟังธรรมะไปในภายนอก
เมื่อพันพระพักตร์พระพุทธเจ้าออกไปแล้ว ท่านก็แสดงว่าแผ่นดินแยกออกก็สูบเอา
นางจิญจาลงไป

เรื่องที่เล่ามานี้ มีแสดงไว้ในอรรถกถา ท่านจึงนำมาอ้างเป็นสัจจาจากอำนาจ ชัยมงคลให้บังเกิดขึ้นเป็นคาถาที่ ๕ วิธีชนะของพระพุทธเจ้านั้น สำหรับในเรื่องนี้ เรียกว่า โสมวิธี โสมะนั้น เรามาเรียกกันในภาษาไทยก็มีว่าโสม คือเป็นวิธีที่งดงาม และบางทีโสมะก็แปลว่าดวงจันทร์หรือพระจันทร์ เพราะว่าอาการที่กล่าวใส่ร้าย พระพุทธเจ้าดังนั้นก็คล้าย ๆ กับว่าสาดน้ำโสโครกขึ้นไปเพื่อจะให้เปื้อนพระจันทร์ ซึ่งลอยอยู่ในท้องฟ้าอันเป็นสิ่งที่ทำไม่ได้ น้ำโสโครกที่สาดขึ้นไปนั้นก็ต้องตกลงมา เปื้อนผู้ที่สาดขึ้นไปเอง ดวงจันทร์นั้นก็คงลอยตามปกติไม่ต้องทำอะไร

พระพุทธเจ้านั้นก็ไม่ต้องทรงทำอะไร ทรงสงบอยู่เป็นปกติ และก็ใช้พระวาจา ที่งดงามเหมาะสม คือไม่ใช่เป็นคำปฏิเสธไม่ใช่เป็นคำรับ แต่เป็นคำที่ชี้ในแง่ของ สัจจะคือความจริง ว่าเรื่องที่กล่าวหานั้นจะจริงหรือไม่จริง พระองค์กับนางเท่านั้นที่รู้ ซึ่งความจริงก็เป็นเช่นนั้น พระองค์ก็ทรงทราบว่าจริงหรือไม่จริง นางก็รู้ว่าจริงหรือไม่จริง แต่ว่าคนอื่นนั้นไม่เห็น ไม่รู้ เพราะฉะนั้น ถ้าทรงปฏิเสธ คนทั้งหลายก็คงได้แต่เชื่อ หรือไม่เชื่อเท่านั้น ซึ่งคนไม่เชื่อก็คงจะมีเพราะว่าเขาไม่รู้ไม่เห็น พุดในสิ่งที่คนอื่นไม่รู้ ไม่เห็นนั้นก็ได้ว่าเขาจะเชื่อหรือไม่เชื่อเท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงไม่ทรงใช้วาจาเช่นนั้น ใช้วาจาที่เป็นโสมวิธี คือเป็นวิธีที่ละเมียดละไมที่สงบ คือตรัสว่า พระองค์กับนางเท่านั้น ที่รู้ว่าจริงหรือไม่จริง ดังนี้ และเพราะเหตุว่ากรรมที่นางทำนั้นหนักมาก กล่าวคือพระพุทธเจ้า ด้วยสิ่งที่เป็นเท็จอย่างร้ายแรง เทพดาฟ้าดินทั้งหลายก็ทนไม่ได้ จึงได้แสดงอาการ ท่อนไม้ที่ผูกอยู่ก็หล่นลงมาให้คนทั้งหลายเห็น ลมก็พัดมาเปิดให้เขาเห็นว่าไม่ได้ ท้องจริง ก็เป็นประจักษ์พยาน ขึ้นมาในปัจจุบัน แผ่นดินเองก็ไม่สามารถจะรองรับคน ที่ทำชั่วอย่างร้ายแรงได้ เรียกว่า พระพุทธเจ้าก็ยังคงทรงลอยเด่นอยู่อย่างดวงจันทร์ ไม่ต้องกระทบกระเทือนอะไร จากคนที่สาดน้ำขึ้นไปจะให้กระทบกระเทือน วิธีดังนี้ เรียกว่าโสมวิธี เป็นวิธีที่สงบ ก็เป็นเนตติอันหนึ่งที่ควรพิจารณาสำหรับที่จะใช้ปฏิบัติ ได้ในกรณีที่ควรใช้ปฏิบัติ

นั่งขัดสมาธิ จะแนะวิธีทำวิปัสสนาอย่างที่ได้อธิบายแล้ว คือกำหนด ลมหายใจเข้า-ออกให้เป็นนามเป็นรูป และลมหายใจเข้า-ออกนั้นก็เป็มนโณฐัพพะ ภาวที่ลมหายใจเข้า-ออกก็เป็นกาย ฉะนั้น กายและโณฐัพพะ นี้ก็เป็นรูป และเมื่อ กายกับโณฐัพพะมาประจวบกันก็เกิดนาม เป็นวิญญาน เป็นเวทนา เป็นสัญญา

เป็นสังขาร วิญญาณ เวทนา สัญญา สังขารนี้รวมเรียกว่านาม ซึ่งรวมเข้าในคำเดียว ว่ารู้ เพราะฉะนั้น ในการหัดกำหนดให้รู้นามและรูป หรือว่ารูปนาม หากจะยังไม่ต้อง แยกเป็นวิญญาณ เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร ก็รวมเข้าในคำว่ารู้คำเดียว คือ ทำความกำหนดกายคือริมฝีปากหรือว่าปลายจมูก อันเป็นนิมิตคือเป็นที่ที่ลมกระทบ กับลมที่มากกระทบว่า นั่นเป็นรูป รู้เป็นนาม ดังนี้เป็นการหัดกำหนดในตัวอานาปานสติ ที่ทำนั้นแหละ ให้เป็นนามกับรูปขึ้นมา

คราวนี้การหัดกำหนดนามรูปนี้ได้ทั้ง ๖ आयตนะ ตากับรูปที่มาประจวบกัน ตารับรูปที่มาประจวบกันก็เป็นรูป รู้ก็เป็นนาม หูกับเสียงที่มาประจวบกันก็เป็นรูป รู้ก็เป็นนาม ดังในบัดนี้เสียงที่แสดงธรรมะนี้กับหูมาประจวบกัน นั่นก็เป็นรูป รู้ตั้งต้น แต่หูได้ยินเสียงนี้ก็เป็นนาม จมูกกับกลิ่นก็เป็นรูป รู้ก็เป็นนาม ลิ้นกับรสก็เป็นรูป รู้ก็เป็นนาม กายและสิ่งที่กายถูกต้องคือโผฏฐัพพะก็เป็นรูป รู้ก็เป็นนาม มโนคือใจและ เรื่องที่เกิดขึ้นในใจ ก็เรียกว่าเป็นรูป คือเป็นรูปนิมิตที่กำหนด หรือว่าเนื่องอยู่ใน ๔ ข้อข้างต้น รู้ก็เป็นนาม ฉะนั้น จะกำหนดรูปนามในอายตนะได้ทั้ง ๖ นี้เรียกว่า กำหนดให้รู้จัก วิปัสสนาภูมิ ภูมิของวิปัสสนา

อันวิปัสสนาภูมิคือภูมิของวิปัสสนานี้ พระพุทธเจ้าได้แสดงเอาไว้ก็คือชั้น ๕ आयตนะ ๑๒ โดยมากก็คือชั้น ๕ आयตนะ ๑๒ และชั้น ๕ นั้น ย่อลงก็เป็นนาม รูป ดังกล่าว आयตนะ ๑๒ นั่นก็คืออายตนะภายนอก ๖ ภายใน ๖ ที่คู่กันดังที่กล่าว มาแล้ว คราวนี้เมื่อกำหนดทำความรู้จักในวิปัสสนาภูมิก็พึงไปที่วิปัสสนาภูมินี้ ให้จิต เป็นสมาธิอยู่ที่วิปัสสนาภูมิ คือตั้งอยู่ที่วิปัสสนาภูมิข้อใดข้อหนึ่งที่ยกขึ้นมา ดังในวันนี้ จะยกเอาหูกับเสียง เสียงก็คือเสียงที่แสดงธรรมะ หูก็คือโสตประสาทที่รับเสียง เวลานี้กำลังแสดงธรรมะก็เป็นเสียงที่แสดงธรรมะ หูก็คือโสตประสาทที่รับเสียง เวลานี้กำลังแสดงธรรมะก็เป็นเสียง หูกับเสียงก็ประจวบกัน นี่เป็นรูป รู้ก็เป็นนาม รู้นั้นก็ตั้งต้นแต่ได้ยินเสียง รู้เสียงรู้เรื่องราวทั้งหมด นี้รวมกันในคำว่ารู้ ก็เป็นนาม กำหนดดูให้รู้จักว่านี่รูป นี้นามบังเกิดขึ้นในปัจจุบัน เป็นรูปนามที่เป็นปัจจุบันธรรม เสียงคำก่อนก็เป็นอดีต เสียงคำปัจจุบันก็เป็นปัจจุบัน เสียงคำต่อไปก็เป็นอนาคต เพราะ ฉะนั้น เสียงที่ได้ยินบัดนี้ก็เป็นเสียงปัจจุบัน รู้บัดนี้ก็เป็นรู้ที่เป็นปัจจุบัน เป็นรูปนาม

ปัจจุบันจำเพาะเสียงที่กำลังแสดงจำเพาะคำ ๆ บัดนี้แล้วก็เป็นอดีตไป เสียงคำข้างหน้าที่เป็นอนาคตก็เข้ามา

เพราะฉะนั้น อดีตปัจจุบันอนาคตจึงสืบกันไปอยู่เสมอต่อกันไปอยู่เสมอ ไม่ขาดสาย และก็กำหนดว่า ที่ต้องเป็นอดีตเป็นปัจจุบันเป็นอนาคตดังนี้ก็เพราะว่าเป็นอนิจจะ คือไม่เที่ยง อันได้แก่เกิดดับ เสียงปัจจุบันนี้ก็เกิดแล้วก็ดับ ดับไปก็เป็นอดีตก็เกิดดับอยู่ ดังนี้ไปทุกคำ คำที่ ๑ เกิดดับมาถึงคำที่ ๒ ก็เกิดดับ มาถึงคำที่ ๓ ก็เกิดดับ ทวยยกกันไปดังนี้ และทุก ๆ อย่างที่เป็นกระบวนการของชีวิตทั้งหมดก็เกิดดับดังนี้อยู่ตลอดเวลา เกิดดับไปพร้อมกับเวลา เวลาที่เป็นอดีตอนาคตปัจจุบัน คือเวลาปัจจุบันนี้ก็เกิดดับ ดับไปแล้วก็เป็นอดีต ที่ยังไม่มาก็เป็นอนาคต เกิดขึ้นบัดนี้ก็เป็นปัจจุบัน เวลานั้นก็เป็นสิ่งที่เลื่อนไปอยู่เสมอไม่มีหยุด จึงเป็นอดีตเป็นปัจจุบันเป็นอนาคต ที่เป็นดังนี้ก็ไม่เที่ยง นั่นเอง เป็นสิ่งที่เกิดดับ ชีวิตจึงเกิดดับไปทุกขณะ แต่ว่ามีความสืบต่อยังไม่สิ้นสุด แต่ว่าความที่มีสืบต่อไม่สิ้นสุดนั้นไม่ใช่หมายความว่า เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่เที่ยงไม่เปลี่ยน แต่อันที่จริงเปลี่ยนไปอยู่ทุกขณะพร้อมกับเวลา

ทุก ๆ อย่างในโลกก็เป็นดังนี้เช่นเดียวกัน หูกับเสียงที่มาประจวบกัน เป็นรูป รู้เป็นนาม เกิดดับอยู่ทุกคำพูด ทุกอย่างก็เป็นดังนี้ ลักษณะที่เป็นดังนี้ คืออนิจจะไม่เที่ยง และเพราะถูกความไม่เที่ยงคือเกิดดับดังนี้ บีบคั้นอยู่ตลอดเวลา จึงชื่อว่าเป็นทุกข์ตั้งอยู่คงที่ไม่ได้ ต้องเปลี่ยนไปอยู่ทุกขณะ และเพราะไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ดังนี้จึงเป็นอนัตตา บังคับให้เป็นไปตามปรารถนาไม่ได้ ไม่อยู่ในอำนาจที่จะบังคับบัญชา จะบังคับให้เวลาหยุดนิ่งไม่เลื่อนไปเป็นอดีต เหมือนอย่างที่เราบังคับพระอาทิตย์ให้หยุดเดิน หรือบังคับโลกให้หยุดหมุน บังคับไม่ได้ จะบังคับให้ หูกับเสียงที่เป็นรูปเป็นนามนี้หยุดอยู่แค่นี้ไม่ดับไป ๆ ไม่ได้ต้องเกิดต้องดับอยู่ทุกขณะ เลื่อนไปอยู่เปลี่ยนไป อยู่เสมอทุกขณะไม่มีหยุดตั้งอยู่คงที่ไม่ได้ บังคับให้เป็นไปตามปรารถนาไม่ได้ นี่คืออนิจจะ ทุกขะ อนัตตา ดูให้รู้จักดังนี้

วันนี้นั่งสมาธิต่อ

ครั้งที่ ๓๖
พุทธชยมังคลคาถาที่ ๖

จะแสดงพุทธชยมังคลคาถาที่ ๖ ซึ่งสวดว่า

สจฺจํ วิหાય มติสจฺจกฺวาทเกตุํ
วาทาภิโรปิทมํ อติอนฺธภูตํ
ปญฺญาปทีปชฺลิโต ชิตฺวา มุณินฺโท
ตนฺเตชสา ภาตฺตุ เต ชยมงฺคฺลานิ

แปลยกศัพท์ว่า มุณินฺโท พระจอมมุณี ปญฺญาปทีปชฺลิโต ทรงรุ่งเรืองแล้วด้วย
ประทีปคือปัญญา ชิตฺวา ทรงชนะ สจฺจกฺก ซึ่งสัจจกนิครนถ์ มติ ผู้ถือตัวว่าฉลาด
วาทเกตุํ เป็นเจ้าคารมผู้มีชื่อเสียงดุจธงที่ยกขึ้น วิหાય สละเสีย สจฺจํ ซึ่งความสัตย์
หรือ ซึ่งสัจจธรรม วาทาภิโรปิทมํ มีใจมุ่งจะยกถ้อยคำของตน อติอนฺธภูตํ เป็นผู้
มืดมนยิ่งนัก ชยมงฺคฺลานิ ชัยมงคลทั้งหลาย ภาตฺตุ จงมี เต แก่ท่าน ตนฺเตชสา
ด้วยเดชแห่งพระพุทฺชชยมงฺคฺลนั้

ในคาถานี้ได้แสดงถึงความชนะของพระพุทฺธเจ้าต่อนิครนถฺบุตร คือบุตรของ
นิครนถ์อันเป็นเดียรถีย์พวกหนึ่ง สจฺจกฺก ซึ่งชื่อว่าสัจจกะ สัจจกนิครนถ์นี้ได้เป็นที่นับถือ
ของบรรดาเจ้าลิจฉวีในเมืองเวสาลี เป็นผู้ที่คณะเจ้าลิจฉวีได้สร้างอารามให้นิครนถ์
ผู้เป็นบิดามารดาอยู่จนถึงมีบุตรหญิงบุตรชายหลายคน สำหรับบุตรชายนั้นก็คือ

สัจจนิกรนภบุตร บรรดาคณะเจ้าลิจนวี และประชุมชนในเมืองเวสาลีได้นับถือนิครนถ์
 ตระกูลนี้และทะนุบำรุงมาโดยลำดับ และโดยเฉพาะตระกูลนิครนถ์นี้เป็นผู้ที่ศึกษา
 แดกฉานในลัทธินิครนถ์ได้เป็นเจ้าวาทะ ได้วาทะกับบรรดาผู้รู้ผู้ฉลาดทั้งหลายได้ชัยชนะ
 ในการโต้วาทะเกี่ยวแก่ลัทธิต่าง ๆ เสมอมา และนิครนถ์ผู้บิดาก็ได้อบรมสั่งสอน
 บุตรชายหญิงของตนให้มีความรู้ความฉลาดในลัทธิต่าง ๆ และในวิธีโต้วาทะกับคนทั้งหลาย
 สัจจนิกรนถ์จึงได้มีชื่อเสียงสืบต่อกันมาว่าเป็นคนทีฉลาดมาก เป็นนักโต้ตอบที่ได้รับความ
 นิยมมาก จนถึงกับได้กล่าวทำทนายและได้กล่าวแสดงตนไว้โดยเปิดเผยว่า
 สัจจนิกรนถ์ยังไม่เห็นสมณะหรือพราหมณ์ที่เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะเป็นคณาจารย์
 แม้ที่ปฏิญาณตนว่าเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธะที่ปรารถนาจะโต้ตอบวาทะต่อตน
 ที่จะไม่พึงประมาทสะทกสะท้านหวั่นไหวเหวี่ยงไหลแม้แต่คนเดียว หากสัจจนิกรนถ์
 จะปรารถนาโต้ตอบวาทะกับเสาที่ไม่มีเจตนา ถ้าหากเสานั้นปรารถนาจะโต้ตอบวาทะกับ
 ตัวเขาแล้วก็ต้องประหม่า สะทกสะท้านหวั่นไหว จะป่วยกล่าวไปไปถึงมนุษย์
 เพราะฉะนั้น ในกรุงเวสาลีในขณะนั้น จึงมีตระกูลนิครนถ์นี้เอง ที่มีชื่อเสียงในการ
 โต้ตอบวาทะและพอใจที่จะโต้ตอบวาทะกับสมณพราหมณ์ทั้งหลายที่ผ่านมา และ
 บรรดาสมณพราหมณ์ทั้งหลายที่ผ่านมาก็ต้องพ่ายแพ้ในการโต้ตอบวาทะกับคณะนิครนถ์
 นี้มาโดยลำดับ

ในครั้งนั้นท่านพระอัสสชิเถระได้เดินเข้าไปบิณฑบาตในเมืองเวสาลี ในเวลาเช้า
 สัจจนิกรนถ์ก็ออกเดิน ในเวลาเช้า เมื่อได้เห็นท่านพระอัสสชิจึงได้เข้าไปหาท่าน
 และได้ตั้งปัญหาถามท่านขึ้นว่า พระสมณโคดมแนะนำพวกสาวกอย่างไร คำสั่งสอน
 ของพระสมณโคดมมีส่วนอย่างไรที่เป็นไปมากในพวกสาวก ท่านพระอัสสชิเถระ
 ก็ได้ตอบว่า พระผู้มีพระภาคทรงแนะนำสาวกทั้งหลายที่เป็นไปมากในสาวกทั้งหลาย
 ดังที่เราได้สวดกันในเวลาหลังทำวัตรเช้า นั่น คือทรงสั่งสอนว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
 รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง
 รูปเป็นอนัตตาไม่ใช่ตน เวทนาไม่ใช่ตน สัญญาไม่ใช่ตน สังขารทั้งหลายไม่ใช่ตน
 วิญญาณไม่ใช่ตน สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง ธรรมทั้งหลายทั้งปวงไม่ใช่ตน
 ดังนี้ สัจจนิกรนถ์ได้กล่าวว่า จะไปพบกับพระสมณโคดม จะได้สนทนากันบ้าง
 ถ้ากระไร ตนก็จะได้ปลดเปลื้องพระสมณโคดมเสียจากความเห็นที่เลวทรามนั้น

เมื่อสักจนิกครนธ์ ได้กล่าวฝากไปดังนี้ ก็ได้ชักชวนเจ้าลิจฉวีทั้งหลายประมาณ ๕๐๐ องค์ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า และได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่าทรงสอนพวกสาวกทั้งหลายมากอย่างไร หรือว่าอย่างไรเป็นส่วนมาก พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสตอบเหมือนอย่างที่ท่านพระอัสสชิได้กล่าวตอบนั้นสักจนิกครนธ์จึงได้กล่าวแย้งว่า เหมือนอย่างว่า พืชพันธุ์ไม้ก็ดี บุคคลจะทำการงานอะไรก็ดี ก็ต้องอาศัยแผ่นดิน ต้องตั้งอยู่ในแผ่นดิน ต้นไม้จึงจะเกิดเจริญได้ การงานจึงจะทำได้ฉันใด บุคคลก็ฉันนั้น มี รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นต้น ต้องตั้งอยู่ใน รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณจึงจะได้ ประสพผลบุญผลบาปฉันนั้น

พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสถามสักจนิกครนธ์ให้ยืนยันถ้อยคำของตนว่า ท่านกล่าวอย่างนี้ว่ารูปเป็นของตน เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นของตน ดังนี้ใช่หรือไม่ สักจนิกครนธ์ก็กราบทูลว่าสักจนิกครนธ์ได้กล่าวดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสถามสักจนิกครนธ์ว่า พระองค์จะตรัสสอบถาม ขอให้แก้ตามที่เห็นสมควร ในอาณาเขตใดอาณาเขตหนึ่งของพระราชวงศ์ใดองค์หนึ่ง พระราชวงศ์ใดองค์หนึ่งนั้นย่อมมีอำนาจที่จะทำอะไรได้ ในอาณาเขตนั้นใช่หรือไม่ เช่นว่ามีอำนาจที่จะฆ่าคนที่ควรฆ่า ธิราช-บาตรคนที่ควรธิ เนรเทศคนที่ควรเนรเทศ สักจนิกครนธ์ก็ได้ทูลว่า พระราชาผู้ครองแคว้นใดแคว้นหนึ่งเหล่านั้น ย่อมทรงมีพระราชอำนาจที่จะทำเช่นนั้นได้ในแคว้นที่ทรงปกครองอยู่

พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสถามว่า ก็ข้อที่ท่านกล่าวว่ารูปเป็นตนหรือว่ารูปเป็นตนของเรา เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นตนของเรา อำนาจของท่านเป็นไปในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนั้นว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณของเราจึงเป็นดังนั้นเกิด อย่าได้เป็นอย่างนี้เลย ดังนี้หรือ สักจนิกครนธ์ก็นิ่งเสีย ๒ ครั้ง

พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่าเวลาบัดนี้ ไม่ใช่เป็นเวลาที่จะนิ่ง แต่จงแก้ ในที่สุดสักจนิกครนธ์ก็ต้องทูลแก้ว่า ข้อนี้เป็นไปไม่ได้เลย คือข้อที่ว่าจะมีอำนาจบังคับให้รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นไปอย่างนี้ อย่าเป็นไปอย่างนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสย่ำว่าให้คิดดูเสียให้ดี คำที่พูดไว้ก่อนกับคำที่พูดทีหลังตรงกันหรือขัดแย้งกัน เพราะว่าที่แรกพูดว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นตนของตน เมื่อเป็นดังนั้นจึงต้องหมายความว่าอำนาจเป็นไป ใน รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณและ

ขอให้เป็นอย่างนั้น อย่าให้เป็นอย่างนั้น สัจจนิกครนถ์ก็ยอมรับว่าเป็นไปไม่ได้ พระพุทธเจ้า จึงได้ตรัสถามต่อไปว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง สัจจนิกครนถ์ก็ได้ทูลตอบว่าไม่เที่ยง จึงได้ตรัสถามต่อไปว่าก็สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้น เป็นทุกข์หรือเป็นสุข ก็ทูลว่าสิ่งนั้นเป็นทุกข์ ก็ตรัสถามต่อไปว่าก็สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะเห็นสิ่งนั้นว่านั่นเป็นเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาตัวตนของเรา สัจจนิกครนถ์ก็ทูลว่า ข้อนั้นไม่ควรเลย

พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสถามต่อไปว่า ก็ผู้ที่ติดทุกข์เข้าถึงทุกข์กล้ำกลืนทุกข์ แล้วยังตามเห็นว่าทุกข์นั้นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตนของเราตั้งนั้น จะกำหนดทุกข์ ได้เองหรือจะทำทุกข์ให้สิ้นไปได้ อยู่ มีบ้างหรือ สัจจนิกครนถ์ก็กราบทูลว่า จะพึงมีได้ เพราะเหตุไร ข้อนี้มีไม่ได้ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสชี้เข้ามาที่ตัวของสัจจนิกครนถ์นั้นว่า เมื่อเป็นดังนี้ท่านติดทุกข์ เข้าถึงทุกข์กล้ำกลืนทุกข์แล้ว ยังตามเห็นทุกข์ว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตนของเรา ดังนี้มิใช่หรือ พระพุทธเจ้าตรัสถามดังนี้แล้ว สัจจนิกครนถ์ก็ยอมรับว่าข้อนี้ต้องเป็นอย่างนั้น ก็เป็นอันว่าสัจจนิกครนถ์ต้องยอมรับ ในสัจจธรรมตามเหตุและผลของพระพุทธเจ้าและก็เป็นอันว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงชนะ สัจจนิกครนถ์ที่ยังไม่เคยแพ้ใครมา

สัจจนิกครนถ์ก็กราบทูลถามพระพุทธเจ้าต่อไปว่า ด้วยเหตุเท่าไร สาวกของ พระโคตมจึงชื่อว่าเป็นผู้ทำตามคำสั่งสอน ทำถูกตามโอวาท ข้ามความสงสัยเสียได้ ปราศจากความแคลงใจอันเป็นเหตุให้กล่าวว่าข้อนี้เป็นอย่างไร ถึงความแก่ล้า ล้า ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นอยู่ในคำสั่งสอนของศาสดาตน พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบ ว่าสาวกของเรา ในธรรมวินัยนี้ยอมเห็นเบญจขันธ์ด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงดังนี้ว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันใดอันหนึ่งทั้งที่ล่วงไปแล้ว ทั้งที่ยังมาไม่ถึง ทั้งที่เกิดขึ้น ในบัดนี้ ที่เป็นภายในก็ดี ที่เป็นภายนอกก็ดี หยาบก็ดี ละเอียดก็ดี เลวก็ดี ประณีต ก็ดี ตั้งอยู่ในที่ไกลก็ดี ในที่ใกล้ก็ดี ทั้งหมดก็เป็นแต่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตนของเราตั้งนี้ ด้วยเหตุเท่านั้นแหละสาวก ของเรา จึงชื่อว่าเป็นผู้ทำตามคำสั่งสอน ทำถูกตามโอวาท ข้ามความสงสัยเสียได้ ปราศจากความแคลงใจอันเป็นเหตุให้กล่าวว่า ข้อนี้เป็นอย่างไร ไม่ต้องเชื่อผู้อื่น อยู่ใน คำสั่งสอนของศาสดาตน

สัจจนิกคนได้กราบทูลถามต่อไปว่า ด้วยเหตุเท่าไร ภิกษุชื่อว่าเป็น พระอรหันต์ มีอาสวะสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์ มีกิจที่ควรทำ ทำสำเร็จแล้ว ปลงภาระเสียได้ มีประโยชน์ตนถึงแล้วโดยลำดับ มีสังโยชน์อันจะนำไปสู่ภพสิ้นแล้ว พันวิเศษแล้ว เพราะรู้ชอบ

พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบ ว่าภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นเบญจขันธ์ด้วยปัญญา อันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณอันใดอันหนึ่ง ทั้งที่ล่วงไปแล้ว ทั้งที่ยังไม่มาถึง ทั้งที่เกิดขึ้นเฉพาะในบัดนี้ ที่เป็นภายในก็ดี ที่เป็น ภายนอกก็ดี หยาบก็ดี ละเอียดก็ดี เลวก็ดี ประณีตก็ดี ตั้งอยู่ในที่ไกลก็ดี ในที่ใกล้ ก็ดี ทั้งหมด ก็เป็นแต่รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ นั้นไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่เป็นนั้น นั้นไม่ใช่ตัดตาตัวตนของเราดังนี้ จึงพ้นแล้วเพราะไม่ถือมั่น ด้วยเหตุ เท่านั้นแหละ ภิกษุชื่อว่า เป็นพระอรหันต์ มีอาสวะสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว มีกิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว ปลงภาระเสียได้ มีประโยชน์ตนถึงแล้วโดยลำดับมีสังโยชน์ อันนำไปสู่ภพสิ้นแล้ว พันวิเศษแล้วเพราะรู้ชอบ ภิกษุผู้ที่พ้นวิเศษแล้วอย่างนี้แหละ ประกอบด้วยคุณอันยอดเยี่ยม ๓ ประการ คือ ความเห็นอันยอดเยี่ยม ๑ ความปฏิบัติ อันยอดเยี่ยม ๑ ความพ้นวิเศษอันยอดเยี่ยม ๑ เรียกตามศัพท์ธรรมะว่า *ทัสสนานุตตริยะ* ความเห็นอันยอดเยี่ยม *ปฏิบัติทานุตตริยะ* ความปฏิบัติอันยอดเยี่ยม *วิมุตตานุตตริยะ* ความพ้นวิเศษอันยอดเยี่ยม เมื่อมีจิตพ้นกิเลสแล้วดังนี้ ย่อมสักการะเคารพ นับถือ บูชาตถาคตว่า พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นตรัสรู้แล้ว ย่อมแสดงธรรมะเพื่อให้ตรัสรู้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงฝึกพระองค์แล้ว ย่อมทรงแสดงธรรมะเพื่อให้ฝึก พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงสงบแล้ว ย่อมทรงแสดงธรรมะเพื่อให้สงบ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงพ้นแล้ว ย่อมทรงแสดงธรรมะเพื่อข้ามพ้น พระผู้มีพระภาค พระองค์นั้นทรงดับสนิทแล้ว ย่อมทรงแสดงธรรมะเพื่อความดับสนิท

สัจจนิกคนได้ทูลสารภาพตนเอง ยกย่องพระพุทธเจ้าว่าตนนั้นเป็นคนคอย กำจัดผู้อื่น เป็นคนคอยคะนองวาจาได้สำคัญถ้อยคำของพระโคตมว่าตนอาจรุกรานได้ ด้วยถ้อยคำของตน บุรุษมาปะทะข้างซัน้ำมันเข้าก็ดี เจอะกองไฟอันกำลังลุกโผลงเข้า ก็ดี เจอะงูพิษที่มีพิษร้ายก็ดี ยังพอเอาตัวรอดได้บ้าง แต่มาเจอะพระโคตมเข้าแล้ว ไม่มีเอาตัวรอดได้เลย ข้าแต่พระโคตมข้าพเจ้าเป็นคนคอยกำจัดผู้อื่น เป็นคนคอย

คะนองวาจา ได้สำคัญถ้อยคำของพระโคตมว่าตนอาจรุกรานได้ด้วยถ้อยคำของตน ขอพระโคตมพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จงรับนิมนต์เพื่อฉันในวันพรุ่งนี้

เมื่อได้นิมนต์พระพุทธเจ้าเพื่อทรงรับบิณฑบาตที่อารามของตนในวันรุ่งขึ้นแล้ว ก็ได้กล่าวชักชวนเจ้าลิจฉวีทั้งหลายไปร่วมถวายอาหารพระพุทธเจ้า วันรุ่งขึ้นพระพุทธเจ้า พร้อมกับพระสงฆ์สาวกก็ได้เสด็จไปยังอารามของสัจจนิกครนถ์ ทรงรับอาหารบิณฑบาต เสวยพร้อมกับพระสงฆ์เสร็จแล้ว สัจจนิกครนถ์จึงทูลขอให้บุญและผลบุญที่มีในทานนี้ จงมีเพื่อความสุขแก่ทายกทั้งหลาย พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า บุญและผลบุญ ในทานนี้ อาศัยทักษิไณยบุคคลที่ยังไม่สิ้นราคะ โทสะ โมหะเช่นกับท่าน จงมีแก่ทายกทั้งหลาย ส่วนบุญและผลบุญอาศัยทักษิไณยบุคคลที่สิ้นราคะ โทสะ โมหะเช่นเรา จักมีแก่ท่าน คือจักมีแก่สัจจนิกครนถ์ ฉะนี้ ก็เป็นอันว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงชนะสัจจนิกครนถ์ ในการที่สัจจนิกครนถ์มุ่งมาทูลโต้ว่าทะกับพระองค์ และสัจจนิกครนถ์ก็ได้ยอมรับธรรมะ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงอย่างจริงใจ และได้ถวายทานคืออาหารบิณฑบาตแก่พระพุทธเจ้า และพระสงฆ์สาวก

ฉะนั้น เรื่องสัจจนิกครนถ์ที่มาราบทูลถามพระพุทธเจ้าเพื่อโต้ว่าทะและที่พระองค์ได้ตรัสตอบนี้ จึงมีข้อธรรมะที่มีสารัตถะ คือเนื้อความที่เป็นสาระแก่นสาร ตั้งแต่ต้นมาจนจบ และโดยเฉพาะก็เป็นภูมิปฏิบัติในวิปัสสนากรรมฐานโดยตรง อันผู้ปฏิบัติทางสมณะและวิปัสสนาโดยเฉพาะทางวิปัสสนา จะพึงถือเป็นแนวปฏิบัติได้ และก็แสดงถึงภูมิธรรมของท่านพระอัสสชิเถระที่ท่านสามารถแสดงธรรมะในพระพุทธศาสนา จับเอาสาระสำคัญขึ้นแสดงโดยย่อ ซึ่งคำตอบของท่านพระอัสสชิเถระต่อคำถามอันเป็นคำตอบที่แสดงธรรมะในพระพุทธศาสนาอย่างย่อที่สุด แปลว่าเป็นคำตอบแสดงธรรมะถึงขั้นที่เรียกว่า เป็นหัวใจ ที่ปรากฏอยู่ในประวัติ ก็คำตอบของท่านต่อคำถามของพระสารีบุตรเถระเมื่อยังเป็นปริพาชก ยังไม่รู้จักพระพุทธศาสนา ได้เห็นพระอัสสชิเดินทางมาบิณฑบาต มีอาการสำรวมเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส จึงได้คิดว่าท่านบรรพชิตผู้นี้จะต้องมีศาสนาที่ดีมีธรรมะที่ดี จึงมีอกากับกิริยาที่สำรavn น่าเลื่อมใส จึงได้ติดตามท่านอัสสชิไป เมื่อได้โอกาสก็ได้ถามปัญหาท่าน ท่านก็ตอบว่าท่านเพิ่งเข้ามาใหม่ ยังไม่มีความรู้อะไรกว้างขวาง จะตอบได้ก็แต่โดยย่อ ท่านพระสารีบุตรก็ตอบว่าขอให้ตอบโดยย่อ เพราะก็พอใจที่จะได้รับคำตอบแต่โดยย่อ

ท่านพระอัสสชิจึงได้ตอบที่ท่านมาผูกไว้เป็นคาถาอันเป็นที่นับถือว่าเป็นหัวใจอริยสัจจจาริกอยู่ในศิลาจารึกทั้งหลายของพระเจ้าอโศกเป็นอันมาก ว่า

เตสญจ โย นิโรโธ จ เอวံวาทิ มหาสมโณ

ซึ่งแปลความว่า

ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิดหรือว่าเกิดแต่เหตุ พระมหาสมณะ ตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะ มีวาตะอย่างนี้ ดังนี้

คาถานี้เป็นคาถาที่มีชื่อเสียง ถือว่าเป็นหัวใจของอริยสัจจหรือพระพุทธศาสนา ดังกล่าว ก็เป็นคำตอบของพระอัสสชิ และในเรื่องสัจจกนิครนถ์นี้ ก็บังเอิญให้สัจจกนิครนถ์ได้ไปพบพระอัสสชิอีกซึ่งท่านเดินบิณฑบาต ก็ไปถามท่านอีกว่า พระพุทธเจ้านั้นตรัสสอนสาวกทั้งหลายเป็นส่วนมากอย่างไร ถ้ามหาเฉพาะที่เป็นส่วนมากด้วย คือที่สอนมากสอนน้อย ๆ นั้นสอนอย่างไร ซึ่งคำตอบของท่านนี้เราก็ได้นำมาสวดกันอยู่ทุกวัน ในบทสวดตอนทำวัตรเช้าดังที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ก็เป็นถ้อยคำตอบของท่านพระอัสสชิ อีกเหมือนกัน และก็เป็นการสอนของพระพุทธเจ้าที่สอนสาวกมากจริง ๆ ให้ใช้ปัญญา พิจารณาว่ารูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นอนิจจะ ไม่เที่ยง รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นอนัตตา มิใช่อัตตาตัวตน สัพเพ สงขารา อนิจจา สังขารังปวงไม่เที่ยง สัพเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตามิใช่ตัวตน ดังนี้

นั่งขัดสมาธิ ต้องศึกษากำหนดว่า

๑. ต้องศึกษากำหนดให้รู้จักว่า รูปเป็นอย่างไร เวทนาเป็นอย่างไร สัญญาเป็นอย่างไร สังขารเป็นอย่างไร วิญญาณเป็นอย่างไร นี้เรียกว่าวิปัสสนาภูมิ

๒. เมื่อรู้จักตัววิปัสสนาภูมิตามข้อ ๑ ก็กำหนดพิจารณาว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นอนิจจะ ไม่เที่ยง เป็นอนัตตา มิใช่อัตตาตัวตน

ข้อว่าไม่เที่ยงนั้นก็ถือเป็นสิ่งที่เกิดดับ ข้อที่ว่าเป็นอนัตตามิใช่เป็นอัตตาตัวตนนั้น เพราะบังคับให้เป็นไปตามปรารถนาไม่ได้ ว่าขอให้รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จงเป็นอย่างนี้ อย่าได้เป็นอย่างนั้น ฉะนั้น จึงไม่ควรที่จะยึดถือว่า เอตัง มะมะ นี้เป็นของเรา เอโสหะมัสมิ เราเป็นนี้ เอโส เม อัตตา นี้เป็นอัตตาตัวตนของเรา ที่พูดกันสั้น ๆ ว่า มิใช่ตัวเรามีใช่ของเรา

๓. เมื่อพิจารณาแยกแต่ละอย่าง คือแยกแต่ละอย่างว่ารูป ว่าเวทนา ว่าสัญญา ว่าสังขาร ว่าวิญญาณ แต่ละข้อว่าเป็นอนิจจะ เป็นทุกขะ เป็นอนัตตา ดังนี้แล้ว ก็มาถึงข้อสามก็คือพิจารณารวมเข้ามามีว่า สัพเพ สงฺขารา อนิจฺจา สังขารทั้งปวง เป็นอนิจจะ ไม่เที่ยง สัพเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา มิใช่อัตตาตัวตน

ข้อสามนี้มีข้อที่จะพึงอธิบายแยกแยะให้เข้าใจ คือ

ข้อ ๓.๑ ข้อว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ก็คือว่าสังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่ง เป็นคำรวมของสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งหลาย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณแต่ละข้อนั้นก็ล้วนเป็นสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งนั้น จึงรวมเข้าในคำว่าสังขารคำเดียว และแม้ว่าจะเป็นสิ่งอื่นใดคือจะเป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณของคนก็ดี จะเป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณของสัตว์ทั้งหลายในโลก เช่นบรรดาสัตว์เดียรัจฉานทั้งหลาย ช้าง ม้า โค กระบือ เป็นต้นก็ดี และแม้ว่าจะเป็นสิ่งทั้งหลายในโลกที่ไม่มีใจครอง เช่นแผ่นดิน ภูเขา ทุก ๆ อย่าง ซึ่งเราได้เรียนกันมาว่าเป็นอุปาทินนสังขาร สังขารที่มีใจครอง

อุปาทินนสังขาร สังขารที่ไม่มีใจครอง ก็รวมเข้าในคำว่าสังขารทั้งหมด ตลอดจนถึงกรรมที่ประกอบ กระทำทางกาย ทางวาจา ทางใจ รวมทั้งข้อปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญาต่าง ๆ ก็ไม่พ้นไปจากคำว่า สังขาร เพราะจะต้องผสมปรุงแต่งจึงจะเกิดขึ้นมา เช่นว่ากรรมก็ต้องทำจึงจะเป็นกรรมขึ้นมา เป็นกรรมดีเป็นกรรมชั่ว แม้สมาธิ ก็ต้องทำขึ้นมาจึงจะเป็นสมาธิ

เพราะฉะนั้น จึงได้มีจำแนกสังขารออกไปอีกนัยหนึ่งเป็นปุญญาภิสังขาร ปรุงแต่งบุญ อปุญญาภิสังขาร ปรุงแต่งบาป อเนญชาภิสังขาร ปรุงแต่งอเนจชา

คือสิ่งที่ไม่หวั่นไหว เพราะฉะนั้น คำว่าสังฆารนี้จึงคลุมไปทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นสิ่งผสม
 ประუნต์อันรวมอยู่ใน สังฆตลักษณะ คือลักษณะของสิ่งที่ผสมประუნต์ คือบรรดา
 ทุกอย่างที่มีลักษณะดังนี้ เรียกว่าสังฆารทั้งนั้น อันได้แก่ อุปปาโท ปญญาติ
 ความเกิดขึ้นปรากฏ วโย ปญญาติ ความเสื่อมสิ้นไปปรากฏ จิตตส อณฺณตตติ
 ปญญาติ เมื่อยังตั้งอยู่ความแปรปรวน เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นปรากฏ สิ่งที่มี
 ลักษณะดังกล่าวนี้ ทุกอย่างเรียกว่าสังฆาร ทั้งนั้น จะมีใจครองหรือไม่มีใจครอง
 ก็ตาม เพราะฉะนั้น คำว่า สัพเพ สงฺขารา จึงคลุมถึงสังฆารทั้งหมด ดังกล่าว

อีกอย่างหนึ่งเมื่อชี้เข้ามาจำเพาะที่ขันธห้า ก็ขันธห้าที่พิจารณาให้เห็นอนิจจะนี้เป็น
 เป็นขันธห้าที่เป็นปัจจุบัน ฉะนั้น คำว่าสังฆารทั้งปวงจึงคลุมถึงขันธห้า ทั้งที่เป็นอดีต
 ทั้งที่เป็นอนาคต ทั้งที่เป็นปัจจุบัน ทั้งที่เป็นภายใน ทั้งที่เป็นภายนอก ทั้งที่เป็น
 ส่วนหยาบ ทั้งที่เป็นส่วนละเอียด ทั้งที่เป็นส่วนเลว ทั้งที่เป็นส่วนประณีตคือดี ทั้งที่ตั้ง
 อยู่ไกล ทั้งที่ตั้งอยู่ใกล้ รวมเข้าหมดเรียกว่าสังฆารทั้งปวง สัพเพ สงฺขารา ไม่เที่ยง

๓.๒ ข้อว่าธรรมะทั้งปวงเป็นอนัตตา ก็เป็นคำคลุมอีกเหมือนกัน คลุมถึง
 สังฆาร และวิสังฆาร เมื่อคลุมถึงสังฆารและวิสังฆารดังนี้จึงแยกอธิบายว่าสังฆารทั้งปวง
 ดังกล่าว ใน ๓.๑ นั้นก็เป็นอนัตตา มิใช่อดีตตัวตน เรียกว่าสังฆตธรรม ธรรมะ
 ที่เป็นสังฆารคือที่ประუნต์ ส่วนที่เป็นวิสังฆาร หรือเรียกว่าอสังฆตธรรม ธรรมะที่ไม่
 ประუნต์อันหมายถึง ภูมิที่บรรลุไปโดยลำดับ และที่เป็นอย่างสูงก็หมายถึงนิพพาน
 นี้ในด้านจิตใจ เพราะว่าภูมิที่บรรลุไปโดยลำดับนั้นไม่ได้เป็นสิ่งที่บุคคลสร้างขึ้น แต่ว่า
 เป็นสิ่งที่บุคคลบรรลุ สิ่งทีบุคคลสร้างขึ้นนั้น ก็คือการปฏิบัติการดำเนินที่เป็นส่วนเหตุ
 ทั้งหลายส่วนผลทั้งหลาย แต่ว่าภูมิที่บรรลุนั้นไม่ใช่คนสร้างขึ้นมา เป็นสิ่งที่บรรลุ
 จึงชื่อว่าวิสังฆารหรือเป็น อสังฆตธรรม ทุก ๆ ภูมิที่บรรลุจนถึงนิพพานก็เป็น
 วิสังฆารหรืออสังฆตธรรม ไม่ได้ถูกประუნต์ สิ้นความประუნต์ด้วยประการทั้งปวง
 แม้สังฆตธรรม หรือวิสังฆารนี้ก็เป็นอนัตตามิใช่ตัวตน ก็เป็นธรรมะ ข้อนี้แหละเป็น
 ข้อสำคัญในพระพุทธศาสนา คือ สัพเพ ธมฺมา อนตฺตา อันแสดงว่าพระพุทธศาสนานั้น
 แม้ในอสังฆตธรรมหรือวิสังฆารดังกล่าว ก็มิให้ยึดถือว่าเป็นตัวเราของเรา เพราะว่า
 ที่จะเป็นอัตตาขึ้นมานั้น อัตตาในพระพุทธศาสนาก็คือสิ่งที่ยึดถือตัวเราของเรา
 แม้ว่าสิ่งนั้นจะมีอยู่ดำรงอยู่ตั้งอยู่ คือวิสังฆารหรืออสังฆตธรรมทั้งหลาย เป็นสิ่งที่มีอยู่

ตั้งอยู่ ดำรงอยู่ ไม่มีกาล ไม่มีเวลา ดังที่เรียกในที่อื่นว่าธรรมะ หรือธรรมธาตุ หรือว่าธาตุ ดังที่ตรัสไว้ในบางพระสูตรว่า ธาตุนั้นตั้งอยู่เป็นธรรมชาติ เป็นธรรมนิยาม เป็นธรรมชาติ ก็คือความตั้งอยู่แห่งธรรมะ เป็นธรรมนิยามก็คือความกำหนดแน่แห่งธรรมะ

เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงไม่ปฏิเสธสิ่งที่ตั้งอยู่ สิ่งที่มีอยู่ สิ่งที่ดำรงอยู่ คือวิสังขารคืออสังขตธรรมว่า มีอยู่จริง ดำรงอยู่จริง และโดยเฉพาะภูมิธรรมที่บรรลุดลอดจนถึงนิพพานนี้ พระพุทธเจ้ายังตรัสเรียกชื่อว่าเป็นอายตนะ ดังที่ตรัสไว้ในที่แห่งหนึ่งว่า *อตุถิ ภิกฺขเว ตทหายตฺนํ ภิกฺขุทั้งหลาย อายตนะนั้นมิใช่* ที่เรียกว่า อายตนะ แปลว่าที่ต่อ หมายความว่าบุคคลปฏิบัติให้บรรลุได้ให้ถึงได้ ก็เป็นอันว่าให้จิตนี้ต่อเข้าไป ได้ดังที่มีตรัสไว้ในคาถาหนึ่งว่า *วิสงฺขารคตํ จิตตํ จิตตังวิสงฺขารคือนิพพาน* ปราศจากสังขารเครื่องปรุงแต่งแล้ว *ตณฺหณํ ขยมฺขมฺคคา* ถึงความสิ้นไปแห่งตัณหาทั้งหลายแล้ว ดังนี้ ถ้าหากว่าไม่เป็นอายตนะก็บรรลุไม่ได้ ถึงไม่ได้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นอายตนะคือต่อได้ บรรลุได้ ถึงได้ ก็คือวิสังขารหรืออสังขตธรรม คือภูมิธรรมที่บรรลุและนิพพาน นิพพานก็เป็นภูมิธรรมอันหนึ่งที่บรรลุอันเป็นที่สุด แต่ก่อนจะถึงก็ต้องบรรลุถึงภูมิธรรมที่พึงบรรลุไปโดยลำดับ แต่อย่าไม่ให้ยึดถือว่าเป็นตัวเราของเราเพราะถ้ายังมีความปรารถนาต้องการอยากได้ อยากถึงอยู่ ก็ถึงไม่ได้บรรลุไม่ได้ ต้องปล่อยวางทั้งหมด ปล่อยวางเมื่อใด ก็เป็นอันว่าบรรลุได้ ถึงได้ จิตเชื่อมเข้ากับวิสังขารคืออสังขตธรรมได้

เพราะฉะนั้น อตฺตาในพระพุทธศาสนาพึงเข้าใจว่าหมายถึงสิ่งที่ยึดถือว่าเป็นตัวเราของเราทั้งหลาย แต่ว่าสิ่งที่มีอยู่ดำรงอยู่ตั้งอยู่ก็มีอยู่ นั่นก็คือภูมิธรรมที่บรรลุโดยลำดับตลอด จนถึงนิพพานดังกล่าว เป็นสิ่งที่มีอยู่ดำรงอยู่ตั้งอยู่ไม่เสื่อมสิ้นสูญไปไหนตลอดเวลา ไม่มีกาลเวลา เพราะฉะนั้น แม้อสังขตธรรมหรือวิสังขารนั้นก็ใช่อันตตามีใช่เป็นอัตตาดัตตน คือมิใช่สิ่งที่จะพึงยึดถือว่าเป็นตัวเราของเรา นี่เป็นคติทางพระพุทธศาสนาซึ่งพึงเข้าใจ เพราะฉะนั้น หลักของพระพุทธศาสนาที่เป็นข้อสำคัญที่สุดนั้นก็คือ *สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา* นี้แหละ หรือว่ารวมเข้าเป็น ๒ ข้อ *สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา* สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง *สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา* ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา นี่เป็นสังจัจจธรรมที่เป็นหลักใหญ่ในพระพุทธศาสนา

ท่านพระอัสสชิก็ได้กล่าวหลักนี้ขึ้นมา เป็นคำตอบว่าพระพุทธเจ้าได้สอนสาวก เป็นส่วนใหญ่หรือเป็นส่วนมากดังนี้ ที่เราสวดกันอยู่ทุกวันนี้ได้มาจากคำตอบของท่าน ที่ท่านตอบแก่สังฆกนิครนถ์ในคาถาที่ยกมาแสดงนี้

๓.๓ ในคำตอบนี้จะพึงเห็นว่า แสดงทวิลักษณ์ คือลักษณะ ๒ ได้แก่ อนิจจะและ อนัตตา ส่วนโดยทั่วไปนั้นแสดงไตรลักษณ์ คือลักษณะ ๓ อนิจจะ ทุกขะ อนัตตา ท่านอธิบายว่า ทุกขะอันเป็นข้อที่ ๒ นั้นก็รวมอยู่ในอนิจจะ คือไม่เที่ยง แม้จะแยกออกเป็น ๓ อธิบายทุกขะก็ต้องอิงอยู่กับอนิจจะ ดังที่มีอธิบายว่า ที่เรียกว่า ทุกขะนั้นก็คือมีลักษณะที่ถูกบีบคั้น ถูกอะไรบีบคั้น ก็คือถูกความเกิดความดับบีบคั้น อยู่ตลอดเวลา จึงทนอยู่คงที่มีได้ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป คำว่า “ทนอยู่ไม่ได้” นั้นเป็นพยัญชนะของคำว่า ทุกขะ ที่แปลว่าทนยากก็คือทนไม่ได้ ทนไม่ได้ก็คือว่าอยู่คง ที่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป ทำไม่จึงเป็นอย่างนั้น ก็เพราะว่าต้องถูกความเกิดความดับ บีบคั้นอยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้น อธิบายทุกขะจึงต้องอิงอยู่กับอนิจจะ ไม่เที่ยง เพราะอนิจจะนั้นก็คือเกิดความดับ ฉะนั้น ในที่บางแห่งท่านจึงแสดงไว้แต่ลักษณะ ๒ ไม่มีทุกขะ โดยที่ทุกขะนั้นรวมอยู่ในอนิจจะ

อีกอย่างหนึ่ง ทุกขะนั้นเป็นคำรวมทั้งหมด คือสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ตามที่เป็น อนิจจะเป็นอนัตตานั้น ก็รวมอยู่ในคำว่าทุกขะคำเดียว ดังที่ยกขึ้นในอริยสัจจะข้อที่ ๑ ว่าทุกขอริยสัจจะ อริยสัจจะคือทุกข์ ซึ่งมีอธิบายว่าชาติเป็นทุกข์ แก่เป็นทุกข์ ตายเป็นทุกข์ เป็นต้น และเมื่ออธิบายรวมเข้ามาแล้วก็คือทุก ๆ อย่างที่เป็นสังขารอันจะต้องเป็น อนิจจะ เป็นทุกขะ เป็นอนัตตา หรือเป็นอนิจจะเป็นอนัตตานั้นเอง รวมเข้าใน คำว่า “ทุกข์” ซึ่งปรากฏอาการเป็นเกิดแก่เจ็บตาย เป็นต้น เพราะฉะนั้น คำว่าทุกขะ จึงเป็นคำรวม ดังคำว่าทุกขอริยสัจจ์ นี้เป็นอธิบายประกอบ

วันนี้ไม่ต้องนั่งสมาธิ ยุติแค่นี้

ครั้งที่ ๓๓/
พุทธชยมังคลคาถาที่ ๓-๔

จะแสดงพุทธชยมังคลคาถาที่ ๓ ที่สวดว่า

นनुโทปนนุทกุชคฺ วิพุฉฺ มหิทฺธิ
ปุตุเตน เถรกุชเคน ทมาปยุโนโต
อิทฐูปเทส วิธินา ชิตวา มุณินฺโท
ตนะเตชสา ภาวตุ เต ชยมงฺคลานิ

แปลยกศัพท์ว่า มุณินฺโท พระจอมมุนี ปุตุเตน ทรงโปรดให้พระโมคคัลลานเถระ พุทธชินโรส เถรกุชเคน ผู้เป็นพระเถระเหมือนอย่างภุชงค์คือนาค ทมาปยุโนโต ไปทรมาน นनुโทปนนุทกุชคฺ ซึ่งภุชงค์ คือ นาคชื่อนันโทปนันทะ วิพุฉฺ ผู้มีความรู้ผิด มหิทฺธิ มีฤทธิ์มาก อิทฐูปเทสวิธินา ด้วยวิธีใช้ฤทธิ์ ชยมงฺคลานิ ขอชยมงคลทั้งหลาย ภาวตุ จงมี เต แก่ท่าน ตนะเตชสา ด้วยเดชแห่งพระพุทธชยมงคลนั้น

เรื่องนี้ อ้างถึงพญานาคชื่อนันโทปนันทะ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้โปรดให้พระโมคคัลลานเถระไปทรมานด้วยวิธีใช้ฤทธิ์ เรื่องนาคนี้ตามที่แสดงไว้ในอรรถกถา เป็นโอปปาติกะจำพวกหนึ่ง คือเป็นจำพวกลอยเกิด ที่มีแสดงด้วยความเชื่อถือกันมา ตั้งแต่เก่าก่อนความบังเกิดขึ้นแห่งพระพุทธศาสนา ว่ามีลักษณะเป็นงูพิเศษมีหงอน หรือจะเรียกว่างูหงอน และอันที่จริงคำว่า นาคะหรือนาคนี้ พระอาจารย์ผู้แสดงศัพท์ ได้แสดงไว้ว่า มาจากคำว่านะคะที่แปลว่างูเขา มาเป็นนาคะ ก็แปลว่าชาวเขา ใช้เป็น

ชื่อของช่างก็ได้ ซึ่งอาจจะแปลว่าสัตว์ที่มีร่างกายใหญ่ดุจภูเขา ใช้เป็นคุณศัพท์สำหรับ
แตงนาม ให้ทราบลักษณะพิเศษก็ได้ แปลว่าผู้มีอาการดุจภูเขา ซึ่งถือเอาใจความว่า
เป็นผู้ประเสริฐผู้ยอดเยี่ยม

ในอินเดียใช้เป็นชื่อของมนุษย์เฝ้าหนึ่ง ในบัดนี้ส่วนมากอยู่ในแคว้นอัสม
ของอินเดียและในบริเวณหมู่ภูเขานาคะสำหรับที่ใช้เป็นชื่อของงูหอน ที่เรียกว่า นาค
หรือที่เราเรียกว่า พญานาค และพวกนาคนี้กล่าวกันว่าเป็นบริวารของท้าววิรูปักษะ
ซึ่งเป็นมหाराชผู้เป็นโลกบาลทิศตะวันตก อันเป็นที่เชื่อถือนับถือกันมาตั้งแต่เก่าก่อน
พุทธกาล และกิตติมาเล่าในพระพุทธานุชาตที่แสดงถึงว่า นาคที่มีฤทธิ์มากชื่อว่า
นันทโพนันทะ วันหนึ่งได้เข้าไปอยู่ในข่ายแห่งพระญาณของพระพุทธเจ้าซึ่งทรงตรวจดู
สัตว์โลกผู้ซึ่งมีอุปนิสัยที่จะเสด็จไปโปรดได้ในวันนี้ นันทโพนันทนาคก็เข้าไปในข่าย
แห่งพระญาณซึ่งทรงทราบว่านาคนี้เป็นมิจฉาทิฎฐิ ไม่เลื่อมใสในพระรัตนตรัย และ
พระโมคคัลลานะ สามารถที่จะปลดเปลื้องเขาออกจากมิจฉาทิฎฐิได้ จึงได้เสด็จไปด้วย
ฤทธิ์ลู่ที่อยู่ของนันทโพนันทนาคนั้นพร้อมกับพระสาวกทั้งหลาย และเมื่อพญานาค
ได้เห็นพระพุทธเจ้า และหมู่พระสาวกเสด็จไปผ่านที่อยู่ของตนก็แสดงฤทธิ์ ก็โปรดให้
พระโมคคัลลานเถระ แสดงฤทธิ์ปราบพญานาคก็แพ้ฤทธิ์ของพระโมคคัลลานะ และ
ก็ได้ขอร้องท่านพระโมคคัลลานะเป็นสรณะท่านพระโมคคัลลานะก็บอกว่าขอให้ไป
เฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งเสด็จมาด้วยแล้ว ก็ได้พานาคไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พญานาคก็
กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ พระพุทธเจ้าก็ตรัสอวยพรให้นาคราชมีความสุข

เรื่องนี้เป็นเรื่องเล่าในคัมภีร์อรรถกถา ฉะนั้น จะได้มาอย่างไรก็ยากที่จะ
ทราบได้ แต่ว่าเกี่ยวกับเรื่องแสดงฤทธิ์นี้ก็ยังมีแสดงไว้ในหลักธรรมในพระพุทธานุชาต
คือ ในหมวดวิชา ๓ หรือว่าญาณ ๓

๑. *บุพเพนิวาสญาณ* รู้ระลึกบุพเพนิวาส คือ นิวาสที่อาศัยในปางก่อนได้
ค่านิวาสนี้ แปลว่าที่อาศัย บ้านก็เรียกว่านิวาส ดังคำว่าสวางคินิวาส เพราะฉะนั้น
บุพเพนิวาสญาณ ญาณที่เป็นเหตุให้ระลึกถึงนิวาสในปางก่อนได้ ก็คือระลึกถึงบ้าน
เก่าได้ ซึ่งหมายถึงขันธอันเป็นที่อาศัยอยู่ในปางก่อน ซึ่งกล่าวสั้นเพื่อเข้าใจง่ายก็คือ
รู้ระลึกชาติได้ เรียกให้เต็มทีว่า บุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือรู้ระลึกชาติหนหลังได้

๒. จุตูปปาตญาณ รู้จักจุดคือความเคลื่อนจากชาติหนึ่ง ๆ อุปปาตคือความเข้าถึงชาติหนึ่ง ๆ ว่าเป็นไปตามกรรม

๓. อาสวัคชญาณ รู้จักทำอาสวะให้สิ้น ทั้งสามนี้เรียกว่า วิชชา ๓ หรือ ญาณ ๓

อีกหมวดหนึ่ง อภิญญา ๖ อภิญญา แปลว่า รู้ยิ่ง ก็คือ

อิทธิวิริ แสดงฤทธิ์ได้ ทิพพโสต หูทิพย์ เจโตปริยญาณ รู้จักกำหนดใจผู้อื่น ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติได้ ทิพพจักขุ ตาทิพย์ อีกชื่อหนึ่งก็เรียกว่า จุตูปปาตญาณ ดังกล่าวในข้อวิชชา ๓ และอาสวัคชญาณ รู้จักทำอาสวะให้สิ้น

สำหรับท่านผู้ปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งได้ปฏิบัติทางสมาธิมาจนได้ อปัณาสมาธิ บรรลุถึงฌาน คือรูปฌาน อรูปฌาน หรือรูปสมาบัติ อรูปสมาบัติ และบำเพ็ญวิปัสสนาต่อได้บรรลุมรรคผลจนถึงเป็นพระอรหันต์ในที่สุด บางพวกก็ได้ วิชชา ๓ บางพวกก็ได้อภิญญา ๖ บางพวกก็ได้ทั้ง ๒ อย่าง คือได้อภิญญา ๖ ก็เท่ากับ ได้ทั้ง ๒ อย่าง เพราะว่าวิชชา ๓ นั้นก็รวมอยู่ในอภิญญา ๖ ด้วย อภิญญา ๖ นั้น ก็เพิ่มเข้าอีก ๓ ข้อ คือมีวิชชา ๓ เป็นหลัก และเพิ่มอีก ๓ คือ อิทธิวิริ ทิพพโสต และเจโตปริยญาณ ก็เป็นอภิญญา ๖

อีกอย่างหนึ่งแสดงไว้วิชชา ๘ คือ ๑. วิปัสสนาญาณ ญาณอันนับเข้าใน วิปัสสนา ๒. มโนมยิทธิ ฤทธิ์แห่งมโนมัยกาย คือ ถอดมโนมัยกายออกจากกายนี้ได้ ๓. อิทธิวิริ แสดงฤทธิ์ได้ ๔. ทิพพโสต หูทิพย์ ๕. เจโตปริยญาณ รู้จักกำหนดใจผู้อื่น ๖. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติได้ ๗. ทิพพจักขุ ตาทิพย์ ๘. อาสวัคชญาณ รู้จักทำอาสวะให้สิ้น

วิชชา ๘ นี้ก็คืออภิญญา ๖ นั้นแหละ เติมเข้าอีก ๒ ข้อ คือเติมข้อ วิปัสสนาญาณ และมโนมยิทธิ มโนมยิทธินี้ควรจะอธิบายให้ทราบอีกสักหน่อยหนึ่งที แปลว่า ฤทธิ์ แห่งมโนมัยกาย คือฤทธิ์โดยการใช้มโนมัยกาย พระพุทธเจ้าที่เสด็จไปโปรดพระสาวกก็ดี ที่เสด็จไปในที่ใดที่หนึ่งก็ดี ท่านแสดงว่าเสด็จไปด้วยกายเนื้อนี้บ้าง เสด็จไปด้วยมโนมัยกายบ้าง เสด็จไปด้วยกายเนื้อนั้นก็คือเสด็จไปอย่างปกติธรรมดา ด้วยกายนี้ ดังที่เสด็จไปนั้นไปนี้อยู่โดยปกติ

ส่วนข้อที่ว่าเสด็จไปด้วยมโนมัยกายนั้น คือ ไปด้วยกายซึ่งสำเร็จหรือเกิดจาก มโนคือใจ คำว่ามโนมัยแปลว่าสำเร็จด้วยใจ หรือเกิดจากใจ เกิดด้วยใจ มโนมัยกาย ก็คือกายที่สำเร็จด้วยใจ เกิดด้วยใจหรือเกิดจากใจ มโนมัยกายนี้ไม่ใช่เป็นกายเนื้อ แต่เป็นกายที่ไม่ปรากฏสรีระคือรูปร่างเช่นเดียวกับมโนคือใจหรือจิตซึ่งไม่มีสรีระคือ รูปร่างปรากฏ แต่ท่านแสดงว่าเป็นกายที่มีอินทรีย์สมบูรณ์ไม่บกพร่องอันหมายความว่า มีตามีหูมีจมูกมีลิ้นมีกายมีมโนคือใจอันเรียกว่า อินทรีย์ ๖ คือเมื่อมโนมัยกายนี้ ออกไป ก็เหมือนอย่างมีตาที่เห็นอะไรได้ มีหูที่ได้ยินอะไรได้ มีจมูกที่ได้กลิ่นอะไรได้ มีลิ้นที่รู้รสอะไรได้ มีกายที่ถูกต้องอะไรได้ มีมโน คือใจที่รู้เรื่องอะไรได้เหมือนอย่างนั้น และกายเนื้อก็คงอยู่ที่เดิมนั่นเอง เหมือนอย่างว่า ประทับอยู่ในพระคันธกุฎีที่พระเชตะวัน กายเนื้อก็คงอยู่ที่นั่นแต่มโนมัยกายนี้ออกไป

ดังเช่นที่มีแสดงว่าพระเถระบางรูปนั่งทำวิปัสสนาจนใกล้ที่จะบรรลุมรรคผล พระพุทธเจ้าทรงทราบและก็ได้ทรงทราบว่าถ้าได้เสด็จไปโปรดแสดงธรรมะแนะนำอีก เพียงเล็กน้อยพระสาวกรูปนั้นก็จะได้ปัญญาบรรลุมรรคผลได้โดยสะดวกทีเดียว จึงได้เสด็จไปโปรดเหมือนอย่างที่ได้เสด็จไปประทับจำเภาหน้าของพระสาวกรูปนั้น และ พระสาวกรูปนั้นก็เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จไปและทรงแสดงธรรมะสั่งสอน ก็เหมือนอย่างว่าแสดงด้วยพระโอษฐ์นี้แหละ และพระสาวกรูปนั้นก็ได้ยินที่ทรงสั่งสอนก็เหมือนกับ ที่สั่งสอนด้วยหูนี้แหละ แต่อันที่จริงพระพุทธเจ้าที่เห็นนั้นเป็นมโนมัยกายของพระพุทธเจ้า ที่เสด็จไป และเมื่อตรัสสอนด้วยข้อความสั้น ๆ แล้วก็เสด็จกลับ คือเสด็จออกไป หายไปจากที่นั่น มโนมัยกายนั้นก็กลับมาสู่กายเนื้อ

ในบางคราวที่มีเล่าว่า พระพุทธเจ้าเสด็จไปในเทวโลก ท่านก็แสดงว่าเสด็จไป ด้วยมโนมัยกายดังกล่าว และเรื่องมโนมัยกายนี้ สำหรับท่านผู้ที่ได้มโนมยิทธิย่อม สามารถที่จะทำได้ คือถอดมโนมัยกายออกไปสู่ที่นั่น สู่ที่นี่ได้ แล้วก็กลับเข้ามา ในขณะที่มีมโนมัยกายออกไปนั้น กายเนื้ออันนี้ก็ไม่ตายก็ยังมีชีวิตอยู่แต่เหมือนอย่างว่า ไม่มีใจครองอยู่เพราะว่าใจนั้นออกไป และเมื่อมโนมัยกายกลับเข้ามา ใจก็กลับมารอง กายเนื้อนี้อยู่ตามเดิม ในสมัยปัจจุบันนี้เจ้านายพระองค์หนึ่งท่านปฏิบัติทางกรรมฐาน มาก และได้ทรงเรียกมโนมัยกายนี้ว่า กายทิพย์คู่กับกายเนื้อบุคคลที่ทำได้ดีและ ได้เคยอบรมมาในทางนี้ในอดีต ก็สามารที่จะถอดกายทิพย์ออกจากกายเนื้อนี้ไปใน

ที่ใดที่หนึ่งได้ ก็คือว่าได้มโนมยิทธิข้อนี้ และบางคนแม้ในบัดนี้ที่เคยมีอุปนิสัยเคยอบรม มากก็ปรากฏว่าทำได้ก็มีอยู่ เท่าที่ได้รู้จักเร็ว ๆ นี้ก็ยังมีคนหนึ่งกำลังเป็นนักเรียน นายทหารอากาศ ก็บอกว่ากายทิพย์ชอบออกไปในบางครั้งบางคราว เช่น ในครั้งหนึ่ง เมื่อเร็ว ๆ นี้ก็เข้านอน และเมื่อนอนก็รู้สึกว่าตัวเองลุกขึ้นนั่ง แต่ว่าตัวเองที่ลุกขึ้นนั่ง นั้นมองไปก็ให้เห็นกายเนื้อของตนเองนอนอยู่ จนรู้สึกว่าตัวเองที่ลุกขึ้นนั่งนั้น ก็คือ กายทิพย์ที่ออกไป และได้พยายามที่จะให้กายทิพย์ที่ออกไปนั้นเข้าสู่กายเนื้อตามเดิม ก็กลับลงนอนใหม่ นอนทับลงไปในกายเนื้อของตัวเอง ก็เข้าใจว่าเข้าแล้วก็ลองลุกขึ้นมาใหม่ ก็ยังเห็นกายเนื้อของตนเองนอนอยู่อีก ก็แปลว่ายังไม่เข้าก็ต้องพยายามอยู่เป็น เวลาพักหนึ่งจึงเข้าได้ เมื่อลองลุกขึ้นนั่งจึงได้รู้สึกว่ากายเนื้อของตนเองลุกขึ้นนั่ง ก็แปลว่าเข้าไปแล้ว สำหรับรายที่เล่านี้ก็ไม่ได้มีความประสงค์จะให้เป็นอย่างนั้น แต่ก็ เป็นอย่างนั้น และก็เป็นมาเป็นบางครั้งบางคราว ก็แสดงว่าได้เคยมีอุปนิสัยในทางนี้ มาแล้ว นี่เป็นเรื่องของมโนมยิทธิ

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ก็ได้ทรงพระนิพนธ์ไว้เรื่องหนึ่ง เรื่องตายเกิด ตายสูญ ท่านก็เล่าถึงเรื่องเหล่านี้ไว้หลายเรื่องเหมือนกันอันเป็นสิ่ง ที่มีอยู่ แม้ในปัจจุบัน บางคนก็ยังเป็นไปได้ และเรื่องนั้นโทปนันทนาคนี้ ก็เป็นเรื่องที่ เล่าติดเข้ามาในอรรถกถาอันท่านแสดงอ้างเป็นข้อที่พระพุทธเจ้าได้ทรงชนะ มาประพันธ์ เป็นบทสวดมนต์สำหรับที่จะให้บังเกิดความชนะเป็นชยมงคลอันเป็นคาถาที่ ๗

ต่อไปพุทธชยมงคลคาถาที่ ๘ สวดว่า

ทศคาหัทธิจิภูชเคน สุทฏฐหตุถ์
พฺรหฺมํ วิสุทฺธิชฺชุตติมฺทฺธิพกาภิธานํ
ภวณาคเทน วิธินา ชิตวา มุนินฺโท
ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ

ซึ่งแปลยกศัพท์ว่า มุนินฺโท พระจอมมุนี ชิตวา ได้ทรงชนะ พฺรหฺมํ ซึ่งพฺรหฺม พกาภิธานํ ผู้มีอภิธานชื่อว่าภกะ อิทฺธิ ผู้มีฤทธิ์ ชฺชุต รุ่งเรือง วิสุทฺธิ สว่างไสว ทศคาหัทธิจิภูชเคน สุทฏฐหตุถ์ มีมืออันภุชงค์คืออุงพิษ อันได้แก่ทิวลิปคือความเห็นที่เป็นเหตุถือผิดชอบเอาแล้ว วิธินา ด้วยวิธี ภวณาคเทน วางยาอันวิเศษ คือเทศนาญาณ

ชยมงคลานี ขอชัยมงคลทั้งหลาย ภวตุ จงมี เต แก่ท่าน ตนุเตชสา ด้วยเดชแห่ง
พระพุทธรชยมงคลนั้น

แม้ในเรื่องของพกาพรหมหรือพกพรหมที่อ้างในคาถาสุดท้ายนี้ ก็ได้มีแสดง
ติดตามในคัมภีร์พระไตรปิฎกเหมือนกัน ว่าครั้งหนึ่งพระพุทธรเจ้าได้ประทับอยู่ใน
พระเชตวันารามอันเป็นอารามที่อนาถปิณฑิกสร้างถวายในกรุงสาวัตถี

สมัยนั้น พรหมชื่อพกะ ได้มีความเห็นที่ผิดอันเป็นบาบบังเกิดขึ้นว่า ที่นี่เที่ยง
ยั่งยืน แน่นอน เป็นอย่างเดียว ไม่มีที่จะเคลื่อน คือไม่ต้องจุดเคลื่อนไปเป็นธรรมดา
เป็นที่ที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุด ไม่อุปบัติ ไม่มีที่แล่นออกอื่นที่จะยิ่งไปกว่านี้ คือ
หมายความว่า พรหมโลกที่พกพรหมอุปบัติขึ้นนี้ เป็นที่ที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุด
ไม่อุปบัติอีกต่อไป เป็นที่ที่เที่ยงเป็นที่ที่ยั่งยืน แล้วก็ไม่มีที่จะแล่นออกที่ยิ่งไปกว่านี้
คือที่สุดเพียงเท่านี้ พระพุทธรเจ้าจึงได้เสด็จขึ้นไปโปรด และก็ได้รับการต้อนรับจาก
พกพรหม

พกพรหมก็ได้กราบทูลแสดงทฎฐิคือความเห็นดังกล่าวของตน พระพุทธรเจ้า
จึงได้ตรัสว่า พกพรหมนั้นยังมีวิชา ยังอยู่กับวิชา มากล่าวที่ที่ไม่เที่ยง
ไม่แน่นอน ยั่งยืน เป็นอย่างเดียว ที่ยังมีจุด คือความเคลื่อนไปเป็นธรรมดา ว่าเป็น
ที่ที่เที่ยง ที่ยั่งยืน ที่แน่นอน เป็นอย่างเดียว ที่ไม่จุดเป็นธรรมดา มากล่าวที่ที่ยังมี
เกิดแก่ ตาย มีจุด มีอุปบัติ ว่าไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุด ไม่อุปบัติ มากล่าวที่ซึ่ง
ยังมีที่ที่จะแล่นออกยิ่งขึ้นไปกว่าอีกว่าไม่มีเสียแล้วดังนี้

พกพรหมจึงได้กราบทูลว่า ตนและสหายรวมกัน ๗๒ ต่างได้ทำกรรมที่
เป็นบุญไว้ จึงมาเกิดในพรหมโลกนี้ ซึ่งไม่ต้องเป็นไปในอำนาจของใครอีก ล่วงชาติ
ล่วงชราเสียได้ รู้จบเวท บรรลุถึงที่สุด ชนทั้งหลายเป็นอันมากต่างก็พากันกระซิบ
กระซิบต้องการที่จะมาสู่ภพเช่นนี้

พระพุทธรเจ้าจึงได้ตรัสว่า พระองค์ได้ทรงทราบอายุของพกพรหมและสหาย
ที่ว่าอยู่ยั่งยืนตลอดไปนั้น อันที่จริงมีอายุเพียงแสนนิริพพุทะ (สังขยามีจำนวนศูนย์
๖๘ ศูนย์) เท่านั้น ซึ่งก็นับว่าเป็นอายุที่น้อยไม่ยืนยาว

พกพรหมจึงได้กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า ก็เมื่อพระองค์ได้ทรงรู้ทรงเห็นไม่มีที่สุด ทรงก้าวล่วงชาติชราได้ก็ขอให้ตรัสบอกศีลและวัตร คือกรรมเก่าของพกพรหมเองว่าได้อะไรมาบ้างซึ่งพกพรหมจะพึงรู้ได้

พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสบอกว่า พกพรหมได้ประกอบกุศลกรรมมาหลายอย่าง ได้ทรงระลึกได้เหมือนอย่างหลับแล้วตื่นขึ้น ก็เป็นต้นว่า พกพรหมได้เคยช่วยมนุษย์ซึ่งหิวกระหายไม่มีน้ำจะดื่มให้มึ้น้ำดื่มเป็นอันมาก ได้ช่วยมนุษย์ที่ถูกโจรจับ ไปแก้ไขให้หลุดออกมาได้ ได้ช่วยมนุษย์ที่เดินทางในทะเลถูกนาคที่ชั่วร้ายจะล่มเรือให้พ้นจากอันตรายได้ ตลอดจนถึงพระพุทธเจ้าเองเมื่อครั้งหนึ่งได้เป็นบุคคลชื่อว่ากัปะปะ ก็ได้เคยเป็นศิษย์ของพกพรหมและก็ได้สำคัญว่าพกพรหมเป็นผู้ที่มีความรู้เหล่านี้เป็นต้น พกพรหมก็ได้กล่าวรับรองว่าพระองค์ได้ทรงทราบจริง พระองค์เป็นพระพุทธเจ้า ผู้ได้ตรัสรู้จริง แล้วก็ทรงทราบคนอื่นตามเป็นจริงด้วย และพระองค์ก็ได้ทรงมีพระอนุภาพที่รุ่งเรือง ส่องพรหมโลกให้สว่างดังนี้ ก็เป็นว่าพกพรหมนี้กลับได้ความเห็นที่ถูกต้อง ละความคิดที่ว่าตนได้บรรลุถึงภูมิภพที่เที่ยงที่ยั่งยืนเสียได้ ดังนี้

แม้ในเรื่องนี้ ก็เป็นเรื่องที่แสดงไว้อันได้สาระคือแก่นสาร ในส่วนหลักของพระพุทธศาสนา ในข้อที่ว่าตามหลักพระพุทธศาสนานั้น เมื่อยังมีชาติ คือความเกิด จะเกิดในที่ใดก็ตาม แม้เกิดในพรหมโลกซึ่งมีอายุยืนมาก แต่ว่าก็จะต้องมีจุดคือความเคลื่อน คือต้อง มีเกิด มีดับ เพราะฉะนั้น ที่ซึ่งไม่แก่ ไม่ตายนั้นก็ต้องเป็นที่ที่ไม่เกิดคือนิพพานในพระพุทธศาสนา เมื่อได้บรรลุถึงนิพพานอันดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งสิ้น ไม่เกิดอีก จึงเป็นอันว่าได้บรรลุอมตธรรม ธรรมที่ไม่ตาย ก็คือไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย เพราะฉะนั้น ท่านจึงมีแสดงไว้ว่า *สพฺเพ ธมฺมา อนตตา* ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา คือไม่พึงยึดถือว่าเป็นตัวเราของเรา แม้ว่าจะบรรลุถึงนิพพานไม่เกิดอีก แต่ก็ไม่สูญ เป็นสิ่งที่มีอยู่ แต่ว่าเมื่อถอนธรรมะทั้งปวงเสียได้หมด ก็เป็นอันว่าถอนวาทะที่จะพูดเสียทุกทาง จึงไม่มีทางที่จะบัญญัติถ้อยคำขึ้นพูดถึงว่าอะไรต่อไป เป็นอันยุติ เพราะเมื่อยังไม่ยุติ ยังพูดถึงกันอยู่ว่าเป็นนั่นเป็นนี่ ก็แปลว่า ยังไม่จบ ยังไม่สิ้น เมื่อจบสิ้นก็แปลว่า ยุติที่จะพูดถึงกันต่อไป ไม่มีที่จะยกขึ้นมาเป็นนั่นเป็นนี่อะไรอีกต่อไป ท่านจึงเปรียบเหมือนดังว่า ไฟสิ้นเชื้อดับไป ไม่ถึงความนับว่า ไฟไป

ข้างไหนอย่างไร แต่ว่าไฟก็ไม่สูญ ฉันทิดก็ดี ท่านผู้ที่บรรลุนิพพานสิ้นกิเลสและ
กองทุกข์ทั้งหมดแล้ว ดับขันธไม่เกิดอีกก็เป็นผู้ที่ไม่สูญ แต่ก็พ้นจากทางของถ้อยคำที่
จะกล่าวถึงว่าอะไร เป็นอันยุติกันเสียทีหนึ่ง จะพูดว่าจิต ว่าวิญญาณหรืออะไรก็ได้
ทั้งนั้น จะพูดว่าตัวตนก็ได้ทั้งนั้น จะพูดว่า เป็นรูป เป็นเวทนา เป็นสัญญา
เป็นสังขารอะไรก็ได้ทั้งนั้น ก็เป็นยุติกันทั้งหมด จบกันเสียทีหนึ่ง ดังนี้เป็นหลัก
ในพระพุทธศาสนา

และก็ได้มีคาถापิดท้าย สวดว่า

เอตปิ พุทธชยมงคล อฏฐคาถา

โย วาจโน ทินทิเน สรเต มตฺนฺที

หิตฺวานเนกวิวิธานิ จุปฺทฺทฺวานิ

โมกฺขํ สุขํ อธิคเมยฺย นโร สปญฺโณ

ซึ่งแปลยกศัพท์ว่า โย นรชนใด สปญโณ มีปัญญา มตฺนฺที ไม่เกียจคร้าน
วาจโน สวดก็ดี สรเต ระลึกก็ดี พุทธชยมงคลอฏฐคาถา ซึ่งพระพุทธชยมงคล
๘ คาถา เอตปิ แม่เหล่านี้ ทินทิเน ทุก ๆ วัน นโร นรชน หิตฺวาน ละเสียได้
จูปฺทฺทฺวานิ ซึ่งอุปทวอันตรรายทั้งหลาย อเนกวิวิธานิ เป็นอนเอกคือมีใช้อย่างเดียว
อธิคเมยฺย ฟังบรรลู่ถึง สุข ซึ่งสุข โมกฺขํ คือความพ้น หรือความพ้นซึ่งเป็นสุข ดังนี้

ได้แสดงมาในพุทธชยมงคลคาถา ซึ่งเป็นบทสวดที่นิยมสวดกันอยู่ทั้งใน
หมู่ภิกษุ และหมู่คฤหัสถ์ฆราวาสผู้มุ่งชยมงคลทั้งหลาย ฉะนั้น ก็พึงทราบว่าการสวด
เมื่อระลึก ทำความเข้าใจไปตามใจความของบทที่สวด อันแสดงถึงชยมงคลของ
พระพุทธเจ้า ซึ่งได้ทรงชนะมาทุก ๆ ครั้ง ล้วนด้วยธรรมะทั้งนั้น เช่นด้วยบารมีธรรมะ
ทั้ง ๑๐ มีทาน เป็นต้น และที่แสดงไว้เป็นข้อ ๆ ในแต่ละคาถา ฉะนั้น ก็พึงทำความเข้าใจว่าชยมงคลนั้น จะพึงสำเร็จได้ ก็ต้องปฏิบัติให้มีธรรมะเหล่านี้ขึ้นในตน เช่น
ทาน เป็นต้น หรือเช่นขันติ และข้ออื่น ๆ ที่แสดงไว้ในแต่ละคาถา และเมื่อใช้ธรรมะ
มาเป็นเครื่องชนะดังนี้ ได้ชื่อว่า ได้ปฏิบัติเพื่อชยมงคลตามทางพระพุทธศาสนา
ย่อมจะชนะได้ และสิ่งที่ชนะนั้นก็พึงเข้าใจว่า ก็ชนะกิเลสในใจของตนเอง หรือว่า

ชนะจิตใจก็คือชนะกิเลสที่ในจิตใจของตนเอง เมื่อชนะกิเลสในจิตใจของตนเองได้ ก็เชื่อว่าได้ชนะด้วยความชนะอันเลิศตามทางพระพุทธศาสนา ดังนี้เป็นเนื้อหาของ พุทธชยมังคลคาถาเหล่านี้ ซึ่งเมื่อสวดเมื่อระลึกและปฏิบัติตามไป ก็จะบรรลุถึง โมกขสุข สุขคือความพ้นอันแท้จริงคือความพ้นกิเลสนั่นเอง แม้ว่าจะเป็นความพ้น ชั่วคราว พ้นเฉพาะอย่างก็ตาม พ้นได้เมื่อใดก็ได้โมกขสุขเมื่อนั้น เมื่อความโลภเกิดขึ้น ความโกรธเกิดขึ้น ความหลงเกิดขึ้น ใช้บารมีหรือในข้ออื่น ใช้ขันติใช้เมตตาเป็นต้น เอาชนะ เมื่อโลภ โกรธ หลง สงบลงไปได้ ก็เป็นอันว่าได้โมกขสุข กันครั้งหนึ่ง ๆ ดังนี้ก็เป็นชยมังคลตรงตามทางพระพุทธศาสนา ก็เป็นอันว่ายุติเพียงเท่านี้

ต่อจากนี้นั่งสมาธิ ๑๔ นาที ส่งท้าย

๑๒ ตุลาคม ๒๕๒๔

ธรรมกถาในการปฏิบัติอบรมจิต

ครั้งที่ ๑

อาร์มภกตา

ทางแห่งความสุข

บัดนี้ จะแสดงธรรมเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจมอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟังเพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม

วันคืนย่อมล่วงไปพร้อมกับชีวิตของทุก ๆ คนย่อมล่วงไป เพราะว่ากาลเวลานี้ย่อมกินตัวกาลเวลาเองด้วย กินสรรพสัตว์ทั้งหลายด้วย เพราะฉะนั้น ทุกคนจึงควรตั้งอยู่ในความไม่ประมาทคือไม่มัวเมาเพลินเลอเพลอเพลินไปในเรื่องหรือสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมาเพลินเลอเพลอเพลินทั้งหลาย

บัดนี้ก็เป็นเทศกาลเข้าพรรษา ซึ่งเวียนมาบรรจบเข้าอีกครั้งหนึ่ง จึงได้มีนวกภิกษุคือภิกษุผู้บวชใหม่เข้ามาบวชจำพรรษา และได้มีอุบาสก อุบาสิกา สาธุชนทั้งหลาย ตั้งใจปฏิบัติธรรม มีการสมาทานศีลเป็นพิเศษ และอบรมจิตในกรรมฐานเป็นต้น ในเทศกาลเข้าพรรษานี้เป็นพิเศษอีกด้วย และผู้ที่เข้ามาบวชใหม่ก็ดี ผู้ที่เข้ามาปฏิบัติทางกรรมฐานใหม่ก็ดี อาจจะไม่เคยปฏิบัติในกรรมฐาน เพราะฉะนั้น ก็ควรทำความเข้าใจเป็นเบื้องต้นก่อนว่า การปฏิบัติกรรมฐานนั้นก็คือการปฏิบัติอบรมจิตใจให้สงบตั้งมั่น และอบรมปัญญาคือความรู้ในสภาวะธรรมคือสังขารทั้งหลายตามคติธรรมดา

หรือตามสามัญลักษณะเป็นเหตุให้มีความสงบใจจากความดิ้นรนทะเยอทะยานอยาก และความยึดถือทั้งหลาย เมื่อจิตใจมีความสงบตั้งมั่น และมีความรู้ สงบ ระวัง ความดิ้นรนทะเยอทะยานอยากและความยึดถือลงได้ ก็ย่อมจะได้พบความสุขใจอย่างแท้จริง อันเกิดจากความสงบนั้น

อันความสุขนั้นย่อมเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนาต้องการ และก็พากันแสวงหาความสุข แต่ว่าก็ไม่ค่อยจะได้พบความสุขกันเท่าไรนัก จึงยังปรากฏว่ามีความทุกข์ต่าง ๆ ที่ต้องประสบกันอยู่เป็นอันมาก แม้ว่าจะอยู่ในเครื่องแวดล้อมที่แตกต่างกัน ยิ่งหรือหย่อนต่างกันอย่างไร เพียงไร ก็ยังต้องประสบความทุกข์ ยังต้องมีความทุกข์เดือดร้อน เพราะฉะนั้น ความสุขอันแท้จริงมิได้เป็นสิ่งที่พึงได้จากปัจจัยเครื่องอาศัยทั้งหลาย ภายนอก เป็นปัจจัยโดยตรงก็ตาม เป็นปัจจัยโดยอ้อมก็ตาม อันเรียกว่าลาภก็ดี ความเป็นใหญ่ทั้งหลายกับทั้งความมีชื่อเสียง ความมีพรรคพวกบริวารมาก อันเรียกว่ายศก็ดี ความที่ได้รับสรรเสริญนิยมนยกย่องก็ดี ความสุขที่เกิดจากเครื่องแวดล้อมทั้งหลายภายนอกดังกล่าวมานี้ก็ดี ยังมีไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง ฉะนั้น ทุกคนผู้มีปัญญา จึงพากันแสวงหาความสุขที่แท้จริงอันยิ่งไปกว่าสิ่งเหล่านั้นขึ้นไปอีก แต่ว่าความสุขอันแท้จริงนั้นย่อมเป็นผลที่เกิดจากเหตุ อันเหตุแห่งความสุขที่แท้จริงซึ่งพระพุทธเจ้า ได้ตรัสรู้และได้ทรงแสดงสั่งสอนไว้ ก็ได้แก่นิโรธความดับทุกข์ กล่าวคือ ดับต้นหาความดิ้นรนทะเยอทะยานอยาก พร้อมทั้งความยึดถือทั้งหลายของจิตใจ

ความสุขแท้

ความดับทางใจนี้แหละเป็นตัวสันติคือความสงบ เป็นความสุขที่แท้จริงซึ่งเกิดจากเหตุตามที่ทรงสั่งสอนไว้ ก็ได้แก่นิโรธมัจจุเรวต รวมเข้าก็คือศีล สมาธิ ปัญญา ฉะนั้น เมื่อมีบุคคลปฏิบัติตรงไปในทางแห่งศีลสมาธิปัญญา ย่อมจะได้พบกับความดับทุกข์ ซึ่งเป็นสันติ เป็นความสุขอันแท้จริงดังกล่าว แต่ถ้าปฏิบัติไปในทางเหตุแห่งความทุกข์ คือปฏิบัติไปตามอำนาจของต้นหาความดิ้นรนทะเยอทะยานอยาก อันเป็นตัวทุกข์สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ก็ต้องประสบความทุกข์ จะต้องพบกับความทุกข์ต่าง ๆ เป็นต้นว่า ความเศร้าโศกระทมใจ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ เป็นต้น ตลอด

จนถึงไม่พ้นจากสังสารวัฏ คือความวน ท่องเที่ยว เวียนเกิดเวียนตายไปในชาติทั้งหลาย เป็นอันมาก แต่แม้ว่าเรื่องสังสารวัฏนี้จะเป็นเรื่องที่ละเอียด เอาเพียงว่าความทุกข์ใจต่าง ๆ อันเป็นความทุกข์ทางใจโดยตรงและเนื่องมาจากกายด้วย ที่ทุก ๆ คนต้องประสบ ก็เพราะดำเนินไปในทางของความทุกข์ คือตามอำนาจของต้นหาความดิ้นรนทะยานอยากดังกล่าวนั้น เพราะฉะนั้น トラบไตที่ไม่ปฏิบัติในทางดับตัณหา トラบนั้นก็จะพ้นจากความทุกข์ต่าง ๆ ไม่ได้ การปฏิบัติดับตัณหานั้นก็คือปฏิบัติทางศีล สมาริ ปัญญา ขยายออกไปเป็นมรรคมืองค์ ๘

ศีล

ศีลนั้นก็จะต้องมีเป็นภาคพื้น โดยย่อก็ได้แก่ศีลที่ทุกคนได้สมาทานเป็นภิกษุเป็นสามเณรก็สมาทานด้วยการอุปสมบทบรรพชา เมื่อทำการบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุเป็นสามเณรก็เป็นอันสมาทานศีลของสามเณรของภิกษุด้วย สำหรับคฤหัสถ์ การสมาทานศีลก็คือ การที่ตั้งใจรับศีลจากภิกษุก็ดี ตั้งใจรับศีลขึ้นด้วยตนเองก็ดี จะเป็นศีล ๕ ก็ตาม ศีล ๘ ก็ตาม หรือว่าศีลในอริยมรรค หรือว่าศีลกรรมบถก็ตาม นี้เป็นศีลอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง ศีลในขณะปฏิบัติกรรมฐาน ก็คือความตั้งใจสำรวมกาย วาจา ใจ ความสำรวมนี้เองเป็นศีลขึ้น ดังที่ทุก ๆ ท่านผู้นั่งอยู่ในขณะนี้มีความสำรวมทางกาย คือว่ากายนั่งสงบอยู่ในอิริยาบถที่นั่งสงบ สำรวมวาจาคือเว้นจากการพูด นั่งอยู่หรือว่าพูดก็พูดในเมื่อมีหน้าที่พูด และพูดอยู่ในคลองธรรมเหมือนดังที่ขณะนั่งอยู่นี้ท่านทั้งหลายเป็นฝ่ายหนึ่ง อาตมภาพเป็นฝ่ายพูด ทั้งสองฝ่ายก็ชื่อว่ามีความสำรวมวาจาด้วยกัน นั่งไม่พูดก็เป็นการสำรวมวาจา พูดในเมื่อมีหน้าที่พูดและพูดอยู่ในคลองธรรมก็เป็นการสำรวมวาจา พูดในเมื่อมีหน้าที่พูดและพูดอยู่ในคลองธรรมก็เป็นการสำรวมวาจาและสำรวมใจ คือว่าสงบใจ พร้อมทั้งตั้งใจ ตั้งใจฟังฝ่ายหนึ่ง ตั้งใจพูดอีกฝ่ายหนึ่ง ความสำรวมกาย สำรวมวาจา สำรวมใจดังนี้เป็นศีล เป็นศีลในขณะปฏิบัติ กำลังนั่งฟังอยู่ก็ดี กำลังพูดอบรมอยู่นี้ก็ดี เรียกว่าเป็นการปฏิบัติ ก็เพราะว่าเป็นศีลเป็นสมาริเป็นปัญญา ซึ่งในขณะเดียวกันนี้ ซึ่งเรียกว่าเป็นการปฏิบัติ ซึ่งจะต้องมีศีลเป็นภาคพื้นคือความสำรวมกาย สำรวมวาจา สำรวมใจดังกล่าวมานั้น

สมาธิ

เมื่อมีความสำรวมเป็นตัวศีลที่เป็นภาคพื้นของการปฏิบัติดังนี้แล้วก็ตั้งใจความตั้งใจนี้คือเป็นสมาธิ ท่านทั้งหลายก็ตั้งใจฟัง ผู้แสดงก็ตั้งใจแสดง ความตั้งใจฟังที่เป็นสมาธินี้กำหนดได้ว่า เมื่อฟังได้ยินทุกถ้อยคำ ไม่ตกหล่นคือว่าใจไม่ท่องเที่ยวไปในที่อื่น ก็เรียกว่ามีสมาธิในการฟัง แต่ในบางครั้งอาจท่องเที่ยวไปในที่อื่น ก็ไม่ได้ยินบางคำในขณะที่ใจออกไปนั้น เมื่อเป็นดังนี้ก็เรียกว่าเสียสมาธิในการฟัง เพราะว่าโสตะประสาท คือหูของทุก ๆ คนนี้ ถ้าใจไม่ตั้งหูก็ดับคือไม่ได้ยิน เหมือนดังหูหนวกแต่ความจริงไม่หนวก เมื่อใจตั้งด้วยจึงจะฟังได้ยิน เพราะฉะนั้น ใจกับหูต้องเป็นอันเดียวกันจึงจะฟังได้ยิน ความที่ใจกับหูเป็นอันเดียวกันนี้เรียกว่ามีสมาธิในการฟัง ฉะนั้น ในขณะที่ผู้ฟังตั้งใจฟัง มีสมาธิในการฟัง ฟังได้ยินทุกถ้อยคำไม่ตกหล่น ก็เรียกว่ามีสมาธิในการฟังดี ฝ่ายผู้แสดงก็เหมือนกัน ได้ยินถ้อยคำที่ตนแสดง รู้ถ้อยคำที่ตนแสดงเรียกว่าตั้งใจแสดง เรียกว่ามีสมาธิในการแสดง ถ้าใจออกไปจากที่แสดงก็เรียกว่าเสียสมาธิในการแสดง จะทำให้การแสดงตกหล่นไม่สมบูรณ์ เป็นความสับสนเลอะเลือน ฉะนั้น เมื่อมีสมาธิในการแสดง ตั้งใจแสดง ก็จะทำให้การแสดงเรียบร้อย ดังนี้เรียกว่ามีสมาธิในการแสดง และเมื่อมีสมาธิในการแสดง มีสมาธิในการฟังดังนี้ ก็เรียกว่าเป็นการปฏิบัติสมาธิ

ปัญญา

เมื่อมีสมาธิก็ย่อมได้ปัญญาคือความรู้ ความรู้ความเข้าใจในข้อที่ฟังและในข้อที่แสดง ความรู้ความเข้าใจดังกล่าวนี้ เรียกว่าปริยัติปัญญา ปัญญาที่เป็นฝ่ายปริยัติคือเป็นปัญญาในคำสั่งสอน ปัญญาในเรื่องราว ซึ่งจำเป็นจะต้องมีปริยัติปัญญานี้เป็นประการแรกคือ จะต้องรู้ต้องเข้าใจเรื่องราวถ้อยคำที่ฟังที่แสดงนั้นก่อน และเมื่อได้ปริยัติปัญญา ปัญญาในปริยัติคือคำสั่งสอนดังนี้แล้ว ก็จะได้ปฏิบัติปัญญาคือปัญญาในการปฏิบัติสืบต่อไป ปัญญาในการปฏิบัตินี้เป็นปัญญาในกาย วาจา ใจของตนเอง ปริยัติปัญญานั้นเป็นปัญญาในคำสั่งสอน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นปัญญาใน

แบบแผนคำสั่งสอน แม้คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจะฟังโดยตรงจากพระองค์เอง ก็ตาม ฟังจากที่แสดงอธิบายสืบต่อกันมาก็ตาม ก็เรียกว่าเป็นปริยัติในพระพุทธศาสนา ทั้งนั้น

ปริยัติก็ได้แก่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่จำแนกออกเป็นธรรมส่วนหนึ่ง เป็นวินัยส่วนหนึ่ง นี่เป็นปริยัติ ปฏิบัตินั้นก็คือการที่รับเอาพระธรรมคำสั่งสอนนั้นมาปฏิบัติทางกายทางวาจาทางใจของตน ฉะนั้น ความรู้ในปริยัติก็คือความรู้ในคำสั่งสอน ว่าทรงสั่งสอนไว้อย่างไร ความรู้ในปฏิบัตินั้นก็คือเมื่อรับเอาคำสั่งสอนนั้น ๆ มาปฏิบัติทางกาย ทางวาจา ทางใจของตน ก็รู้ที่กาย ที่วาจา และรู้ที่ใจของตน

ในข้อนี้ก็พึงทราบวา ปริยัติคือคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดานั้น ก็ทรงสั่งสอนชี้แจงให้รู้สัจจะคือความจริงที่ตนเองของทุก ๆ คน ท่านจึงเปรียบเทียบเหมือนอย่างกระจกเงาสำหรับที่จะส่องให้มองเห็นเงาหน้าของตนเอง เพราะฉะนั้น ประการแรกก็คือ การที่มองดูที่กระจกเงาซึ่งเปรียบเทียบอย่างความที่ตั้งใจฟังธรรมที่เป็นคำสั่งสอน และเมื่อมองดูที่กระจกเงาก็จะเห็นเงาหน้าของตนเองปรากฏที่กระจกเงานั้น จึงมาถึงขั้นปฏิบัติ คือต้องการจะแต่งหน้าของตนอย่างไรก็มาแต่งที่หน้า ไม่ใช่ไปแต่งที่กระจกเงา แต่ว่ามาแต่งที่หน้าของตนเอง ก็คือการที่รับเอาคำสั่งสอนนั้นมาปฏิบัติที่กาย ที่วาจา ที่ใจของตนเองนั่นเอง เพราะฉะนั้นความรู้ในปริยัตินั้นก็เป็นปัญญาขั้นที่มองเห็นเงาหน้าในกระจก แต่ความรู้ในขั้นปฏิบัตินั้นเป็นความรู้ที่ตนเองที่กาย ที่วาจา ที่ใจของตนเองดังนี้ ดังนี้แหละเป็นปฏิบัติปัญญา เพราะฉะนั้น เมื่อได้ปริยัติปัญญาแล้ว ก็เป็นการง่ายที่จะปฏิบัติให้เกิดปฏิบัติปัญญาขึ้นมา เป็นความรู้ที่กายที่วาจาที่ใจของตนเองตามสัจจะ คือความจริงที่ทรงสั่งสอน และเมื่อปฏิบัติไปเท่าไรก็ย่อมจะได้รับผลของการปฏิบัติเท่านั้น ก็ย่อมรู้ผลของการปฏิบัตินั้นที่ตนเองอีกเหมือนกัน อันนับเนื่องเข้าในปฏิเวธปัญญา ปัญญาในความรู้แจ้งแทงตลอดอันเป็นตัวผลต่อขึ้นไป ในเบื้องต้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงสอนให้ปฏิบัติในศีลให้เป็นภาคพื้น ดังกล่าวมาข้างต้น และให้ปฏิบัติในสมาธิให้ปฏิบัติในปัญญาสืบต่อขึ้นไป แต่ก็เนื่องเป็นอันเดียวกัน

สติปัญญา

ธรรมสำหรับปฏิบัติ นั้น ที่เป็นข้อปฏิบัติอันจะพึงฝึกหัดปฏิบัติให้สืบเนื่องสืบต่อกันไปได้ทรงสั่งสอนไว้เป็นอันมาก และหลักที่ทรงสั่งสอนไว้มากนั้นก็คือหลักปฏิบัติในสติปัญญา ซึ่งจะได้เริ่มอธิบายและเริ่มสวดในวันนี้ เพราะว่าการตั้งสดียอมเป็นสิ่งสำคัญและการตั้งสดีนั้นโดยตรงมุ่งให้ตั้งสดีกำหนดรู้กาย เวทนา จิต และธรรมกาย เวทนา จิตและธรรมนี้เป็นสิ่งที่ทุกคนมีอยู่และเป็นไปอยู่ กายก็มีอยู่เป็นไปอยู่ เวทนาจิตและธรรมก็มีอยู่เป็นไปอยู่จะกำหนดด้วยสติหรือไม่กำหนดด้วยสติ ทั้ง ๔ ประการนี้ก็มีอยู่เป็นไปอยู่ แต่ไม่ตั้งสดีกำหนด ธรรมก็มักจะเป็นอกุศลธรรม จิตก็มักจะเป็นอกุศลจิต คือจิตที่ประกอบด้วยอกุศล เวทนามักจะเป็นทุกขเวทนาหรือสุขเวทนาที่ไม่แน่นอน กายเองก็มักจะเป็นกายที่ไม่สงบเพราะอำนาจของเวทนาเป็นต้นนั้น เพราะฉะนั้น กาย เวทนา จิต ธรรม จึงเป็นไปเพื่อกิเลสเครื่องเศร้าหมอง เพื่อความโศกปริเทวะ เพื่อทุกข์ โทมนัส เพื่อก่อทุกข์ แต่ถ้าได้สดีกำหนดกาย เวทนา จิต ธรรม ตามธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็ย่อมจะได้รับผลตรงกันข้าม เพราะความตั้งสดีกำหนดนั้นจะเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์ เป็นไปเพื่อล่วงโสกะ ปริเทวะ เพื่อดับทุกข์ โทมนัส เพื่อบรรลุธรรมที่พึงบรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งพระนิพพาน คือความดับทุกข์ได้ในที่สุด เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสสอนให้ตั้งสดีกำหนดกาย เวทนา จิต ธรรม โดยให้มีอาตาปะคือความเพียร สัมปชานะคือความรู้พร้อม สดีคือความระลึกได้และคอยกำจัดความยินดีความยินร้ายที่บังเกิดขึ้นในใจ เพราะฉะนั้น สดีที่กำหนดกาย เวทนา จิต ธรรม อันเป็นสติปัญญานี้ จึงเป็นหลักปฏิบัติสำคัญ เป็นไปเพื่อสมณะหรือสมาธิ คือความสงบตั้งมั่นของจิตใจด้วย เป็นไปเพื่อปัญญาความรู้หรือวิปัสสนาความรู้แจ้งเห็นจริงด้วย เรียกว่าเป็นไปทั้งเพื่อสมาธิและเพื่อปัญญา

ในวันนี้ท่านจะได้เริ่มสวดสติปัญญาปฐกสูตร และเมื่อสวดจบแล้วจึงจะมีการนั่งสมาธิคือนั่งสงบ ก็ให้ทุก ๆ คนนั่งขัดบัลลังก์ก็คือขัดสมาธิ ที่เรียกกันว่าขัดสมาธิ ทำขาขวาทับเท้าซ้าย ตั้งกายตรง มือขวาทับมือซ้าย หรือว่าให้นิ้วใหญ่ชนกัน หรือจะให้ห่างกันก็สุดแต่สะดวก หรือแม้ว่าผู้ที่นั่งขัดสมาธิไม่ถนัดจะนั่งพับเพียบก็ได้ แต่ว่าให้

นั่งตั้งตัวตรง ตั้งกายและศีรษะตรง ไม่ให้โอนไปข้างหน้าโอนไปข้างหลัง โอนไปข้างซ้ายโอนไปข้างขวา ตั้งใจตรวจดูอิริยาบถนั่งของตน และตั้งสติกำหนดกาย คือร่างกายอันนี้ของตนที่กำลังนั่งอยู่นี้ เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมา เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงไป มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบนี้ กำหนดดูให้รู้จากกายของตน แล้วกำหนดเวทนาดูว่ามีความสุขทุกข์ทางกายทางใจอย่างไร กำหนดจิตว่าจิตสงบหรือไม่สงบอย่างไร คิดอะไรดีหรือไม่ดีอย่างไร และกำหนดธรรมในจิตว่ากุศลธรรมหรืออกุศลธรรมกำลังบังเกิดขึ้นเป็นไปอยู่ในจิต คราวนี้เพื่อความสะดวก ในวันแรกจะกำหนด พุทฺโธ ไปพร้อมกับลมหายใจเข้า-ออกก็ได้ หายใจเข้า พุทฺ หายใจออก โธ เมื่อกำหนดดังนี้ก็แปลว่าสติที่กำหนดนี้เป็นตัวกุศล ก็เรียกว่าเป็นกุศลธรรมเพราะสติที่กำหนดอยู่ในพุทฺโธไปกับลมหายใจเข้า-ออกนี้สติที่กำหนดนี้เป็นกุศลธรรม และเมื่อเป็นกุศลธรรม จิตก็ประกอบด้วยกุศลธรรม เวทนาก็เป็นไปในกุศลธรรม กายเองก็เป็นไปในกุศลธรรม ในวันแรกนี้แม้เพียงเท่านี้ก็ไปได้ หรือท่านผู้ที่ปฏิบัติมาแล้วจะต้องการกำหนดบทยื่นอย่างไรก็ย่อมจะทำได้

ครั้งที่ ๒ อาณาปานสติ

วันนี้จะแสดงอาณาปานสติ สติกำหนดหายใจเข้า-ออก ตามที่แสดงไว้ในสติปัฏฐานข้อแรก คือกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ตั้งสติกำหนดพิจารณากายอันเป็นสติปัฏฐานข้อแรก เพราะว่ากายนี้เป็นของหยาบ กำหนดได้ง่าย และในการกำหนดกายนี้ ประการแรกที่ตรัสแนะนำไว้ก็คือให้กำหนดลมหายใจเข้า-ออก เพราะว่าเป็นสิ่งที่กำหนดง่าย คนเราต้องหายใจเข้า-ออกอยู่เป็นปกติ หยุดไม่ได้ ลมหายใจเข้า-ออกนี้จึงถือว่าเป็นชีวิต และคำว่าอตตาทที่แปลกันว่าตนนั้นแต่เดิมก็มีคำแปลว่าหายใจ ก็เพราะว่าคนเราที่ยังดำรงชีวิตเรียกกันว่ามีอตตาคือตัวตนอยู่ คราวนี้เมื่อพิจารณาดูว่าอะไรเป็นสำคัญอันแสดงว่าความเป็นอตตาทตัวตนยังดำรงอยู่ ก็เห็นกันง่าย ๆ ว่าเพราะยังหายใจอยู่ ยังไม่ได้ดับลม ความเป็นอตตาทตัวตนก็ยังมีอยู่ ดับลมเมื่อใด หยุดหายใจเมื่อใด ก็เป็นอันสิ้นชีวิต กายนี้ก็กลายเป็นศพ ไม่เป็นสัตว์บุคคลตัวตนอีกต่อไป ฉะนั้นเมื่อกล่าวกันว่าอตตาทหรือตัวตนจึงกำหนดว่าร่างกายนี้ยังหายใจอยู่ จึงถือเอาลมหายใจอยู่ จึงถือเอาลมหายใจเป็นส่วนสำคัญ และก็ตั้งชื่อลมหายใจนี้ว่าเป็นอตตาคือเป็นตัวตน เดิมคำว่าอตตาก็มีคำแปลว่าลมหายใจ ด้วยความหมายดังที่กล่าวมานี้ เพราะฉะนั้นจึงได้ตรัสสอนให้กำหนดลมหายใจนี้แหละเป็นข้อแรกในการกำหนดกาย และลมหายใจนี้เองเมื่ออ่านดูตามพุทธประวัติที่ตรัสเล่าถึงพระองค์เอาไว้ในพระสูตรบางพระสูตรก็มีแสดงว่าพระพุทธเจ้าเมื่อก่อนจะตรัสรู้ ขณะที่ยังทรงพระเยาว์ได้ตามเสด็จพระเจ้าสุทโธทนะ

พระพุทธบิดาไปในพิธีแรกนาขวัญ ในขณะที่พระเจ้าสุทโธทนะทรงประกอบพิธีไถนา พระราชกุมารก็ประทับนั่งรออยู่ภายใต้ร่มหว่า ในขณะที่นั้นได้ทรงกำหนดลมหายใจเข้า-ออก จิตก็เป็นสมาธิจนถึงขั้นปฐมฌานคือสมาธิที่แนบแน่น ที่มีรูปคือลมหายใจเป็นอารมณ์ ขั้นที่หนึ่ง แต่ว่าต่อมาสมาธิจิตที่ทรงได้นี้เสื่อมไป ครั้นได้ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาเป็น อย่างยิ่งแล้ว ทรงเห็นว่าไม่ใช่เป็นทางแห่งความตรัสรู้ จึงได้ทรงหยุดการทรมานกาย และก็ทรงหวนระลึกถึงอานาปานสติสมาธิที่ทรงได้เมื่อยังทรงพระเยาว์นั้น ก็ได้ทรง พิจารณาว่าแม้สมาธินั้นจะพึงเป็นทางแห่งความตรัสรู้ได้ จึงได้ทรงเริ่มบำเพ็ญความเพียร ทางจิต คือทำสมาธิกำหนดลมหายใจเข้า-ออก ก็ทรงได้สมาธิจนถึงสมาธิที่แนบแน่น ครั้งทรงได้สมาธิที่แนบแน่นแล้ว ก็ทรงน้อมจิตที่เป็นสมาธิไปเพื่อบำเพ็ญ จึงได้ปรากฏ พระญาณความหยั่งรู้ขึ้นโดยลำดับ จนถึงได้ตรัสรู้พระธรรมอันเป็นสัจจะคือความจริง อย่างยิ่ง ดังนั้นลมหายใจนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระธรรม และเมื่อทรงแสดงธรรมสั่งสอนก็ได้ตรัสสอนให้ทำสติกำหนดลมหายใจเข้า-ออกนี้ไว้ใน พระสูตรเป็นอันมาก และโดยเฉพาะในสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ ข้อมากก็ตรัสสอนให้ทำสติ กำหนดลมหายใจไว้เป็นประการแรก

ในการทำสติกำหนดลมหายใจนี้ ก็คือทำความรู้เข้ามาให้รู้ลมหายใจเข้าลม หายใจออกของตน ดังที่ได้ตรัสสอนไว้เป็นหัวข้อว่าสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก คือมีการกำหนดรู้หายใจเข้า มีความกำหนดรู้หายใจออก มีความกำหนดรู้ในอะไรก็คือ ในลมหายใจเข้า ในลมหายใจออกนั้น และได้ทรงแสดงอธิบายเป็นหัวข้อไว้ต่อไปว่า หายใจเข้ายาวก็รู้ว่าเราหายใจเข้ายาว หายใจออกยาวก็รู้ว่าเราหายใจออกยาว หายใจ เข้าสั้นก็รู้ว่าเราหายใจเข้าสั้น หายใจออกสั้นก็รู้ว่าเราหายใจออกสั้น ศึกษาคือสำเนียง กำหนดรู้ว่าเราจักกำหนดรู้กายทั้งหมด หายใจเข้า เราจักกำหนดรู้กายทั้งหมด หายใจออก ศึกษาคือสำเนียงกำหนดว่าเราจักระงับกายสังขารคือเครื่องปรุงกาย หายใจเข้า เราจักระงับกายสังขารคือเครื่องปรุงกายหายใจออกดังนี้ นี่เป็นหัวข้อที่ได้ตรัสสอนไว้ ให้ตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้า-ออกอันเรียกว่าอานาปานสตินั้น

วิธีกำหนดลมหายใจ

คราวนี้ผู้ปฏิบัติลองมาพิจารณาดูว่าที่เรียกว่าหายใจเข้าหายใจออกนั้นคืออย่างไร ก็ให้กำหนดเข้ามาดูที่ตนเอง เพราะว่าทุกคนก็หายใจเข้าหายใจออกอยู่ เมื่อกำหนดเข้ามาดูก็รู้สึกว่่า ที่เรียกว่าหายใจเข้าหายใจออกนั้น ก็คืออวัยวะของร่างกายอันนี้ทำการหายใจ หายใจเอาลมหายใจเข้าและออกไป อวัยวะเหล่านี้ก็เริ่มตั้งแต่จมูก และอวัยวะสำหรับทำการหายใจทั้งหลาย เมื่อแสดงตามหลักของสรีรวิทยาก็ประกอบด้วยปอด การหายใจเข้านั้นก็เข้าไปสู่อุด หายใจออกก็ออกจากปอด แต่ว่าเท่าที่ทุกคนสามารถจะกำหนดได้ที่ปลายกระพุ้งจมูก หรือที่ริมฝีปากเบื้องบนนั้น ก็จะได้รู้สึกความสัมผัสของลม เมื่ออวัยวะของร่างกายทำการหายใจเข้า อัสสาสะคือลมหายใจเข้าอันเป็นวาโยธาตุ คือธาตุลมอย่างหนึ่ง ก็กระทบที่ปลายจมูกหรือที่ริมฝีปากเบื้องบน และในขณะที่เดียวกัน นาก็คือท้องก็พองขึ้น และเมื่อหายใจออก นาก็คือท้องก็ยุบลง และลมก็ออกมากระทบที่ปลายกระพุ้งจมูกหรือที่ริมฝีปากเบื้องบนเช่นเดียวกัน ส่วนการที่ลมจะเข้าไปสู่อุดอย่างไร ออกจากปอดอย่างไร ตลอดจนถึงเส้นทางจากจมูกเข้าไปตามช่องทางเดินของลมจนถึงปอดนั้น ไม่สามารถจะกำหนดให้รู้ได้

ท่านพระอาจารย์จึงได้สอนให้กำหนดทางเดินของลมไว้เป็น ๓ จุด เมื่อหายใจเข้าก็ให้กำหนดที่ปลายจมูก หรือที่ริมฝีปากเบื้องบน นี่เป็นจุดที่ ๑ หทัยเป็นจุดที่ ๒ นาก็ที่พองขึ้นเป็นจุดที่ ๓ หายใจออกก็กำหนดนาก็ที่ยุบลงเป็นจุดที่ ๑ หทัยเป็นจุดที่ ๒ ปลายกระพุ้งจมูกหรือที่ริมฝีปากเบื้องบนนั้นเป็นจุดที่ ๓ หทัยนั้นก็จุดสมมติขึ้นมาเท่านั้น คือเอาเป็นระหว่างกลางระหว่างปลายจมูกกับนาก็ ก็สมมติเอาหทัยว่าเป็นจุดกลางที่ลมผ่าน ซึ่งเป็นจุดที่ท่านสอนให้กำหนดมาแต่เก่าก่อน ดังนั้นก็สำหรับเป็นที่ตั้งของการทำสมาธิเท่านั้น อันจุดที่ลมหายใจผ่านจริง ๆ ก็คือปลายกระพุ้งจมูกหรือที่ริมฝีปากเบื้องบน ส่วนนาก็ที่พองหรือยุบนั้น ก็เป็นอวัยวะของร่างกายซึ่งใช้ในการหายใจเท่านั้น คือว่าทำการหายใจ พระอาจารย์ท่านจึงสอนให้กำหนดว่า โดยปกติมันเมื่อหายใจเข้าลมก็เข้าไปผ่านจมูก หทัย นาก็ และออกไปจากนาก็ หทัย ปลายจมูก เป็นจุดสมมติตั้งนี้ และก็ให้ทำสติกำหนดรู้ หายใจเข้าก็ทำสติตามลมเข้าไปกำหนดที่ปลายจมูก ที่หทัย ที่นาก็ ลมหายใจออกก็ออกมาตามลม นาก็ หทัย ปลายจมูก

ส่งจิตเข้าไปกับลมเมื่อหายใจเข้า ส่งจิตออกมากับลมเมื่อหายใจออก กำหนดอยู่
 ดังนี้บ่อย ๆ จนมีความคุ้นเคยและจิตก็เริ่มจะตั้งมั่น ก็ให้ทิ้งเสีย ๒ จุด คือทิ้งหทัยกับ
 นาภี ให้กำหนดอยู่เพียงจุดเดียวที่ปลายกระพุ้งจมูกหรือที่ริมฝีปากเบื้องบน หายใจออก
 ก็ให้รู้อยู่เพียงจุดเดียว หยุดอยู่เพียงจุดเดียวไม่ต้องส่งจิตเข้าตามลมเข้าไป ไม่ต้อง
 ส่งจิตออกตามลมออกมา ซึ่งจิตจะต้องเข้า ๆ ออก ๆ เป็นอันว่าไม่เป็นสมาธิที่แท้จริง
 จึงจะต้องหยุดอยู่เพียงจุดเดียวและกำหนดอยู่เพียงจุดเดียวเท่านั้น เมื่อเป็นดังนี้
 จึงจะเป็นสมาธิ

วิตกวิจารณ์

ในการปฏิบัตินั้นก็ยังไม่ต้องคำนึงถึงหัวข้อที่ตรัสสอนไว้นั้น แต่ให้ทำสติกำหนด
 ลมหายใจเข้า-ออกดังกล่าวมานี้ที่จุดเดียว หายใจเข้าก็ให้รู้ นำจิตเข้ามาตั้งกำหนด ดังนี้
 เรียกว่าวิตก เป็นวิตกของสมาธิ และคอยระครองจิตให้ตั้งอยู่ดำรงอยู่ไม่ให้หลุดไป
 เรียกว่าวิจารณ์ เป็นวิจารณ์ของสมาธิ เมื่อจิตหลุดออกไปสู่อารมณ์อื่นก็กลับมาตั้งไว้ใหม่
 ก็เรียกว่าวิตก และระครองให้ตั้งอยู่ดำรงอยู่ก็เรียกว่าวิจารณ์ การปฏิบัติจึงต้องอาศัยวิตก
 วิจารณ์ของสมาธิดังกล่าวนี้ ในเบื้องต้นจิตจะหลุดออกไปบ่อย ๆ ไม่ตั้งอยู่ได้ ก็ต้องจับจิต
 มาตั้งไว้บ่อย ๆ ก็เป็นวิตกวิจารณ์อยู่บ่อย ๆ จนกว่าจะได้ปิติ ได้สุขจากสมาธิ คือได้
 ความสบาย เมื่อได้ความสบายจากสมาธิ จิตก็จะอยู่ตัวอยู่กับสมาธิ เมื่อกำหนดลม
 หายใจก็อยู่กับลมหายใจเข้า-ออกได้นาน แต่ถ้ายังไม่ได้ปิติได้สุข คือยังไม่ได้ความสบาย
 ในสมาธิจิตก็จะไม่อยู่นานก็จะหลุดออกไปบ่อย ๆ เพราะว่าจิตนี้โดยปกติมีความสุขอยู่
 ในอาลัยคืออามคุณอันได้แก่เรื่องของรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าใคร่
 น่าปรารถนา น่าพอใจทั้งหลาย เมื่อจิตอยู่ในอาลัยคืออามคุณดังกล่าว จิตก็มีความ
 สบายมีความสุข แม้ว่าจะเป็นสุขปนทุกข์ แต่เมื่อยังไม่ได้สุขอื่นที่ยิ่งไปกว่าก็ยอม
 จะติดอยู่ในอาลัยคืออามคุณนั้น ฉะนั้น เมื่อยกจิตจากอาลัยคืออามคุณขึ้นสู่อารมณ์
 ของสมาธิ คือให้กำหนดลมหายใจเข้าออกดังกล่าวจิตจึงไม่เป็นสุขเพราะยังไม่คุ้นเคย
 กับอารมณ์ของสมาธิ จิตจึงดิ้นรนกวัดแกว่งกระสับกระส่ายกลับไปสู่อาลัยคืออามคุณ
 ที่เคยพอใจ ท่านจึงเปรียบเหมือนอย่างว่าปลาที่มีปากติดอยู่ในอาลัยคือน้ำ เมื่อจับปลายาก

ขึ้นจากน้ำมาปล่อยไว้บนบก ปลาที่ย่อมดินเพื่อจะกลับไปสู่อาลัยคือน้ำตามเดิม ฉันทไต่ก็ดี จิตนี้ก็เหมือนอย่างปลา ซึ่งเคยอยู่ในอาลัยคือน้ำ อันได้แก่กามคุณ เมื่อจับขึ้นสู่อารมณ์ของสมาธิ จึงดีนรณกวดแกว่งกระสับกระส่ายเพื่อจะกลับไปสู่อาลัยคือกามคุณตามเดิม แต่เมื่อได้ใช้วิตกคือจับจิตมาตั้งไว้ในอารมณ์ของสมาธิ ใช้วิจารณ์คือประคองจิตให้ตั้งอยู่ในอารมณ์ของสมาธินี้ โดยที่อาศัยมีอาตาปะคือความเพียรไม่ย่อหย่อนสัมปะชานะ คือความรู้ สติคือความระลึกรกำหนดและความที่คอยละความยินดี ความยินร้ายในขณะปฏิบัตินั้น ความยินดีก็คือความละความยินดีในอาลัยคือกามคุณ ความยินร้ายก็คือความละความยินร้ายในการปฏิบัติสมาธิ เพราะจะเกิดความเบื่อหน่ายระอาไม่ชอบ หงุดหงิดรำคาญอึดอัดเหล่านี้เรียกว่าเป็นความยินร้ายในสมาธิทั้งนั้น เพราะเท่ากับว่าจับจิตมาให้ตั้งอยู่ในที่ไม่สบาย ก็เหมือนอย่างบุคคลถูกจับให้นั่งอยู่ในที่ไม่สบายก็นั่งไม่เป็นสุข ต้องการจะลุกไปเสียจากที่นั่น จิตก็เหมือนกัน เมื่อจับให้มานั่งอยู่ในอารมณ์ของสมาธิให้กำหนดอยู่ในอารมณ์ของสมาธิ ในนาทีแรกก็ไม่สบายก็เกิดความยินร้ายขึ้น ยินดีอยู่ในอาลัยคือกามคุณ เมื่อเป็นดังนี้ก็ต้องอดทนละความยินดีความยินร้ายดังกล่าวนี้เสีย ประคองความเพียร ประคองความรู้ ประคองความระลึกรกำหนดให้ดำเนินไป เกิดความยินดีในอาลัยคือกามคุณขึ้น ก็ให้รู้ว่านี้จะชักไปให้เสียสมาธิก็ละเสีย เกิดความยินร้ายในสมาธิอึดอัดเมื่อยเจ็บปวดรวดร้าวที่นั่นที่นี้ขึ้น ก็ต้องอดทนว่าจะต้องปฏิบัติต้องนั่งทำให้ครบกำหนดตามที่ตั้งใจไว้ว่าจะนั่งสัก ๑๐ นาที ๒๐ นาที ๓๐ นาที ก็ต้องนั่งไปให้ถึงจะเกิดเจ็บปวดรวดร้าวอะไรขึ้นก็ต้องอดทนต้องพยายาม เหล่านี้เป็นการละความยินร้ายในสมาธิ

ปีติสุข

เมื่อปฏิบัติไปดังนี้แล้วจิตจะเป็นสมาธิขึ้น การที่จะต้องมาคอยวิตกวิจารณ์ คือจับจิตมาตั้งไว้ในอารมณ์ของสมาธิ ประคองจิตไว้ในอารมณ์ของสมาธิอยู่บ่อย ๆ ก็ลดลงไป จิตจะอยู่ตัวขึ้นคือสงบเข้า เมื่อเป็นดังนี้แล้วก็จะเริ่มได้ปีติความอึดใจ ได้สุขคือความสบายในสมาธิ ครั้นปีติสุขในสมาธิบังเกิดขึ้นแล้วจิตก็จะอยู่ตัวมากขึ้น เพราะว่าได้พบความสบายในสมาธิขึ้นแล้ว และความสบายในสมาธินี้เมื่อมีมากจิตก็จะ

อยู่ตัวในสมาธิได้มาก และความสบายในสมาธินี้เป็นสิ่งที่ละเอียดที่ประณีตมากกว่า ความสบายในอาลัยคือกามคุณ ความสบายในอาลัยคือกามคุณนั้นเป็นของผิวเผิน เป็นของรุ่มร้อน เป็นของเปลี่ยนแปลงเร็ว เรียกว่ามีความสำราญน้อย แต่ว่ามีทุกข์มาก ครั้นมาได้ปีติได้สุขในสมาธิขึ้นซึ่งเป็นของละเอียดประณีต จิตก็จะนุ่มมานิยมชมชอบ ในสมาธิมากขึ้น จะตั้งมั่นได้มากขึ้น ถึงขั้นนี้แล้วการนั่งทำสมาธิครึ่งชั่วโมงหรือ ๑ ชั่วโมงก็จะรู้สึกว่ามันนาน จะรู้สึกว่ามันเร็ว ก็อาจจะเทียบกันได้คล้ายกับคนนั่งทำอะไรเพลิน ๆ นั่งอยู่เป็นชั่วโมง ๆ ก็จะไม่รู้สึกว่าช้า เพราะมีความเพลินอยู่ในสิ่งที่ทำนั้น จนไม่รู้ว่าเวลาล่วงไปเท่าไร ๆ เมื่อมีความเพลินอยู่ในสมาธิอันเป็นความเพลินที่ละเอียด ประณีตก็เช่นเดียวกัน ก็จะไม่รู้สึกว่าเวลาล่วงไปเท่าไร ๆ ในการอยู่ในสมาธินั้น นี่เป็น ทางปฏิบัติ และเมื่อได้ดำเนินการปฏิบัติดังนี้ ขั้นทั้งหลายที่ตรัสสอนไว้นั้นก็จะเป็น ไปเอง กล่าวคือ ในขั้นแรกก่อนแต่เริ่มปฏิบัติสมาธิหรือว่าก่อนแต่เข้าสมาธินั้นลม หายใจก็จะหายาเป็นปกติเหมือนอย่างที่เป็นไปอยู่ที่นี่ แต่ครั้นเริ่มปฏิบัติสมาธิเข้า สมาธิใจสงบเข้ากายก็สงบเข้า ลมหายใจก็จะละเอียดเข้า เมื่อเป็นดังนี้ลมหายใจก็ปรากฏ ว่าสั้นเข้า เพราะฉะนั้น ก็ให้ทำความรู้ หายใจเข้ายาวก็ให้รู้ว่ายาว หายใจออกยาวก็ให้ รู้ว่ายาว หายใจเข้าสั้นหายใจออกสั้นก็ให้รู้ว่าสั้น คือให้มีความรู้ลมตามที่เป็นไปอยู่ อย่างไม่รู้ และเมื่อสติที่กำหนดรู้นี้รวมตัวเข้ามา ไม่พุ่งชานออกไปข้างนอก แต่ว่ารวม ตัวเข้ามา กายทั้งหมดก็ปรากฏแก่ความรู้

กายทั้งหมดนี้ จะอธิบายว่ากองลมหายใจทั้งหมดก็ได้ รูปกายนามกายหรือ กายและใจทั้งหมดนี้ก็ได้ ก็จะปรากฏรวมตัวเข้ามาอยู่ในความรู้ เพราะฉะนั้น ในขั้นนี้ ท่านจึงสอนให้ศึกษาคือให้สำเนียงกำหนดไว้ล่วงหน้าว่าเราจะรู้กายทั้งหมดหายใจเข้า เราจะรู้กายทั้งหมดหายใจออก เพื่อที่จะให้กายทั้งหมดคือกองลมหายใจทั้งหมดหรือว่า รูปกายนามกาย หรือว่ากายและใจนี้ทั้งหมด ปรากฏอยู่ในความรู้ ก็เป็นอันปรากฏอยู่ใน สติ และตรัสสอนให้ศึกษาคือให้ทำความสำเนียงกำหนดว่าเราจะระงับกายสังขาร คือเครื่องปรุงกายหายใจเข้าหายใจออก อันหมายความว่าไม่ทำการปรุงแต่งทางกาย ทางใจ ซึ่งลมหายใจของตนเอง แต่ปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติธรรมดา การปรุงแต่ง กายอันเรียกว่ากายสังขารนั้น การปรุงแต่งกายที่เป็นส่วนรูปกายก็เช่นการปลุกตัว นั่งสมาธิปลุกตัวให้ตื่นเป็นต้น ดังนี้เรียกว่าเป็นกายสังขารการปรุงกายอย่างหนึ่ง หรือ

ว่าการปรุ่กกายที่เป็นนามกายคือปรุ่กความคิด คิดที่จะให้หายใจยาว ที่จะให้หายใจสั้น เป็นต้นดังนี้ รวมเรียกว่าเป็นความปรุ่กกายทั้งนั้น เพราะฉะนั้น ก็ไม่ปรุ่กอะไร ปล่อยให้ เป็นไปตามธรรมชาติธรรมดา คือปล่อยให้วางไม่ยึดถือ ไม่เข้าไปบังคับ ไม่เข้าไปให้มีความรู้ เมื่อเป็นดังนี้แล้ว กายและใจก็จะละเอียดมากเข้า และลมหายใจนี้เอง ในตอนแรก ก็จะปรากฏว่าหายใจเต็มที่นาภีก็พองยุบอยู่เป็นปกติ แต่เมื่อสมาธินี้ละเอียดเข้าแล้ว นาภีที่พองหรือยุบนี้จะลดลงไปโดยลำดับ แปลว่าละเอียดเข้าจนถึงคล้าย ๆ กับว่ามา หายใจอยู่แค่ปลายจมูกลงมาถึงหทัยเท่านั้น แต่ว่าไม่ถึงนาภีหยุดที่จะพองหรือยุบ และ เมื่อได้ละเอียดยิ่งขึ้น ๆ ก็คล้ายกับว่ามาหายใจแผ่วอยู่แค่ปลายจมูกเท่านั้น จนถึงอาจ จะปรากฏเหมือนอย่างว่าหยุดหายใจเสียทีเดียว ไม่หายใจ บางคนก็เลยตกใจ หยุดทำ สมาธิ อย่างนี้ก็มิ ความจริงนั้น ไม่ใช่ว่าหยุดหายใจ แต่ว่าหายใจละเอียดมาก กาย และใจสงบมาก อวัยวะสำหรับการหายใจละเอียดที่สุด จึงเหมือนอย่างไม่หายใจ แต่ ความจริง เป็นการหายใจอย่างละเอียด ก็ให้ตั้งสติกำหนดอยู่ว่าลมหายใจมีอยู่ ไม่ใช่ ไม่มี รวมจิตตั้งอยู่เป็นอันเดียว.

ครั้งที่ ๓ อานาปานสติ (เพิ่มเติม)

วิธีนับ

บัดนี้ กำลังอธิบายในสติปัฏฐาน ตั้งสติพิจารณาภายในกาย ตั้งต้นแต่กำหนดลมหายใจเข้า-ออก ให้รู้ลมหายใจเข้า-ออก อันเรียกว่าอานาปานสติ ได้อธิบายวิธีปฏิบัติในอานาปานสติมาแล้ว ตามขั้นของการปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้ ประกอบกับอธิบายตามที่พระอาจารย์ได้อธิบายไว้ กับทั้งตามความเข้าใจ

ในวันนี้จะได้แสดงเพิ่มเติมในวิธีปฏิบัติ ซึ่งพระอาจารย์ต่าง ๆ ได้แนะนำไว้ และเพื่อให้ท่านผู้ฟังทั้งหลายได้ปัญญาอันเป็นส่วนปริยัติปัญญา กับทั้งส่วนปฏิบัติปัญญา คือการที่รับเอาสมาธิปฏิบัติที่กาย วาจา ใจของตน รู้ที่กาย วาจา ใจ ของตนประกอบกันไปด้วย จึงขอให้ทุก ๆ ท่านกำหนดใจเข้ามาให้รู้ลมหายใจเข้า-ออกของตนเอง หายใจเข้าก็ให้รู้ หายใจออกก็ให้รู้ และเมื่อได้ตั้งสติทำความรู้อยู่ที่ลมหายใจของตน พร้อมกับฟังไปด้วยนี้ การแสดงที่ฟังนี้เป็นการแสดงการปฏิบัติทำความรู้ที่ลมหายใจ จึงเป็นเรื่องเดียวกัน ไม่แตกต่างเรื่องกัน แต่ว่าในความตั้งใจกำหนดรู้ลมหายใจดังนี้ จิตอาจจะฟุ้งซ่านออกไปภายนอก คือทิ้งลมหายใจไปคิดเรื่องอื่นในบางครั้งในบางครั้ง พระอาจารย์จึงได้สอนวิธีสำหรับที่จะกำหนดควบคุมกันไปกับลมหายใจ เป็นการช่วยควบคุมจิตให้ดียิ่งขึ้น

พระอาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้สอนว่าให้ใช้วิธีนับ การนับนั้นมี ๒ อย่าง นับช้าอย่างหนึ่ง นับเร็วอย่างหนึ่ง นับช้านั้นท่านสอนว่า หายใจเข้าก็ทำความกำหนด รู้และนับ ๑ หายใจออกก็ทำความกำหนดรู้และนับ ๑ ต่อจากนี้หายใจเข้านับ ๒ หายใจออกนับ ๒ ต่อจากนี้ก็นับ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ เป็นคู่กันไป แล้วก็กลับนับ ๑-๑ กันใหม่ จนถึง ๖-๖ แล้วก็กลับนับหนึ่งกันใหม่จนถึง ๗-๗ แล้วก็กลับนับ ๑ ไปใหม่จนถึง ๘-๘ แล้วก็กลับมานับ ๑ ไปใหม่ จนถึง ๙-๙ แล้วก็กลับนับ ๑ ไปใหม่จนถึง ๑๐-๑๐ เมื่อถึง ๑๐-๑๐ แล้วก็กลับไปตั้งต้นใหม่ ๑-๑ ถึง ๕-๕ แล้วก็กลับตั้งต้นใหม่ ๑-๑ ถึง ๖-๖ เพิ่มขึ้นไปที่ละ ๑ จนถึง ๑๐-๑๐ แล้วก็กลับตั้งต้นใหม่ ๑-๑ ถึง ๕-๕ ๑-๑ ถึง ๖-๖ ดังนี้

กลับไปกลับมาจนจิตตั้งมั่นดีขึ้นและการนับก็นับได้ลำดับติดต่อกันไปดี ไม่ขาดวัน ถ้าตรงไหนขาดวันก็ให้นับซ้ำใหม่ แล้วจึงต่อไปจนสติอยู่กับลมหายใจเข้า-ออกกับการนับที่ถูกต้องแล้วจึงเลิกนับซ้ำ กลับนับเร็ว คือไม่นับเป็นคู่ ๆ แต่ว่านับหายใจเข้า ๑ หายใจออก ๒ หายใจเข้า ๓ หายใจออก ๔ เรื่อยไปดังนี้แทน และเมื่อนับเร็ว ดังนี้จนสติที่กำหนดลมหายใจเข้า-ออกกับกำหนดการนับถูกต้องดีไม่ตกหล่น จิตรวมดีค่อยเลิกนับ ทำความกำหนดรู้แต่ลมหายใจเข้า-ออกเท่านั้น ท่านสอนไว้ดังนี้

อาจารย์บางท่านก็สอนนับเหมือนกันแต่ว่าสอนนับเปลี่ยนแปลงวิธีไปบ้าง คือ สอนให้นับ ๑-๑ เรื่อยไปจนถึง ๑๐-๑๐ แล้วก็ลดลงถอยหลังเป็น ๙-๙ ๘-๘ ๗-๗ ๖-๖ ๕-๕ ๔-๔ ๓-๓ ๒-๒ ๑-๑ แล้วก็กลับขึ้นไป ๒-๒ ๓-๓ ๔-๔ ไปจนถึง ๑๐-๑๐ แล้วก็กลับถอยหลังเป็น ๙-๙ ๘-๘ มาจนถึง ๑-๑ นับเป็นอนุโลมปฏิบัติดังนี้

บางอาจารย์ก็สอนให้นับมากขึ้นไปคือ ๑-๑ เรื่อยขึ้นไปมาก ๆ ดังนี้ก็มี ก็เป็นอันว่ามีหลายอาจารย์ก็สอนกันหลายวิธีโดยความมุ่งหมายก็สำหรับที่จะเป็นเครื่องกำหนดควบคุมกันไปกับลมหายใจ ช่วยกันควบคุมจิตอยู่มากขึ้น

นับ ๙, ๖, ๓,

ยังมีบางอาจารย์ที่สอนวิธีนับในการที่จะกำหนดลมหายใจให้ยาวและสั้น กล่าวคือ ทำให้ลมหายใจยาวและสั้นด้วยการกระทำ ไม่ใช่ด้วยเป็นไปเอง เป็นการทดสอบเพื่อให้พอรู้แน่ว่าลมหายใจยาวนั้นอย่างไร ลมหายใจสั้นนั้นอย่างไร ก็โดยที่สอนให้นับ ดังนี้ หายใจเข้าตั้งต้นหายใจเข้าไปจนถึงหายใจเข้าเต็มที่ ก็นับ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑ ก็คือตั้งต้นหายใจเข้าไปจนถึง ๙ ก็คือว่าหายใจเข้าอย่างเต็มที่ แล้วก็หายใจออกก็นับ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑ ก็คือตั้งต้นหายใจออกถึง ๙ ก็คือหายใจออกเต็มที่ หัดลองอยู่ดังนี้หลาย ๆ ครั้ง แล้วก็หัดทำการหายใจให้สั้นเข้า คือหายใจเข้าตั้งต้นนับ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ พอถึง ๖ หายใจเข้าเต็มที่ หายใจออกก็ตั้งต้น ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ถึง ๖ ก็หายใจออกเต็มที่ หัดหลาย ๆ หนดังนี้ เป็นการหัดให้ทราบว่าเป็นอนับ ๑ ถึง ๖ ดังนี้ การหายใจเข้า-ออกก็สั้นเข้ากว่าจะนับ ๑ ถึง ๙ ให้สั้นเข้าอีก ก็คืออนับ ๑ ถึง ๓ หายใจเข้า ๑ ถึง ๓ ดังนี้ก็เป็นอันว่าหายใจเข้า-ออกสั้นเข้ากว่า วิธีนับเช่นนี้เป็น การลองหัดทำลมหายใจยาวและให้สั้น และเมื่อหัดและกำหนดพอรู้แนว แล้วก็เลิกวิธีนี้ ปล่อยให้หายใจเข้า-ออกธรรมดา และก็กำหนดรู้ก็พอที่จะรู้ได้ง่ายว่าเมื่อไรลมหายใจยาว และเมื่อไรลมหายใจสั้น เป็นการรู้ขึ้นเอง นี้ว่าด้วยการนับ

พุทโธ ธัมโม สังโฆ

แต่ว่ายังมีอาจารย์อีกบางท่านไม่สอนใช้วิธีนับแต่ว่าสอนให้ใช้วิธีหายใจเข้า พุท หายใจออก โธ หายใจเข้า พุท หายใจออก โธ บางอาจารย์ก็สอนให้ใช้ ธัมโม สังโฆ ด้วย คือหายใจเข้า พุท หายใจออก โธ หายใจเข้า ธัม หายใจออก โม หายใจเข้า สัง หายใจออก โฆ ดังนี้ หรือว่าแยกกันเป็น พุทโธ ๆ ระยะเวลาหนึ่ง หรือ ธัมโม ๆ ระยะเวลาหนึ่ง สังโฆ ๆ ระยะเวลาหนึ่ง ก็สุดแต่ความต้องการ พิจารณาดูแล้วการใช้วิธีนับก็ดี การใช้ พุทโธ หรือว่า พุทโธ ธัมโม สังโฆ ก็ดี เป็นการหัดกำหนดให้ควบคู่กันไปกับลมหายใจเข้า-ออก เป็นการกำหนด สองอย่างพร้อมกัน ถ้านับก็กำหนดลมหายใจเข้า ออกด้วย หรือว่า พุทโธ ธัมโม สังโฆ ด้วยเช่นเดียวกัน พร้อมกันไปทั้งสองอย่างดังนี้ เป็นการที่ท่าน

แสดงว่าเหมือนอย่างเรือที่ไปถึงน้ำเชี่ยว ลำพังพายไม้ไหวก็ต้องใช้ถ่อช่วย เพื่อคำเรือให้ไปตามร่องน้ำที่ต้องการ การนับหรือการใช้ พุทโธ ธัมโม สังโฆ ด้วยก็เช่นเดียวกัน ให้ใช้ในเวลาที่น้ำเชี่ยว หมายความว่า จิตฟุ้งซ่าน ยากที่จะให้กำหนดอยู่ในอารมณ์อันเดียวได้ จึงต้องใช้อารมณ์คู่เพื่อพยุงกัน แต่ครั้งจิตสงบดีพอสมควรเหมือนอย่างไปถึงที่น้ำไหลธรรมดาใช้พายได้ก็เลิกใช้ถ่อ ใช้แต่พายไปโดยปกติเท่านั้น ดังนี้ ก็หมายถึงจิตที่สงบดีพอสมควรไม่จำเป็นที่จะต้องใช้อารมณ์คู่ ก็เลิกอารมณ์คู่ กำหนดแต่ลมหายใจเข้าออกแต่เพียงอย่างเดียว ก็เท่านั้น

อานาปานสติสมาธิ

ท่านแสดงว่านิมิต ๑ ลมหายใจเข้าลมหายใจออก ๑ ให้กำหนดรู้อยู่ที่ปลายจมูก เมื่อเป็นดังนี้แล้วก็เป็นอันได้อานาปานสติสมาธิ คือสมาธิที่อาศัยสติกำหนดลมหายใจเข้า-ออก คือว่านิมิตนั้นหมายถึงที่ที่ลมมาถูกต้องเมื่อหายใจเข้าเมื่อหายใจออก อันเป็นจุดที่ตั้งจิตกำหนดก็คือริมปลายกระพุ้งจมูก หรือที่ริมฝีปากเบื้องบนตรงนี้เรียกว่านิมิต เพราะเป็นที่กำหนดของจิตใจอันเป็นที่ที่ลมมากระทบถูกเมื่อหายใจเข้า เมื่อหายใจออก นิมิตก็ดี ลมหายใจเข้า-ออกก็ดี ย่อมเป็นคนละอย่างคือ นิมิตจุดที่ลมกระทบถูกนั้นก็เป็นสิ่งหนึ่งลมหายใจเข้า ลมหายใจออกเป็นสิ่งหนึ่ง แต่ว่าตั้งสติกำหนดรู้ รู้ที่ตรงนิมิตนั้น และเมื่อรู้ที่ตรงนิมิตนั้น ลมหายใจเข้ามารกระทบที่จุดนี้ก็รู้ ลมหายใจออกมารกระทบที่จุดนี้ ก็รู้ เป็นอันว่ารู้นิมิตด้วย รู้ลมหายใจเข้า-ออกด้วย เมื่อได้ตั้งสติกำหนดอยู่ประคองอยู่ให้อยู่นาน ๆ นานเท่าไรก็เรียกว่าได้สมาธินานเท่านั้น การที่นำจิตมาตั้งไว้ให้กำหนดเรียกว่า วิตก การที่คอยประคองจิตให้ดำรงอยู่ไม่ให้หลุดไปเรียกว่า วิจารณ์ เป็นวิตกวิจารณ์ในสมาธิดังนี้ได้เคยแสดงแล้วเบื้องต้น ก็ต้องใช้วิตกวิจารณ์ดังนี้อยู่เสมอ จนกว่าจะได้ ปิบัติ ได้ สุข เมื่อได้ปฏิบัติได้สุขจิตก็จะอยู่ตัว เพราะว่าเมื่อได้ปฏิบัติได้สุขแล้ว จิตก็เรียกว่ามีความพอใจ มีความอิมใจ มีความสบายใจในอารมณ์ของสมาธินี้ จึงอยู่ตัวได้ จิตก็จะเป็น เอกัคคตา คือมีอารมณ์เป็นอันเดียว ไม่ฟุ้งซ่านนี้แหละคือสมาธิ ซึ่งเมื่อหัดปฏิบัติไปก็ย่อมจะได้

อนุสสติ ๓

การที่ตั้งสติสงบไปพร้อมกับพุทโธ หรือว่า พุทโธ ธัมโม สังโฆ ดังนี้ เรียกว่า เป็นการเจริญพุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังฆานุสสติด้วย อันพุทธานุสสติ ระลึกถึง พระพุทธรูปนั้นถ้าระลึกถึงถ้อยคำหรือพยัญชนะว่าพุทโธ ก็สักแต่ว่าเป็นพยัญชนะ แต่ถ้า ได้พิจารณาให้ความหมายว่าพุทฺธะคือพระผู้ตรัสรู้ ประกอบด้วย พระปัญญาคุณ คุณคือความรู้จริง พระวิสุทธิคุณ คุณคือความบริสุทธิ์จริง พระกรุณาคุณ คุณคือ พระกรุณาจริง ท่านพระองค์ใดประกอบด้วยพระคุณดังกล่าว พระองค์นั้นก็ชื่อว่า พระพุทฺธ พระผู้ตรัสรู้ แม้เพียงเท่านั้นเมื่อระลึกถึงแต่พระนามว่าพุทโธ และเข้าใจความ ไปด้วยก็ชื่อว่าเป็นพุทธานุสสติได้ ธัมมานุสสติดระลึกถึงธรรมนั้น ธรรมก็ได้แก่ สวากขาตธรรม ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบอกไว้ดีแล้ว ระลึกถึงพระธรรมก็คือ ระลึกถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ได้ทรงแสดงไว้เป็นคำสั่งสอนที่รักษาปฏิบัติไว้ไม่ ให้ตกไปในที่ชั่ว เมื่อระลึกถึงแม้เพียงเท่านั้น และระลึกว่าพุทโธ ๆ และระลึกว่า ธัมโม ๆ ก็ชื่อว่าได้เจริญธัมมานุสสติได้ สังฆานุสสติ ระลึกถึงพระสงฆ์นั้น พระสงฆ์ก็คือหมู่แห่งผู้ฟัง คือศิษย์ของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้ฟังธรรมที่เป็นสวากขาตธรรมนั้นแล้ว นำมาปฏิบัติที่กาย วาจา ใจ จนได้ปัญญารู้ธรรม ละกิเลสแต่บางส่วน หรือได้สิ้นเชิง ตามพระพุทธเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ช่วยนำ พระพุทธศาสนาสืบต่อมาจนถึงบัดนี้ ระลึกถึงพระสงฆ์แม้ระลึกว่าสังโฆ ๆ แต่มีความเข้าใจ รู้จักพระสงฆ์แม้เพียงเท่านี้ก็เรียกว่าสังฆานุสสติได้

การระลึกถึงพระพุทธเจ้าก็ดี ระลึกถึงพระธรรมก็ดี ระลึกถึงพระสงฆ์ก็ดี จึงมี ๒ วิธี วิธีหนึ่งก็คือระลึกให้รู้ลักษณะของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ คือ ให้รู้ ความว่าพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ คืออะไร มีอธิบายอย่างไร โดยระลึก ไปตามประวัติก็ดี โดยพระคุณก็ดี หรือว่าโดยอรรถที่เป็นปรมะ คือเป็นอย่างไร อัน เรียกว่าปรมัตถะ อันสูงกว่าพระคุณที่แสดงว่าปกติธรรมดาก็ดี ดังนี้ ก็เป็นพุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังฆานุสสติอย่างหนึ่ง หรือแม้ว่าระลึกถึงแต่เพียงบทว่าพุทโธ ธัมโม สังโฆ เมื่อมีความรู้จักพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ตามสมควร แม้เอ่ยขึ้นมว่าพุทโธ

ก็รู้จักพระองค์ เอ่ยว่า ธัมโม ก็รู้จักพระธรรม เอ่ยขึ้นมาว่า สังฆโม ก็รู้จักพระสงฆ์ เหมือนอย่างคนที่รู้จักกันเอ่ยชื่อขึ้นมาว่านาย ก. นาย ค. ก็รู้จักทันที นี่ก็ได้ถึงรูปร่างหน้าตา ท่าทาง เป็นต้น ของบุคคลนั้น ๆ เพราะว่าเป็นคนที่รู้จักกัน ฉะนั้น จึงสมควรที่จะได้ทำความเข้าใจในอรรถ คือความหมายของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ด้วย และเมื่อมีความเข้าใจแล้วระลึกถึงแต่บทว่าพุทโธ ธัมโม สังฆโม ก็รู้จักทันที ดั่งนี้ใจก็รวมเข้ามาในพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ แต่ว่าสำหรับในข้อที่ใช้กำหนดคู่กับลมหายใจเข้า-ออกนี้ต้องการแต่เพียงว่าพุทโธ ธัมโม สังฆโม เพื่อให้เป็นความระลึกที่ควบคู่สำหรับเป็นเครื่องที่ควบคุมลมหายใจเข้า-ออกเท่านั้น คราวนี้ถ้าได้ทำความรู้จักพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ให้ดีขึ้น และแม้ระลึกแต่เพียงบทว่าพุทโธ ธัมโม สังฆโม เท่านั้น ใจก็จะเข้าถึงได้ลึกซึ้ง และเมื่อเป็นดังนี้แล้ว นอกจากจะเป็นเครื่องช่วยกำหนดลมหายใจให้ดีขึ้นแล้วยังเป็นเครื่องสำหรับใช้เป็นผลดีแต่ผู้ที่สัทธาจริต คือเป็นผู้ที่มีความเชื่อเป็นเจ้าเรือนอีกด้วย ท่านว่าแก้สัทธาจริตได้ ก็เพราะจะทำให้ได้ศรัทธาปสาทะในวัตถุ คือที่ตั้งอันถูกต้อง

๑๔ สิงหาคม ๒๕๒๐

ครั้งที่ ๔ สัทธาจริต-อิริยาบถปัพพะ

สัทธาจริต

เบื้องต้นนี้จักแสดงเรื่องสัทธาจริต และจะต่อด้วยอิริยาบถปัพพะ ขอว่าด้วยอิริยาบถในสติปัฏฐาน

ศรัทธานั้นก็ดังที่ได้ทราบกันอยู่แล้ว ได้แก่ความเชื่อ แต่ความเชื่อนี้ก็ยังเป็นคำกลาง ๆ เป็นความเชื่อที่ผิดก็มี เป็นความเชื่อที่ถูกก็มี ความเชื่อที่ต้องการเป็นธรรมปฏิบัติในพระพุทธศาสนานั้น ก็ได้แก่ความเชื่อที่ถูกต้อง หมายถึงความเชื่อที่ประกอบด้วยญาณคือความหยั่งรู้ เป็นความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เป็นความเชื่ออย่างมีเหตุผล ซึ่งความเชื่อมีลักษณะดังกล่าวนี้ จะต้องประกอบด้วยญาณ คือความหยั่งรู้ อันเป็นตัวปัญญาเท่านั้น แต่ถ้าเป็นความเชื่อที่ปราศจากญาณ คือความหยั่งรู้ ก็อาจจะเป็นความเชื่อในสิ่งที่ไม่ควรเชื่อ เป็นความเชื่อที่ปราศจากเหตุผลอันถูกต้องดังนี้ได้ ที่กล่าวว่าก็ได้ นั้น ก็เพราะเหตุคือสุดแต่บุคคลหรือสิ่งที่ชักจูงให้เชื่อถ้าบุคคลหรือสิ่งที่ชักจูงให้เชื่อ นั้นเป็นผู้ที่ประกอบด้วยปัญญาชี้แจงในสิ่งที่ถูกต้อง แนะนำในสิ่งที่ถูกต้อง ด้วยความมุ่งดีหวังดี ดังเช่นพระพุทธเจ้า ครูบาอาจารย์ บิดามารดา ผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ถูกต้อง มีความหวังดีทั้งหลาย หรือว่าสิ่งที่ชักจูงใจให้เชื่อก็เป็นสิ่งที่ถูกต้อง ดังนั้นแม้จะเชื่อตามไปด้วยปราศจากความหยั่งรู้ของตนเอง เป็นความเชื่อตามอย่างไม่รู้ ก็ยังเป็นสิ่งที่ไม่มีโทษเป็นไปได้ อันความเชื่อนี้กล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่เป็นพื้นเพของแต่ละบุคคล บางอย่าง

ก็อาจจะพิจารณาสอบสวนให้ได้ความรู้ของตนขึ้นมาเองได้ บางอย่างก็ไม่ว่าจะพิจารณาสอบสวนด้วยความรู้ของตนเองได้ เพราะว่ามันโอกาสที่จะรู้ก็ดี ขอบเขตของความรู้ก็ดี ของแต่ละบุคคลนั้นมีจำนวนจำกัดมาก ยกตัวอย่างเช่นว่า เมื่อทุกคนเกิดมามีความรู้เพียงสาเอาก็เมื่ออายุเจริญขึ้นมาแล้ว แล้วจึงมารู้จักพ่อแม่บอกให้ทราบว่าคุณเกิดเมื่อนั้นเมื่อนี้ ฉะนั้น ก็ต้องเชื่อไปตามที่ท่านบอกว่าคุณเกิดเมื่อนั้นเมื่อนี้ แต่ว่าตนเองหาได้รู้ไม่ว่าคุณเกิดมาเมื่อไหร่ มาเริ่มรู้อะไรทำอะไรได้ก็เมื่อรู้เพียงสาขึ้นมาโดยลำดับ และความรู้อันเกี่ยวแก่กาลเวลาว่าถึงอดีต ก็รู้ในเวลาทีล่วงมาแล้วไม่นานนัก ลืมไปเสียก็มาก ที่ไม่ลืมก็รู้ได้ตั้งแต่รู้เพียงสา ก่อนจะรู้เพียงสาที่เกิดมาก็ไม่รู้ ยิ่งในอดีตชาติก็ไม่รู้ ในอนาคตนั้นก็ไม่มีรู้ เช่น กาลข้างหน้า ชั่วโมงหน้า วันหน้า เป็นต้น จะเป็นอย่างไรก็ไม่รู้ กำหนดต่าง ๆ ว่าจะทำนั้นจะทำไม เมื่อนั้นเมื่อนี้ ก็เป็นการกำหนดด้วยนึกว่าจะยังอยู่ไปได้ ก็จะต้องทำสิ่งนั้นสิ่งนี้เท่านั้น แต่อันที่จริงไม่รู้กาลข้างหน้าของตัวจะเป็นอย่างไรว่าถึงกาลปัจจุบันก็รู้ได้จำเพาะที่อยู่ในขอบเขตที่จะพึงรู้ได้

นอกจากนี้ ว่าถึงความรู้ต่าง ๆ การที่จะเรียนรู้ต่าง ๆ ก็เรียนรู้ได้จำกัดแต่เพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าจะมากอย่างก็ไม่มากนัก สถานที่ต่าง ๆ ในโลกนี้ที่เคยไปให้ถึงก็คงจะมีน้อยแห่ง ที่ไปไม่ถึงหรือยังไม่ไปก็มีอยู่เป็นอันมาก แต่ว่าที่เชื่อว่ามีที่นั่นที่นี้ มีสิ่งนั้นมีสิ่งนี้ ก็ต้องอาศัยรู้ตามที่ได้รับบอกเล่ามา นอกจากนี้สรรพวิทยาการต่าง ๆ และในการปฏิบัติตามสรรพวิทยาการต่าง ๆ ที่แสดงไว้ก็ไม่ใช่อันเอง ก็เชื่อไปตามที่แสดงเอาไว้ ก็แปลความว่าต้องอาศัยความเชื่อเป็นอันมาก คือว่ารู้ไปตามที่เขายก หรือตามที่ตำราบอกไว้ หรือตามที่ท่านบอก เพราะฉะนั้น ถ้าตำราที่บอกนั้นเป็นตำราที่ถูกต้อง ก็แปลว่าสื่อที่ทำให้เกิดความรู้นั้นถูกต้อง หรือว่าบุคคลผู้บอกเป็นผู้ที่บอกถูกต้อง ก็เป็นอันว่าก็รู้ถูกต้องเชื่อถูกต้อง ฉะนั้น แม้ว่าศรัทธาคือความเชื่อนั้นก็ยังเป็นที่จะต้องอาศัยท่านผู้รู้ซึ่งมีความรู้มากกว่าตนช่วยบอกช่วยแนะ แต่แม้เช่นนั้นก็ต้องพิจารณาเลือกสรรบุคคลไม่ยอมเชื่อง่ายดายไป แต่เมื่อเป็นบุคคลที่ควรเชื่อแม้ว่าตนเองจะยังไม่รู้เองก็รับฟัง ถือว่ารับเชื่อเอาไว้ ดังเช่นเมื่อยังไม่รู้ถึงอดีตชาติ ไม่รู้ชาติอนาคต เรียกว่ายังไม่มีความรู้ถึงอดีตอนาคต และแม้ปัจจุบันก็รู้ในวงจำกัดก็ต้องอาศัยคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ตรัสบอกเอาไว้ถึงเหตุผลในอดีต ในปัจจุบัน เช่นท่านตรัส

สอนเอาไว้ว่าทำกรรมดีให้ผลดี ทำกรรมชั่วให้ผลชั่ว เพราะว่าการกระทำของบุคคลนั้นประกอบด้วยเจตนาที่ย่อมเป็นกรรมขึ้นมา เป็นกรรมดีบ้างเป็นกรรมชั่วบ้าง สุดแต่ว่าจะมาจากกุศลมูลหรืออกุศลมูล หรือจะเป็นไปเพื่อความเกื้อกูลหรือเบียดเบียนตนเอง และผู้อื่นให้เดือดร้อน และวิบากคือผลของกรรมนั้นก็ให้ในปัจจุบันชาติบ้าง ในชาติหน้าต่อไปบ้าง หรือในชาติที่ต่อไปจากชาติหน้าบ้าง และบุคคลที่กระทำกรรมก็ต้องเป็นเจ้าของกรรม กับทั้งต้องรับผลของกรรมที่ตนทำไว้ ตรัสสอนไว้ดังนี้

แม้ว่าจะยังไม่มีญาณที่จะหยั่งรู้ไปถึงชาติหน้า แม้ในชาติปัจจุบันนี้เองข้างหน้าก็ยังไม่รู้ ดังนี้ก็ยอมรับฟังหรือรับเชื่อตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และแม้ว่าจะยังไม่รู้จักความยิ่งใหญ่แห่งพระสัพพัญญุตญาณของพระพุทธเจ้า เพราะว่ายังไม่มีภูมิปัญญาที่ยังลงไปรู้เหมือนอย่างมหาสมุทรสุดลึกล้ำ ไม่สามารถจะหยั่งลงไปได้ว่าลึกเท่าไร แม้เช่นนั้นก็ยอมรับเชื่อในพระสัพพัญญุตญาณของพระพุทธเจ้า ดังนั้นก็เรียกว่าเป็นอิโหมกข์ คือน้อมใจเชื่อ และเมื่อน้อมใจเชื่อไปในบุคคลที่ควรเชื่อคือพระพุทธเจ้าดังนี้ ก็เป็นอันว่าเชื่อไม่ผิด วัตถุประสงค์ที่เชื่อนั้นก็เป็นวัตถุประสงค์ที่ควรเชื่อ ไม่เป็นสิ่งที่ผิด บุคคลอื่นที่นอกจากนี้ซึ่งมีภูมิปัญญามีความบริสุทธิ์ที่ลดหลั่นกันลงมา ก็เป็นบุคคลที่ควรเชื่อลดหลั่นกันลงมา เพราะฉะนั้น ในทางพระพุทธศาสนาจึงได้วางหลักเกณฑ์เอาไว้สำหรับบุคคลทั่ว ๆ ไป ซึ่งยังมีความรู้ของตนเองอยู่ในขอบเขตจำกัด หรือว่าเพียงเล็กน้อย ดังกล่าวนั้น ให้น้อมใจเชื่อไปก่อนในวัตถุประสงค์ที่ควรเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนา คือในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ซึ่งจะทำให้เชื่อธรรมคำสั่งสอนของพระองค์เมื่อพระองค์ทรงสั่งสอนให้รู้จักกรรม วิบากคือผลของกรรม และความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน ก็เชื่อในคำสั่งสอนเหล่านี้ เพราะว่าเป็นวัตถุประสงค์ที่ควรเชื่อ และแม้ว่าจะยังไม่สามารถมีญาณหยั่งรู้ไปได้มากนัก ก็พยายามใช้ปัญญาที่พิจารณาตรงไปตามเหตุผลในเรื่องของกรรม และผลของกรรมเป็นต้นก็ย่อมจะได้พบเหตุผลเป็นเครื่องรับรองคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าขึ้นโดยลำดับ และศรัทธาในวัตถุประสงค์ที่ควรเชื่อแมื่อดังกล่าวนี้อันเป็นศรัทธาที่มุ่งเป็นธรรมปฏิบัติซึ่งมีอยู่เป็นข้อต้นของธรรมทั้งปวงในหมวดธรรมทั้งหลายเป็นอันมาก และเมื่อใช้ปัญญาประกอบให้เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญายิ่ง ๆ ขึ้นไป ก็จะเป็นศรัทธาที่ถูกต้องยิ่งขึ้นไปตามลำดับ จนถึงขั้นแสดงว่าเป็นปัญญาของตนขึ้นมาเต็มที่แล้วก็ไม่จำเป็นที่จะต้องใช้ศรัทธาเพราะว่ารู้ได้เองแล้ว ก็ไม่ต้องอาศัยความเชื่อถือได้

ตามที่กล่าวมานี้เป็นขั้นสูง แต่ขั้นต่ำชั้นธรรมดานั้นก็ต้องมีศรัทธานำอยู่เสมอ ดังนี้เป็นหลักปฏิบัติ แม้แต่หลักปฏิบัติจะวางไว้ดังนี้ ก็ปรากฏว่าคนเป็นอันมากไม่ยอมรับศรัทธาที่เป็นธรรมปฏิบัติให้เกิดขึ้น แต่ว่าชอบใช้ศรัทธาอันเกิดจากนิสัยสันดานหรือที่เรียกว่าสัญชาตคติของแต่ละบุคคลเอง ดังจะพึงเห็นได้ว่าศรัทธาที่เป็นสัญชาตคติหรือเป็นนิสัยสันดานของแต่ละบุคคลโดยมากนั้น ชอบเชื่อในเรื่องที่ไร้เหตุผลตามหลักพระพุทธศาสนา เช่นเชื่อในทางไสยศาสตร์ เชื่อหมอดูทำนายทายทักต่าง ๆ เชื่อคำบอกเล่าหรือว่าคำประจบสอพลออยู่แห่ต่าง ๆ จนถึงถ้าชอบใครไว้ใจใครก็มักจะเชื่อในผู้นั้น จนถึงบางทีก็เชื่ออยู่คนเดียวหรือสองคนเท่านั้น คนอื่นพูดแย้งอย่างไรไม่เชื่อหมด ไม่ใช่เหตุผล ไม่ใช่การสอบสวนพิจารณา ไม่ยอมฟังคำพูดของใคร ๆ ทั้งหมด แสดงว่ามีความเชื่อดังลงไป จึงไม่ยอมฟังคำขัดแย้งเหตุผลใด ๆ ทั้งสิ้น ดังนี้อยู่ในจำพวกที่เรียกว่าเป็นศรัทธาที่เป็นสัญชาตคติ คือมีศรัทธาเป็นเจ้าเรือน ที่ชอบเชื่อและมักจะชอบเชื่อไปในทางผิด ๆ เสียด้วย

โดยปกติคำว่า สัญชาตคติ นั้นก็น่าจะอธิบายเป็นคำกลาง ๆ ก่อนว่า เชื่อง่าย มีปกติเชื่อง่าย มีความเชื่อเป็นเจ้าเรือน คือมีปกติเชื่อง่าย แต่ว่าตามที่ปรากฏนั้นก็มักจะเชื่อง่ายไปในทางผิด ไม่เชื่อง่ายไปในทางที่ถูก และหากว่าเป็นทางผิดแล้วก็มักจะเชื่อดังลงไปมาก แต่ทางที่ถูกนั้นไม่มีใครยอมที่จะเชื่อให้มันคง คือให้เป็นศรัทธาตั้งมั่นลงไป ตามที่ท่านแสดงว่าศรัทธาตั้งมั่นให้เกิดสุข ก็คือตั้งมั่นในทางที่ถูก ตั้งมั่นในทางที่ดี มักจะไม่ตั้งมั่นในทางที่ผิดซึ่งไปง่ายก็เพราะยังเจือด้วยโมหะซึ่งเป็นโมหจริต ฉะนั้นศรัทธาที่เป็นสันดาน เป็นนิสัย เป็นจริตของคนเป็นอันมากนั้น จึงมักจะเป็นไปในทางที่ผิด ดังตัวอย่างที่กล่าวมานั้น กับทั้งประกอบด้วยเหตุผลที่ลึกซึ้งกว่านั้น ซึ่งจะกล่าวแต่เพียงย่อมนั้น เป็นต้นว่า ความยึดถือกายของตน คือยึดถือว่าเป็นเรา เป็นของเรา คือเป็นตัวตนขึ้นมาจึงมีความยึดถือตน เมื่อมีความยึดถือ ก็เป็นความเห็นแก่ตน เมื่อมีความเห็นแก่ตนก็ต้องพยายามที่จะปฏิบัติรักษาตนดำรงตนให้มีความสุข เพราะฉะนั้นอันนี้จึงเป็นมูลฐานที่สำคัญอันทำให้ชวนชวายเป็นเชื่อในด้านต่าง ๆ ที่เห็นว่าจะจะเป็นเครื่องทำตนให้มีความสุข ทำตนให้ยั่งยืน

คราวนี้ มาถึงหลักธรรมของพระพุทธเจ้าที่สอนให้เชื่อกรรม เชื่อผลของกรรม เป็นต้น จึงขัดกับความเห็นความต้องการของตน ยิ่งคำสอนที่ลึกซึ้ง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็ยิ่งขัดต่อความเห็นยึดถือตัวตนหนักเข้าไปอีก ก็ยังไม่เชื่อ เพราะฉะนั้น ศรัทธาที่เป็นสันดานของคนจึงเบนออกไปนอกคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นอันมาก และคนเป็นอันมากก็ไม่ค่อยยอมปรับปรุงศรัทธาของตนให้เข้าหลักของพระพุทธศาสนา คือให้หันมาเชื่อกรรม เชื่อผลของกรรม เชื่อสัตว์มีกรรมเป็นของของตน แล้วก็ชวนขวายที่จะละความชั่ว กระทำความดี ชำระจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส อันเป็นการประกอบกรรมดี อันจะนำความสุขให้เกิด ทั้งในปัจจุบัน ทั้งในภายภาคหน้า

วิธีแก้สัทธาจริต

พระพุทธเจ้าเท่ากับเป็นหมอดูผู้วิเศษที่ตรัสบอกเหตุผลไว้โดยถูกต้อง แต่คนทั้งหลายไม่เชื่อกันเพราะว่าสัทธาจริต หรือศรัทธาสันดานคน ศรัทธานิสัยเดิมนั้นเป็นอีกอย่างหนึ่งดัง กล่าวซึ่งฝังอยู่อย่างลึกซึ้ง อันนี้แหละเป็นเหตุผลสำคัญ เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนให้แก้สัทธาจริต ก็หมายถึงว่าจะต้องแก้ศรัทธาที่เป็นสันดานเป็นนิสัยดังกล่าวนี้ ด้วยเริ่มด้วยพุทธานุสสติ อัมมานุสสติ สังฆานุสสติดังกล่าวแล้วเมื่อคืนนี้โดยสังเขป และนอกจากนี้ท่าน สอนให้อบรมใน สีลานุสสติ ระลึกถึงศีล จาคานุสสติ ระลึกถึงจาคะคือการสละบริจาค เทวदानุสสติ ระลึกถึงเทวดา ก็หมายถึงท่านผู้นี้เป็นผู้เสวยผลดีจากศีลและจาคะนั้น และนอกจากนี้ เทพทางพระพุทธศาสนา ก็ยังหมายถึงผู้ที่ประกอบด้วยเทวธรรม คือ หิริ ความละอายแก่ใจ โอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว และสุกกธรรม ธรรมที่ชาวคือมีความประพฤติทางกาย ทางวาจา ใจ สะอาด กับมีสันติคือความสงบ สงบกาย สงบวาจา สงบใจ ดังนี้เรียกว่าเป็นเทพทางพระพุทธศาสนา ก็ให้หมั่นระลึกถึงศีลและอานิสงส์ ผลของศีล ให้หมั่นระลึกถึงจาคะ การสละ บริจาค และอานิสงส์ของจาคะ ให้หมั่นระลึกถึงเทพ จะเป็นเทวดาโดยอุบัติจริง ๆ หรือว่าเทพในมนุษย์ คือบุคคลนี้แหละที่ประกอบด้วยเทวธรรมต่าง ๆ ก็ได้ เหล่านี้เป็นอุบายสำหรับที่จะน้อมนำจิตใจให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ให้ระลึกถึงกรรม

ที่ดี คือศีล จาคะ ให้ระลึกถึงผลของกรรมที่ดี คือความเป็นเทพที่ผู้ปฏิบัติกรรมที่ดีนั้น จะพึงได้ตั้งแต่ในปัจจุบันนี้ ในจิตใจของตน เพราะว่าเมื่อจิตใจในปัจจุบันเป็นเทพ ภูษชาติต่อไปก็ย่อมจะเป็นเทพ ถ้าจิตใจในปัจจุบันเป็นอย่างอื่นที่ตรงกันข้าม ภูษชาติต่อไปก็ตรงกันข้าม ฉะนั้นเมื่อหมั่นระลึกถึงดังนี้แล้วก็จะเป็นการแก้ศรัทธาที่เป็น สัทธาจริตที่เป็นนิสสัยสันดานอันเป็นไปในด้านกิเลสนั้น ให้เป็นศรัทธาในธรรมปฏิบัติ คือเป็นกรรมสัทธา เชื่อกรรมเป็นต้น ขึ้นไปได้โดยลำดับ แม้การปฏิบัติในสติปัฏฐาน ก็นับว่าเป็นธัมมานุสสติ ระลึกถึงธรรมคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและเมื่อนำธรรม นี้มาปฏิบัติ ตั้งสติระลึกถึงปฏิบัติธรรมในตนก็นับว่าเป็นธัมมานุสสติเช่นเดียวกันก็เป็น เครื่องช่วยให้ศรัทธาถูกต้องยิ่งขึ้น และนับว่าเป็นธรรมปฏิบัติเป็นเครื่องช่วยโดยตรง

อิริยาบถปัฟพะ

ในกายานุปัสสนาสติปัฏฐานนี้เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้ตั้งสติระลึกถึง ลมหายใจเข้า-ออก เป็นอานาปานสติเป็นข้อต้นแล้ว ต่อจากนั้น ได้ทรงแนะนำทำความเข้าใจ ในอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน คือเมื่อเดินก็ให้รู้ว่าเราเดิน เมื่อยืนก็ให้รู้ว่าเรายืน เมื่อนั่งก็ให้รู้ว่าเรานั่ง เมื่อนอนก็ให้รู้ว่าเรานอน เมื่อตั้งอิริยาบถผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ อันใดอันหนึ่งก็ให้รู้อิริยาบถอันนั้นดังนี้ เชื่อว่าทำสติพร้อมทั้งสัมปชัญญะในอิริยาบถ คือ เดิน นั่ง นอน ยืน การหัดทำสติพร้อมทั้งสัมปชัญญะคือความรู้ตัวในอิริยาบถดังนี้ ย่อมมีวิธีปฏิบัติเป็นอันมาก ทั้งที่เป็นอย่างแบบฝึกหัดทั่ว ๆ ไป เป็นขั้น ๆ และทั้งที่เป็น อย่างรวม ๆ ที่เป็นแบบฝึกหัดเป็นขั้น ๆ นั้น ก็เช่นหัดทำความรู้ตัวในอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน นี้อย่างละเอียดทุกขั้นตอน ที่เป็นอย่างรวม ๆ นั่นก็คือหัดทำ ความรู้ตัวในอิริยาบถเหล่านี้รวม ๆ กัน ๒ วิธีนี้ก็สุดแต่ใครจะต้องการใช้วิธีไหน แต่สำหรับในการนั่งปฏิบัตินั้น เมื่อเริ่มนั่งก็ให้ทำสติพร้อมทั้งสัมปชัญญะในอิริยาบถ นั่งได้ กำหนดอิริยาบถที่นิ่งอย่างละเอียด ต่อจากนั้นก็กำหนดในกรรมฐานข้อใดข้อหนึ่ง จะผลัดเปลี่ยนอิริยาบถก็ให้คุมความรู้เอาไว้ไม่ปล่อยให้ทำไปโดยปราศจากความรู้ และเมื่อผลัดเปลี่ยนเรียบร้อยแล้ว ก็กลับมากำหนดลมหายใจเข้า-ออกใหม่

สรุปเข้าธัมมานุสสติ

การปฏิบัติแม้ในสติปัฏฐานข้อนี้ก็เรียกว่าธัมมานุสสติ ระลึกถึงธรรมได้ในเบื้องต้นก็ระลึกถึงธรรม คือคำสั่งสอนที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้ให้ทำสติพร้อมทั้งสัมปชัญญะในอิริยาบถดังที่แสดงนี้ ต่อจากนั้นก็ระลึกถึงธรรมที่เป็นปฏิบัติธรรม คือทำความรู้ในอิริยาบถที่ตนเองตามที่เป็นไป และเมื่อตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้า-ออก เป็นการระลึกถึงธรรมที่เป็นปฏิบัติธรรม คืออานาปานสติดังนี้ ก็นับว่าเป็นธัมมานุสสติได้ และอันที่จริงก็เป็นธรรมานุสสติโดยตรง

๑๕ สิงหาคม ๒๕๒๐

ครั้งที่ ๕ สัมปชัญญะ-พุทธิจริต

สัมปชัญญะในอิริยาบถ

ในเบื้องต้น ก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจสดับฟังวิธีปฏิบัติอันเป็นไปตามพระพุทโธวาทให้เป็นปริยัติปัญญา และน้อมเข้ามาพิจารณาให้รู้ที่ตนเอง อันนับว่าเป็นปฏิบัติปัญญา เพื่อให้ปริยัติปัญญาและปฏิบัติปัญญาดำเนินไปคู่กัน ธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอันแสดงทางปฏิบัติทุกข้อทุกบทย่อมสามารถฟังให้เกิดปริยัติปัญญา ปฏิบัติให้เกิดปฏิบัติปัญญา ควบคู่กันไปได้ทั้งนั้น

ในหมวดสติปัฏฐานที่ตรัสแสดงไว้โดยลำดับนับจากกายนุปัสสนา และช้อกายนุปัสสนาเองก็นับจากชื่อว่าด้วยลมหายใจเข้า-ออก ชื่อว่าด้วยอิริยาบถทั้งสี่ ก็มาถึงชื่อว่าด้วยสัมปชัญญะ คือทำความรู้ตัวในอิริยาบถส่วนประกอบทั้งหลาย ดังที่ตรัสสอนไว้ความว่าทำความรู้ตัวเมื่อก้าวไปข้างหน้า ทำความรู้ตัวเมื่อถอยไปข้างหลัง ทำความรู้ตัวเมื่อแลไปตรง ๆ ข้างหน้า ทำความรู้ตัวเมื่อแลไปข้าง ๆ ทำความรู้ตัวเมื่อคู้กายเข้ามา ทำความรู้ตัวเมื่อเหยียดกายออกไป ทำความรู้ตัวเมื่อทรงผ้าสังฆาฏิ บาตร จีวรคือเมื่อนุ่งห่มผ้าห่มและเมื่อมีอะไรคล้องกายคล้องมือ ทำความรู้ตัวเมื่อกิน ดื่ม เคี้ยว ลิ้ม ทำความรู้ตัวเมื่อถ่ายหนักเบา ทำความรู้ตัวเมื่อ ยืน เดิน นั่ง นอน ตื่นขึ้น เมื่อพูด เมื่อนิ่ง รวมความว่าเมื่อกระทำอิริยาบถอย่างใดอย่างหนึ่งทั้งที่เป็นอิริยาบถส่วนหลักคือ ยืน เดิน นั่ง นอน ทั้งที่เป็นอิริยาบถส่วนประกอบ เช่นในการเดินก็อาจจะมีก้าวไปข้างหน้า ถอยไปข้างหลังดังนี้ เป็นต้น ก็ให้ทำสัมปชัญญะคือความรู้ตัว การหัดทำ

สัมปชัญญะคือความรู้ตัวในอริยาบถทั้งหลายนี้เป็นการปฏิบัติสติปัฏฐานประการหนึ่ง และนับว่าเป็นข้อสำคัญประการหนึ่ง

ในการทำความรู้ตัวเกี่ยวแก่อริยาบถนี้มักจะแยกเรียกว่าสัมปชัญญะ ส่วนการทำความรู้ในการกำหนดลมหายใจเข้า-ออก ตลอดจนถึงในการกำหนดพิจารณา มักจะเรียกว่าสติ แต่อันที่จริงสติสัมปชัญญะนี้ต้องเป็นสิ่งที่มิคู้กันอยู่เสมอ จะเป็นไปแต่เพียงอย่างเดียวไม่ได้ การมีสติคือความระลึกได้ก็จะต้องมีสัมปชัญญะคือความรู้ตัวประกอบอยู่ด้วยจึงจะสำเร็จเป็นสติได้ และความรู้ตัวนั้นเล่าจะเป็นความรู้ตัวอยู่ได้ก็ต้องมีสติความระลึกได้ประกอบอยู่ด้วย ดังจะพึงเห็นได้ว่าสติคือความระลึก ได้แก่ระลึกรู้ลมหายใจเข้า-ออกนั้น จะต้องมีความรู้ตัวอยู่ว่าเราหายใจเข้าเราหายใจออก กล่าวคือจะต้องมีความรู้อยู่กับตัว คืออยู่ที่ลมหายใจเข้า-ออก เมื่อมีความรู้อยู่ที่ลมหายใจเข้าออก จึงจะระลึกได้ว่าเราหายใจเข้า เราหายใจออก ความรู้ตัวนั้นจึงเท่ากับเป็นการผูกใจเอาไว้ในสิ่งที่พึงระลึกและเมื่อใจผูกอยู่ที่นั่นก็ระลึกที่นั่นได้ ฉะนั้น สติจึงขาดสัมปชัญญะไม่ได้ และสัมปชัญญะนั้นเล่าถ้าขาดสติคือความระลึกได้คอยควบคุมอยู่ ความรู้ตัวนั้นก็อยู่ไม่ได้เหมือนกัน จะต้องหลุดไป ฉะนั้น สัมปชัญญะเองก็ต้องมีสติประกอบอยู่ และสติที่เป็นธรรมปฏิบัติคือสติปัฏฐานทุกข้อก็จะต้องมีทั้งสติทั้งสัมปชัญญะประกอบอยู่ด้วยกัน เพราะว่าการปฏิบัติกำหนดรู้ทั้งปวงนี้รวมอยู่ที่ตนหรือที่ตัวนี้เอง ไม่ใช่อยู่นอกกาย จึงต้องมีความรู้อยู่กับตัว ไม่หลุดไปจากตัว จึงจะมีความระลึกรู้ที่อยู่ในที่ตั้งของสติ เช่นลมหายใจเข้าลมหายใจออกเป็นต้น แต่ในการแสดงนั้นในข้อเกี่ยวแก่ออกหน้าก็ยกสติขึ้นแสดงแต่เพียงข้อเดียว ก็ให้เข้าใจว่าต้องมีสัมปชัญญะคือความรู้ตัวประกอบอยู่ด้วย และในข้อที่มีสัมปชัญญะเป็นหัวหน้าก็ยกสัมปชัญญะขึ้นแสดงคือออกหน้า แต่ก็ให้พึงทราบว่ามีสติประกอบอยู่ด้วยเช่นเดียวกัน และโดยเฉพาะที่สัมปชัญญะออกหน้านั้นก็ได้แก่อริยาบถทั้งปวงทั้งที่เป็นอริยาบถหลัก และทั้งที่เป็นอริยาบถประกอบดังกล่าว ต้องการสัมปชัญญะคือความรู้ตัวออกหน้าจึงจะยกสัมปชัญญะขึ้นแสดง

การหัดทำสัมปชัญญะในอริยาบถนี้เป็นสิ่งที่หัดได้ โดยมากมักจะต้องมีเจตนา นำในการยืน เดิน นั่ง นอน ทั้งหลาย เช่นว่า เมื่อจะเดิน ทุกคนก็ย่อมจะมีเจตนา นำคือตั้งใจจะเดินหรือคิดจะเดิน แต่ว่าในขณะที่ทำการเดินนั้นนั้นก็มักจะไม่ได้ทำสัมปชัญญะ

ในการเดิน แต่ว่าไปคิดเรื่องอื่น ๆ ต่อไป บางทีก็ลืมนึกว่าเรากำลังเดินทั้งที่กำลังเดินอยู่ มักจะเป็นอย่างนี้ ในอิริยาบถอื่นก็เช่นเดียวกันดังนี้เรียกว่าไม่มีสัมปชัญญะในอิริยาบถ ส่วนที่สอนให้ทำสัมปชัญญะในอิริยาบถนี้ก็คือว่า โดยปกติก่อนจะเดินก็ย่อมจะมีเจตนาว่าจะเดิน และเมื่อเริ่มจะเดิน กำลังเดิน ก็ให้หยุดคิดไปเสียในเรื่องอื่น หันมาทำความรู้ในอิริยาบถเดิน เมื่อหัดให้มีความรู้ดังนี้ก็เรียกว่าเป็นการหัดทำสัมปชัญญะในการเดินแม้ในอิริยาบถอื่นก็เช่นเดียวกัน นี่เป็นข้อที่ควรหัด เพราะจะทำให้มีความรู้ตัวคงอยู่กับตัวเสมอ ความรู้จะไม่หลุดออกไปจากตัว ในขณะที่ความรู้หลุดออกไปจากตัวนั้นก็เช่นว่า ในขณะที่เดินแต่ส่งใจไปคิดถึงเรื่องอื่น ความรู้ก็ไปอยู่ที่เรื่องอื่นนั่นคือว่าหลุดออกไปจากตัว ลืมว่าเรากำลังเดิน ไม่รู้ว่าเรากำลังเดิน เมื่อเป็นดังนี้ก็อาจจะเป็นอันตรายถ้าเดินไปในถนน เรียกว่าใจลอยหรือว่าเผลอตัวก็เป็นอาการที่ขาดสติเหมือนกัน เพราะในขณะที่ความรู้หลุดออกไปจากตัวนั้นความระลึกก็หลุดออกไปด้วย เพราะความระลึกนั้นก็ตามความรู้ตัวออกไป ไประลึกในเรื่องอื่นที่ส่งใจไปคิดถึงนั้น เท่ากับว่าตัวไปเสียข้างนอก แต่ตัวร่างกายที่กำลังเดินอยู่ไม่มีตัว เพราะไม่มีความรู้ที่กำหนดอยู่ เพราะฉะนั้นเมื่อมีความรู้ตัวอยู่ที่เท่ากับว่ามีตัวอยู่กับตัว ก็คือมีความรู้อยู่กับตัวนั่นเองเท่ากับมีตัวอยู่กับตัว อันทำให้มีความระลึกซึ่งเป็นตัวสติประกอบอยู่ด้วย ฉะนั้น จึงสมควรที่จะทำการหัด ดังในบัดนี้ทำความรู้ตัวเข้ามาว่ากำลังนั่งอยู่ และในอิริยาบถนั่งนี้มีการวางอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย ตั้งแต่เบื้องล่างขึ้นมาจนถึงสุดศีรษะ ตั้งแต่สุดศีรษะลงไปเป็นอย่างนี้หัดทำความรู้ตัวในขณะนี้ว่าเป็นอย่างไร และถ้าจะมีการเปลี่ยนอิริยาบถเล็กน้อยก็ตามเปลี่ยนอิริยาบถใหญ่ก็ตาม เมื่อตั้งเจตนาขึ้นมาก่อนแล้ว ก็ทำความรู้ตามเจตนาในขณะทำการเปลี่ยนอิริยาบถนั้นด้วย หัดดังนี้แม้ว่าจะหัดไม่ได้นาน แต่หัดเป็นครั้งคราวและบ่อย ๆ ได้ก็ย่อมเป็นการดี เพราะว่าในการกำหนดความรู้นั้นคราวหนึ่งก็ย่อมกำหนดได้เพียงอย่างเดียวเท่านั้น เช่น เมื่อนำใจมาทำสัมปชัญญะในอิริยาบถก็ต้องปล่อยการกำหนดในเรื่องอื่น ฉะนั้น เมื่อได้หัดทำความรู้ในอิริยาบถเป็นครั้งเป็นคราวตามสมควร ให้มีพื้นความรู้สำหรับที่จะรักษาตนเป็นครั้งเป็นคราวแล้ว ก็ส่งใจไปกำหนดในเรื่องอื่นต่อไป เช่น ในการทำงานที่ทำในการศึกษาเล่าเรียน ตลอดจนถึงในการปฏิบัติสมาธิ ในเมื่อกำหนดลมหายใจเข้า-ออก ก็ทำสติกำหนดลมหายใจเข้า-ออก เมื่อเป็นดังนี้ก็ไม่ต้องไปพะวงถึงอิริยาบถนั้น เป็นต้น

เอโก ธมโม

เมื่อพิจารณาดูอีกประการหนึ่งแล้ว ความรู้ในอิริยาบถอันเป็นตัวสัมปชัญญะนั้นก็ย่อมจะประกอบอยู่ แม้ในการกำหนดท่าลมหายใจเข้า-ออก เพราะว่าในการกำหนดท่าสติในลมหายใจเข้า-ออกนั้น สติที่รวมเข้ามาย่อมรู้ลมหายใจเข้าลมหายใจออก ย่อมรู้กายทั้งหมดทั้งที่เป็นส่วนนามกายคืออาการของใจทั้งหลาย ทั้งที่เป็นส่วนรูปกายคือรูปกายที่กำลังนั่งอยู่นี้ เมื่อมีความรู้ทั้งหมดดังนี้ ทั้งสติสัมปชัญญะก็ย่อมรวมกันอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียว เป็นอันรู้ทั้งลมหายใจเข้า-ออก ทั้งอิริยาบถใหญ่ ทั้งอิริยาบถน้อย และทั้งกายส่วนอื่น ตลอดจนถึงเวทนา จิต ธรรม มารวมกันเป็นเอโกธมโม เป็นธรรมที่เป็นอันเดียวปรากฏอยู่ในความรู้และความรู้ก็ย่อมจะกำหนดอยู่ในเอโกธมโมอันนี้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันว่าทั้งสติสัมปชัญญะมาประกอบกันอยู่อย่างสมบูรณ์ ไม่บกพร่องก็แหละอันความรู้ที่เป็นสติที่เป็นสัมปชัญญะนี้ นับว่าเป็นความรู้อย่างหนึ่งในการปฏิบัติ ยังมีความรู้ที่เป็นปัญญาหรือเป็นญาณ คือความหยั่งรู้อีกชั้นหนึ่ง อันได้แก่สัจจะคือความจริง จะปรากฏขึ้นในเมื่อตั้งสติพร้อมทั้งสัมปชัญญะกำหนดรู้ในอารมณ์ของกรรมฐานในกาย ในเวทนา จิต ธรรม แม้ในข้ออิริยาบถที่กำลังกล่าวนี้ เมื่อสติสัมปชัญญะกำหนดแจ่มชัดขึ้น ตั้งมั่นขึ้น สัจจะคือความจริงของกาย เวทนา จิต ธรรม อันนับว่าเป็นสังขารทั้งหลายจะปรากฏ สัจจะดังกล่าวนี้ก็หมายถึงทุกขสัจจะ สภาพที่จริงคือทุกขรวมเข้าก็คือความเกิด ความดับ หรือว่าชาติ ชรา มรณะ จะเรียกว่าชาติ ชรา มรณะ ความเกิดความแก่ความตายก็ตาม จะเรียกว่าความเกิดความดับก็ตาม เป็นสิ่งที่มีอยู่แก่สังขารทั้งหลาย แก่กาย เวทนา จิต ธรรม ทั้งหลาย ทุกข้อทุกประการ เมื่อสัจจะคือความจริงนี้ปรากฏขึ้น ความเกิดปรากฏขึ้น ความดับปรากฏขึ้น ปัญญาคือความรู้ที่หยั่งลงไปถึงความเกิดความดับ คือมองเห็นความเกิดความดับชัดขึ้นมาดังนี้ ความรู้ที่เป็นสติสัมปชัญญะนั้นก็เลื่อนขึ้นเป็นปัญญาหรือเป็นญาณคือความหยั่งรู้ ฉะนั้นในการปฏิบัติสติปัฏฐานจะเป็นข้อใดข้อหนึ่งก็ตาม เมื่อได้สติสัมปชัญญะในสติปัฏฐานนั้นแล้วก็ย่อมจะได้ปัญญาหรือญาณ น้อยหรือมาก ในสติปัฏฐานนั้น ๆ ด้วย ก็คือทุกขสัจจะ สภาพที่จริงคือทุกขจะปรากฏชัดขึ้น นี้คือความรู้

ปัญญา

อันความรู้ที่เป็นเครื่องประดับความเป็นมนุษย์ของทุก ๆ คนผู้เกิดมาเรียกกันว่าปัญญา ซึ่งท่านแสดงว่าเป็นผลของกุศล ฉะนั้น คนทุก ๆ คนที่เกิดมาเป็นมนุษย์เรียกว่ากุศลทำให้เกิดทั้งนั้น เพราะว่ามีปัญญาที่ประเสริฐยิ่งกว่าสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย ฉะนั้น จึงได้เรียกว่ามนุษย์ ที่แปลอย่างหนึ่งว่าผู้ที่มีมโนะคือความรู้สูง มโนะนี้เองก็มักจะแปลกันว่าใจ มนุษย์จึงแปลกันว่าผู้มีใจสูง แต่อันที่จริงตามพยัญชนะ มโนะที่แปลกันว่าใจนั้นก็คือความรู้เพราะว่าตามพยัญชนะมโนะแปลว่าความรู้ มีใจสูงก็คือมีความรู้สูง อันเป็นตัวปัญญานั้นเอง ท่านจึงว่าเกิดมาด้วยอำนาจของกุศล เป็นผลของกุศล

พุทธิจริต

บางคนก็ยังเป็นประเภทที่เรียกว่าพุทธิจริต คือว่ามีความรู้เป็นเจ้าของ เรือนหมายความว่า ต้องการความรู้ และตนจะต้องรู้ ถ้าไม่เช่นนั้นก็ต้องปฏิเสธ อันความต้องการความรู้นั้นเป็นสิ่งที่สมควร เพราะจะทำให้มีการศึกษาแสวงหาความรู้เพิ่มเติม ขึ้นอยู่เสมอ แต่ว่าการที่จะถือเอาความรู้ของตนเป็นใหญ่ว่าจะต้องรู้เท่านั้นจึงจะรับรอง ถ้าไม่รู้แล้วก็ปฏิเสธ ดังนี้ ก็เป็นสิ่งที่ไม่ชอบเหมือนกัน แม้เช่นนั้นก็มีบุคคลบางจำพวก อยู่ในจำพวกนี้ คือจะต้องรู้จึงจะรับรอง อันเรียกว่าพุทธิจริต มีความรู้เป็นเจ้าของ บุคคลจำพวกที่เป็นพุทธิจริตนี้มักจะปฏิเสธอดีตชาติ อนาคตชาติ เพราะว่ามีรู้ไม่เห็น จึงมักจะเป็นจำพวกที่มีความเชื่อถือว่าตายสูญ ไม่ใช่ตายเกิด เพราะว่ามีไม่เห็นว่ามีเมื่อตายไปแล้วมีอะไรเหลืออยู่หรือมีอะไรไปเกิด จึงไม่เชื่อในเรื่องของอดีตชาติ อนาคตชาติ เพราะเห็นว่ามีอะไร ตายแล้วก็สูญ ไม่มีอะไรไปเกิด ก็เพราะว่ามีไม่เห็น ถ้าหากว่า พิสูจน์ได้ชี้ให้เห็นได้จึงจะยอมเชื่อถือ และนอกจากนี้ก็ยังปฏิเสธเรื่องอื่น ๆ ที่ตนไม่รู้ไม่เห็นอีกด้วย จำพวกนี้เป็นจำพวกพุทธิจริต มักจะตรงกันข้ามกับพวกสัทธาจริต คือ จำพวกที่มีความเชื่อเป็นเจ้าเรือนคือมักจะชอบแต่เชื่อ แต่ว่ามีไม่ชอบใช้ปัญญา ฉะนั้น ในทางพระพุทธศาสนาจึงได้มีการสอนให้อบรมสัทธินทรีย์ อินทรีย์คือศรัทธา กับ

ปัญญินทรีย์อินทรีย์คือปัญญา ให้พอสมควรกัน อย่าให้เอาแต่ เชื่อไม่ใช่ปัญญา หรืออย่าให้เอาแต่ปัญญา ไม่เชื่ออะไรเสียเลย แต่ให้มีทั้งสองพอสมควรกัน ก็เพราะเหตุที่สามัญชนทุก ๆ คนนั้นจำจะต้องมีทั้งศรัทธาทังปัญญาประกอบกันไป ทำไมจึงต้องมีศรัทธา ก็ได้อธิบายไปแล้วในตอนที่ว่าด้วยสัทธาจิริต และได้พาตพิงมาถึงปัญญาด้วยซ้ำอีกครั้งหนึ่ง ก็เพราะปัญญานั้นทุก ๆ คนมีอยู่จำกัดมาก เพราะฉะนั้นจึงต้องเล่าเรียนศึกษาเพิ่มเติมกันอยู่เสมอ สิ่งทีรู้นั้นเรียกว่านิตติเตย แต่สิ่งทีไม่รู้มันมีเป็นอันมาก และเมื่อพิจารณาแล้วก็จะเห็นว่าอันสิ่งทีรู้นั้นหาใช่ว่าเป็นสิ่งทีไม่มีอยู่จริงไม่ ย่อมเป็นสิ่งที่มีอยู่จริงเป็นอันมาก เหมือนอย่างว่าเมื่อวานนี้ วันนี้และพรุ่งนี้ วันนี้มี เมื่อวานนี้มี และพรุ่งนี้ก็มี แต่เมื่อวานนี้อาจจะลืมนไปเสียบ้างก็ได้ แต่ว่าเมื่อลืมนึกไม่ได้มันก็ไม่ใช่หมายความว่าไม่มี พรุ่งนี้นั้นอันทีจริงก็ไมรู แต่ก็เป็นสิ่งทีมี เพราะฉะนั้นจะต้องพิจารณารับรองว่าอันสิ่งทีตนไมรู้นั้นมีอยู่อีกเป็นอันมาก และเป็นสิ่งทีมีอยู่จริง ไม่ใช่ไม่จริง เพราะฉะนั้น จึงต้องอาศัยศึกษาเล่าเรียน

มรณสติ อุปสมานุสติ

ผู้ทีมีพุทธิจิริตดังกล่าวนี้ ท่านสอนให้ปฏิบัติธรรมมรณสติ สติระลึกถึงความตาย อุปสมานุสติ สติทีระลึกกำหนดธรรมเป็นเครื่องเข้าไปสงบรังับหรือว่าความสงบรังับให้ปฏิบัติในธาตุกรรมฐาน กำหนดพิจารณาร่างกายนี้แยกธาตุออกไป และกำหนดพิจารณาให้เห็นความปฏิภูลในอาหาร ก็ต้องการทีจะให้ทำความรู้ในสิ่งทีมีอยู่เป็นไปอยู่ อันจะพึงพิจารณาเห็นได้ชัดในปัจจุบันและเมื่อเป็นดังนี้ก็ถ่ายถอนความทีหลงถือความรู้ของตนแต่อย่างเดียวนั้นลงได้

ครั้งที่ ๖ ปฏิภูมปีพพะ

วันนี้จะแสดงสติปฏิฐานในปฏิภูมปีพพะ ข้อว่าด้วยปฏิภูมที่น่าเกลียด คือ ตรัสสอนให้พิจารณาภายในนี้ เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมา เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงไป มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบว่าเต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ คือ เกสา ผม โลมา ขน นขา เล็บ ทันตา ฟัน ตาใจ หน้ มังสัง เนื้อ นหารู เอ็น อัญฐิ กระดุก อัญฐิมิฏฐัง เยื่อในกระดุก วักกัง ไต หทยัง หัวใจ ยกนัง ตับ กิโถมกัง พังผืด ปิหกัง ม้าม ปัสสาสัง ปอด อันตัง ไล่ใหญ่ อันตคฺคณัง สายรัดไล่ อูทริยัง อาหารใหม่ กรีสัง อาหารเก่า ปิตตัง น้ำดี เสมหัง น้ำเสลด บุพโพ น้ำหนอง น้ำเหลือง โลหิตัง น้ำเลือด เสโท น้ำเหงื่อ เมโท มันข้น อัสสุ น้ำตา วสา มันเหลว เขโห น้ำลาย สิงฆาณิกา น้ำมูก ลสิกา ไชข้อ มุตตัง มูตร ดังนี้

การพิจารณานี้ ท่านสอนให้พิจารณาอาการเหล่านี้ โดยสี โดยสังขาร โดยกลิ่น โดยที่เกิด โดยที่อยู่

โดยสีนั้น ก็คือ พิจารณาว่าอาการเหล่านี้มีสีอย่างไร นับแต่อาการที่ ๑ เกสา เดิมมีสีดำแล้วก็กลายเป็นสีเทา เป็นสีขาว ที่เรียกว่าหงอก โดยสังขารก็คือทรวดทรง เช่น ผมมีทรวดทรงเป็นเส้น ๆ โดยกลิ่น ก็พิจารณาถึงกลิ่นของผม ผมที่ไม่ได้ชำระให้สะอาดย่อมปรากฏกลิ่นที่น่าเกลียด แม้ชำระให้สะอาดก็ยังคงปรากฏกลิ่นของผมเช่นกลิ่นผม โดยสังขารคือทรวดทรง โดยที่เกิดเช่นผมเกิดแต่ บุพโพ โลหิต อันเป็นของน่าเกลียด โดยที่อยู่ ผมก็อยู่ที่บุพโพ โลหิต ซึ่งเป็นของน่าเกลียด พิจารณา

ให้สี สันฐาน กลิ่น ที่เกิด ที่อยู่ ของผมปรากฏชัดในใจ จงลืมหืมตามอง เช่น หยิบเอาผมมาพิจารณาเส้นหนึ่งก่อน หรือว่านึกถึงผมที่เคยเห็น แล้วก็พิจารณาแยกออกว่ามีสีอย่างไร มีสันฐานอย่างไร เป็นต้นดั่งนี้ก็ได้ ให้ปรากฏชัดขึ้นในใจ ความปฏิกูลของผมก็จะปรากฏ

พิจารณาโลมาคือชนเป็นต้นก็เช่นเดียวกัน ไปโดยลำดับ และท่านสอนว่าเมื่อพิจารณาไปโดยลำดับ อากาโรโตปรากฏชัดก็ให้จับกำหนดอากาโรนั้นแต่เพียงอย่างเดียว เช่น ผมปรากฏชัดก็ให้จับกำหนดแต่ผมอย่างเดียว โดยพิจารณาให้ความปฏิกูลปรากฏขึ้น อันจะทำให้สงบจากความรักใคร่ยินดีติดอยู่ในผม หรือจะพิจารณาเป็นทางกสิณ คือให้ภาพของผมปรากฏอยู่ในใจเป็นอุคคหนิมิต นิมิตติดตา คือเหมือนอย่างมองเห็นเส้นผมด้วยตา แต่ว่าเห็นด้วยใจ ปรากฏเป็นภาพอยู่ในใจ แล้วก็หัดกำหนดขยายให้โตหรือให้เล็กลงตามส่วน อันเรียกว่า ปฏิภาณนิมิตก็ได้ ดั่งนี้เป็นกำหนดทางกสิณ แต่ว่าการพิจารณาอากาโรเหล่านี้มุ่งให้จิตสงบจากกามฉันท์คือความรักใคร่พอใจอยู่ในอากาโรเหล่านี้เป็นที่ตั้ง

มรณสติ กับ พุทธิจริต

อนึ่ง ในวันนี้จะได้อธิบายถึงมรณสติระลึกถึงความตายก่อน ถ้ามีเวลาก็จะต่อไปอุปสมานุสสติระลึกถึงธรรมเป็นที่สงบเข้าไปประณีต ระลึกถึงความตายนั้น ก็คือระลึกว่าความตายจะมีความตายจะมี หรือว่า ความตาย ความตาย ระลึกเป็นคำบาลี ก็ว่า มรณัง มรณัง และระลึกให้เห็นละเอียดไปอีกว่า อันความตายนั้นก็ได้แก่ความที่จุติคือว่าเคลื่อนออกไปจากร่างกายอันนี้เป็นความแตกเป็นความอันตรธานของชีวิต เป็นมัจจุ ที่แปลกันว่าความตายเหมือนกัน เป็นการกระทำกาลละ คือถึงความตายตามกาลเวลาแตกดับของชีวิต เป็นความแตกของขันธ์ทั้งหลาย คือ ของรูปขันธ์ กองรูป เวทนาขันธ์ กองเวทนา สัญญาขันธ์ กองสัญญา สังขารขันธ์ กองสังขาร วิญญาณขันธ์ กองวิญญาณ รวมความว่าเป็นความแตกของรูปและนามอันนี้ ร่างกายอันนี้จึงกลายเป็นศพ ซึ่งรูปขันธ์เองก็แตกสลายไปตั้งแต่ต้นดับลมคือลมดับไปก่อน เรียกว่า วาโยธาตุดับ เตโชธาตุ ธาตุไฟก็ดับ ศพจึงเย็นชืด อาโปธาตุ ธาตุน้ำ ก็เริ่มเหือดแห้งหมดไป

ปฐวีธาตุ ธาตุดิน ก็เน่าเปื่อยแตกสลายไป ส่วนที่เข้มแข็งที่สุดคืออัญจระดูก ก็เน่า
 ผุพังหมดไปในที่สุด สันเวทนาคือหมดความรู้สึกสุขทุกข์ทั้งปวง นำเอาไปเผาเอาไปฝัง
 ก็ไม่รู้รู้สึก สัญญาคือความจำได้หมายรู้ สังขารคือความคิดปรุงหรือความปรุงคิด วิญญาณ
 คือความรู้สึกเห็นรูปได้ยินเสียงเป็นต้น ก็ดับหมด เป็นอันว่าขั้นที่ ๕ แตกสลาย
 ชีวิตก็เป็นอันว่าแตกดับไป ต้องทอดทิ้งร่างนี้ไว้เหนือแผ่นดิน และก็ต้องเผาต้องฝัง
 หมดไป ดังนั้นเป็นลักษณะที่เรียกว่าความตาย อันบุคคลจะต้องประสบ ความระลึกถึง
 ความตายดังนี้ มุ่งให้บังเกิดความไม่ประมาทคือความไม่มัวเมาเลินเล่อผลอเพลิน
 ในชีวิต คือ นึกถึงความตายว่าจะมีและมีเมื่อไรก็ได้ จะทำให้จิตใจหายเมา หายเพลิน
 และต้องการที่จะให้รีบเร่งประกอบกรณียะคือกิจที่ควรทำ ไม่ผัดวันประกันพรุ่ง เพราะ
 ไม่มีใครจะรู้ว่าความตายจะมาเมื่อไหร่ ดังนั้นเป็นความมุ่งหมายของการเจริญมรณสติ
 แต่ถ้าเจริญมรณสติแล้วบังเกิดความหวาดกลัวไม่อยากจะทำอะไร คล้าย ๆ กับว่านั่งนอน
 รอความตาย ดังนั้นก็เป็นการปฏิบัติผิด เรียกว่า ปฏิบัติธรรมไม่สมควรแก่ธรรม ฉะนั้น
 ผู้ที่เจริญมรณสติก็ต้องเจริญให้ถูกต้อง คือให้บังเกิดความไม่ประมาท ให้กระตือรือร้น
 รีบเร่งประกอบกรณียะคือกิจที่ควรทำทั้งปวงเสีย ทั้งจะเกิดความกล้าที่จะเผชิญกับ
 ความตาย ดังนั้นท่านแสดงว่าเหมาะกับคนที่เป็นพุทธิจริต คือชอบรู้ เพราะฉะนั้นก็ให้หันมา
 รู้ความตายเสียบ้าง แล้วก็มาตรวจดูว่าจิตเป็นอย่างไร ถ้าจิตกลัวไม่กล้าก็แสดงว่าไม่ใช่
 เป็นนักรู้ ถ้าเป็นนักรู้จริงแล้วก็ต้องไม่กลัว เพราะว่าความตายนั้นเป็นสิ่งที่ต้องมี
 เป็นความจริง อันคนที่เป็นพุทธิจริต คือ เป็นผู้ที่ชอบรู้นั้น อันที่จริงถ้าพิจารณาดูให้
 ดีแล้ว ก็จะเห็นว่ายังเจือด้วยโมหะคือความหลงอยู่อีกเป็นอันมาก เพราะว่าจะต้องให้รู้
 เสียก่อน แล้วจึงจะยอมรับไปทุกสิ่งทุกอย่างนั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ คนเราจึงต้องมี
 ครูมีอาจารย์บอกกล่าวสั่งสอน ต้องศึกษาดำรดาต่าง ๆ ที่ท่านผู้รู้ได้แสดงเอาไว้
 และบรรดาดำรดาต่าง ๆ ที่ท่านผู้รู้แสดงไว้นั้นก็มากมายนักหนา จะอ่านจะเรียนให้รู้ไป
 ทุกอย่าง ก็ย่อมไม่ได้ ทุกคนจึงสามารถรู้ได้เพียงเล็กน้อยเท่านั้นไม่มากมายเท่าใดนัก
 เพราะฉะนั้นต้องยอมรับฟังความรู้ของท่านผู้รู้ไว้บ้าง ไม่ใช่ปฏิเสธไปเสียทุกอย่าง และ
 การที่ท่านยกเอามรณสติมาเป็นข้อแก้นี้ก็สำหรับจะเป็นข้อพิสูจน์ว่านักรู้นั้นเป็นนักรู้
 จริง ๆ หรือไม่ สมมุติว่าเกิดป่วยขึ้นมา และก็เป็นโรคชนิดที่รักษาไม่หาย เช่นว่าบัดนี้
 ก็เป็นโรคมะเร็ง คราวนี้หมอก็คงต้องปิดไม่บอกเพราะกลัวว่ารู้แล้วจะตกใจ โรคก็จะกำเริบ

คราวนี้ ถ้าเป็นนักรู้คืออยากรู้จริงหรือชอบรู้จริงแล้วก็ต้องไม่กลัว ถ้าป่วยเป็นมะเร็ง เขาก็ต้องบอกว่าเป็นมะเร็งได้ เรากรับรู้ได้โดยไม่กลัว ดังนี้จึงจะเรียกว่าเป็นนักรู้ แต่ถ้าเป็นพวกพุทธิจริต คือเป็นพวกที่มีจริตชอบรู้หรือจะต้องรู้ดังกล่าว่าจะไม่เป็นอย่างนี้ ถ้าไปนึกถึงความตายเข้าหรือว่าไปรู้ว่าเป็นโรคจะต้องตายแน่เข้าแล้วก็ต้องตกใจ ดังนี้ก็จะรู้สึกตัวว่าไม่ใช่เป็นนักรู้จริง ถ้าเป็นนักรู้จริงแล้วก็ต้องไม่กลัว ไม่ตกใจ เพราะฉะนั้น ท่านจึงยกเอาภณสตินี้เป็นข้อแก้ สำหรับเป็นข้อทดสอบคนที่เป็นพุทธิจริต ว่าเป็นนักรู้จริงหรือไม่ และก็เป็นเครื่องแก้คนที่เป็นพุทธิจริตด้วย คือว่าจะต้องรู้รู้เสียก่อนจึงจะยอมรับว่าให้มารู้สภาวะอันเป็นสัจจะของชีวิตที่จะต้องประสบเสียบ้าง ดังนี้แล้วก็เป็นอันว่าเมื่อรับรู้ได้โดยที่ไม่ตกใจ ทั้งมีความกระตือรือร้นในอันที่จะประกอบคุณงามความดีต่าง ๆ กระทำกิจที่ควรทำให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปแล้วก็เป็นอันว่าแก้พุทธิจริตของตนได้ เป็นอันว่ายอมรับความรู้หรือสิ่งที่ควรรู้จริง ๆ นั้นจะเป็นประโยชน์สำหรับที่จะปฏิบัติดีปฏิบัติชอบยิ่ง ๆ ขึ้นสืบต่อไป

อุปสมานุสสติ กับ พุทธิจริต

คราวนี้ อุปสมานุสสติ ระลึกถึงความสงบรำงับหรือว่าธรรมที่เข้าไปสงบรำงับนั้น ก็คือว่าระลึกถึงความสงบจริง ๆ ที่จะพึงได้หรือว่าได้ เช่นว่าความสงบที่เกิดจากการปฏิบัติในศีล ในสมาธิและในปัญญา ในขณะที่ปฏิบัตินั้นอาจจะรู้สึกว่าจะไม่สงบ เพราะว่าตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากอาจจะแรง เพราะว่าอยากจะทำนั้นทำนั้นแล้วก็ไม่ ได้เพราะว่ามีข้อห้ามทางศีล ก็เป็นทุกข์ ทุณทุราย รู้สึกว่าจะไม่สงบ มักจะเป็นดังนี้ เพราะฉะนั้น ก็หัดระลึกถึงความสงบว่าศีลนั้นให้เกิดความสงบจริงคือสงบตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากของใจลงไป เมื่ออดทนใจของตนเองได้ ใจอยากจะทำนั้น จะทำนั้นก็สงบความอยากในใจของตนได้ และเมื่อสงบความอยากความดิ้นรนลงเสีย ได้แล้ว ความต้องการที่จะทำโน่นทำนั้นก็หายไป ไม่ต้องไปฆ่าเขา ไม่ต้องไปลักของเขา ไม่ต้องไปประพฤตติผิดประเวณีในทางกาม ไม่ต้องไปพูดเท็จ ไม่ต้องไปดื่มสุราอะไรทั้งหมด เพราะเหตุว่าสงบความอยากเสียได้เท่านั้น กำหนดให้รู้จักว่าสงบความอยากเสียได้นี้แหละเป็นตัวความสงบ เป็นตัวธรรมที่เข้าไปสงบ ดังนี้เรียกว่าเป็น

หลักการหัดให้ระลึกถึงความสงบรำงับหรือธรรมที่เข้าไปสงบรำงับ ทำให้รู้จักความสงบรำงับที่แท้จริงได้

คราวนี้ถ้าหากว่าไปจับความสงบในทางที่ตรงกันข้าม คือว่าเมื่อใจอยากขึ้นมา ก็ไม่อดทนไม่รำงับ ก็ทำไปตามอยาก เช่นว่าอยากจะไปดื่มสุราก็ไปดื่มเข้าไป พอดื่มเข้าไป แล้วก็เมา เมาแล้วก็รู้สึกว้าสบาย ความอยากดื่มก็หายไป ก็ไปเข้าใจว่านี่แหละคือความสงบซึ่งจะต้องดื่มสุราจึงจะได้ เพราะฉะนั้น เมื่ออุ้มนวายุใจขึ้นมา ก็อยากดื่มสุราก็ต้องไปดื่ม ดื่มเสียก่อนก็ได้ความสงบ ก็นึกว่านี่แหละคือตัวความสงบ ถ้าไปกำหนดให้รู้จักความสงบดังนี้ก็เรียกว่าเป็นความสำคัญผิด ไปจับความสงบที่ผิด ที่ไม่ถูกต้อง คนโดยมากไปประหลัดจับความสงบที่ผิดดังนี้เสียเป็นอันมาก จึงเรียกว่ารู้ผิด ไม่ใช่รู้ถูก แต่ว่าถ้าไปกำหนดจับความสงบที่ถูกต้องคือสงบค้นหาความอยากของใจ อยากจะดื่มสุราก็สงบความอยากนั้นเสีย และเมื่อสงบความอยากนั้นเสียได้แล้วก็ไม่ต้องไปดื่มสุราใจก็สงบ แล้วก็กำหนดให้รู้จักว่านี่แหละคือความสงบที่ถูกต้อง เพราะฉะนั้น ความสงบจึงมีอยู่ ๒ อย่าง ดังนี้ สงบที่ถูกต้องและสงบที่ผิด

คนที่เป็นพุทธิจิตนั้นมักจะรู้ผิด นักรู้นั้นก็มักจะรู้ผิด ก็มักจะไปสำคัญเอาว่าต้องไปดื่มสุราเสียก่อนให้ใจสงบสบาย นั่นแหละคือความสงบ มักจะไปรู้ผิดดังนี้ จึงเรียกว่าเป็นพุทธิจิต เพราะฉะนั้น ก็หัดเสียใหม่ ให้มาระลึกถึงความสงบที่ถูกต้องมาอยู่ที่ความสงบใจ รำงับใจ และเมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็เป็นอันว่าได้พบความสงบ ได้รู้จักความสงบที่ถูกต้อง เมื่อเป็นดังนี้ก็เป็นอันว่าแก่พุทธิจิตคือความรู้ที่ผิดนั้นได้ ทำความรู้อันถูกต้อง เพราะมากำหนดรู้จักความสงบที่แท้จริง ฉะนั้น การหัดให้ระลึกถึงความสงบอันเป็นความสงบที่ถูกต้องดังนี้ จึงเป็นสิ่งที่ควรทำ และก็ควรศึกษาที่จิตใจของตนเองให้รู้จักความสงบที่ถูกต้องนี้อยู่เสมอในทุกขั้นของการปฏิบัติ ทั้งในขั้นศีลขั้นสมาธิ ขั้นปัญญา ที่กล่าวมานี้เป็นเพียงขั้นศีล ซึ่งเป็นตัวอย่างเท่านั้น

แม้การพิจารณาในอาการของร่างกายว่าเป็นของปฏิภูลดังนี้ ก็เป็นการพิจารณาให้เกิดความรู้ที่ถูกต้องประการหนึ่งเหมือนกัน ก็จะทำให้ได้ความเข้าใจถูก อันความเข้าใจโดยมากนั้น เมื่อรักใคร่ พอใจ ยินดีอยู่ใน ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น ก็จะต้องปฏิบัติในด้านสนองความอยากความต้องการเกี่ยวกับ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง

เป็นต้น แล้วก็ได้สุข ได้โสมนัส ได้ความสบายใจ ได้ความสงบ ก็เข้าใจว่าอันนี้แหละ เป็นความสงบ แล้วก็สุข เป็นโสมนัส เพราะฉะนั้น คนจึงพอใจแสวงหากามกัน โดยมาก แต่ถ้ามาหัดพิจารณาอีกด้านหนึ่งให้มองเห็นความปฏิรูป และเมื่อมองเห็น ความปฏิรูปปรากฏขึ้นแล้วความอยากความต้องการก็สงบ เมื่อความอยากความต้องการสงบ ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องไปชวนชวนในสิ่งเหล่านี้ เป็นอันว่าได้พบความสงบ ฉะนั้น ความสงบความปรารถนาความต้องการเพราะมองเห็นความเป็นของปฏิรูปจึงเป็น ทางให้เกิดความสงบที่สุขุมที่ละเอียด อันเป็นความสงบที่บริสุทธิ์ที่ยั่งยืน ไม่ปนด้วยความทุกข์เดือดร้อน คือไม่ใช่ว่ามีสุขน้อยมีทุกข์มาก แต่ว่ามีสุขมากและเป็นสุขที่บริสุทธิ์ เป็นสุขที่สงบ ดังนั้นก็เป็นการหัดให้ได้ความรู้จักความสงบที่ละเอียดขึ้นมา ชั้นปัญญาที่ละเอียดขึ้นไปกว่านี้ เพราะฉะนั้น อุปสมานุสสติ ระลึกถึงความสงบดังกล่าวมานี้ จึงเป็นข้อสำคัญแก่ความรู้ผิดได้ เรียกว่าพุทธิจริตได้อย่างดี และก็ทำความรู้ให้ถูกต้อง อันเป็นปัญญาทางพระพุทธานุสสติ

ครั้งที่ ๓/ กายคตาสติ

ในวันนี้ จะได้แสดงกายคตาสติ สติที่ไปในกาย ทบทวนอีกครั้งหนึ่ง

สติที่ไปในกายนี้เรียกชื่อในมหาสติปัฏฐานสูตรที่กำลังสวดอยู่นี้ว่า “ปฏิกุลปัพพะ” ข้อว่าด้วยสิ่งที่ปฏิกุล ตรัสสอนให้พิจารณาภายในเบื้องต้นแต่พื้นเท้าขึ้นไป เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงมา มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ ว่าเต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ มี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น ได้อธิบายวิธีพิจารณาอาการเหล่านี้ได้โดยสี่ โดยสังขฐานทรวดทรง โดยกลิ่น โดยที่เกิดและโดยที่อยู่ เพื่อให้ความปฏิกุล ไม่สะอาด ปรากฏชัดขึ้น อันจะทำให้จิตใจสงบจากกามฉันทะ ความพอใจใคร่ในอาการเหล่านี้ โดยเป็นสิ่งที่น่ารักใคร่พอใจ อันเรียกว่ากาม คำว่ากามนั้นก็สุดแต่ว่าความรักใคร่ปรารถนาพอใจ จะบังเกิดแต่สิ่งอันใด สิ่งอันนั้นก็จะเป็นกามขึ้นมา โดยผัสดูหรือโดยวัตถุอันเรียกว่าวัตถุกาม ตัวความรักใคร่ปรารถนาพอใจในจิตใจเป็นกิเลสกาม เมื่อความรักใคร่ปรารถนาพอใจบังเกิดขึ้นในผม ผมก็เป็นกามขึ้นมา ดังนี้ เป็นต้น แต่ถ้าไม่มีความรักใคร่ปรารถนาพอใจในผม ผมก็ไม่เป็นกาม แต่ว่าก็เป็นผมอยู่โดยธรรมชาติธรรมดา ทั้งเมื่อกำหนดพิจารณาผมเป็นกรรมฐาน คือให้เป็นความปฏิกุลไม่สะอาดของผม ผมก็กลายเป็นกรรมฐานขึ้นมา ฉะนั้น สิ่งอันเดียวกันในโลกนี้จึงเป็นได้สองอย่าง เป็นกามก็ได้ เป็นกรรมฐานก็ได้ เมื่อดูในแง่ของกิเลส ด้วยกิเลสก็เป็นกาม เมื่อดูในแง่ของกรรมฐาน ด้วยสติกำหนดพิจารณา ก็เป็นกรรมฐานไป เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนให้กำหนดพิจารณาสิ่งอันเดียวกันนั้นแหละ คือว่ากามบังเกิดขึ้นที่ผม ก็ให้กำหนดพิจารณาผมนั้นแหละเป็นกรรมฐานขึ้นมา ตามนัยที่ได้แสดงแล้วในครั้งก่อน

วิธีที่จะพิจารณานั้น พระอาจารย์ได้สอนเอาไว้อย่างละเอียด ซึ่งจะเป็นการช่วยให้สติที่กำหนดตั้งมั่นแน่วแน่ขึ้น สำหรับผู้ที่ต้องการจะปฏิบัติในกรรมฐานข้อนี้ ก็ให้ศึกษาให้รู้จักอาการเหล่านี้ อาการ ๕ ข้างต้น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ดูได้ด้วยตา เพราะเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในภายนอก ส่วนอาการนอกจากนั้น ตั้งแต่ เนื้อ เอ็น กระดูก เป็นต้น เป็นส่วนภายใน ตามองไม่เห็น ต้องอาศัยศึกษาดูจากศพที่เขาผ่าก็ได้ ดูจากวัตถุที่ทำขึ้นแสดงถึงอวัยวะภายในต่าง ๆ ก็ได้ ดูจากหนังสือที่แสดงเป็นภาพก็ได้ คือศึกษาให้รู้จักอาการเหล่านี้แล้วการกำหนดพิจารณาก็จะง่ายขึ้น เพราะเมื่อกำหนดนึกถึงอาการใดอาการนั้นก็ปรากฏแก่ใจ เหมือนอย่างมองเห็นด้วยตา สี สันฐานเป็นต้นของอาการเหล่านี้ก็จะปรากฏขึ้นทีละอย่าง ท่านสอนให้พิจารณาไปตามลำดับทีละข้อให้ครบทุกข้อก่อน แล้วอาการอันใดที่ปรากฏชัด ก็ให้ทิ้งข้ออื่นเสีย คงกำหนดพิจารณาอาการนั้นเพียงอันเดียว และการพิจารณานั้น พิจารณาให้เป็นความปฏิคุณ เพื่อทำให้สงบระงับจากกามทั้งหลาย นี่เป็นวัตถุประสงค์ คือว่าพิจารณาเปลี่ยนผมเป็นต้นที่เป็นกามให้เป็นกรรมฐานขึ้นมา ให้ความปฏิคุณ ไม่สะอาดเป็นต้นปรากฏดังนี้ เมื่อเป็นกรรมฐานขึ้นมาได้ก็แปลว่าสำเร็จเป็นกายคตาสติข้อนี้ หรือว่าอีกอย่างหนึ่ง กำหนดพิจารณาทางกสิณ คือไม่มุ่งที่จะให้ปรากฏเป็นความไม่สะอาดเป็นของปฏิคุณ แต่ให้ปรากฏเป็นรูป อย่างกำหนดผมก็ให้เส้นผมกำหนดขึ้นมาเป็นรูปร่างในใจ ให้เป็นอุคคหนิมิตขึ้นในใจ คือนิมิตติดตาดังนี้ ต่อขึ้นไปก็เป็นปฏิภาคนิมิต ขยายส่วนให้เล็กลงให้โตขึ้นตามส่วนได้ดังนี้เป็นการปฏิบัติทางกสิณ ซึ่งได้อธิบายในครั้งก่อนแล้ว

วิธีพิจารณา โดยปัญจกะ หมวด ๕

ในครั้งนี้จะได้แสดงวิธีพิจารณาที่ท่านอาจารย์ได้สอนไว้อีกอย่างหนึ่งคือพิจารณาไปเป็นหมวด ๆ กลับไปกลับมาดังนี้

เกสา ผม โลมา ขน นขา เล็บ ทันตา ฟัน ตโจ หนัง,
 ตโจ หนัง ทันตา ฟัน นขา เล็บ โลมา ขน เกสา ผม,
 เกสา ผม โลมา ขน นขา เล็บ ทันตา ฟัน ตโจ หนัง.

แล้วก็ต่อไปเป็น

มังสา เนื้อ นหารุ เอ็น อัญฐิ กระดุก อัญฐิมัญชัง เยื่อในกระดุก วักกัง ไต,
 วักกัง ไต อัญฐิมัญชัง เยื่อในกระดุก อัญฐิ กระดุก นหารุ เอ็น มังสัง เนื้อ,
 มังสัง เนื้อ นหารุ เอ็น อัญฐิ กระดุก อัญฐิมัญชัง เยื่อในกระดุก วักกัง ไต,

แล้วก็ต่อไป

หทยัง หัวใจ ยกนัง ตับ กิโลมกััง พังผืด ปิหัง ม้าม ปัสสาสัง ปอด,
 ปัสสาสัง ปอด ปิหัง ม้าม กิโลมกััง พังผืด ยกนัง ตับ หทยัง หัวใจ,
 หทยัง หัวใจ ยกนัง ตับ กิโลมกััง พังผืด ปิหัง ม้าม ปัสสาสัง ปอด,

แล้วก็ต่อไป

อันตัง ใสใหญ่ อันตคฺณัง สายรัดไส้ อุทริยง อาหารใหม่ กรีสัง อาหารเก่า
 มัตถเก มัตถลฺกคัง สมองในสมองศีรชะ,

มัตถเก มัตถลฺกคัง สมองในสมองศีรชะ กรีสัง อาหารเก่า อุทริยง อาหาร
 ใหม่ อันตคฺณัง สายรัดไส้ อันตัง ใสใหญ่.

นี่เป็นส่วนปฐวีธาตุ แล้วก็ต่อไปอาโปธาตุ

ปิตตัง น้ำดี เสมหัง น้ำเสลด ปุพฺโพ น้ำหนอง น้ำเหลือง โลหิตัง น้ำเลือด
 เสโท น้ำเหงื่อ เมโท มนฺชน

เมโท มนฺชน เสโท น้ำเหงื่อ โลหิตัง น้ำเลือด ปุพฺโพ น้ำหนอง น้ำเหลือง
 เสมหัง น้ำเสลด ปิตตัง น้ำดี

ปิตตัง น้ำดี เสมหัง น้ำเสลด ปุพฺโพ น้ำหนอง น้ำเหลือง โลหิตัง น้ำเลือด
 เสโท น้ำเหงื่อ เมโท มนฺชน

อัสสุ น้ำตา วสา มนฺเหลว เขโพ น้ำลาย สิงฆาณิกา น้ำมูก ลสิกา ไชข้อ
 มุตตัง มูตร

มุตตัง มูตร ลสิกา ไชข้อ สิงฆาณิกา น้ำมูก เขโพ น้ำลาย วสา มนฺเหลว
 อัสสุ น้ำตา

อัสสุ น้ำตา วสา มั่นเหลว สิงฆาณิกา น้ำมูก เชโพ น้ำลาย ลสิกา ไชข้อ
มุตตัง น้ำมูตร

มุตตัง มูตร ลสิกา ไชข้อ เชโพ น้ำลาย สิงฆาณิกา น้ำมูก วสา มั่นเหลว
อัสสุ น้ำตา

นี่เป็นอาโปธาตุ ธาตุน้ำ

ในหมวดปฏิภูมัพพะหรือกายคตาสตินี้ ท่านยกให้พิจารณาปฐวีธาตุ ๑๙
อาโปธาตุ ๑๒ ก็เป็น ๓๑ แต่ว่าในบางสูตรได้เติมมัตถเก มัตถลุงคัง สมองใน
สมองศีระชะเข้าอีกหนึ่งต่อจากกรีสัง อาหารเก่า นับเข้าในปฐวีธาตุ จึงเป็นปฐวีธาตุ
๒๐ อาโปธาตุ ๑๒ และปฐวีธาตุนั้นก็แบ่งออกเป็น ๔ หมวด หมวดละ ๕ จึงเป็น ๒๐
ทั้งมัตถเก มัตถลุงคัง อาโปธาตุนั้นแบ่งออกหมวดละ ๖ ก็เป็น ๑๒ จึงเป็นอาการ ๓๒

ท่านสอนให้พิจารณาแบ่งเป็นหมวด ๆ และพิจารณาให้อนุโลมปฏิโลมตั้งนี้ไป
โดยลำดับ อีกอย่างหนึ่งพิจารณาไปรวดเดียวเป็นอนุโลม แล้วก็กลับเป็นปฏิโลม ดังนี้
ก็ได้ การพิจารณาดังนี้ต้องอาศัยความศึกษาให้รู้จักอาการทั้งปวง และความกำหนด
จดจำอาการเหล่านี้ให้ได้ทั้งโดยอนุโลมและโดยปฏิโลม เมื่อใช้พิจารณาก็จะเพิ่มภาระ
ให้ต้องกำหนดมากขึ้น ความเพิ่มภาระให้ต้องกำหนดมากขึ้นนี้ก็เหมือนอย่างการใช้
นับในเวลาปฏิบัติกำหนดลมหายใจเข้า-ออก หรือว่า พุทโธ แทนนับ ก็เป็นการเพิ่ม
ภาระให้แก่การกำหนดลมหายใจเข้าออก แต่เพื่อประโยชน์ที่จะควบคุมใจที่ฟุ้งซ่านให้
ต้องมากำหนดมากขึ้น จึงทำให้การฟุ้งซ่านให้ต้องมากำหนดมากขึ้น จึงทำให้การฟุ้งซ่าน
ลดลงไปที่ท่านเปรียบเหมือนอย่างว่า เรือไปในน้ำเชี่ยวก็ต้องใช้ถ่อด้วย ลำพังพายไม่พอ
แต่ว่าครั้นจิตสงบลงเรียบร้อยแล้ว ถ่อก็ไม่ต้องใช้ การนับจึงไม่ต้องใช้ ตลอดถึงการ
พิจารณากลับไปกลับมาเพิ่มภาระตั้งนี้ก็ไม่จำเป็นต้องใช้ ให้กำหนดพิจารณาไปโดย
ลำดับเอง หรือว่ากำหนดไปเพียงข้อใดข้อหนึ่งก็ใช้ได้ เมื่อเป็นดังนี้จิตก็จะสงบตั้งมั่น
บางทีก็จะปรากฏนิมิตของอาการเหล่านี้ขึ้นในสมาธิ หรือปรากฏนิมิตอย่างอื่นขึ้นใน
สมาธิ อันแสดงว่าจิตได้สมาธิจากการพิจารณาในข้อยกตาสตินี้

การพิจารณา ๖ อย่าง

อนึ่ง ท่านสอนให้พิจารณาภายใน ภายนอก ทั้งภายใน ทั้งภายนอก ทั้งสอนให้พิจารณาว่ามีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา มีความเสื่อมดับไปเป็นธรรมดา มีทั้งความเกิดทั้งความเสื่อมดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้

ภายใน ภายนอก

อันคำว่าภายในภายนอกนี้ มีอธิบายได้ทั้งอย่างหยابทั้งอย่างละเอียด การอธิบายอย่างหยابนั้น ภายในก็หมายถึงภายในกายของตนเอง ภายนอกก็หมายถึงที่มีอยู่ในร่างกายของผู้อื่น อธิบายอย่างนี้ไม่ได้มุ่งหมายว่าจะต้องไปกำหนดพิจารณากายของผู้อื่น แต่ว่ามุ่งหมายเพื่อจะให้เทียบเคียงว่า อาการเหล่านี้ที่เป็นภายใน คือที่กายของตนเอง เป็นฉันใด ที่เป็นภายนอกคือที่กายของผู้อื่นเป็นฉันนั้น หรือว่าเป็นภายนอกคือที่กายของผู้อื่นเป็นฉันใด ที่เป็นภายในคือที่กายของตนเป็นฉันนั้น ดังนี้ อีกอย่างหนึ่ง มีความหมายอย่างละเอียด คือทั้งภายในทั้งภายนอกก็มีอยู่ในกายนี้ทั้งหมด กล่าวคือสิ่งที่กำหนดที่อาการทั้งปวง เช่น กำหนดผมที่ผม กำหนดขนที่ขน อันผมขนเป็นต้นนี้นับว่าเป็นภายนอก ส่วนอารมณ์ของผมและขนที่ปรากฏอยู่ที่ใจนี้เป็นภายใน อารมณ์แห่งผมและขนเป็นภายใน ตัวผมและขนเป็นภายนอก ทั้งสองนี้จะต้องให้มีอยู่พร้อมกันด้วยกัน แยกกันไม่ได้ ดังเช่นกำหนดพิจารณาผม ใจก็ต้องอยู่ที่ผม ผมต้องมาเป็นอารมณ์อยู่ที่ใจ แต่ถ้าในขณะที่กำหนดพิจารณาเรื่องผมนั้น อารมณ์ในใจเป็นเรื่องอื่น ดังนี้ก็แปลว่าใจที่กรรมฐานคืออารมณ์ของสมาธิ เป็นสมาธิไม่ได้ ฉะนั้น ในขณะที่กำหนดผม ใจจะต้องมีผมเป็นอารมณ์ อารมณ์ในใจต้องเป็นผม ดังนี้ แสดงว่าการกำหนดผมที่เป็นภายนอกและอารมณ์แห่งผมที่เป็นภายในต้องมีพร้อมกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังนี้จึงจะได้สมาธิ จึงจะเป็นสมาธิ นี้คือภายในภายนอกอย่างละเอียด

เกิด ดับ

เกิดดับนั้นเป็นธรรมดา สติปัฏฐานหากกำหนดผมเป็นอารมณ์ ทั้งภายนอก ทั้งภายในดังกล่าวนั้น แต่ว่ายังไม่กำหนดเกิดดับ ก็แปลว่าการปฏิบัติสติปัฏฐานไปได้ ครึ่งเดียว จะต้องกำหนดเกิดดับ ความเกิดดับของผมปรากฏ โดยกำหนดพิจารณา ว่าผมมีความเกิดขึ้นและมีความเสื่อมดับไปเป็นธรรมดา ไม่อยู่เป็นผมอยู่เรื่อยไป และแม้อยู่เป็นผมก็ไม่คงสภาพเหมือนอย่างเก่าอยู่เรื่อยไป ดังเช่นผมนั้นที่แรกก็เป็น สีด้า แล้วก็กลายเป็นสีเทา สีขาว ที่เรียกว่าผมหงอก และจะต้องมีหลุดไปสิ้นไปเป็น ธรรมดาอีก ดังนี้ ให้ความเกิดดับที่เป็นตัวธรรมดาปรากฏขึ้น ความปรากฏขึ้น ในขั้นแรกนั้นก็อาจจะปรากฏโดยปรุงแต่งขึ้น คือคิดขึ้น ให้เป็นผมดำ ให้เป็นผมหงอก เป็นต้น ดังนี้เรียกว่าเป็นการคิดขึ้น เป็นการปรุงขึ้น แต่ก็เป็นการปรุงขึ้นตามธรรมดา แม้กระนั้นก็ยังไม่ใช่เป็นตัวธรรมดา เมื่อหมั่นพิจารณาเป็นเนือง ๆ ให้ความเกิดดับ ปรากฏชัดขึ้น จิตใจเกิดธรรมสังเวช คือเกิดความซาบซึ้ง จนถึงบรรเทาละความ ประมาทความมัวเมาเลินเล่อเพลินหลงไป ดังนี้ จึงจะเรียกว่าตัวธรรมดาปรากฏ ขึ้นเป็นธรรมดาที่ไม่ได้เกิดจากการปรุงแต่ง การปรุงแต่งนั้นไม่ใช่ธรรมดา แต่ว่าธรรมดา นั้นต้องไม่ใช่เป็นสิ่งที่ปรุงแต่ง แต่ว่าเป็นสิ่งที่จริง ซึ่งธรรมดานี้จะปรากฏขึ้นแก่ ผู้พิจารณาด้วยมีสติที่ตั้งมั่น มีญาณ คือความหยั่งรู้ลงไปอาศัยสตินำหน้า ดังนี้ตัว ธรรมดาที่เกิดดับจึงจะปรากฏขึ้นมา

สติปัฏฐานที่สมบูรณ์

เมื่อตัวธรรมดา คือความเกิดดับเกิดขึ้นมา ก็เป็นสติปัฏฐานที่สมบูรณ์ คือว่า ปรากฏภายในภายนอก ทั้งภายในภายนอก ปรากฏธรรมดา คือเกิด ธรรมดา คือดับ ธรรมดา ทั้งเกิดทั้งดับ แปลว่า ๖ อย่าง ๓ อย่างขั้นต้นนั้นได้ครึ่งหนึ่ง อีก ๓ อย่างได้ อีกครึ่งหนึ่ง เมื่อการปฏิบัติได้ครบอย่างนี้เป็นสติปัฏฐานที่สมบูรณ์

กำหนดว่ามีอยู่

อีกอย่างหนึ่ง ท่านสอนให้กำหนดว่าอาการเหล่านี้มีอยู่ เช่น กำหนดผม ผมก็มีอยู่ กำหนดขน ขนก็มี ดังนั้นเป็นต้น กล่าวคือ อาการเหล่านี้เป็นกรรมฐานเป็นที่ตั้งของจิตที่กำหนด แต่ว่าความที่มีอยู่อย่างเส้นผมที่ปรากฏอยู่ในกรรมฐานในจิตใจนี้ ปรากฏขึ้นเพื่อที่จะเป็นที่ตั้งสติกำหนด เพราะถ้าไม่มีก็ไม่รู้ว่าจะเป็นที่ตั้งสติกำหนดอะไร จะตั้งสติกำหนดอะไรขึ้นมาได้ ก็จะต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งสำหรับเป็นที่ตั้งสติกำหนด ดังจะต้องมีผมสำหรับเป็นที่ตั้งสติกำหนด ผมจึงต้องปรากฏ จึงต้องมีในการปฏิบัติกรรมฐาน คือมีในกรรมฐาน แต่ว่ามีก็เพื่อที่จะตั้งสติเพียงเพื่อสำหรับที่จะรู้รัฐธรรมนูญที่ตั้งกล่าวแล้ว ไม่ยึดมั่นอะไรในโลก คือไม่ยึดมั่นในผมว่าเป็นเราเป็นของเราเป็นตัวตนของเรา และไม่ยึดมั่นในสิ่งอื่น ๆ ดังนี้ นี่เป็นการแสดงวิธีปฏิบัติในสติปัญญาที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนไว้ในทุก ๆ ภัทพะ

กรรมฐานสำหรับแก้พุทธิจริต

การที่ตั้งสติกำหนดให้รู้ดังนั้นก็เรียกได้ว่าเป็นอุปสมานุสสติ ระลึกถึงธรรมเป็นเครื่องสงบระงับ หรือระลึกถึงความสงบระงับได้ อีกประการหนึ่งซึ่งเป็นเครื่องแก้พุทธิจริตได้ด้วย ซึ่งตามที่ได้แสดงแล้วว่าพุทธิจริตนั้นมีความรู้เป็นเจ้าของ เมื่อมีความรู้เป็นเจ้าของจึงไม่พอใจที่จะเชื่อในอะไร จะต้องรู้เสียก่อน ฉะนั้น ท่านจึงสอนแนะให้ใช้ปฏิบัติแก้พุทธิจริตนี้ด้วยมรณสติ ระลึกถึงความสงบระงับถึงธรรมเป็นเครื่องสงบระงับ ธาตุกรรมฐานพิจารณาร่างกายนี้ออกเป็นธาตุ ๔ และอาหาเรปฏิกูลสัญญา ความกำหนดพิจารณาในอาหารว่าเป็นสิ่งปฏิกูลไม่สะอาด สำหรับข้อมรณสติและข้ออุปสมานุสสตินี้ได้อธิบายแล้วในครั้งก่อน ในครั้งนี้ก็จะเพิ่มเติมในข้ออุปสมานุสสตินี้ด้วยยกเอาภัทพะว่าด้วยปฏิกูลนี้แหละเป็นเครื่องแสดงว่าเป็นการปฏิบัติให้ได้สติความระลึกได้ ญาณคือความหยั่งรู้ในกาย ซึ่งเป็นข้อที่ควรรู้ควรเห็นและเป็นสิ่งที่สามารถรู้สามารถเห็นได้คือให้เห็นความปฏิกูลน่า แล้วก็ให้เห็นธรรมาคือความเกิดดับ ให้กำหนดพิจารณาว่า

มีอยู่โดยให้เป็นกรรมฐานให้ดูมดูจนเป็นต้นให้เป็นกรรมฐานขึ้นมา สำหรับที่จะตั้งสติ สำหรับที่จะให้รู้ธรรมดา แต่ไม่ใช่เพื่อที่จะยึดถือให้บังเกิดกิเลสกองราคะเป็นต้น คือ ไม่ใช่เพื่อที่จะให้เป็นกามขึ้นมา ไม่ใช่ดูมดูจนให้เป็นกามขึ้นมาซึ่งเป็นการดูด้วยความยึดถือดังนี้ เป็นการปฏิบัติเพื่อสติเพื่อปัญญาหรือเพื่อญาณอันเป็นทางแห่งความสงบระงับโดยแท้จริง เป็นตัวนำความสงบโดยแท้จริง และเป็นที่พึงรู้พึงเห็นได้ ฉะนั้น ผู้ที่เป็นพุทธิจริต คือ ที่ชอบรู้ไม่ชอบเชื่อ ก็มาปฏิบัติให้รู้ในสิ่งที่ควรรู้ด้วยสติ ด้วยญาณแม้ในข้อปฏิญญาฉบับนี้ เมื่อเป็นดังนี้แล้วก็เป็นอย่างนั้นว่าได้นำความรู้หรือได้สร้างความรู้ในอันที่ถูกต้อง

ครั้งที่ ๘ ธาตุกรรมฐาน

ธาตุปีพพะ

วันนี้ จะแสดงธาตุกรรมฐาน หรือธาตุปีพพะ ข้อว่าด้วยธาตุ สืบต่อจาก ปฏิรูปปีพพะข้อว่าด้วยสิ่งที่เป็นปฏิรูป ไม่สะอาด หรือว่ากายคตาสติ สติที่ไปในกาย พระพุทธเจ้าได้ตรัส ถอนกรรมฐานอีกข้อหนึ่งเกี่ยวกับข้อกาย ให้พิจารณาภายในโดย เป็นธาตุ กล่าวคือ ในร่างกายอันนี้ส่วนที่แน่นแข็งก็เป็นปฐวีธาตุ ธาตุดิน ส่วนที่เอิบอาบ เหลวไหลก็เป็นอาโปธาตุ ธาตุน้ำ ส่วนที่อบอุ่นก็เป็นเตโชธาตุ ธาตุไฟ ส่วนที่พัดไหว หรือว่าเคลื่อนไหวได้ก็เป็นวาโยธาตุ ธาตุลม

คำว่าธาตุนี้ก็หมายถึงส่วนทั้งหลายอาการทั้งหลายในร่างกายอันนี้ที่ลักษณะ ดังกล่าว และเรียกว่าธาตุก็เพราะสิ่งที่มีลักษณะเดียวกันก็รวมกันเข้าเป็นอันหนึ่ง ดังเช่นส่วนที่มีลักษณะแน่นแข็งทั้งหมดก็รวมกันเข้าเป็นปฐวีธาตุ ธาตุดิน เพราะเป็น ที่รวมดังนี้จึงเรียกว่าธาตุ และก็มี ความหมายถึงลักษณะอันเป็นที่รวมเข้าได้ ซึ่งเป็น ลักษณะอันดำรงอยู่หรือคงอยู่อย่างนั้นด้วย เช่นว่าปฐวีธาตุ ธาตุดิน ก็มีลักษณะที่แน่นแข็ง ก็คงเป็นสิ่งที่แน่นแข็ง ดำรงความแน่นแข็งอยู่จึงได้เรียกว่าธาตุและก็มีหมายถึงสิ่งที่มี ลักษณะดังนี้ ซึ่งสามารถกำหนดพิจารณาเป็นที่ตั้งของสติได้ เรียกว่าเป็นธาตุทาง กรรมฐานไม่ใช่เป็นธาตุทางอื่น ธาตุทางอื่นซึ่งเป็นของละเอียดหรือแสดงอย่างละเอียด อันไม่สามารถจะกำหนดได้ต้องใช้เครื่องมือเครื่องมือมากมายใหญ่โตนั้นไม่ใช่เป็นอารมณ์

ของกรรมฐานไม่สามารถจะกำหนดพิจารณาเป็นกรรมฐานได้ ส่วนธาตุทางกรรมฐานนี้ย่อมมีความหมายถึงสิ่งที่มีลักษณะดังกล่าวนั้น และทุก ๆ สิ่งในร่างกายที่มีลักษณะเช่นเดียวกันนั้น ก็เรียกว่าเป็นธาตุนั้นทั้งหมด เพราะฉะนั้นจึงได้ตรัสสอนให้กำหนดพิจารณาธาตุกรรมฐาน คือพิจารณาแยกแยะกายนี้ออกเป็นธาตุ ก็โดยที่เมื่อไม่ได้พิจารณาโดยความเป็นธาตุ สัตตสัจจะ ความสำคัญว่าเป็นสัตว์ อตตสัจจะ ความสำคัญว่าเป็นอัตตาตัวตน ดังจะเรียกรวมกันว่าความสำคัญหมายว่าสัตว์บุคคลตัวตน เราเขา ย่อมตั้งอยู่ที่ขั้น ๕ รวมเข้าที่นามรูปหรือที่กายและใจอันเป็นส่วนนามธรรมนี้ และโดยเฉพาะส่วนที่เป็นรูปขันธ์หรือส่วนที่เป็นกายนั้นเป็นของหยาบ จึงเป็นที่ยึดถือสำคัญมั่นหมายว่าเป็นสัตว์บุคคลตัวตนเราเขาเป็นอย่างมาก ดังจะพึงเห็นได้ว่าเมื่อเห็นซึ่งกันและกัน และก็รู้จักกันและกันว่าเป็นคนนั้นเป็นคนนี้เป็นผู้นั้นเป็นผู้นี้ หรือว่าแม้เห็นรูปถ่ายของกันละกันก็รู้จักเช่นนั้นก็เป็นการเห็นรูปขันธ์หรือว่ากายอันนี้นั่นเอง และก็มีความสำคัญยึดถือว่าเป็นสัตว์บุคคลตัวตนเราเขาดังกล่าว ฉะนั้น อตตสัจจะ สัตตสัจจะ จึงได้ปรากฏขึ้นใจจิตใจทุกขณะที่เห็นซึ่งกันและกัน นี้เรียกว่าการกำหนดคือสำคัญมั่นหมายดังนั้นโดยส่วนรวม คือรวมเข้าทั้งหมดเป็นอวัยวะต่าง ๆ เช่นเป็นศีรษะ เป็นลำตัว เป็นมือ เป็นแขน เป็นขา เป็นต้น ก็มีความสำคัญมั่นหมายแยกออกไปอีกว่า ศีรษะของเรา ลำตัวของเรา แขนขาของเรา เป็นต้น หรือว่าของเขา เหล่านี้เมื่อรวมกันเข้าทุก ๆ ส่วนก็สำคัญมั่นหมายว่าเป็นตัวเรา แยกออกไปส่วนนั้นส่วนนี้ก็เป็นส่วนนั้นส่วนนี้ของเราของเขา ความสำคัญยึดถือจึงได้เป็นไปอยู่โดยปกติดังนี้

ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้พิจารณาที่กอนกายอันนี้ หรือที่รูปขันธ์อันนี้ แยกธาตุออกไป และตรัสสอนให้พิจารณาจับแต่ปฏิวิธธาตุ ธาตุดิน คือส่วนที่แน่นแข็งบรรดาที่มีในร่างกายอันนี้ได้แก่ เกสา ผม โลมา ขน นขา เล็บ ทันตา ฟัน ตา ใจ หนามังสัง เนื้อ นหารู เอ็น อัญฐิ กระดูก อัญฐิมิถุขัง เยื่อในกระดูก วิกัง ไต หทัย หัวใจ ยกนัง ตับ กิโลมกั พังผืด ปิหัง ม้าม บับผาสัง ปอด อันตัง ใสใหญ่ อันตคุดนัง สายรัดไส้ อุทริยง อาหารใหม่ กริสัง อาหารเก่าและในที่บางแห่งเดิม มตถกมัตถลุดัง สมองในสมองศีรษะ เข้าอีกหนึ่ง ทุก ๆ ส่วนเหล่านี้แหละส่วนใดส่วนหนึ่งอย่างอื่นที่มีลักษณะแน่นแข็งเป็นอุปาทินะ คือที่มีใจครอง หรือมีผู้ครองอันหมายถึง

เป็นส่วนที่มีชีวิตอยู่ และแม้สิ่งใดสิ่งหนึ่งอื่นในภายนอก อันเป็นสิ่งที่แข็งแกร่งก็รวมเรียกว่าปฐวีธาตุ ธาตุดินทั้งหมด ไม่ควรที่จะยึดถือว่าเป็นของเรา เราเป็นนี่ นี่เป็นอัตตาตัวตนของเรา เพราะว่าสักแต่ว่าเป็นธาตุ

อนึ่ง ส่วนใดส่วนหนึ่งบรรดาที่มีในร่างกายอันเป็นอุปาทินะ คือที่มีใจครอง หรือที่มีผู้ครองหมายถึงยังมีชีวิตอยู่นี้ อันเป็นส่วนที่เอิบอาบเหลวไหล ได้แก่ ปิดตัง น้ำดี เสมหะ น้ำเสลด ปุพฺพโพ น้ำหนองน้ำเหลือง โลหิตัง น้ำเลือด เสโท น้ำเหงื่อ เมโท มันทัน อัสสุ น้ำตา วสา มันทเลว เขโฬ น้ำลาย สิงฆาณิกา น้ำมูก ลลิกา ไชข้อ มุตตัง มูตร และส่วนใดส่วนหนึ่งอันเป็นส่วนที่เอิบอาบเหลวไหลบรรดาที่มีในร่างกาย อันเป็นอุปาทินะนี้ และแม้สิ่งใดสิ่งหนึ่งในภายนอกอันเป็นสิ่งที่เอิบอาบเหลวไหลทั้งหมด ก็รวมเรียกว่า อาโปธาตุ ธาตุน้ำ แม้ว่าธาตุน้ำนี้ก็สักแต่ว่าเป็นธาตุ เป็นสิ่งที่ไม่พึงยึดถือว่าเป็นของเรา เราเป็นนี่ นี่เป็นอัตตาตัวตนของเรา เพราะว่าเป็นแต่ธาตุเท่านั้น

อนึ่ง ส่วนใดส่วนหนึ่งบรรดาที่มีในร่างกายอันนี้อันเป็นอุปาทินะนี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ออบอุ้ม เราร้อน ได้แก่ เยน ตปฺปติ ไฟที่ทำให้ออบอุ้ม เยน ชิริยติ ไฟที่ทำให้เก่าแก่ ชำรุดทรุดโทรม เยน ปริตฺยหติ ไฟที่ทำให้เราร้อน เยน อสิตฺปิตฺตยา ยิตฺตสยา ยิตฺต สัมมาปริณามัง คัจฉติ ไฟที่ทำให้อาหารที่กินที่ดื่มที่เคี้ยวที่ลิ้มถึงความย่อยไปด้วยดี และไฟอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาที่มีในร่างกายอันเป็นอุปาทินะนี้ และไฟที่มีในภายนอกทั้งหมดเป็นเตโชธาตุ ธาตุไฟ แม้ธาตุไฟนี้ก็ไม่ควรที่จะยึดถือว่าเป็นของเรา เราเป็นนี่ นี่เป็นอัตตาตัวตนของเรา เพราะว่าเป็นแต่ธาตุไฟเท่านั้น

อนึ่ง ทุก ๆ ส่วนบรรดาที่มีในร่างกายอันเป็นอุปาทินะนี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่พัดไหว หรือเคลื่อนไหวได้ ได้แก่ อุทฺธังคมา วาตา ลมที่พัดขึ้นเบื้องบน อโธคมา วาตา ลมที่พัดลงเบื้องต่ำ กุจฺฉิสยา วาตา ลมที่อยู่ในท้อง โกฏฐุสยา วาตา ลมที่อยู่ในไส้ หรือในกระเพาะอาหาร อังคมังคานุสริโน วาตา ลมที่อยู่ในอวัยวะน้อยใหญ่ทั้งหลาย อัสสาโส ปัสสาโส ลมอัสสาสะ ลมปัสสาสะ ลมอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาที่มีในร่างกาย อันเป็นอุปาทินะนี้และลมในภายนอกทั้งหมดก็รวมเรียกว่าวาโยธาตุ ธาตุลม แม้ลมนี้ก็ไม่ควรที่จะยึดถือว่าเป็นของเรา เราเป็นนี่ นี่เป็นตัวตนของเรา เพราะเป็นแต่ธาตุลมเท่านั้น

อนึ่ง ในบางพระสูตรอื่นได้แสดงเติมอีกหนึ่งธาตุ คืออากาศธาตุ ธาตุอากาศ คำว่า อากาศธาตุในธาตุกรรมฐานนี้หมายถึงช่องว่าง บรรดาที่มีอยู่ในร่างกายอันเป็นอุปาทินะนี้ อันเป็นช่องว่างซึ่งเนื้อและเลือดไม่จดกัน ได้แก่กัณณฉิทัง ช่องหู นาลิกฉิทัง ช่องจมูก มุขทวารัง ช่องปาก และช่องที่อาหารเข้าไป ช่องที่อาหารตั้งอยู่ในท้อง และช่องที่อาหารเก่าลงไปในกลางช่องอย่างใดอย่างหนึ่งทั้งหมดบรรดาที่มีอยู่ในกาย อันเป็นอุปาทินะนี้ และที่มีในภายนอกทั้งหมดก็รวมเรียกว่า อากาศธาตุ คือช่องว่างดังนี้ มีผู้แสดงว่าในร่างกายของทุก ๆ คนนี้มีอากาศธาตุคือช่องว่างอยู่เป็นอันมาก ถ้าหากว่าจะยุบเอาปฐวีธาตุ อาโปธาตุ ซึ่งนับว่าเป็นวัตถุรวมเข้าด้วยกันทั้งหมดโดยไม่ให้มีช่องว่างอยู่เลยแล้วร่างกายทั้งหมดนี้จะเหลือเล็กน้อยเป็นก้อนเพียงนิดเดียวเท่านั้น แต่ที่ปรากฏเป็นร่างกายใหญ่โตอยู่นี้ก็เพราะมีช่องว่างมาก

พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้พิจารณาแยกกาย หรือรูปขันธ์นี้ออกไปเป็นธาตุ ๔ หรือ ธาตุ ๕ ดังนี้ ก็เพื่อที่จะให้เห็นสักแต่ว่าเป็นธาตุ ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขาอะไรทั้งหมด ความสำคัญมันหมายความว่า เป็นสัตว์บุคคลตัวตนเราเขานั้น เป็นเพียงสัญญาอุปาทาน หรือว่าเป็นสมมติบัญญัติขึ้นมาเท่านั้น แต่ไม่มีความเป็นสัตว์บุคคลตัวตนเราเขาโดยแท้จริง จึงให้แยกดูหาตัวที่มีสัตว์บุคคลตัวตนเราเขาอยู่ที่ไหนในร่างกายอันนี้ อยู่ที่ผม ผมนั้นก็ปฐวีธาตุ หากอยู่ที่ขน ขนนั้นก็ปฐวีธาตุต่างหาก ดังนี้เป็นต้น ตรวจดูไปทั้งหมดก็จะพบแต่ธาตุ ว่านั่นเป็นธาตุดิน นี่เป็นธาตุน้ำ นี่เป็นธาตุไฟ นี่เป็นธาตุลม นี่เป็นธาตุอากาศ จะหาสัตว์บุคคลตัวตนเราเขาไม่พบที่ไหน พบแต่ธาตุเมื่อเป็นดังนี้สัญญาอุปาทานนั้นก็สงบลงไป แต่ว่าธาตุสัญญา ความกำหนดหมายว่าเป็นธาตุจะปรากฏขึ้นมาแทน

แก้วิจิกิจฉา พุทธิจิริต

ท่านว่าการพิจารณาปฏิบัติในธาตุกรรมฐานนี้ เป็นเครื่องระงับวิจิกิจฉานิรวรณ คือนิรวรณข้อวิจิกิจฉา ความเคลือบแคลงสงสัย ก็เพราะว่าอันความเคลือบแคลงสงสัยทั้งหลายนั้นย่อมมีอัตตสัญญา สัตตสัญญา ความสำคัญมันหมายความว่า สัตว์บุคคลตัวตน

เราเขาเนี่ยและเป็นที่ตั้ง คือต้องมีตัวเราขึ้นมา และเมื่อมีตัวเราขึ้นมาแล้วจึงสงสัยว่าตัวเราในอดีตนั้นเป็นมาอย่างไร ตัวเราข้างหน้าจะเป็นไปอย่างไร ตัวเราในปัจจุบันมีหรือไม่มีหรือว่าเป็นอย่างไร ดังนี้ เป็นต้น ฉะนั้น เมื่อมาปฏิบัติทำธาตุกรรมฐานระงับอัตตสัญญาสัตตสัญญา อุปาทานได้ จึงระงับความสงสัยดังกล่าวได้ เพราะเมื่อเห็นแต่ความเป็นธาตุ ในอดีตก็เป็นธาตุ ในอนาคตก็เป็นธาตุ ในปัจจุบันก็เป็นธาตุ คือสักแต่ว่าเป็นธาตุ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ เมื่อเป็นดังนี้แล้วก็ป็นอันว่าระงับความสงสัยต่าง ๆ อันมีตัวเราเป็นสมุฏฐานเสียได้ และท่านแสดงว่าเป็นเครื่องแก้พุทธิจริตคือคนที่มีความรู้เป็นเจ้าเรือนข้อหนึ่งด้วย เพราะท่านแสดงกรรมฐานสำหรับแก้พุทธิจริตไว้ นั้น ๔ ข้อ มรณสติ ระลึกความตาย ๑ อุปสมานุสสติ ระลึกถึงธรรมเป็นที่เข้าไปสงบระงับหรือว่าความสงบระงับ ๑ ธาตุกรรมฐาน การทำกรรมฐานพิจารณาแยกธาตุกายอันนี้ดังกล่าว ๑ และอาหาเรปฏิกูลสัญญา การพิจารณาให้เห็นความปฏิกูลในอาหาร ๑ ทั้ง ๔ ข้อนี้ ล้วนต้องใช้สติพิจารณาให้เกิดปัญญาคือความรู้ทั้งนั้น จึงเป็นอันว่าสำหรับคนที่ชอบรู้ก็ให้อบรมให้เกิดความรู้ด้วยสติในสิ่งที่ควรรู้ ให้รู้จักความตาย ให้รู้จักกรรมที่สงบระงับ ให้รู้จักธาตุ ซึ่งทั้ง ๓ ข้อนี้ ๒ ข้อข้างต้น ได้แสดงแล้วในวันก่อน ๆ และข้อธาตุแสดงในวันนี้.

ครั้งที่ ๙ นวสีวธิกำปัพพะ

นวสีวธิกำปัพพะ : ข้อว่าด้วยปำชำทั้ง ๙

วันนี้ จะแสดงอธิบายนวสีวธิกำปัพพะ คือ ข้อว่าด้วยปำชำ ๙ ประการ โดยเฉพาะข้อแรก ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสสอนให้พิจารณาซากศพที่เขาทิ้งไว้ในปำชำ เทียบเข้ามาถึงร่างกายนี้ของตนเองว่าจะต้องเป็นเช่นนั้น ไม่ล่วงความเป็นเช่นนั้นไปได้ โดยได้ตรัสถึงซากศพที่เขาทิ้งไว้ในปำชำเป็น ๙ อย่างด้วยกัน อย่างแรก ตรัสสอนให้พิจารณาซากศพที่ตายวันหนึ่ง ๒ วัน ๓ วัน ขึ้นพองมีสีเขียวน่าเกลียด มีน้ำเหลืองไหล น้อมเข้ามาถึงกายอันนี้ว่าแม้กายอันนี้ก็ต้องเป็นฉนั้นนั้น ไม่ล่วงความเป็นเช่นนั้นไปได้ ข้อนี้ก็นับเข้าในกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือตั้งสติพิจารณากายที่ได้ตรัสสอนมาโดยลำดับ

สรุปข้อกายานุปัสสนา

เมื่อกล่าวโดยสรุป ก็กล่าวได้ว่าในชั้นแรกตรัสสอนให้พิจารณากายที่ยังมีชีวิตอยู่ก่อนแล้วจึงให้พิจารณากายที่สิ้นชีวิตแล้วกลายเป็นซากศพ และสำหรับกายที่ยังมีชีวิตอยู่นั้นก็ตรัสสอนให้พิจารณาลมหายใจเข้า-ออกเป็นข้อแรก ถัดมาก็ตรัสสอนให้พิจารณาอริยาบถทั้ง ๔ ถัดมาก็อริยาบถเล็กน้อย ซึ่งประกอบเข้าในอริยาบถ ๔ นั้น

หรือว่าแยกแยะอิริยาบถ ๔ นั้นออกไป จากนั้นก็ตรัสสอนให้พิจารณาอาการทั้งหลาย ในกายนี้ว่า กายนี้เต็มไปด้วยของไม่สะอาดในอาการต่าง ๆ จำแนกออกเป็นอาการ ๓๑ แล้วก็ตรัสสอนให้พิจารณาธาตุทั้ง ๔ คือ สรุปรูปอาการทั้ง ๓๑ นั้นเข้าเป็นธาตุดิน ธาตุน้ำ เพิ่มธาตุไฟ ธาตุลม และในที่อื่นก็เพิ่มธาตุอากาศคือช่องว่าง ข้อทั้งปวงนี้นับเป็น อุปาทินกาย คือกายที่มีผู้ครอง มีใจครอง เป็นกายที่ยังมีชีวิตอยู่ ครั้นแล้วจึงได้ ตรัสสอนให้พิจารณากายที่เป็นอนุปาทิน คือไม่มีผู้ครอง ไม่มีใจครอง คือเป็นซากศพ เพื่อพิจารณาดูโดยสรุปแล้วก็จะเห็นได้ว่า กายนี้เป็นอนุปาทินะ มีใจครอง เป็นกายที่ยัง ดำรงชีวิตอยู่นั้นย่อมประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม หรือเติมธาตุอากาศช่องว่างประกอบกันอยู่ และต่างก็ปฏิบัติหน้าที่ของธาตุเหล่านี้ เมื่อจำแนกธาตุดิน ธาตุน้ำออกไปอีกเป็นอาการ คือเป็นอวัยวะทั้งหลาย ก็ได้อาการ ๓๑ คือ ที่เป็นธาตุดิน ๑๙ ที่เป็นธาตุน้ำ ๑๒ และที่บางแห่งเติมธาตุดินเข้าไปอีก ๑ คือ สมอง คือ สมองในศีรษะก็เป็นธาตุดิน ๒๐ แต่ว่าโดยมากแสดงเป็นอาการ ๓๑ โดยนับเอาสมองในศีรษะเข้าด้วย อัญญิมัญชัง เยื่อในกระดูก และแม่อาการ ๓๑ หรือ ๓๒ เหล่านี้ต่างก็ปฏิบัติหน้าที่ของตนจึงเรียกว่าอาการ คือทำการทำงานมีการ กระทำและมีการผลัดเปลี่ยนอิริยาบถเล็กน้อย ผลัดเปลี่ยนอิริยาบถใหญ่ ยืน เดิน นั่ง นอน ทั้งข้อสำคัญมีลมอัสสาสะปัสสาสะ หายใจเข้า หายใจออกอยู่ทุกขณะ เหล่านี้รวมเข้าเป็นกายที่เป็นอนุปาทินะ มีผู้ครอง มีใจครอง คือยังดำรงชีวิตอยู่

ปาโณ อัตตา

ลมอัสสาสะปัสสาสะนี้นับว่าเป็นสิ่งสำคัญ เป็นเครื่องหมายของความมีชีวิต เรียกว่าปาณะ ที่แปลว่า สัตว์มีชีวิต คำว่าปาณะที่แปลว่าสัตว์มีชีวิตนี้ตามพยัญชนะ ก็แปลว่าผู้หายใจนั่นเอง คือหายใจเข้าหายใจออกนี้แหละ เมื่อยังหายใจเข้าหายใจออก อยู่ก็แสดงว่าเป็นปาโณ คือเป็นสัตว์มีชีวิต จึงใช้คำนี้เป็นชื่อของบรรดาสัตว์มีชีวิตทั้งหลาย ได้ในคำว่าปาณาติบาต การทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลง คือการฆ่า เป็นการผิด

ศีลข้อ ๑ และยังเป็นต้นเดิมของคำว่าอัตตาหรืออาตมัน ที่แปลกันว่าตัวตน เพราะคำนี้ เดิมก็แปลว่าผู้หายใจ อัตตา หรือ อาตมัน แปลว่า ผู้หายใจ เช่นเดียวกับคำว่า ปาโณ ก็เพราะว่าที่เข้าใจกันว่าตัวตนหรือสัตว์บุคคลตัวตนเราเขาอันเป็นสิ่งที่ยังดำรงชีวิตอยู่ ก็กำหนดกันที่ลมหายใจเข้า-ออกนี้แหละ ยิ่งหายใจอยู่ก็แปลว่ายังเป็นอัตตาตัวตนอยู่ สิ้นลมหายใจเสียแล้วก็สิ้นการเป็นอัตตาตัวตน จึงได้เรียกสิ่งที่หายใจนี้ว่า อัตตา หรืออาตมัน ที่เป็นความหมายดั้งเดิมของคำว่าอัตตาหรือว่าตัวตน

ต่อมาคำนี้จึงได้มีความหมายที่ลึกซึ้งเข้าไปถึงนามธรรม กล่าวคือเกิดมีความรู้สึกซึ่งขึ้นถึงนามธรรม ถือเป็นอาการของจิตใจว่าที่ยังหายใจอยู่นั้นก็เป็นส่วนรูปราย คือกายที่เป็นส่วนรูป ก็เพราะยังมีจิตอาศัยอยู่ หรือวิญญาณอาศัยอยู่ รูปรายอันนี้จึงดำรงชีวิตและเวทนา คือความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข ก็เป็นอาการหนึ่งของจิตใจ เพราะฉะนั้น ความมีชีวิตอยู่นั้นจึงไม่ใช่แต่ยังหายใจอยู่เท่านั้น ยังต้องมีสิ่งที่ลึกซึ้งขึ้นไปกว่านั้น ซึ่งในขั้นต้นก็จับได้ที่เวทนา คือความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข เพราะเมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็ย่อมจะรู้สึกสุขรู้สึกทุกข์ ถูกไฟเข้าก็ร้อนถูกน้ำเข้าก็เย็นดังนั้นเป็นเวทนา ฉะนั้น ต่อมาจึงได้เข้าใจคำว่าอัตตาหรืออาตมันลึกซึ้งเข้าไปถึงเวทนา จับเอาว่าในขณะที่ยังรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์อยู่นี้แหละเป็นส่วนสำคัญ

คำว่าอัตตาหรืออาตมันจึงได้แปลอีกว่า ผู้กิน คือ ผู้กินสุข ผู้กินทุกข์ หรือกินกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข และต่อมาเมื่อเข้าใจลึกซึ้งเข้าไปถึงจิตใจ ถึงวิญญาณ ก็เริ่มคิดว่าในร่างกายอันนี้มีจิตใจหรือมีวิญญาณประกอบอยู่ดังกล่าวจึงได้มีเวทนา และเมื่อมีเวทนาย่อมมีลมหายใจ ฉะนั้น จึงได้มีความยึดถือจิตใจหรือวิญญาณเป็นอัตตาหรืออาตมันในลำดับต่อมา และเมื่อเกิดมีความเชื่อขึ้นอีกว่าดับลมหายใจ ดับเวทนา คือกายเป็นศพแล้ว ไม่มีลมหายใจ ไม่มีเวทนา เอาไปเผาไปฝังก็ไม่รู้สึกร้อนรู้สึกเย็น แต่ว่าจิตหรือวิญญาณยังอยู่ ยังไปถือภพชาติต่อไปไม่สิ้นสุด ก็ยึดถือจิตหรือวิญญาณดังกล่าวเป็นอัตตาหรืออาตมันตัวตนซึ่งยังท่องเที่ยวไป

อตฺตา อุปาทาน

มาถึงพระพุทธศาสนา สมเด็จพระบรมศาสดาก็ได้ตรัสสอนให้เห็นว่า ทั้งปวงนี้ล้วนเป็นอุปาทาน คือความยึดถือทั้งนั้น ยึดถือในสิ่งอันใดว่าเป็นของเรา เราเป็นนี่นี้เป็นตัวตนของเราขึ้นแล้ว สิ่งที่ยึดถือนั้นเป็นอตฺตา ฉะนั้น อตฺตาตัวตนจึงเกิดจากอุปาทาน คือการยึดถือ เมื่อไม่มีความยึดถือในสิ่งใดก็ไม่ม้อตฺตาตัวตนในสิ่งนั้น และความยึดถือนั้นก็ ย่อมมีอยู่ในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญูณ ซึ่งเรียกว่าเป็นชั้น ๕ ย่อเข้าก็เป็นนามรูปอันนี้ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญูณ เป็นนาม รูปก็เป็นรูป อุปาทานย่อมเป็นความยึดถืออยู่ในชั้น ๕ หรือในนามรูปนี้ว่าชั้น ๕ หรือนามรูปนี้เป็นของเรา เราเป็นชั้น ๕ หรือนามรูปนี้ ชั้น ๕ หรือนามรูปนี้เป็นอตฺตาตัวตนของเรา เมื่อเป็นดังนี้ก็เป็นอตฺตา คือเป็นตัวตนขึ้นมา ถือเป็นสัตว์บุคคลตัวตนเราเขาขึ้นมา ฉะนั้น อตฺตาหรืออาตมันจึงเป็นตัวรูป เป็นตัวเวทนา ซึ่งเป็นผู้กินสุขกินทุกข์ตั้งว่านั้น เป็นตัวสัญญาคือเป็นผู้จำหมาย เป็นตัวสังขาร คือผู้คิดปรุงหรือปรุงคิด เป็นตัววิญญูณ คือผู้รู้สึกเห็นรูปได้ยินเสียงเป็นต้น ก็เพราะอุปาทานคือความยึดถือดังกล่าว นามรูปหรือชั้น ๕ จึงเป็นอตฺตาตัวตนขึ้นมา ดังที่คนทั้งปวงเข้าใจกันอยู่ว่าเรา ว่าเขา ว่าของเรา ว่าของเขา ก็คือชั้น ๕ หรือนามรูปนี้แหละ ไม่นอกไปจากชั้น ๕ หรือนามรูปอันนี้

อนตฺตา

เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสสอนว่า ชั้น ๕ หรือนามรูปนี้หาได้เป็นอตฺตาหรือตัวตนที่แท้จริงไม่ เพราะเป็นอตฺตาหรือตัวตนที่แท้จริงแล้วก็ต้องเป็นของที่ไม่เกิดไม่ดับ เป็นสุข แต่ว่าหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ ชั้น ๕ หรือนามรูปเป็นของไม่เที่ยงต้องเกิด ต้องดับ ต้องเป็นทุกข์ แปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปธรรมดา ฉะนั้น ถ้าหากว่าเป็นอตฺตาแล้ว อตฺตาก็จะต้องเกิดดับ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป แต่ว่าอตฺตาที่ยึดถือนั้นก็หาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เพราะฉะนั้น ชั้น ๕ หรือนามรูปจึงเป็นอนตฺตามีใช่อตฺตาตัวตน ความเป็นอตฺตาตัวตนนั้น เป็นแต่เพียงความยึดถือไว้เท่านั้น คือเป็นอุปาทานซึ่งสืบมาจากตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากของใจ และอวิชชาคือความไม่รู้

ในสัจจะที่เป็นความจริง ทางพระพุทธศาสนาจึงได้ตรัสสอนด้วยประการต่าง ๆ เพื่อให้มีสติ ระลึกรู้ และมีปัญญา รู้แจ้งเห็นจริงในสัจจะคือความจริง และเมื่อเข้าถึงความจริงแล้ว ก็จะพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้

สติปัฏฐาน

สติปัฏฐานนี้ก็เป็นการศึกษาที่แยกชั้น ๕ หรือนามรูปอีกปริยายคือทางอันหนึ่ง เพื่อสะดวกแก่การกำหนดทางสติ ที่แยกชั้น ๕ หรือนามรูปเป็นกาย เวทนา จิต ธรรม เหมาะสำหรับที่จะตั้งสติกำหนดพิจารณาตั้งต้นจากกาย และการกำหนดกาย ซึ่งนับได้ว่าเป็นรูปขันธ์คือกองรูปนั้น ก็ให้กำหนดพิจารณาหยาบขึ้นมาเพียงอาการใด อาการหนึ่งก่อน เพราะว่ากายทั้งหมดนั้นเป็นคำรวม รวมทั้งหมด เหมือนคำว่าบ้าน เป็นคำรวมทั้งหมด แต่การที่จะพิจารณาจะดูนั้น ก็จะต้องดูทีละอย่าง ถือเพียงส่วนใด ส่วนหนึ่งขึ้นก่อน จึงได้ตรัสสอนให้จับกำหนดลมหายใจ แล้วก็มาอิริยาบถใหญ่ อิริยาบถ น้อย แล้วก็มาอาการ ๓๑ ซึ่งเป็นธาตุดิน ธาตุน้ำ แล้วก็มาธาตุ ๔ เต็มธาตุไฟ ธาตุลม ในที่อื่น ก็เต็มธาตุอากาศรวมเข้าก็เป็นอุปาทินกาย คือกายที่ยังดำรงชีวิตอยู่ ตรัสสอน ให้กำหนดพิจารณาว่ากายมีอยู่ ก็คิดแต่ว่าจะหยาบยกเอาข้อไหนออกมา ก็ให้กำหนด ข้อนั้นว่ามีอยู่ เมื่อกำหนดลมหายใจก็กำหนดลมหายใจมีอยู่ ที่อยู่ทีลมหายใจที่กำหนด เมื่อกำหนดที่ริมฝีปาก หรือที่ปลายจมูก ริมฝีปากเบื้องบน หรือที่ปลายจมูกอันเป็น จุดที่ลมกระทบ ก็ให้รู้ว่าลมหายใจเข้ามีอยู่ ลมหายใจออกมีอยู่ แต่ที่มีอยู่ก็เพื่อให้ตั้ง สติเป็นที่รู้ ไม่ยึดมั่นอะไร ๆ ในโลก ความที่กำหนดอยู่นี้จะได้มีความระลึกรู้ภายใน ภายนอก ทั้งภายในทั้งภายนอก ธรรมดาคือเกิด ธรรมดาคือดับ ธรรมดาคือทั้งเกิด ทั้งดับ สำหรับภายในภายนอก ทั้งภายในภายนอกนั้น เมื่อตั้งสติกำหนดแน่วแน่แล้ว ลมหายใจเข้าลมหายใจออกปรากฏทั้งหมด เมื่อปรากฏทั้งหมดไม่ตกหล่น ก็เป็นอันว่า ปรากฏทั้งภายใน ทั้งภายนอก ถือว่าทั่วถ้วนไม่มีตกหล่น และปรากฏทั้งที่ลมหายใจ เองและทั้งที่เป็นอารมณ์อยู่ในใจ ถือว่าใจก็มีลมหายใจนั้นเป็นอารมณ์ ลมหายใจนั้นที่ เป็นวัตถุที่อยู่ที่ปลายจมูก แต่ที่เป็นอารมณ์ก็อยู่ที่ใจ ที่เป็นอารมณ์นั้นก็เป็นภายใน ที่อยู่ทีปลายจมูกนั้นก็ก็เป็นภายนอก แต่ว่ามีความรู้ที่เชื่อมขึ้นไป ซึ่งจะเป็นสมาธิและ ธรรมดาเกิดดับ ทั้งเกิดทั้งดับก็จะปรากฏก็เป็นอันว่าให้เห็นสัจจะขึ้นมาแต่ละชั้น

อนุปาทินนกาย

คราวนี้เมื่อกายที่เป็นอนุปาทินะนี้ ธาตุทั้ง ๔ แตกสลาย ธาตุลมดับ คือดับลม ธาตุไฟดับ ร่างกายก็กลายเป็นเย็น ธาตุน้ำ ธาตุดิน ก็เริ่มเหือดแห้งเปื่อยเน่าหมดสิ้นไป แต่ว่าในขั้นแรกนั้นเมื่อเป็นศพที่ตายวันหนึ่ง หรือว่า ๒ วัน ๓ วัน จะเป็นศพที่ทิ้งไว้ในป่าช้าอย่างแบบโบราณก็ดี จะเป็นศพที่อยู่ในหีบ ในโกศ หรือในที่ใดที่หนึ่งก็ดี ก็ต้องเป็นกายที่ขึ้นพองขึ้นมา มีสีเขียวน่าเกลียด มีน้ำเหลืองไหล ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนก็เป็นป่าช้าที่นั่นทั้งนั้น และในบัดนี้ก็เป็นป่าช้าอยู่ที่ตนเอง เป็นแต่เพียงว่ายังมีชีวิตรักษาอยู่เท่านั้น ฉะนั้น จึงให้พิจารณาเข้ามาว่าแก่นกายที่เป็นอนุปาทินะ คือที่ยังมีใจครองอยู่นี้ เมื่อใจดับไปแล้วชีวิตสิ้นแล้ว ก็จะกลายเป็นอนุปาทินนกาย คือกายที่ไม่มีผู้ครอง กายที่ไม่มีใจครองก็ต้องกลายเป็นซาก เป็นศพ จะเอาไว้ที่ไหน เขาจะทิ้งไว้ในป่าช้า จะทิ้งไว้ในบ่อน้ำ ทิ้งไว้ในป่า เอาใส่โกศ ใส่โลง หรือทิ้งไว้ที่ไหนก็ตาม ก็จะต้องขึ้นพอง มีสีเขียวน่าเกลียด มีน้ำเหลืองไหลเหมือนกันหมด ไม่มีแตกต่างกันกำหนดพิจารณาว่า แม้กายนี้ต้องเป็นเช่นนั้นไม่ล่วงความเป็นเช่นนั้นไปได้ การพิจารณาอย่างนี้จะทำให้ใจสงบ และจะทำให้ใจกล้า ไม่กลัวผี เพราะที่กลัวผีกันนั้นก็คือกลัวซากศพนั่นเอง หรือว่ากลัววิญญาณ แต่เมื่อเห็นความจริงว่าสัจจะคือความจริงเป็นดังนี้เหมือนกันหมดไม่มีที่จะแตกต่างกันแล้วใจก็จะสงบจากราคะ โทสะ โมหะ ดิ่งลงไปเป็นสมาธิและเป็นวิปัสสนาสืบต่อไป.

ครั้งที่ ๑๐ พุทธิจริตกรรมฐาน ทางแก้ ๔ อย่าง

เมื่อคืนนี้ ได้แสดงว่าด้วยปาฐาข้อแรก ที่ตรัสสอนให้พิจารณาศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งตายวันหนึ่ง ๒ วัน ๓ วัน ขึ้นฟองมีสีเขียวน่าเกลียด มีน้ำเหลืองไหล น้อมเข้ามาถึงกายนี้ว่าก็ต้องเป็นเช่นนั้น ไม่ล่วงความเป็นเช่นนั้นไปได้ ข้อนี้ก็นับเข้าในกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ตั้งสติพิจารณากายที่เป็นอนุปาทินะ คือที่ไม่มีผู้ครองหรือไม่มีใจครอง อันหมายถึงว่าร่างกายที่เป็นศพแล้ว เทียบเข้ามากับกายที่ยังเป็นอนุปาทินะ มีผู้ครอง หรือมีใจครอง คือยังมีชีวิตอยู่นี้

พุทธิจริต

ในวันนี้ จะได้อธิบายถึงพุทธิจริต คนที่มีความรู้เป็นเจ้าของ และกรรมฐานสำหรับแก้ อันคนที่มีความรู้เป็นเจ้าของนั้น ได้อธิบายมาในครั้งก่อนบ้างแล้ว ในวันนี้จะได้กล่าวถึงบุคคลที่มีลักษณะเช่นนี้อีก อันคนที่มีความรู้เป็นเจ้าของนั้นไม่ได้มีความหมายว่าเป็นคนที่มีความรู้จริงทั้งหมด หรือรู้จริงในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่ว่าหมายความว่า เป็นคนที่เข้าใจว่าตนมีความรู้ บางอย่างก็อาจจะรู้ บางอย่างก็อาจจะไม่รู้ แต่ที่สำคัญตนว่าเป็นผู้ที่รู้ และจะต้องรู้ดังนี้เสียก่อนจึงจะยอมรับ คือรู้ที่เข้าใจว่าตนรู้ แต่อันที่จริงความรู้ของทุก ๆ คนนั้นย่อมมีขอบเขตจำกัด หาผู้ไปหมดทุกสิ่งทุกอย่างไม่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงได้ชื่อว่าเป็นพระสัพพัญญู คือเป็นผู้รู้ทั้งหมด ดังที่มีแสดงไว้ว่าธรรมที่

ทรงแสดงนั้นเพียงเล็กน้อย แต่ธรรมที่ไม่ทรงแสดง คือได้ตรัสรู้แต่ไม่ได้ทรงแสดง มีอยู่เป็นอันมาก ซึ่งเปรียบเหมือนอย่างว่าใบไม้ที่อยู่ในกำพระหัตถ์ของพระองค์ กับใบไม้ที่อยู่ในป่าทั้งสิ้น ดังที่มีเรื่องเล่าว่า

ในครั้งหนึ่งได้ประทับอยู่ในป่าไม้สีเขียว ได้ทรงกำใบไม้ที่ตกอยู่ขึ้นมา กำพระหัตถ์ ตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ใบไม้ที่อยู่ในกำพระหัตถ์กับใบไม้ในป่าสีเขียวทั้งสิ้นนั้น ช่างไหนจะมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายก็กราบทูลว่าใบไม้ในกำพระหัตถ์นั้นนิดเดียว แต่ใบไม้ในป่าสีเขียวทั้งสิ้นนั้นมากมาย จึงได้ตรัสว่า ธรรมที่ตรัสรู้นั้น ก็เหมือนอย่างใบไม้ในป่าทั้งสิ้น แต่ว่าธรรมที่ทรงแสดงเหมือนอย่างใบไม้ในกำพระหัตถ์หนึ่งเท่านั้น ดังนี้ แสดงถึงทรงเป็นพระสัมพันธุญคือเป็นผู้รู้ธรรมทั้งหมด แต่ว่าพระสาวกทั้งหลายซึ่งเป็นผู้ตรัสรู้ตามหาได้มีปัญญารู้ทั้งหมดเหมือนอย่างพระองค์ไม่ แม้พระอรหันต์ผู้มีปัญญามาก ดังเช่นท่านพระสารีบุตรก็หาได้มีความรู้ถึงพระองค์ไม่ ดังเช่นที่ท่านพระสารีบุตรได้แสดงไว้เองว่า ท่านไม่รู้ถึงความรู้ของพระพุทธเจ้าว่าทรงมีเท่าไรอย่างไร แต่ว่ามีปัญญาที่เป็นมรรคปัญญา ตัดกิเลสเป็นพระอรหันต์ได้ คือมีปัญญาในด้านนี้ ในด้านตัดกิเลส ก็เป็นพระอรหันต์ได้เหมือนกันกับพระอรหันต์ทั้งหลาย หรือดังพระพุทธเจ้าที่ได้มรรคปัญญาตัดกิเลสได้ ฉะนั้น ขอบเขตแห่งปัญญาคือความรู้ของแต่ละคนนั้นยังเป็นสามัญชนก็ยังมีไม่มาก

อจินไตย ๔

เพราะฉะนั้น ท่านจึงมีแสดงไว้ถึงอจินไตย คือข้อที่ไม่ควรคิดกัน เพราะจะคิดกันไปสักเท่าไรก็ไม่สามารถจะรู้ได้ จะเป็นเหตุให้เป็นบ้าเป็นหลังไปเสียเปล่า ๆ ว่ามีอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. พุทธวิสัย วิสัยของพระพุทธเจ้า เช่น พุทธานุภาพ พุทธญาณ คือ ความหยั่งรู้ของพระพุทธเจ้า อันได้แก่ สัมพันธุญตญาณ ความรู้ธรรมทั้งปวง ดังกล่าวนั้น แม้พระพุทธานุภาพ คือฤทธิ์ของพระพุทธเจ้า เหล่านี้เป็นตัวอย่างขยาย คำว่าพุทธวิสัย คือวิสัยของพระพุทธเจ้า ไม่เป็นข้อที่จะพึงคิดกันว่าทำไมจึงทรงรู้อย่างนั้น ทำไมจึงทรงทำได้เช่นนั้น

๒. *ฉานวิสัย วิสัยของฉาน* คือ สมာธิจิตที่แนบแน่นแน่วแน่ ประกอบด้วย องค์ฉาน คือองค์แห่งความเพ่ง ที่เป็นอัปนาสมาธินั้น เช่น ตั้งแต่ปฐมฉาน ฉานที่ ๑ ขึ้นไป ซึ่งเมื่อได้ฉานแล้ว เจริญอิทธิบาทในฉาน น้อมจิตไปเพื่ออภิญญาต่าง ๆ ก็ย่อมจะสำเร็จอภิญญาต่าง ๆ ได้ นี่เป็นฉานวิสัย วิสัยของฉาน ก็ไม่เป็นข้อที่จะพึง คิดกัน ว่าทำไมจึงทำได้เช่นนั้น เป็นอย่างนั้น มีเหตุผลที่จะพิสูจน์ได้อย่างไร

๓. *กรรมวิบาก วิบากของกรรม* ซึ่งกรรมที่บุคคลกระทำย่อมจะทรงวิบากคือ ผลต่าง ๆ ที่ได้รับ เป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เป็นสมบัติบ้าง วิบัติบ้าง ก็เป็นวิบากคือ ผลของกรรมที่ได้กระทำแล้ว ก็ไม่ใช่เป็นข้อที่พึงคิดกันว่าทำไมกรรมที่กระทำจึงได้ ส่งผลอย่างนี้ อย่างนั้น หรือว่าผลอย่างนี้ อย่างนั้นทำไมจึงว่ามาจากกรรม จะคิดกันให้ พบได้อย่างไร

๔. *โลกจินตา ความคิดเรื่องโลก* ก็ไม่เป็นข้อที่จะพึงคิดกัน ว่าโลกนี้มีมาได้ อย่างไร มีใครสร้างขึ้น หรือว่าอย่างไร พร้อมทั้งดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ดวงดาวทั้งหลายมีมาอย่างไร สัตว์ทั้งหลาย ทั้งมนุษย์ เดรัจฉาน ที่อาศัยอยู่ในโลก ตลอดจนถึง ต้นไม้ ภูเขาทั้งหลาย แม่น้ำ ทะเลทั้งหลาย มีขึ้นมาได้อย่างไร ก็ไม่ใช่เป็นข้อที่พึง คิดกันได้

ทั้ง ๔ ประการนี้ ท่านได้แสดงว่าเป็นอจินไตย คือเป็นข้อที่ไม่ควรจะคิดกัน เพราะไม่อาจที่จะรู้ได้ด้วยความคิด อันหมายความว่า ด้วยความคิดเอาเอง ฉะนั้น ความรู้ ของทุก ๆ คนนี้จึงมีขอบเขตจำกัด และจะคิดเอาเองว่ารู้ และเป็นความรู้จริงนั้นไม่ได้ คนเป็นอันมากที่แสดงตนว่าเป็นผู้รู้ ผู้รู้นั้นก็มักจะครองความคิดเอาเอง สำคัญเอาเอง ว่าตนรู้และบางที่ฟังมา เชื่อแล้วก็เข้าใจว่ารู้ เช่นว่าไม่รู้ในอะไรแล้วก็ไปถามผู้ที่ตนเชื่อ ว่าเป็นผู้รู้และผู้นั้นก็บอก เมื่อบอกแล้วก็เชื่อทันที แล้วก็เข้าใจว่าเรารู้แล้ว รู้แล้วเพราะ ว่าท่านบอกว่าเป็นอย่างนั้น แม้ที่เชื่อด้วยอาการอย่างนี้แล้วประกาศตนว่าเป็นผู้รู้ อย่างนี้ก็มิใช่เป็นอันมาก คิดเอาเองก็มีอยู่มาก เดาเอาก็มีอยู่มาก สำคัญตนเองว่ารู้ ก็มีอยู่มาก และบางที่เป็นเรื่องซับซ้อนกันหลายชั้น รู้ชั้นนอกหน่อยหนึ่งแล้วเข้าใจว่ารู้ ดังนี้ก็มิใช่มากอีกเหมือนกัน เรื่องที่สลับซับซ้อนนี้เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง ซึ่งยากที่จะรู้เข้าไป ให้ทั่วถึง ท่านจึงมีแสดงว่าแม้ผู้ที่ระลึกชาติได้ชาติเดียวก็ยังไม่รู้ผิดได้ดังที่ท่านยกตัวอย่างว่า

คนระลึกชาติได้ชาติเดียว ได้รู้จักบุคคลผู้หนึ่ง เห็นเขาทำดีอยู่เป็นอันมาก แต่ครั้นตายไปแล้วเขาไปเกิดที่ไหนผู้ที่สามารถจะตามไปดูได้ชาติหนึ่งนั้น ก็ตามไปดูด้วยใจ ด้วยความรู้ ก็ไปเห็นว่าเขาไปตกนรกคือไปทุคติ คติที่ไม่ดี ก็เลยเกิดความสำคัญผิดว่าทำดีได้ชั่ว คือว่าชาตินี้ ชาติที่ก่อนตายนั้นทำดี ตายแล้วกลับไปนรก คราวนี้รู้จักอีกคนหนึ่งที่ทำความชั่วอยู่เป็นอันมาก เขาตายไปก็ส่งจิตไปดูไปเกิดที่ไหนก็กลับไป เห็นเขาไปเกิดในสุคติ คือคติที่ดี ดังนั้นก็เลยเกิดความสำคัญผิดว่าทำชั่วได้ดี

มีการแสดงตัวอย่างไว้ในพระสูตร ว่าแม้ได้ปฏิบัติได้มาน ได้อภิญญา ที่รู้ไปถึงชาติหน้าของบุคคลอื่นได้ชาติเดียวก็ยังไม่อาจเกิดความสำคัญผิดได้อย่างที่ว่าทำดีได้ชั่ว ทำชั่วได้ดี ท่านแสดงว่าทั้งนี้ก็เพราะว่ากรรมที่บุคคลกระทำไว้นั้นเป็นเรื่องสลบซับซ้อนมาก แต่ว่ากรรมดีก็ต้องให้ผลดีกรรมชั่วก็ต้องให้ผลชั่ว แต่ว่าการให้ผลของกรรมนั้น ให้ผลในปัจจุบันก็มี ให้ผลในชาติหน้าก็มี ฉะนั้น คนที่รู้จักกัน ที่เห็นเขาทำชั่วแต่ว่าตายไปเกิดในสุคติคือคติที่ดี ก็เพราะว่ากรรมดีที่เขาได้กระทำไว้ในอดีตถึงวาระที่ให้ผล แต่ว่ากรรมชั่วที่เขากระทำไว้ในชาติก่อนนั้นก็ต้องให้ผลต่อไปนั่นเอง หากว่ามีฌานระลึกต่อ ๆ ไปได้ทุกชาติ จึงจะมองเห็น คนที่ทำดีก็เหมือนกัน ทำดีไว้ก่อนตาย แต่ตายแล้วกลับไปทุคติก็เพราะความชั่วที่เขาทำไว้แล้วก่อนนั้น แต่ว่าความดีที่เขาได้ทำไว้ในชาติก่อนตายก็ต้องให้ผลต่อไปจากนั้นเอง หากระลึกตามไปหลาย ๆ ชาติก็จะรู้ได้ แสดงว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงระลึกชาติหนหลังได้เป็นอันมาก เพราะฉะนั้น จึงได้ทรงมองเห็นตลอด จึงได้ตรัสออกมาเป็นสัจจาจว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว อย่างแน่นอน โดยที่กรรมที่ทำดีหรือช่วนั้น ให้ผลในปัจจุบันก็มี ให้ผลในชาติหน้าก็มี ให้ผลในชาติต่อไปก็มี เหมือนอย่างว่าให้ผลในวันนี้ก็มี ให้ผลในวันพรุ่งนี้ก็มี ให้ผลในวันถัดไปจากวันพรุ่งนี้ก็มีดังนี้ แต่ก็ต้องให้ผลอย่างแน่นอน ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ตามหลักที่เป็นสัจจะอันแน่นอนนี้ เพราะฉะนั้น ผู้ที่เป็นพุทธิจริต คือมีความรู้เป็นเจ้าเรือนนั้น จึงไม่ใช่หมายความว่า เป็นผู้รู้จริงทั้งหมดหรือว่ามาก ก็รู้เท่าที่จะพึงรู้ได้นั้นแหละ และเป็นความรู้ที่เข้าใจว่าตัวเองรู้ ทั้งที่ไม่รู้ก็ย่อมมีอยู่เป็นอันมาก

อาหาเรปฏิกูลสัญญา

เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสสอนให้บุคคลประเภทนี้ทำกรรมฐาน ๔ ประการแก้ ก็คือมรณสติ ระลึกถึงความตาย อุปสมานุสสติ ระลึกถึงธรรมที่สงบระงับ ธาตุกรรมฐาน พิจารณาภายในแยกออกไปเป็นธาตุต่าง ๆ และอาหาเรปฏิกูลสัญญา ความกำหนด พิจารณาในอาหารว่าเป็นของปฏิกูล น่าเกลียด ๓ ข้อแรกได้แสดงแล้ว ข้อหลังนี้ก็มี ความหมายว่า อันอาหารที่บริโภคกันอยู่เป็นประจำวันนี้ อันหมายถึงที่เป็นของกินบ้าง เป็นของดื่มบ้าง เป็นของเคี้ยวบ้าง เป็นของลิ้มบ้าง มักจะบริโภคด้วยรสตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยากในรส คือว่าติดในรสอาหาร และเรื่องอาหารนี้ยังเป็นเหตุ ให้มีความขวนขวายต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก และเป็นเหตุให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ตามขึ้นมา อีกเป็นอันมาก ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าเรื่องกินเป็นเรื่องสำคัญและเป็นเรื่องที่จะนำไป บังเกิดผลซึ่งจะให้ป็นเหตุและให้ป็นผลต่อไปถึงสิ่งต่าง ๆ อย่างมากมาย

ถ้าหากว่ามีความรู้ประมาณในการกิน ที่เรียกว่าโภชนมัตตัญญูตา แม้เพียง เท่านี้ก็ย่อมจะเป็นประโยชน์ และความรู้ประมาณในการกินนี้ย่อมเป็นอุปการะอย่าง หนึ่งในการปฏิบัติกรรมฐานด้วย แล้วถ้าหากว่าได้กรรมฐานข้อนี้ กำหนดให้รู้จักความ ปฏิกูลของอาหารเพื่อบรรเทาหรือว่าละรสตัณหาในอาหารได้อย่างหนึ่ง ก็จะเป็นเหตุ ดับความขวนขวายต่าง ๆ และเหตุผลต่าง ๆ ที่เนื่องไปจากเรื่องการกินนี้ได้อีกมาก และ บรรดาผู้ที่เข้าใจตนเองว่าเป็นผู้รู้ หรือว่าที่มีความรู้เป็นเจ้าเรือนดังกล่าว ก็มักจะไม่ค่อย สนใจจะรู้ในเรื่องนี้ซึ่งเป็นข้อที่ควรจะรู้ จึงได้ตรัสสอนให้กำหนดรู้เรื่องนี้อีกประการหนึ่ง อันเป็นข้อที่ควรจะรู้และสามารถจะรู้ได้ด้วย ตรัสสอนให้พิจารณาความปฏิกูลว่าอาหาร ที่บริโภคเข้าไปนี้ เป็นสิ่งที่ปฏิกูลและยากลำบากตั้งแต่การแสวงหาการบริโภคและ บริโภคเข้าไปก็คลุกเคล้าอาศัยอยู่กับสิ่งปฏิกูลทั้งหลาย น้ำดี น้ำเสลด น้ำหนอง น้ำเหลือง น้ำเลือด เป็นต้น และเป็นสิ่งที่หมักหมมอาศัยอยู่ในที่หมักหมมทั้งหลาย ซึ่งให้บังเกิดผล คือ ถ้าไม่ย่อยก็ให้บังเกิดผลเป็นโรคต่าง ๆ ถ้าย่อยก็ให้บังเกิดผลบำรุงเลี้ยงร่างกาย แต่ก็ยังมีความไม่สะอาดอยู่นั่นเอง ดังที่ปรากฏไหลออกมาเป็นสิ่งที่สกปรกทั้งหลาย เป็นอาหารเก่า เป็นน้ำมูก เป็นเหงื่อโคล เป็นต้น ทั้งเป็นสิ่งที่เปรอะเปื้อน ดังจะพึง

เห็นได้ว่าอาหารที่ตักเข้าปากนั้น ถ้ากรดเสื่อผ้าเป็นต้น เสื่อผ้านั้นก็จะกลายเป็น
สิ่งสกปรกทันที แต่ถ้าเข้าปากไปก็กลับรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่มีรสอร่อย ดังนี้ ถ้าพิจารณาดู
ให้ดีแล้วก็จะเห็นว่าสกปรกทั้งนั้น การหมั่นพิจารณาดังนี้ จนเห็นความปฏิกูลของอาหาร
ก็จะเป็นเหตุดับตัณหาในรสลงได้ และทำให้การบริโภคเป็นการบริโภคด้วยความรู้ที่
ปล่อยวาง อาหารที่บริโภคเข้าไปนั้นก็จะไม่ก่อให้เกิดกิเลส ทั้งจะระงับกิเลสอันเกี่ยว
กับอาหารการกินต่าง ๆ ได้อีกหลายอย่างหลายประการ นี่เป็นอธิบายย่อและประโยชน์
ของอาหารปฏิกูลสัญญาที่ตรัสสอนไว้สำหรับคนที่เป็นพุทธิจริตให้พิจารณาอีกข้อหนึ่ง

๗ กันยายน ๒๕๒๐

ครั้งที่ ๑๑ กายคตาสติ วิตักกจริต

ป่าช้า ข้อที่ ๒

วันนี้ จะแสดงสติปัฏฐานข้อพิจารณานวสีวชิการูปพะ คือข้อที่ว่าด้วยป่าช้า ทั้ง ๙ ข้อ ๒ ที่ตรัสสอนให้พิจารณาซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งมีสัตว์ทั้งหลาย กัดกิน เป็นต้นว่า กา แร้ง นกตะกรุม หมาใน หมาจิ้งจอก และสัตว์ชนิดต่าง ๆ น้อมเข้ามาถึงกายอันนี้ก็ต้องเป็นฉนั้นนั้น ไม่ช่วยความเป็นอย่างนั้นไปได้ แม้ใน ข้อนี้ก็เป็นประโยชน์ในการที่จะได้ทำให้จิตให้สงบตั้งมั่นและแม้ในบัดนี้ จะหาดูซากศพ ที่ถูกทิ้งไว้ให้สัตว์กัดกินได้ยาก แต่แม้จะเป็นศพที่บรรจุไว้ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ตามก็ต้อง เน่าเปื่อยผุพังเป็นพรุณไปคล้ายกับถูกสัตว์กัดกินเช่นนั้น ฉะนั้น เมื่อน้อมจิตเข้ามา พิจารณากายนี้จำจะต้องเป็นเช่นนั้น ในเมื่อกายนี้จะต้องเป็นศพต่อไปข้างหน้า จิตก็จะ สงบตั้งมั่น ความที่มัวเมาประมาทติดเพลินอยู่ในกายอันนี้ก็สงบลงไปได้ นี่เป็น ข้อที่ว่าด้วยป่าช้าทั้ง ๙ เป็นข้อที่ ๒

วิตักกจริต

ต่อไปนี้จะได้แสดงถึงจริตอีกข้อหนึ่ง คือ วิตักกจริต ได้แสดงมาแล้ว ๕ ข้อ โดยลำดับ คือ รากจริต คนที่มีรากะเป็นเจ้าเรือน โทสจริต คนที่มีโทสะเป็นเจ้าเรือน

โมหจริต คนที่มีโมหะเป็นเจ้าเรือน สัทธาจริต คนที่มีศรัทธาเป็นเจ้าเรือน พุทธิจริต คนที่มีความรู้เป็นเจ้าเรือน กับข้อที่ ๖ ซึ่งจะแสดงในวันนี้ วิตกจริต คนที่มีวิตกเป็นเจ้าเรือน บุคคลจำพวกหลังนี้เป็นผู้มีวิตกกะหรือวิตก คือความคิดมากเป็นปกติ

ก็และ วิตกกะหรือวิตก ความตรึกนึกคิดนี้ย่อมมีทั้ง ๒ อย่าง คือ เป็นกุศลวิตก ความคิดที่เป็นกุศลก็มี อกุศลวิตก ความคิดที่เป็นอกุศลก็มี กุศลวิตกนั้นก็ ได้แก่ เนกขัมมวิตก ความคิดออก คือ ออกจากกาม ความใคร่ปรารถนาพอใจ หรือสิ่งที่รัก ใคร่ปรารถนาพอใจ อภัยบาทวิตก ความคิดไม่พยาบาทปองร้าย อวิหิงสาวิตก ความคิดไม่เบียดเบียน ส่วนอกุศลวิตก ตรงกันข้าม อันได้แก่กามวิตก ความคิดไปในกาม พยาบาทวิตก ความคิดไปในความปองร้าย วิหิงสาวิตก ความคิดไปในทางเบียดเบียน ท่านสอนให้กำหนดพิจารณาจิตทำวิตกให้เป็น ๒ ฝ่าย ๒ ส่วน ๒ กอง คือ เมื่ออกุศลวิตกข้อใดข้อหนึ่งบังเกิดขึ้นก็ให้ออกุศลวิตกข้อนี้บังเกิดขึ้น อกุศลวิตกนี้เป็นอกุศล ผู้รู้ดีเตียน เป็นเครื่องทำบุญญาให้ทุรพล คือให้ถอยบุญญา เมื่อทำความรู้ดังนี้ อกุศลวิตกที่บังเกิดขึ้นก็จะสงบไปได้ ถ้ากุศลวิตกข้อใดข้อหนึ่งบังเกิดขึ้นก็ให้ออกุศลวิตกข้อนี้บังเกิดขึ้น กุศลวิตกนี้เป็นกุศล ผู้รู้ไม่เตียน ไม่เป็นเครื่องบั่นทอนบุญญา เมื่อเป็นดังนี้กุศลวิตกก็จะตั้งอยู่

แต่ว่าแม้จะเป็นกุศลวิตก ถ้าตั้งอยู่นานเกินไป คือความคิดที่เป็นกุศลนั้น ถ้าคิดมากเกินไป จิตก็จะฟุ้งซ่าน กายก็จะกระสับกระส่าย ฉะนั้น ก็จะต้องสงบ แม้กุศลวิตกนั้น ทำจิตให้เป็นสมาธิคือตั้งมั่นแน่วแน่อยู่ในอารมณ์อันเดียว ดังนั้นนี้เป็นคำสั่งสอนเกี่ยวแก่ข้อที่พึงปฏิบัติในวิตกคือความตรึกนึกคิดประการหนึ่ง

ก็แหละวิตกจริตนี้หมายถึงความตรึกนึกคิดที่มากไป ไม่จำกัดว่าจะจะเป็นทางกุศลหรือเป็นทางอกุศล เรื่องที่ไม่ควรจะคิดก็ไปคิดเข้า เรื่องที่ควรจะคิด แต่ที่ไม่ต้องคิดให้มาก เป็นเรื่องเล็ก ก็ไปคิดมากให้เป็นเรื่องใหญ่ ดังนี้เรียกว่า เป็นวิตกจริต คือคนที่ชอบคิดมากเป็นปกติ หรือมีความคิดมากเป็นเจ้าเรือน กรรณฐานสำหรับแก้ก็ใช้วิธีที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้ว่าให้กำหนดดูจิต บันวิตกคือความคิดในจิตของตน ออกเป็น ๒ ส่วน ๒ กอง ๒ ฝ่าย ดังที่กล่าวแล้วดังนี้ก็ได้

อานาปานสติ

ส่วนตามที่พระอาจารย์ได้แสดงแนะอีกข้อหนึ่ง ก็คืออานาปานสติ เช่นเดียวกับสำหรับแก้มโหจจริต คือคนที่มีความหลงเป็นเจ้าเรือน ตามที่พระอาจารย์ท่านแนะไว้นี้ก็แนะตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนเอาไว้ในแห่งหนึ่ง ว่าให้ปฏิบัติทำอานาปานสติ สติกำหนดลมหายใจเข้าออกสำหรับแก่วิตก คือความตรึกนึกคิด ก็เพราะว่าอันวิตกคือความตรึกนึกคิดนี้ก็มีลักษณะเป็นความฟุ้งซ่านนั่นเอง จิตฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ สลับซับซ้อนไม่สงบ เพราะฉะนั้น ทางแก้ก็ต้องใช้กรรมฐาน สำหรับที่จะรวมใจให้สงบก็คือให้รวมเข้ามาอยู่ในอารมณ์อันเดียว

วิตกนั้นมีอารมณ์มากจะเรียกว่าหลายสิบหลายร้อยหลายพันอารมณ์ก็ได้ แต่เมื่อรวมใจเข้ามาอยู่ในอารมณ์อันเดียวก็นั่นก็ย่อมจะสงบวิตกซึ่งมีอารมณ์มากนั้นได้มาตั้งไว้ และวิจารณ์ความที่คอยประคองไว้ไม่ให้จิตหลบหนีไปได้ก็จะเบาลง ไม่ต้องตรึกนึกคิดจับจิตมาตั้งไว้ และคอยประคับประคองไว้อย่างหนาแน่นเรียกว่าการที่เรียกว่าบังคับจิตอันทำให้ยึดอัดกระสับกระส่ายนั้นก็ลดน้อยลงไป เพราะจิตก็จะเชื่องลงไปก็จะตั้งอยู่ในที่ตั้งซึ่งมีอารมณ์อันเดียวนี่ก็จะสะดวกขึ้น จิตก็จะสงบเข้า กายก็จะสงบเข้า เมื่อเป็นดังนี้ จิตก็จะตั้งมั่นเป็นสมาธิสงบอยู่ที่ปลายกระพุ้งจมูก หรือที่ริมฝีปาก เบื้องบน หายใจเข้าก็รู้ หายใจออกก็รู้ เป็นเอกัคคตา คือมีอารมณ์เป็นอันเดียวได้ตั้งนี่ จะเห็นได้ว่า ในการปฏิบัตินี้ได้มีวิตกคือว่ามีตรึกนึกคิด อันได้แก่การที่จับจิตมาตั้งไว้ในอารมณ์ของสมาธิ มีวิจารณ์คือความที่คอยประคองจิตไว้ให้อยู่ในอารมณ์อันเดียวนี่ มีปีติคือความอิ่มใจ มีสุขคือความสบายใจ มีเอกัคคตาคือความมีจิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว ดังนี้เป็นองค์ของสมาธิ

อุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ

องค์สมาธิดังกล่าวนี้ ย่อมบังเกิดขึ้นได้ตั้งแต่เมื่อได้อุปจารสมาธิ คือสมาธิที่เป็นอุปจารอันหมายถึงว่าเข้าเขตของสมาธิที่แน่วแน่แนบแน่น ท่านแปลว่าสมาธิที่เนียน ๆ คือเนียนที่จะได้ความแน่วแน่แนบแน่น กล่าวคือ มีวิตก วิจารณ์ ปีติ สุข

เอกัคคตาดังกล่าว แต่ว่าเป็นเอกัคคตาคือมีอารมณ์อันเดียวอยู่ไม่นาน และไม่ลึกลง ออกง่าย คราวนี้เมื่อปฏิบัติต่อไปก็จะเข้าขั้นอัปนาสมาธิ สมาธิที่แน่นแนบแน่น ก็ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ พิติ สุข เอกัคคตาดังกล่าว สมาธิที่แน่นแนบแน่น เรียกว่า อัปนาสมาธิ ผู้ปฏิบัติสมาธิเมื่อเข้าขั้นอุปัชฌายสมาธิได้ ก็แปลว่าเริ่มได้สุขในสมาธิ จิตจะอยู่ในสมาธิ จิตจะเป็นสมาธิ และอยู่ในสมาธิได้แม้ไม่นาน และเมื่อปฏิบัติต่อไปถึงอัปนาสมาธิได้ ก็อยู่ในสมาธิได้นานและก็จะได้สมาธิที่ละเอียดยิ่ง ๆ ขึ้นไปโดยลำดับ

บริกรรมสมาธิ

สำหรับขั้นที่ลำบากนั้นก็คือขั้นต้น อันเรียกได้ว่าบริกรรมสมาธิ คือสมาธิในบริกรรมคือการปฏิบัติเบื้องต้น ซึ่งจะต้องมีความเพียรมาก มีความรู้ตัวมาก มีความระลึกได้มาก ต้องพบกับความยินดีความยินร้ายที่จะต้องเอาชนะให้ได้มาก นี่เป็นขั้นบริกรรมสมาธิ คือสมาธิในบริกรรมการปฏิบัติที่เป็นเบื้องต้น ทั้งนี้ก็เพราะว่าจิตยังไม่ได้สุขในสมาธิ จิตตั้งอยู่ในอารมณ์ของสมาธิไม่ได้ แต่ว่าจิตเคยได้สุขในอารมณ์ ร้อยแปด หากว่าจิตได้สุขในอารมณ์สมาธิได้บ้างแล้ว จิตก็จะเชื่องขึ้นทันที จะลดความดิ้นรนกวัดแกว่งกระสับกระส่ายลงทันที และเมื่อจิตลดความดิ้นรนกวัดแกว่งกระสับกระส่ายลงแล้ว วิตกวิจารณ์ที่คอยควบคุมป้องกันก็จะลดการควบคุมป้องกันลงได้ แปลว่าคลายลงได้ เพราะว่าจิตเริ่มจะอยู่ตัวแล้วและท่านแสดงไว้ต่อไปว่า เมื่อจิตอยู่ตัวดีแล้วก็เลิกใช้วิตกวิจารณ์ลงได้แปลว่าไม่ต้องมีตำรวจมาให้คอยจับจิตให้มาตั้งอยู่แล้วก็คอยเฝ้าไว้ เลิกตำรวจคือวิตกวิจารณ์ได้ดังนี้ ขั้นของสมาธิก็จะสูงขึ้นไป นี่เป็นอธิบายสืบมาจากอานาปานสติ คือสติที่กำหนดลมหายใจเข้าออก อันท่านสอนไว้ให้ใช้แก้วิตกจริต คือคนที่มีวิตกความคิดมากเป็นเจ้าเรือน

ครั้งที่ ๑๒
ปาฐา ข้อ ๓ : จริต ๖ และทางแก้

ปาฐา ข้อ ๓

วันนี้ จะแสดงข้อว่าด้วยปาฐา ข้อ ๓ ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสสอนให้พิจารณาซากศพที่เขาทิ้งไว้ในปาฐา อันเป็นซากศพที่เป็นโครงกระดูก ยังมีเนื้อและเลือด ยังมีเส้นเอ็นรัดรัด น้อมเข้ามาเทียบเคียงที่กายอันนี้ก็จะต้องเป็นเช่นนั้น ไม่ล่วงความเป็นเช่นนั้นไปได้ ซากศพที่ไม่ได้รับเผาเสีย และจะบรรจุเอาไว้หรือจะทิ้งไว้ก็ตาม เมื่อเลือดเนื้อเน่าเปื่อยไปหรือว่าถูกสัตว์กัดกินไปก็จะเหลือโครงกระดูก ที่แรกก็ยังมีเนื้อมีเลือดอยู่ที่นั่นที่นั่น และยังมีเส้นเอ็นรัดรัด จึงยังคงกันเป็นโครงกระดูกทั้งหมดอยู่ ร่ายกายอันนี้เมื่อสิ้นชีวิตเป็นศพเขายังไม่รับเผาเสีย บรรจุไว้หรือว่าทิ้งไว้ก็ต้องเป็นเช่นนั้นเหมือนกัน เมื่อพิจารณาเทียบเข้ามาดังนี้แล้วก็จะเกิดธรรมสังเวช คือความรู้สึกละอายซึ่งในธรรม คือคติธรรมดาซึ่งเป็นความจริง จะทำให้จิตใจหายเมา หายเลินเล่อ เผลอเพลินอยู่ในชีวิต ซึ่งคล้ายกับจะไม่ตายและเมื่อเป็นดังนี้ก็จะทำให้เกิดสติเกิดปัญญา คิดหาที่พึ่งสำหรับตนอันเป็นที่พึ่งอันยั่งยืน อันจะเป็นพึ่งได้ในเวลาแก่เจ็บตายทุกขณะ ก็คือบุญกุศล และกรรมฐานสำหรับที่จะได้เป็นที่ยึดเหนี่ยวของจิตใจ เมื่อเป็นดังนี้ก็จะทำให้เกิดความอุตสาหพยายามในอันที่จะละอกุศล ทำกุศลและอบรม

จิตใจของตนให้บริสุทธิ์ยิ่งขึ้น ดังนี้เป็นประโยชน์ที่ต้องการโดยทั่วไป และสำหรับใน สติปัฏฐาน สติที่ระลึกถึงตั้งนี่จะเป็นสติปัฏฐานขึ้นมา เป็นเหตุละความยินดี ละความ ยินร้าย ไม่ยึดมั่นอะไร ๆ ในโลก

จริต ๖ ที่ถูกส่วนกัน

อนึ่ง จะได้แสดงถึงจริตทั้ง ๖ ซึ่งเป็นสภาค คือที่ถูกส่วนกัน และสรุปกรรมฐาน สำหรับปฏิบัติแก่จริตทั้ง ๖ นั้น จริตทั้ง ๖ ก็ได้แก่ *ราคะจริต* คนมีราคะเป็นเจ้าของ เรือน โทสะจริต คนมีโทสะเป็นเจ้าของ เรือน โมหะจริต คนมีโมหะเป็นเจ้าของ เรือน สัทธาจริต คนมี ศรัทธาเป็นเจ้าของ เรือน พุทธิจริต คนมีความรู้เป็นเจ้าของ เรือน วิตักกจริต คนมีวิตกเป็น เจ้าของ เรือน

ราคะ-ศรัทธา

ราคะจริตกับสัทธาจริตเป็นสภาค คือถูกส่วนกัน คนที่เป็นราคะจริต มีราคะเป็น เจ้าของนั้น ในขณะที่จิตโน้มไปในทางกุศลก็ย่อมจะมีศรัทธามีกำลัง ก็เพราะว่าราคะ กับศรัทธามีลักษณะบางอย่างที่ถูกส่วนกัน เป็นต้นว่า ราคะนั้นมีลักษณะที่สนิท คือมีความสนิทเยื่อใยในวัตถุคามหรือกามวัตถุ วัสดุที่นำใครทั้งหลาย ศรัทธาก็มีลักษณะ ที่มีความเยื่อใยในวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาทั้งหลาย เช่นในพระรัตนตรัย ราคะย่อม แสวงหาวัตถุคาม วัสดุที่นำใครทั้งหลาย ศรัทธาที่แสวงหาคุณ มีทาน ศีล เป็นต้น และ ราคะย่อมไม่สละแต่ว่าติดพันอยู่ในวัตถุคามเหล่านั้น ศรัทธาก็ไม่สละคุณมี ทาน ศีล เป็นต้น ไม่สละที่ตั้งของศรัทธา ย่อมมีความเชื่อความรักอยู่ในที่ตั้งของศรัทธาในคุณมี ทาน ศีล เป็นต้น ศรัทธากับราคะหรือราคะกับศรัทธาย่อมเป็นสภาคกันคือว่าถูกส่วน กันโดยลักษณะบางอย่าง ดังนี้

โทสะ-พุทธิ

โทสจริต กับ พุทธิจริต ก็เป็นสภาคคือว่าถูกส่วนกัน ในขณะที่คนโทสจริตมีจิตโน้มไปในกุศล ย่อมจะมีความรู้ ต้องการความรู้ในสิ่งที่เป็นกุศลนั้น โทสะกับพุทธิย่อมเป็นสภาคกันดังนี้ โทสะมีลักษณะที่ไม่เอื้อโยในบุคคลหรือวัตถุอันเป็นที่ตั้งของโทสะ พุทธิคือความรู้ก็มีลักษณะที่ไม่เห็นเป็นจริงในบุคคล ในวัตถุอันเป็นที่ตั้งของโทสะ พุทธิย่อมแสวงหาโทษหรือความผิดที่เป็นจริงแห่งสิ่งที่พินิจพิจารณาทั้งหลาย โทสะกับพุทธิย่อมมีลักษณะบางอย่างที่ถูกส่วนกันดังนี้

โมหะ-วิตก

โมหจริตกับวิตกจริตย่อมเป็นสภาคคือถูกส่วนกัน คนที่เป็นโมหจริตในขณะที่จิตโน้มไปในกุศलय่อมจะมีวิตกคือความตรึกนึกคิดที่กระทำอันตราย คือว่าคิดมาก คิดผิด ดังนี้ โมหะกับวิตก จึงมีลักษณะที่คล้ายคลึงบางอย่าง เช่นว่าโมหะไม่มีที่จะตั้งลงแน่นอน เพราะมีความพั่นเฟืออยู่มาก วิตกก็ไม่ตั้งลงแน่นอนได้เช่นเดียวกัน เพราะว่าคิดนึกตรึกไปโดยประการต่าง ๆ ร้อยแปดเป็นอันมาก โมหะมีลักษณะที่หวั่นไหว เพราะไม่มีที่จะหยั่งลงสู่ความแน่นอนถูกต้องได้ วิตกก็มีลักษณะที่หวั่นไหว เช่นเดียวกัน เพราะว่าคิดกำหนดไปต่าง ๆ อย่างนั้นอย่างนี้ เรียกว่าเปลี่ยนเร็ว จึงหวั่นไหวอยู่เสมอ โมหะกับวิตกจึงเป็นสภาคกันถูกส่วนกันบางอย่างดังนี้

สรุปกรรมฐานสำหรับแก้

พระอาจารย์ได้แนะนำกรรมฐานสำหรับแก้จิตดังกล่าวมานี้ โดยที่ท่านเก็บเอามาจากพระพุทธานุสสติโดยตรงในที่ต่าง ๆ บ้าง กำหนดเข้าโดยลักษณะที่ท่านเห็นว่าเหมาะสมบ้าง ตามที่ได้แสดงมาแล้วหลายครั้ง โดยลำดับ

กรรมฐาน ๑๑ แก้วระคะ

เมื่อสรุปเข้าแล้ว กรรมฐานสำหรับแก้วระคะก็มี ๑๑ ประการ คือ อสุภะ หรืออสุภะ ๑๐ กับกายคตาสติ ๑ อสุภะ ๑๐ นั้นก็หมายถึงให้พิจารณาศพหรือให้นึกถึง ศพ อันเรียกว่าอสุภะ ในที่นี้ตามศัพท์ก็แปลว่าไม่งาม ซึ่งอาจจะหมายถึงที่ยังไม่เป็น ศพก็ได้ ที่เป็นศพแล้วก็ได้ แต่ว่าในที่นี้ท่านหมายถึงที่เป็นศพ คือร่างกายที่ตายแล้ว จำแนกออกเป็น ๑๐ ได้แก่ ศพที่ขึ้นพอง ศพที่มีสีเขียวน่าเกลียด ศพที่มีน้ำเหลืองไหล ศพที่เป็นพรุณเป็นช่อง ศพที่สัตว์กัดกิน ศพที่ขาดกระจุยกระจายเป็นท่อน ๆ ศพที่ถูก ประหารกระจัดกระจายเป็นท่อน ๆ ศพที่เปื้อนเลือด ศพที่มีหนอนคลาคล่ำ และศพที่ เหลือแต่โครงกระดูกหรือว่ากองกระดูกขึ้นกระดูก ก็เป็น ๑๐ กับกายคตาสติ สติที่ไป ในกาย คือพิจารณากาย ว่ากายนี้เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมา เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงไป มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยของไม่สะอาด มีประการต่าง ๆ มีผม ขน เล็บ หนัง ฟัน เป็นต้น รวมก็เป็นอาการ ๓๑ หรือ ๓๒ ดังที่ได้เคยแสดงแล้ว อสุภะ ๑๐ และ กายคตาสติ ๑ รวมเป็น ๑๑ ประการนี้สำหรับแก้วระคะ คนที่เป็นระคะจิต คือมีระคะเป็นเจ้าเรือน เมื่อต้องการที่จะสงบระคะของตนก็ให้ปฏิบัติในกรรมฐาน ๑๑ ประการนี้

กรรมฐาน ๘ แก้วโทสะ

กรรมฐานสำหรับแก้วโทสะจิต พระอาจารย์ท่านสอนไว้ให้เจริญกรรมฐาน ก็คือ พรหมวิหาร ๔ และวัณณกสิณ ๔ พรหมวิหาร คือธรรมเป็นที่อยู่ของ พรหมได้แก่ เมตตา ความแผ่เมตตาออกไป บรรณาให้เป็นสุขไม่มีภัย ไม่มีเวร มีความสวัสดิ์ รักษาตนให้สวัสดิ์ กรุณา แผ่จิตออกไปให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งหลาย ทั้งปวง มุทิตา แผ่จิตออกไป มีสมบัติ ไม่ให้เสื่อมจากสมบัติ มีความเจริญก็ไม่เสื่อม จากความเจริญที่ได้รับ และ อุเบกขา แผ่จิตออกไปให้กำหนดลงในกรรมว่าสัตว์ ทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน เป็นทายาทรับผลของกรรม จะกระทำกรรมอันใดไว้

ดีหรือชั่ว ก็จะต้องเป็นทายาทรับผลของกรรมนั้น ตั้งจิตให้มัธยัสต์เป็นกลาง ไม่ดีใจ คิดซ้ำเติมศัตรูในขณะที่เขาถึงวิบัติ ไม่เสียใจในขณะที่บุคคลผู้เป็นที่รักต้องประสบวิบัติ ซึ่งช่วยไม่ได้ และทำใจให้มัธยัสต์เป็นกลางแม้ในบุคคลที่ได้บรรลุถึงความสุขความเจริญ รักษาตนให้ดำรงตนไปดีแล้ว เช่น พ่อแม่ก็วางใจเป็นอุเบกขาในบุตรธิดาที่เจริญแล้ว ไม่ต้องเป็นห่วงกัน ไม่รู้แล้ว เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา นี้เรียกว่า พรหมวิหาร เป็น ๔

วิถณกสิณ ๔ ก็คือวัตถุเป็นเครื่องจูงใจให้เป็นสมาธิเกี่ยวกับสี ๔ อย่างก็คือ नील กสิณ กสิณที่เป็นสีเขียว ปิตกสิณ กสิณที่เป็นสีเหลือง โลहितกสิณ กสิณที่เป็นสีแดง โอทาทกสิณ กสิณที่เป็นสีขาว ตั้งจิตเพ่งสิ่งที่ เป็นสีทั้ง ๔ นี้อย่างใดอย่างหนึ่ง สำหรับที่จะจูงใจให้เป็นสมาธิ พรหมวิหาร ๔ วิถณกสิณ ๔ นี้เป็นกรรมฐานสำหรับแก้โทส จริต คนที่เป็นโทสจริตเมื่อประสงค์จะลดโทสะสงบโทสะของตนให้น้อยลงเบาบางลง ก็ให้ปฏิบัติในกสิณทั้ง ๔ นี้

กรรมฐาน ๑ แก้โมหะ-วิตก

โมหจริต คนที่มีโมหะเป็นเจ้าเรือน กับวิตกกจริต คนที่มีวิตกเป็นเจ้าเรือน พระอาจารย์แนะนำให้ปฏิบัติแก้ด้วยอานาปานสติ สติที่กำหนดลมหายใจเข้า ออก

กรรมฐาน ๖ แก้ศรัทธา

ศรัทธาจริต คนที่มีศรัทธาเป็นเจ้าเรือน พระอาจารย์สอนให้แก้ด้วยอนุสสติ ๖ คือ พุธานุสสติ ระลึกถึงพระพุทธเจ้า ธรรมานุสสติ ระลึกถึงพระธรรม สังฆานุสสติ ระลึกถึงพระสงฆ์ สีลานุสสติ ระลึกถึงศีล จาคานุสสติ ระลึกถึงจาคะ การสละบริจาค เทวदानุสสติ ระลึกถึงเทวดาหรือธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา ท่านสอนให้แก้ด้วยกรรมฐาน ทั้ง ๖ ประการนี้

กรรมฐาน ๔ แก้วพุทฺธิ

อีกจริตหนึ่ง คือ พุทธิจริต คนที่มีความรู้เป็นเจ้าของ ท่านสอนให้แก้ด้วย
มรณสติ ระลึกถึงความตาย อุปสมานุสสติ ระลึกถึงความสงบระงับหรือธรรมที่ทำให้
สงบระงับ จตุธาตววัตถานะ กำหนดพิจารณาแยกกายนี้ออกเป็นธาตุ ๔ และ
อาหาเรปฏิกูลสัญญา ความกำหนดพิจารณาในอาหารว่าเป็นของปฏิกูล ท่านสอนให้
ใช้กรรมฐาน ๔ ข้อนี้นี้สำหรับแก้พุทธิจริต

กรรมฐาน ๑๐ แก้วทั้งหมด

ยังมีกรรมฐานที่ท่านแสดงไว้ว่าใช้ได้สำหรับจริตทั้งหมดก็คือ กสิณที่เหลือกับ
อรูปร ๔ กสิณที่เหลือนั้นก็ได้อีกธาตุกสิณ ๔ คือ ปฐวีกสิณ อาโปกสิณ เตโชกสิณ
วาโยกสิณ กับอาโลกกสิณ กสิณคือความสว่าง และปริจจันนาภาสกสิณ กสิณคือ
อากาศช่องว่างที่มีกำหนด ก็รวมเป็นกสิณอีก ๖ และอรูปร ๕ ก็คืออรูปรกรรมฐาน
กำหนดอาการว่าไม่มีที่สุดกำหนดวิญญูณ ความรู้ว่าไม่มีที่สุด กำหนดว่าน้อยหนึ่งนิด
หนึ่งว่าไม่มี กำหนดว่ามีสัญญาไม่ใช่ เป็นสมาธิขั้นสูง

๒๐ กันยายน ๒๕๒๐

ครั้งที่ ๑๓ ปาฐา ข้อ ๔ ปฐวีกสิณ

ปาฐา ข้อ ๔

สติปัฏฐานหมวดกายในข้อที่ว่าด้วยปาฐาทัง ๙ อีกข้อหนึ่งที่ได้ตรัสสอนไว้ ให้พิจารณาซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า เป็นโครงกระดูกที่ไม่มีเนื้อแต่ยังเปื้อนเลือด ยังมีเส้นเอ็นรัดให้รวมเป็นโครงร่างกระดูกอยู่ พิจารณาน้อมเข้ามาในกายนี้ว่าก็จะต้องมีภาวะอย่างนั้น ไม่ล่วงภาวะอย่างนั้นไปได้

ในปัจจุบัน ยากที่จะหาซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้าสำหรับพิจารณาอย่างนั้นได้ แต่ก็อาจพิจารณาถึงซากศพแม้ที่บรรจุไว้ในที่บรรจุนั้น ๆ ว่าเมื่อได้บรรจุไว้นานก็อาจจะมีภาวะของศพคล้าย ๆ อย่างนั้นได้ หรือถ้าหากว่าเป็นซากศพที่ทิ้งไว้ในป่าช้าหรือในที่ใดที่หนึ่ง เมื่อนานวันเข้า เนื้อก็จะหมดไป เหลือแต่โครงกระดูก ซึ่งยังเปื้อนเลือด ยังมีเส้นเอ็นรัดให้รวมเป็นโครงร่างอยู่

เมื่อน้อมมาถึงกายนี้ ตรวจตราดูที่กายอันนี้ของตน ตั้งข้อคิดเป็นสมมุติขึ้นว่า เมื่อนำเอาเนื้อให้ออกไปหมดสิ้น ก็จะไม่เหลือแต่โครงร่างกระดูกซึ่งสมมุติยังเปื้อนเลือด และยังมีเส้นเอ็นรัดอยู่ ยังรวมเป็นร่างอยู่ พิจารณาดูที่ร่างกายอันนี้เอง ตั้งข้อสมมุติขึ้นด้วยใจว่ามีภาวะอย่างนั้นดังนี้แล้ว ก็พิจารณาว่าในบัดนี้ยังเป็นสมมุติ ยังไม่เป็นความจริง

แต่ว่าในวันข้างหน้าซึ่งไม่ไกลนักก็จะไม่ต้องสมมุติเพราะร่างกายอันนี้ก็กลายเป็นมีภาวะอย่างนั้นขึ้นจริง ๆ ไม่มีใครที่จะล่วงพ้นไปได้ ดังนี้แล้วก็จะเกิดความสังเวชสลดใจอันเกิดจากความรู้สึกที่ซาบซึ้งในสังขารธรรม ธรรมที่เป็นตัวความจริง คือความตายที่ไม่มีใครจะพ้นไปได้ดังนี้

ถ้าจิตเกิดท้อแท้หวาดกลัวขึ้น ไม่อยากจะทำอะไร ก็ให้พิจารณาว่าอาการที่เกิดขึ้นดังนี้ผิดความประสงค์ของพระพุทธเจ้า ไม่ได้ตรัสสอนให้เกิดความหวาดกลัวความท้อแท้ไม่ทำอะไร แต่ว่าตรัสสอนให้เกิดความไม่ประมาทคือความไม่มัวเมาเพลินเล่นเพลินในชีวิต ให้อาศัยสังขารธรรมคือความตายที่พิจารณาเห็น และอาศัยความไม่ประมาทนี้ปลุกใจให้บังเกิดความพากเพียรพยายามขึ้น คือว่ารีบเร่งปฏิบัติกรณียะ คือกิจที่ควรทำเสียตั้งแต่วันนี้ ไม่ผัดวันประกันพรุ่ง และตั้งใจบำเพ็ญบุญบ่าเพ็ญกุศล ก็เพราะว่าเมื่อถึงวาระที่สังขารธรรมข้อนี้ปรากฏขึ้นมาจริง คือความตาย ก็ไม่มีอะไรที่ใครจะนำติดตนไปได้ จะต้องทิ้งไว้ในโลกนี้ทั้งหมด ไม่ต้องกล่าวถึงทรัพย์สินสมบัติและบุคคลภายนอก ว่าถึงร่างกายอันนี้เองซึ่งเป็นที่รักใคร่ทะนุถนอมเป็นอย่างยิ่ง ก็ต้องทอดทิ้งไว้ในโลกนี้ นำไปด้วยไม่ได้ แต่สิ่งที่จะพืงนำไปได้นั้นก็คือกรรมที่ทุก ๆ คนได้กระทำไว้ ทั้งที่เป็นบุญกรรม กรรมที่เป็นบุญ ทั้งที่เป็นบาปกรรม กรรมที่เป็นบาป บุญบาปทั้งสองนี้ย่อมติดตามบุคคลผู้ละโลกนี้ไปเหมือนอย่างเงาที่ไม่ละตน ฉะนั้น

เมื่อเกิดความอดสาหะชะมกั้เข้มข้นประกอบกระทำกรณียะคือกิจที่ควรทำทั้งหลายและสั่งสมรวบรวมบุญทั้งหลายเอาไว้ ละกรรมที่เป็นบาป ไม่กระทำหรือกระทำให้น้อยเข้า ทำบุญทำกุศลให้มากเข้า ดังนี้แล้วก็ชื่อว่าได้ปฏิบัติถูกต้องตามความประสงค์ของพระพุทธเจ้า และเมื่อปฏิบัติให้ยิ่งขึ้นไปกว่านี้ ละความยินดีและยินร้ายในโลก ดำรงจิตใจให้ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ ความวางใจเป็นอุเบกขา ไม่ยึดถือในอารมณ์ทั้งหลาย อบรมจิตใจให้มองเห็นธรรมคือความเกิดความดับให้ยิ่งขึ้นดังนี้แล้ว ก็เป็นปฏิบัติเข้าหลักสติปัฏฐานของพระพุทธเจ้า จะนำไปบังเกิดผลที่ยิ่งขึ้น

กรรมฐานสำหรับแก้จริตทุกอย่าง

อนึ่ง ได้แสดงถึงจริต ๖ คือ ราคะจริต โทสะจริต โมหะจริต สัทธาจริต พุทธิจริต และวิตกกังวลจริต กับทั้งกรรมฐานสำหรับแก้จำเพาะจริต ซึ่งท่านพระอาจารย์ได้ประมวลจากที่มาจากหลาย มาแนะนำเอาไว้จบลงไปแล้ว

ยังมีกรรมฐานอีกที่พระอาจารย์ได้แสดงว่าเหมาะแก่บุคคลที่เป็นจริตทุกอย่าง คือคนที่เป็นจริตทุกอย่างพึงปฏิบัติได้ ก็ได้แก่กสิณอีก ๖ คือ ธาตุกสิณ ๔ ได้แก่ ปฐมิกาสอน อาโปกสิณ เตโชกสิณ วาโยกสิณ อาโลกกสิณ ปริจินนากาสกสิณและอรูปกรรมฐานอีก ๔ รวมเป็น ๑๐ ประการ กสิณนั้นได้แสดงอธิบายสำหรับที่ท่านจัดว่าเหมาะแก่จริตนั้น ๆ มา ๑๐ ข้อแล้ว คือ วัฒนกสิณ ๔ อันได้แก่ นีลกสิณ กสิณสีเขียว ปิตกสิณ กสิณสีเหลือง โลหิตกสิณ กสิณสีแดง โอทาทกสิณ กสิณสีขาว สำหรับคนเป็นโทสะจริตคือคนที่มีโทสะเป็นเจ้าเรือน จึงเหลืออีก ๖ ซึ่งพระอาจารย์ได้แสดงว่าเหมาะสำหรับจริตทั้งปวง

ปฐมิกาสอน

ข้อแรก คือ ปฐมิกาสอน ปฐมิกาคือดินอันหมายความว่าใช้ดินนี้แหละสำหรับดูด้วยตา ตั้งจิตกำหนดให้เป็นอารมณ์ของสมาธิ และดินที่สำหรับดูว่าตั้งจิตกำหนดนั้นเป็นดินภายนอกก็ได้ เป็นดินภายในก็ได้ ดินภายนอกนั้นจะเป็นดินที่มีอยู่โดยทั่วไป หรือจะเป็นดินที่ประกอบกระทำขึ้นก็ได้ ดินที่มีอยู่โดยทั่วไปนั้นก็ได้แก่ดินที่อยู่ในที่ต่าง ๆ ในนา ในไร่ ในถนนหนทาง หรือว่าในที่ไหน ๆ ก็ได้ ที่ประสบพบพาน หรือว่าที่จิตใจไปกำหนดดูด้วยตาแล้วก็กำหนดเข้ามาที่ใจ หรือว่าเป็นดินที่ประกอบกระทำขึ้น ที่ท่านสอนให้หาดินที่ปราศจากกลิ่นโทษ คือที่ประกอบด้วยสีเขียว สีเหลือง สีแดงต่าง ๆ เลือกเอาดินที่บริสุทธิ์ที่เป็นโดยธรรมชาติ ดังที่ปรากฏเป็นดินสีอรุณคือแดงเรื่อ ๆ ดั่งนี้มาใส่ไว้ในภาชนะกลม ๆ หรือในวงที่ทำขึ้น กะประมาณคืบ ๔ นิ้ว หรือว่า ๑๖ นิ้ว

และเมื่อต้องการจะใช้ดินดังกล่าวนี้เป็นปฐวีกสิณแห่งสมาธิ ก็ไปยืนหรือไปนั่งหรือนำ
เข้าตั้งไว้ในที่ที่ไม่ใกล้นักไม่ไกลนัก ล้อมตามองดูได้ถนัดและเมื่อลืมหัดก็นึกบริกรรม
ในใจว่า *ปฐวี* ๆ หรือว่า *ดิน* ๆ แล้วก็หลับตาลงกำหนดให้ภาพของดินมาปรากฏขึ้น
ในใจ ถ้าหากว่ายังไม่ปรากฏก็ลืมหัดใหม่ ตั้งจิตกำหนดแล้วหลับตาลง กำหนดให้
ปรากฏขึ้นในใจดังนี้หลาย ๆ หน ภาพของดินก็จะปรากฏขึ้นในใจ ก็กำหนดภาพดินที่
ปรากฏขึ้นในใจนี้แน่แน่ว นี่เป็นวิธีปฏิบัติอย่างง่าย ๆ

สำหรับดินที่เป็นภายในนั้น ก็หมายถึงส่วนทั้งหลายที่แข็งแรงบรรดามีอยู่ใน
ร่างกายอันนี้ ที่ท่านแสดงไว้สำหรับพิจารณาในหมวดกายคตาสติก็ ๑๙ ได้ เกสา ผม
โลมา ขน นขา เล็บ ทันตา ฟัน ตา ใจ หนิง มังสัง เนื้อ นหารุ เอ็น อัญฐิ กระดูก
ดังนี้ เป็นต้น และในที่บางแห่งก็เติม มัตถเก มัตถลุงคัง สมองในสมองศีรษะเข้าอีก
หนึ่งก็เป็น ๒๐ ก็กำหนดอาการที่เป็นปฐวีธาตุในร่างกายนี้ได้อย่างใดอย่างหนึ่งที่ตามอง
เห็น ก็กำหนดด้วยตาก่อน หรือว่าที่ตามองไม่เห็น ก็กำหนดดูภาพหรือศพที่เขาผ่าก่อน
แล้วก็มากำหนดไว้ในใจให้ภาพของปฐวีธาตุในร่างกายนี้ ส่วนใดส่วนหนึ่งที่กำหนดนั้น
ปรากฏขึ้นในใจ การปฏิบัติเบื้องต้นนี้มีชื่อเรียกสมาธิที่ปฏิบัติ และนิมิตของสมาธิที่
ปฏิบัติไว้ดังนี้ สมาธิที่ปฏิบัติที่แรกคือว่ากำหนดหาปฐวีกสิณ จะเป็นภายนอกก็ตาม
ภายในก็ตามดังกล่าว กำหนดดูด้วยตาแล้วก็กำหนดปฐวีกสิณไว้ในใจ ในขั้นแรก
ก็บริกรรมปฐวี ๆ ไว้ในใจ หรือดิน ๆ อยู่ในใจ สมาธิที่เริ่มปฏิบัติดังนี้เรียกว่า *บริกรรม
สมาธิ* สมาธิในบริกรรมหรือว่าบริกรรมภาวนา ภาวนาในบริกรรม คือเป็นขั้นแรก
ครั้งทำบริกรรมภาวนาหรือบริกรรมสมาธินี้ดังนี้ นิมิตที่กำหนดด้วยตาอันหมายถึงตัวกสิณ
จะเป็นภายนอกก็ตาม เป็นภายในก็ตาม และเริ่มกำหนดด้วยใจให้ภาพของกสิณนั้น
ปรากฏขึ้นในใจ นิมิตดังกล่าวนี้ก็เรียกว่า *บริกรรมนิมิต* นิมิตในบริกรรม หมายถึง
ตัวกสิณที่ลืมหัดหรือว่าภาพของกสิณที่เริ่มหัดกำหนดให้ปรากฏขึ้นในใจนี้เป็นขั้น
บริกรรม คราวนี้เมื่อปฏิบัติกระทำดังนี้ไปบ่อย ๆ จนบังเกิดนิมิตติดตาอันหมายถึง
ความว่าภาพของกสิณนั้นปรากฏเหมือนอย่างว่ามองเห็นด้วยตา

ในขั้นนี้ สมานที่ปฏิบัติก็เริ่มที่จะตั้งมั่นขึ้นคือว่าจิตเริ่มเป็นสมานขึ้น ภาวนาก็เริ่มตั้งมั่นขึ้น คือว่าเริ่มได้สมานขึ้น ใจรวมเข้ามา แต่ว่ายังไม่แนบแน่นทีเดียว ยังหยุดง่าย แต่แม้เช่นนั้น ก็ยังดีกว่าขั้นแรก รวมตัวเข้ามาดี และภาพของนิมิตนั้นปรากฏเหมือนอย่างมองเห็นด้วยตา ดังที่เรียกว่าติดตา ความจริงนั้น ติดใจคือว่าติดตาใจนั่นเอง ดังนี้สมานเองก็เรียกว่า *อุปะจารสมาน* คือสมานเข้าเขตแดน เข้าทางคือใกล้ที่จะแนบแน่นเข้า เหมือนอย่างว่าการจะไปเข้าโบสถ์หรือเข้าบ้าน ก็ไปจนถึงใกล้โบสถ์หรือใกล้บ้านอันเป็นบริเวณของโบสถ์บริเวณของบ้านแล้ว ใกล้ที่จะเข้าไปแล้ว ถ้าเป็นโบสถ์มีกำแพงแก้วก็คล้าย ๆ กับว่าเข้าไปภายในกำแพงแก้วแล้ว และภาวนาก็เรียกว่า *อุปะจารภาวนา* นิมิตเองก็เรียกว่า *อุคคหนิมิต* แปลว่านิมิตติดตา นิมิตติดตานี้บังเกิดขึ้นในจิตใจเองไม่ใช่หมายถึงนิมิตภายนอก หรือตัวกสิณภายนอก ตัวกสิณภายนอกคือปฐวีที่เป็นภายนอกก็ดี ที่เป็นภายในก็ดีตั้งกล่าวแล้ว มาถึงขั้นนี้ก็แปลว่าทั้งได้ กำหนดปฐวีกถิตถที่ติดตาอยู่ในใจเท่านั้น

คราวนี้ เมื่อได้ปฏิบัติต่อไป สมานที่ปฏิบัติก็ใกล้มากขึ้น นิมิตที่ติดตานี้ก็ติดตามากขึ้น จนถึงสามารถที่คิดขยายส่วนได้ คือเมื่อตั้งใจว่าให้นิมิตที่ติดตาปรากฏอยู่ในใจนี้โตขึ้น นิมิตนั้นก็โตขึ้นได้ ให้เล็กลง นิมิตนั้นก็เล็กลงได้ดังนี้ นิมิตเรียกว่า *ปฏิภาคนิมิต* นิมิตที่เป็นปฏิภาคนิมิต คือว่าขยายส่วนหรือว่าลดส่วนได้ตามส่วน แต่ในขั้นนี้สมานก็ยังจัดอยู่ในขั้นอุปะจารสมาน ภาวนาก็ยังจัดอยู่ในขั้นอุปะจารภาวนา เพราะว่าจิตยังไม่รวมเป็นหนึ่ง ด้วยยังมีความคิดที่จะขยายส่วนอยู่ ให้นิมิตใหญ่ขึ้นบ้าง ให้นิมิตเล็กลงบ้าง จิตจึงไม่รวมเป็นหนึ่ง ฉะนั้น แม้ในขั้นนี้ก็ยังคงเป็นอุปะจารสมาน อุปะจารภาวนา แต่ว่าแสดงถึงว่ากำลังของสมานนั้น แม้เป็นอุปะจารก็ตั้งมั่นดีขึ้น มีกำลังสามารถมากขึ้น โดยที่หัดคิดขยายส่วนลดส่วนของนิมิตได้ และเมื่อได้ขั้นนี้คือว่าทำได้แล้วก็รวมจิตให้เป็นหนึ่ง เลิกคิดขยายส่วนต่อไป และเมื่อสมานแนบแน่นมีอารมณ์เป็นอันเดียว ก็จัดเป็นอัปปนาสมานขึ้นมาได้ ภาวนาก็เป็นอัปนาภาวนา คือเป็นสมานที่แนบแน่น และลักษณะของอัปปนาสมานที่จะเข้าขั้นของฌานคือความเพ่งตั้งแต่ปฐมฌาน คือความเพ่งที่ ๑ ขึ้นไปนั้น ท่านแสดงว่าเมื่อเข้าขั้นปฐมฌานคือความเพ่งที่ ๑ นั้น จิตย่อม

ประกอบด้วยองค์ของปฐมฌาน ๕ ประการ คือ ๑ วิตก ความตรึก อันหมายถึงความยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ของสมาธิ เมื่อปฏิบัติทางปฐวีกสิณก็ถือว่ายกจิตขึ้นสู่ปฐวีกสิณ และปฐวีกสิณในขั้นนี้ก็หมายถึงยกจิตขึ้นสู่นิมิตดังกล่าวนั้น ซึ่งขั้นแรกก็เป็น *ปริกรรมนิมิต* ต่อมาก็เป็นอุคคหนิมิต ต่อมาก็เป็นปฏิภาคนิมิต แต่นิมิตของปฐมฌานนี้พ้นขั้นที่เป็นปฏิภาคนิมิตก็เรียกว่าเป็นสมาธินิมิต ซึ่งเป็นค้ำกลาง ๆ ๒ *วิจาร์* ประคองจิตให้ดำรงอยู่ ตั้งอยู่ในสมาธินิมิตนั้น ๓ *ปีติ* ความอิ่มใจ ๔ *สุข* ความสบายใจพร้อมทั้งกาย และ ๕ *เอกัคคตา* ความที่มีจิตมีอารมณ์เป็นอันเดียวอยู่ในสมาธินิมิตนั้น แน่นอยู่ในสมาธินิมิตนั้นดังนี้

อนึ่ง วันนี้เป็นวันครบ ๑๐,๐๐๐ วัน แต่วันเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแห่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า และวันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๒๐ นี้ยังตรงกับวันพระบรมราชสมภพในรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๘ อีกด้วย ฉะนั้น เมื่อได้ฟังสวดและได้นั่งปฏิบัติสมาธิภาวนาหรือว่าจิตภาวนาแล้ว ก็ขอเชิญชวนให้พร้อมใจกันน้อมจิตถวายพระราชกุศลถวายพระพรชัยมงคล แต่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าโดยความพร้อมเพรียงกันเทอญ.

๒๐ กันยายน ๒๕๒๐

ครั้งที่ ๑๔
ปาฐา ข้อ ๕ กสิณอีก ๓

ปาฐา ข้อ ๕

วันนี้ จะแสดงอธิบาย กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ตั้งสติพิจารณากาย ข้อว่า ด้วยปาฐาทัง ๙

ได้ว่าเรื่องปาฐาทัง ๙ มาโดยลำดับ ถึงข้อที่พระบรมศาสดาได้ตรัสสอน ให้พิจารณาซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า อันเป็นร่างโครงกระดูกซึ่งปราศจากเนื้อและเลือดแล้ว แต่ยังมีเส้นเอ็นรัดรวมกันเป็นร่างโครงกระดูกอยู่ น้อมเข้ามาในกายนี้ว่า แม้กายนี้ก็จะต้องมีภาวะอย่างนั้น ไม่ล่วงภาวะอย่างนั้นไปได้ ดังนี้ แมในข้อนี้ก็เพื่อให้เกิดความสังเวช คือซาบซึ้งในสังขารธรรม ธรรมที่เป็นความจริงอันทุก ๆ คนจะต้องประสบ เป็นเหตุให้หายเมาในชีวิต มีสติระลึกได้ไม่ลืม มีฉันทนัยรู้ถึงความจริง นำให้บังเกิดฉันทะวิริยะในอันประกอบกรณียกิจและบุญกุศลทั้งหลายดังที่ได้กล่าวแล้ว

แม้จะหาซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้าไม่ได้ก็ให้พิจารณาเข้ามาที่กายนี้เอง ซึ่งแม้ในขณะนี้ก็เท่ากับว่าเป็นซากศพที่เดิน ยืน นั่ง นอนได้ เพราะยังมีชีวิตอยู่ ยังเสวยเวทนา รู้สุขรู้ทุกข์อยู่ แต่ว่าโครงร่างกระดูกก็คงมีอยู่เหมือนอย่างศพ หรือศพก็เหมือนอย่างโครงร่างกระดูกนี้เช่นเดียวกัน ฉะนั้น เมื่อพิจารณาอาการทั้งหลายในกาย อันนี้ เกสา ผมทั้งหลาย และก็นำผมออกไปเสีย โลมา ขนทั้งหลาย แล้วก็นำขนออกไปเสีย นขา เล็บทั้งหลาย ก็นำเล็บออกไปเสีย ทันตา ฟันทั้งหลาย ก็นำฟัน

ทั้งหลายออกไปเสีย หรือว่าพินนั้นจะให้คงอยู่ก่อนก็ได้เพราะว่าเป็นอัญญิกระดูกเหมือนกัน ตโจ หนังก็นำหนังกออกไปเสีย มังสัง เนื้อก็นำเนื้อออกไปเสียให้หมด โลหิตัง เลือดก็นำเลือดออกไปเสียให้หมด เมื่อเป็นดังนี้ก็คงจะเหลือแต่โครงร่างกระดูก ซึ่งไม่มีเนื้อ ไม่มีเลือด แต่ยังมีเส้นเอ็นรัดรัด จึงยังคุมกันอยู่เป็นโครงกระดูก เเดิน ยิน นัง นอนได้

จึงได้มีเล่าถึงพระเถระรูปหนึ่งที่ทำกรรมฐานกำหนดพิจารณาอัญญิ คือกระดูก หรือว่าทำอัญญิสิกส์ญญา ความกำหนดหมายว่ากระดูก ก็บังเกิดนิมิตขึ้นในจิตใจ มองเห็นคนและสัตว์ทั้งหลายเป็นกระดูก คือเป็นโครงร่างกระดูก เเดิน ยิน นัง นอน มา ไป ดังนี้ เป็นต้น การพิจารณาดังนี้ไม่ใช่เพื่อกลัวหรือเพื่อหวาดเสียว ถ้ากลัวและหวาดเสียวก็เป็นการพิจารณาไม่ถูกทาง การพิจารณาถูกทางนั้นจะต้องบังเกิดความสังเวช ประกอบด้วยสติและฌาน ประกอบด้วยความไม่ประมาท ฉันทะ วิริยะดังกล่าวมาแล้ว

อาโปกสิณ

วันนี้ จะได้แสดงกสิณอีก ๓ คือ อาโปกสิณ เตโชกสิณ วาโยกสิณ

อาโปกสิณ นั่นก็คือกำหนดน้ำเป็นกสิณ คือ เป็นวัตถุเครื่องจูงใจไปสู่สมาธิ อาโปคือน้ำที่กำหนดนั้นจะเป็นน้ำที่เป็นภายนอกก็ได้ ภายในก็ได้ น้ำที่เป็นภายนอกนั้นจะเป็นน้ำที่มีอยู่โดยปกติในแม่น้ำ ในทะเล ในห้วย ในคลอง หรือที่ขังอยู่ในที่ใดที่หนึ่งก็ได้ หรือจะเป็นน้ำที่ใสภาชนะน้ำหรือว่าใส่ไว้ในที่ขังน้ำแห่งใดแห่งหนึ่งสำหรับนำมาตั้งกำหนดหรือว่าไม่กำหนดก็ได้ น้ำที่เป็นภายในนั้นก็หมายถึงอาการที่เป็นน้ำหรือที่รวมเรียกว่าอาโปธาตุอันมีอยู่ในร่างกายนี้ เช่น ปิตตัง น้ำดี เสมหัง น้ำเสลด ปุพโพ น้ำเหลือง น้ำหนอง โลหิตัง น้ำเลือด เสโท น้ำเหงื่อ เมโท มันทัน เป็นต้น โดยที่หาคุณสิ่งที่เป็นน้ำในร่างกายเหล่านี้จากศพบ้าง จากภาพบ้าง หรือกำหนดพิจารณาคุณที่กายนี้เอง ตั้งภาพขึ้นมาในใจ ครั้นกำหนดตั้งเอน้ำอย่างใดอย่างหนึ่งดังกล่าวสำหรับกำหนดเป็นอาโปกสิณแล้ว ก็ลืมนาดูน้ำที่จะพึงดูได้ด้วยตา หรือว่าน้ำภายในมองไม่เห็นก็กำหนดภาพขึ้นด้วยใจที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกาย ตั้งจิตบริกรรมว่า *อาโป ๆ* หรือว่า *น้ำ ๆ*

ดังนี้ อาไปหรือน้ำที่ตั้งจิตกำหนดในบริกรรมนี้ก็เป็นบริกรรมนิมิตเมื่อกำหนดจนติดตาที่หลับตามองเห็น ปรากฏเป็นภาพขึ้นในใจ ก็เป็นอุคคหนิมิต เมื่อดังจิตขยายส่วนได้ก็เป็นปฏิภาคนิมิต สงบปฏิภาคนิมิต ก็กำหนดให้จิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว แนบแน่นขึ้นก็ได้สมาธิที่สูงขึ้นได้ ดังที่กล่าวแล้ว

เตโชกลิน

เตโชกลิน ก็คือ ตั้งจิตกำหนดไฟเป็นกลิน คือเป็นวัตถุเครื่องจูงใจให้เป็นสมาธิไฟที่กำหนดนี้จะเป็นไฟภายนอกก็ได้ จะเป็นไฟภายในก็ได้ ที่เป็นไฟภายนอกนั้นจะเป็นไฟที่เผาไหม้อยู่ในที่นั้น ๆ เช่นว่า ไฟไหม้ป่า ไฟไหม้บ้านเรือนที่เคยเห็น ไฟไหม้กองขยะหรือกองใบไม้ ไฟตะเกียง แม้ไฟฟ้า ไฟเทียนที่จุดบูชาพระโดยปกติธรรมดา หรือว่าจะจุดไฟขึ้นมาโดยเฉพาะสำหรับให้เป็นเตโชกลิน เทียน ตะเกียง หรือว่าไฟอย่างใดอย่างหนึ่งก็ใช้ได้ ไฟที่เป็นภายในนั้นก็คือ กำหนดเตโชธาตุ ธาตุไฟที่เป็นภายในคือกำหนดความอบอุ่นของร่างกายและความร้อนของร่างกาย

เมื่อตั้งไฟอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นเตโชกลินแล้ว ก็ลืมตาดูไฟนั้นหรือกำหนดด้วยใจ กำหนดที่ความร้อน ความอบอุ่น ต้องบริกรรมว่า เตโช ๆ ไฟ ๆ ไฟที่บริกรรมดังนี้ก็เป็นบริกรรมนิมิต เมื่อติดตาคือหลับตาก็มองเห็นปรากฏภาพเป็นไฟ ก็เป็นอุคคหนิมิต ขยายส่วนได้ก็เป็นปฏิภาคนิมิต สงบนิมิต แม้ปฏิภาคนิมิต ทำจิตให้มีใจเป็นอันเดียวก็มีสมาธิสูงขึ้นไปอีก แต่ว่าเตโชกลินนี้การกำหนดไฟภายในก็กำหนดได้แต่ความร้อนหรือความอบอุ่น อาจะยังกำหนดเป็นนิมิตปรากฏไม่ทันที ฉะนั้น หากจะใช้กำหนดภายในก็ต้องสร้างให้เป็นเปลวขึ้นมา คือให้เป็นไฟที่มีเปลว มีลักษณะเป็นไฟอย่างที่ตามองเห็น จนนึกถึงการไปเผาศพ ศพที่ถูกไฟเผาไหม้ พิจารณามาถึงร่างกายอันนี้เมื่อเป็นศพก็ต้องถูกไฟเผาไหม้เหมือนอย่างนั้น ก็จะต้องเป็นเปลวเป็นเพลิงขึ้นมา กำหนดให้เป็นเปลวเป็นเพลิงขึ้นมาที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกายจากความร้อนความอบอุ่นนั้นดังนี้ก็ใช้ได้

วาโยกสิณ

วาโยกสิณ ก็คือ กำหนดลมเป็นกสิณ คือเป็นวัตถุเครื่องจูงใจไปสู่สมาธิ ลมที่กำหนดนั้นจะเป็นลมจากภายนอกอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเป็นลมภายในก็ได้ การกำหนดลมภายนอกนั้นก็กำหนดลมที่พัดมาต้องต้นไม้เป็นต้นไหว คือต้นไม้ที่ต้องลมก็จะมองเห็นใบเห็นกิ่งไหว หรือว่ากำหนดลมที่พัดมาต้องที่ใดที่หนึ่ง ตลอดจนถึงลมที่พัดมาต้องร่างกายนี้ เมื่อได้ลมนี้แล้วก็ลืมตาดู อากาศที่ต้นไม้พัดไหวเพราะต้องลม หรืออากาศของกายนี้เองที่ต้องลม ก็กำหนด วาโย วาโย ส่วนที่ต้องลม ส่วนที่กำหนดลมภายในนั้นก็เริ่มต้นว่า กำหนดลมหายใจเข้า ลมหายใจออก ซึ่งมากกระทบอยู่ที่ปลาย กระพุ่มจมูก หรือที่ปลายจมูกเบื้องบน ก็กำหนด วาโย วาโย หรือ ลม ลม เช่นเดียวกัน ลมที่กำหนดในบริกรรมดังนี้ก็เป็นบริกรรมนิमित เมื่อเป็นนิमितติดตาคือปรากฏอยู่ในจิตใจ จะหลับตาลงก็มองเห็นภาพต้นไม้ไหวอยู่ในจิต หรือส่วนหนึ่งของร่างกายที่ต้องลมปรากฏอยู่ในจิต หรือแม้ว่านิमितของปลายกระพุ่มจมูก หรือริมฝีปากเบื้องบนที่ลมหายใจเข้า-ออกมากกระทบดังนี้ ก็เป็นอุคคหนิมิต นิमितติดตา เมื่อขยายส่วนหรือลดส่วนได้ก็เป็นปฏิภาคนิมิต สงบปฏิภาค ทำจิตให้เป็นอารมณ์เพียงอารมณ์เดียวก็ได้สมาธิที่สูงขึ้น

การปฏิบัติทำสมาธิที่ตั้งเอาดิน น้ำ ไฟ ลม เป็นกสิณจูงใจให้เป็นสมาธิดังนี้ พระอาจารย์แสดงว่าเหมาะแก่คนที่เป็นจริตทั้งปวง

ครั้งที่ ๑๕
ปาฐา ข้อ ๖ กลินอีก ๒ อรูป ๔

ปาฐา ข้อ ๖

วันนี้ จะแสดงกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ตั้งสติพิจารณากาย ข้อที่ว่าด้วยปาฐา ๙ ประการ ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนให้พิจารณาศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า *ข้อแรก* ก็ตรัสสอนให้พิจารณาศพที่ตายแล้ว วัน ๑ ๒ วัน ๓ วัน ขึ้นฟอง มีสีเขียว น่าเกลียด มีน้ำเหลืองไหล มีน้ำหนองไหล *ข้อต่อไป* ก็ตรัสสอนให้พิจารณาซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งมีสัตว์ทั้งหลายมากัดกิน มีฝูงงามากัดกินบ้าง ฝูงแร้งมากัดกินบ้าง ฝูงสุนัขมากัดกินบ้าง หมากัจจอกมากัดกินบ้าง มีสัตว์เล็กสัตว์น้อยต่าง ๆ มากัดกินบ้าง *ข้อต่อไป* ก็ตรัสสอนให้พิจารณาซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งเป็นโครงร่างกระดูกมีเนื้อและเลือด มีเส้นเอ็นรัด *ต่อไป* ก็ตรัสสอนพิจารณาซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า เป็นโครงร่างกระดูก ซึ่งปราศจากเนื้อแต่ยังเป็นเลือดและมีเส้นเลือดมีเส้นเอ็นรัด แล้ว *ข้อต่อมา* ก็ตรัสสอนให้พิจารณาซากศพที่เป็นโครงร่างกระดูก ไม่มีเนื้อ ไม่มีเลือดแล้ว แต่ยังมีเส้นเอ็นรัด

ครั้นแล้ว ก็ตรัสสอนพิจารณาซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า เป็นโครงร่างกระดูกที่ปราศจากเนื้อเลือด ไม่มีเส้นเอ็นรัด จึงจัดกระจายไปในทิศทางต่าง ๆ กระดูกมือก็ไปทางหนึ่ง กระดูกที่เป็นส่วนของร่างกายทุก ๆ ส่วนก็จัดกระจายไปคนละทิศทาง เทียบเข้ามาถึงกายอันนี้ว่าก็ต้องมีภาวะอย่างนั้น ไม่ล่วงภาวะอย่างนั้นไปได้ อย่างนี้ก็เพื่อที่จะให้เป็นที่ตั้งของสติ บังเกิดความสังเวช คือซาบซึ้งในสัจจะที่เป็นความจริง บังเกิดความสลัดใจ หายความเมา ความประมาทในร่างกายอันประกอบด้วยชีวิตนี้ ก็เพื่อที่จะได้บังเกิดอุตสาหะพยายามรีบเร่งกระทำกิจอันควรกระทำ และละบาป

บำเพ็ญบุญอันเป็นกรรมส่วนดีซึ่งยังเหลืออยู่อันจะอยู่กับตนตลอดไป ทั้งเมื่อสติตั้งมั่น ก็ย่อมจะทำจิตให้เป็นสมาธิรวมเข้ามาไม่ฟุ้งซ่าน ได้ความสงบ และหากจะเกิดนิมิตแห่ง โครงร่างกระดูกดังกล่าว กำหนดนิมิตนั้นให้เป็นกสิณ หรือว่ากำหนดพิจารณาให้เห็น ความเกิด ความดับอันเป็นความไม่เที่ยงสืบถึงความเป็นทุกข์ ความเป็นอนัตตา ของ ร่างกายอันประกอบด้วยชีวิตนี้ ก็ย่อมเป็นอุปการะแกสมณะและวิปัสสนาอย่างยิ่ง ๆ ขึ้นไป

อาโลกกสิณ

อนึ่ง วันนี้จะได้แสดงถึงกสิณอีก ๒ ข้อ ที่ยังเหลืออยู่ คือ *อาโลกกสิณ* กับ *อากาศกสิณ* ซึ่งเหมาะแก่คนที่เป็นจริตทั้งปวง

อาโลกกสิณ ก็คือ การใช้แสงสว่างเป็นที่ตั้งกำหนดจิต คือ เป็นกสิณสำหรับ ตั้งจิตกำหนดให้เป็นสมาธิ อาโลกคือแสงสว่างนี้จะเป็นแสงอาทิตย์ แสงจันทร์ แสงไฟ อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ที่ลอดเข้ามาทางหน้าต่างก็ดี ทางอื่นก็ดี มาเป็นวงกลมอยู่ที่พื้น หรืออยู่ที่ฝาเป็นต้น ก็กำหนดวงกลมของแสงสว่างนั้นว่า อาโลก แสงสว่าง แสงสว่าง หรือว่าจะใช้จุดไฟในที่แห่งใดแห่งหนึ่งแล้วส่องแสงไฟให้แสงสว่างลอดเข้ามาให้ปรากฏ เป็นวงแสงสว่างที่ฝาหรือที่พื้น หรือว่าที่แห่งใดแห่งหนึ่งที่กำหนดก็ได้ และกำหนดแสงสว่างนั้นเป็นอารมณ์ดังนี้เรียกว่า ใช้อาโลกกสิณ

การกำหนดในเบื้องต้นก็เป็นบริกรรมภาวนา อันแสงสว่างที่กำหนดในเบื้องต้น นี้ก็เป็นบริกรรมนิมิต ซึ่งจะให้เกิดสมาธิในขั้นต้น อันเรียกว่าบริกรรมสมาธิ และเมื่อได้กำหนดแสงสว่างนี้จนเป็นนิมิตตา คือหลับตาก็มองเห็น ปรากฏเป็นวงแสงสว่างขึ้น ในใจ ภาวนาในขั้นนี้ก็นับว่าเป็นอุปจารภาวนา และนิมิตที่ติดตาก็เป็นอุคคหนิมิต สมาธิ ก็นับว่าเป็นอุปจารสมาธิขั้นได้ และเมื่อได้ปฏิบัติต่อไปจนสามารถลดส่วน ขยายส่วน แห่งนิมิตที่ติดตานั้นได้ ภาวนาก็ยังเป็นอุปจารภาวนา สมาธิก็ยังเป็นอุปจารสมาธิ แต่ว่า นิมิตเลื่อนขึ้นเป็นปฏิภาคนิมิต เมื่อสงบปฏิภาคนิมิต กำหนดจิตให้มีอารมณ์เป็นอัน เดียวอยู่ในแสงสว่างนั้น ก็เลื่อนขึ้นเป็นอัปนาสมาธิได้ ภาวนาก็เป็นอัปนาภาวนาได้

อากาศกลิน

อีกข้อหนึ่ง *อากาศกลิน* คือกำหนดอากาศอันได้แก่ช่องว่างให้เป็นกลิน คือเป็นสิ่งที่จุงใจ เป็นที่กำหนดจิตใจให้เป็นสมาธิ โดยที่กำหนดช่องฝาหรือช่องของ สิ่งใดสิ่งหนึ่ง กำหนดความว่างของช่องว่างนั้น หรือว่าจะหาผ้าหรือหาแผ่นกระดาษหรือ กระดาษมาเจาะให้เป็นช่องว่างวางไว้ในที่ที่จะกำหนดให้เห็นช่องว่างนั้นสะดวก ดังนี้ ก็ได้ จึงเรียกให้เต็มที่ว่า *ปริจฉันนากาสกลิน* คือกำหนดอากาศช่องว่างที่มีปริเฉทคือ ว่ามีขอบเขตให้เป็นกลิน อันหมายความว่าไม่ใช่กำหนดอากาศคือช่องว่างทั้งหมดหรือ ว่าช่องว่างที่ไม่มีประมาณแต่ว่ามีขอบเขต เช่นช่องฝาหรือช่องที่เจาะในแผ่นกระดาษ แผ่นกระดาน แผ่นผ้า ดังที่กล่าวนั้น และกำหนดช่องว่างที่เป็นวงกลมอันมีขอบเขตจำกัด นี้ จึงเรียกว่า *ปริจฉันนากาสกลิน* กำหนดอากาศที่มีขอบเขต กำหนดให้เป็นกลินคือ วัตถุเป็นเครื่องจุงใจ ก็เรียกสั้น ๆ ว่า *อากาศกลิน*

การตั้งจิตกำหนดในขั้นแรกนั้นก็ลืมตา ดู ใจก็นึกปริกรรมว่า *อากาศัง อากาศัง หรืออากาศ อากาศ* หรือว่า ช่องว่างแล้วก็หลับตา กำหนดให้ปรากฏนิมิตของช่องว่าง นั้นขึ้นในใจ เมื่อยังไม่ชัดก็ลืมตาดูใหม่ กำหนดใจไปใหม่เหมือนอย่างนั้น ขั้นนี้ภาวนา ก็เป็นปริกรรมภาวนา อากาที่กำหนดนั้นก็เป็ปริกรรมนิมิต สมาธิที่ได้ในขั้นนี้ ก็เป็นปริกรรมสมาธิ และเมื่อได้ตั้งใจกำหนดไปจนนิมิตของอากาศคือช่องว่างนั้น ติดตาอันหมายความว่าหลับตาก็มองเห็นช่องว่างดังนี้ นิมิตก็เป็นอุคคหนิมิต นิมิตติดตาขึ้นภาวนาก็เลื่อนเป็นอุปจารภาวนา สมาธิก็เลื่อนเป็นอุปจารสมาธิขึ้น และเมื่อได้ปฏิบัติต่อไปจนถึงสามารถลดส่วน ขยายส่วนของนิมิตที่ติดตานี้ได้ นิมิต ก็เลื่อนเป็นปฏิภาคนิมิต แต่ว่าสมาธิภาวนาก็คงอยู่ขั้นอุปจารสมาธิ เพราะว่าจิตยังไม่มี อารมณเป็นอันเดียว ยังคิดย่อส่วนหรือขยายส่วนอยู่ จนเมื่อสงบปฏิภาคนิมิต ดังกล่ารวมจิตให้เป็นจิตอารมณ์เดียว สมาธิก็จะเลื่อนขึ้นเป็นอัปปนาสมาธิได้ ภาวนา และสมาธิก็เลื่อนเป็นอัปปนาได้

วิญญานกสิณ

อีกอย่างหนึ่ง ในพระบาลีหลายแห่งท่านแสดงกสิณายตนะ อายตนะ คือ กสิณ ๑๐ อย่าง ๘ ข้อ ข้างต้นก็เหมือนกัน คือ ธาตุกสิณ ๔ วัฒนกสิณ ๔ แต่ว่า ๒ ข้อ ข้างท้ายท่าน แสดงว่า คือ อากาศกสิณกับวิญญานกสิณ หมายความว่า กสิณ ๑๐ ที่แสดงมาแล้วนั้น ๒ ข้อข้างท้ายได้แก่อาโลกกสิณกับอากาศกสิณ แต่ว่าในพระบาลี อีกหลายแห่งนั้น สำหรับ ๒ ข้อข้างท้ายนี้ อากาศกสิณก็คงมีอยู่ แต่ว่าอาโลกกสิณ ไม่มี ใช้วิญญานกสิณแทน คือเป็นอากาศกสิณและวิญญานกสิณ สำหรับอากาศกสิณ นั้นก็คงมีอธิบายดังที่ได้แสดงแล้ว ซึ่งเรียกได้เต็มที่ว่าปริจฉินนากาสกสิณดังกล่าว

วิญญานกสิณ นั่นก็คือการกำหนดวิญญานอันได้แก่ความรู้สึก กำหนดตัว ความรู้สึก และความรู้สึกคือวิญญานที่กำหนดนั้นก็กำหนดตามอากาศนั่นเอง อากาศ คือช่องว่าง กำหนดช่องว่างที่มีขอบเขตเช่นช่องหน้าต่าง ช่องฝาเป็นต้นดังกล่าว ช่องนั้นโตเท่าใหรื่ก็กำหนดความว่างเท่าช่องว่างนั้น เมื่อมีขอบเขตดังนี้จึงเรียกว่า ปริจฉินนากาสะดังกล่าว แต่ว่ากำหนดช่องว่างเหล่านี้เมื่อเปลี่ยนมาเป็นวิญญานกสิณ ก็เพิ่มอากาศ คือว่าถอนจิตที่กำหนดช่องว่างมากำหนดความรู้สึกของจิตใจ ความรู้สึก ของจิตใจที่กำหนดนั้นก็เป็นการรู้สึกของจิตใจในช่องว่างนั่นเอง ช่องว่างนั้นมีขอบเขต เท่าใหรื่ คือว่ากว้างเท่าใหรื่ สูงต่ำอย่างไร ก็กำหนดความรู้สึกที่มีอยู่ในช่องว่างนั้นมี ขอบเขตเท่านั้น ก็คือว่า ใช้ช่องว่างนั้น และเป็นที่ตั้ง แต่ว่าข้ออากาศกสิณนั้นกำหนด ความว่างซึ่งเป็นตัวอย่างอากาศที่ช่องว่าง ส่วนเมื่อเลื่อนมาเป็นวิญญานกสิณก็เลิก กำหนดความว่างกำหนดความรู้สึก ความรู้สึกที่มีอยู่ในขณะที่กำหนดช่องว่างนั้นแหละ แต่ว่ากลับมากำหนดที่ตัวความรู้สึกเอง ดังนี้ก็เพราะว่าในขณะที่ตั้งจิตกำหนดกสิณ ข้อใดข้อหนึ่ง แม้ในข้ออากาศคือช่องว่างนี้ ก็จะต้องมีความรู้สึกอันเป็นตัววิญญานอยู่ใน ความกำหนดนั้นด้วย เช่นว่าขณะที่ตามองดูช่องว่าง ช่องว่างนั้นก็ป็นรูปที่ตาเห็น ฉะนั้นเมื่อตาที่มองดูกับช่องว่างนั้นมาประจบกันก็เกิดความรู้สึกเห็นขึ้น ซึ่งความรู้สึก ขึ้นนี้ก็ป็นจักขุวิญญาน ความรู้สึกทางจักขุคือความรู้สึกเห็น คราวนี้เมื่อหลับตา กำหนดช่องว่างให้เป็นนิมิตขึ้นในใจ ช่องว่างที่กำหนดในใจนี้ก็ป็นธรรมารมณ อารมณ

คือเรื่อง และใจที่คิดที่รู้ในธรรมารมณ์นี้ก็เป็นตัวมโน ฉะนั้น เมื่อมโนที่เรียกว่าใจเหมือนกันกับธรรมคือเรื่องราวมาประจวบกัน ก็ย่อมเกิดความรู้สึกรู้เรื่องขึ้น อันเรียกว่ามโนวิญญาน ความรู้สึกทางมโนทวารดังนี้ ฉะนั้น ก็ต้องมีวิญญานความรู้สึกเห็นรูป และความรู้สึกธรรมารมณ์ในใจ คือการที่นำกลินนั้นมาเป็นนิमित มาเป็นธรรมารมณ์ในใจ ก็ย่อมเกิดวิญญานคือความรู้สึกขึ้น แต่ว่าสติที่กำหนดนั้นไม่ได้มุ่งเข้ามากำหนดที่ตัววิญญานคือความรู้สึกเห็นรูปหรือความรู้เรื่องดังกล่าว แต่ว่ามุ่งกำหนดความว่างหรือช่องว่าง ดังนี้ก็เป็นอากาศกลินไป แต่เมื่อเพิกหรือว่าเลิกกำหนดความว่างหรือช่องว่างนั้นมากำหนดที่ตัววิญญาน คือความรู้สึกเห็นความรู้สึกรู้เรื่องที่กำหนดแทน ซึ่งมีขอบเขตช่องว่างนั้นแหละเป็นขอบเขต ดังนี้วิญญานกลิน และวิญญานกลินดังที่กล่าวนี้ก็อาจจะเรียกได้ว่าเป็นปริจฉินวิญญานกลินเหมือนกัน คือเป็นวิญญานที่มีขอบเขตกำหนดเท่ากับอากาศคือช่องว่างนั้นแหละดังกล่าวแล้ว

ในพระบาลีหลายแห่งท่านมีแสดง ๒ ข้อทำยนี้คืออากาศกลินและวิญญานกลิน ดังนี้ ก็และเมื่อได้กำหนดกลินเป็นอารมณ์ของสมาธิดังนี้ก็ดี หรือกำหนดกรรมฐานข้ออื่น ซึ่งจะบังเกิดสมาธิเลื่อนขึ้นไปจนถึงอัปปนาสมาธิ ข้อใดข้อหนึ่งก็ดี จิตเมื่อประกอบด้วยองค์ห้า คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข และเอกัคคตา คือ วิตก ยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ของสมาธิ วิจารณ์ ประคองจิตให้ตั้งอยู่ในอารมณ์ของสมาธิ ปีติ ความอิ่มใจ ตั้งแต่รู้สึกซาบซ่านไปทั้งกายและใจ มีอาการขนลุกชูชัน ซาบซ่าน จนถึงที่เป็นปีติอย่างละเอียดคือปีติซาบซ่าน สุข คือความสบายใจ เอกัคคตา คือความที่จิตมีอารมณ์เป็นอันเดียวแน่วแน่ ดังนี้ก็เรียกได้ว่า อัปปนาสมาธิ คือสมาธิที่แนบแน่นและเข้าขั้นปฐมฌาน ความเพ่งที่ ๑ ซึ่งมีรูปเป็นอารมณ์ และท่านแสดงไว้ต่อไปว่า เมื่อปฏิบัติทำสมาธิให้แนบแน่นยิ่งขึ้นต่อไปก็จะละวิตกวิจารณ์เสียได้ คงเหลือแต่ปีติ สุข และเอกัคคตา ก็เลื่อนขึ้นเป็นทุติยฌานความเพ่งที่ ๒ ซึ่งรูปเป็นอารมณ์ และเมื่อจิตแนบแน่นยิ่งขึ้นต่อไปก็จะปีติเสียได้ เหลือแต่สุขและเอกัคคตาก็เลื่อนขึ้นเป็นตติยฌานความเพ่งที่ ๓ ซึ่งมีรูปเป็นอารมณ์ เมื่อปฏิบัติให้จิตแนบแน่นยิ่งขึ้นต่อไปก็จะสุขเสียได้เหลือแต่เอกัคคตา กับประกอบด้วยอุเบกขา คือความเข้าไปเพ่งเฉย แน่วแน่เป็นเดียว ก็เลื่อนขึ้นเป็นจตุตถฌาน คือฌานที่ ๔ ซึ่งมีรูปเป็นอารมณ์ ดังนี้

อรูปสมาธิ อรูปที่ ๑

อนึ่ง ยังมีรูปฌาน ฌานที่มีรูปเป็นอารมณ์อีก ๔ ซึ่งท่านแสดงว่าเหมาะสำหรับคนที่เป็นจิตทั้งปวง ก็มีอธิบายที่สืบทอดกันไปว่า เมื่อพิจารณาเห็นว่าการกำหนดปฏิบัติสมาธิ ซึ่งมีรูปเป็นอารมณ์ เช่น กสิณ เป็นต้น หรือว่าอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งของสมาธิดังที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมดก็เรียกว่ามีรูปเป็นอารมณ์ทั้งนั้น เพราะจะต้องตั้งไว้ในอารมณ์ของสมาธิอย่างใดอย่างหนึ่งตั้งเป็นรูปขึ้นในใจ คือเป็นเรื่องเป็นราวขึ้นในใจ สำหรับกำหนดเป็นสิ่งนั้นเป็นสิ่งนี้ เป็นเรื่องนั้นเป็นเรื่องนี้ จะไม่ใช่รูปโดยตรง เช่น ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ของจาคะของศีลก็ต้องตั้งเอาเรื่องเหล่านี้ขึ้นเป็นเรื่องเป็นราวขึ้นในใจ จึงรวมเรียกว่ามีรูปเป็นอารมณ์ทั้งนั้น เมื่อพิจารณาเห็นว่าสมาธิที่มีรูปเป็นอารมณ์นี้ยังเป็นของหยาบ ฉะนั้นประสงค์ที่จะปฏิบัติกำหนดอรูปคือสิ่งที่ไม่ใช่รูปเป็นอารมณ์ ก็เพิกขันธ์ที่เป็นอารมณ์นั้นเสีย มากำหนดอากาศที่ไม่มีสิ้นสุดเป็นอารมณ์ ว่าอากาศไม่มีที่สิ้นสุดเป็นอารมณ์ ว่าอากาศไม่มีที่สุด อากาศไม่มีที่สุด อากาศที่ไม่มีที่สุดนี้ต่างจากอากาศกสิณที่กล่าวแล้วในข้อที่ว่าอากาศกสิณ ที่กล่าวแล้วนั้นมีขอบเขตกำหนด แค่อช่องว่าง เช่นช่องฝาหรือช่องอย่างใดอย่างหนึ่งที่อยู่หรือที่จัดทำขึ้นก็ตาม ส่วนที่เป็นอรูปข้อแรกนี้เป็นอากาศที่ไม่มีขอบเขตกำหนด คือไม่มีที่สุดโดยที่ไม่กำหนดถึงบรรดารูปอย่างใดอย่างหนึ่งทั้งหมด จะเป็นแผ่นดินก็ตาม เป็นภูเขาก็ตาม เป็นต้นไม้ก็ตาม เป็นมนุษย์ เป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นบ้าน เป็นเรือน เป็นแม่น้ำ อะไรทั้งหมด ตลอดจนถึงไม่นึกถึงดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ดวงดาวอะไรต่าง ๆ ทั้งหมด กำหนดว่าเป็นความว่างไปทั้งหมด ไม่มีที่สุด ไม่มีรูปอันใดอันหนึ่ง อยู่ในความว่างนี้ทั้งนั้น ดังนี้เรียกว่า ปฏิบัติกำหนดอรูปที่ ๑ ซึ่งมีอากาศไม่มีที่สุดเป็นอารมณ์

อรูปที่ ๒

คราวนี้ มาถึงอรูปที่ ๒ ก็เพิกอากาศมากำหนดวิญญาณ คือความรู้สึกที่ไม่มีที่สุดว่าวิญญาณไม่มีที่สุด วิญญาณไม่มีที่สุด ข้อนี้ก็แตกต่างจากวิญญาณกลินที่กล่าวแล้ว เพราะวิญญาณกลินที่กล่าวนั้นเป็นวิญญาณที่มีขอบเขตกำหนดคือเท่าช่องว่างส่วนวิญญาณที่เป็นอรูปที่ ๒ นี้ก็ตามอากาศอีกนั้นแหละคืออากาศไม่มีที่สุด วิญญาณคือความรู้สึกที่ไม่มีที่สุด ในขณะที่ปฏิบัติกำหนดอากาศไม่มีที่สุดนั้น ก็ย่อมมีวิญญาณคือความรู้สึกอยู่ด้วย เมื่อลืมหาดูก็เป็นจักขุวิญญาณ นี่ถึงอากาศไม่มีที่สุด ในใจก็เป็นมโนวิญญาณ แต่ว่าในขณะที่กำหนดรูปที่ ๑ นั้นกำหนดที่อากาศ ไม่ได้กำหนดที่วิญญาณ มาถึงอรูปที่ ๒ ก็เพิกอากาศเสียมากำหนดตัววิญญาณคือความรู้สึกที่เคยกำหนดไปกับอากาศที่ไม่มีที่สุดนั้น คือดูตัวความรู้สึกเองก็จะพบว่าความรู้สึกหรือความรู้นั้นก็ไม่มีที่สุดเช่นเดียวกัน เมื่อกำหนดในอากาศที่ไม่มีที่สุด ตัวความรู้ก็เป็นความรู้สึกที่ไม่มีที่สุด จึงมากำหนดดูตัวความรู้สึกนี้ ว่าแม้ความรู้สึกนี้ก็ไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้นเป็นการปฏิบัติในอรูปที่ ๒

อรูปที่ ๓

มาถึงอรูปที่ ๓ ก็กำหนดว่าน้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มี ก็โดยที่เมื่อวิญญาณไม่มีที่สุด ก็กำหนดดูในวิญญาณคือความรู้สึกนั้น ก็จะพบว่าแม้ในวิญญาณคือความรู้สึกนี้ น้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มี คือเป็นความว่างไปทั้งนั้น เพราะว่าตั้งอากาศไว้เป็นที่ ๑ คือเป็นที่ตั้งที่แรกว่าอากาศไม่มีที่สุด อากาศนั้นก็คือความว่าง ว่างไปไม่มีที่สุด ไม่มีแผ่นดิน แม่น้ำ ภูเขา ต้นไม้ อะไร เป็นต้นทั้งหมด ดวงดาว ดวงอาทิตย์อะไรไม่มีทั้งนั้น เป็นความว่างไปทั้งหมด ไม่มีที่สุด ความรู้สึกจึงไม่มีที่สุดเช่นเดียวกัน และในความรู้สึกนั้นก็ไม่มีอะไรสักชนิดหนึ่ง ไม่มีต้นไม้ ไม่มีภูเขา ไม่มีดวงดาว ไม่มีดวงอาทิตย์ ไม่มีมนุษย์ ไม่มีสัตว์เดรัจฉาน อะไรไม่มีทั้งนั้น เพราะเป็นความว่าง เมื่อเป็นความว่างแล้วก็ไม่มีอะไร ฉะนั้น น้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มี มากำหนดที่ความไม่มีคือน้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มีดังนี้ ก็เป็นอรูปที่ ๓

อรูปที่ ๔

เมื่อมาถึงขั้นนี้ก็ถึงขั้นที่ว่าไม่จำเป็นต้องอาศัยสัญญาคือความจำเป็นอะไร เพราะว่ารूपสัญญา จารูปก็ไม่ต้องใช้เพราะไม่มีรูป จำเสียงก็ไม่ต้องใช้เพราะไม่มีเสียง จากกลิ่นก็ไม่ต้องใช้เพราะไม่มีกลิ่น จารสก็ไม่ต้องใช้เพราะไม่มีรส จำสิ่งที่กายถูกต้อง ก็ไม่ต้องใช้เพราะไม่มี จารธรรมคือเรื่องราวก็ไม่มีเรื่องราวอื่นทั้งหมด มีอยู่หน่วยเดียว ก็คือว่าสัญญาที่กำหนดอยู่ในอรูปนี้เท่านั้น นอกนั้นไม่มีหมด เพราะฉะนั้น จึงมา กำหนดที่ตัวสัญญาคือความจำหมาย ก็คล้าย ๆ กับว่ามีก็ไม่ใช่ไม่มีก็ไม่ใช่ ก็เพราะว่า จะมีจะคันคุดว่ารูปสัญญามีไหมก็ไม่มี สัทสัญญามีไหมก็ไม่มี หาไม่ได้ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ หาไม่ได้ คันคุดที่ธัมมสัญญาก็อยู่เพียงอันเดียวเท่านั้น คือที่ ความกำหนดอยู่ที่น้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี และความกำหนดที่สัญญาคือความจำหมาย ที่มีอยู่นิดหนึ่งนี้ จึงเท่ากับว่ามีก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่ ซึ่งนับว่าเป็นขั้นที่ละเอียดอย่างยิ่ง ดังนี้เป็นอรูปที่ ๔

อรูปกรรมฐานนี้ ท่านแสดงว่าควรปฏิบัติภายหลังในเมื่อได้รูปกรรมฐานแล้ว แต่การที่จะหัดปฏิบัติตั้งแต่ในเบื้องต้น ลองดูก็อาจจะทำได้ ก็ทำให้ว่างไม่มีอะไรและ ก็กำหนดอยู่ที่ความไม่มีอะไร กำหนดอยู่ที่ตัวสัญญา คือความกำหนดไม่ทิ้งสัญญาคือ ความกำหนดแม้หนึ่งนิดหนึ่งนี้ สมานธิก็อยู่ที่ตรงนี้ จะทิ้งเสียหมดแล้วก็เป็นสมานธิไม่ได้ เพราะไม่มีที่ตั้ง จึงต้องมีที่ตั้งอยู่นิดหนึ่ง นิดหนึ่งดังนี้ ซึ่งก็นับว่าเป็นอรูปกรรมฐาน อรูปกรรมฐาน ๔ แม้ก็เป็นกรรมฐานที่เหมาะสมแก่คนที่เป็นจริตทุกอย่าง

ครั้งที่ ๑๖ ปาฐา ข้อ ๓/ กรรณฐาน ๒ อย่าง

ปาฐา ข้อ ๓/

สติปฏิฐานที่ได้แสดงมาโดยลำดับได้มาถึงข้อว่าด้วยปาฐา ๙ ประการในหมวด กายานุปัสนาสติปฏิฐาน และในหมวดปาฐา ๙ ประการนั้น ก็มาถึงข้อที่ได้ตรัสสอน ให้พิจารณากระดูกทั้งหลายที่เรียราดอยู่ในปาฐา เป็นกระดูกสีขาวเหมือนอย่างสีสังข์ พิจารณาน้อมเข้ามาว่าแม้กายนี้ก็จะต้องมีภาวะอย่างนั้นไม่ล่วงภาวะนั้นไปได้ การพิจารณาแม้ข้อนี้ก็เป็นที่ตั้งของสติ ซึ่งเป็นเอกายนมรรค คือทางไปทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อก้าวล่วงทุกข์และโทมนัสทั้งหลาย เพื่อก้าวล่วง ความโศกและความปริเทวะทั้งหลาย เพื่อบรรลุธรรมที่พึงบรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้ง นิพพาน ก็เพราะเป็นทางปฏิบัติเป็นเครื่องขัดเกลาองกิเลสที่หลงติดอยู่ในกายอันนี้

กรรณฐาน ๔๐ แบ่งเป็น ๒ อย่าง

อนึ่ง ได้แสดงกรรณฐานอันเหมาะแก่บุคคลผู้เป็นจริตทั้ง ๖ บรรดากรรณฐาน ที่แสดงแล้วได้แสดงตามคัมภีร์วิสุทธิมรรคที่ประมวลกรรณฐานมาไว้ รวมเข้าก็ ๔๐ ประการ และได้แสดงแล้วว่าข้อไหน ๆ บ้างเหมาะแก่คนเป็นจริตข้อไหนและข้อไหน บ้างที่เหมาะสมแก่คนที่เป็นจริตทั้งปวง บรรดากรรณฐานเหล่านี้เมื่อประมวลเข้าแล้วก็

๒ อย่าง คืออย่างหนึ่งเป็นกรรมฐานที่มีอารมณ์น้อยจนถึงอารมณ์อันเดียว รวมจิตเข้ามาให้กำหนดอยู่ในอารมณ์ที่น้อยหรืออารมณ์อันเดียวนี่ จิตเป็นอัปปนาสมาธิได้อีกอย่างหนึ่ง เป็นกรรมฐานที่ต้องพิจารณาจึงมีอารมณ์มาก กรรมฐานที่พิจารณานี้ไม่อาจจะให้จิตเป็นอัปปนาสมาธิได้เพียงอุปัชฌายสมาธิ คือสมาธิที่เฉียดหรือใกล้อัปปนาสมาธิเท่านั้น

กรรมฐานที่ให้ได้เพียงอุปัชฌายสมาธิ

ว่าถึงกรรมฐานประเภทหลังนี้มีอยู่ ๑๐ ประการ คือ อนุสสติ ๘ ได้แก่ พุธานุสสติ ระลึกถึงพระพุทธเจ้า ธัมมานุสสติ ระลึกถึงพระธรรม สังฆานุสสติ ระลึกถึงพระสงฆ์ สีลानุสสติ ระลึกถึงศีล จาคานุสสติ ระลึกถึงจาคะ เทวตานุสสติ ระลึกถึงเทพดา หรือคุณที่ทำให้เป็นเทพดา มรณัสสติ ระลึกถึงความตาย อุปสมานุสสติ ระลึกถึงความสงบระงับ ก็รวมเป็นอนุสสติ ๘ ประการ กับอาหาเรปฏิกูลสัญญา ความกำหนดพิจารณาในอาหารว่าเป็นของปฏิกูล และจตุธาตuvwxyzกำหนดพิจารณาธาตุทั้ง ๔ ก็รวมเป็น ๑๐ ประการ กรรมฐานทั้ง ๑๐ ประการนี้ต้องอาศัยการพิจารณาจึงมีอารมณ์มาก จิตเมื่ออาจจะรวมให้บรรลุถึงอัปปนาสมาธิ สมาธิที่แนบแน่นหรือแน่วแน่ได้เพียงอุปัชฌายสมาธิ คือสมาธิที่เฉียด ๆ คือเฉียดใกล้ความเป็นอัปปนาเข้าไปเท่านั้น จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วิปัสสนายนิกสมาธิ คือสมาธิที่ดำเนินไปโดยยวดยานพาหนะคือวิปัสสนา หมายความว่าอาศัยการพิจารณาหรือเป็นไปเพื่อเป็นยวดยานคือเป็นบาทของวิปัสสนาทีเดียว

ดังเช่นเมื่อเจริญพุทธานุสสติ ระลึกถึงพระพุทธเจ้า อย่างหนึ่งก็ระลึกถึงประวัติของพระองค์ ว่าได้เสด็จประสูติในชาติดิยราชตระกูลแห่งศากยโคตมโคตร มีพระนามว่าสิทธัตถราชกุมาร ได้ทรงปรารถนา ความแก่ความเจ็บ ความตาย ที่มีแก่ทุกสัตว์บุคคลที่เกิดมา ทรงปรารถนาโมกขธรรม จึงได้เสด็จออกผนวชเพราะทรงพอพระทัยในการบวช ทรงเห็นว่ามีโอกาสคือช่องว่างที่จะปฏิบัติเพื่อบรรลุโมกขธรรมได้ เมื่อได้ทรงแสวงหาหนทางของความตรัสรู้ จนได้ทรงพบทางที่เรียกมัชฌิมาปฏิบัติบาท คือ

ข้อปฏิบัติอันเป็นหนทางกลาง ก็ได้ทรงปฏิบัติดำเนินไปในทางนี้อย่างเต็มที่แล้ว จึงได้ตรัสรู้พระธรรม ก็คือตรัสรู้อริยสัจ ๔ แล้วก็ทรงแสดงพระธรรมสั่งสอนตั้งเป็น พระพุทธศาสนาขึ้น ตั้งพุทธบริษัทขึ้นในโลก ความระลึกพระประวัติของพระพุทธเจ้า โดยนัยนี้ก็เป็นพุทธานุสสติอย่างหนึ่ง การระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า ว่าพระพุทธเจ้าทรงประกอบด้วยพระคุณดังเช่นที่สวดกันว่า อิติปิ โส ภควา อรหัง สัมมาสัมพุทธโธ เป็นอาทิ ที่แปลความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นได้ทรงเป็นอรหันต สัมมาสัมพุทธะเพราะเหตุอย่างนี้ เรียกว่าเป็นความระลึกถึงพระพุทธเจ้าโดยพระคุณ หรือว่าระลึกถึงพระพุทธเจ้าโดยเป็นองค์ปรมาตมธรรม ดังที่ได้ตรัสไว้ว่า พระตถาคต ได้ทรงพ้นจากขันธ ๕ ขันธ ๕ นั้นเป็นของเกิด ของแก่ เป็นของตาย พระตถาคตได้ ทรงพ้นจากเกิด พ้นจากแก่ ถึงพ้นจากตาย จึงไม่ควรจะกล่าวว่าพระตถาคตตายเกิด หรือตายสูญ ซึ่งเป็นการกล่าวยกเอาขันธ ๕ เป็นที่ตั้ง ดั่งนี้เรียกว่าระลึกพระพุทธเจ้า โดยองค์ปรมาตมธรรม เมื่อระลึกไป จิตย่อมได้ศรัทธา ความเชื่อ ปสาทะ ความเลื่อมใส ก็รวมเข้ามาเป็นสมาธิได้ แต่เป็นแค่อุปจารสมาธิ เพราะว่าการพิจารณาตั้งนี้มี อารมณ์มาก กรรณฐานทั้ง ๑๐ ประการ ที่กล่าวมาก็ต้องอาศัยการพิจารณานั้นนั้น และก็กล่าวได้ว่า เป็นไปทางปัญญา จึงเรียกว่า วิปัสสนาญาณิกสมาธิ

กรรณฐานที่ให้ได้ถึงอัปนาสมาธิ

ส่วนกรรณฐานอีก ๓๐ ประการ อันได้แก่กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อรูป ๔ และอานาปานสติ กับกายคตาสติ เป็นกรรณฐานที่มีอารมณ์น้อย จิตจึงรวม เข้ามาเป็นอันหนึ่งอันเดียวได้ จึงให้บรรลุถึงอัปนาสมาธิ สมาธิที่แนบแน่นได้ ดังเช่น อานาปานสติ สติที่กำหนดลมหายใจเข้าออก ก็รวมจิตเข้ากำหนดลมหายใจ หายใจเข้า ก็ให้รู้ หายใจออกก็ให้รู้ รู้ตรงนิมิตคือจุดที่ลมกระทบ ได้แก่ที่ปลายกระพุ้งจมูก หรือที่ ริมฝีปากเบื่องบน อันเป็นที่ตั้ง จิตกำหนดให้รู้อยู่ดั่งนั้น จึงปฏิบัติให้บรรลุถึง อัปนาสมาธิได้ และก็มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าเป็นสมถยานิกสมาธิ คือ สมาธิที่เป็นไป โดยยวดยานพาหนะคือสมถะ

ฉะนั้น กรรมฐานทั้ง ๔๐ ประการนี้ ๑๐ ประการจึงเป็นทางวิปัสสนายานิกสมาธิให้ได้แค่อุปจารสมาธิ ก็เป็นบาทของปัญญาหรือวิปัสสนาปัญญาที่จะอบรมไปได้ เพราะว่าในขั้นอุปจารสมาธินั้น ก็เป็นความสงบกายสงบอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว จิตที่สงบจากกายและอกุศลธรรมทั้งหลายหรือกล่าวได้ว่าสงบนิรุตต์ทั้งหลายย่อมเป็นบาทของวิปัสสนาปัญญาที่จะปฏิบัติอบรมต่อไปได้ ฉะนั้น แม้ในขั้นอุปจารสมาธิก็พอใช้ถึงว่าจะได้ถึงอัปนาสมาธิ เมื่อจะปฏิบัติทางวิปัสสนาปัญญาต่อไปก็ต้องน้อมจิตไปพิจารณาอารมณ์ของวิปัสสนา คือนามรูปหรือขันธ ๕ แปลว่าต้องถอดจิตออกจากอารมณ์ของสมาธิมากำหนดอารมณ์ของวิปัสสนา

อันอารมณ์ของวิปัสสนานั้นที่กล่าวนามรูปหรือขันธ ๕ ก็เป็นการกล่าวตามตัวบทบัญญัติ แต่พึงเข้าใจว่าอันนามรูปหรือขันธ ๕ นั้นย่อมมีอยู่ในขณะที่จิตตั้งอยู่ในสมาธิ จะเป็นอุปจารหรืออัปนาสมาธิก็ตาม โดยเป็นองค์ของสมาธิอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ โดยเป็นอาการของกายและใจ ในขณะนั้นนั่นแหละ ไม่ต้องไปหาที่ไหน หาในที่นั่นคือในที่เดียวกันกับสมาธิตั้งอยู่นั่นแหละ แต่ว่ามิได้กำหนดให้เป็นอารมณ์ของสมาธิ กำหนดให้เป็นอารมณ์ของวิปัสสนา ซึ่งก็รวมอยู่ในขันธ ๕ หรือในนามรูปนี้นั่นเอง ไม่นอกไปจากขันธ ๕ หรือนามรูป เมื่อจับอารมณ์ของวิปัสสนาปัญญาได้ก็ดำเนินการพิจารณาทางวิปัสสนาปัญญาต่อไป.

ครั้งที่ ๑๓ กรรมฐาน เรื่องป่าช้าทั้ง ๙

ป่าช้า ๙ ข้อ ๘

สติปัญญา ความตั้งสติหรือความปรากฏแห่งสติ ที่ได้แสดงมาโดยลำดับ ในหมวดกาย ถึงป่าช้า ๘ ซึ่งได้แสดงมาแล้ว ๗ ข้อ ถึงข้อที่ ๘ ที่ตรัสสอนให้พิจารณา ซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้าโดยเป็นกระดูกที่กองอยู่เป็นกอง ๆ มีอายุเกินปีขึ้นไป น้อมเข้ามาถึงกายนี้ว่าก็ต้องมีภาวะอย่างนั้น ไม่ล่วงภาวะอย่างนั้นไปได้ เพราะร่างกาย นี้เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้ว หากมีได้นำไปเผาเสีย กองทิ้งไว้ในป่าช้าเหมือนอย่างครั้งโบราณ เมื่อสิ้นเนื้อ เลือด เส้นเอ็น ที่รัดรัด โครงกระดูกก็ย่อมจะเรียกรวด แหละเมื่อเกินปีไป ก็จะไม่เหลือแต่กระดูกที่กองอยู่เป็นกอง ๆ แสดงถึงอนิจจตา ความไม่เที่ยง ทุกขตา ความเป็นทุกข์ ที่ต้องแปรปรวน เปลี่ยนแปลงไป และอนัตตตา ความเป็นของมิใช่ อัตตาตัวตน เพราะไม่เป็นไปตามปรารถนา จะยึดถือให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ดังที่ ต้องการหาได้ไม่

ความพิจารณา แม้ไม่เห็นกระดูกที่เป็นกอง ๆ อย่างนั้น แต่พิจารณาถึงกระดูก ในร่างกายอันนี้เองซึ่งทุก ๆ คนมีอยู่ อันบัดนี้มีเลือดเนื้อ มีหนังหุ้มห่ออยู่โดยรอบ ไม่ปรากฏ เว้นไว้แต่กระดูกพิน นอกนั้นก็มองไม่เห็นแต่ก็เป็นสิ่งที่มีอยู่ ครั้นเมื่อนำ หนังออกเสียทั้งหมด นำเนื้อออกทุก ๆ ส่วน ตลอดจนถึงเลือด ก็คงจะเหลือแต่โครง ร่างกระดูก พิจารณาโครงร่างกระดูกในร่างกายอันนี้เองที่ปราศจากเนื้อเลือด ปราศจาก

หนัง อันเหลือแต่โครงกระดูกล้วน ๆ ซึ่งยังมีเส้นเอ็นรัดอยู่ จึงยังคุมกันอยู่เป็นโครงร่างกระดูก ครั้นเมื่อเส้นเอ็นที่รัดไม่มีแล้ว ความที่คุมกันอยู่เป็นโครงร่างก็จะหายไป กระดูกชิ้นเล็กชิ้นใหญ่ก็จะเรียราดกระจาย และเมื่อทิ้งเอาไว้นาน ๆ เข้าก็จะรวมกันอยู่เป็นกองเล็กกองน้อยบ้าง เป็นชิ้นบ้างในที่นั้น ๆ แม้ร่างกายอันนี้ก็จะต้องมีภาวะเป็นเช่นนั้น ไม่ล่วงภาวะเช่นนั้นไปได้ ถ้าหากว่านำไปเผาเสียเหมือนอย่างในปัจจุบัน แม้กระดูกเองก็จะถูกเผาไหม้ไป เหลืออยู่ที่แต่เพียงส่วนน้อยตามที่ญาติมิตรต้องการจะให้เหลืออยู่ เพื่อจะนำไปบรรจุเพื่อที่จะทำบุญอุทิศให้ไปนาน ๆ แต่ผู้ที่ครองร่างกายอันนี้ในขณะที่มีชีวิตอยู่ก็ไม่ปรากฏเสียแล้ว ย่อมเป็นไปตามกรรมตามหลักของพระพุทธศาสนาคือบุญหรือบาปซึ่งได้กระทำเอาไว้ ในขณะที่ยังอยู่ในภพชาตินี้ก็ปรากฏว่ามีชื่ออย่างนี้ มีตระกูลอย่างนี้ มีฐานะอย่างนี้ และมีทุก ๆ อย่างเป็นอย่างนี้ ๆ ในภพและชาติอันนี้ เมื่อเปลี่ยนภพและชาติไปแล้ว ทุก ๆ อย่างที่มีอยู่ในปัจจุบันก็จะหมดสิ้นไป เหลือเป็นส่วนอดีตอยู่ในความทรงจำของคนที่ยังอยู่ ส่วนผู้ที่จะไปเองนั้นก็ทั้งชาติภพปัจจุบัน ทั้งทุก ๆ อย่างไป ไปถือภพชาติใหม่ตามกรรมอันเป็นบุญและบาปซึ่งได้กระทำเอาไว้ เพราะฉะนั้น การที่หมั่นพิจารณาให้มองเห็นกระดูกของตัวเองอยู่เสมอย่อมจะเป็นประโยชน์เพราะจะทำให้เกิดความไม่ประมาท ไม่มัวเมาเพลินเลอเปลอเพลิน

เรื่องกิเลส ๓ กอง

อนึ่ง ได้แสดงถึงจริตทั้ง ๖ และกรรมฐานสำหรับแก้จริตทั้ง ๖ แล้ว ตามที่พระอาจารย์ได้ประมวลมาแสดงเอาไว้

ในวันนี้จะแสดงถึงที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้เองในที่หลายแห่งแต่จะยกมาเพียงแห่งเดียวก่อน ตรัสยกเอาราคะ โทสะ โมหะ ขึ้นแสดง อันราคะ โทสะ โมหะ นี้ก็แสดงแล้วในตอนที่ว่าด้วยราคจริต โทสจริต และโมหจริต แต่พระพุทธสุภาสิตที่ยกมาแสดงในวันนี้ไม่ได้ตรัสว่าเป็นจริต หรือไม่จริต คือไม่ได้ตรัสว่ามีเป็นปกติตั้งที่เรียกว่าเป็นนิสัย เป็นสันดาน เป็นจริต หรือว่าเป็นของที่บังเกิดขึ้นเป็นครั้งคราว ไม่ได้ตรัสจำกัดเอาไว้ จะเป็นจริตก็ได้ ไม่เป็นจริตก็ได้ แต่เมื่อได้บังเกิดขึ้นในจิตใจ

เป็น รากะ โทสะ โมหะแล้ว ก็มีลักษณะและมีเหตุที่บังเกิดกับวิธีปฏิบัติที่จะทำให้ดับไป สงบไปอย่างไร ฉะนั้น เรื่องของรากะ โทสะ โมหะ ที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเอาไว้จึงเป็นของกลาง ๆ จะเป็นจริตหรือไม่เป็นจริตก็ตาม ก็ย่อมมีลักษณะดังที่ตรัสนั้นและข้อที่ได้ทรงสั่งสอนเอาไว้ก็เป็นของที่เข้าใจได้ทั้งนั้น คือ ได้ตรัสถึงลักษณะที่ต่างกันบางอย่างของรากะ โทสะ โมหะ ไว้ว่า *อันรากะ* คือความติดใจด้วยกิเลสที่เป็นเครื่องข่มใจให้ยินดีจึงปรากฏเป็นความติดใจ เป็นความยินดี เป็นความชอบ รากะนี้เป็นสิ่งที่มีโทษน้อยแต่ว่าคลายช้า คือโทษที่บังเกิดขึ้นด้วยอำนาจของรากะแต่เพียงส่วนเดียวเท่านั้นก็ไม่มากนักแต่ว่าคลายช้า คือเมื่อเกิดความติดใจยินดีขึ้นแล้ว มันก็จะติดใจอยู่นาน ๆ ยินดียู่นาน ๆ พอใจอยู่นาน ๆ หายช้า คลายช้า

ส่วนโทสะ คือความขัดเคือง โกรธแค้น เป็นสิ่งที่มีโทษมากกว่าแต่ว่าคลายเร็ว หรือว่าหายเร็ว เพราะว่าโทสะนั้นเป็นไปเพื่อทำลายล้าง จึงเป็นสิ่งที่มีโทษมาก ทั้งมีลักษณะที่หุนหันพลันแล่น เมื่อบังเกิดขึ้นก็มักจะมีกำลังให้บังเกิดการพุดร้ายทำร้ายขึ้นทันที และแม้ว่าจะไม่ถึงกับพุดร้ายทำร้ายออกไป ก็คิดร้ายอยู่ในใจบังเกิดขึ้นทันที จึงมีโทษมาก แต่ว่าหายเร็ว คลายเร็ว

ส่วนโมหะ คือความหลง อันได้แก่ ความรู้ผิด เห็นผิด และถือเอาผิด โมหะนี้เป็นสิ่งที่มีโทษมากด้วย ทั้งคลายช้า หายช้าด้วย ก็เพราะว่าความหลงนั้นทุกคนเมื่อได้ทราบลักษณะก็ย่อมจะเห็นว่ามีโทษมากแน่นอน เพราะว่าเห็นผิด รู้ผิด ถือเอาผิด โดยที่เข้าใจว่าถูก เมื่อเป็นดังนี้จึงเข้าใจคนดีเป็นคนชั่ว คนชั่วเป็นคนดี เข้าใจความดีเป็นความชั่ว ความชั่วเป็นความดี เข้าใจสิ่งที่ดีเป็นสิ่งที่ชั่ว สิ่งที่ชั่วเป็นสิ่งที่ดี สำคัญว่าเข้าใจถูก ไม่สำคัญว่าเข้าใจผิด จึงถือเอาผิดคือถือเอาดีเป็นชั่ว ชั่วเป็นดี ถือเอาคนดีเป็นคนชั่ว ถือเอาคนชั่วเป็นคนดี ถือเอาสิ่งที่ดีเป็นสิ่งที่ชั่ว ถือเอาสิ่งที่ชั่วเป็นสิ่งที่ดี ดังนี้ จึงเป็นสิ่งที่มีโทษมากเพราะเป็นการที่รู้ผิด เห็นผิด ถือเอาผิดทั้งนั้นและเป็นสิ่งที่คลายช้า หายช้าด้วย เหตุที่สำคัญว่าถูก และเมื่อเป็นความเห็นที่ดิ่งลงแล้วก็แก้ยาก คนอื่นมาช่วยแก้ให้ก็ยาก คือคนอื่นจะมาชี้แจงให้เห็นไปตรงกันข้ามกับที่เห็น และที่ยึดถือก็มักจะไม่ยอมรับฟัง ทั้งตนเองเมื่อมีความเห็นดิ่งลงไปคือแน่นอนใจของตนเองลงไปอย่างนั้นแล้ว ก็ไม่ยอมที่จะแก้ไขเพราะเข้าใจว่าถูกแล้ว แน่แน่นอนแล้ว จึงไม่ระแวงว่าจะไม่ถูก จึงไม่มีที่จะคิดแก้ไข คนอื่นมาพูดก็ไม่ยอมที่จะฟัง เมื่อเป็นดังนี้จึงเป็นสิ่งที่

คล้ายช้า หายช้า นี่เป็นลักษณะของราคะ โทสะ โมหะ ที่พระพุทธรเจ้าได้ตรัสแสดงเอาไว้เอง และได้ตรัสต่อไปว่า อันเหตุที่จะให้บังเกิดราคะนั้น ก็ได้แก่ *สุกนิมิต* คือที่กำหนดหมายของใจว่างดงามหรือว่าความกำหนดหมายของใจว่างดงาม กับ *อโยนิโสมนสิการ* คือการที่ใส่ใจถึงสุกนิมิตนั้นโดยไม่แยบคาย คือโดยไม่ได้พิจารณาให้เข้าถึงต้นเหตุกำเนิดตามความเป็นจริง

อันสุกนิมิตและอโยนิโสมนสิการ ดังที่ตรัสชี้ไว้นี้จะพึงเห็นได้ว่า ในขณะที่เห็นรูปอะไรทางตากก็ ได้ยินเสียงอะไรทางหูก็ ได้กลิ่นอะไรทางจมูกก็ ได้รสอะไรทางลิ้นก็ ได้ถูกต้องสิ่งที่กายถูกต้องอะไรก็ ได้คิดรู้อะไรทางใจก็ ถ้ารูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ คือสิ่งที่กายถูกต้อง และเรื่องที่ใจคิดนั้นชวนให้เห็นว่างดงาม หรือว่าทราบ หรือว่าให้คิดว่าเป็นของดงามเป็นของดี อันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา เมื่อเป็นดังนี้ รูป เสียง เป็นต้นนั้นก็เชื่อว่าเป็นสุกนิมิต คือ เป็นที่กำหนดของจิตใจว่างดงาม และเมื่อเป็นดังนี้ใจเองก็รับเอาเรื่องของรูป เสียง เป็นต้นนั้นเข้ามาคิด ดังที่เรียกว่าใส่ใจก็คือคิด คิดถึงรูป คิดถึงเสียง อันเป็นที่กำหนดหมายว่างดงามเป็นต้นนั้น โดยไม่แยบคายคือ โดยไม่ได้พิจารณาถึงต้นเหตุว่าต้นเหตุนั้นก็สักแต่ว่าเป็นรูป เป็นเสียง เป็นต้น ที่ประสบทางตา ทางหู เป็นต้น แต่ว่าคิดปรุงไปในทางดงามต่าง ๆ และไม่นึกถึงสักจะคือความจริงอีกอย่างหนึ่ง คือความไม่เที่ยงความเป็นทุกข์ที่ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป และความเป็นอนัตตาไม่ใช่ตัวตน จึงยึดถือเอาเปลือกนอกของรูปเสียง เป็นต้นเหล่านั้นมาเป็นความจริง แต่ว่าตัวความจริงซึ่งเป็นตัวต้นเหตุจริงนั้นไม่ได้ใส่ใจที่จะนึกไปถึง อันหมายถึงสักแต่ว่าเป็นรูปเป็นเสียงดังกล่าว และหมายถึงความเป็นอนิจจังทุกขัง อนัตตานั้น ซึ่งนับว่าเป็นตัวต้นเหตุ คือความจริงไม่ได้นึกถึง นึกถึงแต่ผิวเผินข้างนอกปรากฏเป็นสีสังวรณะ เป็นความดงามเป็นความเปล่งปลั่งต่าง ๆ เป็นต้น เมื่อใส่ใจถึงดังนี้เรียกว่าเป็นอโยนิโสมนสิการ และเมื่อความใส่ใจถึงอันเป็นโดยนิโสมนสิการนี้บังเกิดขึ้นในสุกนิมิต จะเป็นรูปก็ตาม เป็นเสียงก็ตาม อันเป็นที่ตั้งของความดงามต่าง ๆ อันเป็นส่วนผิวเผิน ดังนั้น ราคะคือความติดใจความยินดี ความเพลิดเพลินจึงบังเกิดขึ้น

อีกอย่างหนึ่ง สุกุณิमतหมายถึงเป็นที่กำหนดหมายว่างดงามคือว่าดีทั่ว ๆ ไป ก็ได้ และโยนิโสมนสิการ การใส่ใจถึงโดยไม่แยกคายก็คือว่าใส่ใจถึงคือคิดเห็นในสิ่งนั้นแต่ในด้านดีเท่านั้น เพราะว่าเห็นว่าดีไปแล้ว หรือกำหนดหมายว่าดีไปแล้ว โดยไม่คำนึงถึงในด้านบกพร่องหรือว่าในด้านไม่ดีเป็นการเปรียบเทียบถึงเห็นว่าดีแต่ด้านเดียวทั้งที่ด้นนั้นปรากฏแต่เพียงผิวเผิน เหมือนอย่างผู้ที่มาแสดงให้เห็นว่าดีแล้วก็เชื่อว่าดี แต่อันที่จริงนั้นผู้ที่มาแสดงว่าดีนั้นเบื้องหลังไม่ดี และความจริงก็ไม่ดี การที่แสดงว่าดีนั้นเท่ากับว่ามาหลอก หลอกให้เห็นว่าดีด้วย วาจาก็ดี หรือด้วยวิธีอย่างอื่นก็ดี ดังนี้ บุคคลนั้นหรือสิ่งนั้นก็เรียกว่าเป็นสุกุนิमतในที่นี้ได้ และโยนิโสมนสิการก็คือว่ารับเอาเข้ามาว่าดี โดยไม่เป็นจริง เป็นการรับเข้ามาด้วยความหลงก็เป็นเหตุเกิดราคะ คือความติดใจยินดีพอใจชอบขึ้นมากก็แปลว่าชอบในสิ่งนั้น ในบุคคลนั้นเป็นความชอบดังนี้ก็ได้ รวมความเข้ามาก็คือว่าสุกุนิमतกับโยนิโสมนสิการ เป็นตัวเหตุให้บังเกิดราคะขึ้นมา

คราวนี้ วิธีปฏิบัติที่จะทำให้ราคะดับไปนั้น ก็ตรัสแสดงชี้เอาไว้ว่า คืออสุกุนิमतที่กำหนดความว่าไม่งดงามที่ตรงกันข้ามกับสุกุนิमत หรือว่าความกำหนดหมายว่างาม นั้นกับโยนิโสมนสิการ ความใส่ใจถึงสิ่งนั้นโดยแยกคาย ก็ดังเช่นได้เห็นอะไรด้วยตา ได้ยินอะไรด้วยหู เป็นต้น ดังที่กล่าวมาแล้ว ถ้าว่ารูปเสียงเป็นต้นนั้นไม่เป็นที่ตั้งแห่งความพอใจเช่นว่าเป็นรูปที่ไม่งดงาม น่าเกลียดน่าชัง หรือว่าเป็นรูปของศัตรูที่ไม่พอใจ เป็นเสียงต่ำว่าไม่ไพเราะหู ที่ทำให้เจ็บใจซ้ำใจ ดังนี้ก็เรียกว่าเป็นอสุกุนิमतขึ้นมา และความที่สนใจถึงคือว่ารับเอาเรื่องนั้นเข้ามาไว้ในใจ โดยเป็นรูปที่น่าเกลียดน่าชัง เป็นรูปของศัตรูหรือเป็นเสียงต่ำว่าเป็นต้น ยึดถือเอาว่ารูปนั้นน่าเกลียดน่าชัง รูปนั้นเป็นรูปของศัตรู เสียงนั้นเป็นเสียงต่ำว่าทำให้เจ็บใจดังนี้ ก็เรียกว่าเป็นการที่จะก่อให้เกิดโทสะ อันตรงกันข้ามกับราคะ แต่ว่าถ้าพิจารณาอีกด้านหนึ่งว่าอันที่จริงนั้นเป็นของไม่งดงาม เช่นว่า อากาศของร่างกาย ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น ที่ยึดถือว่าสวยงามนั้นความจริงเป็นอสุกษะ คือเป็นสิ่งที่ไม่งดงาม เพราะเป็นของที่น่าเบื่อเรียกว่าเป็นอสุกษะ โดยสัจจะคือความจริง ดังนี้ หากทำไว้ในใจให้เป็นอสุกษะโดยสัจจะคือความจริงดังนี้แล้วก็เรียกว่าเป็นโยนิโสมนสิการ การใส่ใจถึงโดยแยกคายคือตาม

ความเป็นจริง เพราะตามความเป็นจริงนั้นย่อมเป็นเช่นนั้น คือไม่ใช่เป็นสิ่งที่ดงามอันเรียกว่าอสุภะ แต่ว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปโดยธรรมชาติ ธรรมดา ซึ่งมีความเกิดดับตามลักษณะที่เป็นอนิจจังคือไม่เที่ยง เป็นทุกขะ เป็นทุกข์ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป และเป็นอนัตตามีไข้อย่างตัวตน

คำว่าอสุภะนี้จึงหมายความว่าไม่ใช่เป็นสุภะ คือความงามดงามโดยแท้จริง แต่ไม่ใช่แปลว่าน่าเกลียดน่าชัง แต่แปลว่าไม่ใช่เป็นสิ่งที่ดงามโดยแท้จริง เพราะว่าที่เป็นสุภะอันเข้าใจว่างดงามนั้น เป็นความเข้าใจเอาเองด้วยอำนาจความยึดถือ ฉะนั้น ตามความเป็นจริงเป็นอสุภะคือไม่ใช่เป็นสิ่งที่ดงามอย่างแท้จริงนี่เป็นความหมายของอสุภะ ไม่ใช่หมายความว่าน่าเกลียดน่าชัง เพราะเมื่อเป็นความน่าเกลียดน่าชังแล้ว ก็จะเป็นชนวนให้เกิดโทสะ ความไม่ชอบซึ่งมีลักษณะเป็นความขัง อสุภะในที่นี้จึงต้องการให้เห็นว่ามีใช่เป็นสิ่งที่ เป็นสุภะ คือดงามโดยแท้จริงแต่เป็นไปโดยธรรมชาติ ธรรมดา ตามลักษณะของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เท่านั้น พิจารณาโดยนัยนี้เรียกว่า โยนิโสมนสิการ และเมื่อเป็นดังนี้ความเป็นอสุภะนิमितก็จะปรากฏ และเมื่อเป็นดังนี้ ราคะคือความติดใจ ความยึดมั่น ความยินดีก็จะสงบ

๕ ตุลาคม ๒๕๒๐

ครั้งที่ ๑๘ จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

จิตตานุปัสสนา

ได้แสดงอธิบายสติปัฏฐานช้อยกายนุปัสสนา พิจารณากาย เวทนานุปัสสนา พิจารณาเวทนา และถึงจิตตานุปัสสนา พิจารณาจิต สติปัฏฐานที่แสดงอธิบายมาโดยลำดับดังนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงสั่งสอนไว้ตั้งแต่ช้อยกายนุปัสสนา ก็เพราะช้อยกายนุปัสสนาเป็นของหายาบ พิจารณาได้ง่าย มาช้อยเวทนามาก็ล่องเข้ามาในระหว่างกายและจิตใจ เพราะเวทนาที่ปรากฏเป็นความสุขเป็นความทุกข์ หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขนั้นก็เป็นไปทางกายและเป็นทางใจ ก็ปรากฏเห็นได้ง่าย จึงได้ทรงสอนให้พิจารณานับเป็นช้อยกายนุปัสสนา และต่อจากเวทนาจึงได้มาถึงจิตใจซึ่งนับว่าเป็นช้อยที่ละเอียดขึ้น แต่แม้เช่นนั้นก็หมายถึงจิตใจที่ปรากฏอาการอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งทุก ๆ คนก็รู้ที่อยู่ เพราะทุก ๆ คนย่อมรู้จิตใจของตนเองได้ จิตใจของตนเองคิดอะไรตนเองก็รู้ จิตใจของตนเองชอบอะไรช้อยอะไร หลงไหลในอะไร ตนเองก็รู้ได้ หรือในด้านตรงกันข้าม จิตใจของตนเองสงบชอบ สงบช้อย สงบหลงไหล ก็รู้ได้เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น เมื่อตรัสสอนให้พิจารณากาย พิจารณาเวทนา มาโดยลำดับแล้ว จึงได้ตรัสสอนให้พิจารณาจิต

พิจารณาจิต ๒ วิธี

ในการพิจารณาจิตนี้ก็มีวิธีปฏิบัติ ๒ อย่าง คือ อย่างหนึ่งกำหนดดูจิตใจของตนขึ้นทันทีว่าจิตใจคิดอะไรก็ให้รู้ จิตใจมีอาการชอบชังอะไรก็ให้รู้ คอยทำความรู้ที่จิตใจของตนเองอยู่ดังนี้ นี่วิธีหนึ่ง

อีกวิธีหนึ่ง จับพิจารณาแต่กายขึ้นมาโดยลำดับ เพราะเมื่อได้ตั้งสติกำหนดพิจารณากาย กายปรากฏแก่สติ สติกำหนดอยู่ในกายได้ถนัดแล้วเวทนามก็ย่อมปรากฏชัดขึ้นมา ก็จับพิจารณา และเมื่อพิจารณาเวทนาปรากฏชัดขึ้นมา ก็ปรากฏจิตขึ้นมาว่าเป็นอย่างไร ก็จับดูจิตของตนที่เนื่องมาจากเวทนานั้น ก็เพราะว่าอันกายนั้นกล่าวได้ว่าเป็นที่ตั้ง ที่แรกเวทนานั้นย่อมเนื่องมาจากกายส่วนหนึ่ง เนื่องมาจากจิตอีกส่วนหนึ่ง ฉะนั้นกายจึงเป็นสิ่งที่มาปรุงเวทนาขึ้นมาได้เช่นเดียวกับจิตใจที่ปรุงเวทนา จึงจับพิจารณาเวทนาอันเกิดขึ้นเนื่องมาจากกายได้ และเพราะเวทนาเองนั้น จิตใจปรุงขึ้นส่วนหนึ่งและอีกทางหนึ่งเวทนาเองก็มีส่วนในการปรุงจิตให้เป็นอย่างไรอย่างหนึ่งด้วย เพราะฉะนั้นเมื่อจับพิจารณากายจึงเนื่องมาถึงเวทนา และเมื่อจับพิจารณาเวทนาจึงเนื่องมาถึงจิต ก็แปลว่าการปฏิบัติในสติปัฏฐานเลื่อนขึ้นมาโดยลำดับ

กาย-เวทนา-สุขสมาธิ

กายที่ปรุงเวทนานั้นก็จะพึงเห็นได้ว่า ตั้งแต่ต้นแต่ลมหายใจเข้า-ออกก็ปรุงเวทนา เพราะเมื่อหายใจเข้าหายใจออกอยู่เป็นปกติก็ได้สุขเวทนา ถ้าหายใจขัดข้อง เช่นว่าเป็นหวัดหรือไปอยู่ในที่มีอากาศสำหรับหายใจไม่เพียงพอ บังเกิดความอึดอัด ก็บังเกิดทุกข์เวทนา อิริยาบถของกาย ยืน เดิน นั่ง นอน เมื่อผลัดเปลี่ยนอิริยาบถตามสบาย ก็ได้สุขเวทนา แต่ถ้าต้องอยู่ในอิริยาบถใดอิริยาบถหนึ่งมากเกินไปก็บังเกิดทุกข์เวทนา บังเกิดความเมื่อยขบ แม้อิริยาบถเล็กน้อย เช่น การก้าวไปข้างหน้า ถ้าถอยหลังไปข้างหลัง การคู้กายเข้ามา การเหยียดกายออกไป การนุ่งห่ม การกิน การดื่ม การถ่าย เหล่านี้ตลอดจนถึงอิริยาบถดังกล่าวแล้ว เดิน ยืน นั่ง นอน ตื่นขึ้นมา หรือการพูด การนิ่งก็ตามที่ เมื่อไม่ถูกส่วนหรือมากเกินไปก็บังเกิดทุกข์เวทนา ถ้าพอเหมาะพอดี

ก็บังเกิดสุขเวทนา มาถึงอาการ ๓๒ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น ก็เช่นเดียวกัน เมื่ออาการเหล่านี้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยดีก็บังเกิดสุขเวทนา ถ้าเกิดเป็นโรคอะไรขึ้นที่ส่วนไหนก็เป็นทุกข์เวทนา สรุปรวมถึงเป็นธาตุ ๔ ก็เช่นกัน เมื่อธาตุมาประชุมกันอยู่ปฏิบัติหน้าที่เป็นปกติก็เป็นสุขเวทนา ถ้าธาตุเหล่านี้เกิดบกพร่องด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง หรือบังเกิดโรคอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้น ก็บังเกิดทุกข์เวทนา เพราะฉะนั้น เวทนาที่จึงเนื่องอยู่กับกายนั่นเอง และเมื่อปฏิบัติพิจารณากายจะเป็นข้อกำหนดลมหายใจเข้ามา หรือว่าข้ออื่นก็ตามที ในที่แรกก็ย่อมจะได้ทุกข์เวทนาเมื่อยขบทางร่างกาย และจิตใจเอง เมื่อต้องมาอยู่ในความควบคุมให้สงบก็อดอัตราคาญ ก็เกิดเป็นทุกข์เวทนาได้เช่นเดียวกัน แต่ครั้งเมื่อได้ตั้งใจปฏิบัติกำหนดลมหายใจเข้า-ออกอันนับเป็นข้อกายนุปัสนานี้ไปโดยลำดับ จนจิตรวมเข้ามาเป็นสมาธิ เริ่มได้ปีติ คือความอิมกาย อิมใจ ได้สุข คือความสบายกาย สบายใจขึ้นมาดังนี้ ก็เป็นอันว่าเริ่มได้สุขเวทนาในกรรมฐานขึ้น ฉะนั้นเมื่อได้สุขเวทนาในกรรมฐานได้ดังนี้แล้ว ก็เลื่อนขึ้นมากำหนดเวทนาในกรรมฐานนี้ได้ ในที่แรกเมื่อได้ทุกข์เวทนา ก็ให้กำหนดรู้ว่าในการปฏิบัติเบื้องต้นจิตใจยังไม่รวมสมาธิ และยังไม่ค่อยอยู่ ก็ยังต้องเป็นทุกข์เวทนาอยู่ แต่เมื่อตั้งใจปฏิบัติมีความอดทน มีความเพียร รวมสติรวมความรู้เข้ามากำหนดในลมหายใจเข้า-ออกดังนี้แล้ว ใจก็จะรวมเข้ามาเริ่มเป็นสมาธิขึ้น ทุกขเวทนาที่เคยบังเกิดขึ้นในที่แรกทั้งทางกายและทางใจก็จะได้สงบไป จะได้ปีติ จะได้สุขในการปฏิบัติสมาธิขึ้น เมื่อได้ดังนี้แล้ว ก็ให้กำหนดดูตัวเวทนาที่เป็นสุขนี้ด้วย เพื่อที่จะได้ไม่ติดอยู่ในสุขเวทนาของสมาธิ

เวทนาจิต

เมื่อไม่ติดอยู่ในสุขเวทนาของสมาธิ กำหนดในลมหายใจเข้า-ออกนี้แหละต่อไปโดยไม่ตั้ง ก็จะได้สมาธิที่แน่วแน่ยิ่งขึ้น ก็เป็นว่าได้ข้ามพ้นเวทนาไปได้ และในขณะที่ปฏิบัติอยู่ดังนี้ตั้งแต่ในที่แรก เวทนาดังกล่าวในเบื้องต้นที่ว่ามักจะเป็นทุกข์เวทนามาก่อน ก็ย่อมเนื่องถึงจิตใจด้วยเช่นเดียวกัน และจิตใจอันนี้เป็นสิ่งสำคัญมาก ใจจะได้สมาธิหรือไม่ได้สมาธิ ก็อยู่ที่ใจอันนี้เอง เพราะฉะนั้น จะปฏิบัติในข้อกายก็ต้องรู้ใจของตนเอง ด้วยว่าใจของตนเองกำหนดอยู่ในลมหายใจเข้า-ออก เมื่อใจออกไปก็ต้องให้รู้ และการ

ที่ใจออกไปนั้นก็มักจะออกไปในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของราคะ คือความติดใจยินดีบ้าง ในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของโทสะ คือความโกรธแค้นขัดเคืองบ้าง ในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของโมหะ คือความลุ่มหลงบ้าง อันอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของโมหะอันเป็นอารมณ์ลุ่มหลงนี้ ปรากฏอาการเป็นความง่วงเคลิบเคลิ้มก็มี เป็นความฟุ้งซ่านรำคาญใจก็มี เป็นความเคลือบแคลงสงสัยก็มี เหล่านี้นับว่าเป็นกองโมหะ คือความหลงไหลทั้งนั้น ตลอดจนถึงความที่สยบติดอยู่ในอารมณ์ โดยที่ไม่ได้พิจารณาให้มีความรู้ถึงความเกิด ความดับเป็นต้น ก็นับว่าเป็นความหลงไหลเช่นเดียวกัน

จิต-อารมณ์

จิตในขณะที่ปฏิบัติในสมาธินี้ ย่อมจะวิ่งออกไปสู่อารมณ์อันเป็นที่ตั้งของราคะของโทสะ และของโมหะดังนี้อยู่เสมอ เมื่อเป็นดังนี้แล้วก็ต้องให้รู้ และเมื่อรู้ก็ต้องนำจิตกลับเข้ามาสู่อารมณ์ของสมาธิ เช่น เมื่อตั้งเอาลมหายใจเข้า-ออกขึ้นเป็นที่ตั้ง ก็ให้กลับเข้ามากำหนดอยู่ในลมหายใจเข้า-ออกอยู่ตามเดิม แต่ในเบื้องต้นนั้นจิตมักจะวิ่งออกไปสู่อารมณ์ที่เป็นที่ตั้งของราคะ โทสะ โมหะอยู่เสมอ เมื่อเป็นดังนี้แล้วก็ต้องคอยดึงเอาจิตกลับเข้ามาให้ตั้งอยู่ในอารมณ์ของสมาธิอยู่เสมอ อาการที่คอยดึงจิตกลับเข้ามาให้ตั้งอยู่ในอารมณ์ของสมาธิ คือลมหายใจเข้า-ออก ซึ่งตั้งเอาไว้เป็นกรรมฐานประจำ ดังนี้เรียกว่าวิตก อาการที่คอยประคองจิตใจให้ตั้งอยู่ในอารมณ์ของสมาธิ คือลมหายใจเข้า-ออกดังนี้เรียกว่าวิจารณ์ คือคอยประคองเอาไว้ แต่เมื่อได้มีความเพียร มีความรู้ตัว มีสติที่คอยกำหนดอยู่ คอยกำจัดความยินดีความยินร้ายที่บังเกิดขึ้นในขณะที่ปฏิบัติเสียดังนี้แล้ว จิตก็เริ่มได้สมาธิ และจิตที่ได้เริ่มสมาธินี้ก็ให้พึงรู้ว่าเป็นจิตที่สงบราคะ เป็นจิตที่สงบโทสะ เป็นจิตที่สงบโมหะ เพราะว่าอารมณ์ของสมาธิแม้ลมหายใจเข้า-ออก ซึ่งตรัสสอนให้กำหนดพิจารณานี้ล้วนเป็นที่สงบกิเลสทั้งนั้น ไม่มีกรรมฐานสักข้อเดียวสำหรับจะก่อกิเลสให้บังเกิดขึ้น มีแต่จะให้สงบกิเลสทั้งนั้น เพราะฉะนั้นเมื่อจิตมาตั้งอยู่ในอารมณ์ของสมาธิได้ แม้ในข้อกำหนดลมหายใจเข้าลมหายใจออกตามที่ตรัสสอนไว้ ซึ่งตรัสสอนไว้ให้รู้ลมหายใจ หายใจเข้าก็ให้รู้ หายใจออกก็ให้รู้ ให้รู้ลมหายใจ ที่เป็นภายในที่เป็นภายนอก ทั้งที่เป็นภายใน ทั้งที่เป็นภายนอก

และให้รู้ธรรมตา คือความเกิดดับด้วย ดังเช่นหายใจเข้านับว่าเป็นเกิด หายใจออกนับว่าเป็นดับ และเมื่อลมหายใจนี้เท่ากันเป็นตัวปราณ คือเป็นชีวิต ปราณ คือชีวิตจึงเป็นสิ่งที่เกิดเป็นสิ่งที่ดับอยู่เสมอ แต่อาศัยที่ยังมีสันตติ คือความสืบต่อ ได้แก่ หายใจเข้า หายใจออก ออกแล้วก็เข้าอีก ชีวิตจึงยังดำเนินอยู่ แต่เมื่อหายใจเข้าหายใจออก ออกแล้วไม่เข้าหรือว่าเข้าแล้วไม่ออก เรียกว่าหยุดหายใจเมื่อใดความสิ้นสุดแห่งชีวิตก็บังเกิดขึ้นเมื่อนั้น อันเรียกว่าเป็นมรณะ คือความตาย กำหนดให้มีความรู้ตัวลมหายใจที่เป็นไปอยู่ และให้รู้ธรรมตาของลมหายใจอันเนื่องด้วยชีวิตดังนี้ สติที่กำหนดเข้ามาให้มีความรู้ตั้งนี่จึงเป็นที่สงบกิเลสทั้งนั้น สงบกิเลสที่เป็นกองราคะ สงบกิเลสที่เป็นกองโทสะ สงบกิเลสที่เป็นกองโมหะ

รู้จิตมีอาการต่าง ๆ

แต่จิตนี้ท่านแสดงแล้วว่าเป็นธรรมชาติที่ต้นรณกวัตแกว่งกระสับกระส่ายรักษายากห้ามยาก จึงเดินไปสู่อารมณ์อันเป็นที่ตั้งของราคะบ้าง ของโทสะบ้าง ของโมหะบ้าง อยู่เสมอเมื่อบังคับนี้ก็ต้องให้รู้ว่าบัดนี้จิตของเราประกอบด้วยราคะบ้าง ประกอบด้วยโทสะบ้าง ประกอบด้วยโมหะบ้าง เพราะว่าต้นรณไปสู่อารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลสเหล่านี้ ดังนี้แล้วก็นำจิตกลับเข้ามาสู่อารมณ์ของสมาธิตั้งกล่าว ก็จะได้ความสงบ สงบราคะ สงบโทสะ สงบโมหะ และเมื่อบังคับนี้ให้รู้ว่าบัดนี้จิตของเราสงบแล้ว สงบอยู่ในสมาธิ สงบราคะ สงบโทสะ สงบโมหะ

พระพุทธเจ้าครั้งตรัสสอนยกเอาราคะโทสะโมหะกับความสงบราคะโทสะโมหะของจิตขึ้นเป็นประธานดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสแสดงให้มีความรู้ถึงจิตออกไป คือจิตที่หุดหูกี้ให้รู้จิตที่พุ่งชานก็ให้รู้ เพราะว่าในการปฏิบัติสมาธินั้นในบางคราวจิตก็หุดหูกี้คือว่าปราศจากความขึ้นบาน เช่น บางคราวกำหนดพิจารณาแม้ในกรรมฐานข้อใดข้อหนึ่งจะเป็นกำหนดลมหายใจเข้า-ออก เพียงให้รู้ลมหายใจเข้า-ออกก็ตามหรือกำหนดให้รู้ธรรมตาคือความเกิดดับดังกล่าวแล้วก็ตาม บางคราวจิตจะหุดหูกี้ปราศจากความขึ้นบานเมื่อเป็นดังนี้ให้รู้จิตหุดหูกี้ปราศจากความขึ้นบาน บางคราวจิตพุ่งชานเพราะเหตุว่าไปสู่อารมณ์อันเป็นที่ตั้งของราคะเป็นต้น ดังที่กล่าวแล้วก็ดี หรือว่าได้สมาธิขึ้นบ้างแล้ว

บังเกิดปีติบังเกิดสุขขึ้นมาก็เลยฟุ้งซ่าน เพราะเหตุปีติและสุขนั้น หรือว่าได้นิมิตอะไร ขึ้นมาบ้าง ปรากฏเป็นภาพอะไรขึ้นมาบ้าง ก็บังเกิดความฟุ้งซ่านขึ้นด้วยความกลัวบ้าง ด้วยความดีใจบ้าง ดังนั้นก็เป็นความฟุ้งซ่าน เมื่อเป็นดังนั้นก็ให้รู้ก็ให้พึงรู้ว่าทั้งความหดหู่ ปราศจากความชื่นบานทั้งความฟุ้งซ่าน ย่อมเป็นอันตรายของสมาธิทั้งนั้น เป็นอันตราย แก่ความผาสุกของจิตใจทั้งนั้น เมื่อเป็นดังนั้นก็ต้องกำหนดให้รู้ว่าการที่จิตหดหู่ไม่ชื่นบาน นั้นเพราะอะไร ก็ต้องแก้ไข

ถ้าหดหู่ไม่ชื่นบานเพราะเหตุที่ไปพิจารณาในด้านความเกิดความดับมากไป จนรู้สึกว่าจะไร้อะไรดับไปหมด หาความสุขอะไรไม่ได้ หรือบางทีหมดหวังคิดว่าทำสมาธิไป เท่าไรไม่สำเร็จก็หมดหวังสิ้นหวังขึ้นมา ก็เกิดความหดหู่ ปราศจากความชื่นบานขึ้นมา ดังนั้น ก็ต้องให้รู้อย่างนี้เป็นความรู้ที่ผิด ทำให้จิตมีอาการดังนี้ ก็ต้องปฏิบัติตั้งใจกำหนด อยู่ในอารมณ์ของสมาธิที่จะทำให้จิตชื่นบานมาเปลี่ยนเสียชั่วคราว เช่น ไปนึกถึงคุณ พระพุทธเจ้า คุณของพระธรรม คุณของพระสงฆ์ คุณของท่าน คุณของศีล อันเป็น ความดีต่าง ๆ ที่ตนเองปฏิบัติมาให้บังเกิดความศรัทธาเลื่อมใส เกิดความเบิกบานขึ้นมาในคุณความดีของท่านก็ดี ในคุณความดีของตนก็ดี จิตก็จะเกิดความชื่นบานขึ้นมา ดังนั้นแล้ว ก็เลิกใช้สมาธิที่แทรกเข้ามานั้น และกลับไปกำหนดสมาธิที่ตั้งใจทำไว้เดิม เช่น ถ้าตั้งใจกำหนดลมหายใจเข้า-ออกก็ให้กำหนดลมหายใจเข้า-ออกตามเดิม หรือถ้า จิตเกิดความฟุ้งซ่าน ถ้าฟุ้งซ่านธรรมดาที่คอยมีสติที่จะนำกลับเข้ามา ถ้าฟุ้งซ่านเพราะ สมาธิ เช่นว่าได้ปีติ ได้สุขอะไรขึ้นมา เห็นนิมิตอะไรขึ้นมาทำให้สงบปีติให้สงบสุขนั้นเสีย ให้เห็นว่าปีติและสุขนี้ดีในฐานะทำให้จิตใจรวมเข้ามาได้ แต่ว่าถ้าไปติดไปยินดีไป เพลิดเพลินก็จะทำให้จิตฟุ้งซ่านได้และถ้ามีนิมิตอะไรปรากฏขึ้นมาให้ทำความรู้อย่างนั้น เป็นสัญญาณชะ คือเกิดจากสัญญาณ ความกำหนดหมายทั้งนั้น ไม่ใช่เป็นความจริงอะไร จึงไม่สนใจไม่ยึดถือในนิมิตทั้งหลายที่ปรากฏ รวมใจเข้ามากำหนดอยู่ในอารมณ์ของ สมาธิที่ตั้งไว้ดังนั้นแล้ว จิตก็จะกลับใช้วิธีปฏิบัติดังเช่นที่กล่าวมานี้ ก็จะเป็นเครื่องละ ความหดหู่ซึ่งมีอาการที่หมดความชื่นบานหรือว่าความฟุ้งซ่านได้

ยังตรัสสอนให้รู้อย่างอื่นไปอีก ว่าเมื่อจิตใหญ่ก็ให้รู้ จิตไม่ใหญ่ก็ให้รู้ จิตใหญ่นั้น ท่านอธิบายว่า อย่างสูงหมายถึงจิตที่บรรลุถึงอัปปนาสมาธิ สมาธิแนบแน่น จิตที่

ไม่ใหญ่ นั่นท่านหมายถึงจิตที่เป็นสามัญที่ยังไม่บรรลุถึงอัปปนาสมาธิ สมาธิที่แน่นอน และจิตใหญ่ อันหมายถึงจิตอันบรรลุสมาธิที่แน่นอนถึงฉาน ถ้าไม่ถึงก็นับว่าเป็นจิตที่ไม่ใหญ่

นอกจากนี้ ยังได้ตรัสสอนให้กำหนดให้รู้จิตยิ่งจิตที่ไม่ยิ่ง อันจิตยิ่งกับจิตที่ไม่ยิ่งนี้ จิตยิ่งก็หมายถึงว่า อันจิตที่มีลักษณะสูงกว่าจิตสามัญ เช่น ว่าจิตที่เริ่มได้สมาธิขึ้นมา สงบนิर्वรณ สงบกุศลบาปธรรม จิตที่ไม่ยิ่งนั้นก็หมายถึงจิตที่ไม่เป็นเช่นนั้น ยังไม่ได้สมาธิ ยังมีความฟุ้งซ่าน อีกอย่างหนึ่ง จิตที่ยิ่ง ท่านแปลว่า จิตที่ไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า อันหมายถึงจิตอย่างสูง ตั้งแต่บรรลุถึงฉานจนถึงจิตที่บรรลุมรรคผล

นอกจากนี้ ก็ตรัสชี้ให้รู้จิตว่าจิตเป็นสมาธิหรือจิตไม่เป็นสมาธิ ก็มีลักษณะดังกล่าวมาข้างต้น

จนถึงข้อสุดท้าย ที่ตรัสสอนให้รู้ว่าจิตมุตติ จิตไม่วิมุตติ ซึ่งนับว่าเป็นขั้นผลของการปฏิบัติ คือจิตที่หลุดพ้นนั้นก็หมายถึงที่วิมุตติที่หลุดพ้นจากกิเลส เป็นความหลุดพ้นชั่วคราวบ้าง เป็นความหลุดพ้นด้วยอำนาจของสมาธิอย่างสูงบ้าง เป็นความหลุดพ้นด้วยมรรคผลนิพพานบ้าง จิตที่ไม่หลุดพ้นนั้น คือ จิตที่ยังไม่หลุดพ้นดังกล่าว ฉะนั้นเมื่อจิตของตนมีลักษณะเป็นอย่างไร ก็ให้รู้อย่างนั้นตามความเป็นจริง ดังนี้แล้วก็รวมจิตเข้ามาให้อยู่ในสมาธิ ในอารมณ์ของสมาธิที่ตั้งไว้ เช่น เมื่อกำหนดลมหายใจเข้า-ออก ก็ให้กำหนดลมหายใจเข้า-ออกอยู่ ตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอน เมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็ให้เป็นอันว่า ได้รู้กาย เป็นกายานุปัสนาด้วย รู้เวทนา เป็นเวทนานุปัสนาด้วย รู้จิต เป็นจิตตานุปัสนาด้วย และสมาธิก็จะดำเนินขึ้นไปโดยลำดับ

คำสั่งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖
ที่ ๔/๒๕๕๖

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุ งานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี
สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

.....

ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๑๙๙/๒๕๕๕ ลงวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๕ เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ และคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๔๓/๒๕๕๖ ลงวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๖ เรื่อง แต่งตั้งที่ปรึกษาและกรรมการรองประธานกรรมการ และกรรมการ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ เพิ่มเติมซึ่งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฯ มีอำนาจหน้าที่ในการแต่งตั้งคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ หรือคณะทำงานฝ่ายต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานตามที่เห็นสมควร นั้น

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ ในคราวประชุมครั้งที่ ๑/๒๕๕๖ เมื่อวันที่ ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๖ ได้มีมติให้แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและสมพระเกียรติ

ดังนั้น อาศัยอำนาจหน้าที่ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี และมติที่ประชุมคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฯ ดังกล่าว จึงให้แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุ งานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ดังนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม	ประธานกรรมการ
๑.๒	ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	รองประธานกรรมการ
๑.๓	ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ

๑.๔	ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ	กรรมการ
๑.๕	อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๑.๖	ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ
๑.๗	นางสายไหม จบกมลศึก	กรรมการ
๑.๘	นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง	กรรมการ
๑.๙	นายประสพโชค อ่อนกอ	กรรมการ
๑.๑๐	ผู้แทนวัดบวรนิเวศวิหาร	กรรมการ
๑.๑๑	อธิบดีกรมศิลปากร	กรรมการ และเลขานุการ
๑.๑๒	ผู้อำนวยการสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๑๓	ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ

๒. อำนาจหน้าที่

- ๒.๑ ดำเนินการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย
- ๒.๒ กำหนดหลักเกณฑ์และพิจารณาถ่วงถ่วงหนังสือที่ระลึกของหน่วยงานที่เสนอขอร่วมจัดทำ
- ๒.๓ แต่งตั้งคณะอนุกรรมการหรือคณะทำงานเพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานตามที่เห็นสมควร
- ๒.๔ รายงานผลการดำเนินงานให้คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฯ เพื่อทราบ
- ๒.๕ ดำเนินการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๖

(นางสาวยงลักษณ์ ชินวัตร)

นายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

